ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА

КАФЕДРА ПРАВА

III МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ»

8-9 травня 2026 року

м. Луцьк

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет бізнесу та права
Кафедра права

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Тези доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції 8-9 травня 2026 року

Луцьк, 2026

УДК 342.5(477)

Д36

Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення: Тези доповідей за матеріал. ІІІ Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 8-9 травня 2026 року) / відп. ред. В.В. Аніщук, А. М. Земко. Луцьк: ІВВ ЛНТУ, 2026. 800 с.

Збірник містить тези доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення», яка проходила 8-9 травня 2026 року у ЛНТУ. В тезах доповідей розглянуті особливості державотворчих процесів в Україні, зокрема в умовах воєнного стану. Збірник буде цікавий як науковцям, так і здобувачам вищої освіти, а також всім, хто цікавиться державотворчими процесами в Україні.

Рекомендовано до друку вченою радою ЛНТУ
(протокол № 13 від 25 червня 2026 р.)

Відповідальні за випуск:
В. АНІЩУК
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права ЛНТУ
ЗЕМКО А.М.
кандидат юридичних наук, професор кафедри права ЛНТУ

Організаційний комітет може не поділяти думку учасників. Відповідальність за зміст і достовірність поданого матеріалу несуть учасники конференції

© Авторський колектив, 2026

Вітальне слово ректора
Луцького національного технічного унвіверситету
Ірини ВАХОВИЧ

Шановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення»!

Щиро вітаю вас із початком роботи конференції, яка об'єднала науковців, практиків, представників органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських інституцій та молодих дослідників для обговорення актуальних питань розвитку української державності.

Сьогодні, коли Україна відстоює свою незалежність, суверенітет і демократичні цінності, питання державотворення набувають особливого значення. Саме тому науковий діалог, обмін досвідом і пошук ефективних рішень є важливими складовими формування майбутнього нашої держави.

Переконана, що конференція стане платформою для змістовних дискусій, народження нових ідей, налагодження професійних контактів та вироблення практичних рекомендацій, які сприятимуть подальшому розвитку України як правової, демократичної та європейської держави.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, творчого натхнення, цікавих наукових здобутків і успішної реалізації всіх задумів. Нехай результати нашого спілкування стануть вагомим внеском у розбудову сильної та процвітаючої України.

ректор ЛНТУ,
д.е.н., професор
Ірина ВАХОВИЧ

Звернення до учасників конференції першого заступника Голови Верховної ради України Олександра КОРНІЄНКО

Шановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення»! Щиро вітаю вас із початком роботи від імені Верховна Рада України та від себе особисто.

Сьогодні ми зібралися в час, коли Україна проходить складний, але визначальний етап свого розвитку. В умовах повномасштабної збройної агресії, трансформації державних інституцій та активного руху до європейської інтеграції особливої ваги набувають наукові дискусії щодо ефективності державного управління, зміцнення демократичних інституцій та утвердження верховенства права.

Саме такі конференції створюють простір для фахового діалогу між науковцями, представниками влади та практиками, сприяють обміну досвідом і формуванню сучасних підходів до державотворчих процесів в Україні.

Переконаний, що напрацювання вашої конференції стануть вагомим внеском у розвиток правової держави, удосконалення законодавства та зміцнення інституційної спроможності нашої країни.

Висловлюю щиру вдячність організаторам за ініціативу проведення цього заходу, а всім учасникам – за небайдужість, професіоналізм і відданість справі розвитку України.

Бажаю вам плідної роботи, конструктивних дискусій і нових наукових здобутків.

Слава Україні!

перший заступник
Голови Верховної ради України
Олександр КОРНІЄНКО

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

АНДРУЩАК О. М., БУЛАВІНА С. Є. Європейські стандарти прав людини в українському правовому полі: проблеми реалізації та ефективності 18
БАДАХОВ Ю. Н. Право на справедливий суд в умовах надзвичайних ситуацій 22
ВІСИН В. В., ТИМОЩУК І. В. Гармонізація національного законодавства України з правом ЄС 26
ІВАНЧЕНКО О. М. Право як інструмент збереження соціального порядку в умовах кризи 28
КВАША О. О. Українське правосуддя в перехідний період: постановка проблеми 33
КОРЕЦЬКА В. В. Окрема суддівська думка як інструмент розвитку конституційної юриспруденції: порівняльно-правовий аналіз 38
КОСТЮКЕВИЧ О. К. Правова діяльність у людиноцентричній парадигмі: принцип поваги до прав людини 43
ЛЕНГЕР Я. І. Верховенство права як основоположний принцип адміністративної процедури: доктринальне і прикладне значення Закону України «Про адміністративну процедуру» 47
МАЦУКА В. М. Проєктний менеджмент у державному секторі України: інструмент ефективного державотворення 54
ПОЛЯКОВА С. В., ХАМІНІЧ С. Ю. Судова експертиза та реформування правової системи України: синергія розвитку 59
РЯБОВОЛ Л. Т. Правові засади підготовки доктора філософії у вищих військових навчальних закладах 61
САВАЙДА О. І. КЕРМОЩУК М. Ю. Ефективна комунікація поліцейських із населенням в умовах воєнного стану: психологічний аспект 65
СЛІСАРЕНКО О. М. Еволюція української державності: етапи та дискусійні моменти 69
ФІЛЮК П. Т. Конституційна скарга як інструмент захисту прав людини в умовах сучасних викликів 73

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ І ПРИВАТНЕ ПРАВО

БЕРЕЖНА К. В. Вибори до Європейського Парламенту: нормативне забезпечення та трансформація виборчих процедур в Україні 76
ГАЛАН В. О. Примус як форма захисту: кримінальне право Канади, міжнародне кримінальне право та реалії збройного конфлікту в Україні 79
ГАНИЧ О. А. Міжнародний досвід правового регулювання створення безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення 84
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А. Роль міжнародного гуманітарного права під час кваліфікації воєнних злочинів за ст. 438 КК України 87
КАЧУРІНЕР В. Л. Джерела регулювання міжнародних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва 91
КОНОНЧУК І. М. Інституційна структура та формування складу Суду справедливості Європейського Союзу 95
МЕЛЬНИК О. М. Взаємодія державних інституцій у сфері забезпечення міжнародно-правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах 99
ШЕВЧЕНКО А. Є., ГРИГОРЧУК М. В., ДРАГАН І. О. Репарації та компенсації у міжнародному праві: нові підходи у XXI столітті 106

СЕКЦІЯ 3. ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

БРЕДІХІНА В.Л. Особливості здійснення державного екологічного контролю на об'єктах підвищеної небезпеки в умовах воєнного стану 112
ВАЩИШИН М. Я., НАЙДА К. В. Взаємодія режимоутворюючих об'єктів та земельних сервітутів у земельних правовідносинах 117
ДОЛИНСЬКА М. С. До питання зародження земельних правовідносин на українських територіях 122
ЄРМОЛАЄВА Т. В. Правове забезпечення продовольчої безпеки як складника екологічної безпеки 126
ЄРМОЛЕНКО В. М. Сучасні процеси рекодифікації цивільного законодавства у контексті агроекологічного розвитку 129
ЗЕМКО А. М. Право продовольчої безпеки: виклики війни 132
ЛІСОВА Т. В. Відновлення земель, пошкоджених внаслідок воєнних дій: виклики та майбутнє 137
НОВАК Т. С. Управління відходами від руйнувань, власник яких не встановлений: недоліки правого забезпечення 140

ПОПОВА О. В., АВРАМЕНКО А. А. Цінність права в забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції 143
ПОПОВА О.В. Еко-підприємства: роль та значення в житті людини 145
САВЧУК О. О. До питання правової класифікації екологічних інновацій у контексті сталого розвитку 147
SVITLANA YAHELIUK. Ensuring the Safety of Bread under Ukrainian Food Safety Legislation and Regulatory Requirements 151

СЕКЦІЯ 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС
ВІСИН В. В., САВЧУК Н. О. Захист права власності в умовах сьогодення 157
ВОВК М. З. Правова охорона персонажа твору в умовах оновлення законодавства України та євроінтеграційних процесів 161
ГРУДНИЦЬКИЙ В. М. Цифрові платформи як об’єкт правового регулювання у сфері конкуренції 164
ДЕМЧУК А. М. Рекодифікація приватного права України: засади, новели та напрями вдосконалення проєкту цивільного кодексу 166
ДЕНИСЯК Н. М. Розподіл ризиків і цивільно-правова відповідальність сторін у договорах будівельного підряду 173
ЛИТВИНЕНКО Є. В. Особливості правової охорони компонентів систем штучного інтелекту за національним законодавством України 177
МЕЛЕХ Л. В., БЛЮС В. Ю. Деякі питання судової дискреції та проблеми співмірності заходів забезпечення господарського позову 182
ПОПОВА О.В., КУРТА О.В. Роль держави у підтримці та розвитку діяльності суб’єктів господарювання 186
РАЧКОВА Т. О. Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу у сфері транскордонного спадкування: порівняльно-правовий аналіз 188

СЕКЦІЯ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНДРАТЮК Т. М. Окремі питання реалізації прав ветеранів війни 193

МЕЛЕХ Л. В., ПШЕНИЧНА Л. В. Правове регулювання віддаленої роботи після пандемії: прогалини та перспективи 195
МЕЛЕХ Л. В., ПЯТЕНКО П. Р. Мобінг на робочому місці: правова природа, проблеми кваліфікації та захисту прав працівника 199
СУХІНА О. М. Новий проект Трудового кодексу: зв'язок із домашнім насильством 203

СЕКЦІЯ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО
БЕРНАЦЬКИЙ О. В. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки: стан наукового опрацювання та сучасні виклики 207
ВІКТОРЧУК М. В. Система суб'єктів запобігання і протидії корупції в Україні 211
ГОЛОТА Н. П. Правові механізми протидії відмиванню коштів через віртуальні активи: національний та міжнародний виміри 215
ДОРОГИЙ Я. Ю., БЕРДИЧЕНКО І. О. Прогалини адміністративного права України 219
ЄСІМОВ С. С. Деякі погляди на проект стратегії реформування державного управління на 2026-2030 роки у контексті інтеграції до Європейського Союзу 223
ЗИЦИК С. Г. Адаптація податкового законодавства України до стандартів загальної адміністративної процедури 227
ЗИЦИК С. Г. Ризик-орієнтований підхід як інструмент підвищення ефективності фінансового моніторингу 231
КРАВЦОВА Т. М. Поліція як адміністративний орган у контексті сучасних державотворчих процесів в Україні: особливості правового статусу та адміністративної процедури 236
ЛЕПІШ Н. Я. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення як інструмент реалізації державної антикорупційної політики 239
МАЛЕТОВА О. С. Демократичний нагляд за діяльністю Державного бюро розслідувань: трансформація в умовах воєнного стану 242
ПУНДОР Ю. О. Застосування статті 173-7 КУпАП «Сексуальне домагання»: аналіз судової практики 245
ФОКША Л. В. Публічне гарантування як самостійний інститут фінансового права: теоретико-правова характеристика 249

СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
АНІЩУК В. В. Національна безпека як категорія кримінального права 252
АНІЩУК В. В., КОРОВІЦЬКА К. С. Особливості кваліфікації самовільного залишення військової частини в умовах воєнного стану 255
АНІЩУК В. В., КОВАЛЬ А. М. Кримінально-правова політика у сфері охорони громадського здоров'я 259
ВІСИН В. В., КИРИЧУК М. О. Методи збору та обробки даних у кримінальному праві 263
КВАША Р. С. Кримінологія війни: перевірка на доцільність 266
КОЛБ О. Г., БУСЕЛ А. О. Проблемні питання адміністративного нагляду за засудженими в умовах воєнного стану в Україні 270
КОЛБ Р. О., ДУЧИМІНСЬКА Л. М. Верховенство права – як один із стратегічних напрямів запобіжної діяльності органів Пенсійного фонду України в умовах воєнного стану 274
МІРОШНІЧЕНКО М. В. Повноваження Національної поліції України у сфері протидії фінансово-економічній злочинності: структурний аналіз 276

СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА
КОЗАК Н. В., РЯБИХ Я. М. Розслідування контрабанди автотранспортних засобів: за матеріалами правоохоронних органів (2022-2025) 278
КОЗАК Н. В. Документальний аудит забудовника як засіб добування доказів у кримінальних провадженнях щодо шахрайства на ринку нерухомості 284
НАВРОЦЬКА В. В. Необхідність розширення переліку процесуальних джерел доказів у кримінальному судочинстві» 290
ФЕДИТНИК В. М. Правова позиція чи правовий висновок Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду: термінологічне позначення 295

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

АДАМОВИЧ Д. А. Поняття, зміст, проблеми та вдосконалення адміністративних процедур у державному управлінні 299
АЛЄКСЄЄВА І.Р. Вплив війни на фермерське господарство в Україні 302

АФТАНАСІВ В. М. Торговельні марки та NFT: правові проблеми охорони в умовах цифровізації та євроінтеграції 306
БАГИНСЬКА В. Р. Цифрова доступність: правове забезпечення доступу особам похилого віку до цифрових соціальних послуг 311
БІЛІНКЕВИЧ Н. Ю. Допустимість OSINT-даних та цифрових слідів як предмет переосмислення змагальності у кримінальному процесі України 315
БІНУС А.К. Щодо поняття державної аграрної політики України: проблемні аспекти законодавчого регулювання 318
БОНДАР В. В. Проблеми доказування страхового випадку при ДТП в умовах воєнного стану 321
БОНДАР В. В. Вступ правонаступника в цивільну справу: окремі проблемні аспекти 326
БОЧКОВОЙ В. О. Умови правомірності дерогації в міжнародному праві та права, що не підлягають відступу 331
БУХАЛЬСЬКА В.І. Електронна накладна (e-TTN) у кримінальному процесі: проблеми автентифікації та збереження цифрових слідів 335
ВАСЕЦЬКА А.В. Деякі проблеми виконання доручень слідчого оперативними підрозділами 338
ВЕРГУН В.А. Міжнародно-правовий захист права на безпечне довкілля в умовах збройного конфлікту в Україні 342
ВЕРГУН В. А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності 346
ВИЧІКОВ В. В. Проблеми оцінної лексики у диспозиції ст. 113 КК України (Диверсія) 351
ВОРОНКІНА І.Р. Повернення позовної заяви: процесуальні аспекти та судова практика 355
ГАЙВАНЮК І. І. Колізійні аспекти захисту прав інтелектуальної власності в мережі інтернет 358
ГАЙВАНЮК І. І. Транскордонні спори у сфері електронної комерції 363
ГАЛЯС Д. О. Домашнє насильство: кримінологічні аспекти та механізми запобігання 367
ГОЛУБ Я. О. Принцип винної відповідальності та презумпція невинуватості: кримінально-правовий вимір 371
ГРАЧУК М.В. Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству 375
ГУЗ Д.О. Забезпечення права на захист в умовах адвокатської монополії у кримінальному процесі 378

ГУНЬЧИК О. В. Військові злочини як об'єкт кримінологічного дослідження: причини, умови та типологія 382
ГУНЬЧИК О. В. Особливості розслідування розбещення дітей 386
ГУСЄВА Ю. І. Заяви про відвід у цивільному процесі: особливості виготовлення та судової практики 390
ДЕНИСЮК С.О. Реформа судової системи України на шляху до євроінтеграції 393
ДЕНИСЯК М.М. Міжнародно-правове забезпечення продовольчої безпеки: сучасні виклики та механізми реалізації 398
ДЕРКАЧ А.В. Використання OSINT-технологій у методиці розслідування злочинів проти національної безпеки 402
ДІДЕНКО Д. В. Поняття спадкових прав дитини 406
ДМИТРУК В. С. Інноваційні методи формулювання наукових гіпотез у праві: використання креативного та системного мислення для розробки нових дослідницьких підходів 411
ДОНЄВА П.О. Відбування покарання та виправлення військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні під час дії воєнного стану 413
ДРОЗДОВСЬКИЙ Д. П. Ретроспективний вимір доброчесності судді/ кандидата на посаду судді: чи існує «строк давності» для академічного плагіату? 416
ДУБРОВСЬКИЙ В. С. Особливості реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів 419
ЄРМАК В.О. Щодо застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у випадку його встановлення як безальтернативного основного покарання 423
ЄРМАКОВА Ю. І. Проблематика захисту права власності на землю від самовільного використання в умовах воєнного стану та земельної реформи 428
ЄРМАКОВА Ю. І. Правовий режим земельних ділянок, набутих у шлюбі: проблеми та перспективи поділу при розірванні шлюбу 432
ЗАЛЮШНА С. О. Колізія норм у постановах Кабінету Міністрів України щодо діяльності державного Космічного агенства України 436
ЗЕЛЕНСЬКА М. В. Молодь на ринку праці України: проблеми працевлаштування та роль державної політики у сприянні їхній зайнятості 440
ІВАНИШИН В.В. Кібервербування неповнолітніх як інструмент диверсійної діяльності проти України: сучасні кримінально-правові виклики 443

ІВАСЬКІВ В.В. Практика Європейського суду з прав людини щодо порушення презумпції невинуватості 445
ІНГУЛЬСЬКА Д. А. Захист прав споживачів при купівлі товарів через інтернет 448
ІНГУЛЬСЬКА Д. А. Основні проблеми порушення авторських прав в мережі інтернет та способи їх захисту 452
КАВКА Д. О. Перспективи запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні 455
КАЛИТА І. Ю. Цивільно-правовий аспект правового режиму власності на тимчасово окупованих територіях 459
КАРАМАН О.А. Сучасні методології аналізу кіберзлочинності та нормативно-правове регулювання 462
КИРИШКО О. В. Медіація як інструмент інтеграції внутрішньо переміщених осіб та профілактики конфліктів у приймаючих громадах 465
КІРІЧЕНКО А.М. Співвідношення процесуального регулювання і тактичних прийомів під час проведення слідчого експерименту 470
КІРІЧЕНКО А.М. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (комп'ютерних) систем: кримінально-правовий аналіз 474
КЛЕПАР Н.М. Необхідна оборона: межі допустимого захисту 478
КОВАЛЬ А. М. Криміналістичні аспекти розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням БПЛА (FPV-дронів): особливості виявлення, фіксації та ідентифікації в умовах воєнного стану 481
КОГУТ Д.В. Цивільно-правові аспекти захисту права на приватність у цифрову епоху 485
КОЗАК Д. Ю. Порядок призначення та проведення судово-автотехнічної експертизи у кримінальному процесі 489
КОЗАК Д. Ю. Процесуальні особливості залучення спеціаліста з транспортних технологій до проведення слідчих дій 494
КОЛЯДА А. І. Особливості працевлаштування в умовах воєнного стану 498
КОРНЕЛЮК А.В. Документальна логістика як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз ТТН, crm-систем та подорожніх листів 500
КОРОВІЦЬКА К. С. Щодо посилення адміністративної відповідальності за порушення вимог особливого правового режиму – воєнного стану 504
КОРОВІЦЬКА К. С. Міжнародно-правовий статус України як кандидата на вступ у ЄС: виклики для національної правової 507

системи
КОРОСТИЛЬОВА А.В. Правові та організаційні засади цифровізації загальної середньої освіти засуджених як інструменту їх ресоціалізації в Україні 511
КОРХ І. В. Місце Конституції України в системі законодавства щодо соціального забезпечення 515
КОСТРИЦЯ Б.І. Правове регулювання фінансового контролю в Україні 518
КОСТЮК Д.О. Бандитизм у кримінальному праві україни: питання кваліфікації та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень 522
КРАСОВСЬКА Д.В. Криміналістичні аспекти розслідування контрабанди в міжнародних логістичних ланцюгах постачання 525
КРИШТОП Д. А. Судово-медична експертиза у провадженнях про вбивства: проблеми та шляхи їх вирішення 529
КРЯЧКО Т.Ю. Правові засади діяльності агрохолдингів в Україні 533
КУЗЬМИЧ С. В. Цивільно-правові аспекти захисту права на таємницю приватного життя в умовах цифровізації суспільства 537
КУЧМІЙ К. Р. Міжнародно-правовий статус військовополонених: сучасні виклики реалізації 541
ЛИКОВА А.В. Особливості цивільного судочинства під час воєнного стану 546
ЛИКОВА А.В. Особливості відбування покарання за ст. 111-1. Колаборант 549
ЛИТА У.М. Медіація в адміністративних спорах: перспективи розвитку в Україні 552
ЛІСЕВИЧ А. А. Захист права приватної власності в умовах воєнного стану 557
ЛІСОВСЬКА Д. О. Захист цивільних прав громадян в умовах збройного конфлікту 561
ЛОГОЙКО Е.В. Кримінологічна характеристика злочинності в Україні та світі 565
МАЙКО О.Р. До питання відповідальності за порушення екологічного законодавства на прикладі волинської області 569
МАТВІЙЧУК О. В. Прожитковий мінімум в Україні: між законодавчою регламентацією і сучасними потребами 573
МЕЛЬНИК А. М. Деякі аспекти застосування БПЛА під час розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами 577

МИХАЙЛОВА Б.В. Значення штучного інтелекту для правосуддя 580
МОЗГОВА А.О. Проблеми ресоціалізації засуджених в Україні 584
НАГОРНИЙ А.М. Зарубіжний досвід організації досудового розслідування злочинів у районах збройних конфліктів та перспективи його імплементації в Україні 588
НОВАК О.Є. Правовий статус засуджених в установах відбування покарань: проблеми реалізації прав на особисту безпеку 592
ОКСАНИШИНА В.В. Сучасні можливості фоноскопічної експертизи в розслідуванні кіберзлочинів 595
ОЛІЄВСЬКА Д.Р. Методика розслідування воєнних злочинів: особливості збору та консервації доказів 599
ОРЕЛ Ю.О. Особливості розслідування вбивств новонароджених 603
ОРЕЛ Ю.О. Злочинність в умовах воєнного стану 607
ОСТАПЕНКО Д.С. Відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб внаслідок збройної агресії 610
ПЕТЕЛЬКО Ю.С. Проблеми реалізації та захисту спадкових прав щодо майна на тимчасово окупованих територіях України 614
ПИЛИПЕЦЬ А.Ю. Протиправна пропаганда та публічні заклики: проблеми розмежування за КК України 617
ПИРОГІВСЬКА А.С. Аграрні ноти як інноваційний інструмент цифровізації аграрного сектору України 621
ПИРОГІВСЬКА А.С. Цифровізація екологічного контролю в Україні: роль штучного інтелекту 624
ПІДВАЛЬНА Х.Р. Особливості огляду місця події при розслідуванні крадіжок вантажів у логістичних хабах та терміналах 629
ПОЛІЩУК І.Р. Особливості огляду транспортного засобу як об'єкта кримінального правопорушення 631
ПОТОЦЬКИЙ В.А. Імплементація міжнародних стандартів захисту та реабілітації дітей, постраждалих внаслідок збройної агресії росії, у законодавство України 635
ПШЕНИЧНА Л.В. Відповідальність за порушення комендантської години: проблеми правозастосуванн 639
РАЙЧУК Д.Р. Міжнародне співробітництво у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері міжнародних перевезень 643
РИБАК А.В. Забезпечувальні заходи єспл як інструмент термінового захисту прав людини в умовах активної фази збройного конфлікту 648

РІЗВАНОВА К.Є. Закон місцезнаходження майна (lex rei sitae) системі колізійного регулювання 652
РУБЛЬОВ В.А. Щодо правового регулювання маркування харчових продуктів: досвід України та іноземних країн 656
РУДЮК К.О. Автономія волі спадкодавця у міжнародному спадкуванні 660
РЯБИХ Я.М. Логістичний аудит як засіб збирання доказової інформації у провадженнях щодо економічних правопорушень на транспорті 664
САВАЙДА В. М., СОВА А.В. Штучний інтелект і право на приватність: виклики цифрової епохи 669
САВЛУК Є.М. Прожитковий мінімум в Україні: поняття та сфери застосування 673
САВОЛЮК Д.В. Систематична несплата плати за емфітевзис як проблема ефективного захисту власника земельної ділянки 676
САВЧЕНКО П.Д. Юридичні ознаки екстреної медичної допомоги 680
САКАЛЮК Д.В. Важливість адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу для забезпечення фінансової безпеки держави 685
САЛАТЮК Н.С. Особливості огляду транспортного засобу як об'єкта кримінального порушеня 689
САЛОВСЬКА Ю.О. Розумні строки у кримінальному провадженні 693
САНДУЛ В.В. Правова природа досудової (податкової) медіації та її місце в системі альтернативного вирішення податкових спорів 696
СІВЧУК А.А. Поняття і зміст батьківських обов’язків 699
СІМОНЧУК О.М. Фармацевтичний ринок України в умовах розвитку розумних міст: економіко-правове забезпечення 703
САВЧЕНКО Ю.Ю. Забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно: колізії судової практики 707
СОЛОМ’ЯНЮК Б.А. Обшук у кримінальному провадженні: процесуальні гарантії 711
СОЛОМ’ЯНЮК Б.О. Правове регулювання електронного договору як інструменту цифровізації економічної діяльності 715
СТЕЦУН В.В. Техніко-криміналістичні та правові аспекти вилучення та арешту транспортних засобів як знарядь вчинення злочину 719
СТРЕЛЬБІЦЬКА А. В. Право на приватність як особисте немайнове право у цивільному праві України 723

ТЕСЛИЦЬКИЙ А.А. Процесуальні повноваження прокурора під час підтримання державного обвинувачення в суді та особливості їх реалізації з урахуванням правових позицій Конституційного суду України 727
ТОКАРСЬКА А.А. Методологічні помилки в наукових дослідженнях та шляхи їх уникнення 730
ТОЛМАЧОВА Ю. М. Деякі проблемні аспекти взаємодії слідчих з оперативними працівниками кіберполіції 734
ТРЕМБА С. Р. Правові позиції Верховного Суду: вплив на складання процесуальних документів 737
ТУР К. В. Недоговірні зобов'язання 740
ТЯЖКУН В.В. Деякі особливості взаємодії слідчого з оперативними працівниками кіберполіції 744
ФЕДІВ А.В. Тримання під вартою як запобіжний захід 748
ФЕДОТОВ В.В. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності в умовах дії правового режиму воєнного стану 751
ФРАНЧУК Н. Я. Проблеми реформування системи правосуддя в Україні 756
ХАРЧЕНКО І.Є. До проблеми концепції тимчасової криміналізації суспільно небезпечної поведінки (на прикладі статті 332-2 КК України) 759
ХАРЧУК Д. Захист честі, гідності та ділової репутації в епоху соціальних мереж 762
ХОМИЧ А. Б. Цифрова криміналістика в розслідуванні воєнних злочинів: проблеми техніко-криміналістичного забезпечення та перспективи використання відкритих джерел і штучного інтелекту в умовах воєнного стану 766
ЧМУТ К.М. Проблема правового статусу свідка, який отримав процесуальний імунітет 770
ЧМУТ К.М. Біометрична ідентифікація в публічних місцях: межі втручання у приватне життя 774
ШАПОВАЛ С. В. Форс-мажор у цивільному процесі 777
ШАПОВАЛ С. В. Дискреція судді 780
ШЕЛУХА О.С. Державна зрада в умовах воєнного стану: особливості складу кримінального правопорушення 783
ЯДЛОСЬ Я.В. Еволюція правового регулювання соціального забезпечення в контексті соціально-гуманітарних процесів 788
ЯНЮК О. В. Укладення договору з AI-сервісом через акцепт оферти: цивільно-правовий аналіз 792
ЯРОВИЙ О.Ю. Система слідчих дій, які проводяться на підставі ухвали слідчого судді 795

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА; КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

АНДРУЩАК О.М.,
кандидат юридичних наук,
ст. викл. кафедри теорії та історії держави і
права та порівняльного права,
Волинський національний університет
Імені Лесі Українки,
м. Луцьк

БУЛАВІНА С.Є.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права та порівняльного права,
Волинський національний університет
Імені Лесі Українки
м. Луцьк

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ

Вступ України до Ради Європи дозволив вивести відносини нашої країни з іншими європейськими державами на новий рівень. Україна довела, що поділяє фундаментальні цінності свободи та верховенства права, перетворивши діалог з європейськими партнерами на змістовне та стратегічне партнерство. Ключовим вектором цієї співпраці стало впровадження європейських стандартів прав людини. Завдяки цьому Україна перейшла від декларацій про наміри до реального впровадження високих стандартів демократії та прав людини, ставши рівноправним гравцем у розбудові спільного європейського простору. На сьогоднішній день, Україна ратифікувала значну кількість договорів Ради Європи у сфері захисту прав людини та взяла на себе відповідні зобов'язання. Всі ці договори були належним чином ратифіковано Верховною Радою України та відповідно до статті 9 Конституції України набули статусу частини національного законодавства [6].

Однак, попри те, що Україна ще у 2006 році законодавчо закріпила статус практики ЄСПЛ як джерела права, шлях від винесення рішення до його повної імплементації залишається складним. Україна продовжує перебувати серед «лідерів» за кількістю скарг. Це свідчить не лише про активність громадян у захисті своїх прав, а й про закоренілі проблеми правозастосування.

На думку О.В. Буткевич, Україна взагалі часто не дотримується своїх міжнародних зобов'язань. Проголошення формального примату міжнародного права і нехтування міжнародно-правовими нормами на практиці, неврегульованість співвідношення норм міжнародного та внутрішньодержавного права, суперечність між положеннями Конституції та законів України про дію норм міжнародного права, невизначеність із місцем норм міжнародних договорів України в ієрархії її законодавства, неврегульованість питання про місце не договірних норм міжнародного права в національній правовій системі та багато інших проблем можна назвати в основі такої ситуації [1].

У 2025 році Європейський суд з прав людини ухвалив 164 рішення проти України. Найбільше порушень (89) було за статтею 13 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) – «Право на ефективний захист», 68 порушень – щодо права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 ЄКПЛ); 58 порушень – щодо тривалості провадження та права на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ); 42 порушень – заборона катування (стаття 3 ЄКПЛ); 34 порушень – право на справедливий суд (стаття 6 ЄКПЛ); 21 порушення – захист права власності (стаття 1 першого протоколу); 16 порушень – право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 ЄКПЛ); 11 порушень – заборона катування і право на ефективне розслідування (стаття 3 ЄКПЛ); 10 порушень – право на життя і ефективне розслідування (стаття 2 ЄКПЛ) [3] .

За кількістю заяв на розгляді станом на січень 2026 року, Україна входить до першої п'ятірки країн: Туреччина – 18 450 (34,5%); Росія – 7 200 (13,5%); Україна – 4 004 (7,5%); Польща – 3 500 (6,5%); Італія – 2 800 (5,2%). Однак, попри третє місце за загальною кількістю звернень, кількість скарг проти України, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ, знизилась на 48% порівняно із січнем 2025 року – з 7 703 до 4 004 заяв [3].

Зі 164 рішень, які ЄСПЛ ухвалив у справах проти України у 2025 році, у 131 рішенні суд присудив виплату відшкодування, у 12 – визнано порушення без призначення компенсації, а в чотирьох не виявлено порушень.

У контексті набуття Україною членства в ЄС, неухильне виконання рішень Суду трансформується з суто правового обов'язку у стратегічний політичний індикатор. З цією метою у травні 2025 року Уряд затвердив галузеві дорожні карти трансформацій, які передбачають впровадження заходів загального характеру для усунення системних причин правопорушень. Такий підхід спрямований на приведення національної судової та правоохоронної практик у повну відповідність до стандартів Ради Європи, що є обов'язковою умовою для успішної інтеграції до європейського правового простору[3].

В цілому, виконання рішень Європейського суду є необхідним не тільки у світлі виконання Україною взятих на себе зобов'язань за Конвенцією, але й для вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням європейських стандартів та з метою подальшого демократичного розвитку держави.

Не менш проблемною виявляється ситуація з виконанням Україною взятих на себе зобов′язань за Європейською соціальною хартією. Так, не торкаючись питання нератифікації важливих статей Хартії Україною, необхідно відзначити, що у Висновках Європейського комітету з соціальних прав з приводу розгляду звітів, які подає Україна, міститься значна кількість зауважень та рекомендацій.

Сьогодні, правозахисники, юристи, науковці відзначають багато проблемних питань в сфері захисту прав людини в Україні та вказують на невідповідність українського законодавства та практики стандартам Ради Європи. Такі проблеми стосуються не тільки необхідності проведення масштабних реформ в судовій системі, у системі соціального забезпечення, в сфері медицини та у забезпеченні права українців на здоров′я, але й зазначають наявність проблем у реалізації свободи мирних зібрань, права на свободі від катувань, свободи слова тощо [4].

Рада Європи створила розгалужену систему органів та інститутів, ефективні контрольні та захисні механізми, діяльність яких присвячується правам людини, було запроваджено унікальну систему захисту прав людини, яка складається з низки правових інструментів та механізмів. Рада Європи виявляє нові фактори, що мають загрозу для прав та свобод людини, проводить роз'яснювальну роботу, сприяє поширенню знань про права людини тощо. В рамках Ради Європи було розроблено та прийнято чисельні загальноєвропейські документи з прав людини,

розроблено стандарти прав людини, які враховуються всіма європейськими державами, імплементуються на національному рівні та закріплюються, навіть, в документах Європейського Союзу. Деякі з цих договорів набули статусу статутних, наприклад, Європейська конвенція з прав людини, або таких, ратифікація яких визнається необхідною при вступі до Ради Європи у більшості випадків. Значна кількість конвенцій з прав людини Ради Європи ратифіковано всіма державами–членами або більшістю з них [5].

Внесок Ради Європи до захисту прав людини визначає її пріоритетне місце в європейській системі захисту прав людини, а створені в її рамках механізми та інструменти захисту прав людини складають основу всієї європейської системи.

Таким чином, членство України в Раді Європи є ключовим чинником інтеграції до єдиного правового простору. Гармонізація національного законодавства із європейськими стандартами дозволить не лише виконати міжнародні зобов'язання, а й наблизити українські реалії до європейських демократичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Буткевич О.В. Рішення Європейського суду з прав людини в українській правозастосовній практиці. Європейський суд з прав людини. Судова практика. Дод. до ж. «Право України». Вид. 1, ч. 3.: Стаття 3 ЄКПЛ. Заборона катувань: у 3 ч. Право України. Київ.2011. С.5-29

2. European Court of Human Rights. Annual Report 2024. Strasbourg: Council of Europe,2025.URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2025-eng

3. У 2025 році ЄСПЛ ухвалив 164 рішення проти України: які порушення найпоширеніші. ZMINA. 2026. URL: https://zmina.info/news/u-2025-roczi-yespl-vynis-164-rishennya-proty-ukrayiny-yaki-porushennya-buly-najposhyrenishi (дата звернення: 02.05.2026).

4. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. Р.А. Петрова. 10-те вид., змін. і допов. Харків: Право, 2021. 484 с.

5. Супрун Д.М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського Суду з прав людини: автореф.дис.канд..ю.наук:12.00.11.Київ, 2002.22с.

6. Фалалєєва Л.Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2020. 455 с.

БАДАХОВ Ю. Н.,
кандидат юридичних наук, докторант кафедри публічного та приватного права ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ
ORCID: https//orsid.org / 0009-0003-5938-8716

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Право на справедливий суд є фундаментальною гарантією захисту прав і свобод людини, що становить ядро принципу верховенства права. У демократичній державі воно забезпечує ефективний контроль за діяльністю органів публічної влади та виступає ключовим інструментом відновлення порушених прав.

Особливої актуальності це право набуває в умовах надзвичайних ситуацій - воєнного стану, надзвичайного стану, збройних конфліктів, техногенних катастроф тощо. Саме в такі періоди відбувається найбільша концентрація влади в руках держави, що об'єктивно створює ризики звуження процесуальних гарантій та доступу до правосуддя.

Право на справедливий суд закріплене у низці національних та міжнародних нормативно-правових актів, а саме : На міжнародному рівні:

Загальна декларація прав людини (статті 8, 10) [1] - передбачає право на ефективний засіб правового захисту; право на справедливий і публічний розгляд незалежним судом; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 14) [2] є одним із найдетальніших міжнародних стандартів, який декларує рівність перед судами; публічність; незалежність і безсторонність; презумпцію невинуватості; процесуальні гарантії; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6) [3] - є ключовим джерелом для України, якою передбачено право на захист в умовах справедливого і публічного розгляду справ незалежним судом у розумний строк (тлумачиться через практику Європейського суду з прав людини); Хартія основних прав Європейського Союзу (стаття 47) декларує право на ефективний засіб правового захисту і справедливий суд [4];

Національні нормативно-правові акти: Конституція України (ст. 55, 124, 129) [5]; Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [6], яким проголошено незалежність суддів, гарантії справедливого суду і доступ до правосуддя; Процесуальні кодекси України, а саме

Цивільний процесуальний кодекс України [7], Кримінальний процесуальний кодекс України [8], Кодекс адміністративного судочинства України [9], Господарський процесуальний кодекс України [10]. Згадані нормативно-правові акти закріплюють: змагальність і рівність сторін, право на захист та строки розгляду справ судами.

У доктринальному розумінні це право включає: доступ до суду; незалежність і безсторонність суду; розгляд справи у розумний строк; публічність процесу; рівність сторін та змагальність; обов'язковість виконання судових рішень.

Як зазначає дослідник М. Козюбра, «…межі діяльності державних органів повинні бути чітко визначені в законодавстві. Лише за таких умов можна забезпечити законність діяльності судових органів у контексті реалізації права на справедливий суд» [11, с.85].

Н. Ортинська зазначає, що «У сьогоденні право на справедливий суд є пріоритетним правом для кожної країни, яка іменує себе правовою. Поступово це право увібрало у себе великий елементний склад (основні з яких є загальні – незалежність, справедливість, законність, доступність, відкритість, та спеціальні – розумний строк, змагальність, підтримання державного обвинувачення, забезпечення доведення вини). Сьогодні надзвичайно важливим є якісне проведення судової реформи, оскільки від цього залежить майбутнє нашої держави» [12, с. 17].

Дослідниця О. Ткаля висловлює цікаву думку про те, що «…право на справедливий суд виходить за межі формальних правил і охоплює юридичні, соціальні, етичні та філософські аспекти. Його реалізація потребує постійного вдосконалення судової системи, перегляду законодавства та підвищення професійної компетентності учасників процесу. Практика ЄСПЛ слугує не лише джерелом обов'язків для держави, але й орієнтиром для розвитку правової системи, що базується на справедливості, рівності та повазі до людської гідності

Поточним висновком з вищезазначеного є те, що право на справедливий суд є багаторівневою правовою гарантією, що має пряму дію в Україні і забезпечується як національними, так і міжнародними механізмами» [13, с. 71].

П. Д. Гуйван зазначає, що «право на справедливий судовий розгляд є однією з визначальних правових ідей, які забезпечують захист прав особи. Вимоги до сутності права на справедливий суд прописані у самому тексті статті 6 Конвенції. Між тим, з огляду на

те, що застосування та тлумачення при цьому сутності кожного припису Конвенції, у тому числі – права на справедливий суд, здійснюється Європейським судом з прав людини, тут існують свої особливості, які необхідно враховувати. При цьому слід відзначити, що проблематика, пов'язана з вивченням правової природи рішень ЄСПЛ та їхньої адаптації до національного правозастосовного майданчику з огляду на багатоманітність проявів та важливість результату, залишається вельми актуальною. Отже, при здійсненні судочинства у цивільних справах правозастосовний орган має дотримуватися усіх конвенційних ознак як елементів права особи на справедливий суд, а також положень «неписаного права», які ґрунтуються на засадах моралі, гуманності, розумності та справедливості» [14, с. 110].

Окремо слід відзначити особливості реалізації права на справедливий суд у надзвичайних ситуаціях. Вони об'єктивно змінюють умови функціонування правосуддя у наступних проявах: обмеження фізичного доступу до судів (зруйнована інфраструктура, окупація, евакуація судів); збільшення навантаження на судову систему; зміна процесуальних форм (дистанційні засідання, письмове провадження); посилення ролі виконавчої влади, що створює ризики для незалежності суду.

Особливо чуттєвою видається ситуація з реалізацією права на справедливий суд в умовах воєнного стану в Україні, оскільки на це об'єктивно впливають наступні фактори: зміна територіальної підсудності; запровадження дистанційного судочинства; обмеження публічності окремих процесів; складнощі з виконанням судових рішень.

Водночас держава навіть у таких умовах зобов'язана забезпечити безперервність здійснення правосуддя, доступ до суду та процесуальні гарантії для сторін.

Отже, право на справедливий суд не може бути повністю обмежене навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Воно становить основу демократичного правопорядку і виступає ключовою гарантією захисту прав людини.

Надзвичайні ситуації та умови воєнного стану в Україні не скасовують цього права, а лише змінюють умови його реалізації, що потребує від держави підвищеного рівня відповідальності та дотримання принципу пропорційності.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 30.04.2026).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 30.04.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 30.05.2026).

4. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL : https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/ (дата звернення 30.04.2026).

5. Конституція України : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545.

7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446.

10. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991. № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56.

11. Козюбра М. Правовий закон: проблема критеріїв. Вісник Академії правових наук України. № 2–3. 2020. С. 83–96.

12. Ортинська Н. Право на справедливий суд. Європейські перспективи. № 3. 2021. С. 15-18.

13. Ткаля О. В. Право на справедливий суд як європейський стандарт прав людини. Приватне та публічне право. № 2/2025. С. 67-74.

14. Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків: Право, 2019. 584 с.

ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ТИМОЩУК І. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС

Гармонізація законодавства країн-членів ЄС означає процес зближення національної правової системи та її підсистем з правовою системою Європейського Союзу та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів. Договір про функціонування Євросоюзу не дає визначення поняття гармонізації, проте передбачає необхідність її здійснення. Він також визначає сфери, способи і правові механізми гармонізації законодавств держав-членів з правом ЄС [1].

Процес гармонізації є одним із ключових напрямів євроінтеграційної політики держави та важливою передумовою набуття членства у Європейському Союзі. В результаті здійснення такої політики Україна 18 березня 2004 року Законом України затвердила «Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» відповідно до якого: «Кожен законопроект, внесений до Верховної Ради України, протягом семи днів надсилається до Комітету Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції для визначення належності законопроекту за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу» [2].

Для чого ж це потрібно? Насамперед для забезпечення функціонування єдиного ринку ЄС з вільного руху товарів, послуг, капіталу та людей між країнами-членами ЄС. Щоразу, коли держава-член чи орган ЄС бачить перешкоду для господарського обігу, вони узгоджують єдині для всіх заходи у вигляді акту з прямим застосуванням (регламент Ради ЄС чи акти колективних органів,

таких як Рада міністрів) або єдині принципи у вигляді директив, технічних стандартів та інших делегованих актів Комісії та регуляторів (EBA, EIOPA, ESMA, Агенції з атомної енергії), що підлягають перенесенню — імплементації у законодавство держав країн-членів шляхом, зокрема, транспозиції. Ці акти виправляють наявні викривлення дизайну ринку та системну дискримінацію учасників одночасно в усьому просторі єдиного ринку ЄС [3].

Відтак, вирізняють три ступені відповідності: 1) повна гармонізація - коли національне правове положення не суперечить за змістом праву ЄС, якщо усім положенням законодавства ЄС кореспондує національне законодавство; 2) часткова гармонізація, яка передбачає впровадження тільки найважливіших принципів права ЄС; 3) законодавство, що не відповідає праву ЄС, якщо існує невідповідність між положеннями права ЄС і національним правом та найбільш важливі принципи не впроваджено [4, с. 139-145].

Наприклад, В Естонії, як й у Словаччині, була розроблена Методологія гармонізації естонського законодавства з правом ЄС. Під час гармонізації права із джерелами вторинного права ЄС рекомендувалося не змінювати тексти регламентів, які мають пряме застосування в ЄС. Регламенти ЄС були перекладені естонською мовою, однак не мали статусу офіційного перекладу. Регламенти були інкорпоровані у законодавство, але зазначалося, що воно набере чинності лише після вступу Естонії в ЄС. Серед методів впровадження права ЄС у право Естонії виокремлюють інкорпорацію (transposition) - перенесення правового тексту дослівно у національну правову систему або шляхом посилання у праві на міжнародну норму; і переформулювання (reformulation), використовуване з метою дотримання традицій національної правової системи і правової мови, що передбачає можливість виключати невідповідні частини і діяти згідно із національним правом [5].

Загалом, гармонізація законодавства – це складний процес, що передбачає сукупність комплексних змін в низку нормативно-правових актів, основними напрямами якого є наближення та адаптація до норм і стандартів Європейського Союзу. Насамперед таке зближення відбувається у сферах економіки, добросовісної конкуренції, захисту прав споживачів, боротьби з корупцією, забезпечення та захисту усіх прав і свобод людини та громадянина.

Водночас, самого тільки процесу перетворення міжнародних норм в національне законодавство є недостатньо, оскільки не менш важливим є введення в дію належного механізму

реалізації для забезпечення прав і свобод людини, покращення якості законодавства, формування сталого застосування норм права, відсутності суперечностей між кількома нормативно-правовими актами, що регулюють одні й ті ж самі суспільні відносини, але мають різний зміст.

Список використаних джерел:

1. Гармонізація та уніфікація законодавства країн-членів ЄС. Studies. URL: https://studies.in.ua/pravo_es-shporu/2450-garmonzacya-ta-unfkacya-zakonodavstva-krayin-chlenv-yes.html (дата звернення: 15.12.2025).

2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV : станом на 4 листоп. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата звернення: 15.12.2025).

3. Гармонізація законодавства України як умова членства в ЄС: прогрес і перспективи. Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/garmonizaciya-zakonodavstva-ukrayini-yak-umova-chlenstva-v-es-progres-i-perspektivi.html (дата звернення: 15.12.2025).

4. Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС: підручник. Київ : Слово, 2004. 320 с.

5. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства України із правом ЄС: досвід країн ЄС / К. О. Трихліб // Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XVI Всеукр. наук. конф. : матеріали круглого столу, історія конституціоналізму в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя Конституції УНР 1918 р.) : у 2-х т. – Харків, 2018. Т. 1. С. 97–99.

ІВАНЧЕНКО О. М.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії прав та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Одеса

ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ КРИЗИ

Соціальний порядок не є природно заданим або самопідтримуваним станом суспільства, а становить результат безперервного нормативного відтворення, інституційного забезпечення та соціальної координації. У періоди відносної стабільності право виконує функцію структурного упорядкування суспільних відносин латентно, залишаючись малопомітним елементом соціальної організації саме завдяки ефективності власного регулятивного впливу. Однак в умовах системної кризи — збройного конфлікту, пандемії, масштабної економічної дестабілізації чи техногенної катастрофи — право втрачає характер «невидимого» регулятора й постає як один із ключових механізмів збереження інституційної цілісності та керованості суспільства. Саме кризовий стан виявляє реальну функціональну спроможність права: відмежовує нормативні конструкції, здатні забезпечити стабільність і передбачуваність соціального порядку, від декларативних моделей правового регулювання, позбавлених практичної ефективності. За таких умов перевірці підлягає не лише дієвість окремих правових інститутів, а й здатність права загалом виконувати свою базову соціальну функцію — бути механізмом інтеграції, координації та стримування дезорганізаційних процесів.

З цієї точки розу, питання про право як інструмент збереження соціального порядку в умовах кризи набуває фундаментального теоретико-правового значення, оскільки безпосередньо стосується розуміння природи самого права. Йдеться про визначення його сутнісного статусу: чи слід розглядати право виключно як нормативну форму відображення вже наявних соціальних відносин, функціональна спроможність якої є похідною від стабільності соціального середовища, чи, навпаки, як відносно автономний регулятивний механізм, здатний не лише фіксувати соціальний порядок, а й активно підтримувати його в умовах руйнування звичних моделей взаємодії. У надзвичайних умовах саме право виявляє, чи здатне воно виконувати роль самостійного інструменту соціальної стабілізації, коли інші механізми суспільної інтеграції — економічні відносини, моральні настанови, соціальна солідарність — втрачають належний рівень ефективності або зазнають критичного перевантаження.

Фундаментальною методологічною помилкою є ототожнення соціального порядку із правовим порядком. Між ними існує не лише зв’язок, а й принципе розмежування: право здатне підтримувати соціальний порядок, лише якщо воно само є легітимним — тобто якщо його приписи сприймаються суспільством

як обов'язкові не через страх санкції, а через визнання їхньої справедливості та розумності [1]. У надзвичайних ситцаціях ця умова стає критичною: держава, що вдається до надзвичайних заходів без достатньої правової підстави або поза процедурними гарантіями, ризикує не зберегти, а зруйнувати соціальний порядок — замінивши легітимний правовий порядок на безпоседеній примус, який породжує спротив. Класичним прикладом є порівняльний аналіз реакцій на COVID-19: держави, де надзвичайні заходи ухвалювались прозоро, із парламентським контролем і судовим оскарженням (Німеччина, Нова Зеландія), демонстрували вищий рівень соціальної злагодженості, ніж ті, де уряди діяли указами в обхід правових процедур [2].

Інститут надзвичайного стану є найбільш наочним втіленням парадоксу права в умовах кризи: право саме надає державі повноваження тимчасово відступити від права. Конституція України (стаття 64), Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» та Конвенція про захист прав людини (стаття 15) формують триступеневу систему обмежень, що дозволяє обмежувати окремі права, але забороняє відступати від абсолютних гарантій — заборони катувань, права на життя, заборони дискримінації. Зазначена конструкція відображає один із базових теоретико-правових підходів до розуміння функціонування права в умовах кризових ситуацій: надзвичайні обставини не призводять до припинення дії права як регулятивної системи, а зумовлюють його функціонування в особливому правовому режимі, в межах якого істотно зростає значення критеріїв правомірності, пропорційності та меж допустимого обмеження прав і свобод. Саме в умовах кризи особливої ваги набуває питання розмежування правомірного обмеження суб'єктивних прав, зумовленого потребами публічної безпеки, та неправомірного розширення розсуду публічної влади, що виходить за межі конституційно допустимого втручання. Відтак надзвичайний правовий режим не усуває значення права, а, навпаки, актуалізує його гарантійну функцію, оскільки саме право визначає межі допустимого відступу від звичайного режиму правового регулювання.

Правовий режим воєнного стану в Україні, запроваджений у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації з лютого 2022 року, становить особливо цінний емпіричний матеріал для теоретико-правового аналізу співвідношення безпеки, публічного інтересу та обмеження прав в умовах реальної системної кризи. Український досвід демонструє,

що навіть за умов екзистенційної загрози державності правовий порядок не втрачає свого нормативного значення, а трансформується у форму спеціального правового режиму, в межах якого держава реалізує розширені безпекові повноваження, залишаючись формально та інституційно пов'язаною конституційними процедурами, принципом верховенства права та вимогами правової визначеності. Нормативним підтвердженням цього є, зокрема, конституційна модель воєнного стану, закріплена у статтях 64, 106 Конституції України, а також у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», які передбачають не лише можливість тимчасового обмеження окремих прав, але й встановлюють юридичні межі такого обмеження, його процедурні підстави та механізми контролю.

З позицій інституційного аналізу збереження правового порядку в умовах кризи може бути пояснене не лише нормативною цінністю права, а і його функціональною роллю як механізму координації колективної поведінки. У межах цього підходу право розглядається як система формалізованих правил, що забезпечує передбачуваність поведінки учасників соціальної взаємодії, знижує рівень невизначеності та мінімізує трансакційні витрати координації у великих соціальних групах. Саме тому навіть у кризових умовах право зберігає значення не лише як інструмент примусу, а як координаційна інституція, що дозволяє значній кількості індивідів діяти узгоджено без необхідності постійної індивідуальної комунікації чи централізованого контролю. В даному випадку правовий порядок виконує функцію інституційного механізму координації, який забезпечує узгодженість очікувань, стабілізує поведінкові моделі та зменшує ризики дезорганізації в умовах високої соціальної невизначеності. Такий підхід узгоджується з положеннями інституційної економіки Д. Норта, відповідно до яких інститути, зокрема правові, зменшують невизначеність шляхом структурування повсякденної взаємодії, а також із підходами теорії координації, у межах яких право постає як механізм узгодження раціональних стратегій поведінки в умовах обмеженої інформації [3]. У кризових умовах значення права як координаційного механізму не зменшується, а істотно посилюється. За умов дестабілізації економічних процесів, ослаблення соціальної довіри та зниження ефективності неформальних регуляторів саме право забезпечує мінімально необхідний рівень передбачуваності та узгодженості суспільної поведінки. Правове оформлення евакуаційних процедур, порядку надання гуманітарної допомоги,

розподілу обмежених ресурсів і черговості соціальних виплат є необхідним не з огляду на формальну процедурність, а як умова забезпечення їх загальнообов'язковості, визначеності та координаційної ефективності.

Концептуалізація права як «інструменту» збереження соціального порядку містить небезпечну двозначність, яку необхідно назвати прямо: інструмент може бути використаний у будь-яких цілях. Авторитарні режими — від веймарської Німеччини до сучасних гібридних демократій — також використовували і використовують право як інструмент збереження порядку: але того порядку, що служить інтересам режиму, а не суспільства. Юридичний позитивізм у його радикалізованому формальному розумінні, зведеному до тези про безумовну обов'язковість будь-якого закону незалежно від його змісту («закон є закон, і його треба виконувати»), фактично означає відмову від критичної оцінки меж правової легітимності [4, с.88]. Саме тому збереження соціального порядку через право є легітимним лише тоді, коли сам правовий порядок є легітимним — тобто коли він відповідає мінімальним моральним стандартам, не порушує абсолютних прав людини і функціонує через процедури, що забезпечують участь і контроль. Радбрухівська формула — «нестерпно несправедливий закон не є правом» — є не романтичним ідеалізмом, а практичним запобіжником проти перетворення права на легітимізатора репресій [4, с.90].

Право здатне виконувати функцію збереження соціального порядку в умовах кризи лише за умови збереження власної нормативної природи, інституційної спроможності та зв'язку з принципами правової легітимності. Ключовими є три взаємопов'язані висновки. По-перше, ефективність права як інструменту стабілізації в умовах кризи безпосередньо залежить від рівня його легітимності у докризовий період: у тих суспільствах, де право функціонувало як реальний регулятор, а не формальна конструкція, збереження правового порядку в кризі є значно більш імовірним. По-друге, надання надзвичайних повноважень є допустимим інструментом реагування на кризу, однак його використання потребує чітких процедурних гарантій, часових меж і механізмів контролю, оскільки їх відсутність створює ризик трансформації тимчасових винятків у сталі елементи правового режиму. По-третє, право забезпечує соціальний порядок не лише через примусовий вплив, а передусім через механізми координації та інституційну довіру; у зв'язку з цим ключового значення

набувають незалежність судової влади, прозорість процедур та ефективні гарантії захисту від свавільного втручання. Ігнорування цих елементів в ім'я оперативності антикризових рішень може призвести до поступового послаблення правового порядку навіть після завершення кризового періоду.

Список використаних джерел:

1. Eisinger J. Why do people obey law? Linz : Johannes Kepler University, 2020. URL: https://epub.jku.at/download/pdf/5294997.pdf
2. Parliamentary oversight of governments' response to the COVID-19 pandemic: Literature review. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740217/EPRS_STU%282023%29740217_EN.pdf
3. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p. URL: https://epistemh.pbworks.com/f/8.%20Institutions__Institutional_Change_and_Economic_Performance.pdf
4. Радбрух Ґ. Законне неправо та надзаконне право: пер. з нім. В.С. Бігуна. Проблеми філософії права. 2004. Том II. С. 83-94. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/16c688dd-0089-42ac-85f9-64cfd39b9d56/content

КВАША О. О.,
д.ю.н., професор,
заступник Голови Вищої ради правосуддя,
м. Київ

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСУДДЯ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах російсько-української війни суспільство очікує від правосуддя не лише встановлення істини щодо вчинених злочинів, а й реального відновлення справедливості. Водночас навіть в умовах воєнного стану, відповідно до Конституції України, органи державної влади зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією і законами України. Це повною мірою стосується і судової влади, яка має забезпечувати здійснення правосуддя незалежно, справедливо та з дотриманням основоположних прав людини.

У цьому контексті особливого значення набуває ефективне здійснення судами України кримінального провадження щодо осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та інших найтяжчих міжнародних злочинів. Саме належне здійснення правосуддя є передумовою не лише покарання винних, а й відновлення довіри до права, держави та судової влади. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання формування національної стратегії перехідного правосуддя. Така стратегія має ґрунтуватися на міжнародному досвіді держав, які проходили постконфліктний або поствоєнний період, водночас враховуючи унікальні обставини російсько-української війни, масштаб завданої шкоди та специфіку українського суспільно-правового контексту.

Сьогодні відсутні в Україні комплексні наукові дослідження моделі перехідного правосуддя, у яких було б розкрито її міжнародно-правову природу та особливості застосування в умовах національного контексту. Відсутність в державі цілісності стратегії перехідного правосуддя призводить до несприйняття суспільством її окремих принципів [1, с. 24].

Отже, наразі відсутній комплексний програмний документ, який містив би сучасну стратегію реформи системи правосуддя, відповідну специфіці діяльності судів під час війни і післявоєнної відбудови, а також чіткі реакції на зобов'язання щодо інтеграції України до Євросоюзу.

В Україні ідея впровадження принципів перехідного правосуддя була ініційована Українською Гельсінською спілкою з прав людини ще у 2015 році. Водночас на той час сам термін «перехідне правосуддя» залишався відомим переважно вузькому колу фахівців у сфері міжнародного права та представникам міжнародних інституцій.

Російсько-українська війна спричинила масові та системні порушення прав людини, що зумовлює необхідність покладення їх захисту в основу концепції перехідного правосуддя в Україні. Досвід багатьох держав, які вже проходили складний шлях застосування моделей перехідного правосуддя, безумовно, має пріоритетне значення для України.

Водночас українська стратегія перехідного правосуддя не може формуватися шляхом механічного запозичення зарубіжних підходів. Вона має враховувати національні особливості, масштаб російської агресії, характер і глибину завданої шкоди, а також реальні потреби українського суспільства у справедливості, відповідальності та відновленні довіри до держави і права. Попри

те, що російсько-українська війна триває, роботу над стратегією правосуддя у перехідний період слід розпочинати вже зараз. Завдяки заздалегідь підготовленим напрацюванням є змога завчасно зробити її максимально ефективною, спрямованою як на притягнення до відповідальності винних у найтяжчих злочинах, так і важливим елементом у процесі мирного врегулювання збройного конфлікту та подолання його наслідків [2].

Ефективне впровадження перехідного правосуддя в Україні можливе лише за умови формування цілісної державної політики у цій сфері. Така політика має ґрунтуватися на правах людини, повазі до гідності та цінності людської особистості. Перехідне правосуддя також передбачає забезпечення верховенства права, рівності перед законом, юридичної відповідальності, справедливості у застосуванні закону, поділу влади, правової визначеності, недопущення свавілля, а також процесуальної та інституційної прозорості.

Водночас не існує універсальної моделі перехідного правосуддя, придатної для всіх суспільств. Кожен конфлікт має власні історичні, політичні, соціальні та культурні передумови. Тому класична модель перехідного правосуддя, яка традиційно включає чотири елементи — притягнення винних до відповідальності, репарації, право на правду та гарантії неповторення — може і повинна доповнюватися іншими складовими залежно від потреб конкретного суспільства.

Однак цими аспектами не вичерпується концепція перехідного правосуддя, яка включає набагато більш широкий комплекс засобів – настільки широкий, що пропонується інша назва – перехідна юстиція. Перехідне правосуддя – це не лише судові процедури, а й трансформація всіх галузей законодавства – кримінального, адміністративного, цивільного тощо, а також триваюча майже 10 років судово-правова трансформація, реформа правоохоронних органів тощо. Під час безпосереднього законотворчого процесу над проєктом відповідного закону слід застосувати поняття «перехідна юстиція» [3, с. 764].

Ефективне впровадження перехідного правосуддя в Україні можливе лише за умов запровадження ефективної державної політики у цій сфері. Як вірно зазначають вчені, політика, яку слід досягти – в рамках перехідного правосуддя – ґрунтується на дотриманні прав людини, гідності та цінності людської особистості [4]. Перехідне правосуддя також вимагає заходів щодо забезпечення дотримання принципів верховенства закону, рівності

перед законом, відповідальності перед законом, справедливості у застосуванні закону, поділу влади, участі у процесі прийняття рішень, правової визначеності, уникнення свавілля та процесуальної (процедурної) й юридичної прозорості (транспарентності) [5].

Не існує універсальних правил і порядку застосування перехідного правосуддя для усіх суспільств, що перебувають на стадії перехідного періоду. Історичний контекст виникнення конфлікту є специфічним для кожного суспільства. Створена зразкова модель перехідного правосуддя, що складається з чотирьох елементів, може доповнюватись іншими складовими залежно від особливостей суспільства, яке постраждало від конфлікту, авторитаризму, воєнної агресії тощо. При цьому концепцією перехідного правосуддя мають бути охоплені всі соціальні, культурні та економічні права разом із громадянськими й політичними, які зазнають порушень з боку недемократичних режимів та в результаті збройних конфліктів [6, с. 95]. Саме за таких умов може бути досягнута місія перехідного правосуддя в Україні – відновлення справедливості після колективної травми, завданої воєнною агресією росії українському суспільству. В умовах тривалості конфлікту, масштабності людських жертв та руйнувань інфраструктури міст та сіл постає проблема колективної травми, завданої українському народу. Так лише 14 травня 2026 року кількість жертв російського удару по Києву становила 24 людини, серед загиблих — троє дітей: 12-ти річна дівчинка, та дівчата 15-ти й 17-ти років1.

Механізм перехідного правосуддя повинен забезпечити покарання винних та встановлення істини, і зрештою – формування колективної пам'яті народу. Переконана, що під час війни до пріоритетних завдань перехідного правосуддя відноситься не лише притягнення винних у вчиненні воєнних злочинів до відповідальності, але й є здійснення справедливого правосуддя для жертв злочинів. Тому слід погодитись із вченим Ю. В. Орловим, який наголошує: коли йдеться про перехідне правосуддя, варто говорити не тільки і не стільки про деяку процедуру переходу від стану війни до стану миру та/або від недемократичного до демократичного політичного режиму, скільки про роботу із колективними травмами: станами, факторами та наслідками воєнної травматизації суспільства [7, с. 108].

[1] https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c20215e0lx6o

Оскільки все українське суспільство є колективною жертвою російської агресії, то закономірно, що уже з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну на міжнародній арені ставиться питання про залучення міжнародних інституцій для здійснення правосуддя як щодо керівництва держави-агресора, держав-співучасників (пособників), так і щодо кожного російського громадянина, який скоював злочини в Україні.

Російське повномасштабне вторгнення актуалізувало численні правові та інституційні виклики для правової системи України. Водночас пошук належних механізмів правосуддя, які принаймні зумовили б адекватну відповідальність за вчинені воєнні злочини та акти державного тероризму, триває і має шанси бути реалізованим саме в межах перехідного правосуддя.

У зв'язку з цим вкрай необхідною є розробка рамкового закону або іншого програмного акта, який визначив би стратегію, модель і ключові напрями перехідного правосуддя в Україні. Реалізація окремих елементів цієї моделі може здійснюватися через інші нормативно-правові акти різного рівня. Адже стратегія є довгостроковим планом дій, тоді як її практична реалізація потребує системної, синхронної та узгодженої роботи органів державної влади, судової системи, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Отже, пріоритетним завданням державної політики України має стати розробка національної стратегії, або «дорожньої карти», перехідного правосуддя. Така стратегія повинна враховувати світовий досвід, найкращі зарубіжні практики, наукове підґрунтя, а також національну українську культуру, правову традицію, ментальність, причини та наслідки російсько-української війни, масштаб завданої шкоди і унікальність сучасної воєнно-політичної ситуації.

Список використаних джерел

1. Філатов В. В. Модель перехідного правосуддя в сучасному міжнародному праві: дис. … д-ра юрид. наук. 12.00.11. Одеса, 2024. 520 с.

2. Кіщенко Сергій. Комісія зі встановлення правди: міжнародний досвід та реалії України. Київ, 2020. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17232.pdf

3. Кваша Оксана. Перехідне правосуддя як модель поствоєнного відновлення: стратегія для України. Концептуальні засади правотворчості в сфері кримінальної юстиції: моногр. / за

ред. З. Загиней-Заболотенко. Київ.: Юрінком Інтер, ІДПНАНУ, 2025. С. 736-765.

4. Крістіан Корреа. Як перехідне правосуддя може допомогти досягти миру в Україні? 2021. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/New-Justice_Report_ICTJ_UKR.pdf

5. Христова Ганна. Застосування конституції в умовах перехідного правосуддя: до постановки проблеми в українських реаліях. 15 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Khrystova_TJ_VC_Ukr.pdf

6. Клим О., Чорнописька В. Проблема дефініції «перехідного правосуддя» у сучасному філософсько-правовому дискурсі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 1 (37). С. 92-99.

7. Орлов Ю. В. Кримінологічні орієнтації в стратегії перехідного правосуддя для України: картографія колективних травм війни. Вісник кримінологічної асоціації України. 2023. № 2 (29). С. 107-126.

КОРЕЦЬКА В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк,
ORCID 0000-0002-5685-5337

ОКРЕМА СУДДІВСЬКА ДУМКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У дослідженні аналізується правова природа окремої суддівської думки та її значення для розвитку конституційної юриспруденції у правових системах Європи, США, Канади, Великої Британії та Японії. Особливу увагу приділено доктринальним підходам, судовій практиці вищих судових інституцій та впливу правової культури на функціонування цього інституту.

Інститут окремої суддівської думки (dissenting opinion / concurring opinion) є важливим елементом сучасної моделі колегіального правосуддя [1]. Його сутність полягає у праві судді публічно висловити незгоду з рішенням більшості або викласти

власне обґрунтування погоджувальної позиції. Такий механізм виступає проявом принципів незалежності судді, свободи внутрішнього переконання та інтелектуальної автономії, що кореспондує із міжнародними стандартами суддівської етики [2].

У теоретичному вимірі окрема думка пов'язана з концепцією верховенства права та принципом незалежності суддівської влади [2]. У межах теорії правової аргументації вона розглядається як форма конкуренції інтерпретаційних підходів, що відображає плюралізм правового мислення та балансування конституційних принципів [3].

У системах прецедентного права окрема думка виконує функцію своєрідного «нормативного резерву», який може бути активізований у майбутньому [4]. У континентальних правопорядках його значення більшою мірою полягає у забезпеченні прозорості судочинства та стимулюванні наукової дискусії. Таким чином, окрема думка є проявом інтелектуальної автономії судді та індикатором демократичності судового процесу.

Спершу автор аналізує саме європейський правопорядок окремої суддівської думки. У європейській правовій традиції особливе значення має практика Європейського суду з прав людини. Регламент Суду прямо передбачає можливість викладення окремих думок (Rule 74 Rules of Court) [5].

Колишній президент Європейського суду з прав людини Луціус Вільдгабер підкреслював, що окремі думки суддів, що містять незгоду з рішенням більшості сприяють прозорості судового процесу та підвищують довіру до правосуддя [6, с.163].

Окремі думки у справах ЄСПЛ виконують доктринальну, еволюційну та комунікативну функції. У справах Гендісайд проти Сполученого Королівства [7] та Даджен проти Сполученого Королівства [8] позиції меншості відіграли значну роль у подальшому розвитку стандартів свободи вираження поглядів і права на приватність. У європейській моделі окрема думка виступає механізмом поступового розвитку стандартів захисту прав людини та інструментом міжсудового діалогу.

Що стосується США то тут мова іде про стратегічний та прецедентний потенціал окремої думки судді. У правовій системі США інститут окремої думки має особливо потужне значення. У практиці Верховного Суду США дисидентські позиції нерідко трансформуються у правову доктрину майбутнього [4].

Класичним прикладом є справа Плессі проти Фергюсона [9], у якій окрема думка судді Джон Маршалла Гарлана із тезою: «наша

Конституція не розрізняє людей за расовою ознакою» став інтелектуальним підґрунтям для рішення у справі Браун проти Ради з питань освіти [10], що скасувало принцип роздільності за умови формальної рівності. У контексті окремої думки судді Джона Маршалла Гарлана у справі Плессі проти Фергюсона (1896) ця фраза означала, що Конституція США не повинна допускати правових відмінностей між громадянами залежно від раси.

Окрема думка судді Рут Бейдер Ґінзбург у справі Ледбеттер проти компанії «Goodyear Tire & Rubber» [11] стала каталізатором прийняття Закону США «Про справедливу оплату праці Ліллі Ледбеттер» 2009 року [12].

Касс Санстейн характеризує окрему суддівську думку як «інтелектуальний резерв» правової системи [4], що дозволяє зберігати альтернативну доктрину для майбутнього розвитку конституційної юриспруденції.

Для Канади притаманним є біюридизм та інституційний діалог. У рішеннях Верховного Суду Канади окремі думки трапляються досить часто, що пов'язано з поєднанням common law та цивільно-правової традиції Квебеку. Після прийняття Канадської хартії прав і свобод 1982 року [13] роль dissent суттєво зросла.

У справі «Консультативний висновок щодо можливості відокремлення Квебеку» [14] окремі думки сприяли глибшому осмисленню принципів федералізму та демократичного конституціоналізму.

Пітер Маккормік зазначає, що канадська практика окремих думок є формою інституційного діалогу та механізмом захисту прав меншин [15].

Велика Британія демонструє індивідуалізовану модель аргументації окремої суддівської думки. Після створення Верховного Суду Сполученого Королівства відповідно до Закону про конституційну реформу 2005 [16] практика написання окремих і погоджувальних думок стала більш системною. Леді Гейл (перша жінка — Президент Верховного Суду Сполученого Королівства) підкреслювала значення відкритості аргументації та публічного розкриття позицій кожного судді для розвитку права [17]. Британська традиція демонструє, що індивідуалізована модель суддівської аргументації може поєднуватися з принципом інституційної єдності.

Японська модель демонструє, що частота використання окремої суддівської думки значною мірою залежить від правової культури та соціальних очікувань. У практиці Верховного Суду

Японії окремі думки допускаються, однак застосовуються стриманіше. Шіґенорі Мацуї пояснює це особливостями правової культури та традицією колегіальної єдності [18]. Японська модель засвідчує, що частота використання окремої думки значною мірою залежить від культурного контексту та інституційної традиції.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що інститут окремої суддівської думки є повноцінним інструментом розвитку конституційної юриспруденції. Його функціонування відображає тип правової системи, ступінь прецедентності, рівень відкритості судового процесу та культурні уявлення про роль судді.

У системах загального права окрема думка виконує стратегічну функцію та формує альтернативну доктрину майбутнього. У європейській моделі вона забезпечує еволюцію стандартів прав людини та сприяє міжсудовому діалогу. Канадський досвід демонструє її роль у балансуванні біюридизму та захисті прав меншин. Британська практика підкреслює значення індивідуалізованої аргументації, а японська модель показує вплив правової культури на ступінь використання окремої суддівської думки.

Отже, окрема суддівська думка є індикатором демократичності правосуддя, гарантією незалежності судді та механізмом безперервного розвитку конституційної доктрини.

Список використаних джерел:

1. Scalia A. The Dissenting Opinion // Journal of Supreme Court History. 1994. Vol. 19, No. 1. P. 33–44. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-5818.1994.tb00019.x

2. Bangalore Principles of Judicial Conduct, 2002. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf

3. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. Oxford: Oxford University Press, 2002. 462 p. URL: https://global.oup.com/academic/product/a-theory-of-constitutional-rights-9780198258214

4. Sunstein C. R. One Case at a Time: Judicial Minimalism on the Supreme Court. URL: https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3820170

5. European Court of Human Rights. Rules of Court. URL: https://www.echr.coe.int/documents/rules_court_eng.pdf

6. Wildhaber L. A Constitutional Future for the European Court of Human Rights // Human Rights Law Journal. 2002. Vol. 23. P. 161–165.

7. Handyside v. the United Kingdom, 7 December 1976, Series A no. 24. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57499%22]}

8. Dudgeon v. the United Kingdom, 22 October 1981, Series A no. 45. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57473%22]}

9. Plessy v. Ferguson, 163 U.S. 537 (1896). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/163/537/

10. Brown v. Board of Education, 347 U.S. 483 (1954). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/347/483/

11. Ledbetter v. Goodyear Tire & Rubber Co., 550 U.S. 618 (2007). URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/550/618/

12. Lilly Ledbetter Fair Pay Act of 2009. Pub. L. 111–2. URL: https://www.congress.gov/bill/111th-congress/senate-bill/181

13. Constitution Act, 1982. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.html

14. Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 S.C.R. 217. URL: https://scc-csc.lexum.com

15. McCormick P. The Supreme Court of Canada. URL: https://lawjournal.mcgill.ca/wp-content/uploads/pdf/526723-McCormick.pdf

16. Constitutional Reform Act 2005. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/contents

17. Hale B. Spider Woman: A Life. URL: https://journalsonline.academypublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal/e-Archive/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/495/ArticleId/1726/Citation/JournalsOnlinePDF

18. Matsui S. The Constitution of Japan: A Contextual Analysis. URL: https://dokumen.pub/the-constitution-of-japan-a-contextual-analysis-9781472560834-9781841137926.html

КОСТЮКЕВИЧ О. К.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету

імені Лесі Українки,
м. Луцьк,
ORCID 0009-0000-1685-4578

ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасній правовій державі правова діяльність не може розумітися лише як технічне створення, тлумачення або застосування юридичних норм. Її реальний зміст виявляється у тому, наскільки вона здатна забезпечити людині безпеку, свободу, гідність, рівність і можливість ефективно захистити свої права. Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1]. Отже, принцип поваги до прав людини має методологічне значення для всіх форм правової діяльності: правотворчої, правозастосовної, судової, адміністративної, правоохоронної, правозахисної та інтерпретаційної.

Міжнародно-правові стандарти також виходять із людиноцентричного розуміння права. Європейська конвенція з прав людини перетворює базові права і свободи на юридично зобов'язальні стандарти, виконання яких має забезпечуватися державою не лише на рівні законодавства, а й у практиці органів публічної влади [2]. Тому повага до прав людини є критерієм не тільки змісту правових норм, а й способу їх застосування: навіть формально правильне рішення може бути неправовим, якщо воно ігнорує гідність особи, пропорційність втручання або право людини бути почутою.

В українській теорії права людиноцентричний підхід послідовно розвивається у працях М. І. Козюбри, який наголошує на ціннісній природі права та на тому, що право не може зводитися до сукупності приписів державної влади [3]. У такому розумінні правова діяльність має бути спрямована не на формальне обслуговування державного механізму, а на утвердження права як міри свободи, справедливості та людської гідності. Близькою є позиція П. М. Рабіновича, який розглядає права людини як можливості, необхідні для існування і розвитку особи в конкретному суспільстві [4]. Ця думка важлива для практики: посадова особа, суддя або юрист

мають бачити за юридичною нормою не абстрактного адресата, а конкретну людину з її потребами, інтересами та вразливістю.

О. В. Петришин, аналізуючи верховенство права, підкреслює, що воно не може бути відірване від прав людини, правової визначеності, справедливості та обмеження свавілля влади [5]. Саме тому принцип поваги до прав людини є внутрішнім критерієм якісної правової діяльності. Якщо правотворчість створює надмірно складні, непрогнозовані або дискримінаційні правила, вона не відповідає цьому принципу. Якщо правозастосування обмежується посиланням на норму без аналізу наслідків для особи, воно втрачає правовий сенс. Якщо судове рішення є формально мотивованим, але не забезпечує справедливого балансу інтересів, воно не досягає мети правосуддя.

Зарубіжна правова думка також дає вагомі аргументи на користь такого підходу. Л. Фуллер у концепції "внутрішньої моралі права" показав, що право потребує загальності, оприлюднення, ясності, несуперечливості, реальної виконуваності, відносної стабільності та узгодженості офіційних дій із проголошеними правилами [6]. Людина не може реалізувати свої права, якщо закон є непередбачуваним або застосовується вибірково. Р. Дворкін обґрунтовував ідею прав як "козирів" проти утилітарного виправдання свавільних рішень більшості чи держави [7]. Це означає, що правова діяльність повинна не тільки досягати публічної мети, а й поважати межі, за якими починається неприпустиме порушення прав конкретної особи.

Подібну логіку розвиває Т. Бінгем, який пов'язував верховенство права з доступністю закону, рівністю перед законом, захистом основоположних прав, справедливим судом і недопущенням свавільного використання владних повноважень [8]. Р. Алексі у теорії конституційних прав запропонував розуміння прав як принципів, що потребують зважування та пропорційності [9]. Для правової діяльності це має принципове значення: повага до прав людини не завжди означає абсолютну заборону обмежень, але вимагає, щоб кожне обмеження було законним, легітимним, необхідним і співмірним. Отже, пропорційність стає практичним інструментом перетворення загального принципу поваги до прав людини на конкретний алгоритм юридичного рішення.

У документах Венеційської комісії верховенство права розкривається через законність, правову визначеність, заборону свавілля, доступ до правосуддя, дотримання прав людини,

недискримінацію та рівність перед законом [10]. Ці елементи фактично утворюють стандарти добросовісної правової діяльності. Вони вимагають, щоб юридичні рішення були не лише прийняті компетентним органом, а й достатньо мотивовані, зрозумілі, передбачувані, відкриті для перевірки та оскарження. Саме через такі процедурні вимоги принцип поваги до прав людини набуває практичного змісту.

Особливо показовою є адміністративна діяльність, адже саме в ній громадянин найчастіше безпосередньо стикається з державою. Закон України "Про адміністративну процедуру" закріплює, що адміністративний орган при здійсненні провадження керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [11]. Тому право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, належне мотивування адміністративного акта, пропорційність і можливість оскарження є не формальними деталями, а гарантіями людської гідності.

У правотворчій діяльності принцип поваги до прав людини вимагає попередньої оцінки того, як майбутнє регулювання вплине на різні групи осіб, чи не створить воно непропорційного тягаря, непрямої дискримінації або невиправданих бар'єрів доступу до прав. У правозастосовній діяльності цей принцип означає індивідуалізацію рішення, уважність до фактичних обставин, добросовісне мотивування та заборону формального підходу. У судовій діяльності він виявляється через справедливий суд, рівність сторін, незалежність судді, розумні строки, ефективність захисту та обов'язок суду аргументовано відповідати на істотні доводи сторін. У правоохоронній діяльності він вимагає мінімізації примусу, заборони приниження гідності, недискримінації та постійного контролю за пропорційністю втручання.

Отже, принцип поваги до прав людини є не додатковим етичним побажанням, а змістовним критерієм правової діяльності. Він поєднує формальну сторону права з його гуманістичним призначенням і дозволяє оцінювати юридичну роботу не лише за процедурною правильністю, а й за її впливом на людину. Наукові підходи М. І. Козюбри, П. М. Рабіновича, О. В. Петришина, Л. Фуллера, Р. Дворкіна, Т. Бінгема та Р. Алексі переконливо свідчать: право втрачає сенс, якщо не служить людині. Саме тому сучасна правова діяльність має бути професійною, процедурно якісною,

ціннісно обґрунтованою та послідовно орієнтованою на повагу до прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 04.05.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 04.05.2026).

3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

4. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посіб. Львів : ЛОБФ “Медицина і право”, 2021. 256 с.

5. Петришин О. В. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. Право України. 2010. № 3. С. 24-35.

6. Fuller L. L. The Morality of Law. Revised ed. New Haven ; London : Yale University Press, 1969. 202 p.

7. Dworkin R. Taking Rights Seriously. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1977. 293 p.

8. Bingham T. The Rule of Law. London : Allen Lane, 2010. 213 p.

9. Alexy R. A Theory of Constitutional Rights / translated by J. Rivers. Oxford : Oxford University Press, 2002. 462 p.

10. Rule of Law Checklist : adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session, 11-12 March 2016. CDL-AD(2016)007. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e (date of access: 04.05.2026).

11. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 04.05.2026).

ЛЕНГЕР Я. І.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

https://orcid.org/0000-0001-9658-3623

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ: ДОКТРИНАЛЬНЕ І ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

Принцип верховенства права належить до базових засад сучасної правової держави, однак його реальний зміст найкраще проявляється не в абстрактних деклараціях, а в конкретних процедурах взаємодії особи з публічною владою. Саме тому Закон України «Про адміністративну процедуру» має особливе значення для українського правового порядку. У ньому принцип верховенства права не просто названо серед засад адміністративної процедури: законодавець спеціально закріпив, що адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження керується цим принципом, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Одночасно Закон прямо пов'язує верховенство права із законністю та юридичною визначеністю, включаючи їх до системи принципів адміністративної процедури [1].

У цьому полягає одна з найважливіших новацій Закону України «Про адміністративну процедуру». Якщо в попередній адміністративній практиці взаємовідносини між особою та адміністративним органом часто будувалися навколо владного розсуду, внутрішньої інструкції чи секторального акта, то нині законодавець запропонував загальну процедурну модель, у центрі якої перебуває людина як носій прав і законних інтересів. Закон визначає адміністративну процедуру через Конституцію України, сам Закон, інші закони України, міжнародні договори та з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Це означає, що верховенство права в адміністративній процедурі від самого початку мислиться як категорія, відкрита до конституційних і конвенційних стандартів [1].

Наукове значення цієї законодавчої моделі полягає в тому, що верховенство права перестає бути лише загальнотеоретичною або конституційною формулою і набуває чітко вираженого процедурного виміру. Адміністративна процедура є тією сферою, де держава щоденно реалізує владні повноваження щодо конкретної особи: у питаннях дозволів, реєстрації, соціального

забезпечення, контролю, ліцензування, оскарження, прийняття індивідуальних адміністративних актів. Тому саме тут верховенство права має проходити перевірку на практичну спроможність. Не випадково в сучасній українській доктрині принципи адміністративної процедури розглядаються не як суто програмні положення, а як критерії оцінки рішень, дій і бездіяльності суб'єктів владних повноважень [3].

Верховенство права через призму Закону України «Про адміністративну процедуру» доцільно розкривати щонайменше в кількох взаємопов'язаних вимірах.

Перший вимір – людиноцентричний. Закон прямо закріплює, що людина, її права і свободи є найвищими цінностями. Це положення важливе не тільки декларативно. Воно означає, що адміністративний орган не може розглядати провадження як внутрішню бюрократичну справу, де особа є лише об'єктом владного рішення. Навпаки, людина має сприйматися як повноправний учасник провадження, а її інтереси – як вихідний орієнтир для тлумачення й застосування процедурних норм [1]. У науковій літературі підкреслюється, що загальна мета адміністративної процедури полягає в ефективному забезпеченні реалізації чи захисту прав та інтересів особи, а практична реалізація принципів дає змогу спрямувати адміністративний орган на сумлінне виконання своїх повноважень [3].

Другий вимір - зв'язок верховенства права із законністю. Закон України «Про адміністративну процедуру» спеціально розмежовує, але водночас поєднує верховенство права та законність. Стаття 6 встановлює, що адміністративний орган здійснює адміністративне провадження виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією України, законом і міжнародними договорами, а дискреційне повноваження вважається законним лише тоді, коли воно здійснюється в межах і у спосіб, передбачені законом, для належної мети та відповідно до принципів адміністративної процедури [1]. Це означає, що законність у контексті адміністративної процедури вже не може зводитися до механічного посилання на повноваження. Вона підпорядковується ширшій логіці верховенства права, яка вимагає змістовної правомірності адміністративного розсуду.

Третій вимір – юридична визначеність. Закон прямо включає її до структури верховенства права, вказуючи серед принципів адміністративної процедури «верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності» [1]. Це має

надзвичайно важливе значення. У сфері публічного адміністрування саме невизначеність, непередбачуваність і довільне трактування процедурних правил традиційно становили одну з найбільших проблем. Якщо особа не знає, який орган є компетентним, які документи треба подати, у який строк має бути вирішена справа, які наслідки матиме бездіяльність або як можна оскаржити рішення, то навіть формально чинне право не дає належного захисту. Верховенство права в такому випадку перетворюється на абстракцію. Саме тому юридична визначеність є не допоміжною рисою, а одним із ключових виявів верховенства права в адміністративній процедурі [1].

Четвертий вимір – процедурна справедливість. Закон України «Про адміністративну процедуру» не вживає цей вислів як окремий принцип, але вся його архітектура побудована саме на ньому. Перелік принципів охоплює обґрунтованість, безсторонність, добросовісність і розсудливість, пропорційність, відкритість, своєчасність і розумний строк, ефективність, презумпцію правомірності дій та вимог особи, офіційність, гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні та гарантування ефективних засобів правового захисту [1]. У сукупності ці принципи фактично становлять процедурну формулу верховенства права в адміністративному провадженні. Верховний Суд у своїх матеріалах також наголошує, що Закон про адміністративну процедуру формує нові принципи здійснення правосуддя в адміністративних спорах, оскільки його положення мають безпосередньо впливати на оцінку дій адміністративного органу [8].

З цього погляду особливого значення набуває право особи на участь в адміністративному провадженні. Воно є одним із найбільш конкретних проявів верховенства права. Людина має право не просто очікувати готового рішення, а бути залученою до процесу його формування. У навчально-аналітичних матеріалах Верховного Суду наголошено, що Закон України «Про адміністративну процедуру» істотно змінює судові підходи саме тому, що вимагає врахування права особи на участь у процедурі прийняття рішення, а також посилює значення висновків Верховного Суду для діяльності адміністративних органів [7]. Такий підхід змінює саму філософію взаємовідносин між владою та людиною: замість адміністративної односторонності поступово утверджується модель процедурного діалогу [7].

Верховенство права в адміністративній процедурі також неможливо уявити без обґрунтованості адміністративного акта. Якщо орган ухвалює рішення без належного пояснення фактичних підстав, без посилання на релевантні норми права та без зрозумілої логіки застосування цих норм, особа фактично позбавляється можливості зрозуміти, чому її права обмежено або чому їй відмовлено в певному праві. У такому випадку не працює ні довіра до влади, ні ефективний контроль, ні право на оскарження. Саме тому в сучасній українській адміністративно-правовій доктрині наголошується, що принципи адміністративної процедури мають бути критеріями для перевірки адміністративними судами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [3]. Отже, обґрунтованість не є лише технікою оформлення рішення, а виступає одним із процедурних проявів верховенства права [3].

Не менш важливим є зв'язок верховенства права з добросовісністю. Н. Ю. Задирака переконливо показує, що принцип добросовісності в адміністративній процедурі виник не випадково: він відображає запит як правозастосовної, так і судової практики на належний стандарт поведінки адміністративного органу [4]. У світлі верховенства права це означає, що публічна адміністрація повинна діяти не формально-бюрократично і не з позиції пошуку приводу для відмови, а сумлінно, чесно і розумно. Добросовісність перешкоджає надмірному формалізму, який часто стає способом прихованого звуження прав особи. Там, де орган навмисно ускладнює доступ до процедури, висуває непропорційні вимоги або використовує неясність правил проти особи, верховенство права фактично втрачає свій практичний зміст [4].

Ще один важливий прояв верховенства права – офіційність та офіційне з'ясування обставин справи. Адміністративна процедура не може будуватися за моделлю, за якої весь тягар доведення перекладається на особу, а орган пасивно чекає на ідеально підготовлений пакет документів. У наукових працях про принцип офіційного дослідження наголошується, що цей принцип є спільним для адміністративної процедури та адміністративного процесу й вимагає активної ролі органу у встановленні обставин [6]. У світлі верховенства права це означає, що адміністративний орган повинен діяти як інституція, покликана справедливо й повно з'ясувати факти, а не як формальний контролер, який лише фіксує підстави для відмови [6].

Важливим складником верховенства права є також ефективний правовий захист. Закон України «Про адміністративну

процедуру» прямо закріплює принцип гарантування ефективних засобів правового захисту [1]. У науковій статті О. В. Гаран цей принцип розглядається як такий, що поєднує європейські стандарти й національну адміністративно-правову доктрину, а його практичне значення пов'язується зі встановленням прозорої та чіткої рамки взаємодії між адміністративними органами та громадянами [5]. Отже, верховенство права в адміністративній процедурі не завершується моментом прийняття адміністративного акта. Воно включає і можливість його ефективного перегляду чи оскарження, і доступність механізмів захисту, і реальну, а не уявну можливість виправити помилку адміністрації [1; 5].

На окрему увагу заслуговує питання співвідношення верховенства права і чинності адміністративного акта. У статті О. М. Соловйової про чинність адміністративного акта підкреслено, що після набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» Україна долучилася до європейської традиції врегулювання відносин між публічною адміністрацією та приватними особами на рівні загальної адміністративної процедури [10]. Це означає, що питання чинності, відкликання, скасування чи визнання адміністративного акта недійсним мають розглядатися вже не ізольовано, а в системі процедурних гарантій. Інакше кажучи, верховенство права поширюється не лише на момент ухвалення рішення, а й на весь подальший «життєвий цикл» адміністративного акта [10].

Дуже важливо, що принцип верховенства права в Законі України «Про адміністративну процедуру» має не лише значення для адміністративних органів, а й безпосередньо впливає на адміністративне судочинство. У матеріалах Верховного Суду щодо нових принципів здійснення правосуддя наголошується, що принципи адміністративної процедури, визначені в ст. 4 Закону, повинні враховуватися і в судовому контролі за публічною адміністрацією [8]. Таким чином, верховенство права через призму Закону про адміністративну процедуру виступає містком між адміністративною діяльністю та адміністративною юстицією. Те, що для адміністративного органу є правилом належної поведінки, для суду стає критерієм перевірки правомірності його рішень [3; 8].

Звідси випливає ще один суттєвий висновок: верховенство права в адміністративній процедурі не може зводитися до формули «все, що передбачено законом, є допустимим». Навпаки, саме через адміністративну процедуру стає очевидно, що законність повинна тлумачитися в контексті людської гідності, правової

визначеності, пропорційності, добросовісності та доступності захисту. Це особливо важливо для сфер, де адміністративний орган має дискрецію. Закон прямо вказує, що дискреційне повноваження є законним лише за умови дотримання мети надання такого повноваження та принципів адміністративної процедури [1]. Отже, верховенство права в цій сфері виконує функцію обмеження адміністративного розсуду і перешкоджає його перетворенню на свавілля [1].

У доктринальному плані Закон України «Про адміністративну процедуру» варто розглядати як один із найважливіших інструментів конкретизації верховенства права в українському публічному праві. Саме він переводить цю категорію з рівня загальної конституційної ідеї на рівень щоденної адміністративної практики. У цьому сенсі верховенство права стає не лише принципом контролю за державою, а й принципом організації самої діяльності адміністративного органу. Держава має бути правово зв'язаною не постфактум, коли суд уже оцінює наслідки порушення, а від самого початку — на стадії відкриття провадження, дослідження фактів, спілкування з особою, підготовки мотивів і прийняття адміністративного акта [1; 3; 7].

Таким чином, верховенство права через призму Закону України «Про адміністративну процедуру» доцільно розуміти як комплексний принцип, що охоплює людиноцентризм, законність, юридичну визначеність, процедурну справедливість, участь особи у провадженні, належне мотивування рішень, добросовісність діяльності адміністративного органу, офіційне з'ясування обставин справи та гарантування ефективного захисту. Саме в цій комплексності полягає його сучасне значення. Верховенство права вже не може бути сприйняте як суто загальна цінність або декларація. У сфері адміністративної процедури воно повинно діяти як практичний стандарт щоденної поведінки держави у відносинах з людиною [1; 3; 5].

Висновки. Отже, Закон України «Про адміністративну процедуру» став одним із найважливіших нормативних механізмів конкретизації принципу верховенства права в сучасному українському публічному праві. Його значення полягає в тому, що він переводить верховенство права з рівня загальної конституційної формули на рівень повсякденної адміністративної діяльності, де вирішуються конкретні справи конкретних осіб [1].

Через призму цього Закону верховенство права розкривається не лише як вимога формальної законності, а як

система взаємопов'язаних процедурних стандартів: юридичної визначеності, участі особи у провадженні, обґрунтованості, добросовісності, пропорційності, офіційності та ефективного правового захисту [1; 3; 4; 5].

Саме тому подальший розвиток адміністративної практики та адміністративного судочинства в Україні має відбуватися з урахуванням того, що верховенство права в адміністративній процедурі — це не декларація і не лише критерій постфактум судового контролю. Це передусім нормативно закріплений стандарт щоденної діяльності адміністративного органу, який повинен визначати зміст і спрямованість публічної влади у взаєминах з людиною [1; 7; 8].

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 (дата звернення: 22.04.2026).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» : Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4017-20 (дата звернення: 22.04.2026).

3. Соловйова О. М. Деякі міркування про принципи адміністративної процедури. Проблеми законності. 2023. Вип. 163. С. 248–266. DOI: 10.21564/2414-990X.163.292332. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/292332 (дата звернення: 22.04.2026).

4. Задирака Н. Ю. Принцип добросовісності як принцип здійснення адміністративної процедури. Проблеми законності. 2023. Вип. 163. С. 68–79. DOI: 10.21564/2414-990X.163.291191. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/291191.

5. Гаран О. В. Принцип гарантування ефективних засобів правового захисту: європейський та національний концепт. Проблеми законності. 2023. Вип. 163. С. 46–67. DOI: 10.21564/2414-990X.163.291893. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/291893.

6. Бойко І. В., Балакарєва І. М. Принцип офіційного дослідження в діяльності публічної адміністрації. Проблеми законності. 2022. Вип. 157. С. 233–254. DOI: 10.21564/2414-990X.157.269738. URL: https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/269738.

7. Берназюк Я. О. Вплив Закону України «Про адміністративну процедуру» на практику адміністративних судів :

навчально-аналітичні матеріали. Київ : Верховний Суд, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/administrative_procedure_bernaziuk.pdf.

8. Берназюк Я. О. Нові принципи здійснення правосуддя. Київ : Верховний Суд, 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/101-%20new_principles_court_bernaziuk.pdf.

9. Тимощук В. П. І. Загальні положення про адміністративну процедуру. Право України. 2024. № 11. С. 13–31. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2024_11-s4163.pdf.

10.Соловйова О. М. Чинність адміністративного акта: теоретичні підходи та практичні аспекти. Право України. 2024. № 11. С. 60–70. DOI: 10.33498/louu-2024-11-060. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2024_11-s4166.pdf.

МАЦУКА В.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет,
м. Київ

ПРОЄКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Проєктний менеджмент у державному секторі України є одним із ключових інструментів сучасного державотворення, який поступово змінює логіку функціонування публічного управління. Якщо раніше державне управління будувалося переважно на принципах стабільної бюрократичної системи з жорсткою ієрархією та орієнтацією на процеси, то сьогодні дедалі більше застосовується підхід, орієнтований на результат, ефективність і вимірювані показники. Саме проєктний менеджмент дозволяє реалізувати ці принципи, оскільки він передбачає чітке визначення цілей, ресурсів, термінів виконання, відповідальних осіб і критеріїв успіху.

Особливістю проєктного менеджменту в державному секторі є те, що його головною метою виступає не отримання прибутку, як у бізнесі, а досягнення суспільно значущих результатів.

Це можуть бути покращення якості державних послуг, підвищення рівня життя населення, розвиток інфраструктури або впровадження реформ. Водночас такі проєкти реалізуються в умовах складного регуляторного середовища, обмежених бюджетних ресурсів та високої політичної відповідальності. Крім того, державні проєкти зазвичай мають багато зацікавлених сторін, включаючи органи влади різних рівнів, міжнародні організації, громадськість та бізнес.

В Україні перехід до проєктного управління почав активно посилюватися після початку масштабних реформ у сфері державного управління, зокрема децентралізації та цифровізації. Значну роль у цьому процесі відіграє також євроінтеграційний курс, який вимагає від держави впровадження сучасних стандартів управління. Проєктний підхід дозволяє краще координувати реформи, забезпечувати їхню послідовність та оцінювати ефективність реалізації.

Одним із найбільш показових прикладів впровадження проєктного менеджменту в Україні є розвиток цифрової державної платформи «Дія». Цей проєкт став символом цифрової трансформації держави та демонструє, як сучасні управлінські підходи можуть змінити взаємодію між громадянами та державою. У межах цього проєкту була створена команда, яка працює за принципами agile-підходу, що дозволяє швидко розробляти та впроваджувати нові цифрові сервіси. Важливою особливістю є також тісна взаємодія між різними державними органами, що забезпечує інтеграцію даних і послуг. Результатом стало суттєве спрощення доступу громадян до адміністративних послуг, зменшення корупційних ризиків і підвищення ефективності державного управління [4;6].

Ще одним важливим кейсом застосування проєктного менеджменту є реформа децентралізації, яка є однією з наймасштабніших трансформацій в історії сучасної України. Її метою було передання значної частини повноважень і фінансових ресурсів від центральної влади до місцевих громад. Проєктний підхід у цій реформі дозволив структуризувати процес змін, визначити етапи впровадження, забезпечити моніторинг результатів і залучити місцеві громади до прийняття рішень. У результаті було створено нову систему адміністративно-територіального устрою, що дозволило громадам отримати більше автономії та можливостей для розвитку.

Важливу роль проєктний менеджмент відіграє і в процесах відновлення України після масштабних руйнувань, спричинених

війною. Проєкти відбудови інфраструктури, житлового фонду, енергетичних систем і соціальних об'єктів потребують високого рівня координації, прозорості та ефективного управління ресурсами. У таких умовах проєктний підхід дозволяє об'єднати зусилля держави, міжнародних донорів, місцевих органів влади та приватного сектору. Особливістю таких проєктів є їхня складність, високі ризики та необхідність швидкого реагування на змінні умови [1].

Серед основних інструментів проєктного менеджменту в державному секторі можна виділити стратегічне планування, систему моніторингу та оцінки результатів, управління ризиками, бюджетування та цифрові інструменти контролю. Важливу роль відіграють також KPI, які дозволяють оцінювати ефективність реалізації проєктів. У сучасних умовах дедалі більшого значення набуває використання цифрових платформ, таких як системи електронних закупівель, аналітичні панелі та програмне забезпечення для управління проєктами [2].

Попри значний прогрес, впровадження проєктного менеджменту в державному секторі України стикається з низкою викликів. Однією з головних проблем залишається бюрократична інерція, яка уповільнює процес прийняття рішень і реалізації проєктів. Також важливою проблемою є недостатній рівень підготовки державних службовців у сфері сучасних методів управління. У багатьох випадках бракує досвіду використання цифрових інструментів і методологій управління проєктами, таких як Agile або Scrum. Крім того, існують проблеми координації між різними органами влади, що може призводити до дублювання функцій або затримок у реалізації проєктів [7].

Ще одним суттєвим викликом є залежність державних проєктів від політичних рішень та змін у владних структурах. Зміна політичного керівництва може істотно впливати на визначення пріоритетів розвитку, обсяги фінансування, механізми реалізації та навіть доцільність продовження окремих проєктів. У результаті це створює додаткові ризики для довгострокових ініціатив, знижує передбачуваність управлінських процесів і може призводити до втрати вже досягнутих результатів або неефективного використання ресурсів. Особливо це критично для інфраструктурних та соціально значущих проєктів, які потребують тривалого періоду реалізації [3].

Крім того, політичний вплив може спричиняти часті зміни управлінських команд, перегляд стратегічних цілей та пріоритетів,

що ускладнює забезпечення послідовності та системності у впровадженні проєктів. Водночас поступова інституціоналізація проєктного менеджменту, зокрема через впровадження стандартизованих процедур, регламентів і незалежних механізмів контролю, сприяє зменшенню цих ризиків. Формування професійного середовища управління проєктами, яке ґрунтується на принципах прозорості, підзвітності та результативності, дозволяє нівелювати вплив політичних чинників і забезпечити сталість реалізації проєктів незалежно від змін у політичному середовищі [5].

Важливо також відзначити зростаючу роль міжнародного досвіду у впровадженні проєктного менеджменту в Україні. Значна частина реформ, інфраструктурних програм та проєктів відбудови реалізується за підтримки міжнародних партнерів, зокрема Європейського Союзу, Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших організацій. Така співпраця відкриває доступ до передових практик управління, сучасних методологій, інноваційних цифрових інструментів та фінансових ресурсів, необхідних для реалізації масштабних проєктів [8;9].

Залучення міжнародного досвіду сприяє впровадженню в Україні загальновизнаних стандартів проєктного менеджменту, підвищенню рівня прозорості процедур, посиленню контролю за використанням коштів та вдосконаленню системи моніторингу й оцінки результатів.

У перспективі розвиток проєктного менеджменту в державному секторі України буде тісно пов’язаний із подальшою цифровізацією, розвитком аналітики даних та впровадженням штучного інтелекту в управлінські процеси. Це дозволить прогнозувати результати, оптимізувати витрати та підвищувати якість державних рішень. Також важливим напрямом є розвиток професійної підготовки державних службовців у сфері проєктного менеджменту [4].

Отже, проєктний менеджмент у державному секторі України є не лише інструментом управління, а й важливою складовою процесу державотворення. Він сприяє модернізації державних інституцій, підвищенню ефективності реформ та покращенню взаємодії між державою і громадянами. Його подальший розвиток визначатиме якість і швидкість трансформацій, які відбуваються в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вплив воєнного стану та політика повоєнного відновлення України: національні стратегії, регіональна безпека та стійкість громад: колективна монографія / за заг. ред. В.Ю. Медвідь, Д.В. Дячкова, О.А. Галича, О.В. Калініченка, В.С. Лесюка. Полтава: ПП «Астрая», 2026. 513 с.

2. Карташов Є.Г. Особливості впровадження моделей управління проектами в державному секторі. Вісник післядипломної освіти. 2019 8 (37). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718717/

3. Мацука В.М. Інвестування у сталий розвиток. Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 159 (спецвипуск). Ч.1 К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, 2024. С.44-46.

4. Міністерство цифрової трансформації України. Проєкт «Дія» та цифровізація держави. URL: https://diia.gov.ua

5. Омельченко В.Я., Тарасенко Д.Л., Мацука В.М., Горбашевська М.О., Ткаченко О.Г., Коверза В.С. Управління проєктами: навчальний посібник (для здобувачів вищої освіти всіх спеціальностей). Київ: МДУ, 2025. 301 с. URL: http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9286

6. Стойка А.В., Верительник С.М., Мацука В.М. Діджиталізація управління проєктами і вплив на світову економіку та інвестиції Збірник наукових праць «Вчені записки». 2025. № 39(2). С. 45-58. doi: http://doi.org/10.33111/vz_kneu.39.25.02.04.026.032

7. Тірбах Л. Проєктний менеджмент: особливості застосування у публічному секторі. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2023. №3. С. 78–83. doi: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-3-78-83

8. OECD. Public Governance Reviews: Ukraine – Towards Better Governance. URL: https://www.oecd.org/gov/public-governance-reviews-ukraine.htm

9. World Bank. Ukraine – Governance and Public Sector Reform. URL:https://www.worldbank.org/en/country/ukraine

ПОЛЯКОВА С.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
учений секретар,

Дніпропетровський науково-дослідний інституту судових експертиз,
м. Дніпро

ХАМІНІЧ С.Ю.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-економічних дисциплін,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СИНЕРГІЯ РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку України характеризується глибинними трансформаціями правової системи, спрямованими на зміцнення верховенства права, забезпечення справедливості та підвищення довіри суспільства до державних інституцій. У цьому процесі судова експертиза займає особливе місце, виступаючи не тільки інструментом доведення, а й важливим елементом інституційного розвитку правосуддя. Її еволюція тісно пов'язана з реформуванням правової системи, формуючи синергетичний ефект, за якого зміни в одній сфері посилюють прогрес в іншій.

Судова експертиза є невід'ємною частиною судового процесу, оскільки вона забезпечує науково обгрунтоване дослідження доказів. В умовах ускладнення суспільних відносин, зростання кількості економічних, кібернетичних та військових злочинів зростає значення експертного знання[1]. Суд вже не може спиратися виключно на традиційні докази — йому необхідні точні, достовірні та об'єктивні висновки фахівців, що перевіряються й обґрунтовуються в різних галузях. Отже, судова експертиза стає фундаментом для ухвалення обґрунтованих судових рішень.

Реформування правової системи України передбачає запровадження європейських стандартів правосуддя, підвищення прозорості судових процедур та забезпечення незалежності суддів. У цьому контексті судова експертиза виконує функцію гаранта об'єктивності. Проте сама експертна діяльність також потребує модернізації. Серед ключових викликів удосконалення судової експертизи можна виділити такі:

- необхідність поновлення методик досліджень;
- впровадження цифрових технологій;
- підвищення кваліфікації експертів;

- забезпечення інституційної незалежності експертних установ, тощо.

Синергія розвитку полягає в тому, що реформи правової системи стимулюють вдосконалення судової експертизи, а якісна експертиза посилює ефективність судової реформи. Наприклад, впровадження електронного судочинства потребує цифровізації експертних процесів, що підвищує оперативність та доступність експертиз. Одночасно це сприяє зниженню корупційних ризиків та підвищенню довіри до результатів досліджень.

Особливого значення має питання незалежності судової експертизи. В умовах реформ важливо забезпечити баланс між державним контролем та професійною автономією експертів. Незалежність експерта є запорукою достовірності його висновків, а отже, справедливості судового рішення. У цьому аспекті необхідно вдосконалювати законодавство, яке регулює статус експертів, їх відповідальність та гарантії професійної діяльності[2].

Крім того, важливим напрямком є інтеграція української системи судової експертизи до міжнародної експертної спільноти. Це передбачає гармонізацію стандартів, участь у міжнародних проектах, обмін досвідом та впровадження найкращих практик. Такий підхід не лише підвищує якість експертиз, а й сприяє зміцненню міжнародного авторитету України як правової держави.

Крім того, підготовка висококваліфікованих експертів потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує юридичні знання з суспільними та технічними науками. Розвиток освітніх програм та наукових досліджень у цій сфері є важливою передумовою успішної реформи.

Таким чином, судова експертиза та реформування правової системи України перебувають у тісному взаємозв'язку. Їх розвиток не є паралельним процесом, а є єдиним комплексом взаємодоповнюючих змін. Тільки за умови гармонійного вдосконалення обох сфер можливе досягнення головної мети — побудови ефективної, справедливої та сучасної правової системи, яка відповідатиме потребам суспільства та відповідатиме міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Полякова С.В., Хамініч С.Ю. Судова експертиза у цифрову добу: виклики, інновації та роль штучного інтелекту. Цифрова ера розвитку судової експертизи: інноваційні технології та штучний інтелект : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса,

29 серпня 2025 р.) / відп. ред. А. І. Черемнова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С.218-219.

2. Хамініч С.Ю. Професійна етика судового експерта: концептуальні засади та проблеми реалізації в сучасній експертній діяльності. Вісник ДНДІСЕ Міністерства юстиції України. Економічні науки. Випуск 1 (11), 2025. С.47-55.

РЯБОВОЛ Л. Т.,
доктор педагогічних наук, професор,
Воєнна Академія імені Євгенія Березняка

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Правові засади підготовки доктора філософії (ДФ) у ВВНЗ – сукупність значної кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили. Для ефективного використання, виникла необхідність їх впорядкування, зокрема систематизації. Науково-практичні підходи до систематизації законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ досліджені у нашій праці [6]. Сутність одного з них – виокремлення законів та підзаконних актів і розміщення їх в ієрархічній послідовності: міжнародні стандарти; закони України; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України (МОНУ) та Міністерства Оборони України МОУ [4]. Згідно з другим, таке законодавство систематизовано у дві групи: загальне (діє щодо підготовки ДФ в усіх ЗВО); спеціальне (визначає специфіку організації та здійснення підготовки ДФ у ВВНЗ). Ці підходи корелюють, доповнюють один одного [6, с. 219].

Міжнародними стандартами наразі є Salzburg II Recommendations (Рекомендації Зальцбург ІІ) – рамковий орієнтир для формування політики щодо підготовки ДФ, в якому закріплено відповідні європейські принципи: необхідне дослідницьке середовище, «критична маса» дослідників, різноманітність досліджень; чіткі та прозорі стратегії набору на ОНП, гнучкість у виборі керівника, наявність прав та обов'язків у здобувачів ступеня ДФ; спільна відповідальність наукових керівників та здобувачів ступеня ДФ тощо [1, с. 5–6].

Щодо законів, насамперед, зазначимо Закон України «Про освіту», в якому визначено загальні підходи до організації освітнього процесу, принципи освітньої діяльності тощо. Його

положення щодо автономії ЗВО, індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ) здобувача ВО тощо конкретизовано у Законі України «Про вищу освіту». В останньому визначено рівні, ступені та кваліфікації ВО, зокрема третій (освітньо-науковий) рівень та відповідний ступінь ВО – ДФ, що є освітнім і водночас науковим ступенем і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, проведення власного наукового дослідження; встановлено умови атестації тощо [3]. Характеристика третього рівня ВО та відповідні кваліфікаційні вимоги й умови атестації становлять основу підзаконного законодавства та підготовки ДФ в усіх ЗВО, у т. ч. ВВНЗ, як і застереження щодо необхідності самостійного виконання здобувачем ВО дисертації та дотримання академічної доброчесності (АД). Базові цінності АД, основні принципи і правила, правові та організаційні механізми формування й забезпечення, основні ознаки і види порушень та заходи реагування на них проголошено в Законі України «Про академічну доброчесність», дія якого поширюється і на створення, рецензування, наукове редагування академічних творів (твори у сфері освіти чи науки, виражені у формі дисертації, наукової монографії, наукової статті тощо), присудження наукових ступенів і ступенів освіти тощо. Відповідно до ст. 6, суб'єкти наукової діяльності, якими є і здобувачі ступеня ДФ, зобов'язані дотримуватися правил: забезпечувати прозорість наукового дослідження (враховуючи обмеження, визначені законом); формувати висновки і рекомендації на основі належних доказів і фактів; виокремлювати й розмежовувати результати власної наукової діяльності та результати наукової діяльності інших осіб; під час оприлюднення результатів досліджень нести відповідальність за їх достовірність [2].

До загального законодавства належать також підзаконні акти, насамперед Порядок підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО («Порядок»). На підготовку ДФ у ВВНЗ поширюються загальні норми «Порядку» щодо форм та строку підготовки в ад'юнктурі; щодо структури ОНП (освітня та наукова складові); щодо того, що ОНП є основою для формування ад'юнктом індивідуального навчального плану (ІНП) та індивідуального плану наукової роботи (ІПНР). «Порядок» передбачає право державних органів, до сфери управління яких

належать ВВНЗ, ЗВО із специфічними умовами навчання, ВНП ЗВО, своїми актами встановлювати особливі вимоги до підготовки наукових кадрів в аспірантурі (ад'юнктурі), за умови погодження їх з МОНУ [5].

Акти, прийняті у рамках цих повноважень і становлять спеціальне законодавство з підготовки ДФ у ВВНЗ. До цієї групи належить насамперед наказ МОУ «Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня ДН у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ» («Наказ»). У ньому є обмеження щодо застосування загального законодавства до підготовки цієї категорії здобувачів ВО. Так, згідно з п. 1, ад'юнкти користуються правами здобувачів ВО, визначеними ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» (крім п. 12, 17, 24, 26 частини першої, а також частин 9 та 10 цієї статті цього Закону). При цьому, на ад'юнктів поширюється дія п. 9 «Порядку» щодо виконання обов'язків здобувачів ВО, визначених у ст. 63 Закону України «Про вищу освіту», так, з метою забезпечення належного проведення наукових досліджень ад'юнкти зобов'язані: дотримуватися принципів АД, морально-етичних норм і стандартів поведінки дослідників; виконувати ІНП, ІПНР та двічі на рік звітувати про хід його виконання; підготувати свої наукові досягнення у вигляді дисертації. Особливостями підготовки ад'юнктів є також те, що тематика їх наукових досліджень має відповідати актуальним проблемам органів військового управління та бути узгодженою з планами наукової та науково-технічної діяльності ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ, в якому здійснюється така підготовка. Обов'язковим до виконання ад'юнктом є ІНП, який використовується для оцінювання успішності навчання, а також ІПНР – для оцінювання успішності запланованої наукової роботи (п.п. 4, 8, 9 розділу VII «Наказу») [4].

У наших попередніх працях вже надавалися пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення згаданого «Наказу», зокрема в частині організації та проведення практики. Так, згідно з п. 3 розділу VIII (Особливості підготовки ДФ в ад'юнктурі) цього документа, невід'ємним елементом освітньої складової ОНП підготовки ДФ в ад'юнктурі є педагогічна (науково-дослідна) практика. Згідно з пунктами 4 та 5, педагогічну практику проходять ад'юнкти, які готуються для заміщення посад НПП, а науково-дослідну практику в наукових підрозділах – які готуються для заміщення посад наукових співробітників. Під час науково-дослідної практики ад'юнкти беруть участь у виконанні окремих видів наукових/ науково-технічних робіт, розробленні методик проведення наукових

досліджень та експериментів, оволодінні практичними навичками проведення наукових досліджень та експериментів [4]. Тобто, йдеться про те, що ад'юнкт проходить педагогічну або науково-дослідну практику, однак, якщо він/вона проходить науково-дослідну і не проходить педагогічну практику, очевидно, не виконується абзац 11 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту», що освітньо-науковий рівень, окрім іншого, передбачає оволодіння методологією педагогічної діяльності. Не виконується також і відповідна норма Порядку підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО, НУ. На виконання цих норм всі стандарти ВО третього рівня передбачають фахову компетентність – «здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність» та відповідний результат навчання – «організовувати і здійснювати освітній процес», а це не може бути забезпечено без педагогічної практики. Отже, педагогічну практику варто передбачити як обов'язкову, що, поряд з участю ад'юнкта в організації освітнього процесу й безпосереднім проведенням навчальних занять, може охоплювати завдання науково-дослідницького характеру. Наразі практику можна позначити як науково-педагогічну.

Отже, у результаті аналізу правових засад підготовки ДФ у ВВНЗ дав змогу систематизувати відповідне законодавство, реалізувавши два підходи. Сутність першого – система законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ становить сукупність Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, МОНУ та МОУ; він ґрунтується на виокремленні законів і підзаконних актів та розміщенні останніх в ієрархічній послідовності. Другий, власне авторський підхід, передбачає систематизацію законодавства про підготовку ДФ у ВВНЗ у дві групи; 1) загальне законодавство, дія якого поширюється на підготовку ДФ в усіх ЗВО незалежно від їх виду; 2) спеціальне законодавство, що визначає специфіку організації та здійснення підготовки ДФ в ад'юнктурі у ВВНЗ. Першу групу складають міжнародні стандарти у цій сфері як Salzburg II Recommendations (Рекомендації Зальцбург ІІ), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про академічну доброчесність», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та доктора наук у ЗВО (НУ) тощо. Другу групу складають «Положення про ВВНЗ», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України, наказ МОУ «Про затвердження

Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ» тощо. Спеціальне законодавство визначає особливості підготовки ДФ у ВВНЗ, зокрема щодо обсягу прав ад'юнктів, затвердження теми їхнього дисертаційного дослідження тощо.

Список використаних джерел:

1. Salzburg II Recommendations: European universities' achievements since 2005 in implementing the Salzburg Principles. European University Association, 2010. 8 p. URL: https://surl.li/wpclnp

2. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-XI (введення в дію 31.07.2026). URL: https://surl.li/ihgora (за станом на 04.05.2026)

3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (за станом на 04.05.2026)

4. Про затвердження Особливостей підготовки здобувачів ВО ступеня ДФ та наукового ступеня доктора наук у ВВНЗ, ВНП ЗВО, НУ системи МОУ : наказ МОУ від 09.12.2022 № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0195-23#n7 (за станом на 03.05.2026)

5. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261. URL: https://surl.li/pqmgsf (за станом на 04.05.2026)

6. Рябовол Л. Т. Система законодавства про підготовку доктора філософії у вищих військових навчальних закладах. Наукові записки. Серія : Право. 2025. Вип. 19. С. 217-223. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-217-223

САВАЙДА О.І.,
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
навчально-наукового інституту з підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції,
Львівський державний університет внутрішніх справ

КЕРМОЩУК М.Ю.,

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня факультету №1
(з підготовки фахівців для органів досудового
розслідування НПУ),
Львівський державний університет внутрішніх справ,
рядовий поліції

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ НАСЕЛЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах сьогодення, великої уваги набуває питання щодо правильної та ефективної комунікації працівників поліції з населенням, оскільки у зв'язку з умовами, з якими стикнулися українці, а саме повномасштабне вторгнення, починаючи з лютого 2022 року, населення знаходиться в напруженому психологічному стані, що вкрай сильно впливає на спілкування з поліцейськими зокрема. При комунікації правоохоронних органів з населенням потрібно враховувати складну ситуацію в країні та вплив цих чинників на суспільство. Зокрема в цій тезі буде розглянуто особливості комунікації поліцейських з населенням та які можливі методи психологічної підготовки можуть застосовуватися поліцейськими для кращої роботи з населенням в умовах воєнного стану.

Ефективність діяльності поліцейських напряму залежить від їхнього рівня психологічної підготовки, зокрема готовності до виконання завдань в стресових та непередбачуваних ситуаціях. Їхня діяльність також залежить від здатності адекватно сприймати, інтерпретувати та оцінювати поведінку співрозмовників, а враховуючи значне збільшення кількості військовослужбовців, які повернулися із війни у звичне середовище – у мирне суспільство, і в яких у зв'язку з воєнними діями, підвищилась їхня психологічна вразливість та враховуючи збільшення кількості злочинів, які вчиняються під час війни, вміння працівників поліції правильно та доцільно реагувати на різного виду ситуації є первинною ланкою в системі безпеки для суспільства, а також, що в свою чергу захищатиме їх від можливості комунікативних бар'єрів, конфліктів, помилкових оцінок ситуацій, а в умовах війни – до загроз життю, безпеці та оперативній стабільності [1, С. 355].

Ефективна комунікація поліцейських із населенням в умовах воєнного стану значною мірою залежить від їхньої здатності

розуміти психологічний стан людей, адже стрес, страх і невизначеність суттєво впливають на поведінку та сприйняття інформації. У таких умовах особливого значення набуває перцептивна сторона спілкування - уміння правильно «читати» емоції, наміри й реакції співрозмовника, що сприяє встановленню довіри, зменшенню конфліктів і більш точному прийняттю рішень. Важливо, щоб поліцейський володів емпатією, емоційною стійкістю та спостережливістю, адже це дозволяє не лише ефективно взаємодіяти з громадянами, а й відрізняти прояви стресу чи травми від свідомої агресії та відповідно обирати адекватну модель поведінки [2, С. 273].

В контексті правильної та ефективної комунікації слід розглянути також методи психологічної підготовки, які можуть застосовуватися поліцейськими для виконання своїх службових обов'язків. Методи професійно-психологічної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану спрямовані передусім на посилення практичної складової та формування стійких адаптивних механізмів поведінки в екстремальних ситуаціях.

Важливу роль відіграє застосування інтерактивних і тренінгових технологій, що дозволяють моделювати реальні службові ситуації, розвивати стресостійкість, емоційний інтелект та навички прийняття рішень в умовах невизначеності. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування професійно важливих якостей особистості поліцейського, зокрема здатності до швидкої адаптації, саморегуляції та ефективної комунікації. Крім того, інноваційні методи, які може використовувати поліцейський передбачають індивіалізацію та врахування особистісних особливостей й орієнтацію на реальні виклики воєнного часу, що в цілому підвищує рівень психологічної готовності правоохоронця до виконання своїх службових завдань [3, С. 51].

Ми погоджуємося з думкою автора, що до таких методів можна віднести: ситуаційне моделювання (відпрацювання дій у змодельованих кризових обставинах), тренінги стресостійкості та саморегуляції, рольові ігри для розвитку комунікативних навичок, кейс-метод (аналіз реальних або наближених до реальності ситуацій), використання VR- та симуляційних технологій, а також психологічні тренінги з розвитку емоційного інтелекту та емпатії. Застосування цих методів дозволяє не лише підвищити рівень професійної підготовки, а й сформувати здатність поліцейських швидко адаптуватися до змін, ефективно діяти в умовах ризику та

зберігати психологічну рівновагу під час виконання службових завдань [4, С. 37].

Отже, ефективна комунікація поліцейських із населенням в умовах воєнного стану є не лише складовою професійної діяльності, а й важливим чинником забезпечення суспільної безпеки та довіри до правоохоронних органів. Психологічний аспект цієї взаємодії набуває особливого значення, оскільки саме здатність розуміти емоційні стани людей, адекватно реагувати на прояви стресу, тривоги чи агресії та будувати спілкування на засадах емпатії і поваги дозволяє уникати конфліктів і підвищувати ефективність виконання службових завдань. У сучасних умовах поліцейський має виступати не лише як представник влади, а в першу чергу як безпековий елемент механізму дотримання прав людини, що передбачає наявність ефективних психологічних навиків, які допомагають вдало діяти в конфліктних чи проблемних ситуаціях при врегулюванні суспільних відносин, а також діяти в складних і непередбачуваних ситуаціях, підтримуючи безпеку та ментальний спокій громадян та забезпечуючи стабільність у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Домченко О., Шинкаренко І. Перцептивна функція спілкування працівників оперативних підрозділів під час виконання службових обов'язків в умовах воєнного стану. Науковий журнал: UNIVERSUM. 2025. Випуск № 26. С. 354-359.

2. Швець Д. В. Професійно-психологічна готовність поліцейських до роботи в умовах воєнного стану / Д. В. Швець // Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. (м. Харків, 26 трав. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ [та ін.]. Харків : ХНУВС, 2022. С. 272–273.

3. Калашник А. Напрями професійно-психологічної підготовки майбутніх правоохоронців у сучасних умовах / А. Калашник // Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 груд. 2022 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ : НАВС, 2022. С. 49 -53.

4. Романенко О. Актуальні напрями застосування тренінгових технологій у системі професійно-психологічної підготовки поліцейських. *Юридична психологія***.** 2025. № 1 (36). С. 35–42.

СЛІСАРЕНКО О. М.,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри Європейського та міжнародного права,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
м. Дніпро

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ЕТАПИ ТА ДИСКУСІЙНІ МОМЕНТИ

У сучасній історико-правовій науці зазвичай виділяють кілька етапів розвитку державності. Більшість дослідників виділяють сім періодів, а саме: князівський час (Давньокиївська та Галицько-Волинська держави), Велике князівство Литовське та Річ Посполита, Українська держава козацької доби, поглинення українських земель сусідніми імперіями, період Визвольних змагань, Радянська Україна та сучасна Українська держава.

Найбільш проблемним моментом є атрибуція періоду Давньокиївської держави як української держави. Безумовними прибічниками цієї теорії були історики «київської школи» В. Антонович та М. Грушевський, які й сформулювали основні її постулати наприкінці XIX ст. [4,с.71]. Полеміка навколо цього питання має переважно політичний характер через прагнення нашого північного сусіда підвести історико-політичні підвалини під свою агресивну політику. Зрозуміло, що науковий підхід до даного питання є багатоаспектним і повинен враховувати чисельні фактори: політико-правові, військово-політичні, соціально-економічні, культурно-національні, лінгвістичні тощо.

Складнощі у розв'язанні даного питання насамперед пов'язані з загальнонауковою проблемою історичної та політологічної наук, зокрема виявлення зв'язку між ранніми етнічними (етнолінгвістичними) державами та більш пізніми національними державами модерного часу. Подібні ж проблеми виникають з кваліфікацією сучасних Італії як спадкоємиці Давньоримської держави, або сучасної Елади як наступниці Візантійської імперії. Одною з базових проблем є відсутність загальноприйнятного наукового поняття нації [5, с. 88]. Хоча термін «нація» вживається в історичних, філософських та політичних творах щонайменше з XIV ст., широкого вжитку він набув лише у XVIII ст. Тому на сьогодні не подолано до кінця теорію «єдиної давньоруської народності», яка активно використовувалась у СРСР

як історичне обґрунтування утворення СРСР. Абсурдність такої теорії полягає в тому, що не існує аналогічних теорій щодо формування сучасних європейських націй з «триєдиного джерела» (наприклад, з давньофранкської або давньоскандинавської народностей).

Очевидно, розв'язання даної проблеми для України лежить не стільки в етнолінгвістичній площині, скільки в політико-правовій тяглості. У такому дискурсі, вочевидь, сучасна Українська держава має значно більше підстав зараховувати до своєї історії Давньокиївську державу [4, с. 81].

Вірогідність такого припущення підтверджують численні спроби старших Мономаховичів (галицько-волинських) консолідувати наддніпрянські землі протягом XIII ст. тричі захоплюючи Київ, але не прагнучи доєднати землі за Прип'яттю і далі на Північ. Ймовірно, саме тоді розпочався процес формування української нації, який завершився у першій половині XVII ст. і призвів до боротьби за українську національну державу.

Монголо-татарська навала викривила еволюційний шлях розвитку української державності на засадах європейської цивілізаційної моделі проте не перервала його зовсім. Оцінюючи розвиток української державності після потрапляння українських земель до складу інших держав після 1340 р., до позитиву слід додати поширення магдебурзького права (хоч і в дещо обмеженому варіанті), кодифікацію правової системи у вигляді трьох редакцій Литовського Статуту, розповсюдження ідей європейського гуманізму [4, с. 95]. Утім з Люблинської унії ситуація різко погіршилася, оскільки більшість українських земель зіткнулися з більш потужною польською державною традицією на етапі завершення формування європейських націй. Українська нація перебувала в цьому процесі аутсайдером, адже відсутність суверенної держави привела до втрати владної національної еліти через її покатоличення та ополячення. На щастя, відбулась заміна аристократії іншою соціальною групою, яка виникла незадовго до Люблинської унії – козацтвом [1, с. 97].

Переходячи до наступного етапу державно-правового розвитку українського народу, ми можемо виділити утворення української держави у формі Війська Запорізького, яке існувало з 1648 р. по другу половину XVIII ст. На сьогодні практично досягнуто консенсусу щодо визначення цього державного утворення як саме національного українського. Такої точки зору притримуються на

лише абсолютна більшість українських, але й багато російських та європейських істориків [8, с. 13; 2, с. 674].

За характером рушійних сил, гаслами та метою стають очевидними паралелі Української національно-визвольної війни з Нідерландською революцією 1567 – 1577 рр. (формально – аж по 1648 рр.), які відзначено ще 30 років тому у працях В. Степанкова [6, с.10].

Події 1648 – 1676 років можна кваліфікувати як українську буржуазну революцію, а значить, з цього часу можна відраховувати утворення української національної держави. Особливістю існування української національної держави в ранньомодерний час є те, що не існує точно визначеної дати її ліквідації. Державно-правові, мілітарні та господарсько-економічні інституції України ліквідовувалися Московською/Російською імперією поступово, протягом 30 років (1754 -1785 рр.), до повної (чи майже повної) заміни їх уніфікованими під імперські потреби власне російськими. Спочатку в 1754 р. було підірвано економічний фундамент української державності, у 1764 та 1781 рр. відбувся демонтаж адміністративно-управлінської вертикалі Гетьманщини, у 1775 та 1784 р. завершено ліквідацію військової окреміщності України, а крапку поставлено у 1783 р. покріпаченням селян та 1785 р. – зрівнянням українських вільних станів з московитським міщанством та дворянством [3, с. 208]. Трохи довше імперія уніфіковувала правову систему України. Частково це було пов'язано з особливостями імперської вертикалі влади, дуже залежної від суб'єктних факторів (особистісного протистояння Катерини ІІ та Павла І), а частково з глибоко вкоріненою європоорієнтованою традицією українського права. Здолати її московській імперії вдалося лише в першій половині XIX ст. після скасування магдебурзького права та залишків ІІІ Литовського статуту [1, с. 460].

Тому можна погодитися з думкою В. Брехуненка щодо «поступового розмивання» державного механізму ранньомодерної Української держави [1, с. 13]. В європейській історії теж можна зустріти подібні випадки: поступова ліквідація Англією шотландської державності наприкінці XVI – початку XVIII ст., утворення іспанської держави через поглинення некастильських державних утворень на Піренейському півострові протягом XV – XVI століть, становлення Австрійської держави через розмивання чеської та, певною мірі, угорської держав у XVI – початку XX ст. Автор також вбачає подібні процеси в утворені єдиної німецької держави у XIX ст. Українська держава козацької доби проіснувала

щонайменше 120 років, маневруючи між сусідніми імперськими державами: Османською, Московською, Річчу Посполитою та, в меншій мірі, Швецією. Т. Чухліб охарактеризував цей спосіб державного розвитку як полівасалітет [7].

Після трагічної паузи у 140 років розірваний між двома імперіями український народ отримав шанс відновити національну державу у період Визвольних Змагань, які тривали аж надто недовго: 1917 – 1921 рр. З одного боку, це свідчить, що українське усвідомлення себе нацією вже було очевидним, але з іншого - його консолідація була недостатньою, адже ідея незалежності перемогла лише у IV Універсалі УЦР, аж майже через рік, після того, як така можливість з'явилася. У той самий час ні поляки, ні фіни, ні інші народи Балтії своїх шансів не змарнували. Лідери Української Центральної Ради надто ретельно ставилися до політико-правового обґрунтування своїх програмових вимог, чим, на нашу думку, змарнували щонайменше 2,5 місяці, згаявши можливість проголошення незалежності УНР вже ІІІ Універсалом УЦР. Так само негативно позначилась недостатньо ефективне об'єднання двох українських республік – УНР та ЗУНР через партійно-політичні розбіжності [4, с. 285].

Період 1921-1991 рр. теж можна кваліфікувати як квазідержавність Української республіки приблизно на таких же засадах, як і існування Гетьманщини у 1710-1781 рр. Формально зберігалися всі ознаки державного механізму: конституційні акти, три «гілки» влади, міжреспубліканські кордони, доступ до міжнародної політичної арени (як у 1921-1926, так і після 1945 р.). УРСР була позбавлена окремого громадянства, власних збройних сил та грошової одиниці (а відтак, економічної самостійності) – те, що зберегли східноєвропейські держави-сателіти СРСР. Контроль центру над УРСР (як і іншими республіками) здійснювався через механізм КПРС, оскільки національні компартії були лише вивісками і діяли на правах обкомів КПРС без власних статутів, програм та членства.

Список використаних джерел:

1. Брехуненко В. Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII XVIII ст. Київ: Темпора, 2014. 504 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ: Основи, 2020. 1464 с.
3. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830. Київ: Основи, 1996. 317 с.
4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.

5. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ: К.І.С.,2004.168 с.
6. Степанков В. Українська революція 1648-1676 рр. у контексті європейського революційного руху XVI - XVII ст.: спроба порівняльного аналізу. Укр. Істор. Журн., 1997, №1, С. 3-21.
7. Чухліб Т. Секрети українського полівасалітету. Хмельницький – Дорошенко- Мазепа. Київ: Вид. дім «К-МА», 2011. 328 с.
8. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х р. XVII століття: причини і початок Руїни. Київ: Основи, 1998. 447 с.

ФІЛЮК П. Т.,
к. ю. н.,
Суддя Конституційного суду України

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Напередодні 30-ї річниці Конституції України особливого значення набуває питання ефективності механізмів конституційного контролю та захисту прав людини в умовах війни і трансформації правової системи. Війна стала серйозним випробуванням для держави, суспільства та системи правосуддя. Вона змінює характер суспільних відносин, впливає на сприйняття прав і свобод людини, а також актуалізує необхідність пошуку балансу між інтересами державної безпеки та гарантіями прав людини. У таких умовах особливого значення набуває діяльність органів конституційного контролю як гарантів стабільності правової системи та дотримання конституційних цінностей.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі та виконує фундаментальну роль у механізмі захисту прав людини. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції. [1].

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про Конституційний Суд України» формами звернення до Суду є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга. Конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання

щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (ст. 51) [2].

Практика застосування інституту конституційної скарги свідчить про наявність певних проблем, пов'язаних із належним юридичним обґрунтуванням скарг та відповідністю їх вимогам закону. Станом на 5 травня 2026 року до Конституційного Суду України надійшло 4697 конституційних скарг, однак лише 2050 із них були розподілені суддям-доповідачам, тоді як інші не відповідали вимогам закону щодо форми та змісту. За результатами розгляду конституційних скарг Судом ухвалено 70 рішень. Наведені статистичні дані свідчать про складність механізму конституційної скарги та необхідність підвищення рівня правової культури і професійної підготовки у сфері конституційного судочинства.

Конституційна скарга стала важливим інструментом індивідуального захисту прав людини та механізмом забезпечення конституційного контролю. Першим рішенням Конституційного Суду України за конституційними скаргами громадян стало Рішення Другого сенату від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019 у справі Скрипки А.В. та Бобиря О.Я., яким було захищено право на соціальний захист осіб, постраждалих під час ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС [3].

Особливого значення набуває питання наслідків рішень Конституційного Суду України. Відповідно до процесуального законодавства встановлення неконституційності закону є підставою для перегляду судових рішень за виключними обставинами. Водночас актуальним залишається питання поновлення прав особи у випадках, коли рішення суду вже виконано. У цьому контексті заслуговує на увагу правова позиція Верховного Суду, викладена у постанові від 24 лютого 2026 року у справі № 160/6949/20, згідно з якою визнання закону неконституційним свідчить про його невідповідність Конституції України з моменту прийняття. Такий підхід має важливе значення для формування механізмів відновлення порушених прав особи та забезпечення принципу верховенства права.

Окремої уваги заслуговує практика викладення окремих думок суддями Конституційного Суду України. Інститут окремої думки є важливим елементом розвитку правової доктрини та конституційного правосуддя, оскільки дозволяє відобразити

альтернативні підходи до вирішення конституційно-правових спорів.

Показовою у цьому аспекті є справа Падєріна щодо конституційності положень Закону України «Про вищу освіту» [4]. Конституційний Суд України визнав відповідне положення конституційним, однак вказав на неконституційний спосіб його тлумачення судом апеляційної інстанції. Водночас в окремій думці було звернуто увагу на відсутність фактичного порушення конституційних прав заявника, оскільки його права були поновлені судами загальної юрисдикції. Зазначена справа продемонструвала наявність різних підходів до оцінки меж повноважень Конституційного Суду України та допустимості конституційної скарги.

В умовах сучасних викликів конституційна скарга набуває не лише юридичного, але й суспільного значення, оскільки сприяє формуванню довіри до механізмів конституційного контролю та правосуддя загалом. Ефективне функціонування цього інституту є важливою передумовою забезпечення реальності конституційних прав і свобод людини, утвердження принципу верховенства права та зміцнення демократичної правової держави. Подальший розвиток практики Конституційного Суду України та вдосконалення механізму конституційної скарги повинні бути спрямовані на підвищення доступності конституційного правосуддя та ефективності захисту прав людини в Україні.

Таким чином, інститут конституційної скарги поступово утверджується як один із ключових механізмів захисту прав людини в Україні. Практика Конституційного Суду України свідчить про зростання ролі конституційного контролю в умовах сучасних викликів та необхідність подальшого вдосконалення механізмів забезпечення верховенства права і конституційних гарантій прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 25.04.2019 № 1-р(ІІ)/2019 у справі за конституційними скаргами

Скрипки А.В. та Бобиря О.Я. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text.

4. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2026 № 2-р(І)/2026 у справі за конституційною скаргою Падєріна Володимира Олександровича. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-26#Text.

СЕКЦІЯ 2. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ І ПРИВАТНЕ ПРАВО.

БЕРЕЖНА К. В.
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри європейського та міжнародного права,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ВИБОРИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ: НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ

Європейський Парламент виступає єдиним безпосередньо обираним органом Європейського Союзу (далі – ЄС), що надає йому особливий статус у системі інституцій і робить ключовим елементом забезпечення демократичної легітимності європейської інтеграції. Вибори до Парламенту, які проводяться кожні п’ять років, поєднують єдині для всього Союзу демократичні стандарти з особливостями національних виборчих систем держав-членів. Такий гібридний підхід формує складну правову модель, яка продовжує розвиватися. Тема набуває особливої значущості у зв’язку з початком переговорів про вступ України до Європейського Союзу, адже в майбутньому наша держава братиме участь у цих виборах і потребуватиме приведення національного виборчого законодавства у відповідність до європейських стандартів. Вказане вимагає детального дослідження чинної нормативно-правової бази ЄС та її реального впливу на національні виборчі механізми.

Головним актом, який визначає порядок виборів до Європейського Парламенту на рівні ЄС, є Акт про введення загальних та прямих виборів депутатів Європейського Парламенту 1976 року, прийнятий Радою Європейських Співтовариств [1] і пізніше доповнений низкою рішень. Цей документ фіксує основні демократичні принципи: загальне, пряме, рівне та пропорційне

виборче право для всіх громадян ЄС. Пропорційна система визнана обов'язковою для розподілу мандатів, що гарантує представництво всього політичного спектру. Водночас держави-члени наділені широкою свободою у виборі конкретної виборчої моделі – закриті списки, відкриті списки чи система єдиного перехідного голосу. Така гнучкість пояснюється необхідністю враховувати історичні традиції, культурні відмінності та соціально-економічні реалії різних країн.

Зокрема, можливість проведення голосування впродовж чотирьох днів (з четверга по неділю) дає змогу пристосувати графік до національних особливостей робочого тижня в аграрних регіонах, наприклад в Іспанії чи Греції [1, с. 45].

Порівняльне вивчення виборчих систем держав-членів ЄС демонструє значну різноманітність підходів. У державах зі сталими партійними традиціями, таких як Німеччина та Франція, переважно використовують закриті списки. Громадяни голосують за політичну партію, а черговість кандидатів у списку визначає саме партійне керівництво. Такий механізм сприяє посиленню партійної дисципліни та полегшує формування коаліцій, однак суттєво зменшує безпосередній вплив виборців на персональний склад парламенту. У Швеції, Фінляндії та Нідерландах, навпаки, застосовуються відкриті списки, які дозволяють виборцям самостійно визначати пріоритетність кандидатів усередині партії. Це підвищує персональну відповідальність майбутніх депутатів і посилює демократичний характер виборів, проте ускладнює підрахунок голосів і часто призводить до фрагментації політичного представництва [2, с. 78]. Система єдиного перехідного голосу, запроваджена в Ірландії та на Мальті, забезпечує найвищий ступінь пропорційності розподілу мандатів, але потребує значних організаційних ресурсів і освітньої роботи з виборцями, тому застосовується обмежено в країнах із невеликим бюджетом.

Окремий блок регулювання, що потребує аналізу, становлять процедура висування кандидатів і правила несумісності мандатів. Згідно зі статтею 7 Договору про функціонування Європейського Союзу, кандидат має бути громадянином держави-члена, досягти віку, визначеного національним законодавством (від 18 до 25 років), і не обіймати посади, що можуть створити конфлікт інтересів (член національного уряду, Європейської комісії чи Суду ЄС). Такі вимоги спрямовані на забезпечення незалежності депутатів, але інколи ускладнюють залучення досвідчених політиків. У 2019–2024 роках частина обраних кандидатів відмовилася від мандатів саме через несумісність, що вплинуло на

політичний баланс у Парламенті [3, с. 112]. Способи голосування також різняться: від традиційного особистого до поштового, за дорученням чи електронного. Естонія показує успішний приклад електронного голосування, яке збільшило участь молоді на 5–7 %, тоді як у Болгарії та Румунії досі переважають паперові бюлетені, що створює ризики затримок і можливих порушень [5, с. 134].

Однією з найактуальніших проблем виборчого процесу в ЄС залишається стабільно низька активність громадян. Незважаючи на розширення варіантів голосування, явка у 2024 році не перевищила 51,01 %. Основними причинами є недостатня поінформованість про реальні повноваження Європейського Парламенту, складність виборчих правил, відсутність спільної європейської ідентичності та загальна байдужість до наднаціональних інституцій. Проблема особливо відчутна в країнах останніх хвиль розширення Союзу, зокрема в Польщі та Угорщині. Відсутність єдиного виборчого кодексу ЄС лише загострює ситуацію, оскільки кожна держава самостійно визначає прохідний бар'єр (від 1,8 % у Нідерландах до 5 % у Німеччині) та правила фінансування передвиборних кампаній [5, с. 56].

На наш погляд, у сучасних умовах критично важливим є оновлення нормативної бази з урахуванням цифрових реалій. Акт 1976 року не передбачав сучасних технологій, тому актуальності набуває питання його адаптації відповідно до вимог Загального регламенту про захист даних (GDPR) 2016 року [6, с. 89].

Запровадження єдиного дня голосування, широке застосування електронних платформ та посилення ролі європейських політичних партій у кампаніях могло б значно підвищити ефективність процесу. Пілотні проєкти в Данії та Швеції доводять, що такі нововведення зміцнюють довіру громадян і сприяють загальній модернізації виборів. Реформи при цьому повинні враховувати культурні, релігійні та регіональні особливості держав-членів, а також забезпечувати надійний захист від кіберзагроз.

У контексті підготовки до вступу України до Європейського Союзу наша держава має реалізувати низку важливих змін у національному правовому регулюванні виборчого процесу. Зокрема, слід передбачати в окремому нормативно-правовому акті пропорційну виборчу систему з елементами відкритих списків для посилення персональної відповідальності кандидатів, узгодити вимоги до кандидатів і правила несумісності мандатів із європейськими стандартами, а також ввести електронне

голосування та єдиний день виборів для підвищення явки. Крім того, необхідно посилити захист персональних даних виборців відповідно до GDPR, встановити чіткі прохідні бар'єри на рівні ЄС та активізувати просвітницьку роботу серед громадян. На наше перкконання, вказані правила мають знайти своє закріплення у законі, а не підзаконному нормативно-правовому акті. Такі кроки не лише забезпечать повну відповідність українського законодавства Актові 1976 року, але й підготують державу до ефективної участі у майбутніх виборах до Європейського Парламенту.

Список використаних джерел:

1. Act concerning the election of the members of the European Parliament by direct universal suffrage. Annexed to Council Decision 76/787/ECSC, EEC, Euratom of 20.09.1976. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/206078/A1_HR.pdf (дата звернення: 16.04.2026).

2. Farrell D. M. Electoral Systems: A Comparative Introduction. Palgrave Macmillan, 2011. 346 p.

3. European Parliament Activity Report 2019-2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/286261/AFCO%20Activity%20Report%202019-2024.pdf (дата звернення: 16.04.2026).

4. Trechsel A. H. E-Voting and Electoral Participation. Representation, 2007, vol. 43, no. 2, P. 93-102.

5. Report on the European Elections 2024 /A9-0332/2023. European Parliament, Directorate-General for Communication, 2025. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0332_EN.html (дата звернення: 16.04.2026).

6. Regulation (EU) 2016/679 (General Data Protection Regulation), 2016. Official Journal of the European Union, L 119/1 of 27.04.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng (дата звернення: 16.04.2026).

Галан В.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри міжнародного права,
Національний юридичний університет України
ім. Ярослава Мудрого

ПРИМУС ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ: КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО КАНАДИ, МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА РЕАЛІЇ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Примус є однією з найдавніших і водночас найбільш концептуально невирішених обставин, що пом'якшують або виключають відповідальність (захист) у кримінальному праві. Він демонструє фундаментальне визнання того, що людська воля не є абсолютно вільною і що право не може вимагати від людей героїзму як умови зняття кримінальної відповідальності. В контексті міжнародного кримінального права примус має якісно інший вимір через особливу тяжкість, підвищений рівень загрози та найтяжчі наслідки, які змінюють баланс між захистом особи і захистом жертв міжнародних злочинів. З 20014 року збройний конфлікт в України генерує масив фактичних ситуацій, які актуалізують питання примусу: від солдатів, які посилаються на виконання наказів під загрозою розстрілу до цивільних колаборантів, які діяли в умовах окупаційного тиску.

Еволюція доктрини примусу в міжнародному кримінальному праві. Нюрнберзький трибунал 1945-1946 рр. концептуально розмежував «примус» та «наказ командира»: відкинув «superior orders» як повне звільнення від відповідальності; примус (duress/coercion/necessity) розглядався як окрема обставина, що може повністю виправдати або пом'якшити відповідальність, за умови існування «реальної загрози». Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ) уточнив критерії доктрини примусу у справі Prosecutor v. Erdemović (1997). Апеляційна камера МТКЮ в Erdemović розділилась у своїх позиціях, що само по собі є показовим. Більшість суддів встановила: примус не виключає відповідальності за вбивства невинних осіб у міжнародному кримінальному праві - навіть якщо виконавець сам знаходився під загрозою смерті [1]. Суддя А. Кассезе у особливій думці обстоював, що міжнародне право не може вимагати від солдата пожертвувати власним життям, відмовившись від виконання наказу, бо це нереалістичний стандарт, що ігнорує фундаментальні принципи гуманності, людської психології та реалії війни [2].

Римський статут МКС (1998) у Статті 31(1)(d) поєднує duress (примус від людей) і necessity (необхідність через обставини) в одну норму, кодифікувавши примус як підставу для виключення кримінальної відповідальності з чотирьох кумулятивних умов: загроза неминучої смерті або серйозних тілесних ушкоджень; дії є необхідними і розумними для уникнення загрози; особа не намагалась добровільно опинитись у ситуації примусу; завдана шкода не перевищує шкоду, якої уникають [3].

Порівняльні підходи до примусу: Кримінальне право Канади та практика МКП Канадський підхід після R v Ruzic (2001) і міжнародно-правовий підхід за Римським статутом мають спільну концептуальну основу - «моральна мимовільність» як критерій. Але вони розходяться у вирішальному питанні: чи доступний примус при вбивстві? Ст. 17 КК Канади встановлює законодавчі умови для застосування захисту примусу та визначає перелік злочинів, щодо яких такий захист є виключеним [4]. Після рішення R. v. Ruzic та R. v. Hibbert суди визнають паралельне існування примусу за загальним правом, який може застосовуватися за межами формальних обмежень ст. 17 [5,6]. Тож, КК Канади виключає вбивство з переліку злочинів, до яких примус використовують. Римський статут - ні. Це показує різницю між національним кримінальним правом, де держава може встановити абсолютні норми, і міжнародним , де реальність збройного конфлікту вимагає більшої гнучкості. Однак і Римський статут встановлює вирішальне обмеження - вимогу пропорційності: завдана шкода не повинна перевищувати уникнуту. Чим масштабнішим є злочин - тим менш імовірним є успішний захист примусу.

Примус та виконання наказу – розмежування. У контексті існування збройного конфлікту примус часто поєднується із виконанням наказу командира, проте це принципово концептуально різні захисти від кримінальної відповідальності. Виконання наказу (ст. 33 РС) може бути захистом лише у разі, якщо особа була юридично зобов'язана виконати наказ, не знала про його незаконність та сам наказ не був явно незаконним. Для геноциду та злочинів проти людяності наказ не може бути підставою звільнення від відповідальності. Примус на відміну від виконання наказу, не вимагає доведення незнання. Ця категорія функціонує на рівні обмеження вольової свободи, не когнітивного сприйняття протиправності, що відрізняє його від аргументу виконання наказу, але водночас обумовлює підвищені стандарти доказування фактичної загрози.

Реалії збройного конфлікту в Україні та системні виклики доктрини примусу. Збройний конфлікт з 2014 року генерує безпрецедентну кількість ситуацій, релевантних для застосування доктрини примусу. Справи вже розглядаються як в рамках національних правових систем (судами України та судами третіх держав) так і на рівні МКС. Перша категорія – російські військовослужбовці. Значна кількість задокументованих військових злочинів на території України вчинена рядовими солдатами в

умовах жорсткої командної вертикалі. То чи можуть вони посилатись на примус? За критеріями Римського статуту – вельми сумнівно. Документальні свідчення вказують на те, що злочини вчинялися не під одну загрозу розстрілу за відмову, а в контексті загальної культури і дегуманізації противника. По-друге – відсутня пропорційність: вбивство беззбройних цивільних для «захисту» від гіпотетичних наслідків відмови не відповідає тесту. Ну й добровільна участь у вторгненні підриває аргумент про відсутність добровільності на завершальній стадії.

Друга категорія – цивільні колаборанти на окупованих територіях. Особи, які під окупацією співпрацювали з російськими адміністраціями, передавали інформацію або сприяли депортаціям, часто стверджують, що діяли під примусом – під загрозою насильства щодо себе та/чи родини. Це концептуально найскладніша категорія, бо вони часто діють в умовах тривалого, дифузного тиску, але без конкретної моментальної загрози. Що наближає нас до справи R v Ruzic (2001) канадського прецеденту, де тривала загроза без «негайності» була визнана достатньою.

Третя категорія – примусово мобілізовані. Примусова мобілізація населення на окупованих територіях, що фактично позбавляє особу можливості уникнути участі у збройному конфлікті, формує найсильнішу фактичну основу для посилання на примус.

Четверта категорія, найбільш дискусійна– командири середньої ланки; отримання та подальша передача наказу про вчинення злочину. Проте такі ситуації перекриваються доктриною командної відповідальності (ст.28 РС).

Виклики доктрини примусу у вітчизняних реаліях. Ну по-перше, проблема доказування в умовах триваючого конфлікту. Класичний тест примусу вимагає доведення конкретної реальної загрози конкретної особи в конкретний момент. в Умовах активної війни, де командні структури можуть бути знищені, документи засекречені а свідки недоступні чи мертві – доведення може стати недосяжним. По-друге, проблема системного примусу: тоталітарні/авторитарні системи на кшталт російської армії, де культура насильства всередині є загальновідомим фактом, створює постійний невербальний примус. Рядовий «знає» наслідки відмови без того, аби йому це особисто довели до відома. Наступний - проблема «брудних рук». Добровільний вступ до армії, перетин кордону України нівелює посилання на примус у подальших ситуаціях. Ст. 31(1)(d) Римського статуту прямо виключає захист для тих, хто добровільно опинився в положенні примусу (справа

Erdemović так само). Одна з наявних колізій – у разі застосування примусу до рядових відповідальність автоматично переноситься на командирів. Які в свою чергу також можуть (і будуть) посилатися на примус. Що розкручує спіраль безвідповідальності, де кожен стверджує про примус за ієрархією. Ну й пропорційність в масштабах масових злочинів, як вимога застосування примусу за критеріями МКС є практично недосяжною.

Але там де примус не може виступити як повний захист, він залишається релевантною пом'якшуючою обставиною, що може стати більш прагматичним, аніж логіка (або повний захист/або повна відповідальність. Такий підхід при розгляді справ проти ряду виконавців в умовах українських реалій може стати основним.

Збройний конфлікт в Україні стане новим тестом та наступним етапом еволюціонування доктрини примусу в міжнародному кримінальному праві. Ключова напруга – між гуманістичними визнаннями меж людської волі під крайнім тиском і категоричним захистом жертв. Найбільш перспективним може стати диференційований підхід - повний захист при мінімальних наслідках і як пом'якшуюча обставина для ситуацій реального, але недостатньо непереборного тиску при тяжких злочинах. Найбільш перспективною категорією є цивільні колаборанти під тривалим окупаційним тиском. Бо застосування доктрини примусу – лакмусовий папірець зрілості правової системи. Повне ігнорування жорстоке та неправосудне. Але й надто легке сприйняття за необмежене застосування приведе до формування системи безкарності. Пошук балансу має системоутворююче значення для подальшої еволюції міжнародного кримінального права

Список використаних джерел:

1. Рішення Апеляційної палати МТКЮ у справі Prosecutor v. Dražen Erdemović (IT-96-22-A, Judgement від 7 жовтня 1997 р. URL: https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erd-aj971007e.pdf (дата звернення 29.04.2026).

2. Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese. URL: https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erd-adojcas971007e.pdf (дата звернення 03.05.2026).

3. Rome Statute. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf(дата звернення 30.04.2026).

4. Criminal Code of Canada. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/section-17.html (дата звернення 29.04.2026).

5. R. v. Ruzic, 2001 SCC 24 URL: https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1861/index.do. (дата звернення 04.05.2026).

6. R. v. Hibbert, [1995] 2 S.C.R. 973. URL: https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/1278/index.do (дата звернення 29.04.2026)

Ганич О.А.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Зобов'язання держави щодо забезпечення безпеки заходів доступності при реалізації фізичної безбар'єрності в Україні базуються на принципах інклюзивності, універсального дизайну та безпечності для всіх маломобільних груп населення (далі – МГН), особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Однак, без врахування міжнародного досвіду і правового регулювання зазначеної тематики, не можливо побудувати інклюзивне середовище в Україні.

Безбар'єрність – це загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності [1]. Відповідно, безбар'єрне середовище можна визначити, як оточення, сфери життєдіяльності і самореалізації кожної людини, включаючи і маломобільні групи населення.

Створення безпечного середовища без перешкод (бар'єрів), рівне залучення людей у суспільстві та підтримка їх прав, тобто інклюзивність, розпочалося в багатьох державах з прийняттям у 2006 році Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права осіб з інвалідністю [2] – міжнародного договору про права людини, спрямований на захист прав та гідності людей з обмеженими можливостями. Мета Конвенції про права осіб з інвалідністю (далі – Конвенція) полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також у заохоченні поважання до

притаманної їм гідності. В Україні Конвенція та Факультативний протокол до неї були ратифіковані у 2009 році, і набрали чинності 06 березня 2010 року. З цього часу імплементація Конвенції є одним із пріоритетних завдань Уряду.

Стан дотримання Конвенції моніториться Комітетом з прав осіб з інвалідністю (далі – Комітет). Комітет розглядає доповіді держави, а також «альтернативні звіти» громадських організацій, після чого надає свої рекомендації у вигляді «заключних зауважень» для покращення ситуації в країні. Комітет розробляє рекомендації щодо впровадження норм Конвенції та забезпечення прав людей з інвалідністю, зокрема з огляду на ситуацію після лютого 2022 року. На сьогодні передбачено можливість подання індивідуальних скарг від осіб, чиї права були порушені державою (для єврорегіону – це альтернатива заяв до Європейського суду з прав людини).

Не менш потужним міжнародним актом, що має вплив на створення безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Трансформація нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року (Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development) [4], ухвалена у 2015 році. В цьому документі ООН визначила так звані «Цілі сталого розвитку до 2030 року», і звернулася до глобальних проблем і ключових напрямків розвитку країн. Спільні зусилля 193 країни зобов'язалися спрямувати на подолання крайньої бідності, боротьбу з нерівністю і несправедливістю та на захист нашої планети.

Слід відмітити, що основними проблемами, з якими стикаються маломобільні групи населення, як в Україні, так і у всьому світі, це:

- відсутність загального доступу до інфраструктури (як фізичної, так і цифрової);

ускладнений доступ до громадського транспорту та об'єктів фізичного оточення, (в Україні особливо гостро постає проблема доступності до об'єктів фонду захисних споруд);

отримання інформації людьми з особливими потребами / обмеженими можливостями (веб-сайти, додатки, мобільні застосунки не адаптовані для всіх категорій громадян);

бар'єри у доступі до освіти, роботи, відпочинку та культури;

суспільне несприйняття.

Цілі сталого розвитку 2030 мають на меті подолання цих та інших проблем, надання рівних можливостей всім верствам населення, залучення всіх людей до суспільного життя.

Як результат в Україні були прийняті Указ Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [5] та «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [1] (далі – Стратегія 2030).

Метою Стратегії 2030 є створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики.

Основні стратегічні цілі, визначені в Стратегії 2030:

1. Новостворені об'єкти фізичного оточення відповідають вимогам до фізичної безбар'єрності.

2. Об'єкти фізичного оточення адаптуються відповідно до сучасних стандартів доступності.

3. Транспорт та транспортна інфраструктура є фізично доступною.

Отже міжнародні акти щодо створення безбар'єрного середовища для маломобільних груп населення є вектором, який має вплив і на законодавство національне.

Сьогодні в Україні на виконання Цілей сталого розвитку 2030 та Стратегії 2030, координації політики безбар'єрності створюються консультативно-дорадчі інституції для формування та реалізації політики безбар'єрності (доступності) на державному та на місцевому рівнях:

Рада безбар'єрності при Кабінеті Міністрів України.

Ради безбар'єрності на місцевому рівні.

Амбасадори безбар'єрності лідери змін, які просувають культуру рівних можливостей, доступності та інклюзії в Україні.

Імплементація міжнародного законодавства щодо безбар'єрного середовища стала особливо необхідною в нашій країні після вторгнення російської федерації та із загостренням російсько-українського конфлікту, збільшенням постраждалих осіб серед військових та цивільного населення внаслідок військових дій країни-агресорки.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року:

Розпорядження Кабінету міністрів України від від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

3. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text

4. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development

5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019р. № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text

ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України,
м. Київ

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА СТ. 438 КК УКРАЇНИ

Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в національному законодавстві передбачена у статті 438 КК України, відповідно до якої караним визнається жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних чи бойових діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій.

Сама по собі ця норма є класичним прикладом бланкетної диспозиції, оскільки незалежно від конкретної форми вчиненого воєнного злочину вона вимагає під час кримінально-правової кваліфікації безпосередньо використовувати норми міжнародного гуманітарного права (МГП), які були порушені обвинуваченою особою та які деталізують і передбачають, зокрема, об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення. Воєнні злочини завжди вчиняються в умовах міжнародного збройного конфлікту, правовий статус та факт існування якого також вимагає обов'язкового встановлення виключно на підставі норм МГП. З огляду на це національні суди мають аналізувати велику кількість актів МГП та інших міжнародних документів.

Наукові дослідження цієї проблематики особливо активізувалися в Україні після 2014 року, ставши предметом аналізу відомих учених-криміналістів. Проте динамічне збільшення кількості ухвалених вироків потребує постійного моніторингу судової практики з боку експертів.

Основними джерелами МГП є міжнародні договори та міжнародні звичаї. До ключових міжнародних договорів відносять угоди у сфері захисту жертв збройних конфліктів, захисту культурних цінностей, обмеження або заборони окремих засобів ведення війни та індивідуальної кримінальної відповідальності. Окрім того, звичаєве МГП кодифіковане у вигляді «Дослідження звичаєвого міжнародного гуманітарного права» під егідою МКЧХ [1]. Під час кримінально-правової кваліфікації суди зобов'язані посилатися на будь-який договір чи звичай, де описані ознаки об'єктивної сторони складу воєнного злочину, а також інші ознаки, встановлення яких можливе виключно з посиланням на норми МГП згідно з обставинами кримінального провадження.

Передусім суди посилаються на Женевські конвенції. На Женевську конвенцію I містяться посилання у вироках щодо обстрілів цивільних об'єктів, наприклад медичних закладів, зокрема, для встановлення того, що військовослужбовці Збройних Сил Російської Федерації усвідомлювали невійськовий статус об'єкта. Женевська конвенція III використовується як додаткова нормативна підстава кваліфікації жорстокого поводження з військовополоненими. «Лідером» за частотою застосування є Женевська конвенція IV, яка стосується захисту цивільного населення, де суди зазначають конкретні статті, що передбачають порушення законів війни обвинуваченим.

Також суди обгрунтовують кваліфікацію за ст. 438 КК положеннями Додаткового протоколу І. Значно менша кількість вироків містить посилання на Римський статут Міжнародного кримінального суду. Суди використовували його як додаткову нормативну підставу кваліфікації як до, так і після його офіційної ратифікації Україною, хоча до моменту ратифікації таке використання є юридично сумнівним. Дедалі більше суддів починають використовувати «Елементи злочинів», схвалені Асамблеєю держав-учасниць Римського статуту, які охоплюють матеріальну, ментальну та контекстуальну складові злочину.

Посилання на «Елементи злочинів» є вкрай важливим, оскільки цей документ забезпечує єдину та стандартизовану практику кваліфікації, містить чітко визначені юридичні складові для повного тлумачення воєнних злочинів та допомагає уникати суперечностей в інтерпретації положень Римського статуту, що істотно зменшує рівень правової невизначеності й сприяє напрацюванню єдиних судових стандартів.

Окрім «права Женеви», суди активно посилаються на історичне «право Гааги», передусім на Положення про закони та звичаї війни на суходолі 1907 року, для точного встановлення моменту окупації території або для обґрунтування окремих форм злочинів, як-от невибіркові напади чи пограбування майна. Водночас аналіз судової практики свідчить про наявність певних прогалин щодо використання звичаєвого МГП, оскільки суди зазвичай не посилаються на конкретні звичаєві норми, обмежуючись загальними твердженнями про те, що такі звичаї існують. Проте посилання на них є критично важливим, адже на це орієнтує сам законодавець у тексті статті 438 КК України, а звичаї МГП ефективно заповнюють чисельні прогалини, залишені договірним правом, і мають універсальний характер відносно всіх держав світу.

Важливою тенденцією є поява посилань на прецедентну практику МКС та міжнародних трибуналів для обґрунтування контекстуальних елементів воєнних злочинів. У вироках зустрічаються посилання на рішення щодо колишньої Югославії та Руанди, проте у більшості випадків посилання на прецедентну практику є суто номінальним і обмежується згадуванням справи Тадіча. Як приклад глибокої правозастосовної практики можна навести вирок Центрального районного суду міста Миколаєва, у якому правові позиції трибуналу були використані для обґрунтування того, що відсутня юридична необхідність

встановлювати безпосередній прямий причинний зв'язок між збройним конфліктом і кожним конкретним злочином, оскільки достатньо, аби конфлікт відігравав істотну роль у здатності особи вчинити цей злочин [2]. Також у цьому вироку рішення міжнародних судів було основою для обґрунтування кримінальної відповідальності за віддання наказів на вчинення воєнних злочинів. Застосування прецедентної практики міжнародних судів має колосальний потенціал для підтримки єдності правозастосування, посилення правової визначеності та підвищення якості мотивування судових рішень.

Поряд із позитивними зрушеннями, аналіз вироків дозволив виявити негативну тенденцію, яка полягає у повній відсутності в окремих судових рішеннях будь-яких посилань на джерела МГП. Такі випадки є абсолютно неприпустимими, оскільки це прямо суперечить міжнародним зобов'язанням України як учасниці Римського статуту та порушує вимоги бланкетної ст. 438 КК України.

Ігнорування норм МГП може призвести до грубого порушення прав потерпілих осіб, оскільки суди не залучають усі необхідні інструменти для належної інтерпретації фактів. Крім того, врахування джерел МГП підвищує рівень довіри до всієї судової системи України на міжнародному рівні, тоді як відсутність таких посилань здатна поставити під сумнів відповідність національного судочинства високим міжнародним стандартам.

Окремим аспектом є питання структурованості посилань на джерела МГП безпосередньо в текстах вироків. У більшості рішень чітка структурованість відсутня, і міжнародні джерела перераховуються судами суцільним текстом через кому, через що залишається незрозумілим, якими саме протиправними діями були порушені ті чи інші закони та звичаї війни. Зразковим прикладом подолання цієї проблеми є вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя, де судді не обмежилися простим суцільним переліком статей, а детально розкрили їхній юридичний зміст і чітко вказали, який саме закон та звичай війни був порушений діями військовослужбовця РФ, відобразивши порушення права на майно, заборону пограбування, широкомасштабного руйнування, нападів на цивільні об'єкти та знищення об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення [3]. Конкретизація порушень шляхом детального розкриття змісту міжнародних норм дає засудженому та всьому суспільству чітке розуміння того, які саме дії і яким чином вступили у суперечність із МГП, гарантує зрозумілість судового рішення для всіх учасників провадження та унеможливлює його

абстрактне сприйняття, що безпосередньо сприяє утвердженню передбачуваного правосуддя.

Підсумовуючи зауважимо, що МГП відіграє фундаментальну роль у процесі кримінально-правової кваліфікації воєнних злочинів за ст. 438 КК України, наповнюючи реальним юридичним змістом бланкетну диспозицію національного кримінального закону. Сучасна практика демонструє стійку позитивну тенденцію щодо використання інструментів Женевських конвенцій. Проте для досягнення найвищих світових стандартів національним судам необхідно долати виявлені негативні тенденції, викорінювати випадки ігнорування міжнародних джерел, розширювати практику застосування Римського статуту, його «Елементів злочинів», звичаєвих норм та прецедентних позицій міжнародних інстанцій, а також вдосконалювати майстерність логічного структурування посилань у текстах вироків, що є запорукою забезпечення правової визначеності, захисту прав потерпілих та успішної інтеграції українського правосуддя у глобальну систему міжнародного кримінального права.

Список використаних джерел:.

1. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Одеса: Фенікс, 2017. 40 с.

2. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 26.01.2026 у справі № 490/2519/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133685112

3. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 18.11.2025 у справі № 333/7817/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132265385

КАЧУРІНЕР В. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Сільськогосподарське виробництво давно вийшло за межі виключно внутрішньої компетенції держав. Його розвиток

безпосередньо залежить від міжнародної торгівлі, фітосанітарних правил, стандартів безпечності харчових продуктів, режиму доступу до генетичних ресурсів, вимог екологічної стійкості та глобальної продовольчої політики. Унаслідок цього міжнародні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва регулюються складною системою джерел, які мають різну юридичну силу, різних суб'єктів нормотворення і різний механізм впливу на держави.

У сучасній українській науці дедалі чіткіше простежується інтерес до міжнародно-правового виміру аграрних відносин. М. Денисяк слушно зазначає, що сільськогосподарське виробництво перебуває під впливом багатокомпонентного міжнародно-правового регулювання, яке поєднує торговельні, екологічні, біотехнологічні й гуманітарні режими [1, с. 269-271]. О. Туєва, аналізуючи органічне сільськогосподарське виробництво, підкреслює, що сучасне аграрне право дедалі більше спирається на принципи сталого розвитку, безпечності та державного контролю [2, с. 377-380]. Т. Новак звертає увагу на те, що міжнародно-правове регулювання в аграрній сфері не обмежується товарним обігом, а охоплює також трудові та соціальні аспекти сільськогосподарської діяльності [3, с. 36-39]. Важливе значення для розуміння структури джерел має і підхід Г. Гулєвської, яка обґрунтовує зростання ролі актів «м'якого права» у нормативному регулюванні міжнародних торговельних відносин [4, с. 62-65].

Вихідним інституційним джерелом регулювання міжнародних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва є Статутна база Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Конституція ФАО закріплює цілі підвищення рівня харчування, поліпшення ефективності виробництва і розподілу всіх продовольчих та сільськогосподарських продуктів, а також поліпшення умов життя сільського населення [5]. Це положення має фундаментальне значення, оскільки саме через нього аграрне виробництво набуває міжнародно-інституційного виміру. Як слушно підкреслює М. Денисяк, сільськогосподарське виробництво в сучасному світі більше не може розглядатися лише як галузь національної економіки, оскільки воно стало елементом міжнародно-правового порядку [1, с. 270-272].

Особливе місце серед джерел займають договори системи Світової організації торгівлі. Насамперед ідеться про Угоду про сільське господарство, яка формує міжнародно-правові рамки щодо доступу до ринку, внутрішньої підтримки та експортної конкуренції [6]. Вона не регулює технологію виробництва безпосередньо, але

істотно впливає на умови, в яких функціонує сільське господарство, оскільки визначає допустимі межі субсидування, тарифного захисту та інших інструментів державної аграрної політики. Саме тому це джерело слід розглядати як базовий елемент регулювання міжнародних аграрних відносин.

Тісно пов'язаною з нею є Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Вона дозволяє державам застосовувати заходи, необхідні для захисту життя і здоров'я людей, тварин і рослин, але водночас вимагає, щоб такі заходи ґрунтувалися на наукових принципах і не були прихованим обмеженням торгівлі [7]. Саме ця угода показує, що в аграрній сфері джерела міжнародного права одночасно виконують дві функції: лібералізують торгівлю та встановлюють умови допустимого захисту національного аграрного ринку.

Своєрідним продовженням цього механізму є міжнародні стандарти Codex Alimentarius. Формально вони не мають обов'язкової сили як міжнародний договір, однак визнаються міжнародним еталоном у сфері безпечності харчових продуктів і використовуються в межах Угоди SPS як референтна база для гармонізації національного регулювання [8]. Саме тут яскраво проявляється змішана природа джерел міжнародного регулювання аграрної сфери: поряд із «жорстким правом» дедалі вагомішу роль відіграють стандарти, рекомендації та кодекси практики. Г. Гулєвська слушно вказує, що акти «м'якого права» нерідко виконують функції уніфікації, тлумачення й доповнення обов'язкових норм [4, с. 64-67]. Для сфери сільськогосподарського виробництва це особливо помітно.

Важливою групою джерел є міжнародні акти у сфері охорони рослин і фітосанітарної безпеки. Центральне місце тут належить Міжнародній конвенції про захист рослин. IPPC спрямована на запобігання занесенню та поширенню шкідників рослин і водночас на сприяння торгівлі через розробку міжнародних фітосанітарних стандартів. Її значення для сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що вона безпосередньо пов'язує аграрне виробництво з міжнародним режимом карантину рослин, моніторингу ризиків, інформаційного обміну та стандартизації.

Ще один блок джерел формують договори, присвячені біорізноманіттю та генетичним ресурсам. Конвенція про біологічне різноманіття закріплює цілі збереження біорізноманіття, сталого використання його компонентів та справедливого розподілу вигод від використання генетичних ресурсів. Для сільськогосподарського

виробництва це означає, що аграрна діяльність регулюється не лише з позиції продуктивності чи торгівлі, а й з точки зору збереження екосистемної основи виробництва.

Спеціалізованим джерелом у цій сфері є Міжнародний договір про рослинні генетичні ресурси для продовольства та сільського господарства. Він спрямований на збереження, стале використання таких ресурсів і справедливий розподіл вигід від їх використання. Особливість цього договору полягає в тому, що він безпосередньо стосується матеріальної основи аграрного виробництва: насіннєвого фонду, селекції, фермерських прав та міжнародного доступу до генетичних матеріалів. Тому його слід вважати не допоміжним, а одним із ключових спеціальних джерел міжнародного регулювання сільськогосподарського виробництва.

Окремої уваги потребують акти «м'якого права», які в аграрній сфері мають особливо великий практичний вплив. До них належать, зокрема, Добровільні настанови щодо відповідального управління володінням і користуванням земельними, рибними та лісовими ресурсами в контексті національної продовольчої безпеки. Вони не створюють класичних договірних зобов'язань, однак містять міжнародно визнані стандарти належного управління доступом до ресурсів, що прямо впливає і на сільськогосподарське виробництво. Саме в цьому контексті підхід Г. Гулєвської є особливо доречним: норми soft law не можна вважати другорядними, оскільки вони фактично формують регулятивні орієнтири для державної політики і національного законодавства [4, с. 62-64].

На мій погляд, джерела регулювання міжнародних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва доцільно класифікувати за трьома рівнями. Перший рівень становлять універсальні договірні джерела, які створюють обов'язкові правила для держав: акти ФАО, договори СОТ, IPPC, CBD, ITPGRFA. Другий рівень формують міжнародні стандарти та технічні акти, передусім Codex Alimentarius та міжнародні фітосанітарні стандарти. Третій рівень утворюють акти «м'якого права», які не є формально обов'язковими, але визначають моделі належної поведінки, стандарти управління ресурсами та напрями гармонізації політики. Саме взаємодія цих трьох рівнів і забезпечує реальне регулювання міжнародних відносин у сфері сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел:

1. Денисяк М. М. Місце сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 2, № 89. С. 269-273. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.40.

2. Туєва О. М. Принципи правового регулювання відносин у сфері виробництва, обігу та маркування органічної сільськогосподарської продукції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 1, № 79. С. 377-382. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.62.

3. Новак Т. С. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання аграрно-трудових відносин. Право. Людина. Довкілля. 2019. Т. 10, № 4. С. 36-45. URL: https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/8444.

4. Гулєвська Г. Ю. Акти «м'якого права» у системі нормативного регулювання міжнародних торгівельних відносин: теоретичні та практичні аспекти. Правова держава. 2020. № 39. С. 62-68. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.39.212981.

5. Constitution of the Food and Agriculture Organization of the United Nations. 1945. URL: https://resolutionsportal.fao.org/akn/un/act/provision/fao/1945-10-16/const/eng@1950-11-11/!main.

6. Agreement on Agriculture. 1994. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm.

7. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures. 1994. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/sps_e.htm.

8. Codex Alimentarius. URL: https://www.fao.org/food-safety/food-control-systems/codex-alimentarius/en.

КОНОНЧУК І. М.,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Судова система Європейського Союзу є невід'ємною складовою його інституційної структури та забезпечує єдність тлумачення і застосування права ЄС. Відповідно до ст. 19 Договору про Європейський Союз, судову владу в межах Союзу здійснює Суд Європейського Союзу, до складу якого входять Суд справедливості, Загальний суд та спеціалізовані суди [1].

Правове регулювання діяльності Суду ґрунтується на установчих договорах ЄС, Статуті Суду та актах вторинного права. Особливе значення мають положення статей 253–255 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), які визначають порядок формування складу Суду, а також вимоги до кандидатів на посади суддів і генеральних адвокатів [2; 3].

Судді призначаються строком на шість років за спільною згодою урядів держав-членів із можливістю повторного призначення. Кандидати повинні відповідати високим стандартам професійної компетентності та гарантувати незалежність здійснення своїх повноважень. Важливу роль у процедурі відбору відіграє консультативна колегія, створена відповідно до ст. 255 ДФЄС, яка здійснює попередню оцінку кандидатів та надає висновок щодо їх відповідності встановленим критеріям. Попередня оцінка кандидатів консультативною колегією сприяє формуванню професійного та незалежного складу Суду справедливості.

До складу колегії входять сім осіб із числа колишніх суддів Суду ЄС, суддів національних вищих судів та авторитетних юристів. Один член призначається Європейським парламентом, а склад колегії затверджується Радою ЄС. Її діяльність ініціюється Головою Суду справедливості.

Оцінювання кандидатів здійснюється за критеріями професійної компетентності, здатності до правового аналізу, незалежності, неупередженості та досвіду роботи в міжнародному правовому середовищі. У практиці особливе значення мають незалежність, аналітичні здібності та професійний досвід.

Стабільність функціонування Суду забезпечується механізмом часткової ротації суддів і генеральних адвокатів кожні три роки, що дозволяє поєднувати оновлення складу з безперервністю судової діяльності.

Перед вступом на посаду судді складають присягу, зобов'язуючись діяти незалежно, неупереджено та з дотриманням конфіденційності. Судді користуються недоторканністю та не

підлягають юрисдикції національних судів (ст. 2 Статуту Суду справедливості) [3].

Суду ЄС допомагають генеральні адвокати, кількість яких визначається установчими договорами та рішеннями Ради ЄС. Після Лісабонського договору передбачено можливість збільшення їх кількості до одинадцяти, що дозволило адаптувати інституційну модель до зростання судового навантаження. Повноваження Генеральних адвокатів встановлюються строком на шість років, з можливістю їх повторного призначення (ч. 4 ст. 253 ДФЄС). Генеральні адвокати, призначені за ротаційним принципом, обіймають посаду на встановлений строк, після чого місце переходить до представника іншої держави-члена відповідно до черговості (ст. 252 ДФЄС).

Судді обирають голову та його заступника зі свого складу строком на три роки, з можливістю повторного переобрання. Вибори проводяться таємним голосуванням одразу після часткової заміни складу Суду справедливості. Новопризначені судді також беруть участь у голосуванні. Заступник голови Суду сприяє виконанню обов'язків голови та заміщує його у разі необхідності [2]. Така модель управління сприяє внутрішній організаційній безперервності та ефективному розподілу адміністративних функцій.

Засідання Суду справедливості здійснюються у складі палат або Великої палати згідно зі ст. 251 ДФЄС. У передбачених Статутом випадках допускається також розгляд справ у повному складі Суду. Відповідно до ст. 16 Статуту, палати формуються у складі трьох або п'яти суддів. Голови палат обираються зі складу суддівського корпусу: для палат із п'яти суддів строк повноважень голови становить три роки з можливістю повторного обрання, тоді як для палат із трьох суддів – один рік. Така диференціація строків обумовлена різним рівнем навантаження та специфікою функціональної ролі відповідних палат. При цьому палата, яка здійснює розгляд справи, має право звернутися до Суду з клопотанням про її передачу до складу більшої чисельності суддів, що сприяє належному розгляду складних категорій спорів [2; 3]. Такий підхід до визначення складу Суду для розгляду справ забезпечує їх належне вирішення з урахуванням складності та значущості.

Велика палата Суду справедливості складається з п'ятнадцяти суддів і очолюється Головою Суду. До її складу входять заступник Голови, голови палат із п'яти суддів, а також інші судді,

визначені відповідно до Регламенту Суду. Сам Регламент встановлює порядок формування складу Великої палати, а також регулює питання заміни суддів у разі неможливості виконання ними своїх обов'язків і визначає умови кворуму для ухвалення рішень [2]. Розгляд справ у Великій палаті відбувається, зокрема, за зверненням держави-члена або інституції Союзу, яка є стороною у процесі. Крім того, передача справи до цього складу можлива у випадках її особливої складності, значущості або наявності виняткових обставин. Водночас сама по собі відсутність єдності в судовій практиці не розглядається як достатня підстава для передачі справи до Великої палати. Це сприяє забезпеченню більш якісного судового розгляду справ, що мають особливе правове значення для системи ЄС.

Суд справедливості може розглядати справи у пленарному складі, тобто за участю всіх його суддів (ст. 251 ДФЄС). Такий порядок застосовується у виняткових випадках, визначених Статутом Суду, передусім коли розгляд стосується ключових питань, що мають значення для ефективної діяльності інституцій та органів ЄС. До таких випадків належить розгляд питань щодо відкликання Омбудсмена, дострокового припинення повноважень члена Європейської комісії або позбавлення його права на пенсію у зв'язку з неправомірною поведінкою, усунення члена Комісії у разі невідповідності умовам виконання обов'язків, а також відкликання члена Рахункової палати чи позбавлення його права на пенсію. Крім того, пленарне засідання скликається і тоді, коли Суд, заслухавши думку Генерального адвоката, визнає конкретне питання винятково важливим [2; 3]. Пленарний розгляд справ має винятковий характер і свідчить про їх особливу значущість для інституційної рівноваги ЄС.

Отже, Суд справедливості Європейського Союзу має складну багаторівневу структуру, яка забезпечує єдність застосування права ЄС та належне функціонування судової системи. Формування його складу ґрунтується на поєднанні вимог професійної компетентності та інституційних механізмів добору. Запроваджені організаційні та процедурні засади сприяють стабільності судової діяльності й ефективному розгляду справ різної складності.

Список використаних джерел:

1. Treaty on European Union. URL:https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html (дата звернення: 27.04.2026).

2. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html (дата звернення: 27.04.2026).

3. Protocol (№ 3) on the statute of the Court of Justice of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/pro_3/oj/eng (дата звернення: 27.04.2026).

МЕЛЬНИК О. М.,
заступник начальника Львівського
міжрегіонального управління
Міністерства юстиції України
у Волинській області

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ЦИВІЛЬНИХ ТА КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Шарль-Луї Монтеск'є стверджував: «Міжнародне право засноване на тому принципі, що народи повинні в мирний час приносити один одному якомога більшу користь, а під час війни спричиняти якомога меншу шкоду, не порушуючи свої власні інтереси» [4].

На сучасному етапі питання міжнародного співробітництва є одним з найбільш актуальним та дискусійним, особливо, коли держава перебуває в надскладних воєнних умовах.

Нові виклики, загрози мирному співіснуванню та безпеці держав потребують створення узгоджених правових механізмів міжнародно-правового співробітництва державних інституцій, які виконують законодавчо визначені повноваження, та іноземних суб'єктів.

Аналіз існуючого законодавчо визначеного порядку здійснення міжнародного співробітництва, виокремлення проблематики здійснення дій щодо правового забезпечення виконання доручень, клопотань про визнання та виконання рішень судів (в тому числі іноземних), в підсумку визначать пріоритетні напрямки зміцнення транскордонних зв'язків між учасниками міжнародного співробітництва.

Наукові джерела свідчать про те, що існує багато підходів до визначення поняття «міжнародне співробітництво» як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Зважаючи на багатогранність і різноманітність міжнародних відносин, поняття «міжнародне співробітництво» може трактуватися по-різному залежно від контексту і сфери застосування.

Вірковська А. А. [2] у своєму трактуванні підкреслює мирний характер міжнародного співробітництва, де акцент робиться на взаємодії учасників, яка виключає насильство, і спрямована на спільне досягнення загальних інтересів. Це визначення ставить співробітництво в контекст мирного розвитку міжнародних відносин, де увага зосереджена на пошуках консенсусу та співпраці між учасниками.

Ахтирська Н. М. [1] акцентує увагу на правовій складовій міжнародного співробітництва. Вона наголошує на важливості законодавчого унормування та регулювання міжнародної діяльності, що дозволяє забезпечити захист інтересів учасників і зменшити ризики, пов'язані з відсутністю правової основи. Такий підхід дозволяє підкреслити не лише дипломатичні і економічні аспекти співпраці, але й важливість правової інтеграції для забезпечення її стабільності.

Питання міжнародного співробітництва окреслені на конституційному рівні. Так, згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону [3].

У сфері міжнародного правового співробітництва у цивільних і кримінальних справах головним органом у системі центральних органів є Міністерство юстиції України [7].

Територіальні органи Міністерства юстиції [5] організовують взаємодію судів та інших органів державної влади у цивільних та кримінальних справах із компетентними органами іноземних держав на підставі законів, міжнародних договорів України; організовує та контролює виконання іноземних запитів і доручень, що надходять на підставі міжнародних договорів України про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах (пункт 4.29 Положення про міжрегіональні управління Міністерства юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2011 № 1707/5).

Суб'єктами взаємодії у транскордонних відносинах, що існують на підставі міжнародних договорів при розгляді судових справ є: Міністерство юстиції України, територіальні органи Міністерства юстиції України, суди України, інші державні органи (орган міграційної служби України, орган податкової служби та ін..), іноземні суб'єкти , які діють згідно законодавства іноземної країни та визначені міжнародним договором).

Транскордонне виконання судових рішень та доручень ґрунтується на поєднанні норм національного законодавства та міжнародного права. Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3].

Розглянемо модель взаємодії державних інституцій у сфері міжнародно-правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах наведену схематично:

Додаток 1

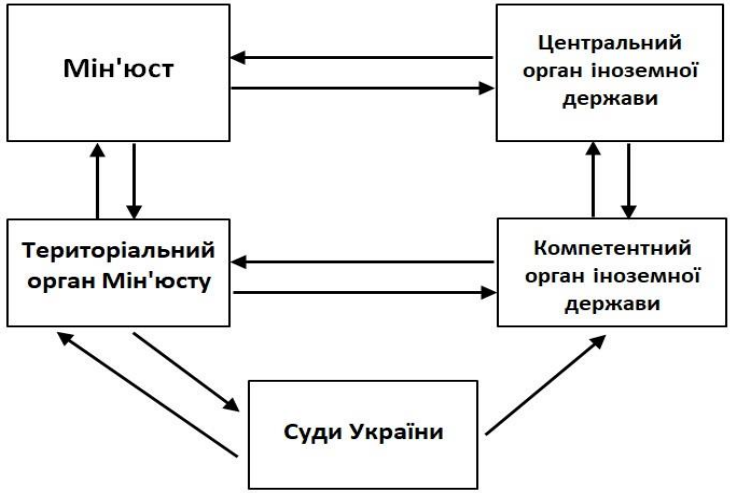

Міністерство юстиції України та його територіальні органи виконують функції організаційного та координаційного характеру у сфері міжнародної правової допомоги. Їх роль не зводиться до суто технічної передачі документів, а охоплює комплекс правозастосовних і адміністративних дій. Здійснюють прийом, перевірку та первинну обробку матеріалів щодо виконання судових рішень іноземних судів на території України або українських

судових рішень за кордоном. Перевіряють відповідність документів вимогам міжнародних договорів, наявність необхідних реквізитів, перекладів та легалізації.

Через Мін'юст відбувається комунікація з іноземними центральними органами, визначеними відповідними конвенціями, через його територіальні органи, - з суб'єктами іноземних держав, що визначені відповідним міжнародним договором (до прикладу в Республіці Польща це окружні суди). Такий підхід забезпечує єдність практики та дотримання принципу офіційного каналу взаємодії, що мінімізує ризики порушення суверенітету держав.

Територіальні органи Мін'юсту координують взаємодію з органами примусового виконання рішень – державними та приватними виконавцями. Вони сприяють правильному застосуванню норм міжнародного договору під час виконання рішення, зокрема щодо меж примусового виконання, строків та підстав відмови. Ця взаємодія чітко прослідковується за результатами виконання рішення, що повернення дитини до одного з батьків на підставі Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року.

Суди України на підставі норм цивільного процесуального законодавства розглядають клопотання про визнання та виконання рішення іноземного суду на території України (стаття 462 Цивільного процесуального кодексу України) [8].

Якщо необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, суд відповідно може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного компетентного органу іноземної держави у порядку, встановленому статтею 498 Цивільного процесуального кодексу України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності [8].

Аналізуючи наведене, варто зауважити, що суд є ланкою, від якої залежить результат виконання доручення чи клопотання компетентного органу іноземної держави.

Крім того, саме від правильності оформлення судами відповідних документів, їхнього змісту, залежить якість виконання судових доручень на території іноземних держав відповідними компетентними органами.

Задля підвищення рівня підготовленості відповідних документів спільним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 №

1092/5/54 затверджено Інструкцію про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень [6].

Варто зауважити, що Інструкція є певною мірою уніфікованим нормативно-правовим актом, оскільки з врахуванням вимог міжнародних договорів, які на сьогодні є ратифікованими Україною, встановлює єдині підходи до оформлення відповідних документів судового доручення чи клопотання про визнання та виконання рішення суду, визначає зразки основних судових документів, таких як доручення про вчинення процесуальної дії, доручення про вручення документів, підтвердження про вручення документів, клопотання про визнання та виконання рішення суду.

Розглянемо динаміку взаємодії державних інституцій (в розрізі статистичних показників опрацювання територіальним органом Мін'юсту доручень та клопотань) в транскордонних відносинах на підставі відповідних міжнародних договорів на території Волинської області в розрізі 2021-2025 років, з яких останні чотири роки – це період перебування країни в активній фазі війни з російським агресором.

Аналіз статистичних показників кількості опрацювання доручень та клопотань у цивільних справах свідчить, що у 2021 році органом юстиції Волинської області було опрацьовано 158 судових доручень. Водночас у 2022 році відбулося суттєве зниження (в 3 рази) до 52 доручень, що швидше обумовлено об'єктивними зовнішніми чинниками.

Починаючи з 2023 року, спостерігається поступове відновлення показників (108 у 2023 році), однак у 2024 році знову фіксується певне зниження (61), що свідчить про нестабільність процесів. Разом з тим, у 2025 році кількість опрацьованих доручень зросла до 109, що свідчить про стабілізацію транскордонних відносин.

Окремої уваги заслуговує виконання іноземних доручень відповідно до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 року. Незважаючи на загальні коливання, кількість таких доручень залишається відносно стабільною, із тенденцією до зростання у 2024–2025 роках (по 20 доручень щорічно).

Варто зауважити, що відповідно до Конвенції 1965 року доручення судів України про вручення судових документів

надсилаються безпосередньо до компетентних органів іноземних держав.

При опрацюванні доручень на підставі Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 року прослідковується стала позитивна динаміка (щороку в межах 3-4 доручень та до 5 запитів щодо отримання інформації відносно боржника).

Така тенденція свідчить про поступове розширення практики застосування зазначеної Конвенції, а також про підвищення ефективності взаємодії компетентних органів у питаннях транскордонного стягнення аліментів.

Водночас, виконання доручень у межах Конвенції про стягнення аліментів за кордоном 1956 року упродовж 2023–2025 років не здійснювалось (0 випадків), що дає підстави стверджувати про фактичне витіснення механізмів Конвенції 1956 року більш сучасним інструментом Конвенції 2007 року.

Аналіз наведених показників свідчить про поступову переорієнтацію практики виконання міжнародних договорів України у сфері стягнення аліментів на користь сучасних міжнародно-правових інструментів. Зокрема, Конвенція 2007 року набуває дедалі більшого практичного значення, тоді як застосування Конвенції 1956 року фактично зведено до мінімуму, що обумовлено її меншою ефективністю та обмеженими процедурними можливостями.

У сфері надання міжнародної правової допомоги органом юстиції у кримінальних справах у 2021–2023 роках спостерігається поступове зниження показників (з 19 до 11 доручень), що може свідчити про зменшення інтенсивності міжнародної взаємодії або зміну характеру запитів.

Водночас починаючи з 2024 року фіксується суттєва активізація відповідної діяльності (22 доручення), а у 2025 році — різке зростання до 64 доручень.

Узагальнюючи вищевикладене, можна підсумувати, що виконання міжнародних договорів у 2022 році зазнало суттєвого впливу негативних факторів війни, що призвело до зниження загальних показників. У 2023–2024 роках спостерігається поетапне, однак нестійке відновлення обсягів міжнародної правової допомоги. 2025 рік характеризується позитивною динамікою та якісним зростанням, особливо у кримінально-правовому напрямі.

Серед найбільш уживаних у практиці територіального органу Міністерства юстиції України слід виділити Договір між

Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 24 травня 1993 року (протягом 2025 року від компетентних органів Республіки Польща отримано 35 доручень в цивільних справах, що становить 48 % від загальної кількості доручень; у кримінальних справах – 52 доручення, що становить 80% від загальної кількості доручень). З огляду на значну кількість громадян України, які перебувають на території Польщі у зв'язку з війною, саме цей договір є одним із ключових інструментів у справах щодо стягнення аліментів, виконання рішень у сімейних спорах, а також майнових зобов'язань.

Окрім того, транскордонні відносини у сфері міжнародно-правового співробітництва в 2025 році через державні інституції Волині існували з такими країнами як Федеративна Республіка Німеччина, Турецька Республіка, Королівство Данія, Французька Республіка, Чеська Республіка.

Таким чином, аналіз наведених показників дозволяє дійти висновку, що, незважаючи на наявність об'єктивних викликів, система виконання міжнародних договорів України у сфері надання правової допомоги демонструє здатність до адаптації, поступового відновлення та подальшого розвитку, із чіткою тенденцією до активізації міжнародного співробітництва, особливо у кримінальних провадженнях. Стабільність виконання доручень у межах міжнародних конвенцій свідчить про належний рівень інституційної спроможності органів юстиції.

Разом з тим, практика транскордонної взаємодії на підставі міжнародних договорів виявляє низку проблем, серед яких: складність процедур, тривалі строки розгляду запитів, різне тлумачення положень міжнародних договорів іноземними органами, а також недостатній рівень спеціалізації окремих посадових осіб.

У цьому контексті роль територіальних органів Мін'юсту полягає не лише у застосуванні чинних норм, а й у формуванні практики та накопиченні експертного досвіду. Перспективним напрямом є цифровізація міжнародного обміну документами, поглиблення спеціалізованого навчання працівників територіальних органів, а також активніше використання механізмів Гаазької конференції з міжнародного приватного права.

Список використаних джерел:

1. Ахтирська, Н. М. (2019). Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Логос Україна.

2. Вірковська, А. А. (2011). Міжнародне співробітництво як основа зовнішньоторговельної діяльності країни. Галицький економічний вісник, 3(32), 41–45.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 544 с . URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2835/1/2020%20Mizhnarodne%20pravo_Pidruchnyk_A%20Voitsikhovskyi_2020.pdf

5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про міжрегіональні управління Міністерства юстиції України» від 23.06.2011 № 1707/5

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11#Text

6. Наказ Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 № 1092/5/54 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень»

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 2 липня 2014 р. № 228. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Шевченко А. Є.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права Державного податкового університету,
м. Ірпінь
ORCID ID 0000-0003-2663-9892
e-mail : shevchenko2757@ukr.net

Григорчук М. В.,
доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
м. Житомир
ORCID iD 0000-0003-0523-030X
e-mail : miroslavg@ukr.net

Драган І. О.,
доктор наук з державного управління, професор, завідувач
кафедрою права та правоохоронної діяльності, публічного
управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-5716-1273
e-mail : DraganIvan21@gmail.com

РЕПАРАЦІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: НОВІ ПІДХОДИ У XXI СТОЛІТТІ

Інститут репарацій традиційно розглядається як один із ключових елементів міжнародно-правової відповідальності держав. Його зміст полягає у відновленні порушеного правопорядку шляхом відшкодування шкоди, завданої протиправними діями.

Однак у XXI столітті відбувається суттєва трансформація цього інституту. Класичні міждержавні моделі поступово доповнюються новими підходами, що враховують права окремих осіб, роль міжнародних інституцій та необхідність забезпечення ефективного виконання рішень.

Традиційна доктрина міжнародного права виходить із того, що держава, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана повністю відшкодувати завдану шкоду.

Як вказує Я. О. Хмеленко, «Історично репарації часто асоціюються з відшкодуванням збитків, завданих великими міжнародними збройними конфліктами. Версальський мирний договір, підписаний 28 червня 1919 року [1], офіційно завершив Першу світову війну. Одним із головних аспектів цього договору стало започаткування концепції репарацій, які мали були стягнуті з Центральних держав (військово-політичний блок у Європі під час Першої світової війни) після Першої світової війни, щоб компенсувати державам-переможцям частину їхніх воєнних витрат» [2, с. 138].

Деталізацію генези репарацій здійснив М. М. Камишанський. Дослідник зазначає: «…історичні передумови

інституту компенсації сформовано на підставі Версальського мирного договору 1919 р. та після переговорів у Спа (1920 р.), Парижі (січень 1921 р.), Другої Лондонської конференції (квітень 1921 р.). Визначено особливості репараційних виплат Німеччини, які полягали в тому, що відбувалися у різних формах (золотом, товарами, кораблями, цінними паперами, вугіллям, машинами, верстатами, хімічними речовинами, стройовим лісом, цементом тощо). Звернуто увагу на те, що репараційні виплати були структурованими і включали в себе такі елементи, як «аванс», «кредит», «мораторій на виплату репараційних обов'язків» та ін. Деякі рішення міжнародних судових та арбітражних органів (зокрема, справа про судно «Алабама» 1872 р., справа «Лузитанія» (1923 р.), «Справа про Хожувську фабрику» (1928 р.), «Справа про протоку Корфу» (1949 р.), справа M/V «Saiga» та ін.), на підставі яких зроблено висновок про існування специфічних міжнародно-правових норм, які застосовуються для визначення розміру компенсації» [3, с. 10, 11].

Класичні форми репарацій включають: реституцію (відновлення попереднього стану), компенсацію (грошове відшкодування), сатисфакцію (визнання порушення та вибачення).

Сучасний етап розвитку міжнародного права характеризується переходом від суто міждержавної моделі до людиноцентричної. Еволюція підходів у XXI столітті характеризується наступними ознаками:

- індивідуалізацією права на відшкодування. Це набуло прояву у визнанні права фізичних осіб на компенсацію за порушення їх прав, що відображено у практиці Європейський суд з прав людини. Суд активно застосовує механізм справедливої сатисфакції, що фактично є формою індивідуалізованих репарацій;
- інституціоналізацією компенсаційних механізмів, тобто з’явилися спеціалізовані механізми, спрямовані на відшкодування шкоди, зокрема: міжнародні компенсаційні комісії, фонди відшкодування та реєстри збитків. Ці інструменти сприяють підвищенню ефективності реалізації права на компенсацію;
- розширення кола суб’єктів, а саме те, що в них беруть участь міжнародні організацій, приватні особи та недержавні інституції. Це свідчить про ускладнення структури міжнародно-правових відносин.

З урахуванням природи збройних конфліктів XXI століття саме репарації набули особливого значення, про говорить їх комплексний характер у тому розумінні, що вони супроводжуються

масштабними порушеннями прав людини. У контексті вищезазначеного інститут репарацій виконує не лише компенсаторну, але й інші функції, а саме превентивну, відновлювальну та забезпечення справедливості. При цьому необхідно враховувати той факт, що не вирішеною залишається проблема повномірного виконання рішень міжнародних судів про відшкодування шкоди, завданої збройними конфліктами.

Цікавою видається думка дослідника А. В. Войціховського. Науковець вважає, що «Хоча в міжнародному праві принцип відшкодування завданих збитків існує давно, то відповідальність держав є найбільш проблемним питанням. Відсутність узгодженого механізму притягнення держав до матеріальної відповідальності за порушення принципів і норм міжнародного права призводить до безкарності за подібні діяння. Саме цими труднощами й зумовлена актуальність питання виплати воєнних репарацій Росією для України в якості відшкодування втрат і збитків під час війни» [4, с. 107].

Як зазначає С. С. Шрамко, «Зобов'язання держав щодо відшкодування за порушення міжнародного гуманітарного права (МГП) є усталеним принципом звичаєвого міжнародного права, відповідно до якого держави зобов'язані надавати «повне відшкодування» за порушення МГП, та ключовим елементом для забезпечення справедливості та відновлення прав жертв. МГП має на меті захистити осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у воєнних діях, включаючи цивільних осіб та військовополонених…Відшкодування може включати компенсацію за фізичні та психологічні травми, втрату заробітку, знищення майна та моральну шкоду» [5, с. 372].

Говорячи про стан міжнародних зусиль щодо відшкодування державою-агресором завданої матеріальних збитків і моральної школи, необхідно визначити сучасні виклики у сфері репарацій. На наш погляд, до них можна віднести:

- проблема юрисдикційних імунітетів (держави часто посилаються на імунітет для уникнення відповідальності, що ускладнює доступ до правосуддя);
- виконання рішень (навіть у разі встановлення відповідальності постає питання фактичного стягнення компенсації);
- масовий характер шкоди (сучасні конфлікти спричиняють масштабні руйнування, що вимагає нових підходів до компенсації).

За висновками зарубіжних дослідників Фіона Іліфф, Фаб'єн Метр-Мюль та Ендрю Сірел у статті «Негативні наслідки репарацій», «окремим викликом є політизація процесу репарацій. Домовленості про компенсації часто стають об'єктом торгів між урядами, а питання визнання відповідальності перетворюється на інструмент міжнародного тиску або дипломатичного шантажу. Багато мирних угод або перемир'їв залишають питання репарацій невирішеним або відкладають його на невизначений час, що підриває стабільність постконфліктного врегулювання» [6].

У контексті вищезазначеного доцільно розглянути конкретні заходи та думки про новітні підходи до репарацій, які обрамлюються:

- створенням міжнародних реєстрів збитків (такі реєстри забезпечують фіксацію шкоди та є основою для подальших компенсацій;
- міжнародні компенсаційні фонди, які формуються за рахунок: конфіскованих активів, міжнародної допомоги та спеціальних внесків;
- комбіновані моделі, які поєднують судові механізми, адміністративні процедури і міжнародне співробітництво.

Так, наприклад, оцінюючи роль і значення Реєстру збитків для України (RD4U) [7], угорська дослідниця Ванда Ламм вказує на те, що даний Реєстр «виконує функцію офіційної бази даних для подальшого звернення з вимогами про компенсації як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях… Створення Реєстру є першим кроком у напрямку формування міжнародного механізму репарацій, що має гарантувати ефективне відшкодування Україні. Крім того, планується створення спеціального компенсаційного фонду, який має стати інструментом швидкого і прозорого фінансування відновлення, виплат потерпілим та відшкодування збитків інфраструктурі… Цей підхід відображає сучасну тенденцію інституціоналізації відповідальності за акти агресії і створення постійних механізмів не лише для фіксації збитків, а й для їхнього оперативного відшкодування. Подібні моделі раніше не мали аналогів у міжнародній практиці – і зараз Україна фактично задає новий стандарт, що може стати прикладом для інших країн, які зазнають подібних порушень міжнародного права [8].

На нашу думку, подальший розвиток інституту репарацій може бути пов'язаний із: посиленням ролі міжнародних судових інституцій, обмеженням юрисдикційного імунітету, створенням

ефективних механізмів примусового виконання та гармонізацією публічного та приватного права.

Висновки

Інститут репарацій у міжнародному праві зазнає суттєвої трансформації, що проявляється у: переході до людиноцентричної моделі, розвитку інституційних механізмів та розширенні кола суб'єктів.

У сучасних умовах ефективність репарацій визначається не лише їх юридичним закріпленням, але й реальними механізмами виконання.

Для України питання репарацій має особливе значення, оскільки пов'язане з відновленням порушених прав, компенсацією збитків та забезпеченням справедливості.

Список використаних джерел:

1. Peace Treaty of Versailles - World War I Document Archive. World War I Document Archive. URL: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/Peace_Treaty_of_Versailles (дата звернення 29.04.2026).

2. Хмеленко Я. О. Еволюція концепції репарацій у міжнародному праві після Першої та Другої світових війн. Часопис Київського університету права, № 3/2024. С. 137-140.

3. Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсації як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння. Автореф. дисер. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2017. 23 с.

4. Войціховський А. В., Ковальова А. О. Воєнні репарації як спосіб повоєнного відновлення економіки України. Актуальні питання фінансової безпеки. Вінниця, 2023. С. 105-107.

5. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. С. 371-376.

6. Iliff F., Maitre-Muhl F., Sirel A. Adverse Consequences of Reparations. URL : https://www.corteidh.or.cr/tablas/r26686.pdf (дата звернення 29.04.2026).

7. Реєстр збитків для України. URL : https://rd4u.coe.int/uk/ (дата звернення 29.04.2026).

8. Lamm V. The war in Ukraine in light of international law. Hungarian Journal of Legal Studies. 2024. Vol.64 (4). URL: https://akjournals. com/view/journals/2052/64/4/article-p568.xml?body=contentReferences-28661 (дата звернення 29.04.2026).

СЕКЦІЯ 3. ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

БРЕДІХІНА В.Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого;
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ НА ОБ'ЄКТАХ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України у ст. 16, як відомо, поклала на державу обов'язок забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду Українського народу. В свою чергу екологічна безпека має гарантуватися громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. У сучасній еколого-правовій доктрині екологічна безпека розглядається як невід'ємна і критична складова загальної національної безпеки. Тому питання забезпечення екологічної безпеки усіма можливими законними способами особливо в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальними. Однією із сфер, яка потребує особливої уваги держави в цьому контексті, є діяльність об'єктів підвищеної небезпеки.

Сьогодні приходиться констатувати, що збройна агресія рф проти України спричинила безпрецедентний рівень техногенних та екологічних загроз, котрі можуть бути пов'язані з ризиками на об'єктах підвищеної небезпеки – хімічних, енергетичних та інших промислових підприємствах. Зазначимо, що об'єкти підвищеної небезпеки (далі – ОПН) апріорі в залежності від їх класу становлять значний ризик для довкілля та здоров'я населення, адже в їх межах на поверхні землі або під нею (наприклад, на установках, сховищах, агрегатах, спорудах, устаткуванні тощо) можуть перероблятися,

виготовлятися, транспортуватися або зберігатися одна або декілька небезпечних речовин чи категорій речовин або їх суміш, що дає підстави ідентифікувати такі об'єкти як джерело небезпеки [1]. Небезпечні речовини, які використовуються на об'єктах підвищеної небезпеки, зазвичай мають хімічні, токсичні, вибухові, окислювальні, горючі властивості, безпосередня чи опосередкована дія яких може призвести до загибелі, гострих чи хронічних захворювань або отруєння людей чи до забруднення навколишнього природного середовища.

В умовах війни в Україні діяльність ОПН містить особливі ризики, оскільки їх пошкодження внаслідок бойових дій (наприклад, руйнування ємностей з отруйними речовинами, зупинка систем охолодження на АЕС або систем очищення; розливи нафти, витоки газу тощо) може призвести до масштабних техногенних та екологічних катастроф, спричинити масштабні людські жертви, забруднення ґрунтів, атмосферного повітря, водних ресурсів на значних територіях. Це зумовлює необхідність не тільки їх посиленого захисту, а й здійснення державного контролю за їх діяльністю, зокрема шляхом проведення перевірок щодо дотримання ними законодавства про екологічну, хімічну, пожежну безпеку, охорони довкілля, моніторингу та застосування заходів реагування.

Відповідно до ст.3. Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з ОПН, мають здійснювати уповноважені органи влади, в тому числі центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи (у разі утворення), до відання яких відповідно до закону віднесені питання, зокрема: охорони праці (Держпраці); забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища (Мінекономіки, Держекоінспекція України); державного нагляду (контролю) у сферах пожежної і техногенної безпеки (МВС, ДСНС); санітарно-епідемічної безпеки тощо. За мирних часів такий контроль здійснювався, зокрема, шляхом проведення планових і позапланових перевірок відповідно до Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" [2].

Однак, із введенням на території України правового режиму воєнного стану у 2022 році для підтримки економіки країни були спрощені дозвільні процедури для суб'єктів господарювання, яким надавалася можливість працювати на підставі декларації, а не дозволу [3]. Втім, одночасно оприлюднювався перелік видів

господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації в умовах воєнного стану. До таких, зокрема, було віднесено: діяльність у сфері використання ядерної енергії (за певними виключеннями); управління небезпечними відходами; геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ з подальшим видобуванням нафти і газу, безпосередньо видобування нафти і газу; експлуатація ядерної установки після виникнення радіаційних аварійних ситуацій або реалізації проектних вихідних подій з радіаційними наслідками; переробка, зберігання радіоактивних відходів; переробка уранових руд тощо. Зазначені види діяльності підпадають під ідентифікаційні ознаки ОПН. Отже для таких об'єктів як умова їх діяльності залишилась необхідність отримання в установленому порядку або ліцензії, або спеціального дозволу, або інших дозвільних документів.

Крім того, відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України № 303 від 13 березня 2022 р. [4] проведення планових та позапланових заходів нагляду (контролю) суб'єктів господарювання, в тому числі за дотриманням природоохоронного законодавства, на період воєнного стану було призупинено. Як зазначається у науковій літературі, відповідні положення цієї постанови надали змогу забезпечити стабільну роботу підприємств в умовах воєнного стану, однак могли бути поновлені у вигляді позапланових перевірок в окремих сферах за наявності загрози правам, законним інтересам, життю та здоров'ю людини, захисту навколишнього природного середовища, забезпеченню безпеки держави [5, с. 141].

Так, після внесення відповідних змін, відповідно до п. 2 вказаної постанови № 303 протягом періоду воєнного стану дозволяється проведення: 1) позапланових заходів державного нагляду (контролю) юридичних та фізичних осіб, фізичних осіб - підприємців відповідним органам державного нагляду (контролю) з підстав, визначених абзацами 5 та 8 частини 1 ст. 6 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", за наявності загрози, що має значний негативний вплив на життя та здоров'я людини, навколишнє природне середовище, забезпечення безпеки держави, для виконання міжнародних зобов'язань України, а також з підстав, визначених абзацом 9 частини 1 ст. 6 Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" та абзацом 11 частини 3 статті 19 Закону України "Про

ліцензування видів господарської діяльності", за рішеннями центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах.

Мова йде про такі підстави: а) звернення фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, з додаванням документів чи їх копій, що підтверджують такі порушення (за наявності); б) доручення Прем'єр-міністра України про перевірку суб'єктів господарювання у відповідній сфері у зв'язку з виявленими системними порушеннями та/або настанням події, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави; в) настання аварії, пожежі, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання; г) наявність загрози життю чи здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу або державній безпеці, що безпосередньо пов'язана з провадженням ліцензіатом виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та документально підтверджена органом державної влади, уповноваженим у відповідній сфері, з метою перевірки додержання ліцензіатом ліцензійних умов, пов'язаних відповідним випадком.

У лютому 2026 р. набрали чинності зміни до вказаної постанови КМУ № 303, згідно з якими проведення планових та позапланових заходів державного нагляду й контролю залишаються припиненими під час воєнного стану, але з'явилися виключення, коли такі перевірки все ж можуть проводитися. Зокрема, відповідно до п. 1 постанови КМУ позапланові перевірки дозволено проводити: а) за рішенням суду; б) за заявою суб'єкта господарювання, поданою до відповідного органу державного нагляду (контролю), про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням; в) для перевірки виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення попереднього заходу органом державного нагляду (контролю).

Також дозволені перевірки, обстеження установок та промислових майданчиків на предмет відповідності їх фактичного стану інформації, що міститься у заявах про отримання інтегрованого довкіллєвого дозволу (внесення змін до нього) та

доданих до них документах відповідно до ч.3. ст. 7 Закону України "Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення" [6].

Таким чином, об'єкти з високим рівнем небезпеки залишаються об'єктами контролю та нагляду навіть в умовах воєнного стану. Не дивлячись на те, що під час війни безперечним пріоритетом є забезпечення національної безпеки і оборони, у зв'язку з цим безперервності національного виробництва, контроль за дотриманням вимог екологічної, хімічної безпеки, хоч і стає більш гнучким, але для ОПН залишається необхідним.

Список використаних джерел:

1. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 №2245-III. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2245-14 (дата звернення 04.05.2026).

2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення 04.05.2026).

3. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 04.05.2026).

4. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 13 березня 2022 р. № 303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 04.05.2026).

5. Росохата Д. Роль органів екологічного контролю у фіксації воєнних злочинів проти довкілля на території України . Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2022. Вип. 74. С. 139-146.

6. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16.07.2024 № 3855-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text (дата звернення 04.05.2026).

ВАЩИШИН М. Я.,
доктор юридичних наук, професор,
професорка кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів

НАЙДА К. В.
аспірантка кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів

ВЗАЄМОДІЯ РЕЖИМОУТВОРЮЮЧИХ ОБ'ЄКТІВ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Правове регулювання використання земель в Україні характеризується поєднанням публічно-правових і приватно-правових механізмів, що утворюють складну та взаємопов'язану систему. У цій системі режимоутворюючі об'єкти та земельні сервітути, попри принципово різну правову природу, перебувають у відносинах функціональної доповнюваності, однак недостатньої правової визначеності.

У сучасному земельному праві категорія режимоутворюючого об'єкта є відносно новою, однак концептуально принципово важливою. Відповідно до чинного законодавства України, режимоутворюючий об'єкт — це об'єкт природного або штучного походження, під яким та/або навколо якого у зв'язку з його природними або набутими властивостями згідно із законом встановлюються обмеження у використанні земель [1]. Перелік таких об'єктів є доволі широким і охоплює: водні об'єкти; об'єкти магістральних трубопроводів; енергетичні об'єкти; об'єкти культурної спадщини (пам'ятки культурної спадщини та їх території, об'єкти культурної всесвітньої спадщини, буферні зони, історичні ареали населених місць, історико-культурні заповідники та заповідні території); акваторії морських портів; військові об'єкти; інші визначені законом об'єкти [1].

Режимоутворюючий об'єкт формує особливий правовий режим земель, що діє щодо невизначеного кола осіб незалежно від волевиявлення власника або землекористувача конкретної земельної ділянки. Йдеться про публічно-правовий механізм, підставою якого є не угода сторін, а безпосередній припис закону. Принциповою особливістю режимоутворюючих об'єктів є те, що вони мають виключно функціональний характер - виступають юридичними фактами, що зумовлюють виникнення певного правового режиму щодо прилеглих земель. Такий режим знаходить вираз у встановленні охоронних зон, санітарно-захисних зон, зон

обмеженого господарського використання, прикордонної смуги тощо.

З теоретичної точки зору, режимоутворюючий об'єкт є елементом юридичного складу, необхідного для виникнення обмежень у використанні земель. Наявність такого об'єкта в поєднанні з нормою закону, яка передбачає встановлення відповідних обмежень, породжує публічно-правовий обов'язок власників та землекористувачів утримуватися від певних видів діяльності або допускати певні втручання у використання їхніх ділянок.

Натомість земельний сервітут є суб'єктивним речовим правом приватного характеру, яке надає особі право обмеженого користування чужою земельною ділянкою або її частиною [2]. На відміну від публічно-правового обмеження, що виникає безпосередньо в силу закону і поширюється на широке коло суб'єктів, земельний сервітут встановлюється стосовно конкретної ділянки і на користь конкретної особи.

Сутнісна відмінність земельного сервітуту від режимного обмеження полягає у характері індивідуалізації. Сервітут індивідуалізує: по-перше, суб'єкта — конкретну особу, що набуває права обмеженого користування; по-друге, обсяг допустимого користування — чітко визначені правомочності в межах сервітутного права; по-третє, об'єкт — конкретну земельну ділянку або її частину. Режимне обмеження позбавлене такої індивідуалізації: воно адресоване невизначеному колу суб'єктів і породжується самим фактом існування режимоутворюючого об'єкта.

Попри зазначені відмінності, земельний сервітут і режимне обмеження не є взаємовиключними правовими конструкціями. Навпаки, досить часто вони утворюють функціональний тандем, в якому перший виступає приватно-правовим інструментом практичної реалізації публічного обмеження. Так, режимне обмеження може встановлювати заборону на зведення капітальних споруд у охоронній зоні трубопроводу, тоді як сервітут надасть відповідній юридичній особі конкретне право доступу до цієї зони для проведення технічного обслуговування трубопроводу.

Функціонування режимоутворюючих об'єктів у багатьох випадках об'єктивно зумовлює необхідність встановлення земельних сервітутів. Цей взаємозв'язок проявляється на кількох рівнях. По-перше, земельний сервітут конкретизує встановлені законом обмеження. У цьому разі сервітут не просто відтворює

законодавче обмеження, а надає йому конкретного правового змісту стосовно визначеного суб'єкта і фіксується в договорі.

По-друге, земельний сервітут забезпечує практичну реалізацію використання земельної ділянки. Публічно-правовий режим земель, що формується навколо режимоутворюючого об'єкта, може бути повністю або частково реалізований тільки через набуття відповідних прав, що дозволяють здійснювати необхідну господарську або технічну діяльність на прилеглих земельних ділянках. Саме земельний сервітут у більшості випадків є тим правовим інструментом, що надає таку можливість.

По-третє, сервітут індивідуалізує обсяг допустимого користування земельною ділянкою. Якщо режимне обмеження визначає загальні межі дозволеної діяльності на відповідній ділянці, то сервітут конкретизує суб'єкта такої діяльності та її обсяг. Тим самим сервітут перетворює абстрактне публічно-правове обмеження на конкретне суб'єктивне право.

Разом з тим необхідно розрізняти ситуації, коли режимне обмеження і земельний сервітут співіснують паралельно, і ситуації, коли одне виступає підставою для виникнення іншого. Режимне обмеження не породжує автоматично права на встановлення земельного сервітуту: для його виникнення необхідні додаткові юридичні факти — договір, рішення суду або пряма вказівка закону. Натомість наявність режимоутворюючого об'єкта може слугувати підставою для обґрунтування необхідності встановлення сервітуту в судовому порядку, якщо власник ділянки відмовляється укладати відповідний договір.

Принципово важливим елементом механізму взаємодії режимоутворюючих об'єктів і земельних сервітутів є Державний земельний кадастр. Відповідно до Закону України «Про Державний земельний кадастр» [1] та підзаконних нормативних актів, до державного земельного кадастру вносяться відомості про обмеження у використанні земель, у тому числі про земельні сервітути, зокрема щодо частини земельної ділянки.

З одного боку, державний земельний кадастр фіксує факт і просторові межі обмеження, пов'язаного з режимоутворюючим об'єктом. Тим самим забезпечується публічна достовірність відомостей про правовий режим конкретної земельної ділянки: будь-яка зацікавлена особа може з'ясувати, які обмеження встановлено щодо тієї чи іншої земельної ділянки, виходячи з її просторового розташування відносно відповідного режимоутворюючого об'єкта. З другого боку, державний земельний

кадастр забезпечує просторову визначеність об'єкта земельного сервітуту. Включення відомостей про сервітут до кадастру дозволяє чітко визначити частину земельної ділянки, щодо якої встановлено сервітутне право, та відмежувати її від решти ділянки. Без такої просторової фіксації виникають практичні труднощі з реалізацією сервітутного права та із захистом законних інтересів сторін.

Поряд із кадастровою реєстрацією принциповим є розмежування між внесенням відомостей до Державного земельного кадастру і державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно [3]. Якщо кадастр фіксує просторові межі та зміст обмеження прав на земельну ділянку, то державна реєстрація речових прав забезпечує виникнення та публічність конкретного сервітутного права. Тобто державний земельний кадастр встановлює просторову та режимну основу, тоді як реєстр речових прав — юридичний інструмент реалізації відповідного користування земельною ділянкою. Таким чином, у юридичному механізмі «режимоутворюючий об'єкт — земельний сервітут — Державний земельний кадастр — державна реєстрація речових прав» кожен елемент виконує власну незамінну функцію: перший породжує публічний правовий режим земель, другий забезпечує його приватно-правову реалізацію, третій — надає всьому механізму просторової та правової визначеності — четвертий є формою легалізації речового права.

З практичної точки зору, розмежування публічного обмеження і приватного земельного сервітуту є важливим при вирішенні земельних спорів. Нерідко суб'єкти господарювання намагаються обґрунтувати право доступу до чужої земельної ділянки лише посиланням на існування охоронної зони навколо режимоутворюючого об'єкта, не встановлюючи при цьому земельного сервітуту в передбаченому законом порядку. Однак публічно-правовий режим не замінює і не скасовує необхідності набуття приватного сервітутного права: він лише встановлює загальні межі використання ділянки, тоді як конкретне право доступу та обмеженого використання потребує окремого юридичного оформлення.

Підсумовуючи, зауважимо, що режимоутворюючі об'єкти та земельний сервітут - це різнорівневі елементи єдиного правового механізму регулювання земельних відносин: перші формують загальний публічно-правовий режим використання земель, другий забезпечує індивідуалізований приватно-правовий інструмент його практичної реалізації. Він індивідуалізує суб'єкта, обсяг та об'єкт

допустимого користування земельною ділянкою, перетворюючи абстрактне законодавче обмеження на конкретне суб'єктивне право. Державний земельний кадастр відіграє системоутворюючу роль у досліджуваному механізмі: він забезпечує просторову та юридичну визначеність як режимного обмеження, так і земельного сервітуту, що є необхідною передумовою ефективного захисту прав усіх учасників земельних відносин. Публічне обмеження, що виникає у зв'язку з режимоутворюючим об'єктом, не замінює і не скасовує необхідності встановлення земельного сервітуту у випадках, коли конкретна особа потребує права доступу або іншого обмеженого користування чужою ділянкою.

Подальший розвиток законодавства у сфері земельних відносин потребує більш чіткого розмежування при взаємодії між публічно-правовими обмеженнями, пов'язаними з режимоутворюючими об'єктами, та приватно-правовими інструментами їх реалізації, зокрема земельними сервітутами. Це сприятиме забезпеченню правової визначеності, захисту прав власників земельних ділянок та ефективній реалізації публічних інтересів (розвитку енергетики, промисловості, потреб оборони, захисту історико-культурної спадщини) у сфері земельних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Про Державний земельний кадастр: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text (дата звернення: 03.05.26).

2. Земельний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 03.05.26).

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text (дата звернення: 03.05.26).

Долинська М. С.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ДО ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Україні володіє найродючішими чорноземами, які є національним багатством держави.

Земля - це особливий, нетоварний (небалансовий) об'єкт суспільних відносин, бо він не створюється працею людини і має, окрім економічної, надзвичайно високу і незамінну екологічну цінність: він служить не лише інтересами певної особи, а й усього суспільства [1, с. 11].

А. Булгаков вважає, що відправною точкою розвитку правової бази земельних правовідносин стала правова традиція, сформована за часів Ярослава Мудрого [2, с. 93-94].

Здійснивши аналіз праць науковців та історичні матеріали вважаємо, що зародження окремих правил щодо правового регулювання земельних відносин на староукраїнських землях відбулося набагато раніше. Підтвердженню цієї думки слугують норми староукраїнського звичаєвого права, яке згодом увійшло, як складова частина, до збірника «Руська Правда», що здійснювали «правове» регулювання тогочасних відносин на українських теренах [3, с. 42].

Найпершим джерелом права в кожній державі, як зокрема і в Україні, було звичаєве право, яке сягає своїм корінням правових звичаїв Київської Русі. В період становлення Русі основним джерелом формування правових норм були старовинні звичаї (у тому числі торговельні) слов'янських племен, які об'єдналися у перші ранньофеодальні держави-князівства, а також князівська судова практика [4, с. 97].

Зокрема з норм статті 6 договору Київської держави з Візантією 944 (945) року вбачається, що однією з підстав укладення вказаного договору був «Статут і закон руський». Тобто, що в ґенезі вказаного акту знаходиться звичаєве староукраїнське право.

Звичаєве староукраїнське право ввійшло, як складова частина, до збірника «Руська Правда», на підставі якого здійснювалося «правове» регулювання тогочасних відносин на українських теренах, зокрема на підставі законотворчої діяльності князів, в тому числі щодо земельних відносин того часу. З тексту літописів дізнаємося про законодавче регулювання земельних відносин князем Володимиром Святославовичем у «Статуті земляному».

В. Рубаник вважає, що у Київській Русі розрізняли: державну, общинну та індивідуальну (приватну) власність, яка відігравала вирішальну роль [5, с. 39].

На нашу думку, форми земельної власності в добу Київської Русі варто виокремити на чотири основні групи: князівський домен; боярська вотчина; монастирська вотчина; земля громади тощо.

З аналізу норм статей 13, 14 «Короткої правди» випливає, що «Руська правда» розрізняла право власності і право володіння, оскільки вони визначали порядок відібрання речі, котра перебувала у володінні іншої особи [6, с. 18].

А. Мірошниченко зауважує, що тодішня власність на землю відповідала класичному уявленню про так звану феодальну «розщеплену власність», коли на одну й ту саму земельну ділянку мали певні права різні суб'єкти, які знаходилися на різних щаблях феодальної залежності [7, с. 55].

Однак, договори обміну земельними ділянками, на нашу думку, укладалися усно та обов'язково за участю двох або трьох свідків. Зокрема, на це вказує ст. 1 Візантійського «Землеробського закону» [8, с. 290].

Ю. Нікольченко стверджує, що управлінськими документами Київської Русі за Іпатівським літописним зводом, були також княжі грамоти: устави і уроки, які зафіксували внутрішні державні норми і правове регулювання взаємовідносин між представниками династії, боярської верхівки та іншими соціальними верствами населення Русі; розподіл і перерозподіл земель між князівствами, князівські дарунки земель васалам за службу і монастирям; заповіти князів; кількість і якість данини і податків тощо [9, с. 74].

Тобто княжа грамота була гарантом законності укладеного договору та скріплювалася печаткою [10, с. 18].

І. Бойко, порівнюючи речове та зобов'язальне право за «Руською правдою» з римським (візантійським) правом, звертає увагу на подібність деяких рішень. Зокрема, вказує на «наявність норм, що регулюють як громадську (публічну), так і приватну власність. Причому головним об'єктом і в тому, й іншому є земля. Разом з тим, у «Руській правді» відносини власності урегульовані не так детально. Захищаються вони не настільки всебічно, до того ж часто за допомогою штрафів» [11, с. 91-92].

Як і в інших князівствах та землях Русі, в Галицько-Волинському князівстві продовжували діяти норми «Руської правди», які регулювали питання права власності на майно та

земельні володіння, укладення договорів. Діяли також норми церковних статутів князів Володимира та Ярослава [12, с. 48].

І. Бойко констатує, що в Київській Русі, а відтак у Галицько-Волинській державі, зокрема і в Галичині – складовій цих держав, відбувається опосередкована рецепція візантійського, а через нього римського приватного права, позитивно впливаючи на вдосконалення правових систем цих держав, наближення тогочасної України до західноєвропейської цивілізації [13, с. 222].

При цьому слід зауважити, що у князівстві існувала двірсько-вотчинна система управління, яка переросла у двірські чини. Так, літопис відображав відомості про дворецького канцлера (печатника), стольника та ін. Наприклад до обов'язків канцлера входили: охорона князівської печатки, складання самому чи під його керівництвом текстів грамот та інших документів, засвідчення князівських документів, керівництво князівською канцелярією, а також зберігання князівських документів, у тому числі грамот [10, с. 24]. Тобто канцлер (печатник) при потребі складав документи що стосуються порядку використання земель.

Після розпаду Київської Русі, у Галицько-Волинському князівстві і надалі діяли норми Київської Русі щодо регулювання земельних правовідносин.

У подальшому українські землі знаходилися під юрисдикцією різних держав, тому право власності та користування землею регулювалося законодавством цих країн.

Суверенна Україна впевнено вступила на шлях радикальних ринкових реформ. Епіцентром їх стали земельна та аграрна реформ, головною метою яких було переведення сільського господарства на засади багато структурної аграрної економіки, створення можливості до утворення нових форм господарювання на сільських теренах, заснованих на приватній власності на сільськогосподарських землях [14, с. 1]. Зокрема, Закон України № 2196-XII від 13.03.1992 року «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» [15].у статті 3 встановив три основні форми власності на землю: державну та колективну, а також приватну.

Тобто розвиток українського законодавства пішов по шляху кращих європейських та світових традицій.

Список використаних джерел:

1. Долинська М. С. Довідник посадових осіб. К.: Юстініан. 2007. 360 с.

2. Булгаков А. О. Земельно-правові відносини за часів правління Ярослава Мудрого. Матеріали круглого столу «Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект» (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого). Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Х.: ФОП Бровін О.В., 2019. С. 93-95.

3. Долинська М. С. Еволюція законодавчого регулювання земельних відносин на українських теренах ретроспективний аспект. Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. 2025. № 3. С. 40-51.

4. Долинська М.С. Генезис нотаріату в Київській Русі. Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. 2013. № 2. С. 96-104.

5. Рубаник В. Є. Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку від найдавніших часів до 1917 року: історико-правове дослідження. Х.: Легас, 2002. 352 с.

6. Долинська М. С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 1. С. 17-20.

7. Мірошничено А. М. Земельне право України: підручник. – 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 55.

8. Долинська М.С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС. 2015. 988 с.

9. Нікольченко Ю. М. Українське документування періоду київської русі за літописними джерелами. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія. 2013. Вип. 6. С. 72-79.

10. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7. 2018. 196 с.

11. Бойко І. Й. Вплив римського права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 87–96.

12. Терлюк І. Я. Історія держави і права України (Доновітній час): навч. посібник. К.: Атіка, 2006. 400 с.

13. Бойко І. Особливості формування джерел права у Галичині у складі Польського королівства (1349–1569 рр.). Право України. 2010. № 5. С. 215-223.

14. Долинська М.С. Правові засади створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні : автореф. дис. канд. юрид наук. Спец. 12.00.06. Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка. Львів., 1999. 18 с.

15. Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР: Закон України від 13.03. 1992 р. № 2196-XII. URL: http: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/2196-12#Text

Єрмолаєва Т. В.
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м.Харків

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДНИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Вже п’ятий рік наша держава перебуває в умовах повномасштабної війни і наразі ця ситуація дуже негативно впливає на рівень забезпечення продовольчої безпеки з огляду на низку факторів, серед яких знищення природних ресурсів, тимчасова окупація частини території України, постійний ракетний терор, що унеможливлює нормальну роботу багатьох вітчизняних підприємств тощо. До продовольчої безпеки прикута увага багатьох науковців, юристів-практиків. Навіть на рівні міжнародної спільноти значна увага приділяється питанням належного рівня забезпечення продовольчої безпеки для нормального існування людства.

Продовольча безпека є важливим складником екологічної безпеки та й національної безпеки держави загалом, так як вона безпосередньо пов’язана із соціальним добробутом, економічним розвитком та забезпеченням прав людини. Сучасні виклики дедалі частіше впливають на проблематику продовольчої безпеки, що призводить до значних наукових дискусій з приводу належності правого регулювання у цій сфері, можливих заходів для покращення наявної ситуації.

Протягом всієї історії людство стикається із численними викликами. Останніми були: стихійні лиха, хвороби, голод, війни тощо. Здавалося б, що в XXI ст. ці загрози є мінімальними і не загрожують прогресивному світу або їхня шкода буде незначною, а

наслідки – швидкоминучими. Втім, приклад України продемонстрував іншу ситуацію. Після збройної агресії російської федерації та тимчасової окупації окремих регіонів нашої держави, стало очевидним, що війна та голод весь час були ближче, ніж здавалось.

Достеменно наразі невідомо, скільки людей загинуло через голод чи спрагу у результаті злочинних дій держави-агресора, та й навряд-чи точне число колись стане відомим світові. У будь-якому разі, страшні наслідки триваючої війни вимагають більшої уваги до проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

Продовольча безпека є вагомим аспектом екологічної безпеки, так як якість і доступність харчових продуктів безпосередньо залежать від стану навколишнього природного середовища. Тобто погіршення екологічної ситуації, викликане деградацією земель, забрудненням водних ресурсів і зміною клімату, становить реальну загрозу забезпеченню населення продуктами харчування.

Держава здійснює захист права громадян на безпечність харчових продуктів у різних сферах виробництва. Норми щодо якості харчових продуктів та свободи інформації про безпечність продуктів харчування поміщені до Основного Закону держави, що свідчить про важливість відповідних положень. Крім того, конкретні норми матеріального права містяться в Законах України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про пестициди і агрохімікати», «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» та інші.

Нормативно-правові акти у цій сфері є надзвичайно різноманітними, оскільки врегульовують різні сектори виробництва (м'ясну продукцію, молоко та молочну продукцію, рибу та інші водні живі ресурси тощо). Забезпечення безпеки харчових продуктів є одним із найважливіших завдань держави, оскільки неналежна якість продуктів харчування може призвести до шкоди здоров'ю та життю людини.

В реальних умовах соціально-економічного кризи в Україні при оцінці безпеки харчових продуктів необхідно враховувати не тільки вміст в них чужорідних речовин, але і їх якісний склад. В таких умовах першочерговими завданнями соціальної політики України найближчим часом повинні стати стратегічні дії в питанні забезпечення економічної і фізичної доступності харчових продуктів високої харчової і біологічної цінності[2].

Міжнародні документи, зокрема наголошують на необхідності об'єднання зусиль держав для гарантування продовольчої безпеки шляхом захисту природних ресурсів. Національне законодавство має також поступово рухатися у напрямку до адаптації законодавства до європейських усталених стандартів.

Для того, аби дійсно було дотримане право кожного на безпечні та якісні харчові продукти, є потреба у належному державному управлінні у цій сфері. Під державним екологічним управлінням у сфері продовольчої безпеки можна розуміти діяльність уповноважених органів державної влади та посадових осіб, що спрямована на забезпечення належного рівня продовольчої безпеки шляхом стандартизації у сфері безпечності та якості харчових продуктів, створення нормативної бази, контролю за дотриманням законодавства, прогнозування та моніторингу тощо. Звісно, основну роль у цьому процесі відіграє Держпродспоживслужба, на яку законодавством покладено більшість функцій у цій сфері.

Станом на зараз усі державі органи мають докладати значних зусиль для забезпечення належного рівня продовольчої безпеки, так як це є обов'язковою умовою нормального існування нашої держави в умовах воєнного стану.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», визначено такі заходи: «здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки; задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання; формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави…» [1]. Сукупність зазначених заходів мають забезпечити належний рівень продовольчої безпеки навіть у таких складних умовах.

Правове забезпечення продовольчої безпеки має системний характер та включає екологічну, економічну та соціальні складові. Задля належного забезпечення продовольчої безпеки особливо в умовах воєнного стану, доцільним є приведення законодавства у відповідність до здобутку ЄС, також важливим є постійний контроль за дотриманням екологічних стандартів, а також

активне впровадження інноваційних та екологічно чистих технологій у процес виробництва харчової продукції.

Можна підсумувати, що екологічна безпека та продовольча безпека знаходяться у тісній взаємодії, тому необхідною є розробка інтегрованої стратегії розвитку, що поєднує як екологічні, так економіко-соціальні аспекти. Саме такий підхід повинен дозволити Україні створити умови для сталого розвитку із орієнтиром на охорону навколишнього природного середовища та підвищення рівня продовольчої безпеки для населення.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Розпорядження КМУ від 29 квітня 2022 р. №327-р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text

2. Безпека продуктів харчування, як частина продовольчої безпеки України. [Електронний ресурс] https://amnu.gov.ua/bezpeka-produktiv-harchuvannya-yak-chastyna-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny/

ЄРМОЛЕНКО В. М.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ

СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ АГРОЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

Приступаючи до викладення задекларованої теми, насамперед, варто вказати на закінчення понад півріччної «одіссеї» законопроектного протистояння у сфері рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України, що сталося 28 квітня 2026 року шляхом прийняття на 15-й сесії 9-го скликання парламенту в першому читанні за основу проекту ЦК України № 15150 [1]. Причому на порядок денний одночасно було винесено два альтернативних законопроекти [2], інший з яких за номером 15150-1 [3]

відтерміновував рекодифікаційні процеси на повоєнний час, пропонуючи йти лише через часткові зміни до чинного ЦК України, запроваджуючи для чого процедуру всенародного референдуму. Тим не менш, переміг саме законопроект 15150 (далі – Проект) [4], тобто нова цілісна редакція ЦК України, з чого і доцільно виходити в подальшому.

Зауваження стосується суб'єктного складу юридичних осіб приватного права, який згідно ст. 93 проекту ЦК України № 15150 (далі – Проект) об'єднує лише дві організаційно-правові форми: товариство або установу. Між тим, існує фермерське господарство, яке як форма підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство») не підпадає ні під визначення підприємницького товариства, наданого ст. 94 Проекту, ні під визначення установи. Разом з тим в обговорюваному Проекті в Главі 26 «Право спільної власності» містяться статті 467 «Право власності фермерського господарства» і 468 «Поділ майна фермерського господарства».

Виходячи з відсутності ідентифікації фермерського господарства з організаційно-правовою формою юридичних осіб приватного права, стає незрозумілою необхідність включення до структури Проекту нормативних приписів щодо майнового статусу фермерського господарства, тим більше до розділу, присвяченому спільній власності, адже згідно ч. 2 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» останнє може бути створене одним громадянином України, що повністю нівелює природу спільної власності.

Як наслідок, вбачаються два виходи з цієї ситуації: 1) визначити правову природу фермерського господарства як юридичної особи приватного права, закріпивши її у статтях 92-93 Проекту; 2) виключити статті 467-468 зі структури Проекту.

Наступним є зауваження щодо ст. 384 «Бізнес як єдиний майновий комплекс» Проекту, якою здійснено спробу відійти від поняття «підприємство», яке міститься в ст. 191 ЦК України «Підприємство як єдиний майновий комплекс», що є наслідком давнього протистояння між цивілістичною та господарсько-правовою доктринами, перша з яких розглядає підприємство як майновий об'єкт, тоді як інша – як господарюючий суб'єкт. Наслідком цього стане припинення діяльності діючих приватних (приватно-орендних) підприємств, кількість яких традиційно коливалась у межах 4 тис. (20 %), з наступним їх перетворенням в товариства, що не завжди відповідає інтересам власників цих

підприємств, а тому загрожує закономірною втратою певною їх кількості. Щодо ототожнення бізнесу з майновим комплексом, то економічна теорія сприймає поняття «бізнес» (англ. – справа, діло), яке є передусім економічною категорією, як підприємницьку, комерційну діяльність, що не суперечить закону і спрямована на отримання прибутку та реалізацію власної мети [5, с. 54]. Тобто бізнес однозначно є діяльністю, а не майном, покликаним забезпечувати цю діяльність, а тому безальтернативно не підлягає ототожненню з майном. Отже, поняття бізнесу не є вдалою категорією для позначення майнового комплексу підприємця, а тому підлягає удосконаленню.

Далі напрошується коментар що правової природи природних ресурсів. Так, у ч. 1 ст. 515 «Поняття і види сервітуту» Проекту надається визначення сервітуту, яким є право користування чужим майном, встановлене щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, що не можуть бути задоволені в інший спосіб. З цього визначення вимальовується склад нерухомого майна, до якого передусім входять земельні ділянки та інші природні ресурси.

Наведене визначення викликає змістовні зауваження. По-перше, земельні ділянки не можна ототожнювати безпосередньо із земельними ресурсами, які мають абстрактний характер, будучи позбавленими належного для об'єкта приватного права рівня конкретизації. Тому земельні ділянки як об'єкт сервітутних відносин є конкретною частиною земельних ресурсів і одночасно об'єктом земельних ресурсів, набуваючи при цьому майнової форми. Аналогічно природні ресурси не є майном. Майнової природи набувають лише частини природних ресурсів, вилучені з природного ареалу їх перебування (існування): земельні ділянки, видобуті корисні копалини, дикі тварини тощо.

Таким чином, положення ч. 1 ст. 515 «Поняття і види сервітуту» Проекту потребують корегування і викладення у такій редакції: «Сервітутом є право користування чужим майном, встановлене щодо земельної ділянки, інших об'єктів природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб, що не можуть бути задоволені в інший спосіб».

Список використаних джерел:

1. Про прийняття за основу проекту Цивільного кодексу України: Постанова Верховної Ради України від 28.04.2026 р. №

4859-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4859-20#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. Про внесення змін до порядку денного п'ятнадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 28.04.2026 р. № 4853-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4853-IX#Text (дата звернення: 03.05.2026).

3. Проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо особливостей оновлення (рекодифікації) Цивільного кодексу України»: URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/20bf354e-e44a-4ce4-bdfc-3b36107c684f (дата звернення: 03.05.2026).

4. Проект Цивільного кодексу України № 15150 від 09.04.2026 р. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/5e4304dc-e043-4206-88df-cdb6d7255fbb (дата звернення: 03.05.2026).

5. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.

ЗЕМКО А. М.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ПРАВО ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ

В умовах сучасних глобальних трансформацій продовольча безпека набуває особливого значення як складова національної безпеки держави та невід'ємний елемент реалізації фундаментальних прав людини. Для України проблема забезпечення продовольчої безпеки стала особливо актуальною у зв'язку з повномасштабною військовою агресією російської федерації, яка спричинила руйнування аграрної інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, мінування сільськогосподарських земель та загрозу стабільному забезпеченню населення продовольством.

Право продовольчої безпеки формується як комплексний міжгалузевий правовий інститут, який охоплює норми конституційного, аграрного, земельного, екологічного, адміністративного та міжнародного права. Його основним

завданням є забезпечення фізичної та економічної доступності якісних і безпечних харчових продуктів для населення, а також створення належних умов для стабільного функціонування агропромислового комплексу.

У сучасних умовах війни право продовольчої безпеки набуває не лише внутрішньодержавного, а й міжнародного значення, оскільки Україна є одним із ключових експортерів зернових культур та важливим суб'єктом світового продовольчого ринку [1; 2].

Продовольча безпека у науковій доктрині визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого гарантується стабільне забезпечення населення якісними та безпечними харчовими продуктами у необхідному обсязі [3; 4].

Правова природа продовольчої безпеки має комплексний характер. З одного боку, вона виступає елементом економічної та національної безпеки держави, а з іншого – безпосередньо пов'язана з реалізацією основоположних прав людини, зокрема права на життя, охорону здоров'я та достатній життєвий рівень. У наукових дослідженнях наголошується, що продовольча безпека є важливою гарантією реалізації права людини на здоров'я та належне харчування [5].

У науковій літературі підкреслюється, що продовольча безпека повинна розглядатися не лише як економічна категорія, а і як самостійний об'єкт правового регулювання [6].

Повномасштабна війна спричинила суттєві загрози продовольчій безпеці України. Одним із ключових викликів стало руйнування аграрної інфраструктури та скорочення сільськогосподарського виробництва внаслідок окупації територій, бойових дій та мінування земель. Науковці наголошують, що війна трансформувала продовольство у важливий геополітичний інструмент впливу. Блокування морських портів та перешкоджання експорту українського зерна створили ризики не лише для України, а й для глобальної продовольчої системи [7; 2].

Особливо небезпечним фактором є агроекоцид, який проявляється у різних аспектах, зокрема у забрудненні ґрунтів вибухонебезпечними предметами, руйнуванні меліоративних систем, знищенні посівів і сільськогосподарської техніки, деградації земельних ресурсів, забрудненні водних об'єктів тощо. У сучасних дослідженнях зазначається, що агроекоцид становить пряму

загрозу правовому забезпеченню продовольчої безпеки та може мати довгострокові наслідки для аграрного потенціалу держави [8].

Війна також негативно вплинула на економічну доступність продуктів харчування. Інфляційні процеси, порушення логістики та зростання собівартості виробництва призвели до підвищення цін на продовольство. Це особливо відчутно для соціально вразливих категорій населення.

У період воєнного стану особливого значення набуває державне регулювання аграрної сфери та системи продовольчого забезпечення. Одним із ключових напрямів є формування ефективної державної аграрної політики, спрямованої на підтримку виробників сільськогосподарської продукції та стабілізацію внутрішнього ринку продовольства. З цією метою в умовах війни держава застосовує такі механізми і важелі, як фінансова підтримка аграріїв, спрощення процедур ведення аграрної діяльності, пільгове кредитування, державні програми розмінування земель, регулювання експорту сільськогосподарської продукції, створення резервів продовольства та інші механізми.

Особливе місце у забезпеченні стабільного функціонування глобальної продовольчої системи, особливо в умовах воєнних конфліктів, економічних криз, кліматичних змін та порушення логістичних ланцюгів, займає міжнародне співробітництво у сфері продовольчої безпеки. Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями та партнерами щодо забезпечення стабільного функціонування зернових коридорів і гуманітарних продовольчих програм [1; 9]. Для України, яка є одним із провідних світових експортерів зернових культур, міжнародна взаємодія у цій сфері має стратегічне значення як для внутрішньої продовольчої стабільності, так і для підтримання світової продовольчої безпеки. В умовах війни особливе значення мають міжнародні домовленості щодо функціонування зернових коридорів, які дозволили частково відновити експорт української аграрної продукції та запобігти глобальній продовольчій кризі. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН та Всесвітня продовольча програма ООН. Крім того, міжнародне співробітництво забезпечує фінансову, гуманітарну та технічну підтримку аграрного сектору. Міжнародні партнери надають Україні допомогу у вигляді грантів, кредитних програм, сільськогосподарської техніки, насіння, засобів захисту рослин та підтримки програм розмінування сільськогосподарських земель. Це

сприяє відновленню аграрного виробництва та зменшенню ризиків дефіциту продовольства.

Важливим напрямом є також гармонізація національного законодавства та впровадження міжнародних стандартів у сфері безпечності та якості харчових продуктів. Співпраця з Європейським Союзом дозволяє Україні адаптувати національне законодавство до європейських вимог, удосконалювати систему контролю якості продукції та забезпечувати конкурентоспроможність українських товарів на міжнародному ринку.

Міжнародна взаємодія має важливе значення і для захисту права людини на достатнє харчування, яке закріплене у міжнародно-правових актах, зокрема у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, документах Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO). Через міжнародні механізми гуманітарної допомоги забезпечується підтримка населення, яке постраждало від війни, бідності чи продовольчих криз.

Окремо слід підкреслити роль міжнародного співробітництва у подоланні наслідків агроекоциду та екологічних загроз, спричинених війною. Міжнародні організації та держави-партнери сприяють реалізації програм екологічного моніторингу, рекультивації земель, відновлення зрошувальних систем та мінімізації негативного впливу бойових дій на аграрне середовище.

Таким чином, міжнародне співробітництво у сфері продовольчої безпеки виступає необхідною умовою стабільного функціонування аграрної системи, забезпечення права людини на харчування та подолання глобальних продовольчих викликів. Для України в умовах війни така співпраця має не лише економічне, а й стратегічне та гуманітарне значення, оскільки сприяє збереженню аграрного потенціалу держави та підтриманню міжнародної продовольчої стабільності.

Крім того, важливим напрямом є вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки. Дослідники наголошують на необхідності створення цілісної системи правового регулювання, яка б поєднувала економічні, екологічні та соціальні аспекти продовольчої політики держави [6].

Війна в Україні актуалізувала питання міжнародної відповідальності за створення штучних продовольчих криз. У сучасній правовій доктрині наголошується, що блокування поставок

продовольства та знищення аграрної інфраструктури можуть розглядатися як загроза міжнародній безпеці [7; 9].

Сучасні виклики війни свідчать про необхідність подальшого розвитку права продовольчої безпеки як окремого інституту права. Одним із ключових завдань є формування комплексної державної стратегії продовольчої безпеки, адаптованої до умов воєнного та повоєнного періоду.

Перспективними напрямами вдосконалення правового регулювання є кодифікація законодавства у сфері продовольчої безпеки, розвиток механізмів державного резервування продовольства, удосконалення правового режиму охорони сільськогосподарських земель, впровадження цифрових систем контролю за продовольчими ланцюгами, посилення міжнародного співробітництва у сфері аграрної безпеки, правове забезпечення екологічного відновлення постраждалих територій тощо.

Отже, право продовольчої безпеки в сучасних умовах виступає важливим елементом системи національної та міжнародної безпеки. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні виклики у сфері забезпечення населення продовольством, функціонування аграрного сектору та реалізації права людини на достатнє харчування. Воєнні дії, агроекоцид, руйнування інфраструктури та порушення логістичних ланцюгів створили суттєві ризики для продовольчої стабільності як України, так і світу загалом. У цих умовах особливого значення набуває вдосконалення правових механізмів забезпечення продовольчої безпеки, розвиток міжнародного співробітництва та посилення державної підтримки аграрного сектору.

Таким чином, ефективне функціонування права продовольчої безпеки є необхідною умовою збереження економічної стабільності держави, захисту прав людини та забезпечення сталого розвитку України у воєнний і повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Гребенюк М. В. Забезпечення світової продовольчої безпеки за участю України в умовах правового режиму воєнного стану: деякі організаційно-правові аспекти // Інформація і право. – 2026. – № 1(56). – С.199-213.

2. Гребенюк М. В. Стратегічні засади забезпечення продовольчої безпеки в умовах правового режиму воєнного стану: організаційно-правовий аспект // Інформація і право. – 2024. – № 4(51). – С. 193-206.

3. Hafurova, O. V., Yermolenko, V. M., & Stepasyuk, L. M. (2018). Економіко-правові аспекти забезпечення продовольчої безпеки. Науковий вісник Полісся, 1(2(14), 93–97. https://doi.org/10.25140/10.25140/2410-957620182(14)93-97

4. Ігнатенко І. В., Кречик А. С., Перепелиця К. О. Продовольча безпека: правові проблеми та шляхи їх вирішення // Том 2 № 82 (2024): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – С. 64-69.

5. Батигіна О. М. Продовольча безпека як гарантія реалізації права людини на здоров'я // Полтавський правовий часопис. – 2022. – № 2. – С. 5-18.

6. Пустовіт Ю. Ю. Аналіз поняття «адміністративно-правове забезпечення продовольчої безпеки» // Том 3 № 85 (2024): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – С. 78-86.

7. Кондратенко Д. Продовольство як зброя: правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні в умовах воєнного стану // Право та інновації. – 2024. – № 2 (46). – С. 53-61.

8. Курман Т. В. Актуальні питання правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах агроекоциду // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2023. – № 5. – С. 293-297.

9. Андрейченко С. С. Міжнародно-правові інструменти підтримки продовольчої безпеки України у контексті збройного конфлікту // Том 5 № 91 (2025): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – С. 73-77.

ЛІСОВА Т. В.,
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПОШКОДЖЕНИХ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ: ВИКЛИКИ ТА МАЙБУТНЄ

Внаслідок інтенсивної тривалої російської збройної агресії завдано істотного погіршення якісному стану земель, заподіяно порушення фізичної структури ґрунту, процесів його біологічної активності, гумусоутворення, що спричиняє негативний вплив на його продуктивну здатність.

Як свідчать результати проведених досліджень, наслідки впливу воєнних дій на структуру чорноземів знаходять прояв навіть через три роки після безпосереднього їх здійснення. Приміром, неодноразове переміщення важкої воєнної техніки по одній місцевості спричинило зміни структурного стану ґрунту, як-от: підвищення брилистості та пилуватості до глибини майже 30 см. Зміну структури ґрунтів викликає і створення тимчасових укриттів для військової техніки, що викликає як ущільнення, так і вихід на поверхню ґрунтотворної породи [1, с. 50].

У наукових працях традиційно серед заходів відновлення земель, постраждалих внаслідок бойових дій, виокремлюють їх консервацію, детоксикацію, фіто-та біоремедіацію, рекультивацію порушених земель (за умови їх розмінування та очищення). Адже залишки вибухонебезпечних речовин трапляються і на поверхні ґрунту, і безпосередньо у ґрунтах. Серед залишків основних складників боєприпасів найчастіше виявляють вторинні вибухові речовини (тротил, гексоген, октоген), а також пропеленти, які рухають ракети або прискорюють снаряди [2, с. 57].

При цьому, сільськогосподарські землі, які постраждали від війни, потребують не лише розмінування території, а й детального оцінювання ризиків, визначення площ консервації земель, застосування заходів прискореного оздоровлення ґрунтів, проведення спеціальних моніторингових спостережень з метою проведення контролю за процесами повоєнного відновлення [2, с. 58].

Водночас однією з нерозв’язаних проблем, що потребує врегулювання, на сьогодні є законодавче забезпечення відновлення земель, що зазнали негативного впливу внаслідок воєнних дій.

Заслуговує на увагу пропозиція щодо внесення змін до ч. 1 ст. 171 Земельного кодексу України в частині включення до складу деградованих земель і тих, що зазнали руйнації внаслідок бойових дій. Крім того, не викликає заперечень позиція науковців стосовно віднесення до порушених земель тих, які зазнали порушення внаслідок воєнних дій, що потребує внесення змін до ч. 1 ст. 52 Закону України «Про охорону земель». Слід підтримати і пропозицію щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку консервації земель» від 19 січня 2022 р. № 35 щодо проведення консервації замінованих земель [3, с. 37]. При цьому у проєкті консервації замінованих деградованих земель, пошкоджених внаслідок воєнних дій, повинна

бути відображена умова щодо їх попереднього розмінування. Аналогічне стосується й проведення рекультивації порушених внаслідок воєнних дій земель [4, с. 56].

Видається доцільним і внесення змін до ст. 31 Закону України «Про охорону земель» стосовно доповнення її нормою щодо гранично допустимих концентрацій у ґрунтах залишкових кількостей вибухонебезпечних речовин, що потрапляють у ґрунт внаслідок воєнних дій.

Через відсутність приписів щодо боротьби з деградацією земель, викликаною збройною агресією, потребує внесення змін і затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням.

Замінування земель є справжнім викликом для здійснення їх відновлення. Оскільки без розмінування земель приступати до впровадження заходів їх відновлення є фактично неможливим. Підкреслимо, що відповідно до Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» від 6 грудня 2018 р. №2642-VIII виокремлюють оперативне та гуманітарне розмінування. Однак сьогодні з метою вдосконалення правового регулювання у царині протимінної діяльності, зокрема через певні негативні характеристики інституційної системи управління розмінуванням, розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей протимінної діяльності та удосконалення гуманітарного розмінування», а також запропоновано проєкт нової редакції Закону «Про протимінну діяльність».

Вкрай важливим є розробка та подальше затвердження окремого програмного документу у вказаній царині: Концепції, Програми (Стратегії) [5, с. 73].

Вдосконалення правового забезпечення відновлення земель, пошкоджених внаслідок воєнних дій, є невід'ємною складовою повоєнної відбудови країни, потребує внесення системних змін до чинного законодавства, міжгалузевої координації, подолання прогалин правового регулювання шляхом розробки та прийняття нових нормативно-правових актів у вказаній царині.

Список використаних джерел:

1. Казюта О. М., Казюта А. О. Поствоєнна трансформація структурного стану чорнозему типового. Здоров'я ґрунтів як складова Стратегії єдиного здоров'я суспільства: матер. Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 груд. 2025 р.) / ННЦ «ІҐА імені О. Н. Соколовського». Харків, 2025. С. 49 – 50.

2. Оцінювання впливу збройної агресії на стан чорноземних ґрунтів і заходи з його відновлення: моногр. / за ред.: С. А. Балюка, А. В. Кучера. Київ: Аграрна наука, 2025. 240 с.

3. Методичні рекомендації щодо відновлення земель сільськогосподарського призначення, порушених внаслідок воєнних дій / В. Ф. Камінський, М. А. Ткаченко, Л. П. Коломієць та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 84 с. URL: https://zemlerobstvo.com/wp-content/uploads/2024/03/verstka_hab.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

4. Лісова Т. В. До питання про охорону та відновлення земель в умовах збройної агресії. Другі наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна: збірник тез наук. доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 березня 2025 р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. С. 55 – 57.

5. Лісова Т. В. Актуальні питання правового забезпечення охорони та відновлення земель в умовах глобальних викликів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 5. Ч. 2. С. 66 – 74.

НОВАК Т.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного
права ім. акад. В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ

УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ВІД РУЙНУВАНЬ, ВЛАСНИК ЯКИХ НЕ ВСТАНОВЛЕНИЙ: НЕДОЛІКИ ПРАВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблема так званих безхазяйних відходів в Україні має тривалий і системний характер. Стихійні сміттєзвалища як раніше, так і нині залишаються джерелом забруднення земель, водних об'єктів, атмосферного повітря. У наукових дослідженнях довоєнного періоду зазначалося, що в державі фактично відсутня належна інфраструктура для поводження з такими відходами [1, с. 84]. Із початком війни ситуація істотно ускладнилася: обсяги

відходів власник яких не встановлений, зокрема відходів утворених унаслідок руйнувань, стрімко зростають. Це зумовлено низкою факторів - загибеллю власників майна, їх переміщенням у межах країни або за кордон, обмеженими можливостями самостійно ліквідувати наслідки руйнувань, а також перевантаженням існуючих полігонів.

Додатковим чинником, що стримує вирішення проблеми, є недосконаліть правового регулювання. Відповідно до пункту 6 Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України (далі – Порядок № 1073) [2], встановлення власника відходів від руйнувань покладається на уповноважені органи - виконавчі органи місцевого самоврядування. У разі неможливості ідентифікувати власника саме ці органи повинні забезпечити організацію управління такими відходами. При цьому вони мають керуватися Порядком № 1073 виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений, розроблення якого передбачене пунктом 14 частини першої статті 19 Закону України «Про управління відходами» [3]. Однак наразі відповідний нормативний акт існує лише у формі проєкту.

Натомість продовжує діяти застарілий Порядок виявлення та обліку безхазяйних відходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 року № 1217 [4], який був прийнятий на виконання вже нечинного Закону України «Про відходи» [5] і не узгоджується з положеннями чинного Закону України «Про управління відходами» [3]. Як обґрунтовано відзначають фахівці, цей документ не містить чіткого алгоритму дій органів місцевого самоврядування щодо встановлення власника відходів, а також не визначає належним чином повноваження відповідних комісій. Унаслідок цього їх діяльність фактично зводиться лише до виявлення та обліку таких відходів [6, с. 96].

Оприлюднений для громадського обговорення проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений» [7] пропонує новий, більш деталізований порядок. У ньому врегульовано процедури виявлення відходів, встановлення їх власника або утворювача, а також передбачено уніфіковані форми облікових документів. Ухвалення цього акта сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання у відповідній сфері.

Водночас положення пункту 2 проєкту викликає зауваження, оскільки виключає з його сфери дії відходи від руйнувань (із застереженням «якщо інше не передбачено законодавством»). Такий підхід створює нормативну невизначеність, адже Порядок № 1073 прямо передбачає застосування загального порядку до цих відходів, а інших спеціальних актів, які б врегульовували це питання, на сьогодні не існує. Фактично це формує прогалину в законодавстві. З огляду на це доцільним видається виключення пункту 2 із проєкту Порядку, що дозволить забезпечити належне правове врегулювання питань виявлення та обліку відходів від руйнувань, власник яких не встановлений.

Список використаних джерел:

1. Зайкова Л.М. Проблемні питання поводження з безхазяйними відходами в Україні. Юридичний бюлетень. 2021. Вип. 19. С. 80-85.

2. Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1073. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF/ed20250101#Text (дата звернення: 03.05.2026 р.)

3. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text (дата звернення: 03.05.2026 р.)

4. Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 р. № 1217. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-98-%D0%BF#Text (дата звернення: 03.05.2026 р.)

5. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.05.2026 р.)

6. Зайкова Л.М. Нормативно-правове регулювання управління безхазяйними відходами в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. Вип. 5. С. 95-99.

7. Деякі питання виявлення та обліку відходів, власник яких не встановлений: проект постанови Кабінету Міністрів України від

16.10.2025 р. URL: https://me.gov.ua/view/18c2057f-83a8-4b2b-90c4-3f8148bde7f5 (дата звернення: 03.05.2026 р.)

ПОПОВА О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ,

Авраменко А. А.,
здобувач вищої освіти 2 курсу агробіологічного факультету,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

ЦІННІСТЬ ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕЧНОСТІ ТА ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Для існування людини та задоволення її фізіологічних потреб життєво необхідною умовою є харчування, оскільки повноцінне, якісне й безпечне харчування відіграє важливе значення у збереженні здоров'я людини та сприяє підвищенню життєвого рівня населення.

Правові засади, право, норми права є важливі у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції, оскільки в нормах права визначено відповідні ознаки, згідно з якими продовольча сировина та продукт харчування визнаються небезпечними для життя та здоров'я людини.

Закони, нормативно-правові акти чинного законодавства країни сприяють в забезпечення правового механізму щодо реалізації суб'єктивних прав людини, особи, суб'єкта права, а також забезпечують та регулюють правові відносини між різними суб'єктами права [1,с.268], у нормах права встановлено та визначено вид поведінки для учасників права, їх права, обов'язки та відповідальність за порушення правової норми. Завдяки механізму правового регулювання, сукупності способів (дозволяння, зобов'язання, заборона), методів (диспозитивний, імперативний, рекомендаційний, заохочувальний) і засобів дотримання вимог правового регулювання встановлюється певний обсяг прав осіб,

нормами права закріплюються зобов'язання й заборони для забезпечення рівності й справедливості членів соціуму [2,с.263].

Необхідність і важливість правового регулювання безпечності продуктів харчування зумовлюється реалізацією конституційного права громадян на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, гарантованого ст. 48 Конституції України, а також права вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів, що гарантовано ст. 50 Конституції України[3,с.109]. У забезпеченні споживачів безпечними харчовими продуктами важливу роль і значення відіграють різні правові інструменти, фактори, ефективні засоби, серед яких є сертифікація та стандартизація, оскільки у стандартах визначено певні показники щодо якості товару, що забезпечують безпеку споживачам, закони, різні чинні нормативно-правові акти, які спрямовані на забезпечення безпечності продукту та його якість, нормативно-технічна документація у якій закріплені відповідні умови для кожного виду продукту харчування тощо.

Крім цього, здійснення державного контролю у зазначеній сфері суспільних відносин є дієвим правовим засобом захисту прав громадян на безпечність харчових продуктів, а його сутність полягає в тому, що контролюючий суб'єкт здійснює перевірку додержання операторами ринку покладених на них обов'язків щодо забезпечення якості та безпечності продуктів харчування та продовольчої сировини, а також запобігання виробництву та обігу продукції, яка становить ризик суспільним інтересам[3,с.111].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що цінність правових засад, норм права, права, державного регулювання відіграють важливе значення у забезпеченні безпечності сільськогосподарської продукції та її якості, оскільки у нормах права, для учасників права, встановленні права, обов'язки та відповідальність за порушення правової норми, а також, в правових документах не тільки визначено що є безпечною продукцією для споживача, але і встановлені показники якості та безпечності сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Попова О.В. Діяльність суб'єктів господарювання в житті людини та бізнесу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №4. С.266-270. URL:http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=173

2. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. Підприємство, господарство і право №4.2020. С.262-267.

3. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. Підприємництво, господарство і право. № 4. 2018. С. 109-114.

Попова О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

ЕКО-ПІДПРИЄМСТВА: РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

В сучасних умовах господарювання підприємництво будь – якої країни займає вагоме значення в системи господарювання господарського комплексу, оскільки воно відіграє важливу роль у створенні та формуванні національного доходу країни, а від ефективного розвитку підприємницької діяльності залежить рівень досягнення суспільством соціально – економічних благ всієї країни[1, с.39]. Діяльність суб'єктів господарювання сприяє у насиченню ринку послугами, товарами, є джерелом надходжень фінансів до бюджету, створюються нові робочі місця для населення та інше.

В світі зростає попит на продукти харчування. В сучасному сільському господарстві, внаслідок розвитку еволюційних технологій, набуває все більшої популярності використання екологічних природних ресурсів[1, с.42].

Слід зазначити, що існування, функціонування та розвиток діяльності еко - підриємств відіграє важливе значення в житті суспільства, оскільки така діяльність суб'єктів господарювання спрямована на виробництво безпечних продуктів харчування, на вирішення екологічних питань та проблем, на раціональне використання ресурсів, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, тощо.

На теперішній час у світі активно розвивається органічне виробництво, тому що воно зберігає природне середовище,

забезпечує населення якісною та екологічно-безпечною сільськогосподарською продукцією[2, с.24].

У світі, еко - підприємства розвиваються та функціонує у різних сферах та галузях, серед яких:

сільське господарство;

харчова промисловість;

виробництво еко-товарів (наприклад: натуральна косметика);

«зелені» технології;

відновлювані джерела енергії;

еко - будівництво;

водні ресурси (наприклад: виробництво фільтрів для очищення води) та інше.

Наразі актуальність органічного виробництва визначається низкою екологічних, економічних та соціальних переваг. До екологічних переваг можна віднести: збереження природного середовища; збереження та відновлення біорізноманіття в агроландшафтах, відтворення родючості грунтів; запобігання забрудненню природних вод; скорочення викидів вуглекислого газу, закису азоту й метану, які призводять до глобального потепління. Економічні переваги: підвищення конкурентоспроможності виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках; ресурсозбереження сільськогосподарського виробництва. До соціальних переваг відносяться: збереження здоров'я нації (виробництво без використання ГМО та їх похідних, хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив); покращення добробуту сільського населення внаслідок диверсифікації діяльності; підвищення зайнятості та покращення розвитку сільських територій[3, с.161-162].

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що підприємство займає важливе значення у системі господарювання господарського комплексу, у розвитку ринкової економіки країни. Еко – підприємство – виступає сполученою ланкою між збереженням довкілля та економічним розвитком.

Список використаних джерел:

1. Попова О.В. Економіка та управління підприємствами: теорія, практика, перспективи розвитку. Фермерські господарства як форма підприємницької діяльності в системі господарювання розвиток та інвестиційна привабливість: монографія Економіка та управління підприємствами: теорія, практика, перспективи

розвитку: колективна монографія. Полтава: ПП «Астрая», 2021. С.39-44.

2. Ващенко В.В. Розвиток ринку органічної продукції в Україні. Київський економічний журнал. 2023. №3. С.24-29.

3. Прокопенко К., Удова Л. Сучасний стан та перспективи розвитку органічного виробництва в Україні: із думкою про майбутнє. Економіка і прогнозування.2022. №1. С.160-176.

САВЧУК О. О.,
к.ю.н., доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
ім. Я. Мудрого,
м. Харків

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням екологічних викликів, зумовлених інтенсивною господарською діяльністю, змінами клімату та виснаженням природних ресурсів [1; 2]. У цих умовах особливого значення набувають екологічні інновації як ефективний інструмент досягнення цілей сталого розвитку, спрямованих на поєднання економічного зростання, соціального добробуту та збереження довкілля. Водночас динамічний розвиток таких інновацій актуалізує потребу у їх належному правовому осмисленні та систематизації.

У науковій літературі існує поділ екологічних інновацій за напрямами застосування, за якими останні поділяються на два типи: спрямовані на залучення в суспільне виробництво нових природних сил і ресурсів, більш ефективне їх використання для задоволення потреб суспільства, іншими словами, такі, що оптимізують використання природного капіталу — екологічні інновації першого типу; спрямовані на забезпечення охорони навколишнього середовища від шкідливих наслідків виробництва й життєдіяльності, від негативних наслідків інших інновацій – військових, технологічних, соціально-політичних тощо, які покращують умови життя людей та існування екосистем, зберігають природний капітал, – екологічні інновації другого типу [3].

Також, деякі науковці використовують класифікації класичного розподілу відносин, що регулюються екологічним

правом на природоресурсні та природоохоронні. В цьому сенсі до природоресурсних інновацій слід віднести ті інноваційні продукти, що у разі їх впровадження приводять до: заміни використовуваної сировини з менш поширених до більш поширених видів; заміни використовуваної сировини, джерел енергії з невідновлюваних на відновлювані; заміни використовуваних сировинних матеріалів з ресурсоємних на ресурсоекономні тощо. Відтак, до природоохоронних інновацій слід віднести такі, що сприяють відновленню здорового навколишнього середовища через здійснення активних робіт з утилізації та переробки сміття, відновлення родючості ґрунтів лісів тощо; зменшують або унеможливлюють викиди шкідливих речовин; дозволяють чітко фіксувати факти здійснення екологічних правопорушень та сприяють реалізації принципу незворотності покарання. Одним із важливих класифікаційних критеріїв має стати розподіл «екологічних інновацій» на такі, що спрямовані безпосередньо на досягнення екологічного ефекту і такі, що здійснюються з комерційною метою, але паралельно досягають також і екологічно позитивного результату. Таким чином, можна передбачити, що в першому випадку інноваційна діяльність реалізується переважно в режимі некомерційного господарювання, а в іншому - з метою досягнення прибутку [4].

Для спрощення проблеми диференціації «екологічних інновацій» можна запропонувати дещо синтетичну класифікацію. Так, до першої групи екологічних технологій мають увійти ті, що націлені на компенсаційні, відновлювані за характером роботи, спрямовані на повернення довкілля до стану, що передував активному промисловому забрудненню. До другої групи мають належати інновації, що знижують техногенне навантаження на довкілля при застосуванні традиційних технологій та видів виробництва. Тобто мова йде про зменшення шкідливих викидів та раціоналізацію використання енергоносіїв та сировини без сутнісної зміни типу використовуваної технології виробництва. До третьої групи слід віднести випадки, коли інновацією є сама технологія виробництва і її застосування дає виразний екологічний ефект. Прикладом таких технологій може бути цілий напрям в енергетиці - альтернативна енергетика, що пов’язана з використанням відновлюваних джерел. До четвертої групи необхідно віднести інновації, що спрямовані на мінімізацію, нейтралізацію негативних наслідків глобальних змін навколишнього середовища, які стали предметом міжнародно-правових угод, домовленостей та

зобов'язань і пов'язані за своїм змістом із глобальним потеплінням, витонченням озонового шару землі, транскордонним забрудненням річок, водоймищ та атмосферного повітря тощо [5, с. 585; 6, с. 113].

З огляду на існуючі класифікації екологічних інновацій, вбачаємо можливим, поряд з іншими, запропонувати власне бачення останніх. Перш за все, інновації можна класифікувати за спрямуванням їхньої дії. Наприклад, інновації фокусуються на зменшенні викидів токсичних речовин у повітря чи воду, тоді як інші спрямовані на оптимізацію використання ресурсів та впровадження енергоефективних технологій.

Другий аспект класифікації може враховувати стадію життєвого циклу продукту чи процесу, а саме, інновації орієнтовані на створення екологічно чистих матеріалів чи виробничих методів (процесів), тоді як інші спрямовані на переробку та утилізацію відходів.

У класифікацію також можемо врахувати галузевий аспект. Екологічні інновації можуть бути впроваджені в аграрний сектор, енергетику, транспорт, будівництво та інші сектори для досягнення комплексного впливу на довкілля. Завдяки такому підходу, маємо можливість визначити пріоритети в області досліджень та розвитку, а також сприяти розумінню взаємозв'язків між різними екологічними інноваціями для створення більш інтегрованих стратегій.

Якщо вести мову про категорії екологічних відносин, тут можна виділити наступні. Перша основна категорія екологічних інновацій включає технологічні рішення, спрямовані на зменшення негативного впливу людської діяльності на природне середовище, може включати нові енергоефективні технології, засоби відновлювальної енергії, та інші інженерні рішення, які сприяють зниженню викидів та використанню природних ресурсів.

Друга категорія охоплює інновації в галузі управління, які спрямовані на забезпечення сталого використання природних ресурсів та збереження біорізноманіття, включаючи впровадження нових нормативів, стимулів для сталих практик, та інші стратегічні підходи до екологічного управління.

Третя категорія визначає соціальні інновації, які спрямовані на зміну споживацької поведінки людей по відношенню до навколишнього середовища, включає в себе освітні програми, розвиток екологічної свідомості, та інші заходи, спрямовані на залучення громадськості до екологічно відповідальної поведінки.

Така класифікація дозволяє не лише визначити різноманітність екологічних інновацій, але і сприяє кращому

розумінню їхнього впливу та ефективного впровадження для забезпечення сталого розвитку.

Отже, дослідження правової класифікації екологічних інновацій у контексті сталого розвитку дає підстави стверджувати, що ця проблематика має комплексний і міждисциплінарний характер, поєднуючи екологічні, економічні та правові аспекти. Екологічні інновації виступають одним із ключових інструментів реалізації концепції сталого розвитку, проте ефективність їх впровадження значною мірою залежить від належного нормативно-правового забезпечення та чіткої систематизації.

Список використаних джерел:

1. Savchuk Olena The Role of ESG in Advancing Sustainable Development through Environmental Innovations: Legal Perspectives from the European Experience. International Scientific and Technical Conference ICTM-2025. ICTM 2025, LNNS 1919, pp. 1–13, 2026. PRL: https://doi.org/10.1007/978-3-032-22382-1_32

2. Савчук О. О. Правове забезпечення інноваційної діяльності у сфері використання і охорони довкілля. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 97-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА» 27 березня 2026 року м. Харків. С. 535-537.

3. Хумарова Домінанти екологізації інноваційного розвитку. Економічні інновації: Зб. наук. пр. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. Вип. 40. С. 377-390. URI : https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/66380

4. Задихайло Д. Д. Екологічні інновації як форма міжгалузевої конвергенції господарського та екологічного права. Економічна теорія та право. 2016. № 4. С. 145-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2016_4_15

5. Правове регулювання інноваційних відносин. Монографія. / кол. авторів С. М.Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Х.: Юрайт, 2012. 688 с.

6. Задихайло Д. Д. Екологічне інноваційне господарювання в механізмі забезпечення сталого розвитку. Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах. Матеріали «круглого столу», присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. чл-кор. НАПрН України В. К. Попова

(Харків, 1 берез. 2019 р.) за заг. ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. Харків: Право, 2019. С. 111- 114.

UDC 664.6:006.83(477)
Svitlana Yaheliuk
Professor, DSc,
Lutsk National Technical University

Ensuring the Safety of Bread under Ukrainian Food Safety Legislation and Regulatory Requirements

Bread occupies an important place in the food system of Ukraine due to its wide consumption, role in the basic diet and relevance to food security. The safety of bread and bakery products must therefore be ensured at all stages of the production and distribution chain, from the control of raw materials and technological processes to labelling, storage and sale. Ensuring the safety of bread is not only a technological task but also an important issue of public health and consumer protection.

The aim of the study is to systematise the legislative and regulatory framework of Ukraine governing the safety of bread and bakery products, to identify the key regulatory acts and national standards applicable to the industry, and to outline the directions for further harmonisation with the legislation of the European Union.

The basic legal act in the field of food safety in Ukraine is the Law of Ukraine “On the Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality” No. 771/97-VR. It defines the legal relations between the executive authorities, market operators and consumers, establishes the obligations of bakery enterprises as food market operators, introduces the principle of traceability “one step back – one step forward” and requires the implementation of permanent procedures based on the principles of the Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) system. This law is largely harmonised with Regulation (EC) No. 178/2002 of the European Parliament and of the Council and serves as the framework act for food safety in Ukraine. [2, 3]

The procedures of official state control over the safety of bread and bakery products are separately regulated by the Law of Ukraine “On State Control over Compliance with Legislation on Food and Feed, Animal By-Products, Animal Health and Welfare” No. 2042-VIII, which establishes the rules for inspections, audits and sampling carried out by

the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection at bakery enterprises. The Law of Ukraine "On Information for Consumers Regarding Food Products" No. 2639-VIII regulates the mandatory labelling of bread and bakery products, including the indication of ingredients, allergens, nutritional value, shelf life and storage conditions, which directly affects consumer awareness and safety. [4, 5]. The regulatory framework for bread safety at the level of subordinate acts is built around the orders of central executive authorities. The Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine No. 590 establishes the requirements for the development, implementation and application of permanent procedures based on HACCP principles, which are mandatory for food market operators, including bakery enterprises. The Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 368 defines maximum levels of certain contaminants in food products, including contaminants relevant to cereals, flour and bakery products, such as mycotoxins and heavy metals. The Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 548 establishes microbiological criteria used to determine food safety indicators and criteria of process hygiene. For bakery enterprises, these requirements are important for controlling microbiological risks through hygienic production practices, HACCP-based procedures and proper storage conditions. [6, 7, 8]

The technological quality and safety of bread depend on the characteristics of raw materials, formulation, fermentation, baking and storage conditions. [1] The system of national standards regulating the safety and quality of bakery products covers the main product groups of the industry. The basic standards include DSTU 7517:2024 "Bread from wheat flour. General specifications" and DSTU 4583:2023 "Bread from rye flour and a mixture of rye and wheat flour. General specifications", which establish requirements for the most widespread types of bread. Specific groups of products are regulated by DSTU 4585:2021 "Rich bakery products. General specifications" and DSTU 4587:2023 "Bakery products. Buns. General specifications". Product standards establish requirements for organoleptic and physico-chemical indicators, including moisture content, acidity, porosity and mass fraction of salt or sugar, as well as requirements for packaging, marking, transportation and storage. DSTU 7044:2022 and DSTU 7045:2009 support these requirements by defining acceptance rules, sampling procedures and methods for determining relevant indicators. [9-14]

The harmonisation of the national legislation with the requirements of the European Union, in particular with Regulation (EC) No. 852/2004 on the hygiene of foodstuffs and Regulation (EU) No.

1169/2011 on the provision of food information to consumers, is a strategic direction for the Ukrainian bakery sector. The implementation of HACCP, traceability systems and modern hygiene practices ensures the competitiveness of domestic bread producers on the European market and increases consumer confidence under conditions of military and economic challenges. [15, 16]

Table 1 – The main legislative and regulatory acts of Ukraine governing the safety of bread and bakery products

Regulatory document	Type	Scope of regulation
Law of Ukraine “On the Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality” No. 771/97-VR	Law	General principles of food safety and quality, HACCP-based control, traceability, market operator obligations
Law of Ukraine “On Information for Consumers Regarding Food Products” No. 2639-VIII	Law	Mandatory labelling, allergen declaration, nutritional information for bakery products
Law of Ukraine “On State Control over Compliance with Legislation on Food and Feed, Animal By-Products, Animal Health and Welfare” No. 2042-VIII	Law	Official state control, inspections, sampling and audit of bakery enterprises
Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine No. 590 (HACCP requirements)	Regulatory act	Mandatory implementation of permanent procedures based on HACCP principles for food market operators, including bakery enterprises

Regulatory document	Type	Scope of regulation
Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 368 “On maximum levels of contaminants in food”	Regulatory act	Maximum levels of certain contaminants relevant to cereals, flour and bakery products, including mycotoxins and heavy metals
Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 548 “On microbiological criteria for food safety”	Regulatory act	Microbiological safety criteria and process hygiene criteria relevant to food production
DSTU 7517:2024 “Bread from wheat flour. General specifications”	National standard	Quality and safety requirements, classification, acceptance rules for wheat bread
DSTU 4583:2023 “Bread from rye flour and a mixture of rye and wheat flour. General specifications”	National standard	Specifications and safety requirements for bread from rye flour and from a mixture of rye and wheat flour
DSTU 4585:2021 “Rich bakery products. General specifications”	National standard	Specifications, safety indicators and labelling for rich (“zdobni”) bakery products
DSTU 4587:2023 “Bakery products. Buns. General specifications”	National standard	Specifications and safety requirements for buns

Regulatory document	Type	Scope of regulation
DSTU 7044:2022 / DSTU 7045:2009	National standard	Acceptance rules, sampling and methods for organoleptic and physicochemical analysis of bakery products

Thus, the current legislation of Ukraine forms a comprehensive framework for ensuring the safety of bread and bakery products, combining horizontal food safety laws, regulatory acts of central executive authorities and a developed system of national standards. At the same time, given the changes in the consumption structure, the development of new types of bakery products with functional ingredients, as well as the need for further approximation to EU food law, the regulatory framework requires continuous updating and the development of specialised standards focused on innovative and dietary bakery products.

Sources

1. Drobot V. I. Tekhnolohiia khlibopekarskoho vyrobnytstva [Technology of bakery production]. Kyiv: Lohos, 2002. 365 p.

2. Law of Ukraine “On the Basic Principles and Requirements for Food Safety and Quality” of 23.12.1997 No. 771/97-VR (as amended). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-vr.

3. Regulation (EC) No. 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law. Official Journal of the European Communities. L 31, 01.02.2002.

4. Law of Ukraine “On State Control over Compliance with Legislation on Food and Feed, Animal By-Products, Animal Health and Welfare” of 18.05.2017 No. 2042-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19.

5. Law of Ukraine “On Information for Consumers Regarding Food Products” of 06.12.2018 No. 2639-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19.

6. Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine No. 590 of 01.10.2012 “On approval of the Requirements for the development, implementation and application of permanent procedures

based on HACCP principles". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1704-12#Text

7. Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 368 of 13.05.2013 "On approval of the State Hygienic Rules and Norms 'Regulation of maximum levels of certain contaminants in food products'". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0774-13#Text

8. Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 548 of 19.07.2012 "On approval of the Microbiological Criteria for the Establishment of Food Safety Indicators". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1321-12#Text

9. DSTU 7517:2024. Bread from wheat flour. General specifications. Kyiv: DP "UkrNDNTs", 2024.

10. DSTU 4583:2023. Bread from rye flour and a mixture of rye and wheat flour. General specifications. Kyiv: DP "UkrNDNTs", 2023.

11. DSTU 4585:2021. Rich bakery products. General specifications. Kyiv: DP "UkrNDNTs", 2021.

12. DSTU 4587:2023. Bakery products. Buns. General specifications. Kyiv: DP "UkrNDNTs", 2023.

13. DSTU 7044:2022. Bakery products. Acceptance rules, methods of sampling, methods of determination of organoleptic indicators and product weight. Kyiv: DP "UkrNDNTs", 2022.

14. DSTU 7045:2009. Bakery products. Methods of determination of physico-chemical indicators. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2010.

15. Regulation (EC) No. 852/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs. Official Journal of the European Union. L 139, 30.04.2004.

16. Regulation (EU) No. 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers. Official Journal of the European Union. L 304, 22.11.2011.

Секція 4. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

САВЧУК Н. О.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк.

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Одна із аксіом цивільного права полягає у тому, що право власності за своєю суттю є абсолютним, оскільки воно забезпечує матеріальну основу існування людини та її життєдіяльності. Саме ця обставина зумовлює особливу цінність права власності та робить будь-які посягання на нього соціально небезпечними і юридично неприйнятними.

В умовах збройного конфлікту право власності зазнає особливих випробувань. Масове знищення та пошкодження майна, його примусове вилучення, окупація територій і неможливість реалізації ефективних механізмів захисту істотно ускладнюють здійснення та охорону цього права. Воєнний стан об'єктивно зумовлює певні обмеження прав і свобод, однак навіть за таких надзвичайних обставин право власності не може бути позбавлене свого фундаментального характеру.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання належного правового захисту власності з урахуванням як національного законодавства, так і міжнародних стандартів у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права. Забезпечення балансу між воєнною необхідністю та дотриманням прав людини, зокрема права власності, є важливою передумовою не лише правової визначеності під час збройного конфлікту, а й ефективної післявоєнної відбудови держави.

"З початку повномасштабного вторгнення загальна сума прямих збитків, завданих нерухомості, інфраструктурі, транспортним засобам та матеріальним запасам, склала майже 170 млрд доларів США. Порівняно з попередньою оцінкою, станом на початок 2024 року цей показник зріс на 12,6 млрд доларів США (8 %)" [1]. Такі дані наведено у Звіті про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії російської федерації проти України станом на листопад 2024 року.

Водночас особливої уваги потребує той факт, що близько 60 млрд доларів США із загальної суми збитків задано саме

житловому фонду – будинкам та квартирам громадян. Це свідчить не лише про масштаб матеріальних втрат, а й про масове порушення права власності, адже значна кількість осіб фактично була позбавлена можливості реалізовувати свої основні майнові правомочності – володіння, користування та розпорядження належним їм майном.

Тому питання захисту права власності в умовах збройного конфлікту набуває особливої актуальності та може розглядатися як одне з ключових у системі цивільно-правових гарантій. Цивільний кодекс України закріплює класичні способи захисту права власності, зокрема шляхом визнання права, витребування майна з чужого незаконного володіння, усунення перешкод у здійсненні права та відшкодування завданих збитків (зокрема, статті 16, 386, 387 ЦК України) [2]. Однак у ситуації збройної агресії та масового знищення чи пошкодження майна застосування таких традиційних механізмів часто є ускладненим або взагалі неможливим. У подібних умовах класичні цивільно-правові способи захисту не завжди здатні забезпечити реальне поновлення порушеного права, що, як наслідок, зумовлює необхідність пошуку та формування спеціальних, адаптованих до умов війни правових інструментів захисту права власності.

Вбачаємо необхідність звернутися до наднаціонального законодавства, зокрема до статті 53 Женевської конвенція про захист цивільного населення під час війни де зазначається, що будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій [3]. Це свідчить про визнання пріоритетності захисту права власності навіть в умовах збройного конфлікту на міжнародній арені.

Вилков С. В. вказує на те, що заборона мародерства, незаконних конфіскацій, примусових реквізицій без належної компенсації та інших форм депривації майна, які не мають легітимної підстави є одним із ключових проявів захисту права власності [4, с. 118]. Такий підхід узгоджується з положеннями міжнародного права, зокрема статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожній особі мирне володіння своїм майном [5].

Практика Європейського суду з прав людини послідовно підкреслює, що будь-яке втручання держави у право власності

повинно бути законним, переслідувати легітимну мету та забезпечувати справедливий баланс між суспільним інтересом і правами особи. У цьому контексті особливого значення набувають рішення Суду у справах "Sporrong and Lönnroth v. Sweden" [6], "Former King of Greece and Others v. Greece" [7], у яких було сформульовано ключові критерії допустимості втручання у право власності та наголошено на неприпустимості позбавлення майна без належної компенсації. Зазначені правові позиції ЄСПЛ мають важливе значення і для оцінки сучасних викликів захисту права власності в умовах збройного конфлікту, зокрема у контексті воєнних дій та пов'язаних із ними масових втрат майна цивільного населення.

Створення Міжнародного Реєстр збитків, завданих агресією Російською Федерацією проти України (RD4U) стало важливим кроком, оскільки на цій платформі здійснюється збір та фіксація заяв [8]. Даний механізм має на меті формування доказової бази для подальшого створення міжнародного компенсаційного механізму та забезпечення реалізації права потерпілих на ефективне відшкодування.

Паралельно на національному рівні функціонує державна програма "єВідновлення", спрямована на надання компенсації громадянам України за знищене або пошкоджене житло внаслідок бойових дій. Запровадження цієї програми свідчить про прагнення держави забезпечити мінімальний рівень поновлення порушених майнових прав, навіть за відсутності можливості негайного притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності.

Як висновок, зазначимо, що захист права власності в умовах збройного конфлікту є одним із ключових викликів сучасного цивільного та міжнародного права. Масове знищення і пошкодження майна цивільного населення внаслідок військової агресії російської федерації свідчить про системний характер порушень фундаментального права на мирне володіння майном.

Аналіз норм національного законодавства, положень міжнародного гуманітарного права та практики Європейського суду з прав людини дозволяє дійти висновку, що ефективний захист права власності в таких умовах потребує поєднання класичних цивільно-правових засобів із спеціальними компенсаційними механізмами. Позитивним є те, що незважаючи на всі виклики, наразі існують хоч якісь механізми реалізації захисту права

власності від держави-агресора, яка не зважає на норми та принципи міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти україни станом на листопад 2024 року. Kyiv School of Economics - Kyiv School of Economics. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf (дата звернення: 19.12.2025).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 18 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 19.12.2025).

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 19.12.2025).

4. Vylkov S. V. Protection of property rights in the context of international armed conflict in accordance with the european convention on human rights. Actual problems of native jurisprudence. 2024. № 5. С. 116–121. URL: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-17 (дата звернення: 19.12.2025).

5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 19.12.2025).

6. Справа "Спорронґ і Льоннрот проти Швеції" (Case of Sporrong and Lonnroth v. Sweden). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text (дата звернення: 19.12.2025).

7. Справа "Колишнього Короля Греції та інших проти Греції" (The Former King of Greece and others v. Greece). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_007#Text (дата звернення: 19.12.2025).

8. Головна - Реєстр збитків для України - Register of Damages instance. Реєстр збитків для України. URL: https://www.rd4u.coe.int/uk/home (дата звернення: 19.12.2025).

ВОВК М. З.,
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
навчально-науковий інститут права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ПРАВОВА ОХОРОНА ПЕРСОНАЖА ТВОРУ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності закономірно зумовлює широке використання персонажів творів, зокрема, у рекламі, комп'ютерних іграх, на упаковках товарів, у цифровому контенті тощо. Однак їх несанкціоноване використання призводить до порушення авторських прав. Тому в умовах оновлення (рекодифікації) та гармонізації українського законодавства із правом ЄС питання правового регулювання та охорони персонажів творів набуває особливої актуальності.

У юридичній літературі під персонажем найчастіше розуміють найменування, образ або зовнішній вигляд вигаданого героя літературного або аудіовізуального твору, тоді як у зарубіжних країнах до кола персонажів іноді відносять не тільки вигаданих героїв, але і акторів, що виконують ті або інші ролі, а також відомих спортсменів, моделей та інших [1, с. 447].

Тривалий час в українському законодавстві, що регулювало відносини у сфері авторського права, була відсутня норма, яка б прямо визначала персонажа твору як самостійного об'єкта правової охорони. Це створювало певний правовий вакуум. Натомість у науковій доктрині можливість самостійної правової охорони персонажа твору обґрунтовувалась через положення про охорону частин твору, що могли використовуватись самостійно [2, с. 26]. Однак такий теоретичний підхід був доволі вразливим у судових спорах, оскільки вимагав щоразу доводити, чи є конкретний персонаж «частиною твору» і чи наділений він ознаками творчості окремо від контексту цілого твору.

Суттєвим кроком щодо якісного оновлення вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права та суміжних прав, стало прийняття у грудні 2022

року Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3]. Цим законом передбачено певні новації щодо правової охорони персонажа твору. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» частина твору, яка може використовуватися самостійно, зокрема оригінальна назва твору, оригінальний персонаж твору, у разі її використання окремо від твору, у складі якого вона створена, розглядається як твір та охороняється відповідно до цього Закону [3]. Отже, законодавець хоч і відносить оригінальний персонаж твору до частини твору, проте надає йому режим авторсько-правової охорони ідентичний творові.

Л.Л. Тарасенко слушно зауважує, що ці норми є важливими з огляду на те, що часто має місце використання головного персонажа певного твору, натомість цей персонаж є оригінальним і має власну комерційну цінність. Закон прямо забороняє таке використання без згоди автора твору [4, с. 172].

Персонажі твору охороняються з моменту їх створення, навіть якщо інші елементи цього твору ще не існують. Правова охорона надається персонажу твору, якщо він відповідає загальним критеріям охороноздатності. На думку І.С. Шендрик, такими загальними критеріями охороноздатності персонажа є оригінальність, самостійність використання та зв'язок із твором. Крім зазначених ознак, вітчизняні суди особливу увагу приділяють підкритерію «незмішуваності в уяві споживача персонажа із подібними частинами композиції». У персонажа така впізнаваність оцінюється за оригінальністю рис, які його відображають [5, с. 79].

Оригінальність твору законодавець трактує як: «…ознаку (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору» [3].

На думку І. Петренко, до персонажів, що не можуть бути оригінальними належать: 1) персонажі твору – реальні особи, зокрема, відомі історичні чи маловідомі особи; 2) персонажі з літературної усної народної творчості, тобто дійові особи казок, анекдотів, приказок тощо; 3) видові чи жанрові персонажі, тобто такі, що уособлюють якісь загальні риси, притаманні такому виду персонажа, зокрема: чарівник/чарівниця, королівський блазень, арлекін, коломбіна тощо [6, с. 51-52].

Особливої уваги заслуговує запроваджений Законом України «Про авторське право і суміжні права» інститут права особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані

комп'ютерною програмою. Зокрема відповідно до ст. 33 цього Закону неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта [1].

У сучасних умовах твори можуть створюватись за допомогою штучного інтелекту без безпосередньої участі людини. Аналізуючи наведене у ст. 33 відповідного закону положення, можна стверджувати, що персонаж як правовий феномен може мати різний правовий режим охорони, залежно від наявності в його створенні ознаки оригінальності. Якщо персонажу притаманна ознака оригінальності, то він підпадає під правову охорону авторським правом. У разі створення персонажа за допомогою штучного інтелекту права на нього можуть охоронятися правом особливого роду (sui generis).

Таким чином, правова охорона персонажа твору може здійснюватись за двома правовими режимами: авторсько-правової охорони та інституту права особливого роду (sui generis). Перспективними напрямами для подальших розвідок у праві інтелектуальної власності є розмежування авторських прав та прав особливого роду (sui generis) на персонажа, а також розробка чітких методик судової експертизи для розмежування цих двох режимів.

Список використаних джерел:

1. Кулініч О.О. Умови надання правової охорони творам та окремим їх елементам. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 58. С. 441-449.

2. Штефан А.С. Авторське право і суміжні права: особливості правової охорони, здійснення та захист: монографія. Київ: НДІ інтелектуальної власності НАПрНУ, ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2017. 150 с.

3. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

4. Тарасенко Л.Л. Новий закон про авторське право (2022): виклики та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 171-174.

5. Шендрик І.С. Правове регулювання використання частин твору: дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Одеса, 2025. 193 с.

6. Петренко І. Правова охорона персонажа літературно-художнього твору. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2013. № 2. С. 48-54.

ГРУДНИЦЬКИЙ В.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри історії та права,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Дрогобич

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КОНКУРЕНЦІЇ

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки особливого значення набувають нові форми організації ринків, серед яких одне із важливих місць займають цифрові платформи. Вони покликані забезпечити ефективну взаємодію між різними групами учасників ринку, виступають посередниками у сфері обміну товарами, інформацією, послугами, є підґрунтям формування нових економічних моделей.

Стрімке зростання впливу цифрових платформ на економічні процеси зумовлює необхідність їх належного правового регулювання, зокрема у сфері захисту економічної конкуренції. Адже існуючі традиційні форми та методи регулювання у антимонопольно-конкурентному праві не завжди є ефективними щодо оцінки діяльності даних суб'єктів. Відповідно наявність прогалин у правовому регулюванні функціонування цифрових платформ, або його невідповідність сучасним трансформаційним процесам в економіці призводить до відставання в економічному розвитку, створює можливості для зловживання ринковою владою і порушення балансу інтересів у системі – суспільство, держава, бізнес.

Як технологічні системи, цифрові платформи забезпечують взаємодію між різними групами користувачів, наприклад, постачальниками послуг і їх споживачами. До найбільш поширених таких платформ, зокрема, належать маркетплейси, соціальні мережі, пошукові системи та інші онлайн-сервіси.

Однією із особливостей цифрових платформ є наявність мережевих ефектів, за яких цінність платформ зростає завдяки збільшенню кількості користувачів. Це в свою чергу створює

передумови для зростання конкуренції на ринку та можливості виникнення домінуючого становища в окремих суб'єктів.

Використання великих масивів даних, дозволяє платформам оптимізувати власну діяльність, формувати поведінкові моделі користувачів та впливати на ринкові процеси.

Для традиційного антимонопольного регулювання, сфера функціонування цифрових платформ має низку викликів.

По-перше, складність визначення відповідного ринку. А саме, цифрові платформи функціонують у сфері багатосторонніх ринків, де взаємодіють різні групи користувачів, тому застосування класичних підходів до визначення товарних і географічних меж ринку є ускладненим.

По-друге, проблема домінування. Великі платформи швидко посилюють свої позиції, що може призвести до витіснення конкурентів і формування монополій.

По-третє, бар'єри входу на ринок. Нові учасники стикаються з труднощами у залученні користувачів, а також обмеженим доступом до даних, що суттєво знижує їх конкурентоспроможність.

По-четверте, ризики антиконкурентної поведінки. До них належать, зокрема, маніпулювання результатами пошуку, пріоритет власних продуктів, використання даних конкурентів, а також встановлення непрозорих правил доступу до платформи.

Усі ці фактори свідчать про необхідність удосконалення правового регулювання конкурентних відносин з урахуванням специфіки цифрових ринків.

Варто зазначити, що держава відіграє важливу роль у забезпеченні балансу між інноваційним розвитком та захистом економічної конкуренції. З одного боку, якщо буде надмірне регулювання економічних процесів, то це може стримувати розвиток цифрової економіки, а відповідно призведе до зменшення інвестиційної привабливості та зниження інноваційної активності суб'єктів. З іншого боку, залишення держави поза контролем створює ризики зловживання ринковою владою і обмеження економічної конкуренції.

У зв'язку з цим важливим є вироблення гнучкого механізму регулювання економічної конкуренції, який враховує нові виклики цифрової економіки, пов'язані з динамічним характером цифрових ринків. Даний підхід може передбачати:

удосконалення методів, способів визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку (внесення відповідних змін до існуючої Методики);

врахування ролі даних як економічного ресурсу;

правове регулювання повинно сприяти підвищенню прозорості функціонування цифрових платформ;

гарантування умов для рівного доступу до ринку нових учасників.

Варто також відзначити, що одним із ключових аспектів удосконалення механізму правового регулювання економічної конкуренції в нових умовах є посилення ролі міжнародного співробітництва, зокрема, у сфері регулювання діяльності цифрових платформ, оскільки їх діяльність вже давно не обмежується національними рамками, а має транснаціональний характер.

Цифрові платформи є об'єктивною реальністю сучасної економіки, які є досить складними об'єктами правового регулювання у сфері економічної конкуренції, що потребує переосмислення існуючих підходів у конкурентному праві.

Особливості їх функціонування створюють як можливості для економічного розвитку, так і несуть ризики обмеження економічної конкуренції. Правове регулювання у цій сфері повинне ґрунтуватися на балансі між державним втручанням та свободою діяльності учасників ринкових відносин, враховуючи динамічність цифрової економіки.

Побудова справедливого економічного простору є неможливою без забезпечення ефективної економічної конкуренції у сфері цифрових платформ.

ДЕМЧУК А.М.
к.ю.н., доцент, декан юридичного факультету
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РЕКОДИФІКАЦІЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАСАДИ, НОВЕЛИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЄКТУ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ

Ухвалення 16 січня 2003 року Цивільного кодексу України стало визначальною подією в розвитку національного приватного права, закріпивши основоположні засади приватноправового регулювання. Однак понад двадцять років функціонування Кодексу, стрімкий розвиток суспільних відносин, цифровізація, поява нових

технологій та євроінтеграційні процеси зумовили необхідність системного оновлення цивільного законодавства. На виконання Концепції оновлення цивільного законодавства України, схваленої постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 650, робочою групою під керівництвом Голови Верховної Ради України Р.О. Стефанчука підготовлено проєкт нового Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 09.04.2026) [1, 2].

Проєкт нового Цивільного кодексу України побудовано за дев'ятьма книгами: книга перша «Загальна частина»; книга друга «Право особисте»; книга третя «Право речове»; книга четверта «Право інтелектуальної власності»; книга п'ята «Право зобов'язань»; книга шоста «Право сімейне»; книга сьома «Право спадкове»; книга восьма «Право приватне міжнародне»; книга дев'ята «Публічність прав цивільних» [2]. Принциповою методологічною новелою є включення сімейного права та міжнародного приватного права до структури Цивільного кодексу. Такий підхід відповідає усталеній світовій практиці кодифікації, де сімейне право є органічною частиною цивільного права, на відміну від радянської традиції його відокремлення. Вектор рекодифікації визначає дві взаємопов'язані стратегії: євроінтеграційна (імплементація DCFR, PECL, PETL, принципів UNIDROIT) [3] та дерадянізаційна (усунення термінологічних рудиментів, формування сучасної категоріальної бази).

Разом із тим, аналіз проєкту виявляє окремі концептуальні недоліки. Стаття 1 проєкту, яка встановлює презумпцію приватноправової природи відносин, не містить чітких критеріїв розмежування приватно- та публічно-правових відносин. Крім того, у проєкті одночасно використовуються терміни «приватний» та «цивільний» без чіткого співвідношення. Доцільно або уніфікувати термінологію, використовуючи поняття «приватне право» та «приватні відносини» як родові, а «цивільне право» як видове (у широкому розумінні), або надати у проєкті відповідне визначення співвідношення цих понять.

Загальна частина проєкту закладає оновлену архітектуру приватного права. Ключові новели: чітке формулювання приватноправової природи регулювання (ст. 1), розширена система засад (ст. 3), запровадження категорії «доброзвичайність» (boni mores) як нормативного фільтру приватної автономії (ст. 6), включення до динаміки цивільних прав та обов'язків їх зупинення та поновлення (ст. 11), заборона суперечливої поведінки (venire contra factum proprium) (ст. 14), включення превентивних витрат до складу

збитків (ст. 25), вичерпність організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права (товариство або установа) (ст. 93), фраудаторні правочини (ст. 252) та оновлений механізм оспорювання договору через заяву (ст. 231). Разом із тим, потребують уточнення окремі положення. Стаття 14, яка закріплює принцип venire contra factum proprium, поширює його на всі цивільні відносини, включаючи немайнові відносини фізичних осіб. Оскільки цей принцип традиційно застосовується до суб'єктів підприємницької діяльності, доцільно обмежити його дію сферою договірних та майнових відносин, залишивши за межами особистих немайнових відносин, де приватна автономія має бути ширшою. Використання у проєкті терміну «осідок» (місце проживання) (ст. 35) не узгоджується з Конституцією України, яка у ст. 33 оперує поняттям «місце проживання» [4]. Стаття 58 проєкту, яка регулює підприємницьку діяльність фізичної особи, не містить визначення поняття «підприємницька діяльність», що створює ризики неоднакового тлумачення.

Відсутність у проєкті норм про усну та письмову форми правочинів (порівняно зі ст. 206–208 чинного ЦК) видається ризикованою [5]; визначення вимог щодо форми правочинів забезпечує стабільність цивільного обороту та захист прав учасників; їх виключення може призвести до збільшення судових спорів.

Книга друга «Право особисте» формує антропоцентричну підсистему приватного права. Стаття 286 дає широку дефініцію особистого права, включаючи психічні та психологічні потреби. Статті 294–297 деталізують захист репутації, право на відповідь, спростування, заборону поширення інформації. Стаття 337 закріплює право на психічну недоторканність та інформаційний спокій, а таємниця кореспонденції охоплює електронні комунікації в месенджерах і соціальних мережах. Однак проєкт містить термінологічну невизначеність. Зокрема, поняття «добре ім'я померлої особи» (ст. 309, 325), «аватар» (ст. 321), «об'єктивування у матеріальній формі» (ст. 332), «інструменти кібергігієни» (ст. 336) потребують легальних дефініцій або заміни на більш чіткі формулювання. Стаття 303, яка проголошує «право на здоров'я», не узгоджується зі ст. 49 Конституції України, що закріплює «право на охорону здоров'я» [4]. Ці поняття не є тотожними: право на здоров'я як стан є ідеалом, який не може бути безпосередньо забезпечений правом, тоді як право на охорону здоров'я – це право на систему заходів. Пропонується узгодити термінологію з

Основами законодавства про охорону здоров'я [6]. Стаття 306 (право вимагати усунення реальної та істотної небезпеки) не визначає, хто і за якими критеріями оцінює «реальність та істотність» небезпеки. Доцільно доповнити норму відсилкою до спеціального закону або визначити орієнтовні критерії (наприклад, висновок експерта, очевидність загрози для розумної особи). Положення ч. 11 ст. 315 про право на релігійне (церковне) ім'я видається таким, що не потребує закріплення у Цивільному кодексі, оскільки відповідно до ст. 35 Конституції України церква відокремлена від держави [4], і релігійні імена не мають юридичного значення у цивільному обороті.

Книга третя «Право речове» запроваджує сучасну систему речових прав. Уперше на рівні кодифікації визначено чіткий перелік обмежених речових прав, включаючи право очікування (ст. 537) – речове право, що засвідчує правоможність отримати в майбутньому право власності на нерухоме майно, та право переважної купівлі нерухомої речі (ст. 546). Запроваджено інститут посідання (розділ IX) як фактичного контролю над річчю з окремим посесорним захистом. Включення посідання до системи речових прав (книга третя) та наділення його презумпціями, характерними для правових титулів, суперечить усталеному розумінню посідання як фактичного стану, а не суб'єктивного права. Це може призвести до плутанини між речовими правами та фактичним володінням у правозастосовній практиці.

Стаття 372, яка виділяє «безтілесні речі» як явища, що не мають матеріальної сутності, суперечить ст. 199 проєкту, де річчю визначається «предмет матеріального світу». Така неузгодженість створює ризик розмивання поняття речі як об'єкта речових прав. Стаття 401, визначаючи зміст права власності, не містить традиційної тріади правомочностей (володіння, користування, розпорядження), яка є системоутворювальною для національної доктрини речового права. Стаття 427 щодо добросовісного набувача викликає сумніви з точки зору конституційності: вона допускає позбавлення власника права власності на майно, що підлягає державній реєстрації, у разі його придбання добросовісним набувачем, навіть якщо відчужувач не мав права на відчуження. Це положення потребує узгодження зі ст. 41 Конституції України [4] та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7].

Книга п'ята «Право зобов'язань» концептуально переосмислює зобов'язальне право. Запроваджено категорію

«невиконання» замість «порушення» (ст. 869), що охоплює будь-яке відхилення від належного результату. Стаття 874 розмежовує договірну (безвинну) та деліктну (винну) відповідальність. Стаття 875 встановлює обставини, що виправдовують невиконання (перешкода поза контролем боржника). Делікт збройної агресії (ст. 1437) є важливою новелою, що закріплює відшкодування шкоди державою-агресором. Стаття 708 у п. 1 ч. 2 вимагає від сторін діяти «відповідно до вимог чесної ділової практики». Оскільки це поняття є оціночним, доцільно надати орієнтовні критерії (звичаї ділового обороту, розумність, справедливість) або зробити відсилання до міжнародних принципів, наприклад, Принципів УНІДРУА [3]. Стаття 864 (припинення зобов'язання прощенням боргу) не містить винятків для зобов'язань, що мають публічно-правовий або соціальний характер (відшкодування шкоди здоров'ю, аліменти). Стаття 880: судова неустойка (астрент) потребує деталізації порядку її призначення: за чиєю ініціативою, в якому розмірі (фіксована сума або періодичні платежі), на який строк, чи може бути переглянута. У статті 890 (проценти за прострочення грошового зобов'язання) пропонується передбачити мінімальний розмір процентів, який визначається обліковою ставкою НБУ, оскільки чинна редакція дозволяє договором встановити нульовий розмір, що нівелює стимулювальну функцію.

Книга шоста «Право сімейне» закріплює дитиноцентризм, принцип найкращих інтересів дитини (ст. 1476), право дитини з 14 років на звернення до суду. Майнові відносини подружжя регулюються конструкцією юридичного режиму спільності майна (ст. 1579) замість спільної сумісної власності. Однак окремі положення викликають зауваження. Стаття 1484 проєкту закріплює, що державна реєстрація шлюбу здійснюється виключно органами ДРАЦС. Водночас ст. 1511 пропонує надати нотаріусам право розривати шлюб подружжя, яке має дітей, за умови нотаріального посвідчення договору про розподіл батьківської відповідальності. Крім того, відповідно до ст. 9 Конвенції ООН про права дитини, розлучення батьків потребує судового контролю для забезпечення найкращих інтересів дитини [8]; тому варто залишити розірвання шлюбу за наявності дітей виключно в судовому порядку. Стаття 1491 передбачає, що шлюб, зареєстрований за відсутності нареченої або нареченого, є неукладеним, а запис скасовується за рішенням суду. Для прискорення процедури доцільно надати органам ДРАЦС право скасовувати такий запис за спільною заявою сторін за відсутності спору, а судовий порядок залишити для

випадків, коли є спір або одна із сторін заперечує. Стаття 1582 (сімейне житло) не визначає механізму, яким чином треті особи дізнаються про те, що певне житло є «сімейним», та в якому документі подружжя фіксує цей статус.

Книга сьома «Право спадкове» «оцифровує» спадкове право. До складу спадщини включено права на репарації (ст. 1719), права на відшкодування шкоди, неустойку, компенсацію моральної шкоди (ст. 1722). Врегульоване спадкування цифрових речей (ст. 1723). Запроваджено заповіт про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом (ст. 1769). Спадковий договір перенесено до книги п'ятої як договірну конструкцію (глава 64). Поняття «репарації» у ст. 1719 не визначено, хоча воно має різні значення у міжнародному праві та національному законодавстві (компенсація, реституція, реабілітація, сатисфакція). Стаття 1739 щодо заповіту про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом містить заборону секретного заповіту, що обмежує свободу заповідача. Крім того, обов'язок нотаріуса перевіряти родинні відносини між заповідачем та особою, якій надається право на використання матеріалу, не корелює з природою нотаріальної дії (посвідчення, а не встановлення фактів). Стаття 1759 відносить осіб, які перебували зі спадкодавцем у фактичному сімейному союзі, до третьої черги спадкоємців за законом. Оскільки фактичний сімейний союз за ст. 1474 проєкту наближений до зареєстрованого шлюбу в майнових відносинах, логічно наблизити його і в спадкових – не нижче другої черги, або навіть першої за наявності тривалого спільного проживання (понад 5 років).

Книга восьма «Право приватне міжнародне» інтегрує колізійне регулювання до ЦК, що усуває фрагментарність. Стаття 1800 вводить принцип більш тісного зв'язку та застереження про відступ (escape clause). Стаття 1801 дозволяє вибір не лише права держави, а й норм транснаціонального характеру (lex mercatoria). У книзі восьмій використовується термін «право країни» замість усталеного у міжнародному приватному праві «право держави». Крім того, перенесення Закону України «Про міжнародне приватне право» до ЦК вимагає включення базових дефініцій: «іноземний елемент», «колізійна норма», «зворотне відсилання», які у проєкті відсутні.

Книга дев'ята «Публічність прав цивільних» уперше кодифікує цілісну приватноправову доктрину публічності, запроваджує забезпечувальні записи та застереження. У ст. 1923,

яка визначає правовстановлювальний реєстр як такий, що через внесення запису виникає, змінюється або припиняється право. Це суперечить ст. 11 проєкту, де підставами виникнення прав визначено правочини, акти законодавства та інші юридичні факти, а не реєстрація. Реєстрація має лише правопідтверджувальний або правоохоронний ефект, а не правовстановлювальний.

Особливої уваги потребують перехідні положення. Абзац 3 п. 1 Розділу XVIII «Перехідні положення» передбачає, що нові приписи Кодексу поширюються на судові справи, в яких на день набрання чинності не ухвалено рішення по суті спору. Конституційний Суд України при цьому неодноразово наголошував, що принцип незворотності є гарантією стабільності суспільних відносин та легітимних очікувань [9; 10; 11].

Підсумовуючи, проєкт нового Цивільного кодексу України є масштабною та системною рекодифікацією приватного права, яка заслуговує на загальну позитивну оцінку. Він суттєво модернізує загальні засади, особисті права, речове право, зобов'язальне право, інтегрує сімейне право та міжнародне приватне право, запроваджує публічність прав як окремий інститут.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 09.04.2026) / народні депутати України Р. Стефанчук та інші. URL: https://rada.gov.ua (дата звернення: 20.04.2026).

2. Пояснювальна записка до проєкту Цивільного кодексу України (реєстр. № 15150 від 09.04.2026). 38 с.

3. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2016 / пер. з англ. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 432 с.

4. Конституція України : прийнята 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (з наст. змінами). Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рим, 04.11.1950, з Протоколами. Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 2370.

8. Конвенція ООН про права дитини : Нью-Йорк, 20.11.1989. Офіційний вісник України. 2003. № 38. Ст. 2043.

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про зворотну дію змін до законодавства) від 09.02.1999 № 1-рп/99. Офіційний вісник України. 1999. № 7. Ст. 258.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Степанової Людмили Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 23.01.2020 № 1-р/2020. Офіційний вісник України. 2020. № 13. Ст. 538.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про пом'якшення покарання) від 22.09.2005 № 5-рп/2005. Офіційний вісник України. 2005. № 39. Ст. 2552.

ДЕНИСЯК Н.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,
Міжнародний університет,
м. Одеса

РОЗПОДІЛ РИЗИКІВ І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН У ДОГОВОРАХ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Договір будівельного підряду посідає особливе місце в системі цивільно-правових договорів, оскільки його виконання пов'язане зі створенням або зміною об'єктів нерухомості, значною вартістю робіт, тривалим строком виконання зобов'язань та підвищеним ступенем майнових ризиків. На відміну від звичайного підряду, у будівельному підряді значення мають не лише своєчасність і якість результату, а й проектно-кошторисна документація, стадійність виконання робіт, участь третіх осіб, дозвільні процедури та введення об'єкта в експлуатацію. Саме тому питання розподілу ризиків і цивільно-правової відповідальності сторін тут набуває особливої практичної ваги.

Відповідно до статті 875 Цивільного кодексу України за договором будівельного підряду підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати будівельний майданчик, передати затверджену проектно-кошторисну документацію, прийняти об'єкт або закінчені роботи та оплатити їх [1]. Уже з цього визначення випливає, що ризики у будівельному підряді структурно розподіляються між сторонами залежно від їхніх функцій у зобов'язанні.

На рівні загального законодавчого регулювання підрядник несе ризик виконання робіт, пов'язаних із процесом будівництва, дотриманням проектної документації, якістю результату та своєчасністю здачі об'єкта. Замовник, зі свого боку, несе ризики, пов'язані з ненаданням будівельного майданчика, несвоєчасним погодженням документації, неналежним прийняттям результату робіт чи порушенням обов'язку оплати.

Разом з тим слід відрізняти ризик від цивільно-правової відповідальності. Ризик у договорі будівельного підряду означає покладення на одну із сторін несприятливих майнових наслідків у разі випадкового настання певної події, тоді як відповідальність є наслідком правопорушення, тобто невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Саме тому випадкове знищення результату робіт до його прийняття замовником не завжди означає наявність вини підрядника, але може покладати на нього відповідний майновий тягар, якщо інше не встановлено законом або договором.

Особливість будівельного підряду полягає також у тому, що значна частина правил щодо ризику і відповідальності деталізується не лише в Цивільному кодексі України, а й у Загальних умовах укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 668 [2]. Саме цей акт конкретизує розподіл обов'язків між замовником, підрядником, генеральним підрядником і субпідрядниками, а також дозволяє точніше зрозуміти, як на практиці розмежовуються договірні й організаційні ризики.

На мою думку, у сфері будівельного підряду доцільно виділяти щонайменше чотири групи ризиків.

Перша група – ризики, пов'язані з виконанням робіт. Вони охоплюють відступи від проектно-кошторисної документації, порушення будівельних норм, технологічні дефекти, недотримання

строків і неналежну якість результату. За ці ризики в основному відповідає підрядник, оскільки саме він професійно організовує і здійснює будівельні роботи.

Друга група – ризики, пов'язані з матеріалами, обладнанням та ресурсами. Тут принципове значення має те, яка сторона забезпечує будівництво відповідними матеріалами і чи передано їх у встановленому порядку іншій стороні. Якщо підрядник використовує власні матеріали, він, як правило, несе ризики щодо їх належності, якості та збереження до моменту прийняття об'єкта, якщо інше не передбачено договором. Якщо ж матеріали надає замовник, коло ризиків зміщується, і підрядник у такому разі відповідає вже насамперед за належне використання переданого йому майна.

Третя група – ризики приймання результату робіт. Саме стадія прийняття об'єкта є однією з найбільш конфліктних у будівельному підряді. Н. Денисяк слушно вказує, що момент прийняття результату будівельних робіт має значення не лише для речових прав на нерухомість, а й для визначення обсягу подальших обов'язків сторін, у тому числі щодо дефектів і гарантій [3]. Після прийняття об'єкта змінюється баланс ризиків: частина випадкових ризиків переходить на замовника, однак це не усуває гарантійної відповідальності підрядника за приховані чи виявлені в межах гарантійного строку недоліки [1].

Четверта група – ризики публічно-правового характеру, пов'язані з дозвільною документацією, містобудівними умовами, дотриманням законодавства у сфері будівництва та введенням об'єкта в експлуатацію. Саме тут договір будівельного підряду виявляє свою особливість: хоча він є приватноправовою конструкцією, його виконання тісно залежить від містобудівного законодавства та адміністративних процедур.

Цивільно-правова відповідальність сторін у договорі будівельного підряду має, як правило, договірний характер. Її типовими формами є відшкодування збитків, сплата неустойки, усунення недоліків, зменшення ціни робіт, відшкодування витрат замовника на усунення дефектів, а в окремих випадках - розірвання договору. В. Фірчук обґрунтовано підкреслює, що саме відсутність достатньо чіткої регламентації умов відповідальності в договорі часто ускладнює її практичне застосування [4]. З цим варто погодитися, оскільки в будівельному підряді загальні норми про порушення зобов'язань без договірної конкретизації працюють не завжди ефективно.

Особливе місце посідає гарантійна відповідальність підрядника. Відповідно до статті 884 Цивільного кодексу України підрядник гарантує досягнення об'єктом будівництва визначених у проектно-кошторисній документації показників і можливість його експлуатації відповідно до договору протягом гарантійного строку [1]. Це означає, що відповідальність підрядника не вичерпується моментом здачі об'єкта. Вона триває і після прийняття результату робіт, якщо виявлені дефекти пов'язані з порушеннями, допущеними під час будівництва.

Саме тут виявляється ще одна проблема: на практиці гарантійна відповідальність нерідко помилково змішується з ризиком випадкового погіршення об'єкта після його передачі замовнику. Проте ці категорії мають різну природу. Якщо погіршення об'єкта стало наслідком нормального зносу, неправильної експлуатації чи неналежного ремонту самим замовником або третіми особами, підрядник не повинен нести відповідальність. Якщо ж дефект виник через недоліки будівельних робіт, відповідальність зберігається.

Суттєве значення має і належне формулювання умов договору. В. Маковій слушно наголошує, що в договорах будівельної сфери істотні умови мають бути виписані максимально конкретно, зокрема щодо предмета, строку, ціни та відповідальності сторін [5]. У випадку будівельного підряду це означає, що сторони повинні окремо погоджувати:

момент переходу ризику випадкового знищення чи пошкодження результату робіт;

порядок прийняття об'єкта;

наслідки виявлення явних і прихованих недоліків;

межі відповідальності за прострочення;

механізм відшкодування збитків і застосування неустойки.

А. Недошовенко цілком слушно пов'язує якість правового регулювання будівельного підряду з точністю визначення змісту договірних обов'язків сторін [6]. Це безпосередньо стосується і розподілу ризиків: чим менш визначений договір, тим вищою є ймовірність спору про те, хто саме має нести несприятливі майнові наслідки.

Отже, розподіл ризиків і цивільно-правова відповідальність сторін у договорах будівельного підряду утворюють один із центральних елементів правового механізму будівельних зобов'язань. Їх специфіка зумовлена тривалим характером будівництва, високою вартістю робіт, складною структурою

обов'язків сторін, значенням проектно-кошторисної документації та тісним зв'язком приватноправових і публічно-правових вимог.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15.

2. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2005 № 668. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/668-2005-п.

3. Денисяк Н. М. Договори будівельного підряду в системі речових прав на нерухоме майно. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Т. 1, № 92. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.51.

4. Фірчук В. Р. Відповідальність за порушення договору будівельного підряду: теоретико-практичний аналіз. Український політико-правовий дискурс. 2024. № 3-4. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13985727.

5. Маковій В. П. Істотні умови договорів в сфері будівництва автомобільних доріг. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 1, № 84. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.48.

6. Недошовенко А. О. Укладання, зміна та розірвання договору будівельного підряду : дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право». Київ, 2021. 244 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0821U102676.

ЛИТВИНЕНКО Є.В.,
доктор філософії з галузі знань 08 Право,
асистент кафедри кримінально – правових дисциплін та судочинтва
ННІ права Сумського державного університета,
м. Суми

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОМПОНЕНТІВ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ[2]

[2] Робота виконана в рамках гранту Президента України для молодих вчених та кандидатів наук (відповідно до Наказу Президента України «Про присудження

Стрімкий розвиток систем штучного інтелекту (ШІ) актуалізує питання правової охорони не лише цілісного цифрового продукту, а й його окремих складових: програмного коду, алгоритмічної логіки, архітектури та параметрів моделі, навчальних і тестових наборів даних, інтерфейсів, технічної документації та результатів функціонування системи. В Україні для захисту таких компонентів не існує єдиного спеціального правового режиму, тому застосовується комплекс інструментів: авторське та патентне право, охорона баз даних, режим комерційної таємниці, договірні механізми, а також норми про захист персональних даних та інформаційну безпеку.

Національне законодавство України поки не містить окремого акта, який би визначав систему ШІ як самостійний об'єкт правової охорони. Водночас Цивільний кодекс України відносить до об'єктів права інтелектуальної власності комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), винаходи, корисні моделі та комерційні таємниці [1]. Отже, правова кваліфікація ШІ має здійснюватися не за загальною назвою технології, а за юридично значущими ознаками кожного компонента: чи є він формою вираження програми, творчим добором даних, технічним рішенням, секретною інформацією з комерційною цінністю або інформацією, доступ до якої обмежено законом чи договором.

Найбільш очевидним об'єктом охорони у структурі ШІ є програмне забезпечення. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [2] визначає комп'ютерну програму як набір інструкцій у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату. Охорона поширюється на комп'ютерну програму у вихідному або об'єктному коді, якщо вона є оригінальною, проте захищається саме форма вираження, а не ідеї, принципи, алгоритми, логіка чи функціональність як такі. Для ШІ це означає, що код моделі, модулі обробки даних, інтерфейси, API або MLOps-рішення можуть охоронятися авторським правом, але математична модель, метод машинного навчання чи абстрактний алгоритм не отримують авторсько-правової монополії самі по собі. Подібна логіка відповідає європейському підходу, за яким правова охорона

грантів Президента України на підтримку наукових досліджень та розробок молодих вчених на 2026 рік» від 27 листопада 2025 року № 130/2025-рп).

комп'ютерних програм не поширюється на ідеї та принципи, що лежать в основі будь-якого елемента програми.

Другим ключовим компонентом систем ШІ є дані. Навчальні, валідаційні та тестові набори можуть містити твори, персональні дані, відкриті дані, комерційну таємницю, конфіденційну інформацію або неохоронювані факти. Закон «Про авторське право і суміжні права» [2] визначає базу даних як сукупність творів, даних або іншої інформації, розташованих у систематизованому чи упорядкованому вигляді та доступних за допомогою електронних засобів. Якщо добір або упорядкування складових є результатом творчої діяльності, база даних може охоронятися авторським правом; однак така охорона не поширюється на самі складові бази і не замінює перевірку прав на окремі тексти, зображення, аудіофайли чи інші матеріали. Крім того, українське законодавство передбачає право особливого роду на неоригінальні бази даних, якщо виробник зробив якісно або кількісно істотний внесок у їх створення. Це важливо для ШІ, оскільки цінність dataset часто полягає не в унікальності окремих даних, а в масштабі, очищенні, анотації, перевірці та структурованості масиву.

Правова природа навчених моделей і ваг в українському праві прямо не визначена: вони можуть розглядатися як частина програмного продукту, комерційна таємниця або результат договору. Авторсько-правова охорона ускладнена через відсутність оригінальної форми вираження, тому ключову роль відіграють договірні та фактичні механізми захисту. Найбільш придатним є режим комерційної таємниці, який охоплює інформацію, що є секретною, має комерційну цінність і належно захищається. До такої інформації можуть належати архітектура, параметри моделей, методи обробки даних, промпти, benchmark-набори та бізнес-логіка. Законодавство також встановлює відповідальність за неправомірне використання такої інформації.

Патентно-правова охорона компонентів ШІ можлива, але має обмежений характер. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [3] передбачає, що об'єктом винаходу може бути продукт або процес, а об'єктом корисної моделі - пристрій або процес. Винахід повинен бути новим, мати винахідницький рівень і бути промислово придатним, тоді як корисна модель має відповідати критеріям новизни та промислової придатності. Водночас комп'ютерні програми, математичні методи, схеми, правила і методи інтелектуальної діяльності не визнаються самостійними об'єктами патентної охорони. Отже, алгоритм

машинного навчання або програмний код сам по собі не є патентоздатним, але технічне рішення, у якому ШІ забезпечує новий технічний результат у пристрої, промисловому процесі, системі керування чи кібербезпеки, потенційно може отримати патентну охорону.

Правова охорона ШІ-компонентів нерозривно пов'язана із захистом персональних даних та інформації. Навчання, тестування й логування запитів можуть бути обробкою персональних даних у розумінні Закону «Про захист персональних даних» [4], якщо задіяні дані дозволяють ідентифікувати особу. Законодавство про інформацію та кібербезпеку додатково зобов'язує забезпечувати контроль доступу й технічний захист систем. Таким чином, охорона ШІ охоплює не лише IP-права, а й правомірність обробки даних та кіберзахист. Значна частина ШІ-компонентів створюється в межах трудових або замовних відносин, на які поширюються спеціальні норми Цивільного кодексу України. Тому договори з працівниками, підрядниками, анотаторами та науковими партнерами мають чітко визначати розподіл майнових прав на код, датасети, моделі, документацію та похідні версії, а також порядок доступу до репозиторіїв.

Актуальність комплексного підходу підтверджується державною політикою у сфері ШІ. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [5] визнає проблему відсутності або недосконалості правового регулювання ШІ та недосконаліть законодавства про захист персональних даних. Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року [6] передбачає розвиток інфраструктури ШІ, підготовку Білої книги [7] щодо регулювання ШІ, регуляторну платформу для тестування ШІ та поступовий перехід на стандарти ЄС. Європейський контекст також має значення, оскільки Регламент (ЄС) 2024/1689 [7] встановлює правила щодо управління ризиками, якості даних, технічної документації, прозорості, людського нагляду, точності, стійкості й кібербезпеки високоризикових систем ШІ. Мінцифри, своєю чергою, декларує bottom-up підхід до регулювання ШІ, що передбачає спочатку рекомендації, саморегулювання та підготовку бізнесу, а надалі - законодавче наближення до AI Act.

Отже, правова охорона компонентів ШІ в Україні має багаторежимний характер: код захищається як комп'ютерна програма, датасети - як бази даних або sui generis, параметри моделей - через комерційну таємницю й договори, патенти діють

лише для технічних рішень, а персональні дані утворюють обов'язковий комплаєнс-рівень. Ефективна охорона потребує системного підходу - IP & data governance: інвентаризація компонентів, документування даних, договірне врегулювання прав, контроль доступу та відповідність законодавству.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. ст. 356 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 57. ст. 166 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. ст. 32 (дата звернення: 30.04.2026).

4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. ст. 481 (дата звернення: 30.04.2026).

5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р#Text (дата звернення: 30.04.2026).

6. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1351-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-р#Text (дата звернення: 30.04.2026).

7. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 206. p. 1-120. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj (date of access: 30.04.2026).

МЕЛЕХ Л. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ

БЛЮС В. Ю.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ, м.Львів

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СПІВМІРНОСТІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОЗОВУ

Забезпечення позову у господарському процесі є важливим інститутом, спрямованим на паритетну охорону інтересів як позивача, так і відповідача. Загалом даний інститут виступає фундаментальною правовою гарантією, яка забезпечує реальне виконання судового рішення та ефективний захист порушених прав.

Реалізація заходів забезпечення позову безпосередньо втілює принцип рівності сторін, оскільки процесуальні дії позивача мають корелювати із заходами захисту відповідача від необґрунтованого втручання у його господарську діяльність.

Стосовно поняття «забезпечення позову» слід зазначити, що законодавець не визначив його в Господарському процесуальному кодексі України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII (далі – ГПК України). З огляду на це, варто звернутися до постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 № 9 «Про практику застосування цивільно-процесуального законодавства судами при розгляді позовних вимог», згідно з якою до забезпечення позову відноситься сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [6].

На нашу думку, забезпечення позову – це сукупність встановлених законом тимчасових процесуальних заходів, що вживаються господарським судом за заявою учасника справи з метою гарантування реального виконання судового рішення та забезпечення ефективного захисту порушених прав позивача.

Таким чином, метою забезпечення позову є реальне виконання судового рішення.

Глава 10 Розділу І ГПК України здійснює правове регулювання застосування у господарському судочинстві заходів забезпечення позову, що, як зазначено у ч. 2 ст. 136 ГПК України, допускається як до пред’явлення позову, так і на будь-якій стадії

розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом [2].

Відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» № 16 від 26 грудня 2011 року, особа, яка подала заяву про забезпечення позову, повинна обґрунтувати причини звернення із заявою про забезпечення позову. Достатньо обґрунтованим для забезпечення позову є підтверджена доказами наявність фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного виду забезпечення позову [7, с. 147].

У вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням: – розумності, обґрунтованості й адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову; – забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; – наявності зв'язку між конкретним заходом забезпечення позову та предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову; – імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів; – запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками даного судового процесу [5, с. 184].

Даний перелік не є вичерпним, оскільки його зміст обумовлений специфікою господарської діяльності.

Найбільш поширеними заходами забезпечення позову в господарських судах є арешт та заборона вчиняти певні дії. Однак варто наголосити, що в господарському процесі підстави для вжиття будь-яких заходів забезпечення позову дуже оціночні, що, часто призводить до неефективності цього процесуального інституту [1, с 15].

Процес вжиття заходів забезпечення ґрунтується на дискреційних повноваженнях суду, що зумовлює необхідність ретельного обґрунтування співмірності обраного заходу.

Вирішуючи питання про застосування того чи іншого заходу забезпечення позову, суд повинен враховувати, чи не буде такий

захід перешкоджати веденню звичайної господарської діяльності відповідача. Так, Господарський суд Вінницької області, розглядаючи заяву про забезпечення позову, вказав наступне. Позивач разом з поданням до суду позовної заяви про визнання недійсним рішення акціонерного товариства (далі – АТ) «В.» прийняте 23 грудня 2022 року, викладене у формі протоколу № 60/7 про визначення переможця та намір укласти договір та про визнання недійним договору про розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок в оренду, укладеного між АТ «В.» та приватним підприємством (далі – ПП) «Р.», подав до суду заяву про забезпечення позову шляхом заборони АТ «В.» вчиняти будь-які дії відповідно до укладеного договору із ПП «Р.» про розроблення проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок в оренду до набрання законної сили рішенням у даній справі. В свою чергу господарський суд зазначає, що забезпечення позову шляхом заборони відповідачу проводити (здійснювати) будь-які роботи (дії) за договором фактично має ознаки вирішення спору по суті, що є недопустимим у розумінні приписів ст. 137 ГПК України. Застосування такого заходу забезпечення позову, як заборона відповідачу проводити будь-які роботи за вказаним договором призводить до блокування господарської діяльності відповідача, і, за умови недоведеності наявності порушення прав позивача у зв'язку з укладенням спірного правочину, свідчить про його (захід забезпечення позову) неспівмірність та порушуватиме збалансованість інтересів сторін справи [5, с. 30-31].

Оскільки даний інститут господарського процесу забезпечує реалізацію прав й відповідача варто згадати й про такий субститут як зустрічне забезпечення позову. Під зустрічним забезпеченням позову слід розуміти складову частину інституту забезпечення позову, яка являє собою механізм, що складається із тимчасових процесуальних дій господарського суду та сторін, що наділені обмежувальним характером для заявника і спрямовані на забезпечення відшкодування можливих збитків відповідача, завданих забезпеченням позову у передбачених законом випадках, за яких зберігається право відповідача на відшкодування завданих йому збитків внаслідок забезпечення позову [4, с. 77].

Отже, на підставі вищевикладеного слід констатувати, що інститут забезпечення позову є складним механізмом, покликаним гарантувати реальність виконання рішення господарського суду. Ефективність цього інституту залежить як від активності заявника,

так і від якості судового контролю за дотриманням критеріїв розумності та співмірності. Особливої уваги потрібує субінститут забезпечення позову, який гарантує принцип рівності під час забезпечення позову. Таким чином, подальше вдосконалення правозастосовної практики має спрямовуватися на мінімізацію надмірної дискреції суду, що дозволить покращити забезпечення позову як гарантію реального виконання судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Вербіцька М. Забезпечення позову у господарському й адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аспект (частина друга). Актуальні проблеми правознавства. 2023. Т. 3, № 35. С. 14–18.

2. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 19.02.2026).

3. Дутка В. Забезпечення позову у господарському судочинстві. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. Т. 5. С. 28–32. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2023/7.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

4. Курей М. Поняття та особливості зустрічного забезпечення позову в господарському процесі. Господарське право і процес. 2019. Т. 4. С. 76–80.

5. Мелех Л. В. Господарський процес України: Підручник. Львів : Підручник, Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 316 с.

6. Постанова пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06.

7. Мелех Л. В. Господарський процес України: Підручник. Львів : Підручник, Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 243 с.

ПОПОВА О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

КУРТА О.В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
агробіологічного факультету,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПІДТРИМЦІ ТА РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

На розвиток та на підвищення рівня ефективності діяльності підприємств різних сфер та галузей, відіграє державна підтримка, оскільки, державна політика країни враховує галузеві особливості, регіональні, конкурентоспроможність підприємств, тощо[1, с.12].

Державна підтримка, в питаннях пріоритетних напрямків розвитку діяльності господарств, позитивно впливає на можливість стабільно та ефективно працювати суб'єктам господарювання, розвиватись більш швидкими темпами. В свою чергу, держава, в результаті таких дій, отримує зростання надходжень до бюджету, за рахунок сплати податків, збільшується обсяг виробництва продукції, підвищується конкурентоспроможність вітчизняних товарів, знижується напруженість на ринку праці та інше[2,с.269].

Серед важливих питань сьогодення, в Україні, питанню розвитку діяльності суб'єктів господарювання, започаткуванню власної справи приділяється значна увага.

Уряд передбачив у 2023 році програму мікрогрантів «Власна справа»[3]. Серед підприємців, які вже отримали мікрогранти за урядовою програмою єРобота минулого року, майже 30% працюють в сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспорту, 20% - в сфері переробної промисловості, 13% - тимчасового розміщування й організації харчування[3].Урядовий проект єРобота включає грантові програми, спрямовані на стимулювання підприємницької діяльності. Зокрема, це програми мікрогрантів на відкриття чи розвиток власного бізнесу, грантів на створення й розвиток переробних підприємств, закладки саду та виноградарства, тепличного господарства[3]. Підтримка кооперативів. Малі фермери, які об'єднуються у кооперативи, набувають пріоритету при розподілі грантів та субсидій[4]. Гранти та субсидії для сертифікації. 2025 року держава компенсує до 70% витрат на сертифікацію[4].

У розвинених країнах світу також приділяється увага ефективності та стимулювання розвитку діяльності бізнесу. На прикладах деяких країн розглянемо більш детальніше зарубіжний досвід засобів та чинників, які сприяють ефективному розвитку діяльності бізнесу та його стабільного функціонування[2,с.269]. Як висвітлено в роботі авторами Danylkiv, Kh., Serheiev, O. and Havryliak, T. (2021) [5] у Франції приділяється увага ефективним інструментам розвитку та ведення бізнесу. В країні вживаються засоби, які спрямовані на запобігання банкрутства підприємств, а також, створюються умови, які спрямовані на відкриття нових підприємств. Застосування таких засобів позитивно впливають на діяльність бізнесу, на його існування та розвиток. Як висвітлено в роботі авторами Danylkiv, Kh., Serheiev, O. and Havryliak, T. (2021) [5] у Великобританії приділяється увага фінансово-кредитній підтримці малого бізнесу та ефективній регуляторній політиці. Використовуючи інструменти кредитної політики економіки, бюджетної, податкової, держава створює сприятливі умови для підтримки малого бізнесу та щодо стимулювання такого сектора економіки.

У Німеччині малий бізнес вже більше 30 років користується потужною підтримкою держави, оскільки економічна політика уряду постійно враховує його інтереси [5]. Як висвітлено в роботі авторами Danylkiv, Kh., Serheiev, O. and Havryliak, T. (2021) [5] у Німеччині, кредитна, фінансова державна підтримка сприяє розвитку бізнесу, щодо його відкриття, конкурентоспроможності та ефективності такого сектора в економіці держави, а також, окрім такої фінансової допомоги, держава ще надає інформаційну підтримку підприємцям на різних етапах розвитку бізнесу через організації комплексних консультацій.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що на розвиток діяльності суб'єктів господарювання й на активізацію підприємницької діяльності вагомого значення відіграє держава. Через систему правових, адміністративних заходів, держава здійснює вплив на діяльність суб'єктів господарювання, що спрямоване на контроль за дотриманням норм права та законів, на стимулювання підприємницького середовища, на забезпечення розвитку, на захист прав і законних інтересів учасників права.

Список використаних джерел:

1. Попова О.В. Перспективи та правові аспекти діяльності бізнесу як вектора розвитку економіки. Перспективи розвитку

національної економіки України: теоретичні та практичні аспекти: колективна монографія. Полтава: ПП «Астрая». 2023. С.10-14.

2. Попова О.В. Діяльність суб'єктів господарювання в житті людини та бізнесу. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №4. С.266-270.

3. Міністерство економіки України Уряд видасть у 2023 році понад 7000 мікрогрантів на старт і розвиток малого бізнесу в рамках проекту єРобота, - Тетяна Бережна (08.02.2023). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a7e951ce-2704-4f62-98c9-1ce7660db0ea&title=UriadVidastU2023

4. Органічне тваринництво та екологічні стандарти в Україні у 2025 році: нові можливості для фермерів ФермаТех Товари для тваринництва: веб-сайт. URL: https://fermateh.com.ua/organic_livestock_farming/

5. Danylkiv, Kh., Serheiev, O. and Havryliak, T. "Features of innovative development of small entrepreneurship structures in foreign countries and its use in Ukraine", Efektyvna ekonomika. 2021. Vol. 11, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9568. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.94

РАЧКОВА Т. О.,
приватний нотаріус Луцького міського
нотаріального округу Волинської області

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ТРАНСКОРДОННОГО СПАДКУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сучасні державотворчі процеси в Україні нерозривно пов'язані не лише з утвердженням її суверенітету, інституційної спроможності та верховенства права, а й із поступовим входженням національної правової системи до європейського правового простору. У цьому контексті адаптація законодавства України до права Європейського Союзу набуває значення одного з ключових напрямів правового державотворення, оскільки йдеться не про формальне запозичення окремих норм, а про якісне оновлення механізмів захисту прав людини, правової визначеності та ефективного функціонування цивільного обороту. Особливої актуальності ці питання набувають у сфері транскордонного

спадкування, де іноземний елемент, міграційні процеси, наявність майна в різних юрисдикціях та потреба у взаємному визнанні правових документів ставлять перед Україною завдання наближення національного регулювання до європейських стандартів.

У контексті Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII) [1], адаптація передбачає гармонізацію національних норм з acquis communautaire ЄС. У наукових дослідженнях наголошується, що адаптація національного законодавства у сфері спадкування має відбуватися не лише шляхом формального запозичення європейських норм, а й через підготовку правозастосовної практики до їх реалізації. Зокрема, Гончарова А.В. зазначає, що: «підготовка України до вступу до ЄС повинна визначатися не формальним договором про вступ, а й підготовкою українських фахівців до поширення на територію України європейських регламентів, а також їх здатністю вчиняти нотаріальні та інші дії відповідно до європейської практики, зокрема заповнювати та видавати свідоцтва про право на спадщину за формою та змістом Європейського свідоцтва про спадкування» [2, с. 102].

У сфері транскордонного спадкування право Європейського Союзу характеризується високим рівнем уніфікації, передусім завдяки Регламенту (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту і Ради від 04 липня 2012 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень, а також прийняття та виконання автентичних документів у справах про спадкування та про створення Європейського свідоцтва про право на спадкування (далі – Регламент ЄС № 650/2012) [3]. Цей регламент є ключовим документом у сфері міжнародного спадкового права в межах Європейського Союзу, що спрощує процес спадкування у транскордонних справах та передбачає видачу Європейського свідоцтва про право на спадкування (ECS). Підходи, викладені у цьому документі, можуть скласти основу адаптації цивільного законодавства України у сфері спадкування з іноземним елементом до права ЄС.

Тому метою цієї статті є здійснення комплексного аналізу ключових положень Регламенту (ЄС) № 650/2012 та їх порівняльно-правова оцінка крізь призму чинного законодавства України.

Основним принципом, викладеним у Регламенті ЄС № 650/2012 є принцип єдності спадкування, в основі якого лежить розуміння, що до всієї спадщини померлого, незалежно від місця розташування майна, застосовується єдине право. Стаття 23 Регламенту ЄС № 650/2012 передбачає, що спадкування регулюється законодавством останнього звичного місця проживання померлого. Тобто, спадкування розглядається як єдине ціле, а не як окремі частини залежно від місця знаходження майна. Усі питання спадкування (правонаступництво, частки спадкоємців, права подружжя, порядок поділу тощо) вирішуються єдиним правопорядком.

Регламент ЄС № 650/2012 також визначає питання вибору права як механізму поваги до волі спадкодавця та наслідки відсутності зробленого вибору такого права.

Цей документ встановлює, що особа може обрати право держави, громадянство якої вона має на момент вибору або на момент смерті, як право, що регулює спадкування в цілому. Особа, яка має кілька громадянств, може обрати право будь-якої з держав, громадянство якої вона має на момент вибору або на момент смерті.

Коли відкривається спадщина і вибір права не зроблено, вся спадщина регулюється правом країни, в якій померлий мав звичне місце проживання на момент смерті. Отже, право, що регулює спадщину, може змінюватися кілька разів протягом життя.

В Україні спадкування регулюється Книгою 6 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [4], в якій місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» (стаття 1221 ЦК України).

Статтями 70, 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» [5] визначено, що спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно, а майна, яке підлягає державній реєстрації в Україні, – правом України. Інші спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо

спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був.

Такий підхід свідчить про дуалістичну модель колізійного регулювання, що відрізняється від уніфікованого підходу, закріпленого у праві ЄС. Крім того, чинне законодавство України не передбачає можливості вибору спадкодавцем застосовного права, яке буде поширюватись на усе спадкове майно (в тому числі нерухоме), що обмежує автономію волі учасників спадкових правовідносин.

Однією з ключових інновацій Регламенту ЄС № 650/2012 є Європейське свідоцтво про право на спадкування (ECS), аналоги якого відсутні в українському праві. ECS – це єдиний документ, виданий у державі-члені, яка є стороною Регламенту ЄС № 650/2012, що дозволяє спадкоємцям, заповідальним спадкоємцям або виконавцям заповіту у спрощеному порядку довести свій статус та реалізувати свої права та/або повноваження щодо майна, розташованого в інших державах-членах. ECS може використовуватися, зокрема, для підтвердження статусу та/або права кожного спадкоємця або кожного заповідального спадкоємця, їх часток у спадщині; набуття права на конкретний актив або конкретні активи, що входять до складу спадщини, спадкоємця (спадкоємців) або, залежно від обставин, заповідального (заповідальних) спадкоємця (спадкоємців); повноваження особи, яка виконує заповіт або управляє спадщиною.

ECS не замінює національні документи, що використовуються для подібних цілей у державах-членах. Тобто використання ECS у країнах ЄС не є обов'язковим, але є доцільним, якщо спадщина включає майно, розташоване в інших державах-членах.

ECS не потребує апостилювання або легалізації у країнах-членах ЄС. Після видачі ECS може використовуватися у всіх державах-членах, які зобов'язані дотримуватися Регламенту ЄС № 650/2012. Цей документ передбачає, що ECS має силу в усіх державах-членах «без необхідності дотримання будь-якої спеціальної процедури». Після видачі для використання в іншій державі-члені ECS може також мати силу в державі-члені, що його видала. Це є необхідним для швидкого та безперешкодного врегулювання транскордонних спадкових справ. ECS може бути виданий тільки органами держави-члена, які відповідно до Регламенту ЄС № 650/2012 мають юрисдикцію у справах про спадщину.

Проведене дослідження положень ЦК України, Закону України «Про міжнародне приватне право» та Регламенту (ЄС) № 650/2012 демонструє суттєві концептуальні відмінності, зокрема щодо принципу єдності спадкування, вибору застосовного права та механізмів підтвердження спадкових прав у транскордонних ситуаціях. Це свідчить про те, що чинне законодавство України у сфері спадкування з іноземним елементом потребує подальшої системної адаптації до права Європейського Союзу, яке має здійснюватися комплексно та поетапно, з урахуванням доктринальних напрацювань, європейської правозастосовної практики та національних особливостей правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Гончарова А. В. Спадкування за законом та досвід країн Європи: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2023. 470 с.

3. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.

Секція 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

КОНДРАТЮК Т. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та
екологічного права ім. академіка В. З. Янчука,

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Сьогодні питання належного соціального захисту ветеранів війни та їх сімей являється не тільки елементом державної функції, а й ключовою складовою національної безпеки. Категорія ветеранів війни згідно законодавства охоплює: учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників війни. Реалізація прав ветеранів війни, з початком повномасштабного вторгнення, базується на соціальному забезпеченні, отриманні трудових та соціальних пільг, медичному обслуговуванні, реабілітації та ін. Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено перелік пільг на які мають право ветерани війни [1]. Проте, як показує практика, існують певні труднощі у їх реалізації.

Актуальною проблемою на сьогодні являється реалізація гарантованого законом права учасників бойових дій та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України на першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва. З питанням отримання житла зрозумілий механізм, не зважаючи на фінансові та процедурні складнощі, держава намагається його реалізувати через надання житла, виплату коштів на його придбання, а також через пільгове кредитування, наприклад «єОселя».

Набагато складніша ситуація із забезпеченням земельними ділянками. Очевидно, що тут виникають певні труднощі між законодавчими гарантіями та практичними викликами. Перша складність це наявність вільних земель. За статистикою, вільних земель сільськогосподарського призначення в громадах фактично немає. Більшість із них вже розподілені між громадянами, які оформили чи чекають оформлення права власності на землю. Також на зменшення земельного фонду сприяє окупація територій та замінування земель.

Другою складністю являється встановлення загальних обмежень на приватизацію земель під час воєнного стану, що закріплено в підпункт 5 пункту 27 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України [2].

Вирішення зазначених проблем полягає в створенні дієвого механізму. У грудні 2025 року Верховна Рада України в першому читанні прийняла за основу законопроект щодо забезпечення реалізації права учасників бойових дій та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України при відведенні їм земельних ділянок за рахунок земель державної і комунальної власності, в якому закладено основи вирішення піднятого питання [3]. У доктринальних джерелах викладається ідея одним із варіантів розв'язання проблеми, запровадження заміни права на землю грошовою компенсацією. На сьогодні це питання є не вирішеним, а судові спори щодо реалізації права ветеранів війни на землю являються однією з найчисельніших категорій справ у сфері їх соціального захисту.

Отже, питання безоплатної передачі учасниками бойових дій та сім'ями загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України земельних ділянок із державної та комунальної власності у приватну власність являється надзвичайно актуальним, яке очікує на практичне вирішення. Завдання полягає в усуненні розбіжностей між законодавчими гарантіями та практичними викликами.

Список використаних джерел:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/conv#n195.

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. №2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#n636

3. Законопроект щодо забезпечення реалізації права учасників бойових дій та сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України при відведенні їм земельних ділянок за рахунок земель державної і комунальної власності від 18 грудня 2025 року № 10027. URL: ttps://www.rada.gov.ua/news/razom/269229.html

МЕЛЕХ Л. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПШЕНИЧНА Л. В.,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м.Львів

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДДАЛЕНОЇ РОБОТИ ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ: ПРОГАЛИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Цифрова трансформація сучасного суспільства зумовлює докорінну зміну характеру трудових відносин, поступово відходячи від класичної моделі організації праці, що базується на фізичній присутності працівника на робочому місці. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поширення цифрових платформ і автоматизація управлінських процесів формують нову парадигму праці, в якій дистанційна зайнятість перестає бути винятком і набуває ознак системного явища.

Пандемія COVID-19 виступила каталізатором цих процесів, прискоривши масове впровадження дистанційної роботи у глобальному масштабі. Водночас для України додатковим визначальним чинником стала правова реальність воєнного стану, яка обумовила необхідність забезпечення безперервності трудових процесів в умовах підвищених ризиків, територіальної мобільності працівників та руйнування традиційної інфраструктури зайнятості. У таких умовах дистанційна робота трансформується з альтернативної форми організації праці у критично важливий інструмент функціонування економіки та реалізації права на працю.

Крім того, цифровізація трудових відносин породжує нові виклики, пов’язані із використанням засобів електронного моніторингу, обробкою персональних даних працівників та потенційною асиметрією влади між роботодавцем і працівником у віртуальному середовищі. Умови воєнного стану, своєю чергою, актуалізують питання гнучкості правового регулювання, водночас загострюючи проблему забезпечення належного рівня гарантій трудових прав.

Становлення правового регулювання дистанційної роботи в Україні безпосередньо пов’язане з необхідністю адаптації трудового законодавства до умов цифровізації та нових соціально-економічних викликів. Ключовим етапом у цьому процесі стало прийняття Закону України від 04 лютого 2021 р. № 1213-IX, яким до Кодексу законів про працю України було введено правове регулювання дистанційної та надомної роботи. Відповідні зміни

закріпили на нормативному рівні нові форми організації праці, що раніше фактично існували поза межами чіткого правового поля [2].

Відповідно до положень Кодексу законів про працю України, дистанційна робота визначається як форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Важливою особливістю такої форми праці є можливість самостійного визначення працівником робочого місця, а також, як правило, більш гнучкий режим робочого часу, що відрізняє її від традиційних трудових відносин.

Нормативне регулювання передбачає укладення трудового договору про дистанційну роботу, який може здійснюватися у письмовій (у тому числі електронній) формі, що свідчить про поступове впровадження електронного документообігу у сфері праці. При цьому законодавець закріплює принцип рівності трудових прав дистанційних працівників із працівниками, які працюють у звичайному режимі, зокрема щодо оплати праці, тривалості відпусток та інших соціально-трудових гарантій [1].

Водночас, прийняття спеціального законодавства не усунуло повністю невизначеності у сфері дистанційної праці. Як зазначається у наукових дослідженнях, чинне регулювання має фрагментарний характер і значною мірою ґрунтується на адаптації традиційних інститутів трудового права до нових умов, без урахування всіх особливостей цифрового середовища [4]. Зокрема, відсутня достатня деталізація механізмів контролю за виконанням трудових обов'язків, а також чітке розмежування робочого та позаробочого часу.

Особливого значення питання правового регулювання дистанційної роботи набули в умовах воєнного стану, коли забезпечення безперервності трудових процесів стало одним із пріоритетів державної політики. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачив можливість спрощеного регулювання трудових відносин, у тому числі шляхом більш широкого застосування дистанційної роботи [3]. Це сприяло підвищенню гнучкості ринку праці, однак одночасно актуалізувало питання забезпечення належного рівня захисту прав працівників.

Науковці також підкреслюють, що в умовах цифрової трансформації дистанційна робота набуває нових характеристик, пов'язаних із використанням цифрових платформ, автоматизованих систем управління та засобів електронного

контролю [6]. Це, своєю чергою, змінює баланс інтересів між працівником і роботодавцем та вимагає переосмислення традиційних підходів до правового регулювання трудових відносин.

Попри формальне закріплення дистанційної та надомної роботи у національному законодавстві, чинна нормативна база все ще не забезпечує комплексного та системного регулювання нових форм організації праці. Практика застосування відповідних норм виявляє низку суттєвих прогалин, які ускладнюють ефективну реалізацію трудових прав працівників та належну організацію роботи роботодавцем.

Суттєвим викликом є також захист персональних даних та приватності працівника. Використання цифрових платформ, систем трекінгу активності та програмного забезпечення для моніторингу продуктивності створює ризики надмірного збору та обробки персональної інформації. При цьому чинне трудове законодавство не містить достатньо детальних гарантій щодо меж такого контролю, що породжує правову невизначеність [6].

У науковій літературі також звертається увага на проблему «розмитості» трудових відносин у сфері дистанційної зайнятості. У практиці нерідко використовуються цивільно-правові договори замість трудових, що дозволяє роботодавцям уникати соціальних гарантій, передбачених трудовим законодавством. Це ускладнює кваліфікацію правовідносин та захист прав працівників [4].

Додатково слід зазначити, що в умовах воєнного стану, попри розширення можливостей дистанційної роботи, посилюється дисбаланс між інтересами роботодавця та працівника. Законодавчі послаблення, спрямовані на забезпечення гнучкості трудових відносин, іноді призводять до зниження рівня гарантій працівників, що потребує додаткового правового врівноваження [3].

Подальший розвиток правового регулювання дистанційної роботи в Україні має ґрунтуватися на необхідності адаптації трудового законодавства до умов цифрової економіки та забезпечення балансу між гнучкістю зайнятості та гарантіями трудових прав. У цьому контексті ключовим завданням є перехід від фрагментарного регулювання до комплексної моделі, яка враховуватиме специфіку дистанційної праці як стійкої форми організації трудових відносин.

Одним із пріоритетних напрямів є подальша деталізація законодавчого регулювання режиму робочого часу дистанційних працівників. Доцільним є нормативне закріплення механізмів забезпечення права працівника на відпочинок, зокрема

імплементація концепції «права на відключення» (right to disconnect), що дозволило б запобігти надмірному робочому навантаженню та порушенню балансу між професійним і приватним життям [4].

Водночас аналіз чинного законодавства та наукових підходів свідчить про наявність низки системних проблем, серед яких: недостатня деталізація механізмів контролю за виконанням трудової функції, відсутність належного врегулювання меж робочого часу, невизначеність гарантій щодо права працівника на відпочинок та захисту персональних даних, а також ризики неправильної кваліфікації трудових відносин.

Ураховуючи зазначене, правове регулювання дистанційної роботи потребує подальшого вдосконалення шляхом гармонізації з європейськими стандартами, запровадження чітких гарантій для працівників, а також формування збалансованого підходу до використання цифрових технологій у сфері праці. Особливої актуальності набуває необхідність інституціоналізації гнучких моделей зайнятості, які були сформовані в умовах воєнного стану, з метою їх подальшого ефективного застосування у мирний період.

Таким чином, розвиток правового регулювання дистанційної праці має бути спрямований на забезпечення балансу між інтересами роботодавців та працівників, підвищення рівня правових гарантій та адаптацію трудового законодавства до реалій цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04 лют. 2021 р. № 1213-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

4. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: забезпечення паритету інтересів працівника та роботодавця. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.14

5. Особливості правового регулювання дистанційної та надомної роботи в умовах цифровізації. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.11

6. Зеленський В. М. Правове регулювання дистанційної праці в умовах цифрової трансформації та воєнного стану в Україні. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/77.pdf

МЕЛЕХ Л. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПЯТЕНКО П. Р.
Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м.Львів

МОБІНГ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАЦІВНИКА

Мобінг на робочому місці — явище, яке довгий час залишалося поза увагою українського законодавця. Попри те, що психологічне переслідування на роботі є повсякденною реальністю для десятків тисяч українців, правова відповідь на цю проблему з'явилася лише нещодавно. У 2022 році Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу» вніс до Кодексу законів про працю (КЗпП) поняття мобінгу як самостійного правового явища [4]. Проте чи достатньо цього для реального захисту працівника? Саме це питання є предметом даної роботи.

Насамперед слід з'ясувати, що саме законодавець розуміє під мобінгом. Стаття 22-1 КЗпП визначає його як систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової

репутації, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску [4]. Ключовими ознаками є системність, умисність і спрямованість саме проти конкретного працівника. Одноразовий конфлікт, груба критика або навіть образа — ще не мобінг. Мобінг — це кампанія.

Форми мобінгу можуть бути вкрай різноманітними. Це і безпідставне позбавлення премій та доплат, і систематичне замовчування або ігнорування працівника на нарадах, і поширення неправдивих чуток, і надмірний контроль із безпідставними доганами, і перекладання обов'язків нижче або вище кваліфікації. Особливо поширений так званий «вертикальний мобінг» — психологічний тиск з боку керівника, який прагне змусити працівника звільнитись «за власним бажанням». Саме такий вид мобінгу найважче довести: формально керівник «просто вимагає виконання роботи», а насправді — планомірно знищує фахівця.

З точки зору міжнародно-правового регулювання центральними актами є Конвенція МОП № 190 про насильство та переслідування у сфері праці 2019 року [3] та відповідна Рекомендація № 206. Конвенція вперше у міжнародному праці закріпила право кожної особи на світ праці, вільний від насильства та переслідування. Вона поширюється не лише на відносини між працівниками, а й на тих, хто шукає роботу, стажується або проходить навчання. Україна підписала, але ще не ратифікувала Конвенцію № 190, що залишає її поза колом держав, які взяли на себе формальне міжнародне зобов'язання щодо боротьби з мобінгом.

На рівні Ради Європи захист від психологічного переслідування на роботі здійснюється насамперед через практику Європейського суду з прав людини. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на повагу до приватного життя) тлумачиться ЄСПЛ розширено — як така, що охоплює і право на гідні умови праці. У справі «Кузнєцов та інші проти Росії» Суд констатував, що систематичне утиснення працівників з боку адміністрації може становити порушення статті 8 Конвенції [5]. Ця практика актуальна і для України як держави — члена Ради Європи.

Центральною проблемою залишається доведення факту мобінгу. На відміну від фізичного насильства, психологічний тиск рідко залишає матеріальні сліди. Яким чином працівник може підтвердити свої слова? По-перше, показаннями свідків — колег, які спостерігали за ситуацією. По-друге, збереженими листами,

повідомленнями у месенджерах, розпорядженнями, де зафіксовано безпідставні санкції або принизливі висловлювання. По-третє, медичними документами — висновками лікаря або психолога, що підтверджують погіршення стану здоров'я внаслідок стресу. По-четверте, аудіо- або відеозаписами (якщо вони отримані законно). Практика показує: чим системніше і завчасніше працівник фіксує кожен епізод тиску, тим більше шансів у нього у разі судового спору.

Відповідальність за мобінг після реформи 2022 року є комплексною. По-перше, адміністративна: статтею 173-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено штраф за мобінг у розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; повторне порушення тягне вищий штраф або громадські роботи [2]. По-друге, цивільна: потерпілий має право вимагати відшкодування матеріальної шкоди (наприклад, витрат на лікування) та моральної шкоди через суд. По-третє, трудово-правова: за наявності мобінгу з боку роботодавця працівник має право розірвати трудовий договір за власною ініціативою з виплатою вихідної допомоги — це так звана «конструктивна відмова» від виконання трудових обов'язків у відповідь на систематичні порушення прав.

Особливої уваги заслуговує питання захисту від мобінгу працівників, які повідомляють про порушення (так звані «викривачі», або вістлблоуери). Закон України «Про захист викривачів» 2019 року [6] встановлює заборону будь-яких негативних дій щодо особи у зв'язку з повідомленням нею про порушення. Проте на практиці мобінг викривачів є надзвичайно поширеним: колеги ізолюють «зрадника», керівник знаходить формальні підстави для стягнень. Суміщення двох законів — антимобінгового і про захист викривачів — теоретично має давати посилений захист, однак реальна судова практика з таких справ ще лише формується.

Не менш гострою є проблема мобінгу у сфері публічної служби. Державний службовець чи посадова особа органу місцевого самоврядування, на відміну від звичайного найманого працівника, пов'язана ще й нормами Закону України «Про державну службу» [7]. Конфлікт між ієрархічним підпорядкуванням і забороною психологічного тиску в системі державної служби є особливо гострим: де закінчується законна управлінська вимога і починається мобінг? Ця межа в законодавстві залишається розмитою, що дає недобросовісним керівникам можливість для маніпуляцій.

Реакція судової системи на нові норми залишається обережною. Більшість позовів про мобінг або відхиляються через недостатність доказів, або задовольняються в мінімальному розмірі компенсації. Суди, як правило, вимагають доведення кожного окремого епізоду, що суперечить самій природі мобінгу як явища, яке пізнається у своїй сукупності, а не за окремим епізодом. Крім того, деякі судді ще не мають чіткого розуміння, чим мобінг відрізняється від «конфліктного стилю управління» або «жорстких, але законних вимог роботодавця». Це свідчить про потребу не лише в законодавчих нормах, а й у цілеспрямованому навчанні суддів та формуванні прецедентної практики.

Отже, антимобінгове законодавство України зробило суттєвий крок уперед у 2022 році, проте залишається низка системних проблем: складність доведення, відсутність спеціалізованих механізмів позасудового захисту, несформована судова практика та нератифікованість Конвенції МОП № 190. Ефективна протидія мобінгу потребує не лише законодавчих норм, а й розвитку корпоративної культури, незалежних процедур внутрішнього реагування на скарги та доступних психологічних служб для постраждалих. Без цього право залишатиметься лише на папері, а мобер — безкарним.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. Ст. 22-1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n125

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. Ст. 173-5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1109

3. Конвенція МОП № 190 про насильство та переслідування у сфері праці від 21 червня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_248-19

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16 листопада 2022 р. № 2759-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Ст. 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n62

6. Закон України «Про захист викривачів» від 17 жовтня 2019 р. № 198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20

7. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19

8. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України: підручник. Харків: ФІНН, 2009. 728 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/376

СУХІНА О.М.,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Відділу екосистемних послуг та природоохоронних територій,
Інститут демографії та досліджень якості життя
імені Михайла Птухи
Національної академії наук України,
м. Київ

НОВИЙ ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ: ЗВ'ЯЗОК ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Наразі вже нічому можна не дивуватися. Десятиліттями більшість українців мають такі низькі зарплати, що батьки десятиліттями змушені працювати на двох-трьох роботах, аби виростити дітей, тобто практично їх не бачать. Якщо діти, для яких вулиця стала постійним місцем перебування, стають хуліганами, потрапляють до поліції, то без любові батьків багато дітей мають розлад особистості, стають домашніми насильниками. Тоді батьки шкодують, що багато часу віддавали роботі, аби дітям усе придбати (часто балуючи їх), а не приділяли дітям. Не дивлячись на те, що в Україні - війна, і люди повинні були б об'єднуватися, підтримувати одне одного, проте домашнє насильство посилюється. Науковці та медики визнають, що в Україні вже 50 % осіб є з розладом особистості: антисоціальним, дисоціальним, психопатичним, нарцисичним чи іншим. А такі є домашніми насильниками.

Як зазначено в Інтернет (вибрано Штучним інтелектом), "антисоціальний розлад особистості (АРО), або дисоціальний розлад — це психічний стан, що характеризується стійким ігноруванням соціальних норм, прав інших людей, імпульсивністю та відсутністю докорів сумління. Люди з цим розладом часто схильні до брехні, агресії та деструктивної поведінки, часто діючи всупереч законам". Такі особи ігнорують норми моралі та закону, мають зневагу до прав інших людей; емпатія в таких є відсутньою; використовують інших осіб задля власної вигоди шляхом брехні та маніпуляцій. Вони вважають себе надлюдьми, а інших - рабами.

Такі хочуть жити за чужий рахунок, не боячись навіть кривавих коштів.

Терміни "психопатія" й "соціопатія" вживаються як синоніми досить часто. Психопатія описує емоційну холодність та маніпулятивність, тобто, психопатам, на відміну від нарцисів, концерти по заявках уже не потрібні, вони убивають жертву, і психологічно, захоплюючи її ресурси, і майно. Домашнє насильство має циклічний та системний характер, і з часом посилюється і поширюється на всіх членів родини. Відсутність реакції на перші прояви насильства провокує агресора на більш жорстокі дії, і в цьому винні бездіяльні продажні поліцейські, і такі ж можновладці, і ми маємо яскраві приклади цього в Бориспільському районі.

Американські вчені дослідили (переважно на в'язнях), що розлад особистості з'являється двома шляхами: через гени або до 1,5 року через нестачу любові батьків до дитини. А 1,5 року і 4 місяці - це не одне і те ж. Саме до 4-х місяців нардепи мають намір в Україні скоротити декретну відпустку [1]. То хто виросте без любові?

Це буде мати й такі негативні наслідки:

- це означає, що діти будуть недоотримувати любов батьків, і до 1,5 року в них уже буде сформований розлад особистості. І це все вже давно було прописано в Біблії, де зазначено, що коли Ісус Христос прийде вдруге на Землю, то не застане любові поміж людей;

- ці діти з розладом особистості стають домашніми насильниками. Тобто, така схема призведе до пекла в кожній сім'ї;

- якщо Бог - це є Абсолютна Любов, то хто придумує такий законопроект? Звісно, що безбожники;

- чи є у Верховній Раді України віруючі православні християни? Чи хто править Православною Україною з ханукою в центрі нашої столиці й Київської Русі?

- всі знають про криваві кошти нардепів, але чому ніхто нічого не робить? Майже нікого не саджають до в'язниць. Бо за такими стоять масони, які прокладають шлях антихристу, який ненавидить любов. Майже всі багатії є членами масонської ложі, і путін, і медведєв, і українські можновладці. А відомі американські мільярдери викидають мільярди доларів на програми зі скорочення населення Землі. Про це все написано в Інтернет;

- навіть китайці переймаються зниженням народжуваності в Китаї, і розробляють такі програми, аби було більше населення в Китаї. Окрім цього, китайці штампують багато роботів. А в багатьох країнах тваринам вживляють чіпи, і керують ними через комп'ютер:

наприклад, аби овечки не виходили за межі пасовищ тощо. Таке хочуть зробити й з людьми. Але з таким законопроектом наших українських нардепів і чіпи непотрібні будуть: люди самі себе знищать без любові;

- тому всі повинні ознайомитися з цією статтею [1], і почати боротися за майбутнє своїх нащадків.

«Для порівняння, у багатьох країнах світу система декретних відпусток має іншу структуру, але часто передбачає триваліший період догляду за дитиною. Наприклад, у Німеччині офіційна декретна відпустка становить 14 тижнів, проте батьки можуть брати відпустку для догляду за дитиною до трьох років. Подібна практика діє і у Франції: там декрет триває 16 тижнів, але також передбачено можливість трирічної відпустки з догляду.

У Сполучених Штатах система виглядає інакше: закон гарантує максимум 12 тижнів відпустки після народження дитини, проте вона часто неоплачувана. Тому США вважаються однією з країн із найменшими державними гарантіями для батьків серед розвинутих держав.

На цьому фоні можливе скорочення декретної відпустки в Україні до чотирьох місяців може стати одним із найжорсткіших обмежень серед таких норм у світі. Саме тому ця пропозиція викликала активні дискусії серед експертів, юристів та представників громадськості.

Прихильники змін можуть аргументувати їх необхідністю модернізації трудового законодавства та стимулювання швидшого повернення працівників на ринок праці. Водночас критики наголошують, що різке скорочення термінів відпустки може створити додаткові труднощі для сімей з маленькими дітьми та вплинути на демографічну ситуацію» [1].

Уряд України, який бажає вступу України до Європейського Союзу, не хоче підвищувати українцям зарплату до рівня європейської, а десятиліттями придумує таке, щоб населення ставало все менше й менше. За даними Штучного інтелекту, за 30 років Незалежності Україна зробила 30 мільйонів абортів, і найчастіше – через матеріальну скруту сімей. А якби ці ненароджені дітки залишилися живими, то на нас би рф боялася нападати.

Штучний інтелект надає такі дані: «Станом на весну 2026 року заробітні плати в НАК «Нафтогаз України» є одними з найвищих у державному секторі. Середня зарплата рядового співробітника становить близько 61 666 ₴ на місяць (або ~740 тис. ₴ на рік, або 385,41 ₴/годину). Водночас керівництво компанії отримує

мільйонні виплати: зарплати членів правління стартують від 466 тис. ₴, а очільник компанії заробляє понад 1,5 млн ₴ на місяць. Зарплати керівника та членів правління за 2024 рік зросли, склавши понад 25 млн ₴ на рік для голови компанії. Тенденції: Зарплати керівництва у 2024-2025 роках зросли на 16-20 % порівняно з попередніми періодами».

Українці не встигають вникати в новини Уряду України, який їх ошукує, і це – під час жахливої війни з рф. Згідно із ст. 13 «Конституції України», природні ресурси належать народу України, тому українці повинні стати громадянами-рантьє, і щороку отримувати частку природної (гірничої, лісової, земельної) ренти на власний рахунок. А в той час ДП «Ліси України» офіційно готують до перетворення в акціонерне товариство [2]. Але їх мета – приватизувати ліси України, хоча й так їх масово вирубують та розкрадають. Тому ніяку лісову ренту українці не побачать, адже цей процес іде інтенсивно, а законопроект «Про економічний паспорт» стоїть на місці, і там мова йде лише про дітей та корисні копалини, а інших громадян України ігнорують, як і інші природні ресурси. І навіщо вигадувати економічний паспорт і витрачати на це зайві кошти, якщо в українців є власні банківські картки, на які можна перераховувати частину коштів від реалізації корисних копалин, лісів, земель та ін.

І питання залишаються актуальними: чому Уряд України робить усе можливе для зменшення кількості людей в Україні та посилення домашнього насильства? Як можна придумати такі антилюдські положення проекту нового Трудового кодексу? Чому не заборонять аборти в Україні? Чому до Православної України приїжджають робити аборти жінки із католицької Польщі та інших країн, де заборонені аборти?

Висновки. Таким чином, кілька положень нового проекту Трудового кодексу пов'язано з тим, що в Україні буде ще більше проявів домашнього насильства, адже без батьків (які будуть на роботі) у дітей буде розвиватися розлад особистості. З іншого боку, коли такі діти виростуть і потраплять до трудового колективу, то буде горе останньому. Якщо особи з розладом особистості є членами дирекції, така установа приречена на знищення, що і сталося з Радою по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України у 2010 р. Й нікому за це нічого не було. Навіть важко уявити: що такі особи з розладом особистості будуть творити в Армії України. Зростання кількості осіб з розладом особистості призведе до збільшення кількості самогубств: навіть

власних дітей психопати та нарциси доводять до самовбивств (такі не люблять і своїх дітей). Тому завданням Уряду України є підвищення зарплат громадянам, виплати кожному українцю частки природної ренти (від продажу корисних копалин, лісів, земель), заборона абортів та ін.

Список використаних джерел:

1. В Україні мають намір скоротити декретну відпустку, що вигадали. - Дата публікації 9 березня 2026 року: https://www.ukr.net/news/details/economics/116383562.html

2. Перезавантаження ДП «Ліси України»: Ігор Зубович очолить процес перетворення підприємства в АТ. - Дата публікації: 8 травня 2026 року. - URL: https://me.gov.ua/News/Detail/209adb1c-98ad-462f-874a-e3f899cff57e?lang=uk-UA&title=DplisiUkraini

СЕКЦІЯ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

БЕРНАЦЬКИЙ О. В.,
кандидат юридичних наук,
керівник юридичної фірми «Адвокат і Закон»,
м. Київ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

На сучасному етапі розвитку України забезпечення екологічної безпеки набуває особливого значення не лише як напрям екологічної політики, а і як самостійний пріоритет публічного управління та складова національної безпеки держави. Воєнний стан, руйнування об’єктів критичної інфраструктури, виснаження природних ресурсів, кліматичні зміни та необхідність повоєнного відновлення зумовлюють потребу в переосмисленні адміністративно-правових засад управління у відповідній сфері. За таких умов особливої ваги набуває питання формування ефективного механізму діяльності суб’єктів публічної адміністрації, здатного забезпечити своєчасне реагування на екологічні загрози, належний контроль, моніторинг і координацію відновлювальних

процесів. Водночас євроінтеграційний курс України актуалізує необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими екологічними стандартами та впровадження сучасних управлінських підходів у сфері охорони довкілля. Саме тому дослідження адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки є своєчасним і має важливе значення як для розвитку юридичної науки, так і для вдосконалення правозастосовної практики.

У цьому контексті доцільно звернутися до стану наукового опрацювання відповідної проблематики, оскільки саме аналіз сучасних доктринальних підходів дає можливість глибше з'ясувати зміст, структуру та перспективи розвитку адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки.

Проблематика екологічної безпеки України є предметом багатьох наукових досліджень у межах екологічного, адміністративного та конституційного права, а також у сфері публічного управління та адміністрування. У наукових працях вітчизняних учених висвітлено питання правових засад охорони довкілля, механізмів державного контролю, екологічних прав людини, а також імплементації європейських стандартів у національне законодавство. Водночас, з огляду на сучасні трансформаційні процеси, зростання екологічних викликів та інтеграцію України до європейського правового простору, потребує подальшого комплексного осмислення система визначальних чинників екологічної безпеки, їх взаємозв'язок та вплив на формування ефективного адміністративно-правового механізму її забезпечення.

Так, Л. О. Ємець у своїй дисертації на тему «Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави» розкрив сутність, зміст та особливості адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави, а також здійснив їх комплексний теоретико-правовий аналіз із використанням сучасної методології наукового пізнання та новітніх досягнень науки адміністративного права [1, с. 7]. Крім того, вчений визначив структуру та елементи відповідного адміністративно-правового механізму, охарактеризував систему суб'єктів публічного управління, їх повноваження та форми діяльності, а також з'ясував проблеми правозастосування та окреслив напрями вдосконалення законодавчого та інституційного забезпечення екологічної безпеки держави.

Ю. А. Краснова у дисертаційному дослідженні «Право екологічної безпеки в Україні» на основі комплексного теоретико-правового аналізу становлення та розвитку права екологічної безпеки доктринально обґрунтувала його юридичну конструкцію як самостійної підгалузі екологічного права [2, с. 4]. Водночас вчена узагальнила сучасні наукові підходи до розуміння екологічної безпеки як багатовимірного феномену, що є об'єктом дослідження як природничих, так і гуманітарних наук, та визначила її як системоутворюючий чинник формування відповідної підгалузі права. Також науковицею розкрито сутність екологічної безпеки як складової глобальної і національної безпеки, як концепції захисту життя і здоров'я людини та як пріоритету охорони навколишнього природного середовища [2, с. 5].

С. Г. Меленко, О. В. Калмикова і Л. В. Струтинська-Струк провели аналіз екологічної безпеки як складової системи національної безпеки у взаємозв'язку з правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля [3, с. 2]. Науковці визначили інституційні та процесуальні гарантії дотримання прав людини у діяльності правоохоронних органів під час запобігання, виявлення та припинення екологічних правопорушень, а також окреслили напрями вдосконалення відповідного правового механізму.

Окрему увагу привертає наукова праця М. В. Сокол і А. О. Богданова, присвячена забезпеченню екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану [4, с. 42]. У ній автори сформулювали основні ознаки екоциду, вчиненого під час війни, а саме: умисний характер незаконних дій; завдання значної шкоди довкіллю, у тому числі з негативним впливом на життя людини; поширення наслідків за межі окремої географічної території та державних кордонів; незворотний характер заподіяної довкіллю шкоди або потребу у тривалому періоді для відновлення навколишнього природного середовища.

Водночас для характеристики сучасного наукового доробку у сфері екологічної безпеки доцільно враховувати і міждисциплінарні праці, присвячені оцінці стану довкілля, моделюванню екологічних процесів та пошуку нових підходів до екологічного управління. Зокрема, О. М. Семерня, О. І. Любинський, І. В. Федорчук, Н. М. Гордій і О. С. Тютюнник у праці «Оцінка впливу і моделювання стану довкілля у контексті нових вимірів екології» акцентують увагу на необхідності оновлення підходів до аналізу екологічних процесів у контексті сучасної екології та євроінтеграційних орієнтирів, що має значення і для вдосконалення

управлінських рішень у сфері забезпечення екологічної безпеки [5, с. 252–253].

Важливе методологічне значення для осмислення адміністративно-правових засад управління у сфері забезпечення екологічної безпеки має наукова праця В. І. Теремецького у співавторстві з іншими науковцями, у якій обґрунтовано необхідність пошуку балансу між задоволенням сучасних потреб суспільства та забезпеченням екологічних прав майбутніх поколінь [6]. Автори розкривають взаємозв'язок права, економіки, екології та політики крізь призму концепції сталого розвитку, визначаючи потенціал і ризики сучасної цивілізаційної моделі розвитку. У статті підкреслюється, що формування ефективної системи екологічної безпеки можливе лише за умови інтеграції загальнолюдських цінностей у державну політику та переходу до ноосферної моделі розвитку. Такий підхід дозволяє розглядати екологічну безпеку не лише як адміністративно-правову категорію, а як комплексний соціально-правовий феномен, що поєднує економічні, політичні та гуманітарні чинники сучасності.

Отже, аналіз сучасних наукових праць, присвячених адміністративно-правовим засадам управління у сфері забезпечення екологічної безпеки, а також особливостям забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану, свідчить про ґрунтовне теоретичне опрацювання окремих аспектів цієї проблематики. Водночас комплексне дослідження цілісного механізму забезпечення екологічної безпеки держави з урахуванням сучасних викликів воєнного часу та євроінтеграційних процесів потребує подальшого наукового осмислення.

Список використаних джерел:

1. Ємець Л. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення екологічної безпеки держави : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 42 с.

2. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2018. 34 с.

3. Меленко С. Г., Калмикова О. В., Струтинська-Струк Л. В. Гарантії дотримання прав людини у правоохоронній діяльності щодо забезпечення екологічної безпеки. Академічні візії. 2025. № 49. С. 1–7. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18175494

4. Сокол М. В., Богданова А. О. Забезпечення екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2025. Т. 36 (75), № 1. С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/07

5. Семерня О. М., Любинський О. І., Федорчук І. В., Гордій Н. М., Тютюнник О. С. Технології використання відходів і екологічна безпека. Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології : матеріали нац. форуму (м. Київ, 23–24 листоп. 2021 р.). Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2021. С. 251–256. URL: https://ket.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2022/01/tekst-zbirky-20211.pdf

6. Teremetskyi V., Popovych T., Poliakov Ye., Shchurat T., Terletskii A., Sidliar V. Sustainable Development: a Methodology for Combining Law, Economy, Ecology and Politics. International Journal of Ecosystems and Ecology Science. 2025. Vol. 15, No. 4. P. 97–102. DOI: https://doi.org/10.31407/ijees15.412

ВІКТОРЧУК М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін,
Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Правові засади здійснення діяльності суб'єктами у сфері запобігання та протидії корупції закріплено у чинному українському антикорупційному законодавстві. У цій діяльності беруть участь органи державної влади всіх рівнів, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та деякі інші категорії учасників відповідних відносин. Однак аналіз антикорупційного законодавства свідчить про численні колізії, прогалини та суперечності, що вимагають подальшого вдосконалення антикорупційного законодавства, в тому числі, з метою запобігання вчиненню правопорушень та мінімізації зловживань повноваженнями посадовими особам компетентних органів.

Одним з найважливіших елементів протидії корупції є її організаційна основа. Закон України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) містить перелік суб'єктів, що забезпечують протидію корупції шляхом реалізації ними тих чи інших повноважень. У вказаному процесі беруть участь як органи державної влади, так і

інститути громадянського суспільства, організації та фізичні особи, взаємодія між якими – новий пріоритет у системі державного управління [1; 2, с. 1].

Аналізуючи систему суб'єктів у сфері запобігання та протидії корупції, слід першочергово виділити суб'єктів загальної компетенції: Президента України; Верховну Раду України; Кабінет Міністрів України. До їх компетенції належить, зокрема, прийняття нормативно-правових актів, що стосуються питань запобігання та протидії корупції в Україні, формують основу правового забезпечення у цій сфері.

Чинним законодавством визначено й спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону до них належать органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1].

Так, Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Зазначений орган, зокрема, наділений повноваженнями щодо розробки проєктів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, здійснення моніторингу, координації та оцінки ефективності виконання Антикорупційної стратегії; підготовки та подання проєкту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики; організації застосування досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції [1].

Важливе місце в системі суб'єктів запобігання і протидії корупції займають органи прокуратури, які забезпечують нагляд за: дотриманням законності, в тому числі, у сфері забезпечення антикорупційної політики різноманітними суб'єктами (державними установами, державними службовцями, організаціями та громадянами); здійсненням протидії корупції; в рамках реалізації профілактичних заходів, оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування тощо.

Щодо Національного антикорупційного бюро України, то на нього, як на спеціально уповноваженого суб'єкта, покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Одним із завдань цього органу є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або

місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [3].

Ще одним суб'єктом, який наділений правоохоронними функціями у сфері протидії корупції є органи Національної поліції. Зокрема, одним із завдань Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції є протидія корупції серед посадових осіб, на яких поширюється дія Закону, вжиття заходів з метою виявлення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, та їх припинення [4]. Волобуєва О.О. та Барган С.С. справедливо зазначають, що створення спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю в структурі Національної поліції України загалом відповідає підслідності її слідчих органів, що має сприяти ефективному поєднанню оперативно-розшукової та слідчої функції в протидії цьому небезпечному явищу [5, с. 6].

Водночас зауважимо, що такі суб'єкти як Служба безпеки України і Державне бюро розслідувань Законом не визначені як спеціально уповноважені у сфері протидії корупції. Однак справедливо наголосити, що вони здійснюють досудове розслідування в провадженнях, порушених за фактами вчинення корупційних кримінальних правопорушень, відповідно до визначеної законом підслідності.

Щодо інших органів державної влади, то Законом визначено перелік суб'єктів, в яких з метою організації та здійснення заходів із запобігання та виявлення корупції утворюються (визначаються) уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання та виявлення корупції. До цих суб'єктів, зокрема, належать Офіс Президента України, Апарат Верховної Ради України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, Рахункова палата, Верховний Суду, Вищий антикорупційний суд, Конституційний Суд України, Національний банк України, територіальні органи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України та інші суб'єкти, визначені в ст. 131 Закону [1].

Уповноважені підрозділи (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в обов'язковому порядку мають бути утворені й у юридичних особах, визначених в ст. 62 Закону [1]. На зазначені підрозділи (осіб) покладено окремі повноваження із забезпечення реалізації антикорупційної політики у діяльності відповідної юридичної особи.

Варто виокремити й тих суб'єктів, які сприяють забезпеченню реалізації антикорупційної політики, наприклад, фізичні особи, юридичні особи різних форм власності, громадські організації, засоби масової інформації, профспілки тощо [6, с. 96].

Таким чином коло суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції в Україні досить широке, тому вбачається, що, залежно від сфери діяльності й повноважень, цих суб'єктів можна поділити на декілька груп. До першої групи належать суб'єкти загальної компетенції: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України. До другої групи доцільно віднести спеціально уповноважених суб'єктів, а також тих, які безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень, зокрема, органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Службу безпеки України і Державне бюро розслідувань. До третьої групи суб'єктів належать всі інші суб'єкти, які беруть участь у запобіганні, виявленні, припиненні корупційних правопорушень, відновленні порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, а також в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні заходів щодо запобігання і протидії корупції, у міжнародному співробітництві. До таких суб'єктів, наприклад, можуть належати: 1) уповноважені підрозділи органів державної влади; 2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; 3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою.

Очевидно, що для ефективного здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції необхідно вибудовувати якісну систему суб'єктів, адже недостатньо визначати перелік суб'єктів, які здійснюють антикорупційну діяльність, доцільно здійснити організацію цієї діяльності таким чином, щоб вони перебували у відносинах і зв'язках один з одним, утворювали певну цілісність, єдність, результатом якої буде досягнення спільної мети – мінімізація корупції.

З огляду на багатоаспектність інституційного механізму, набуває актуальності питання здійснення подальших наукових розвідок тематики правового статусу кожного із зазначених суб'єктів, уповноважених на забезпечення реалізації заходів щодо запобігання і протидії корупції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.
2. Славицька А.К. Суб'єкти забезпечення реалізації антикорупційної політики. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 1. 2022. 4 с.
3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text.
4. Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077.
5. Волобуєва О.О. та Барган С.С. Повноваження Департаменту стратегічних розслідувань Нацональної поліції України в кримінальних провадженнях . Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика. № 3–4(7–8). 2023. С. 3–7. URL: https://policeyistika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeyistyka/article/view/3/1.
6. Дем'янчук Ю.В. Сучасні адміністративно-правові засоби запобігання та протидії корупції у системі державної служби України. Право та інновації. 2021. № 4(16). С. 92–97.

ГОЛОТА Н. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ ЧЕРЕЗ ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Стрімкий розвиток ринку криптовалют породжує якісно нові виклики для правових систем як на національному, так і на міжнародному рівнях. Децентралізований характер криптоактивів, псевдонімність транзакцій та відсутність єдиного регулятора створюють умови, сприятливі для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [1]. З огляду на специфіку вітчизняного ринку віртуальних активів, що перебуває на етапі становлення, найбільшу загрозу для України становлять P2P-платформи та міксери через

відсутність належного нагляду за цими сегментами в чинному законодавстві.

У науковій літературі виокремлюють кілька усталених схем використання криптовалют із протиправною метою: 1) міксери (tumbling/mixing services) забезпечують змішування транзакцій різних користувачів, що унеможливлює відстеження походження коштів [2]; 2) peer-to-peer платформи здійснюють обмін без обов'язкової ідентифікації клієнтів (KYC/AML) [3]; 3) монети конфіденційності (privacy coins), такі як Monero та Zcash [4] унеможливлюють аналіз транзакцій навіть за наявності відповідних повноважень у компетентних органів завдяки особливостям своєї криптографічної архітектури. Поширеними інструментами також є DeFi-протоколи та NFT, що використовуються для легалізації активів через штучне маніпулювання ціноутворенням та переміщення активів між різними блокчейн-мережами з метою ускладнення їх ідентифікації [1].

Визначальну роль у формуванні глобальних стандартів протидії відмиванню коштів через криптовалютні канали відіграє FATF [5]. Рекомендація 15 FATF зобов'язує держави поширити вимоги щодо ідентифікації клієнтів та звітності на провайдерів послуг з обміну та зберігання віртуальних активів (VASP – Virtual Asset Service Providers). «Правило подорожі» (Travel Rule) передбачає обов'язкову передачу інформації про відправника та отримувача при здійсненні переказів на суму понад 1 000 USD/EUR.

На рівні ЄС ключовим інструментом регулювання є Регламент MiCA (Markets in Crypto-Assets), який запровадив комплексну систему ліцензування та нагляду за ринком криптоактивів [6]. Якщо стандарти FATF встановлюють мінімальні вимоги до ідентифікації та звітності, обов'язкові для всіх держав-членів, то Регламент MiCA є більш комплексним інструментом, що доповнює їх вимогами до прозорості, управління ризиками та захисту активів клієнтів і є обов'язковим орієнтиром для гармонізації законодавства держав-кандидатів на вступ до ЄС. Положення MiCA доповнюються приписами Директиви 6AMLD у частині кримінальної відповідальності за відмивання коштів та вимог до суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Нормативну основу регулювання обігу криптоактивів в Україні становлять Закон «Про віртуальні активи» [7] та Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [8].

Водночас аналіз чинного законодавства свідчить про наявність суттєвих прогалин: 1) відсутній чіткий механізм ліцензування VASP та правовий статус таких суб'єктів залишається невизначеним; 2) між Законом «Про віртуальні активи» та нормами податкового й кримінального законодавства існує суттєва неузгодженість; 3) чинне законодавство не встановлює вимог до технічних засобів аналізу блокчейн-транзакцій, якими мають бути оснащені органи фінансового моніторингу, що є правовою прогалиною, а не лише організаційною проблемою; 4) «правило подорожі» FATF досі не імплементовано у вітчизняне законодавство, що унеможливлює ефективний міжнародний обмін фінансовою розвідувальною інформацією; криміналізувати використання міксерів та анонімізаційних сервісів з метою приховування злочинного походження активів шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України з огляду на те, що зазначені інструменти не мають легітимного застосування в контексті фінансових операцій та використовуються виключно для унеможливлення ідентифікації руху коштів, за аналогією з підходами, що формуються в правових системах держав ЄС.

З метою усунення зазначених прогалин доцільним є здійснити такі законодавчі заходи: 1) запровадити обов'язкове ліцензування VASP із встановленням мінімальних вимог до капіталу, організаційної структури та процедур внутрішнього AML-контролю; 2) імплементувати «правило подорожі» шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [8] із зобов'язанням VASP передавати ідентифікаційні дані ініціатора та бенефіціара переказу; 3) з огляду на євроінтеграційні зобов'язання України, гармонізувати вітчизняне законодавства з Регламентом MiCA ЄС, зокрема в частині вимог до прозорості, зберігання даних і управління ризиками; 4) посилити міжвідомчу взаємодію між НКЦПФР, НБУ, Державною службою фінансового моніторингу та правоохоронними органами, у тому числі шляхом запровадження єдиного реєстру підозрілих криптовалютних адрес; 5) криміналізувати використання міксерів та анонімізаційних сервісів з метою приховування злочинного походження активів шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України, за аналогією з підходами, що формуються в правових системах держав ЄС.

Ефективне правове регулювання ринку віртуальних активів у контексті протидії відмиванню коштів потребує комплексного підходу, що поєднує вдосконалення національного законодавства, його гармонізацію зі стандартами FATF і правом ЄС, законодавче закріплення технічних вимог до діяльності органів фінансового моніторингу та активну участь у міжнародному співробітництві у сфері фінансової розвідки. Несвоєчасне реформування чинної нормативно-правової бази збільшує ризик набуття Україною статусу транзитної юрисдикції для легалізації незаконних активів і створює додаткові перешкоди на шляху євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Kovalchuk O., Shevchuk R., Banakh S., Cryptocurrency Crime Risks Modeling: Environment, E-Commerce, and Cybersecurity Issue. IEEE Access. 2024. Vol. 12. P. 50673–50688.

2. Tippe P., Deckers C. Unmixing the mix: Patterns and challenges in Bitcoin mixer investigations. Elsevier Forensic Science International: Digital Investigation. 2025. Vol. 52. Article 301876.

3. Suryono R. R., Purwandari B., Budi I. Peer to Peer (P2P) Lending Problems and Potential Solutions: A Systematic Literature Review. Procedia Computer Science. 2019. Vol. 161. P. 204–214.

4. Wilson M., Michael S., Robert E. Privacy Coins and the Challenge of Anti-Money Laundering Regulations. August 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/394520486_The_Use_of_Privacy_Coins_in_Money_Laundering_Risks_Detection_and_Regulatory_Countermeasures.

5. FATF Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. FATF, Paris. 2019. URL: https://www.fatf-gafi.org.

6. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). OJ L 150. 2023.

7. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20.

8. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20.

ДОРОГИЙ Я.Ю.,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри штучного інтелекту та кібербезпеки,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Дрогобич

БЕРДИЧЕНКО І.О.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного та кримінального
права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили,
м. Миколаїв

ПРОГАЛИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Вступ. Адміністративне право України переживає період активних перетворень під впливом внутрішніх реформ та зовнішніх євроінтеграційних зобов'язань. Воно покликане забезпечувати належне функціонування публічного управління, захист прав громадян та ефективну реалізацію державної політики. Однак швидка зміна суспільних умов – від децентралізації й цифровізації до воєнного стану – призводить до виникнення правових прогалин, коли існуюче законодавство не охоплює всіх актуальних питань. У цих умовах вітчизняна адміністративно-правова система виявляє розпорошеність норм, неврегульованість низки процедур та нестачу інституційних механізмів контролю. Тому вивчення прогалин стає актуальним для удосконалення правового регулювання.

Аналіз літературних джерел. Проблематику прогалин у праві висвітлюють як класичні вчені, так і сучасні автори. Зокрема, Шаповал здійснив комплексний теоретико-методологічний аналіз категорії «прогалина в праві», показав її структуру, класифікаційні підходи і функції [1]. Він виділив три типи прогалин в адміністративному праві: нормативні (відсутність необхідних норм), інституційні (невизначеність правового статусу суб'єктів) і процедурні (прогалини в процедурах). Також автор розглядає специфіку прогалин під час воєнного стану та необхідність імплементації норм МГП для захисту цивільного населення [1].

Школик фокусується на адаптації українського адміністративного права до стандартів ЄС і відзначає ключовий «розрив» – відсутність єдиного закону про адміністративний процес. Це створює різнобій у регулюванні діяльності державних

органів: принципи доброго урядування розкидані по різних галузевих актах та підзаконних актах [3]. Таким чином, чимало принципів європейського адміністративного права на практиці порушуються через непослідовність законодавства, що вказує на нормативні прогалини.

Арнаутова розглядає прогалини з прикладної точки зору: сконцентрувалася на регулюванні оскарження тендерних процедур. Авторка зазначає, що нестача чітких норм в цій сфері та недостатня участь громадськості підривають довіру до державних закупівель і створюють додаткові корупційні ризики [4]. Вона демонструє, що в умовах воєнного стану механізми захисту учасників держзакупівель були змінені, але залишаються правові «прогалини», які потрібно усувати в гармонізації з європейською практикою.

Прикладом конкретної прогалини є «юридична порожнина» у сфері застосування примусових психіатричних експертиз за адміністративні правопорушення. Відзначено, що чинні правила у цій сфері по суті відсутні, що створює підґрунтя для порушень прав людини [2]. Автори аналізували якраз цю проблему на тлі конвенцій ЄСПЛ (справа «Зайченко проти України»), і показали, що юридичні «дефекти» дозволяють призначати психіатричні експертизи в адміністративних справах без належного регулювання [2]. Цей приклад ілюструє процедурні прогалини: відсутність ясних правил призначення експертиз в адміністративному процесі.

Таким чином, сучасні наукові праці підтверджують: проблему прогалин в адміністративному праві розглядали з різних аспектів. Загальна картина показує, що в Україні бракує єдиних норм і алгоритмів, існують залишкові регуляції, а також фрагментарно запроваджуються новації у спецсферах. Це потребує синтетичного підходу до пошуку виходу із ситуації.

Постановка проблеми. Незважаючи на значне поповнення законодавства, в адміністративно-правовій системі залишаються усталені прогалини, що ускладнюють застосування права. По-перше, відсутність комплексного кодексу або базового акту в цій галузі тягне за собою розрізненість норм: поштучні підзаконні акти й галузеві закони не забезпечують єдиних підходів до врядування. По-друге, укорінені правові колізії та неврегульованість особливих ситуацій створюють полігон для адміністративних зловживань. Окремий виклик – імплементація міжнародних стандартів доброго врядування: багатьом принципам бракує закріплення в законі, що підкреслює «європейські прогалини» в національному праві. Вагомий фактор – війна росії проти України, яка вимагає

невідкладного реагування адмінправом на гуманітарні виклики. Все це визначає постійну актуальність питання: як усунути прогалини та забезпечити правову визначеність у публічному управлінні.

Основна частина. Класифікація прогалин. Згідно з узагальненими підходами, прогалини в адміністративному праві можна розділити на три групи. Нормативні прогалини – це відсутність необхідних законодавчих норм для регулювання певних суспільних відносин. Прикладом є відсутність спеціального загального закону про адміністративний процес або чітких правил у специфічних сферах (наприклад, оскарження державних закупівель [3-4]). Процедурні прогалини – це невизначеність процедурних норм: наприклад, не врегульовано порядку призначення експертиз у справах про адміністративні правопорушення [2], не прописано процедури деяких адміністративних процедур в умовах воєнного стану. Інституційні прогалини – недостатність інституцій (уповноважених) або відсутність налагоджених механізмів взаємодії між ними. Так, на практиці помічають дефіцит контролю з боку омбудсмена чи відсутність спеціалізованих структур для захисту прав внутрішньо переміщених осіб, що теж віднесено до прогалин гуманітарного характеру [1].

Наслідки прогалин. Прогалини створюють умови для суб'єктивного тлумачення законів і розширеного застосування дискреційних повноважень. Наприклад, якщо в адміністративному регулюванні певної галузі бракує законодавчої основи, це може стимулювати корупційну поведінку та підривати довіру громадян. Юридичні «дірки» в механізмах відкритих торгів, як підкреслено в дослідженні [4], підривають прозорість закупівель, а неврегульованість процедури призначення експертиз – ставить під загрозу права громадян у справах про порушення. З іншого боку, судова практика частково заповнює прогалини шляхом прецедентного тлумачення. З 2005 р. адміністративні суди отримали право перевіряти рішення влади на відповідність принципам належного врядування, але цей інструмент часто залишається недостатньо відпрацьованим.

Шляхи подолання. Вірогідні рішення прогалин формулюються в літературі комплексно. Деякі дослідники наполягають на кодифікації адміністративного права: прийнятті єдиного Кодексу адміністрування. Такі акти мали б систематизувати принципи і процедури замість фрагментарного розкидання норм по окремих галузевих законах. Інтеграція європейських стандартів

потребує їх закріплення саме в загальному акті про адміністративну процедуру: це виключить розбіжності між різними секторами.

Крім кодифікації, пропонується нормативна модернізація – прийняття підзаконних актів для врегулювання «вузьких» питань, що виникли в нових умовах. Необхідна гармонізація із міжнародними зобов'язаннями: адаптація норм МГП, ЄС та Ради Європи має заповнювати прогалини в захисті цивільного населення і забезпечувати рівень захисту прав людини.

Інституційно важливим є розширення контролю: наприклад, інституціоналізація ролі омбудсмена або спеціальних комісій для нагляду за дотриманням «воєнних» стандартів. У процедурному відношенні – розвиток електронних механізмів подання скарг і апеляцій, а також підготовка державних службовців до застосування нових процедур. Вирішення останніх прогалин значною мірою залежить від розвитку адміністративної юстиції: ефективна судова практика має генерувати необхідні прецеденти та частково заміщувати прогалини у разі неврегульованості ситуацій.

Висновки. Прогалини в адміністративному праві України – це наслідок фундаментальних трансформацій державного управління та наявних недоліків у законодавчому забезпеченні. Вони проявляються у відсутності єдиного системного регулювання, розрізненні принципів «хорошого урядування» та нестачі процедур, необхідних у кризових умовах. Основні заходи – це кодифікація адміністративного процесу, систематизація принципів ЄС, прийняття уточнюючих нормативних актів і посилення механізмів контролю (включаючи судовий). Лише за таких умов адміністративне право зможе ефективно реагувати на виклики сьогодення, забезпечувати верховенство права і права людини в публічній сфері.

Список використаних джерел:

1. Шаповал Р. В. Прогалини адміністративно-правового законодавства щодо правової оцінки колабораційної діяльності (в контексті норм Женевської конвенції). Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 12. С. 667–672. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-12/156.

2. Butenko D., Dimitrova S., Gröning L. Identifying deficits in Ukrainian law: Forensic psychiatry misuse in proceedings of administrative offenses. International Journal of Law and Psychiatry. 2023. Vol. 90. Art. 101920. DOI: 10.1016/j.ijlp.2023.101920.

3. Shkolyk A. The Current State and Perspectives of Administrative Convergence of Ukraine and EU Member States. Realities of Public Administration. 2019. № 5. С. 174–187. DOI: 10.4467/24497800RAP.19.011.11474.

4. Арнаутова А. С. Деякі аспекти адміністративно-правового регулювання оскарження відкритих торгів. Наукові інновації та передові технології. 2026. № 2 (54). С. 2975–2982. DOI: 10.52058/2786-5274-2026-2(54)-2975-2982.

ЄСІМОВ С. С.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПОГЛЯДИ НА ПРОЕКТ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА 2026-2030 РОКИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Аналіз виконання стратегії реформування державного управління на період 2022-2025 роки за визначенням експертів Центру політико-правових реформ «очікуваним результатом проведення реформи державного управління до 2025 року в цій частині визначено формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян мета Стратегії реформування державного управління на період до 2025 року не досягнута» [1].

У даний час ведеться розроблення Стратегії реформування державного управління на 2026–2030 роки, яка повинна включити розділ присвячений кадровому забезпечення органів публічної влади. У проекті Стратегії передбачено відновлення конкурсів на державну службу; прискорення цифровізації процесів на державній службі [2].

Державна служба є одним із провідних інститутів держави. Без державної служби, ефективність діяльності якої залежить від якості організаційно-правового регулювання, не можливе ефективне функціонування держави. Кадрове забезпечення основа інституту державної служби. У даний час формування кадрового потенціалу публічного управління є пріоритетним напрямом європейської інтеграції, що реалізується, у контексті Дорожньої карти з питань реформування державного управління щодо питань

забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» [3].

Дорожня карта з питань реформування державного управління передбачає забезпечення впровадження і обов'язкового використання інформаційної системи управління людськими ресурсами в усіх міністерствах та в усіх діючих інших центральних органах виконавчої влади та їх територіальних органах.

Розробка та реалізація ефективної кадрової політики державної служби у Стратегії реформування державного управління на 2026-2030 року має вирішити проблеми:

- створення умов для залучення молоді та ветеранів військової служби, які приймали участь у захисті територіальної цілісності та суверенітету України на державну службу;
- підтримка перспективних освітніх проектів, що розробляються спеціально для професійного зростання державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування;
- підвищення рівня фінансової обізнаності та основних положень нормативних актів Європейського Союзу у сфері професійної діяльності державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування, формування антикорупційної моделі поведінки, реалізації у діяльності положень Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4].

Цифрова трансформація державного управління неможлива без кадрового забезпечення. Для досягнення ефективності цифровізації державної служби необхідне дотримання балансу приватних і публічних інтересів у професійній діяльності державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування. Такий баланс забезпечує якісний розвиток сфери державного управління у поєднанні практичного досвіду країн ЄС. Це передбачає:

- залучення фахових працівники на основі меритократичного принципу та принципу доброчесності за процедурами, що відповідають європейським стандартам та принципам державного управління;
- запровадження можливостей кар’єрного просування державних службовців у межах сім'ї посад за результатами оцінки службової діяльності;

- запровадження інструментів управління персоналом, спрямованих на сприяння та заохочення працевлаштування ветеранів, осіб з інвалідністю, вразливих категорій та талановитої молоді, для якої державна служба є першим місцем роботи;

- організація навчання керівників державної служби щодо управління персоналом і управління результативністю, зокрема з метою розвитку організаційної та управлінської культури в державних органах, навичок прийняття належних рішень у питаннях, пов'язаних з корупційними ризиками;

- відновлення роботи та модернізація Єдиного порталу вакансій державної служби;

- підвищення кваліфікації державних службовців, забезпечення освоєння додаткових спеціалізованих освітніх програм за спеціальністю професійної діяльності та у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі щодо застосування штучного інтелекту;

- забезпечення інформаційної безпеки даних, що мають стратегічну значущість для держави у публічних базах даних; протидія можливим інформаційним атакам, здатним вплинути на психологічний стан державних службовців;

- активізація взаємодії інститутів громадянського суспільства з державними структурами, формування довірчих відносин через використання електронних засобів комунікації, включаючи соціальні мережі та офіційні сайти в Інтернеті органів публічної влади. Зазначений напрям діяльності повинен знайти відображення у Стратегії реформування державного управління на 2026 - 2030 роки та у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2026-2030 роки.

Цифровізація породжує гостру потреба у компетентних фахівцях, здатних адаптуватися до змін. Зазначеному повинна сприяти реалізація експериментального проекту щодо працевлаштування та оформлення трудових відносин в електронній формі з використанням Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Обрій» [5].

Проблеми відповідності осіб, які перебувають на державній службі, кваліфікаційним повинні вирішуватися вирішені за допомогою оцінювання результатів службової діяльності як ефективної технології управління персоналом.

У зв'язку з підвищенням значимості заходів оцінювання результатів службової діяльності як основна кадрова технологія державної служби, необхідно вдосконалення процедури

оцінювання результатів службової діяльності для усунення фактора суб'єктивності існуючої системи оцінки та зміни Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців з урахуванням можливості використанням цифрових технологій.

Цифрова трансформація державного управління, яка неможлива без кадрового забезпечення, повинна підвищити якість державного управління за рахунок зменшення ступеня необґрунтованого державного втручання, підвищення ефективності правового регулювання шляхом використання норм Закону України «Про адміністративну процедуру» на всіх циклах управління.

Цифровий профіль вакансій на державній службі є перспективною інформаційною платформою щодо побудови кадрової політики державної служби, дозволить швидко реагувати на зміни в законодавстві у зв'язку з імплементацією нормативних документів Європейського Союзу у національне законодавство відповідно до Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) [6].

Використання цифрових систем дозволить мінімізувати кількість прямих контактів громадян, які звертаються за адміністративною послугою. Враховуючи той факт, що корупційна угода передбачає взаємодію двох суб'єктів, один з яких виступає як постачальник публічної послуги, а інший її одержувачем така трансформація значно знижує корупційні ризики.

Інститут державної служби для того, щоб відповідати вимогам Європейського Союзу за всіма показниками зобов'язаний оперативно змінюватися відповідно до загального вектору соціально-економічного розвитку, технологічного прогресу та формування правової соціальної демократичної держави.

Головною метою державної служби в країнах Європейського Союзу є ефективна взаємодія з населенням, задоволення потреб, реагування на поточні процеси в суспільстві з позиції балансу приватних і публічних інтересів. забезпеченні нормальної життєдіяльності країни через реалізацію функцій держави.

Список використаних джерел:

1. Аналіз виконання стратегії реформування державного управління на період 2022-2025 роки. URL. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2026/01/ analiz-vykonannya-strategiyi-rdu-2025-2030.pdf

2. В Україні розроблять нову Стратегію реформування державного управління на 2026-2030 роки. Судово-юридична газета. 25 11.2025р. URL. https://sud.ua/uk/news/ukraine/347085-v-ukraine-razrabotayut-novuyu-strategiyu-reformirovaniya-gosudarstvennogo-upravleniya-na-2026-2030-gody#google_vignette

3. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 р. № 475-р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2834-20

5. Про реалізацію експериментального проекту щодо працевлаштування та оформлення трудових відносин в електронній формі з використанням Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Обрій»: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.01.2026 р. № 41. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2026-%D0%BF#Text

6. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 р. № 438. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text

ЗИЦИК С. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

АДАПТАЦІЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЗАГАЛЬНОЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Закон України «Про адміністративну процедуру», що набрав чинності 15 грудня 2023 року, вперше на законодавчому рівні закріпив єдині правила взаємодії публічної адміністрації з громадянами та бізнесом. Його впровадження є важливою складовою реформи державного управління в Україні та одним із ключових інструментів виконання євроінтеграційних зобов'язань

держави, зокрема в межах першого переговорного кластеру «Основи». Закон сприяє реалізації права на належне адміністрування, гарантованого статтею 41 Хартії основних прав Європейського Союзу, та наближенню української адміністративної практики до стандартів європейського адміністративного простору [1].

У статтях 3, 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» визначено, що якщо іншим законом були встановлені особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ, то такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури [2].

У Податковому кодексі України адміністративна процедура регулюється значно комплексніше у порівнянні з іншими прикладами із законодавства, якими визначений досудовий порядок оскарження дій (бездіяльності) органів публічної влади та їх посадових осіб, охоплюючи: порядок проведення перевірок різних типів, що в інспекційній процедурі за змістом відповідає першим стадіям загальної адміністративної процедури; строки проведення виїзних перевірок; засоби доказування в інспекційній процедурі – матеріали, які є підставами для висновків під час проведення перевірок; підстави прийняття та види процедурних рішень (акт та довідка) для оформлення результатів документальних планових перевірок; загальні вимоги до податкових повідомлень – рішень (які є адміністративними актами за загальним Законом «Про адміністративну процедуру»), податкових вимог та інших документів, адресованих контролюючим органом платнику податків; норма про можливість скасування рішення контролюючого органу органом вищого рівня під час проведення процедури його адміністративного оскарження; досить детальне регулювання адміністративного оскарження.

Цей вибірковий перелік адміністративно-процедурних норм у Податковому кодексі України показує, що у цій сфері обсяг законодавчого забезпечення є дуже високим, хоча й не охоплює усіх аспектів, урегульованих в загальному Законі «Про адміністративну процедуру» [3, с. 68].

Проєктом Закону №14196 від 07.11.2025 «Про внесення змін до Податкового кодексу України у зв’язку з прийняттям Закону України "Про адміністративну процедуру» передбачено ряд змін:

встановити необхідність врахування загальних положень Закону «Про адміністративну процедуру» під час прийняття,

набрання чинності, припинення дії, оскарження адміністративних актів у податковій сфері;

змінити термінологію щодо припинення дії адміністративних актів у податковій сфері (терміни «анулювання», «відкликання», «скасування» узгодити із термінологією Закону «Про адміністративну процедуру»);

впровадити процедури адміністративного оскарження дій та бездіяльності контролюючого органу в податковій сфері;

змінити процедуру оскарження рішень контролюючих органів у податковій сфері для узгодження з вимогами Закону «Про адміністративну процедуру».

встановити необхідність врахування принципів Закону «Про адміністративну процедуру» під час прийняття, набрання чинності, припинення дії, оскарження адміністративних актів у сфері адміністрування ЄСВ;

визначити порядок адміністративного оскарження рішень, дій та бездіяльності у сфері адміністрування ЄСВ;

строки в податкових процедурах узгоджуються із загальними правилами Закону «Про адміністративну процедуру», що усуває плутанину в днях (робочі чи календарні) у певних процедурних моментах [4].

Також проєкт Закону передбачає, що платник податків може оскаржити до моменту прийняття адміністративного акта: 1) відмову щодо початку адміністративного провадження; 2) відмову в наданні статусу заінтересованої особи; 3) відмову щодо відводу посадової особи контролюючого органу (члена колегіального органу) або особи, яка сприяє розгляду справи; 4) рішення про зупинення або закриття адміністративного провадження; 5) відмову в наданні доступу до матеріалів справи або обмеження права особи на ознайомлення з такими матеріалами; 6) іншу процедурну дію та/або процедурне рішення у визначених законом випадках [5].

Починаючи з 1 січня 2015 р. в Україні запроваджено систему електронного адміністрування ПДВ. Вона передбачає ведення Єдиного електронного реєстру податкових накладних, відкриття електронних рахунків для платників у спеціалізованій системі, а також обов'язкове подання податкових декларацій і податкових накладних виключно в електронному форматі. Крім того, було впроваджено електронну систему управління ризиками при адмініструванні ПДВ, яка автоматично зупиняє реєстрацію податкових накладних, що відповідають ознакам ризиковості (Рис. 1).

Рис. 1. Порядок «розблокування» податкової накладної та розрахунку коригування [6, с. 12].

На нашу думку, процедура, наведена у рисунку не зовсім відповідає таким принципам адміністративної процедури як обґрунтованість та пропорційність. Сам факт можливості прийняття рішення про необхідність надання додаткових пояснень несе в собі ризик дискреційних повноважень, адже перелік уточнюючих запитань у контролюючих органів знайдеться завжди. Запиту про надання пояснень і доказів має передувати аргументоване доведення органом контролю складу податкового правопорушення, зокрема суті недотримання норм права та вини суб'єкта господарювання.

Ухвалення законопроєкту № 14196 від 07.11.2025 сприятиме гармонізації податкового законодавства України зі стандартами загальної адміністративної процедури, що дозволить ефективно вирішувати спірні питання в досудовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Два роки виконання Закону «Про адміністративну процедуру»: Звіт Міністерства юстиції. Реформа державного управління : інформаційний портал. 28.01.2026. URL: https://par.in.ua/information/publications/486-dva-roky-vykonannia-zakonu-pro-administratyvnu-protseduru-zvit-ministerstva-yustytsii (дата звернення: 03.05.2026).
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX / Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 03.05.2026).
3. Школик А. М. Оновлення нормативно-правових актів у зв'язку із прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру». Адміністративне право і процес. № 4 (39). 2022. С. 61-72. DOI: https://doi.org/10.17721/2227-796X.2022.4.05.
4. Майя Мальцева. Кабмін ініціює зміни до ПКУ. ЛІГА:ЗАКОН. 7 листопада 2025. URL: https://buh.ligazakon.net/news/240195_kabmn-ntsyu-zmni-do-pku (дата звернення: 03.05.2026).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Проєкт Закону України від 07.11.2025 року №14196. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/58688 (дата звернення: 03.05.2026).
6. Дрозд І.К., Назарова Г.Б. Регуляторні аспекти реєстрації податкових накладних з податку на додану вартість: проблеми, ризики, перспективи. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Вип. 2 (61). 2025. С. 3-15.

ЗИЦИК С. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Сучасна система фінансового моніторингу в Україні базується на дворівневій структурі, що охоплює як державні органи так і широке коло суб'єктів первинного рівня.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є фінансові установи, оператори платіжних систем, професійні учасники організованих товарних ринків та ринків капіталу, оператори поштового зв'язку, філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу, суб'єкти аудиторської діяльності, бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку або здійснюють консультування з питань оподаткування, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, нотаріуси, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги, постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, а також деякі інші суб'єкти господарювання, зокрема які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та Державна служба фінансового моніторингу України [1].

Запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення (далі - ВК/ФТ) є більш ефективним способом захисту суспільств від шкоди, аніж судові переслідування цих незаконних дій після їх вчинення. Згідно з рекомендаціями FATF, наглядові органи повинні імплементувати ризик-орієнтований підхід, щоб виконувати свої функції ефективно та результативно. Ризик-орієнтований підхід передбачає узгодження заходів реагування наглядових органів з оцінюваними ризиками. Він надає наглядовим органам змогу розподіляти обмежені ресурси для ефективного зниження рівня встановлених ризиків ВК/ФТ. Це надасть змогу уникати непотрібного навантаження на сектори, суб'єкти та види діяльності з низьким рівнем ризику під час здійснення наглядової діяльності [2, с. 5].

Ключовим елементом цієї системи є ризик-орієнтований підхід - визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття

відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня [1].

Банки під час здійснення фінансового моніторингу використовують систему автоматизації банку - комплексну інтегровану система автоматизації процесів фінансового моніторингу, яка може складатися з кількох окремих систем або підсистем, які забезпечують функціонування належної системи управління ризиками ВК/ФТ банку.

Аналізом фінансових операцій є комплекс ризик-орієнтованих заходів, які здійснюються на постійній основі та встановлені внутрішніми документами банку з питань ПВК/ФТ, проведення яких дає змогу банку виявити фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Високим ризиком ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом є результат оцінки банком ризику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом, що базується на результатах аналізу сукупності критеріїв, передбачених законодавством України та внутрішніми документами банку з питань ПВК/ФТ, та який свідчить про високу ймовірність використання клієнтом послуг банку для ВК/ФТ.

За результатами моніторингу ділових відносин/фінансових результатів банк може також визначати низький ризик, середній ризик, прийнятний ризик, ризик-апетит (схильність до ризику) банку у сфері ПВК/ФТ. Також розрізняють юридичний ризик, ризик репутації та поняття скорингової ризик-моделі - моделі оцінки ризику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом, яка розраховує певний інтегрований показник (score) на основі питомої ваги притаманних діловим відносинам (фінансовій операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом критеріїв ризику [3].

Міністерством фінансів України розроблені критерії ризиків ВК/ФТ, які зокрема включають такі значення:

- клієнт є фізичною особою, яка є політично значущою особою, членом її сім'ї або особою, пов'язаною з політично значущою особою та приховує особистість;

- має певну поведінку та індивідуальні характеристики: клієнт відчуває себе некомфортно під час надання інформації про активи чи джерело походження активів; небажання або неможливість надати пояснення причин ведення справ у певній країні; надання неповної або неточної інформації під час належної

перевірки такого клієнта; перерахування коштів у країну, з якою клієнт не має ділових зв'язків;

- стосовно якої наявна інформація, що пов'язана з певними діловими відносинами або операціями, а саме: використання банківських чеків або інших документів на пред'явника для здійснення великих платежів; фінансова діяльність такого клієнта не відповідає законній або очікуваній діяльності, активи клієнта переміщаються з рахунка на рахунок різних фінансових установ без видимої на те причини; спостерігається суттєвий рух готівкових коштів або грошових переказів з рахунка / на рахунок, здійснення великої кількості електронних переказів з рахунка / на рахунок; використання різних банківських рахунків без видимої комерційної чи іншої причини;

- клієнт має такі (реєстраційні) ознаки: адреса місцезнаходження клієнта є адресою масової реєстрації (за винятком адрес розміщення бізнес-центрів) або місцезнаходженням клієнта є вигадана адреса; зазначена адреса готелю як адреса реєстрації; постійно змінює місцезнаходження (місце проживання); відсутня адреса місцезнаходження (місця проживання); наявність інформації про реєстрацію клієнта за викраденими, втраченими документами або документами осіб, які померли або яких не існує; місцезнаходженням клієнта є квартира (кімната) за адресою, що є місцезнаходженням іншої юридичної особи, учасник(и) якої не є власником(ами) або пов'язаною(ими) особою(ами) власника такої квартири та ін. [4].

Небанківська установа запроваджує власну модель оцінки ризиків (за потреби скорингову ризик-модель) і самостійно визначає вхідні дані та інформаційні джерела для проведення оцінки ризиків, алгоритм (модель) проведення оцінки ризиків та шкалу визначення рівнів ризиків. Шкала для класифікації рівнів ризику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) обов'язково має містити високий та неприйнятно високий (підкатегорія високого ризику, який є максимально високим ризиком, що не може бути прийнятий установою) рівні ризику [5].

Впровадження ризик-орієнтованого підходу переводить фінансовий контроль з контролю сум на аналіз логіки операцій, що створює сприятливі умови користувачам із «прозорими» доходами. Система автоматично перевіряє нетипові транзакції або великі надходження, вимагаючи документи про походження коштів, а також дозволяє віддалену ідентифікацію, але підвищує ризик

розірвання відносин для клієнтів, які не можуть пояснити суть своїх операцій.

Можемо визначити такі переваги ризик-орієнтованого підходу: зростання інвестиційної привабливості, ефективність боротьби з тіньовою економікою, фіскалізація платежів, недопущення фінансування терористичної діяльності та зростання ефективності контролю державних органів за фінансовими операціями.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 року № 361-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. FATF (2021), Керівництво із застосування ризик-орієнтованого нагляду, FATF, Париж, www.fatf-gafi.org/publications/documents/Guidance-RBA-Supervision.html.

3. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова від 19.05.2020 № 65 / Правління національного банку України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20?find=1&text=%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%98%D0%9A#w1_3 (дата звернення: 03.05.2026).

4. Про затвердження Критеріїв ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Наказ від 28.12.2022 № 465 / Міністерство фінансів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-23#n17 (дата звернення: 03.05.2026).

5. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу: Постанова від 28.07.2020 № 107 / Правління національного банку України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20?find=1&text=%D1%88%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%83#w1_1 (дата звернення: 03.05.2026).

КРАВЦОВА Т. М.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ПОЛІЦІЯ ЯК АДМІНІСТРАТИВНИЙ ОРГАН У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

У контексті сучасних державотворчих процесів в Україні, зокрема в умовах безпекових викликів, особливого значення набуває визначення правового статусу Національної поліції не лише як правоохоронного, а й як адміністративного органу. Це зумовлено тим, що значна частина рішень поліції безпосередньо впливає на права і свободи особи та приймається в межах адміністративної процедури.

Розгляд поліції як адміністративного органу відображає сучасні державотворчі процеси в Україні, пов'язані з удосконаленням публічної адміністрації, утвердженням принципів верховенства права та посиленням гарантій прав людини.

Попри наявність нормативного регулювання, залишається недостатньо визначеним місце поліції у системі адміністративних органів, що проявляється у недостатньому розмежуванні її правоохоронної та адміністративної функцій, а також у відсутності чітких критеріїв реалізації дискреційних повноважень.

У зв'язку з цим актуальним є уточнення адміністративно-правового статусу поліції саме в контексті адміністративної процедури та обґрунтування необхідності встановлення меж її дискреції як гарантії захисту прав особи.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [1], Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері забезпечення публічної безпеки, охорони прав і свобод людини та протидії злочинності. У цьому контексті адміністративно-правовий статус поліції слід розглядати не лише як сукупність її повноважень, а як комплекс правових характеристик, що визначають її місце у системі публічної адміністрації та особливості взаємодії з приватними особами.

На відміну від традиційного сприйняття поліції виключно як правоохоронного органу, у межах адміністративної процедури вона

виступає як адміністративний орган, що приймає індивідуальні адміністративні акти та здійснює владні управлінські функції.

До ключових ознак поліції як адміністративного органу доцільно віднести: прийняття індивідуальних адміністративних актів, здійснення адміністративних процедур, застосування заходів адміністративного примусу, а також реалізацію дискреційних повноважень у межах, визначених законом. Саме ці ознаки дозволяють відмежувати адміністративну діяльність поліції від суто правоохоронної та обґрунтовують її місце у системі публічної адміністрації.

Адміністративна процедура виступає ключовою формою реалізації владних повноважень поліції, в межах якої приймаються рішення, що впливають на права та обов'язки приватних осіб. Її зміст визначається системою принципів, закріплених, зокрема, у Законі України «Про адміністративну процедуру» [2], спрямованих на забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини.

У європейській правовій традиції такі принципи охоплюються концепцією належного урядування (good administration) і включають право особи бути вислуханою, доступ до інформації, обов'язок мотивування рішень та забезпечення ефективних засобів правового захисту.

Застосування цих принципів у діяльності поліції означає обов'язок врахування позиції особи, належного обґрунтування прийнятих рішень, а також створення умов для їх подальшого оскарження. Саме через адміністративну процедуру забезпечується реалізація владних повноважень поліції у правомірні управлінські рішення, що підтверджується практикою діяльності Національної поліції.

Особливе місце у структурі адміністративно-правового статусу поліції займають дискреційні повноваження, що передбачають можливість вибору варіанту рішення залежно від обставин конкретної справи. Така дискреція є об'єктивно необхідною для ефективного виконання функцій поліції, зокрема при застосуванні превентивних заходів, під час перевірки документів або винесення термінових заборонних приписів, та заходів адміністративного примусу, що особливо актуально в умовах воєнного стану та підвищених безпекових ризиків.

Водночас реалізація дискреційних повноважень пов'язана з ризиками свавільного втручання у права особи, що зумовлює необхідність встановлення чітких меж їх здійснення. До основних

принципів, які мають визначати реалізацію дискреції, слід віднести пропорційність, обґрунтованість рішень, заборону свавілля та забезпечення рівності у подібних правовідносинах [2].

Недостатнє нормативне закріплення цих принципів у чинному законодавстві свідчить про наявність прогалин у правовому регулюванні та обумовлює необхідність їх подальшої імплементації у діяльність поліції в межах адміністративної процедури.

Отже, Національна поліція України у межах адміністративної процедури виступає не лише як правоохоронний орган, а як адміністративний орган, що приймає індивідуальні адміністративні акти та реалізує владні управлінські повноваження щодо приватних осіб.

Обґрунтовано, що ключовою особливістю її адміністративно-правового статусу є поєднання владного характеру повноважень із обов'язком забезпечення прав і свобод людини через дотримання принципів адміністративної процедури.

Встановлено, що дискреційні повноваження поліції є необхідним елементом її діяльності, однак потребують чіткого нормативного визначення меж їх реалізації, зокрема шляхом закріплення принципів пропорційності, обґрунтованості та заборони свавілля.

Таким чином, удосконалення правового регулювання адміністративної процедури у діяльності поліції є важливою передумовою підвищення рівня гарантій захисту прав особи у відносинах із публічною адміністрацією.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 10. Ст. 50.

ЛЕПІШ Н.Я.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
м. Львів

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Ефективність державної антикорупційної політики безпосередньо залежить від чіткої правової регламентації відповідальності за корупційні діяння. В Україні таке регулювання здійснюється, зокрема, у межах адміністративно-деліктного законодавства, ядром якого є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Вагоме місце в ньому займає розділ XIII-А «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією», який охоплює систему норм, спрямованих на забезпечення невідворотності адміністративної відповідальності посадових осіб за порушення встановлених антикорупційних заборон, обмежень і вимог [1].

Запровадження розділу XIII-А КУпАП стало ключовим етапом у формуванні інституційно-правової моделі запобігання корупції в Україні. Ці норми конкретизують положення Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, який визначає загальні принципи та механізми державної антикорупційної політики. Зокрема, статті 172-4 – 172-9 КУпАП передбачають адміністративну відповідальність за такі діяння, як порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, неподання або несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, порушення обмежень щодо одержання подарунків, а також порушення вимог фінансового контролю. Таким чином, адміністративно-правові норми виконують функцію первинного запобіжного бар'єра, спрямованого на усунення порушень ще до виникнення складу злочину, передбаченого кримінальним законодавством [2].

Важливо, що розділ XIII-А КУпАП слугує своєрідним інструментом реалізації принципу невідворотності покарання, який відображений у статті 68 Конституції України. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення є частиною ширшої системи заходів превенції, закріплених у міжнародних документах, передусім Конвенції ООН проти корупції (United Nations Convention against Corruption, UNCAC), ратифікованої Україною у 2006 році. У статті 5 Конвенції зазначено, що держави-учасниці зобов'язуються розробляти та здійснювати ефективну, скоординовану

антикорупційну політику. Таким чином, адміністративна юрисдикція у справах, пов'язаних із корупцією, є безпосереднім проявом виконання міжнародних зобов'язань України щодо превенції та притягнення до відповідальності [3].

Реалізація положень розділу XIII-A КУпАП тісно пов'язана з діяльністю Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), уповноваженого складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, відповідно до статті 255 КУпАП. Це забезпечує належний процесуальний механізм для виявлення, документування та передачі матеріалів до суду. Разом з тим, у практиці застосування норм розділу XIII-A спостерігається низка проблем: непослідовність у визначенні складу правопорушень, колізії між положеннями КУпАП і Закону «Про запобігання корупції», а також труднощі у доведенні наявності прямого умислу. Для підвищення ефективності механізму адміністративної відповідальності необхідно гармонізувати процедури розслідування та забезпечити належну координацію між НАЗК, Національною поліцією та судами.

З міжнародно-правової точки зору, імплементація розділу XIII-A відповідає європейським антикорупційним стандартам, визначеним у Кримінальній та Цивільній конвенціях Ради Європи про боротьбу з корупцією [4], а також у рекомендаціях GRECO (Group of States against Corruption) [5]. Ці документи підкреслюють важливість диференціації видів відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки правопорушення та необхідність забезпечення пропорційності санкцій. У цьому контексті українська модель адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення демонструє відповідність загальновизнаним європейським принципам good governance – доброго врядування, відкритості та підзвітності

Окрім карального аспекту, розділ XIII-A КУпАП виконує важливу превентивну функцію. Сам факт наявності адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення стимулює посадових осіб дотримуватися правил етичної поведінки, уникати конфлікту інтересів і належно декларувати свої доходи. Така профілактична роль адміністративного права сприяє формуванню культури доброчесності у сфері публічної служби. Це узгоджується з положеннями Стратегії розвитку системи запобігання корупції в Україні на 2021–2025 роки, затвердженої Указом Президента України від 22 червня 2022 року № 436/2022,

яка визначає одним із пріоритетів удосконалення адміністративно-правових механізмів протидії корупції [6].

Підсумовуючи, можна зазначити, що розділ XIII-А КУпАП є ключовим адміністративно-правовим інструментом реалізації державної антикорупційної політики, який поєднує в собі превентивний і каральний елементи. Його ефективне застосування сприяє зміцненню довіри суспільства до органів влади, забезпеченню прозорості управлінських процесів та виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері боротьби з корупцією. Подальший розвиток цієї правової інституції має відбуватися у напрямі вдосконалення процесуальних процедур, підвищення професійної підготовки осіб, які уповноважені складати протоколи, а також цифровізації контролю за дотриманням антикорупційного законодавства. Лише за таких умов адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення стане не формальністю, а реальним механізмом забезпечення верховенства права та невідворотності відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

3. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC): Конвенція від 18.10.2006 р. № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

4. Кримінальна та Цивільна конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією: Конвенція від 27.01.1999 р. № ETS173 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101

5. GRECO (Group of States against Corruption). Evaluation and Compliance Reports – Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/greco

6. Стратегія розвитку системи запобігання корупції в Україні на 2021–2025 роки: Указ Президента України від 22.06.2022 р. № 436/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2022

МАЛЕТОВА О. С.
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

ДЕМОКРАТИЧНИЙ НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ: ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення належного громадського нагляду за діяльністю правоохоронних органів є невід'ємною ознакою демократичної правової держави. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України ця проблематика набуває особливого значення: з одного боку, воєнний стан об'єктивно зумовлює певні обмеження публічності та доступу до інформації, а з іншого – суспільна потреба у прозорості діяльності правоохоронних інституцій, зокрема Державного бюро розслідувань, не лише не зменшується, а й суттєво зростає. Пошук оптимального балансу між вимогами національної безпеки та демократичними стандартами громадського контролю становить актуальне науково-практичне завдання. Як зазначають R. Kniep,L. Ewert, E. McCluskey, B. León Reyes та C. Aradau, розуміння демократичного нагляду часто обмежується технократичним підходом, зводячись до експертної та інституційної складової [1, с. 210]

Нагляд може бути встановлено як реакція на проблеми всередині правоохоронного органу або на вимогу громади щодо незалежного цивільного розгляду, або місто чи правоохоронний орган можуть активно розробити модель, яка, на їхню думку, підходить для його юрисдикції [2].

Ця позиція є важливою для розуміння того, що громадський нагляд за діяльністю Державного бюро розслідувань не повинен обмежуватися лише формальними інституційними механізмами, а має включати більш широкі форми демократичної участі та публічного обговорення.

Громадяни мають можливість здійснювати громадський нагляд через різноманітні громадські об'єднання, молодіжні організації, політичні партії, волонтерські рухи тощо. Також суб'єктами громадського нагляду від імені громадськості можуть бути окремі громадяни. Водночас відповідним суб'єктам гарантується право на вільний доступ до інформації про діяльність державних інституцій, подання електронних петицій, проведення громадських слухань та інше [3, с. 44].

Безумовно, в умовах воєнного стану, певні усталені норми і механізми можуть бути обмежені або трансформовані у

відповідності до вимог національної безпеки та оборони. Водночас, можливість громадян до здійснення громадського нагляду за діяльністю органів державної влади до них не належить. Звичайно, діяльність Державного бюро розслідувань не може бути цілковито відкритою, адже обмежується таємницею слідства, військовою таємницею, державною таємницею та іншими правовими обмеженнями, у тому числі обмеженнями воєнного стану. Однак, жоден громадянин в Україні вже не готовий бути відстороненим та неінформованих про результати розслідування гучних кримінальних проваджень, про результативність роботи Державного бюро розслідувань, його досягнення. За таких умов громадський контроль за діяльністю Державного бюро розслідувань стає ще більш важливим. Зараз населення України чітко усвідомлює необхідність продовження демократичного курсу України до європейських цінностей та пріоритетів. Ми розуміє, що під час воєнного стану не можна поставити «наш шлях» та започатковані реформи на паузу, адже після завершення воєнного стану у нас не буде часу «повертатися» до змін. Ми повинні дивитися виключно уперед до дійсно демократичного, правового, публічного та максимально відкритого суспільства, де індикатори 10.6 та 10.10 16 Цілі Сталого Розвитку Організації Об'єднаних Націй справді досягнуто.

Початок повномасштабного вторгнення спричинив серйозні безпекові ризики не тільки для життя українців, але й для демократичного розвитку держави. Зважаючи на невизначену ситуацію у лютому-березні 2022 року держава була змушена закрити численні державні реєстри та дані, які можуть бути використані ворогом проти України. Це у свою чергу значно вплинуло на роботу громадських організацій, які займаються боротьбою з корупцією, питаннями реформування, моніторингом судової системи та інше.

Разом з тим, навіть в таких складних умовах громадськість продовжує здійснювати нагляд за діями влади та стримувати її в рамках якісного сервісу, що забезпечує безпеку та врегульовує суспільні відносини.

Характерною рисою громадського нагляду в умовах воєнного стану є зміна пріоритетів. На перший план виходить моніторинг ефективності використання ресурсів, спрямованих на оборонні потреби, та дотримання прав громадян в умовах дії обмежувальних заходів воєнного стану. Особлива увага

приділяється нагляду за діяльністю правоохоронних органів та їх взаємодією з військовими формуваннями [4, с. 345].

Таким чином, громадський нагляд за діяльністю Державного бюро розслідувань в умовах воєнного стану зазнає суттєвої трансформації, однак не втрачає своєї принципової значущості. Обмеження, зумовлені таємницею слідства, військовою та державною таємницею, не можуть слугувати підставою для повного усунення громадськості від контролю за результативністю діяльності цього органу. Збереження та розвиток механізмів громадського нагляду в умовах війни є не лише елементом демократичного врядування, а й складовою євроінтеграційного курсу України та досягнення індикаторів Цілі сталого розвитку ООН № 16. Після завершення дії правового режиму воєнного стану Україна має отримати не ослаблену, а зміцнену систему громадського контролю над правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. Kniep R., Ewert L., León Reyes B., Tréguer F., Mc Cluskey E., Aradau C. Towards democratic intelligence oversight: Limits, practices, struggles. Review of International Studies. 2023. Vol. 50. P. 209–229.
DOI: https://doi.org/10.1017/S0260210523000013.

2. Attard B. Oversight of Law Enforcement is Beneficial and Needed – Both Inside and Out. Pace Law Review. 2010. Vol. 30. DOI: https://doi.org/10.58948/2331-3528.1755.

3. Kravchuk M. Public control over the activities of local government bodies under the conditions of marital state. Actual Problems of Law. 2023. No. 1. P. 42–46. DOI: https://doi.org/10.35774/app2023.01.042.

4. Приходченко Л. Особливості здійснення громадського контролю під час воєнного стану в Україні. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2023. № 29. С. 344–347. DOI: https://doi.org/10.35432/tisb292023289737.

ПУНДОР Ю.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Застосування статті 173-7 КУпАП «Сексуальне домагання» : аналіз судової практики

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що стаття 173-7 «Сексуальне домагання» відносно нова у Кодексі України про адміністративні правопорушення [1], а сам проступок споконвічний.

22 травня 2024 року парламентом прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 3733-IX. Останній набув чинності 19 грудня 2024 року відповідно зазнали змін механізми щодо належного розслідування фактів насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміни їхньої поведінки. Разом з цим появилась стаття, котра передбачає адміністративну відповідальність за сексуальні домагання [2, с. 79].

Відповідно до абзацу 6 статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV сексуальне домагання - дії сексуального характеру (що не посягають на статеву свободу чи статеву недоторканість особи), виражені вербально, невербально або фізично (слова, жести, рухи тіла, доторкування, поплескування або інші аналогічні дії), які ображають чи принижують гідність особи та можуть супроводжуватися створенням щодо неї залякувального, ворожого або образливого, принизливого середовища (ситуації) [3].

Сексуальні домагання — це небажані дії сексуального характеру, які принижують, ображають, залякують, викликають відчуття небезпеки. Це можуть бути: небажані дотики, неприйнятні коментарі щодо зовнішності, посвистування, нав'язливі дзвінки чи повідомлення в соціальних мережах, демонстрація статевих органів тощо. Перелік не є вичерпним.

Сексуальні домагання (як і сексуальне насильство в цілому) — це дії, які вчиняються щодо людини без її добровільної згоди [4].

Диспозиція статті 173-7 КУпАП викладена наступним чином: сексуальне домагання, тобто умисне вчинення проти бажання особи образливих, принизливих дій сексуального характеру, виражених вербально або невербально (слова, жести, рухи тіла), у тому числі з використанням електронних комунікацій. За таке правопорушення законодавець передбачив такі адміністративні стягнення, як штраф від 1360 до 2720 гривень або громадські

роботи на строк від двадцяти до сорока годин, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку.

Повторне протягом року вчинення вищезазначеного порушення, а також вчинення такого порушення стосовно особи, яка перебуває у матеріальній, службовій чи іншій залежності від правопорушника підвищує розмір штрафу від 2 720 до 4 760 гривень, громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [1].

Відразу слід зауважити, що визначення «сексуальне домагання» у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» відрізняється із текстом диспозиції статті 173-7 КУпАП. Остання не містить посилання на створення залякувального, ворожого або образливого, принизливого середовища (ситуації) для потерпілої особи. Також не зазначено про фізичні дії сексуального характеру. Такі відмінності можуть впливати на кваліфікацію правопорушень, застосування статті на практиці.

Щодо об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-7 КУпАП, то вона полягає у вчиненні проти бажання особи образливих, принизливих дій сексуального характеру, виражених вербально або невербально (слова, жести, рухи тіла), у тому числі з використанням електронних комунікацій. Таким чином, диспозиція зазначеної норми визначає ключові ознаки відповідної протиправної поведінки, а саме: вчинення дій проти бажання особи; наявність образливого, принизливого характеру таких дій; сексуальний характер дій; форма прояву – вербальна, невербальна або з використанням електронних комунікацій. Ці ознаки є обов'язковими для кваліфікації зазначеного адміністративного правопорушення [5, с. 420].

У сфері адміністративного права важливо чітко розмежовувати прийнятні форми сексуально забарвленої поведінки, зокрема флірт, і дії, що порушують права особи та можуть становити сексуальні домагання.

Основними критеріями розмежування флірту та сексуальних домагань є: добровільна згода (флірт передбачає її наявність, домагання – вчиняються без згоди); сприйняття (флірт не викликає негативних емоцій, домагання – призводять до відчуття

страху, приниження чи обурення); мета та контекст (флірт має на меті доброзичливу взаємодію, тоді як домагання – домінування, сексуальний вплив або приниження) [5, с. 422].

Звернемось до практики правозастосування статті 173-7 КУпАП.

Постановою Луцького міськрайонного суду від 10 березня 2025 року у справі № 161/1911/25 водія таксі Болт притягнуто до адміністративної відповідальності у виді штрафу в розмірі 80 (вісімдесяти) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 1360 (одна тисяча триста шістдесят) гривень. Правопорушник умисно вчинив проти бажання пасажирки образливі дії сексуального характеру, виражені вербально, а саме робив непристойні коментарі, щодо її зовнішності, пропонував послуги інтимного характеру. Ці дії створили для неї образливу ситуацію порушивши її особисту гігієну [6].

Постановою Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30 грудня 2025 року у справі № 607/26578/25 особу притягнуто до адміністративної відповідальності у виді штрафу в розмірі 100 (ста) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1700 (одна тисяча сімсот) гривень. Кривдник у приміщенні магазину «Сімі» умисно вчиняв проти бажання потерпілої образливі та принизливі дії сексуального характеру, виражені невербально, а саме свідомо наблизився з метою доторкнутися до останньої та щипнув за сідницю без її згоди, що створило для неї залякування, принизливу ситуацію, порушивши її особисту гідність [7].

Постановою Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 01 квітня 2026 року у справі № 357/5032/26 особу визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статею173-7 ч.1 КУпАП та застосовано до нього захід впливу у виді попередження. Правопорушник вчинив дії сексуального домагання по відношенню до неповнолітньої особи, а саме: руками проводив по тулубу та через одяг проводив в області статевих органів, чим вчинив принизливі дії невербального характеру що створило для неповнолітньої потерпілої залякування та принизливу ситуацію [8].

Проаналізувавши судову практику ми виявили такі діяння, що складають об'єктивну сторону статті 173-7 КУпАП «Сексуальне домагання»: щипання за сідницю без згоди; непристойні коментарі щодо зовнішності; пропозиція послуг інтимного характеру; хапання за руки, груди; нав'язливе переслідування; повідомлення інтимного

характеру без згоди, непристойні жарти, інші дії, що ображають честь і гідність особистості.

Підбиваючи підсумки, важливо, зазначити, що на практиці виникають питання з розмежуванням адміністративної та кримінальної відповідальності (як прояв сексуального насильства) або ж постраждалі особи відмовляються документувати такі правопорушення через сором, недовіру правоохоронним органам, судовій системі.

Однак, правова культура флірту - це запорука стосунків без насильства.

Список використаної літератури:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 30.04.2026).

2. Пундор Ю., Аніщук В. Особливості змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Часопис Київського університету права. 2025. Випуск 2. с. 78-84. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/97/123

3. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 30.04.2026).

4. Сексуальні домагання – це не флірт. Це порушення закону! Асоціація жінок-юристок України "ЮрФем". URL: https://jurfem.com.ua/sexualni-domahannya-porushennya-zakonu/ (дата звернення: 30.04.2026).

5. Іщенко-Ладна Т.В. Теоретико-правові аспекти сексуального домагання як адміністративного правопорушення. Науковий вісник Ужгородського національного Університету. 2025. Випуск 89: частина 2. С. 418-423.

6. Постанова Луцького міськрайонного суду від 10 березня 2025 року у справі № 161/1911/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125684177 (дата звернення: 30.04.2026).

7. Постанова Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 30 грудня 2025 року у справі

№607/26578/25 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133004745 (дата звернення: 30.04.2026).

8. Постанова Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 01 квітня 2026 року у справі № 357/5032/26 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135398189 (дата звернення: 30.04.2026).

ФОКША Л.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ,
м. Дніпро

ПУБЛІЧНЕ ГАРАНТУВАННЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ ІНСТИТУТ ФІНАНСОВОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Сучасний розвиток фінансово-правових механізмів держави, особливо в умовах поствоєнної трансформації економіки, зумовлює необхідність переосмислення змісту та ролі інструментів публічного кредиту. Одним із таких інструментів є публічне гарантування, яке поступово виходить за межі допоміжного елементу бюджетного процесу та набуває ознак самостійного інституту фінансового права. Водночас у національній правовій доктрині цей феномен досі досліджується фрагментарно, переважно у контексті державних гарантій як форми боргових зобов'язань [1; 2].

Публічне гарантування доцільно визначати як форму участі держави або органів місцевого самоврядування у публічних кредитних відносинах, у межах якої публічний суб'єкт бере на себе умовне зобов'язання забезпечити виконання боргових зобов'язань позичальника перед кредитором у разі настання передбачених законом або договором обставин. На відміну від державних запозичень, цей механізм не передбачає безпосереднього залучення бюджетних коштів на початковому етапі, проте формує потенційні фінансові зобов'язання, що можуть трансформуватися у видаткові зобов'язання бюджету.

Теоретико-правовий аналіз дозволяє обґрунтувати самостійність публічного гарантування як інституту фінансового права через систему його характерних ознак. Передусім, воно має виражений публічно-правовий характер, оскільки регулюється імперативними нормами бюджетного та фінансового законодавства та спрямоване на забезпечення публічного інтересу, а не приватної автономії волі сторін [3]. Надання гарантій здійснюється в межах встановлених законом процедур, що обмежує дискрецію держави та підпорядковує її діяльність вимогам фінансової дисципліни.

Другою важливою ознакою є умовність фінансового зобов'язання. Держава не виступає первинним боржником, а її обов'язок виникає лише за умови невиконання зобов'язань основним боржником. Саме ця особливість дозволяє віднести публічні гарантії до категорії умовних боргових зобов'язань, що мають специфічний правовий режим обліку та контролю.

Третьою ознакою є тісний зв'язок публічного гарантування з бюджетною відповідальністю держави. У разі реалізації гарантії виконання відповідних зобов'язань здійснюється за рахунок бюджетних коштів, що безпосередньо впливає на стан державних фінансів і показники боргової стійкості. Це зумовлює необхідність встановлення граничних обсягів гарантій та запровадження механізмів контролю за їх наданням.

Четверта ознака полягає у функціональному призначенні цього інституту. На відміну від бюджетного фінансування, публічне гарантування спрямоване не на пряме перерозподілення фінансових ресурсів, а на створення умов для залучення позабюджетного капіталу. Завдяки гарантійному механізму знижується рівень ризиків для кредиторів, що підвищує інвестиційну привабливість проєктів і сприяє економічному розвитку.

П'ятою ознакою є інституційна обмеженість публічного гарантування. Законодавство встановлює чіткі ліміти, критерії відбору проєктів і процедури надання гарантій, що обумовлено необхідністю запобігання надмірному накопиченню умовних боргових зобов'язань і забезпечення фінансової стабільності [1].

Особливого значення набуває подвійна правова природа публічного гарантування. З одного боку, воно формує умовне боргове зобов'язання держави, яке у разі настання гарантійного випадку трансформується у реальне бюджетне зобов'язання. З іншого боку, виконує функцію способу забезпечення виконання зобов'язань позичальника, підвищуючи його кредитоспроможність

та знижуючи ризики кредитора. Така подвійність визначає його унікальне місце у системі фінансового права.

У структурі публічного кредиту публічне гарантування займає проміжне положення між державними запозиченнями та бюджетним кредитуванням. Якщо запозичення передбачають пряме залучення коштів до бюджету, а кредитування — їх подальше використання на умовах повернення, то гарантії виконують опосередковану функцію, забезпечуючи доступ до фінансових ресурсів без негайного бюджетного навантаження [4].

Водночас сучасний стан нормативно-правового регулювання публічного гарантування в Україні не повною мірою відповідає його потенціалу як інструменту фінансової політики. Законодавство має переважно рамковий характер і зосереджується на процедурно-бюджетних аспектах, залишаючи недостатньо врегульованими питання стратегічного використання гарантій. Недостатня деталізація процедур, обмежений доступ суб'єктів малого і середнього підприємництва та наявність фіскальних ризиків суттєво обмежують ефективність цього механізму.

Вбачається за доцільне виокремлення публічного гарантування як самостійного інституту фінансового права, що має автономний предмет правового регулювання — відносини щодо формування, обліку та реалізації умовних боргових зобов'язань держави. На відміну від традиційного підходу, за яким державні гарантії розглядаються лише як складова бюджетного процесу, запропоновано розглядати публічне гарантування як окремий структурний елемент системи публічного кредиту, що виконує специфічну регулятивну та стимулюючу функції.

Отже, публічне гарантування є самостійним інститутом фінансового права, що поєднує риси публічного кредиту, бюджетної відповідальності та фінансового регулювання. Його подальший розвиток має здійснюватися шляхом удосконалення нормативної бази, підвищення рівня правової визначеності та прозорості, а також запровадження ефективних механізмів управління умовними борговими зобов'язаннями держави.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50–51.

2. Рядінська В. О., Нефьодов С. В. Фінансово-правове регулювання надання державних (місцевих) гарантій в Україні : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 212 с.

3. Фінансове право : підручник / за ред. Т. Є. Кагановської, М. П. Кучерявенка ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2022. 432 с.

4. Киян В., Обушенко Н. та ін. Бюджетне право : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2025. 372 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16809

СЕКЦІЯ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

АНІЩУК В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК КАТЕГОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Початковою точкою для переосмислення функціоналу кримінального права у сфері безпеки став 2014 рік, коли Україна зіткнулася з першими проявами гібридної агресії, що згодом, у 2022 році, переросли у відкриту загарбницьку війну з боку Російської Федерації. Наслідки цього збройного конфлікту вийшли далеко за межі суто політичних чи географічних категорій, оголивши критичну незахищеність базових прав цивільного населення. Саме тому сьогодні виникає гостра потреба у новому доктринальному погляді на національну безпеку: кримінальний закон повинен інтерпретувати її не як абстрактне політичне гасло, а як фундаментальний об’єкт кримінально-правової охорони, що є основою для відновлення правопорядку та збереження суверенної держави.

У системі Особливої частини кримінального права національна безпека посідає місце самостійного об’єкта кримінально-правової охорони. У розділі І Особливої частини КК України передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. Тому й основи національної безпеки в такому ракурсі виступають як самостійний родовий об’єкт, під яким традиційно розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та

держави. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», на нормативному рівні виокремлюються такі самостійні, але взаємопов'язані компоненти, як воєнна безпека, державна безпека, а також громадська безпека та порядок [1].

Кримінально-правовий аналіз свідчить, що категорія «національна безпека» є загальним (родовим) поняттям, тоді як інші види безпеки виступають її структурними елементами, які частково збігаються за змістом і взаємно доповнюють один одного. Воєнна безпека вузько фокусується на захисті від зовнішніх воєнних загроз, державна безпека охоплює ширший спектр політичних та економічних викликів цілісності країни , а громадська безпека орієнтована на підтримання правопорядку та захист прав громадян від внутрішніх загроз.

Незважаючи на об'єктивну тенденцію в умовах воєнного стану асоціювати національну безпеку виключно з воєнною , ці поняття не можна ототожнювати. Національна безпека як правовий концепт вимагає комплексного підходу, оскільки охоплює також інформаційну, кібернетичну, екологічну стабільність та захист демократичних інститутів, які нерідко стають об'єктами гібридних атак.

Роль національної та воєнної безпеки як самостійних об'єктів охорони полягає в тому, що вони мають слугувати чіткими розмежувальними ознаками між суміжними складами кримінальних правопорушень. Проте нині у КК України спостерігається суттєва законодавча колізія при розмежуванні ч. 1 ст. 111-1 (публічне заперечення громадянином України збройної агресії рф чи окупації) та ст. 436-2 (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф). Перше діяння законодавець відніс до злочинів проти національної безпеки (Розділ І Особливої частини), а друге – до злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ ХХ Особливої частини), що охоплює воєнну безпеку. На практиці ж суди стикаються з тотожністю фактичного складу цих правопорушень. Ця помилка виникла на етапі криміналізації вказаних діянь, через що судові органи стали заручниками нормативної невизначеності. Оптимальним шляхом вирішення цієї проблеми є декриміналізація або виключення однієї із цих конкуруючих норм (ч. 1 ст. 111-1 або ст. 436-2 КК України).

У доктрині кримінального права триває дискусія щодо доцільності реформування Розділу І Особливої частини КК України. Окремі науковці, зокрема О. О. Кваша, пропонують змінити його назву на «Кримінальні правопорушення проти держави»,

критикуючи філософську «розмитість» терміна «безпека» та вказуючи на підміну понять [2]. Проте повернення до радянського за своєю суттю примату «держави» над «національною безпекою» вбачається концептуально хибним. Поняття «національна безпека» є значно ширшим та антропоцентричним, адже воно захищає не просто владний апарат і суверенітет, а тріаду «людина – суспільство – держава». Звуження цього об'єкта до інтересів суто державних інституцій нівелює цінність прав і свобод людини як невід'ємної складової демократичного ладу.

Водночас назва Розділу І Особливої частини КК України потребує редакційного коригування шляхом виключення слова «основи». Така необхідність зумовлена логікою розвитку національного законодавства, де застарілий Закон України «Про основи національної безпеки України» 2003 року було замінено сучасним базовим Законом України «Про національну безпеку України» 2018 року.

Таким чином, доходимо висновку, що національна безпека є фундаментальною та інтегральною категорією кримінального права, яка динамічно еволюціонує в умовах сучасних воєнних викликів. Збереження самостійного статусу національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони та очищення кримінального закону від дублюючих норм є запорукою підвищення ефективності правосуддя, захисту національних інтересів і гарантування безпечних умов існування українського суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

2. Кваша О. О. Родовий об'єкт злочинів проти розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України: держава &; національна безпека. Право України. 2023. № 11. С. 24-36. DOI: 10.33498/louu-2022-11-024 URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2022_11-s2.pdf

АНІЩУК В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

КОРОВІЦЬКА К. С.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України (ст. 65 Конституції України). В умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Російської Федерації, особливого значення набуває чітке дотримання військової дисципліни та встановленого порядку несення військової служби. Будь-які порушення у цій сфері безпосередньо впливають на боєздатність підрозділів та ефективність виконання бойових завдань, що зумовлює необхідність суворої, але справедливої кримінально-правової оцінки таких діянь

Одним із найбільш складних та розповсюджених у судово-слідчій практиці є питання кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 Кримінального кодексу України – самовільне залишення військової частини (далі – СЗЧ) або місця служби [1]. Актуальність обраної теми підкріплюється тим, що з 2024 року підходи до кваліфікації зазначеного правопорушення зазнали суттєвої трансформації. Зокрема, набрання чинності Законом України № 3902-IX від 20.08.2024 р. впровадило нові правові механізми, які дозволяють звільняти військовослужбовців від відповідальності за перше вчинення СЗЧ за умови їх добровільного повернення та згоди командира [2].

Для глибокого розуміння специфіки кваліфікації СЗЧ необхідно звернутися до змісту самого діяння [4]. Як зазначається у науково-практичному коментарі до КК України, самовільне залишення частини полягає у тому, що військовослужбовець у службовий час залишає територію військової частини або місце служби, не одержавши дозволу відповідного начальника. При цьому під військовою частиною слід розуміти територію у межах казарменого, табірного, похідного чи бойового розташування.

Важливим для юридичної оцінки є розмежування понять «військова частина» та «місце служби». Хоча зазвичай вони збігаються, в умовах бойових дій місцем служби може виступати будь-яка локація, де боєць виконує наказ: вогнева позиція, місце проведення господарських робіт поза розташуванням частини або маршрут руху у складі колони. Самовільність у такому контексті означає відсутність прямого дозволу компетентного командира.

Окремою формою прояву СЗЧ є нез'явлення вчасно на службу, що вчиняється шляхом бездіяльності. Це ситуація, коли особа, перебуваючи поза частиною на законних підставах (відпустка, лікування), не повертається у встановлений строк, маючи для цього об'єктивну можливість. Водночас, ключовим критерієм для кваліфікації за ст. 407 КК України є відсутність поважних причин затримки. Якщо нез'явлення зумовлене форс-мажорними обставинами (стихійне лихо, раптове загострення стану здоров'я, руйнування логістичних шляхів внаслідок обстрілів), таке діяння не може розглядатися як військовий злочин через відсутність вини особи.

Об'єктом кримінального првопорушення є установлений порядок проходження військової служби, який зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно перебувати в розташуванні військової частини чи місця служби, а офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом – у службовий час і не залишати їх без дозволу відповідного начальника.

Суб'єктом самовільного залишення військової частини або місця служби виступає фізична осудна особа, яка на момент вчинення правопорушення має офіційний статус військовослужбовця. Це означає, що особа повинна проходити один із видів військової служби, передбачених Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» [3], бути придатною до неї за станом здоров'я та не досягти граничного віку перебування в лавах Збройних Сил [5]. Слід підкреслити, що в умовах воєнного стану коло суб'єктів за ч. 5 ст. 407 КК України є максимально широким. На відміну від мирного часу, де частини статті розмежовували відповідальність строковиків, контрактників та офіцерів окремо, під час війни під дію норми підпадають усі категорії: мобілізовані особи, резервісти, курсанти військових навчальних закладів, а також іноземці та особи без громадянства, які уклали контракт на проходження служби.

Важливим нюансом кваліфікації є часовий аспект набуття статусу суб'єкта. Особа стає суб'єктом військового злочину з

моменту зарахування до списків особового складу військової частини (або з моменту відправлення до частини з територіального центру комплектування для мобілізованих). Відповідно, припинення цього статусу, наприклад, через офіційний наказ про звільнення у запас або за станом здоров'я, унеможливлює притягнення особи до відповідальності за цією статтею, навіть якщо факт відсутності мав місце раніше, але не був задокументований під час перебування на службі.

Також існує критична необхідність відмежування СЗЧ від дезертирства (ст. 408 КК України). Хоча обидва правопорушення посягають на порядок несення військової служби, вони мають принципові відмінності у вольовому аспекті поведінки винного. Дезертирство за своєю правовою природою є більш небезпечним діянням, оскільки передбачає повний розрив зв'язку з армією.

Вирішальне значення для правильної кваліфікації має встановлення змісту умислу військовослужбовця. Головна відмінність СЗЧ від дезертирства полягає саме у спрямованості мети. При самовільному залишенні частини особа має намір тимчасово ухилитися від виконання обов'язків, усвідомлюючи неминучість свого повернення. Натомість дезертирство передбачає мету ухилитися від служби назавжди. В умовах воєнного стану судова практика звертає увагу на такі непрямі докази наміру на дезертирство, як тривалість відсутності, зміна прізвища, приховування статусу військовослужбовця, знищення військового квитка або спроба перетину державного кордону. Без встановлення мети «назавжди залишити службу» кваліфікація за ст. 408 КК України є неможливою, а діяння має розцінюватися як СЗЧ.

За підсумками вивчення кримінальних проваджень та отриманими результатами експертного опитування працівників Державного бюро розслідувань, спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері і військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань дослідниця проблеми дезертирства А. О. Кавунська презентувала основні групи мотивів вчинення дезертирства. Серед таких вчена назвала ті, що викликані, по-перше, початковим негативним ставленням до проходження військової служби, як-от: небажання проходити військову службу; страх втрати життя, можливість бути скаліченим, пораненим чи потрапити в полон, легкодухість; по-друге, бойовою обстановкою або воєнним станом, наприклад, боягузтво; психологічна травма після участі у бойових діях; по-третє, певною життєвою ситуацією,

як-от: смерть близької людини, хвороба батьків, членів сім'ї, інші сімейні чи особисті обставини; по-четверте, проходженням військової служби (наприклад, нестатутні відносини в колективі військовослужбовців; байдуже ставлення до проблем військовослужбовців командирів, офіцерського та сержантсько-старшинського складу; недоліки у виховній роботі; незадовільні матеріально-побутові умови військової служби; брак дозвілля та відпочинку військовослужбовців); по-п'яте, факторами кримінально-протиправного характеру (наприклад, спроба уникнути покарання у результаті вчинення іншого кримінального правопорушення). Війна ставить перед людьми над-звичайні моральні дилеми, про які можна сказати як про моральний вибір в екстремальних умовах. У випадку дезертирства це вибір між власним виживанням і власними інтересами та обов'язком перед державою і товаришами по службі. У мирний час дезертирство можна розглядати як порушення дисципліни, а в умовах війни – як глибоку моральну кризу, що ставить під сумнів цінності й ідеали людини.

Підсумовуючи викладене, ми вважаємо, що ключовою особливістю кваліфікації СЗЧ в умовах воєнного стану є необхідність чіткого розмежування тимчасового залишення частини (ст. 407 КК) від дезертирства (ст. 408 КК) за критерієм мети. На нашу думку, встановлення мотивів військовослужбовця (від психологічного виснаження до сімейних обставин) має бути пріоритетним при прийнятті рішення про відповідальність. Ми переконані, що запровадження механізму звільнення від покарання за перше вчинення СЗЧ згідно із Законом № 3902-IX є стратегічно правильним кроком для збереження людського ресурсу армії. Таким чином, сучасна модель кваліфікації має базуватися на балансі між суворою дисципліною та наданням бійцю можливості виправити помилку і повернутися до захисту Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України... щодо вдосконалення відповідальності за військові правопорушення» від 20.08.2024 № 3902-IX.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/3902-20/sp:dark#Text

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація.

5. Кваліфікація самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства: теорія та практика реалізації : метод. рек. / [колектив авторів]. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2025. 21-22 с.

6. Кавунська А. О., Кузнєцов В. В. Детермінація дезертирства в умовах воєнного стану. Право та державне управління. 2024. № 4. С. 138–144.

АНІЩУК В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

КОВАЛЬ А. М.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Сучасні трансформації правової системи й виклики глобального характеру зумовлюють нагальну необхідність переосмислення підходів до захисту фундаментальних прав людини, де охорона здоров'я посідає центральне місце у ієрархії державних пріоритетів. Формування цілісного механізму протидії посяганням на життя населення стає критично важливим в умовах появи нових біогенних загроз, стрімкого розвитку біотехнологій та трансформації соціальних відносин. Важливим кроком у цьому напрямі стало виконання Україною основних вимог Конвенції Ради Європи «MEDICRIME», що підтверджує готовність держави до впровадження міжнародних стандартів боротьби з фальсифікацією медичної продукції [4]. Комплексне визначення стратегічних векторів розвитку вітчизняного кримінального законодавства має на меті забезпечення стабільного функціонування системи охорони

здоров'я та гарантування безпеки кожного пацієнта. Своєчасна реакція на правопорушення в медичній і фармацевтичній галузях виступає запорукою збереження людського капіталу як найвищої соціальної цінності й основи національного суверенітету.

Забезпечення національної безпеки і належного рівня правопорядку неможливе без стійкої нормативної бази, котра детально регламентує принципи діяльності медичних установ й професійні обов'язки фахівців. Згідно статті 4 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», основними принципами охорони здоров'я є визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, а також державна підтримка і розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері [3]. Це законодавче положення підкреслює особливу стратегічну роль медичної царини в структурі державного управління й закладає правовий фундамент для суворої регламентації професійних стандартів. Державна політика у цьому контексті спрямована не тільки на безпосереднє надання послуг, але й на формування системної юридичної відповідальності за порушення встановлених протоколів лікування і адміністративних норм. Послідовне впровадження цих принципів у практичну площину дозволяє суттєво мінімізувати ризики посадової халатності й зловживань, що є критично важливим для відновлення суспільної довіри до державних інститутів влади.

Кримінальний кодекс України традиційно виступає ключовим інструментом стримування і покарання за найбільш небезпечні прояви протиправної поведінки, які загрожують здоров'ю. Згідно статті 140 Кримінального кодексу України, неналежне виконання професійних обов'язків медичним чи фармацевтичним працівником, якщо воно спричинило тяжкі наслідки для хворого, тягне за собою відповідальність у вигляді позбавлення права обіймати певні посади, виправних робіт, обмеження або навіть позбавлення волі [1]. Наявність такої чіткої санкції дозволяє кваліфікувати професійні помилки або свідому бездіяльність як суспільно небезпечні діяння, що підлягають обов'язковій кримінально-правовій оцінці з боку держави. Законодавець звертає особливу увагу на специфічному статусі суб'єктів, чия щоденна діяльність безпосередньо пов'язана з ризиком для фізичного й психологічного стану людини. Системне посилення контролю за виконанням професійних регламентів через призму кримінального закону є необхідною превентивною умовою

для запобігання випадкам медичного травматизму і трагічних летальних наслідків.

Науковці обґрунтовано наголошують, що динаміка сучасних кримінально протиправних проявів вимагає гнучкої адаптації правових норм до специфічних умов, зокрема корупційних ризиків у періоди криз. Як зазначає в своїх працях Н. Лесько, ефективна кримінально-правова політика має обов'язково враховувати пандемічні загрози та бути спрямованою на рішуче подолання корупційних схем, які дестабілізують систему надання медичної допомоги та розподілу ресурсів [2]. Корупція у системі охорони здоров'я не лише створює штучні бар'єри для доступу найменш захищених верств населення до лікування, але й повністю дискредитує ідею рівності перед законом та якісної медицини.

Саме тому розробка й впровадження превентивних заходів разом із розширенням переліку спеціальних складів кримінальних правопорушень в сфері медицини та громадського здоров'я є першочерговим завданням для теоретиків права й законодавчого органу. Лише комплексний підхід до криміналізації зловживань дозволить ефективно очистити медичну галузь від недобросовісних елементів і забезпечити прозорість державних закупівель медикаментів.

Питання юридичного супроводу медичної практики і захисту прав учасників цих відносин розглядаються як складне мультидисциплінарне явище. На думку С. Кімченка, кримінально-правова охорона особистої безпеки в сфері медичної діяльності повинна базуватися на чіткому та однозначному розмежуванні між правомірним медичним ризиком, виправданим складністю ситуації, та власне кримінально караним діянням [5]. Даний виважений підхід забезпечує необхідну правову захищеність кваліфікованих медичних працівників при виконанні складних хірургічних чи інноваційних маніпуляцій, одночасно гарантуючи непорушність прав пацієнтів. Встановлення точних юридичних критеріїв відповідальності допомагає уникнути небезпечного суб'єктивізму й маніпуляцій при кваліфікації складних правопорушень у медичній сфері. Подальша гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами біоетики дозволить підвищити рівень правової культури як лікарів, так і пацієнтів.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про те, що країни з розвиненою правовою системою дедалі частіше віддають перевагу посиленню персональної відповідальності керівників медичних установ за системні збої у забезпеченні безпеки здоров'я. В

багатьох європейських державах (Німечина, Люксембург, тощо) кримінально-правова політика інтегрована з жорстким страхуванням професійної відповідальності, де кримінальний закон вступає в дію лише за наявності кримінально протиправної самовпевненості чи прямого умислу на заподіяння шкоди. Запозичення таких моделей дозволило б Україні відійти від карального ухилу в бік стимулювання дотримання високих стандартів безпеки через економічні та правові фільтри. Орієнтація на світові стандарти захисту громадського здоров'я вимагає відмови від застарілих механізмів контролю на користь прозорих процедур аудиту якості надання медичної допомоги.

З огляду на існуючі законодавчі прогалини, доцільною науковою пропозицією є впровадження до Кримінального кодексу України окремих норм, що передбачатимуть відповідальність за фальсифікацію медичної документації з метою приховування помилок, що призвели до шкоди здоров'ю. Крім того, потребує реформування підхід до оцінки ступеня тяжкості наслідків, де варто враховувати не лише фізичну шкоду, а й довгострокову втрату якості життя пацієнта через некомпетентні дії фахівця. Такі зміни сприятимуть створенню превентивного бар’єру, котрий унеможливить формальне ставлення до здоров'я людини як до статистичного показника. Тільки через посилення деталізації правових норм можна досягти реальної персоналізації відповідальності в медичному секторі.

Отже, сучасна кримінально-правова політика у сфері охорони громадського здоров’я постає як динамічна й багатогранна система, що поєднує суворість санкцій із глибоким аналізом специфіки професійної медичної діяльності. Ключовим вектором удосконалення чинного законодавства є системна протидія корупційним проявам та впровадження нових складів кримінальних правопорушень, здатних ефективно реагувати на виклики сучасності. Стійка взаємодія загальних нормативних актів і спеціальних положень кримінального закону формує надійний каркас для дієвої превенції правопорушень у цій галузі. Подальший розвиток правової доктрини має зосереджуватися на забезпеченні справедливого балансу між державними інтересами, непорушністю прав пацієнта та професійною свободою медичної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ : станом на 15 квіт. 2026 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 02.05.2026).

2. Лесько Н. Кримінально-правова політика України у сфері протидії корупційним правопорушенням у сфері охорони здоров'я:пандемічні загрози, сучасний стан і напрями вдосконалення. Академічні візії. 2025. 30 верес. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2676/2529 (дата звернення: 02.05.2026).

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 11 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text (дата звернення: 02.05.2026).

4. Україна виконала основні вимоги Конвенції Ради Європи "Medicrime" :Держлікслужба. Держлікслужба. URL: https://www.dls.gov.ua/news/україна-виконала-основні-вимоги-конв/ (дата звернення: 02.05.2026).

5. Хімченко С. А. Кримінально-правова охорона особистої безпеки у сфері медичної діяльності. Juris Europensis Scientia. 2023. № 2. URL: https://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2023/24.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

КИРИЧУК М. О.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк.

МЕТОДИ ЗБОРУ ТА ОБРОБКИ ДАНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Актуальність методів збору та обробки даних у кримінальному праві обумовлюється не лише загальною цифровізацією судової й правоохоронної діяльності, а й необхідністю протидії новим видам злочинів — кіберзлочинності,

воєнним злочинам, гібридним формам протиправної діяльності. Проблематика теми полягає в тому, що традиційні методики збору фактичної інформації вже не повністю відповідають сучасним умовам: зростає обсяг електронних доказів, ускладнюється їх технічна структура, а правозастосовцю доводиться враховувати численні ризики порушення прав людини при обробці інформації. У зв'язку із цим постає потреба у переосмисленні методологічних основ доказування, уточненні критеріїв допустимості даних і розробленні оновлених стандартів їх інтеграції в кримінально-правовий процес.

Методи збору даних у кримінальному праві охоплюють широкий спектр інструментів – від класичних криміналістичних прийомів огляду місця події, фіксації матеріальних слідів та проведення експертиз, до сучасних цифрових методів аналізу інформації. Дослідники підкреслюють, що якісне збирання даних має ґрунтуватися на процедурній точності, технологічній адекватності та дотриманні базових процесуальних гарантій, адже саме зібрані докази формують зміст кримінально-правової оцінки діяння. Порушення хоча б одного з елементів цієї системи ставить під сумнів правову цінність отриманої інформації.

Окреме місце займають цифрові докази, які стали невід'ємною частиною більшості сучасних кримінальних проваджень. До них належать дані мобільних пристроїв, серверних систем, соціальних мереж, відеофіксації, логів, інформації з хмарних сервісів. Як зазначають фахівці, робота з цифровими слідами потребує поєднання криміналістичних, технічних та процедурних підходів, а також суворого контролю за збереженням автентичності інформації. Саме тому впроваджуються методики криптографічного хешування, використання форензик-інструментів і стандартизовані процедури електронного вилучення даних. У Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України методи збору та обробки даних включають слідчі дії (огляд, виїмка, обшук), отримання інформації від органів та осіб, використання технічних засобів (фото, відео, аудіо), а також аналіз цифрових даних та комп'ютерної інформації, що фіксуються у протоколах, а їх допустимість визначається суворо процесуальними нормами, згідно зі статтями 42, 93,237 КПК та відповідними науковими публікаціями [1].

Методи збору та обробки даних в Україні регулюються законом «Про захист персональних даних», що вимагає чітких підстав (згода, виконання договору, закон, життєві інтереси,

обов'язки володільця) для обробки, включаючи методи збору (анкети, форми, автоматизовано) та обробки (систематичні дії, редагування, класифікація) з дотриманням принципів конфіденційності та безпеки, забезпечуючи права суб'єктів даних [2].

Методи збору та обробки даних в оперативно-розшуковій діяльності регулюються Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», і включають як традиційні агентурні та спостереження, так і сучасні кримінально-аналітичні методи (кримінальний аналіз, інформаційно-аналітичні системи) для пошуку та обробки відомостей про злочинні угруповання та їхню діяльність, перетворюючи сирі дані на докази для досудового розслідування [3].

Одним із ключових напрямів сучасної методології є обробка зібраних даних, що включає їх систематизацію, класифікацію, порівняльно-правовий аналіз, статистичну обробку, кримінальний аналіз і формування доказової картини. Аналітичні методи дозволяють виявляти приховані структури злочинної діяльності, прогнозувати тенденції, визначати кримінологічно значимі залежності та сприяти прийняттю виважених кримінально-правових рішень. Особливо важливими стають методи big data, автоматизованого моделювання, інтелектуального аналізу даних, що дозволяють опрацьовувати великі масиви інформації, які раніше були недоступні для традиційних методів.

Значну увагу сучасні дослідження приділяють проблемі дотримання стандартів прав людини у процесі збору й обробки даних. Наголошується, що ефективність кримінального переслідування не може виправдовувати втручання у приватне життя, якщо воно не ґрунтується на принципах пропорційності, законності та необхідності. Особливо це стосується прослуховування, стеження, аналізу персональних даних, доступу до приватних електронних комунікацій.

Отже, сучасні методи збору та обробки даних у кримінальному праві потребують комплексного підходу, що включає криміналістичну точність, цифрову компетентність, аналітичну гнучкість і правові гарантії захисту прав людини. Їх розвиток є ключем до ефективного, законного та справедливого кримінального правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 01.08.2025 р. № 4651- VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Про захист персональних даних: Закон України: від 14.05.2025 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України: від 09.08.2024 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

КВАША Р. С.,
доктор філософії в галузі права,
науковий співробітник відділу проблем
кримінальної юстиції та кримінології,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ

КРИМІНОЛОГІЯ ВІЙНИ: ПЕРЕВІРКА НА ДОЦІЛЬНІСТЬ

Російсько-українська війна актуалізувала проблематику війни як кримінологічного, кримінально-правового, міжнародно-правового та політологічного феномену. У сучасних соціально-політичних умовах в Україні особливої уваги потребує політичне насильство, зокрема його крайня форма — війна. Сьогодні війна як прояв політичного насильства є не лише національною, а й всесвітньою проблемою. Вивчення війни, її форм і видів у XXI столітті здатне сприяти створенню ефективної системи протидії насильству як міждержавному феномену.

Політичне насилля загалом, і в контексті триваючої російсько-української війни зокрема, є однією з глобальних проблем сучасного світу та вже призвело до руйнації встановленого після Другої світової війни міжнародного правопорядку. Збройне насилля на пострадянському просторі є складною та багатогранною проблемою, воно пов’язане з політичною ідеологією російської федерації, яка ґрунтується на тоталітарних методах організації внутрішнього державного життя, агресивну експансію проти інших народів, консервування культурної відсталості і руйнування розвинутих цивілізацій. Тому слід погодитись із тим, що «руський мір», як основа «рашизму» – оновленої версії фашизму, став

синонімом звірств російських окупантів в Україні [1, с. 33, 37]. Через збройне протиборство вирішуються такі питання, як контроль над державною владою, реалізація права на самовизначення народів, територіальні суперечності, ідеологічні протиріччя, етнополітичні проблеми, міждержавне суперництво, захист власної території від агресора або захоплення територій, боротьба за ресурси, боротьба за домінування у світі тощо [2, с. 31]

На сьогодні проблема війни викликає чимало дискусій у науках юридичного циклу, а також залишається недостатньо системно опрацьованою в межах політологічної науки. Науковці наголошують, що в політичних і соціально-філософських дослідженнях досі не сформовано чіткої, обґрунтованої категоризації та логічної концептуалізації політичного насильства. Саме це зумовлює потребу в подальшому науковому осмисленні війни як крайнього прояву політичного насильства.

Вітчизняні кримінологи формулюють поняття політичного злочину як умисне суспільно небезпечне діяння, передбачене відповідними міжнародно-правовими актами, та/або криміналізоване національним законодавством, що вчиняється з політичного мотиву і є однією з протиправних форм боротьби за владу в державі чи на міжнародному рівні [3, с. 9].

Оскільки поняття політичного насильства не має нормативного закріплення в Кримінальному кодексі України, воно на сьогодні не може вважатися усталеною кримінально-правовою категорією. У той же час війна як прояв політичного насильства входить до кримінально-правового термінологічного апарату, в межах якого наразі досліджуються поняття, закріплені в нормах КК України, на кшталт «воєнні злочини», «пропаганда війни», «злочин агресії» тощо. Кримінологія як міждисциплінарна наука оперує поняттями політичного насильства, політичної злочинності тощо. Відповідно політичне насильство слід розглядати як умисне протиправне застосування фізичного або психологічного впливу з метою досягнення політичної мети (мотиву), при цьому інші цілі (мотиви) можуть мати місце як другорядні.

Війна як форма політичного насильства є предметом міждисциплінарного дослідження та перебуває у полі зору багатьох суспільних наук, у тому числі кримінології. У межах кримінологічної науки насильство традиційно розглядається як родове, ширше поняття, тоді як агресія виступає одним із його конкретних проявів. З огляду на це будь-який акт агресії є формою насильства, проте не кожен прояв насильства становить агресію.

Слід відзначити, що науковці використовують поняття «кримінологія війни». Так, В. В. Сокуренко запропонував бачення кримінології війни як інтегративного напряму кримінологічних досліджень і заснованої на ньому практики протидії злочинності (кримінологічна практика), має на меті гносеологічну специфікацію та прикладну інституціоналізацію відповідних інтелектуальних та безпосередніх кримінально-превентивних практик під запити зниження частоти відтворення збройних конфліктів та інтенсивності порушень фундаментальних прав людини, що відбуваються у їх контексті [4, с. 28]. На наш погляд, такий підхід потребує критичного осмислення, оскільки він створює ризик необґрунтованої фрагментації кримінологічної науки. За аналогічною логікою можна було б виокремлювати «кримінологію вбивства», «кримінологію шахрайства» та інші подібні напрями, що навряд чи відповідало б критеріям наукової обґрунтованості.

Логічний ланцюг дослідження може бути вибудуваний через співвідношення категорій «насильство — політичне насильство — війна» як загального, особливого та одиничного. У цьому співвідношенні насильство виступає найбільш загальною категорією, яка є достатньо дослідженою у кримінальному праві та кримінології. Політичне насильство є його особливим різновидом, що пов'язується з політичною владою, боротьбою за неї, її утриманням або впливом на політичні процеси, а також із відповідними політичними мотивами. Війна ж може розглядатися як одиничний, найбільш небезпечний, масштабний та організований прояв політичного насильства.

Війна та політичне насильство не є самостійними підставами кримінальної відповідальності в статтях Кримінального кодексу України, отже не можна їх вважати кримінально-правовими категоріями. Водночас термін «війна» (або ж «Друга світова війна») міститься у статтях КК України, зокрема таких: ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого», ст. 427 «Здача або залишення ворогові засобів ведення війни», ст. 436 «Пропаганда війни», ст. 437 «Злочин агресії», ст. 438 «Воєнні злочини», ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави», ст. 444 «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист».

Війна є предметом дослідження саме в межах кримінології. На думку вчених, феномен воєнних злочинів за сучасних умов не може бути адекватно досліджений, описаний, пояснений у

традиційних предметних межах кримінології. Є потреба у виокремленні окремої галузі (підгалузі) сучасної кримінології – кримінології війни. Остання має охоплювати не лише воєнні злочини, а й, власне, феномен, детермінацію, прояви, жертв агресивної війни та супутніх їй злочинів. Кримінологія війни може претендувати на відносно автономний гносеологічний статус у новітніх контурах і глибинах кримінологічних предметного поля, саме того поля, що заграло інакшими фарбами на тлі викликів епохи постмодерну, а надто найбільш гострих та антигуманних проявів диктатур контрреальностей [5, с. 601-602]. Такий підхід вважаю надто вузьким.

Війна може розглядатися як крайній прояв політичного насильства, що характеризується найвищим рівнем організованості, масштабності та суспільної небезпечності. Саме тому доцільним видається розвиток політичної кримінології як окремого наукового напряму, спрямованого на дослідження політично зумовлених форм злочинності, насильства та агресії. Так, вітчизняний кримінолог О М. Костенко неодноразово наголошував на існуванні «нового наукового напряму – політичної кримінології» [6, с. 102].

Підтримуючи ідею доцільності дослідження війни в межах політичної кримінології, водночас не погоджуюсь із виокремленням самостійної галузі – кримінології війни. Війна є крайнім, найбільш небезпечним проявом колективного політичного насильства, збройною боротьбою за владу. Війна не є феноменом поза соціально-політичною системою, існує в її межах і має зв'язки із іншими елементами. Тому війна є об'єктом дослідження в межах політичної кримінології.

Погоджуємось із П. Л. Фрісом у тому, що аналізуючи кримінально-правову політику, кримінальне право і кримінальне законодавство з позиції перспектив їх розвитку в майбутньому та їх впливу на злочинність, необхідно враховувати, що усі вони: і політика, і кримінальне право, і кримінальне законодавство – повинні бути єдиними [7, с. 356]. Відповідно завданням майбутніх полінаукових досліджень (кримінально-правових, кримінологічних та політологічних) є розробка багатоаспектної теорії політичного насильства, яка повинна враховувати специфіку сучасної російської агресії проти України [8, С. 658].

У кримінологічному вимірі війна постає не лише як політичне або воєнне явище, а як масштабна форма організованого колективного насильства, зумовленого політичними мотивами. Її

кримінологічне значення визначається специфічними причинами, складними механізмами зародження й розвитку, кримінально караним характером окремих проявів, а також глибокими соціальними та правовими наслідками.

Список використаних джерел:

1. Денищенко Д. В. Збройне насилля на пострадянському політичному просторі як атрибут ідеології росії. Політікус: науковий журнал. 2023. Випуск 5. С. 31-40.

2. Денищенко Д. В. Збройне насилля як фактор трансформації політичного простору: дис. доктора філософії за спеціальністю 052. Політологія. Полтава, 2025. 322 с.

3. Маляр Г. В. Політична злочинність як об'єкт кримінологічного дослідження: дис. … канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2010. 216 с.

4. Сокуренко В. В. Кримінологія війни: зміст та концептуальні засади формування. Вісник кримінологічної асоціації України. 2023. No2(29). С. 11-30. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.01

5. Сокуренко В. В. Кримінологія війни крізь призму корупційної складової: важливі аспекти стратегій і тактик протидії злочинності. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 598-602. URL: https://lsej.org.ua/11_2022/145.pdf

6. тОлександр Костенко. У світлі соціального натуралізму (вибране) : вибрані твори. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2020. 812 с.

7. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики. Вид. друге, доповн. і переробл. 2026. 387 с.

8. Кваша Р. С. Політичне насильство в контексті російської збройної агресії як міждисциплінарна проблема. Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Випуск 37. Київ, 2026. С. 649-659.

КОЛБ О. Г.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
https://orcid.org/0000-0003-1792-4739

БУСЕЛ А. О.
здобувач вищої освіти другого (магістерского) рівня
юридичного факультету НУ «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАСУДЖЕНИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Як показує практика, впродовж дії на території України воєнного стану (2022–2026 рр.) щорічно збільшується абсолютна кількість і питома вага у загальній структурі злочинності кримінальних правопорушень, що посягають на найбільш важливі об'єкти кримінально-правової охорони, які визначені у чинному Кримінальному кодексі (КК) (національну безпеку; мир, безпеку людства і міжнародний правопорядок; громадську безпеку; ін.) [1], що, у свою чергу, обумовлює необхідність на всіх рівнях (доктринальному, законодавчому, правоохоронному тощо) по-новому підійти до застосування нашою державою визначених у законі заходів примусу, включаючи й кримінально-виконавчого та адміністративно-правового характеру, до осіб, які звільняються з місць позбавлення волі.

Мова, перш за все, йде про так званий адміністративний нагляд, який застосовується до відповідних категорій засуджених, які відбували покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу і на момент звільнення, на переконання законодавця, мають підвищену суспільну небезпеку та високий рівень вірогідності вчинення рецидивних кримінальних правопорушень (ст. 34 КК), у зв'язку з чим до погашення або зняття судимості (ст.ст. 89–91 вказаного Кодексу) потребують посиленого контролю за їх поведінкою з боку правоохоронних органів та громадськості [2, с. 530–531].

Більше того, у контексті сьогоденних викликів і загроз, що пов'язані з відкритою воєнною агресією російської федерації (рф) проти України та появою у зв’язку з цим нових реальних джерел посягань на національну безпеку, територіальну цілісність і державний суверенітет, слід визнати, що в наявності складна теоретико-прикладна проблема, вирішення якої лежить також і в площині активізації наукових розробок в зазначеному напрямі.

Результати вивчення змісту законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регулюють питання, пов’язані зі встановленням адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також аналізу практики їх застосування і наукових джерел, дозволяють вести мову про деякі особливості застосування вказаного виду державного примусу в умовах воєнного стану в Україні (2022–2026 рр.), а саме:

1. За вказаний часовий проміжок у чинний КК було внесено низку змін і доповнень у виді нових кримінальних правопорушень, що з'явилися в нашій державі в період відкритої воєнної агресії рф та які у силу цього та підвищеної суспільної небезпеки [3, с. 942] були включені у Закон України про кримінальну відповідальність (ст.ст. 111-1 «Колабораційна діяльність»; 111-2 «Пособництво державі-агресору»; ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї тощо»; ін.).

Крім цього, впродовж воєнного стану суттєвим чином видозмінені й інші норми КК (від зміни назви розділу І Особливої частини до доповнення ряду його статей відповідними кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими складами кримінальних правопорушень).

Враховуючи зазначене, логічно було б ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» доповнити такими об'єктами даного державного примусу, як:

а) засудженими до позбавлення волі, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, як потенційних носіїв загроз, що посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, а також громадську безпеку, особливо в умовах воєнного стану;

б) засудженими до позбавлення волі, які покарані судом за вчинення інших кримінальних правопорушень, що були внесені у чинний КК впродовж 2022–2026 рр. (за ст.ст. 436, 436-2, 437, 438, 442, 442-1, інших вказаного Кодексу).

В умовах воєнного стану в Україні набули розвитку такі тенденції, що стосуються досліджуваної у цій роботі проблематики, як:

а) подальше зменшення кількості засуджених, які тримаються у кримінально-виконавчих установах закритого типу (ч. 3 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)).

Зокрема, згідно з офіційними даними Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України станом на 01.07.2023 року у таких установах та слідчих ізоляторах (СІЗО) (а, це останні публічні відомості, які оприлюднені на сайті вказаного органу виконання покарань) утримувалося 43 тис. 640 осіб [4] (у 1991 році ці показники сягали більше 152 тис. [5, с. 1]), що дає можливість на практиці відповідним суб'єктам реалізації адміністративного нагляду розширити свій правовий арсенал

впливу на всіх, без виключення, засуджених, які відбувають на сьогодні покарання у виді позбавлення волі на певний строк (27 тис. 215 таких осіб) [4].

Отже, і в цьому випадку розширення переліку об'єктів адміністративного нагляду у сьогоденні шляхом внесення змін у ст. 3 зазначеного вище Закону є об'єктивно необхідним, враховуючи існуючі потенційні та реальні загрози, що пов'язані з посяганням на основи національної безпеки в умовах воєнного стану в Україні та проведення реформи у секторі Сил безпеки і оборони;

б) щорічне збільшення в умовах воєнного стану в Україні кількості кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи (зокрема, у 2025 році такий ріст склав 6,7% по зрівнянню з 2024 роком, а в останньому — на 25,3% щодо 2023 року, а в цьому ж періоді відносно 2022 року — на 47,6% [1]), а також інших злочинів, які пов'язані з посяганням на мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок (наприклад, так званих воєнних злочинів (ст. 438 КК)), що теж можна віднести до додаткових аргументів щодо доповнення ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» новими об'єктами вказаного державного примусу;

в) щорічне збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень в Україні впродовж 2022–2026 рр. (зокрема, у 2023 році ріст склав 31,1%; у 2024 р. — 3,6%; у 2025 р. — 23,5%) [1], що, у свою чергу, також обумовлює необхідність видозміни ст. 3 вказаного вище Закону, враховуючи підвищений рівень суспільно небезпечних наслідків, які наступають в результаті вчинення винними особами злочинів в умовах воєнного стану

Таким чином, виходячи з отриманих результатів проведеного у цій науковій роботі аналізу, можна констатувати, що у зв'язку з існуючими в умовах воєнного стану особливостями застосування окремих видів державного примусу до засуджених, а також потенційними і реальними загрозами, які посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність і незалежність нашої держави, об'єктивно потребує видозміни Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», у тому числі й шляхом розширення переліку об'єктів, відносно яких він встановлюється..

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення у 2013-2025 рр. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-

zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

2. Конопельський В. П., Явтушенко А. М. Соціально-правова природа адміністративного нагляду та особливості його реалізації в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 1. 2024. С.530-532.

3. Панов М. І. Суспільна небезпечність злочину. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с. С. 942–944.

4. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/.

5. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України за 1991 рік: інформ. бюл. Київ: Головне управління виконання покарань МВС України, 1992. 28 с.

КОЛБ Р. О.,
кандидат юридичних наук, головний персональний менеджер з валютних операцій ГО АТ КБ «Приватбанк»

ДУЧИМІНСЬКА Л. М.,
начальник управління контрольно-перевірочної роботи Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА – ЯК ОДИН ІЗ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як свідчить практика, останнім часом, особливо в умовах воєнного стану (2022-2026 рр.), все більше нарікань та скарг надходить від громадян на протиправні дії органів Пенсійного фонду України (ПФУ). При цьому в основі змісту цих звернень лежить діяльність, що має відношення до застосування в діяльності ПФУ визначеного в ст. 8 Конституції України принципу верховенства права.

Саме тому, для того, щоб розробити належний механізм забезпечення та реалізації у правозастосовчій діяльності ПФУ зазначеного основоположного принципу права, варто належним чином з'ясувати його соціальну та правову складові, а також зміст тих ознаки, що складають його сутність. При цьому слід зазначити, що у доктринальних джерелах цей принцип науковці розуміють по-різному. Враховуючи вказане, можна у зв'язку з цим такі наукові погляди поділити на наступні напрями досліджень, а саме:

наукові розробки, де цей принцип тлумачиться як об'єктивна необхідність та домовленість відповідних суб'єктів права відносно того, які національні інститути або норми міжнародного права слід розвивати та гармонізувати один до одного (наприклад, як законодавство України привести до законодавства Європейського Союзу);

наукові праці, у яких даний принцип розуміють у широкому аспекті, тобто як своєрідну модель права, на підставі якої здійснюється реалізація державної влади у тій чи іншій країні (зокрема, як має функціонувати ПФУ у демократичній країні);

наукові дослідження, де цей принцип вважають своєрідним мірилом у співвідношення права і закону як у цілому у сфері суспільних відносин, так і в окремих їх галузях (як от: ПФУ має служити державі чи людині?) [1, с. 335];

наукові погляди, відповідно до яких досліджуваний принцип вважається та виражається на практиці у виді системи морально-правових цінностей, що охороняються на правовому рівні (знову ж таки, ПФУ має захищати та гарантувати права пенсіонерів, чи пояснювати свої порушення відсутністю коштів у держави?) [2, с. 33];

наукові висновки, що стосуються оцінки рівня захисту прав людини, законних інтересів і свобод людини і громадянина та його відповідності механізму їх забезпечення на практиці (в даному випадку мова йде про те, що ПФУ не може виконувати явно незаконних наказів і розпоряджень, які пов'язані з відповідними правами пенсіонерів) [3, с. 88];

наукові доктрини, у яких закріплено роль і місце вказаного принципу у галузі кримінального права, а також реалізації у зв'язку з цим інших галузей законодавства, що пов'язані, зокрема, з діяльністю ПФУ [4, с. 612].

Таким чином, якщо виходити з отриманих результатів даного дослідження та співставити загальнотеоретичні та кримінологічні позиції, що стосуються місця, ролі та впливу

принципу верховенства права на організацію та виконання заходів, спрямованих на реалізацію завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі у сфері діяльності ПФУ, то необхідно у зв'язку з цим визнати діалектичний взаємозв'язок, взаємодію і взаємообумовленість зазначених принципів права, а також констатувати про пріоритетність принципу верховенства права у запобіжній діяльності органів ПФУ в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Теорія держави і права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/.

2. Кельман М. С., Котуха О. С., Коваль І. М. Загальна теорія держави і права : підручник. Тернопіль, 2017. 604 с. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/.

3. Верховенство права: доктрина і практика / за заг. ред. В. Патей-Братасюк. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 536 с. URL: https://e-u.edu.ua/ua/nauka/vydavnyctvo/.

4. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький, 2013. 764 с. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/443.

МІРОШНІЧЕНКО М. В.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету

ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Ефективність протидії фінансово-економічній злочинності значною мірою визначається інституційною спроможністю правоохоронних органів, їх функціональною визначеністю та узгодженістю дій. Серед суб'єктів забезпечення фінансово-економічної безпеки держави особливе місце посідає Національна поліція України – найбільш розгалужена правоохоронна структура, що безпосередньо взаємодіє з широким колом суспільних відносин економічного характеру. Аналіз компетенції цього органу дозволяє

не лише окреслити межі його діяльності, а й виявити системні проблеми у розподілі повноважень між правоохоронними інституціями.

Правовою основою діяльності Національної поліції є Закон України «Про Національну поліцію» [1], відповідно до якого цей орган визначається як центральний орган виконавчої влади, покликаний забезпечувати охорону прав і свобод людини, підтримувати публічний порядок та протидіяти злочинності. У фінансово-економічній сфері компетенція поліції охоплює чотири групи повноважень.

Перша група – це класичні правоохоронні повноваженння, що реалізується через оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень господарського та службового характеру, злочинів проти власності, а також кіберзлочинів фінансової спрямованості. Зазначені функції виконують підрозділи кримінальної поліції, Департамент стратегічних розслідувань та Департамент кіберполіції.

Друга група повноважень передбачає здійснення перевірок дотримання ліцензійних вимог у сфері господарської діяльності, виявлення фактів незаконної торгівлі, контроль за обігом підакцизних товарів, виявлення незареєстрованих розрахункових операцій та інших порушень у торговельній сфері.

Третя група охоплює профілактичну роботу з суб'єктами господарювання, аналіз криміногенної ситуації в економічній сфері, моніторинг інтернет-середовища з метою виявлення шахрайських схем та інформування бізнес-спільноти про способи захисту від типових економічних правопорушень.

Четверту групу утворюють повноваження, які забезпечують міжвідомчу взаємодію з іншими правоохоронними органами, органами виконавчої влади та міжнародними партнерами. Відповідно до статті 5 Закону України «Про Національну поліцію» [1], поліція зобов'язана координувати дії з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та міжнародними партнерами для оперативного реагування на загрози фінансово-економічній безпеці. Стаття 23 цього ж Закону уповноважує на обмін даними про кримінальні ризики в економічному секторі, що забезпечує синергетичний ефект у протидії транскордонним фінансовим маніпуляціям [2, с. 87].

Таким чином, компетенція Національної поліції України у сфері протидії фінансово-економічній злочинності є багатофункціональною. Водночас широта визначених повноважень

зумовлює ризик їх дублювання з функціями інших спеціалізованих органів, зокрема, НАБУ, ДБР, що знижує загальну ефективність інституційної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Огурченко В. Г. Класифікація повноважень підрозділів національної поліції при реалізації оперативно-розшукової функції як напряму адміністративної діяльності. Право і державне управління. 2023. № 4. С. 86–90. DOI https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.12

СЕКЦІЯ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

КОЗАК Н. В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

РЯБИХ Я. М.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
факультету митної справи, матеріалів та технологій
Луцького національного технічного університету

РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ (2022-2025)

Проблема незаконного переміщення автотранспортних засобів через митний кордон України набула особливої гостроти протягом останніх років. За період 2022-2025 років спостерігається стабільна тенденція до зростання кількості випадків контрабанди автомобілів, що становить серйозну загрозу економічній безпеці держави та її митним інтересам.

За оцінками Державної митної служби України, щорічні збитки державного бюджету від незаконного ввезення автомобілів перевищують 2 мільярди гривень. Ці кошти могли б бути спрямовані

на соціальні програми, розвиток інфраструктури та інші важливі напрямки державної політики, особливо в умовах воєнного часу та економічних викликів.

Контрабанда автотранспортних засобів має комплексний негативний вплив не лише на фіскальну систему країни, але й на криміногенну ситуацію загалом. Незаконні схеми ввезення авто часто пов'язані з діяльністю організованих злочинних угруповань, що мають транскордонні зв'язки. Ця діяльність також суттєво спотворює конкурентне середовище на автомобільному ринку України, завдаючи шкоди легальним імпортерам та дилерам.

Воєнний стан в Україні створив додаткові передумови для активізації контрабандистів. Зокрема, частина митної та прикордонної інфраструктури зазнала руйнувань, а відповідні служби працюють в умовах підвищеного навантаження та обмежених ресурсів. Все це робить розслідування та протидію контрабанді автотранспортних засобів одним із пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів України.

Контрабанда автотранспортних засобів в Україні зумовлена низкою взаємопов'язаних економічних, правових та соціальних факторів. Ключовим чинником стали суттєві зміни у митному законодавстві після 2022 року, викликані необхідністю адаптації до умов воєнного стану. Зокрема, тимчасове спрощення процедур розмитнення, запроваджене у перші місяці повномасштабної війни, призвело до виникнення нових схем зловживань.

Важливим фактором залишається наявність значних цінових розбіжностей між вартістю автомобілів на внутрішньому ринку України та за кордоном. Особливо це стосується вживаних автомобілів європейського походження, які користуються високим попитом серед українців через краще технічне обслуговування та стан порівняно з вітчизняними авто аналогічного віку. Цінова різниця часто робить економічно "вигідним" навіть ризикований незаконний імпорт.

Високий попит на доступні автомобілі серед населення, особливо в умовах загального погіршення економічної ситуації та зниження купівельної спроможності громадян, створює стабільний ринок збуту для контрабандної продукції. Багато українців свідомо придбавають автомобілі з сумнівним правовим статусом через їхню нижчу вартість, часто не усвідомлюючи всіх юридичних ризиків такого придбання.

Окремо варто відзначити руйнування митної та прикордонної інфраструктури внаслідок бойових дій. Деякі пункти

пропуску або повністю знищені, або працюють у обмеженому режимі, що суттєво ускладнює здійснення ефективного контролю. Крім того, перерозподіл кадрових ресурсів правоохоронних органів на пріоритетні завдання, пов'язані із забезпеченням обороноздатності країни, призвів до зменшення контролю на окремих ділянках кордону.

Аналіз статистичних даних правоохоронних органів України за період 2022-2025 років демонструє динаміку виявлення випадків контрабанди автотранспортних засобів. У 2022 році, за інформацією Державної фіскальної служби, було зареєстровано понад 3700 справ про порушення митних правил, пов'язаних із незаконним переміщенням автомобілів. Загальна оціночна вартість виявлених транспортних засобів становила близько 850 мільйонів гривень.

Статистика 2023 року свідчить про певне зменшення кількості виявлених випадків – 2400 автомобілів, однак загальна вартість вилучених транспортних засобів суттєво зросла до 1,15 мільярда гривень. Це пояснюється тим, що правоохоронні органи зосередили увагу на викритті більш масштабних схем контрабанди, пов'язаних із ввезенням дорогих автомобілів преміум-класу.

У 2024 році спостерігається значне зростання як кількості виявлених випадків контрабанди (3100 автомобілів, що на 18% більше порівняно з попереднім роком), так і вартості вилучених транспортних засобів (близько 1,68 мільярда гривень). Особливо активними у цей період були операції Служби безпеки України та Бюро економічної безпеки щодо припинення діяльності організованих злочинних угруповань, які спеціалізувалися на масштабних схемах незаконного ввезення автомобілів.

Дані за перший квартал 2025 року (920 випадків виявлення контрабанди автотранспортних засобів загальною вартістю 520 мільйонів гривень) свідчать про збереження тенденції до зростання кількості таких правопорушень. За прогнозами аналітиків правоохоронних органів, річний показник 2025 року може перевищити попередні роки як за кількісними, так і за вартісними показниками.

Розслідування правоохоронних органів України протягом 2022-2025 років дозволили виявити та класифікувати основні схеми контрабанди автотранспортних засобів. Найпоширенішою залишається використання підроблених документів на автомобілі. Злочинці виготовляють фальшиві технічні паспорти, свідоцтва про реєстрацію, документи купівлі-продажу та митні декларації.

Особливий різновид цієї схеми – фальсифікація VIN-кодів автомобілів, що дозволяє "легалізувати" викрадені за кордоном транспортні засоби.

Основні схеми контрабанди автотранспортних засобів:

Підробка документів - Використання фальшивих технічних паспортів, свідоцтв про реєстрацію, митних декларацій та документів купівлі-продажу. Фальсифікація VIN-кодів для легалізації викрадених автомобілів.

Зловживання тимчасовими схемами - Ввезення на основі тимчасового ввезення з подальшим нелегальним перебуванням. Використання євро- та литовських номерів. Незаконне переоформлення транзитних авто.

Корупційні схеми - Підкуп митників та прикордонників для забезпечення безперешкодного перетину кордону. Оформлення документів на підставних осіб. Організація транскордонних злочинних угруповань.

Нестандартні способи переміщення - Транспортування розібраних автомобілів як запчастин. Використання "зелених коридорів" та гуманітарних конвоїв. Перевезення через неконтрольовані ділянки кордону.

Другою за поширеністю є схема зловживання режимом тимчасового ввезення. Згідно з нею, автомобілі ввозяться нібито для короткострокового перебування в Україні (до 1 року) без сплати митних платежів, однак фактично залишаються в країні на невизначений термін. З такою схемою тісно пов'язана проблема так званих "євроблях" – автомобілів на європейських та, особливо, литовських номерах, які перебувають в Україні з порушенням митних правил. Незважаючи на неодноразові спроби врегулювати це питання шляхом періодичних "амністій" та змін законодавства, проблема залишається актуальною.

Третя група схем базується на корупційних зв'язках у митних та правоохоронних органах. Контрабандисти підкуповують окремих службовців для забезпечення безперешкодного перетину кордону автомобілями без належного митного оформлення або з оформленням за заниженою вартістю. Особливо небезпечними є організовані злочинні угруповання з транскордонними зв'язками, які координують контрабандні операції з обох боків кордону, використовуючи сучасні технології та методи конспірації.

Окрім того, правоохоронні органи фіксують нестандартні способи незаконного переміщення транспортних засобів: перевезення розібраних автомобілів під виглядом запчастин з

подальшим складанням на території України; використання "зелених коридорів" та гуманітарних вантажів як прикриття; переміщення через неконтрольовані ділянки кордону, особливо в прикордонних з ЄС регіонах.

Приклади резонансних розслідувань за матеріалами 2022-2025 років

Операція "EliteCars" (Одеса, 2023)

Спільна операція СБУ та Нацполіції викрила схему ввезення елітних автомобілів на підставних осіб. Оперативники встановили, що організоване злочинне угруповання оформлювало дорогі автомобілі преміум-класу (Porsche, Mercedes-Benz, BMW) на соціально вразливих громадян та ветеранів АТО/ООС, які навіть не підозрювали про це. Було затримано 11 учасників угруповання, вилучено 23 елітних автомобілі загальною вартістю понад 120 мільйонів гривень. До схеми були причетні працівники сервісних центрів МВС та нотаріуси.

Розслідування "Західний кордон" (Львівська область, 2024)

Масштабна операція за участю БЕБ, ДБР та Держприкордонслужби призвела до знешкодження транскордонного угруповання, що займалося систематичним незаконним переміщенням автомобілів через українсько-польський кордон. Злочинці використовували статус осіб з інвалідністю, які мають право на пільгове розмитнення. Було вилучено 57 автомобілів, документи на понад 200 транспортних засобів та фінансові документи, що підтверджували завдання збитків державі на суму понад 2 мільйони євро.

Справа "CarBorder" (Закарпаття, 2024)

Розслідування СБУ та ДФС виявило канал контрабанди дорогих позашляховиків через неконтрольовані ділянки кордону з Румунією та Угорщиною. Злочинці обладнали спеціальні "коридори" у важкодоступній місцевості та використовували квадрокоптери для розвідки маршрутів. Під час спецоперації було вилучено 35 автомобілів, переважно позашляховиків та електрокарів, загальною вартістю понад 70 мільйонів гривень, затримано 9 осіб, включаючи двох співробітників прикордонної служби.

Важливим напрямком є законодавче вдосконалення механізмів конфіскації та подальшого використання вилучених транспортних засобів. Доцільно розглянути можливість спрямування частини конфіскованих автомобілів на потреби

оборони та безпеки держави, зокрема для Збройних Сил України та інших військових формувань.

Окремої уваги заслуговує посилення відповідальності за правопорушення, пов'язані з незаконним переміщенням транспортних засобів через митний кордон. Чинні санкції часто є недостатньо суворими порівняно з потенційними прибутками від контрабандної діяльності, що не створює належного превентивного ефекту.

Необхідним є вдосконалення механізмів контролю за діяльністю посадових осіб митних та прикордонних органів, зокрема шляхом посилення внутрішнього моніторингу, впровадження систем відеоспостереження та фіксації дій службових осіб під час оформлення транспортних засобів. Це дозволить знизити рівень корупційних ризиків та підвищити прозорість митних процедур.

Важливим стратегічним напрямком є проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення правової свідомості громадян та роз'яснення негативних наслідків придбання транспортних засобів з порушенням митних правил. Тільки комплексний підхід, що поєднує правоохоронні заходи з профілактичною роботою, дозволить ефективно протидіяти контрабанді автотранспортних засобів та мінімізувати її негативний вплив на економіку та безпеку держави.

Список використаних джерел:

1. Державна митна служба України. Офіційна статистика щодо виявлених правопорушень у митній сфері за 2022–2024 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://customs.gov.ua/statystyka

2. Бюро економічної безпеки України. Звіти про діяльність 2022–2024 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://esbu.gov.ua/

3. Державна фіскальна служба України. Аналітичні дані про порушення митних правил у частині імпорту транспортних засобів. – К., 2022–2024.

4. Служба безпеки України. Пресрелізи про проведені спецоперації з виявлення контрабандних схем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ssu.gov.ua/

5. Державна прикордонна служба України. Інформація про незаконні перетини кордону та спецоперації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dpsu.gov.ua/

6. Закон України «Про митну справу в Україні» від 01.01.2022 р. № 4495-VI (зі змінами і доповненнями).

7. Закон України «Про режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами).

8. Аналітичний звіт ГО «Центр протидії корупції»: «Контрабанда на колесах: як організовані групи завозять авто під виглядом гуманітарної допомоги». – К., 2023.

9. Національна поліція України. Хроніка розслідувань та звітність про протидію контрабанді транспортних засобів. – К., 2022–2024.

10. Сіроштан С.О. Проблеми правового регулювання тимчасового ввезення транспортних засобів в Україну // Юридичний журнал. – 2023. – № 6. – С. 41–46.

11. Офіс Генерального прокурора України. Статистична інформація та звіти щодо справ про контрабанду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gp.gov.ua/

КОЗАК Н. В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ АУДИТ ЗАБУДОВНИКА ЯК ЗАСІБ ДОБУВАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Шахрайські практики на ринку нерухомості й надалі належать до наймасовішої та найбільш соціально шкідливої форми кримінально протиправної поведінки в Україні. Сукупність матеріалів кримінальних проваджень за 2025–2026 роки демонструє не поодинокі зловживання, а стійку модель дій, яка спричиняє значні майнові втрати для тисяч громадян, що вклали кошти у проєкти недобросовісних забудовників [7]. Саме тому такі обставини прямо вказують на необхідність звернення до доказових механізмів, передбачених КПК України, з урахуванням положень ст. 84, 93 КПК України [1].

Отже, шахрайство у сфері нерухомості переросло в системне явище, а тому потребує не фрагментарної, а комплексної протидії. У такій конфігурації документальний аудит забудовника виступає не допоміжною процедурою, а інструментом збирання, перевірки та оцінювання доказової інформації у кримінальному провадженні [5].

Шахрайські моделі у сфері нерухомості сьогодні набувають форми добре зібраних багатоланкових конструкцій, у яких кожен елемент працює на приховування неправомірної мети та ускладнення її виявлення. Для документального аудиту це має принципове значення: без розуміння внутрішньої логіки таких схем неможливо належно зібрати й перевірити докази за ст. 84, 93 КПК України та вибудувати переконливу доказову систему у кримінальному провадженні. Саме тому аналіз способів обману слід вести не абстрактно, а через конкретні механізми їхнього запуску, функціонування та наслідків для інвестора.

Перший і, мабуть, найтиповіший прийом полягає у зведенні об'єктів без належно оформлених дозвільних документів або з явним порушенням будівельних норм і правил. Формально такий проєкт може виглядати переконливо, однак його правова основа або відсутня, або штучно замаскована. Цю обставину забудовник зазвичай приховує від покупців, подаючи ризик як нібито звичайний етап будівництва [3]. Паралельно вибудовується мережа пов’язаних між собою суб'єктів господарювання, через яку розмивається рух коштів і стає значно складнішим встановлення реальних бенефіціарів. У результаті ми маємо не просто порушення дозвільної процедури, а цілеспрямоване поєднання правової непрозорості з фінансовою маскуванням.

Не менш небезпечним є «подвійний продаж» — ситуація, коли один і той самий об'єкт одночасно пропонується кільком інвесторам, немовби одна квартира може бути продана кілька разів без правових наслідків. Щоб надати такій практиці зовнішньої правдоподібності, нерідко використовуються підроблені договори, сфальсифіковані підписи, довіреності та інші офіційні документи. Додатковим інструментом приховування є готівкові розрахунки: вони фактично обривають слід коштів, зменшують можливості фінансового моніторингу та створюють поле для обходу податкового обліку. Отже, у цій моделі обману юридична фальсифікація, множинність правочинів і тіньовий обіг грошей працюють як один механізм.

Окремої уваги заслуговує схема продажу житла на об'єктах, де будівництво по суті не стартувало. Потенційним покупцям показують привабливі візуалізації, макети або «презентаційні» майданчики, іноді навіть організовують показові «екскурсії» туди, де насправді немає повноцінного будівельного процесу. У таких випадках кошти інвесторів використовуються не за призначенням, а сама обіцянка майбутнього житла перетворюється на інструмент

відчуження майна. Наслідок очевидний: прямі збитки для потерпілих і відсутність реального шансу отримати належні правовстановлюючі документи. Документальний аудит забудовника — це не формальна перевірка паперів, а цілісна процедура виявлення, зіставлення та підтвердження документальних слідів, за допомогою якої відтворюються реальні параметри фінансово-господарської діяльності й окреслюються ознаки кримінально караної поведінки. У практичному вимірі такий аудит працює як інструмент, що перетворює розрізнені документи на доказову картину і тим самим може відчутно вплинути на динаміку кримінального провадження, забезпечуючи суд належними та допустимими доказами у розумінні ст. 84, 93 КПК України.

Перший і найбільш чутливий етап полягає у виявленні та аналізі первинних документів: договорів купівлі-продажу, інвестиційних угод, актів приймання-передачі та платіжних документів. Саме ці матеріали задають базову доказову координату: вони дозволяють установити коло потерпілих, обсяг залучених коштів і зміст зобов'язань, які на себе взяв забудовник. Не менш важливою є й перевірка дозвільного блоку — з’ясування того, чи існували, чи діяли та чи були законно отримані дозволи на будівництво, містобудівні умови й обмеження, технічні паспорти та інші акти, без яких будівельна діяльність втрачає правову легітимність.

Далі аудит переходить від окремого документа до фінансового механізму загалом. Аналіз звітності дає змогу простежити маршрут коштів інвесторів, виявити їх відхилення від заявленої мети та зафіксувати приховані господарські операції, що маскують реальний рух активів. Паралельно дослідження корпоративних документів — статутів, протоколів зборів засновників, рішень про призначення керівництва — відкриває можливість простежити структуру контролю, встановити пов’язані юридичні особи та виявити фактичних бенефіціарів схеми. У цій площині можуть застосовуватися положення Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» у частині загальних засад аудиторської діяльності [2], а також спеціальні процесуальні інструменти, передбачені КПК України.

Окрему вагу має перевірка на предмет підроблення документів. Тут вирішального значення набуває криміналістична експертиза підписів, печаток, дат і змісту документів, оскільки саме вона здатна виявити штучно внесені зміни, що часто слугують

доказом умисної модифікації правової реальності. Іншими словами, коли договір, підпис чи дата не відповідають дійсному перебігу подій, документ перестає бути нейтральним носієм інформації і перетворюється на слід злочинної конструкції. Отже, лише комплексний аудит — від первинних угод до фінансової звітності та корпоративного контуру — дає змогу повноцінно реконструювати обставини кримінального провадження й належно задокументувати докази відповідно до вимог процесуального закону.

У кримінальному провадженні результати документального аудиту виходять далеко за межі допоміжної перевірки: вони впливають на перебіг усіх його етапів — від старту досудового розслідування до оцінки доказів у суді. Якщо аудит організовано належно, розрізнені паперові сліди господарської діяльності перетворюються на впорядковану доказову систему, здатну відповідати критеріям допустимості, належності та достовірності, встановленим КПК України, зокрема у контексті ст. 84 і 93 КПК України [1]. У цьому сенсі документальний аудит є не другорядним сервісним інструментом, а одним із механізмів, що переводять фактичну інформацію в процесуально значимий формат.

Саме формування доказової бази становить ядро документального аудиту в межах кримінального провадження. Документи, які зібрано, зіставлено та перевірено на автентичність, стають опорними джерелами доказування: вони підтверджують сам факт правопорушення, окреслюють наявність умислу і дозволяють обчислити розмір завданої шкоди [6]. На відміну від усних пояснень, такі матеріали зазвичай мають вищий рівень об'єктивності й не так легко руйнуються аргументами сторони захисту, а отже, їхня процесуальна вага помітно зростає.

Не менш важливою є роль аудиту в ідентифікації підозрюваних. Аналіз корпоративної архітектури, наказів про призначення, установчих і розпорядчих документів, а також підписів на договорах дає змогу реконструювати коло осіб, які реально брали участь у реалізації злочинної схеми. Йдеться про керівників, засновників, номінальних учасників та інших пов'язаних осіб, через яких часто маскується фактичний контроль. У складних багаторівневих структурах саме документальне дослідження дозволяє розплутати цю схему й виявити її справжніх виконавців.

Хоча документальний аудит уже довів свою спроможність працювати як інструмент збирання та процесуального закріплення доказів, у практиці його застосування виникає низка суттєвих труднощів, які не можна подолати суто технічними заходами.

Йдеться про потребу в цілісному науково-методичному та організаційно-правовому упорядкуванні цього напряму. Одночасно цифровізація відкриває нові можливості для оновлення методики аудиторської роботи у сфері протидії шахрайству з нерухомістю, з урахуванням положень КПК України, зокрема ст. 84 і ст. 93 КПК України, а також Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

У цьому контексті найскладнішим залишається виявлення латентних злочинних схем, які навмисно ховаються за складними корпоративними оболонками. Сучасні шахрайські практики дедалі частіше спираються на багаторівневі структури власності, офшорні юрисдикції та номінальних учасників, що розмивають сліди реальних бенефіціарів [5]. Через це документальний слід протиправної діяльності стає уривчастим, розпорошеним і юридично важким для реконструкції. Відтак аудитор повинен діяти не лише як перевіряльник документів, а як фахівець, здатний читати між рядками формально бездоганних паперів.

Для належного здійснення аудиту необхідні спеціалізовані міждисциплінарні знання, що поєднують будівельне право, фінансовий аналіз, корпоративне право, криміналістику та логіку процесуального доказування. Брак фахівців, які володіють таким комплексом компетенцій, є не другорядною, а системною перешкодою [6]. Не менш важливою є вимога до збереження конфіденційності, цілісності та належної охорони зібраних відомостей: будь-яке несанкціоноване втручання, підміна чи знищення даних безпосередньо ставить під сумнів допустимість доказів у кримінальному провадженні.

Не менш важливо, що дієвий документальний аудит забудовника є центральним елементом збирання, перевірки й оцінки доказів, а також основою для притягнення до відповідальності осіб, причетних до шахрайства у сфері нерухомості. Його предмет охоплює весь документальний слід протиправної діяльності — від первинних договорів і платіжних доручень до корпоративної архітектури та фінансової звітності — і саме завдяки цьому формується цілісна доказова конструкція, здатна витримати судову перевірку в межах кримінального провадження.

Отже, практика застосування документального аудиту у справах 2025–2026 років підтверджує його реальну дієвість як інструменту захисту прав інвесторів і відновлення порушених майнових прав. Подальший поступ цього напряму, особливо за

рахунок сучасних цифрових технологій, автоматизованого аналізу даних і міжнародного досвіду, здатен суттєво посилити виявлення, документування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері нерухомості, а також зменшити простір для недобросовісної поведінки забудовників [7].

Документальний аудит забудовника є не лише інструментом збирання доказів, а й дієвим механізмом превентивного захисту прав інвесторів та відновлення довіри до ринку нерухомості України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21 груд. 2017 р. № 2258-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19

3. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3038-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17

4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12

5. Методика розслідування шахрайства у сфері інвестування в житлове будівництво : наук.-практ. рек. / за ред. В. В. Пясковського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 112 с.

6. Судово-будівельна експертиза у кримінальному провадженні : посібник / О. Г. Рувін та ін. Київ : КНДІСЕ, 2025. 156 с.

7. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua

НАВРОЦЬКА В. В.,
доктор юридичних наук., доцент,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗШИРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ[3]

Прикладом абсолютно безпідставного обмеження права на захист особи, стосовно котрої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (далі - ПЗМХ) є те, що такій особі не забезпечено право давати показання. По-суті, її перетворили на об'єкт процесуального дослідження. Це ж явно іде врозріз із приписом ст.6 Загальної декларації прав людини, де йдеться про те, що право на визнання правосуб'єктності закріплено за кожним [1]. Такий підхід також суперечить положенню Генеральної Асамблеї ООН «Захист прав осіб із психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги», відповідно до якого пацієнт (а також його адвокат й особистий представник) має право не тільки бути присутнім та брати участь у будь-якому розгляді, а й бути вислуханим особисто [2].

Окремі науковці зазначають, що начебто й за існуючого правового регулювання ці особи є суб'єктами, що надають у кримінальному провадженні інформацію, яка може бути використана як докази [3, с.156].

Наприклад, в одному із коментарів до КПК України йдеться про те, що в ході кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ потрібно з'ясувати питання щодо здатності особи належно сприймати, запам'ятовувати й відтворювати отриману інформацію, та що без з'ясування таких здатностей орган досудового розслідування не може проводити щодо неї допиті, а у разі допиту – використовувати як докази її показання [4, с.888].

Однак дійсності це твердження не відповідає. Адже за нинішнього правового регулювання (ч.1 ст.95 КПК України) допиту підлягають лише такі учасники кримінального провадження як потерпілий, свідок, експерт, а також підозрюваний та обвинувачений. Доводиться констатувати, що показання особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ (окрім обмежено осудного, який є підозрюваним / обвинуваченим) у

[3] Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність

кримінальному провадженні джерелом доказів не є (ч.1 ст.95, ч.2 ст.84 КПК України).

Існуючий законодавчий підхід видається помилковим: таким особам слід надати можливість давати показання / пояснення з питань, що виникають в процесі дослідження доказів, позаяк не будь-який психічний розлад позбавляє можливості повноцінно сприймати й відтворювати факти [3, с.123; 5, с.132; 6, с.102; 7, с.123].

Нинішня ж правова регламентація, згідно якої не є джерелом доказів показання осіб, стосовно яких здійснюється провадження щодо застосування ПЗМХ, засвідчує, що правотворець є прихильником пасивної присутності таких суб'єктів, коли вони виступають не як повноцінні учасники, котрі власними діями спроможний здійснювати свої процесуальні права та обстоювати законні інтереси, а як об'єкти дій, вчинюваних відносно них (впізнання, зовнішнього спостереження etc.).

Можу припустити, що причиною отакого регулювання (відсутність права давати показання особами із ймовірним психічним розладом) є побоювання законодавця у тому, що психічний розлад може мати спотворюючий вплив на достовірність показань; це ж, своєю чергою, може негативно вплинути на законні інтереси душевнохворих, зокрема, вони можуть вдатися до самообмови. Однак обмовити себе можуть й підозрювані, обвинувачені без анінайменших ознак психічних розладів. Повідомляти спотворену, неправдиву, викривлену інформацію у кримінальному провадженні здатні й інші його учасники – перекладачі, експерти, свідки, потерпілі. Також не виключене підроблення документів, фальсифікування речових доказів. Проте через отаку загрозу (а вона завжди існує!) законодавець не виключає їх автоматично (і правильно робить!) з числа процесуальних джерел доказів. До того ж, не ясно: чому особа з ймовірним психічним розладом (а на момент провадження його наявність поки тільки припускається і не є доведеним фактом), повідомляючи певну інформацію працівникам органів досудового розслідування та суду, може собі лише нашкодити? Видається, що вона здатна повідомити й інформацію, перевіривши яку, навпаки, можна дійти однозначного та безсумнівного висновку про її абсолютну непричетність до інкримінованого діяння чи про меншу суспільну небезпеку самої особи.

Гадаю, що працівники органів, що ведуть кримінальний процес, здатні перевірити правдивість таких відомостей,

співставити їх із уже наявними доказами у кримінальному провадженні та зробити належні висновки. Слід зазначити, що підхід, згідно якого осіб, стосовно яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ, обов'язково потрібно заслуховувати у кримінальному провадженні, відображено у рішеннях ЄСПЛ, зокрема, у справах І.Н. проти України» [8] та «D. R. Проти Литви» [9].

Українські суди, беручи до уваги вказану практику Страсбургзького суду, деколи зазначають зміст такого повідомлення (що давалося при з'ясовувані певних обставин у кримінальному провадженні) у рішенні про застосуванні до особи ПЗМХ [10, 11, 12, 13, 14, 15, 16]. Наприклад, в одній з ухвал Біловодського районного суду від 8 квітня 2019 року вказано, що Особа 2, стосовно якої вирішувалося питання про застосування ПЗМХ, «повністю визнав свою провину» у вчиненні суспільно небезпечного діяння за ознаками правопорушення, передбаченого ч.2 ст.15 – п.1 ч.2 чт.115 КК України, й «пояснив» (тут та далі – курсив мій - В.Н.), що він дійсно вчинив кримінальне правопорушення за наведених у клопотанні обставин» [17]

Те, що таким учасникам кримінального провадження забезпечують можливість їх фізичної присутності у суді, а інколи – й заслуховують їх у провадженні, а надану ними інформацію ще й фіксують у відповідних рішеннях – це непогано, проте точно недостатньо. Бо, безсумнівно, таки є відмінність у ситуаціях, коли: 1) особі у процесі тільки надають можливість висловити свої міркування з будь-якого приводу, 2) таким відомостям ще й надають доказового значення.

Доводиться констатувати неприйнятність ситуацій, за яких:

а) в осіб, щодо яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ, взагалі не отримують пояснення і показання (звісно, йдеться про ситуації, коли з огляду на характер психічного розладу такий суб'єкт здатен давати процесуально значущу інформацію),

б) їх не залучають до участі у провадженні окремих слідчих (процесуальних) дій попри те, що з огляду на стан їх здоров'я та доцільність їх участі у провадженні, це можна було б зробити.

З огляду на вищезазначене, вважаю, що показання цього учасника (а також особи, стосовно якої ведеться кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру (далі - ПЗВХ)) повинні розглядатися як джерело доказів, а, відтак, ст.95 КПК України потребує законодавчого коректування

та доповнення [18, с.166-169; 19, с.59-61; 20, с1.32; 21,с. 157-158; 22, с.338-339; 23, с.164-165;].

Якщо законодавець прислухається до такої моєї пропозиції і таки розширить перелік процесуальних джерел доказів у кримінальному процесі за рахунок показань осіб, щодо яких ведеться провадження щодо застосування ПЗМХ та ПЗВХ, то це , у свою чергу мало б потягнути за собою й окремі зміни до КК України. Останні мали б полягати у тому, що у ст.386 цього Кодексу потрібно передбачити відповідальність також і за перешкоджання з'явленню до органів досудового розслідування та суду вказаної категорії осіб, примушування їх до відмови від давання показань/пояснень, до давання завідомо неправдивих показань /пояснень.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Захист осіб з психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №46/119 від 18.02. 1992 р. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_905#Text.

3. Сенченко Н.М. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09 /Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Відп. ред. С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.

5. Навроцька В.В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169с.

6. Тетерятник Г.К., Шумило М.Є. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру на стадії досудового розслідування. Донецьк: ДЮІ МВС, 2012. 214с.

7. Ткач А.В. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09 /Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 264с.

8. І.Н. проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 23.06. 2016 р. (заява № 28472/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d63#Text.

9. «D.R. проти Литви»: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 липня 2018 року. URL: https://www.echr.com.ua/yespl-postaviv-pitannya-pro-stupin-uchasti-u-procesi-psixichno-xvoro%D1%97-lyudini/uchast-hvoroi-u-protsesi.

10. Ухвала колегії суддів Сумського апеляційного суду від 15 лютого 2023 р. (справа №588/577/22, провадження № 11-кп/816/700/23). URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/109176132

11. Ухвала Миколаївського Апеляційного суду від 1 жовтня 2023 р (провадження №11-кп/812/28/23, справа №490/10276/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114406286.

12. Ухвала Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 30 червня 2023 р. (справа №1-кп/705/693/23, провадження № 1-кп/705/693/23). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111927500.

13. Ухвала Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 23 березня 2023 р. (справа №583/724/23, провадження № 1-кп/583/154/23).
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109766920.

14. Ухвала Недригайлівського районного суду Сумської області від 04 квітня 2023 р. (справа №582/949/22, провадження №1-кп/582/23/23).
URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/110081461.

15. Ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 03 квітня 2023 р. (справа №541/1020/23, провадження № 1-кп/541/151/2023). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109988243.

16. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 17 липня 2023 р. (справа № 243/2733/23, провадження № 1-кп/243/683/2023).
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112222586.

17. Ухвала Біловодського районного суду Луганської області від 08.04. 2019 р. (справа № 408/437/19-к). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80992690.

18. Навроцька В.В. Давання показань особою, відносно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру з огляду на прецедентну практику Європейського суду з прав людини. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2023. Вип.1 (101). С.164-173.

19. Навроцька В. Допустимість використання як доказів показань особи, стосовно якої ведеться провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру:

національне законодавство та практика Європейського суду з прав людини. Принцип поваги до людської гідності в умовах збройної агресії: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої Міжнародному дню прав людини (11 грудня 2023 року). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С.59-61.

20. Navrotska V., Horpynuik O., Boreiko H. Abuse of right during application of coercive medical measures in criminal proceedings. Wiadomosci Lekarskie Medical Advances. 2024. Volume LXXVII. Issue 1. P.126-134.

21. Навроцька В.В. Прийнятність навідних запитань у кримінальному провадженні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. /за заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. Київ, 2021. Т. 2. С.157-158.
URL: https://drive.google.com/file/d/1KzmeMFULB8PK2CXHEHfCovDIfaQoX3n8/view.

22. Навроцька В.В. Нормативна заборона постановки навідних запитань у ході прямого допиту. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: збірник тез регіональної науково-практичної конференції (15 грудня 2017 року) /упорядник В.К. Грищук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С.338-339.

23. Навроцька В.В. Суд над Ісусом Христом з позицій древньоіудейського та сучасного кримінального права й процесу. Київ: Видавничий дім «АртЕК», 2016. 224с.

ФЕДИТНИК В. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ЧИ ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЗНАЧЕННЯ

Сучасний стан розвитку українського судочинства вимагає переходу від механічного правозастосування до формування інтелектуально зрілої судової доктрини. У центрі цього процесу стоїть діяльність Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС), чиї рішення мають бути не просто судовими рішеннями, а актами високої юридичної зрілості, що забезпечують сталість та єдність практики. Проте на шляху до цієї єдності постає очевидний бар'єр – термінологічний різнобій у вітчизняному законодавстві та доктрині, де одночасно і часто неузгоджено використовуються поняття «правова позиція» та «правовий висновок».

Зокрема, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у різних статтях оперує обома термінами [1], тоді як Кримінальний процесуальний кодекс України використовує виключно словосполучення «висновок щодо застосування норм права» [2]. Така ж розбіжність міститься і в наукових працях. Наприклад, Д. О. Скрипник пропонує використовувати концепт «правова позиція» [3], тоді як Ю. Д. Лупу акцентує увагу на «правовому висновку» [4], хоча в окремих моментах підміняє ці поняття.

З огляду на це, першочерговим завданням кримінально-правової науки є дескриптивна дистиляція цих категорій. Спираючись на значення слів в українській мові, де позиція визначає лише точку зору чи ставлення , а висновок є остаточною думкою та логічним підсумком міркувань [], ми обґрунтовуємо необхідність переходу до єдиного найменування – «правовий висновок». Саме слово «висновок» підкреслює результативну природу інтелектуальної діяльності суду , демонструє преюдиційну зрілість та нормативну вагу судового рішення. На відміну від правової позиції, яка є реактивною відповіддю на проблему «тут і зараз» та лише фіксує початковий вектор мислення, правовий висновок є проактивним. Він постає як детермінований результат, що втілює перехід від дискусії до встановленої юридичної істини , утворюючи «правову молекулу», яка стає частиною єдиного механізму правового регулювання разом з кримінальним законом.

У кримінально-правовій сфері, де ціною помилки є обмеження прав людини, така філігранність формулювань є критично важливою, оскільки висновок не може перетворюватися на створення нової норми права. Кваліфікуючим критерієм життєздатності такого висновку є принцип наукової обґрунтованості, який вимагає від суддів ККС ВС виходити за межі інтуїції чи буквального прочитання тексту й спиратися на

універсальні наукові методи пізнання. Принцип науковості розкривається через кілька елементів. По-перше, це доктринальна тяглість, відповідно до якої висновок має базуватися на фундаментальних засадах кримінально-правової доктрини й не створюватися у вакуумі. По-друге, це системність, що вимагає розуміння судової практики не як застарілої «надбудови» законодавства, а як «динамічної складової права» та живого втілення кримінального закону. Судова практика перетворює статичний текст законодавства на динамічний та живий правовий текст. По-третє, це вимога ratio decidendi (підстави для рішення), яка завдяки науковому підходу дозволяє чітко виокремити концентровану суть рішення від факультативних, необов'язкових висловлювань obiter dicta.

Якщо правовий висновок сформульовано науково, він стає довготривалим правозастосовним орієнтиром, що виключає потребу постійного відступу від нього. Ratio Decidendi у діяльності ККС ВС – це вимога до аргументативної чистоти правового висновку , де кожен аргумент є необхідним, а сам висновок – неминучим підсумком наукового пізнання істини.

Нормативна сила та правовий авторитет такого науково обґрунтованого правового висновку тримається на принципі вертикальної єдності. Відповідно до нього, суди нижчих інстанцій постають не механічними виконавчими органами , а інтелектуальними провідниками правових констант у життя. Принцип вертикальної єдності імперативно зобов’язує суди першої та апеляційної інстанцій застосовувати висновки ККС ВС у подібних правовідносинах, а відступ від них без належного обґрунтування має бути підставою для скасування судових рішень.

Якщо суддя нижчестоящої інстанції переконливо вважає, що висновок ККС ВС неможливо застосувати через суттєву відмінність обставин справи, він має навести екстраординарну наукову та юридичну аргументацію. У такому випадку суддя бере на себе відповідальну роль «доктринального опонента» вищої інстанції, висуваючи не звичайну незгоду, а правозастосовний виклик, обґрунтований на рівні, не нижчому за сам висновок касаційного суду.

Процес відступу від правового висновку ККС ВС судом нижчестоящої інстанції можливий лише через прозору процедуру доктринального дистанціювання. Вона доводить, що унікальність фактичного складу даної справи робить застосування стандартного правового висновку таким, що суперечить духу закону та засаді

науковості. Важливо, що масові випадки вмотивованого доктринального дистанціювання нижчих судів є об'єктивним сигналом для самого ККС ВС про те, що його правовий висновок застарів і потребує уточнення або перегляду. При цьому суди першої та апеляційної інстанцій можуть формулювати лише власні правові позиції, і аж ніяк не правове правило найвищого рівня.

Таким чином, утвердження категорії «правовий висновок» та його підпорядкування принципам наукової обґрунтованості й вертикальної єдності дозволить остаточно подолати кризу механічного правозастосування, перетворивши роботу ВВС ВС на процес формування передбачуваної та авторитетної судової доктрини.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Скрипник Д. О. Теоретичні та практичні аспекти правових позицій Верховного Суду у кримінальному провадженні: дис. … д-ра філософії: 081 – Право; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2023. 229 с.

4. Лупу Ю. Д. Відступ від правових висновків Верховного Суду: процесуально-правовий аспект: дис. … д-ра філософ. у галузі права: 081 «Право»; Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. Київ, 2024. 243 с.

ТРИБУНА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

АДАМОВИЧ Д.А.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЧАЙКА В.В.,
доктор юридичних наук, доцент,

Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ПРОБЛЕМИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Адміністративна процедура є фундаментальним елементом системи публічного адміністрування, який забезпечує нормативно визначений порядок прийняття та виконання адміністративних рішень, а також взаємодію між адміністративними органами та приватними особами. Її значення полягає у забезпеченні принципу верховенства права в діяльності виконавчої влади, гарантуванні правової визначеності та передбачуваності управлінських дій, а також у створенні процесуальних гарантій захисту прав і законних інтересів осіб [1].

Нормативне закріплення адміністративної процедури в Україні відбулося із прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру», який встановив єдині правила розгляду адміністративних справ, визначив процесуальні права та обов'язки учасників, а також запровадив стандарти ухвалення адміністративних актів [2]. Як зазначає Т. О. Коломоєць, це європейсько-орієнтоване реформування публічної адміністрації спрямоване на трансформацію держави у сервісну інституцію, що функціонує в інтересах особи [6].

У науковій доктрині адміністративна процедура розглядається як нормативно врегульована послідовність дій адміністративного органу та інших учасників, спрямована на вирішення індивідуальної адміністративної справи шляхом прийняття юридично значущого рішення. О. В. Кузьменко підкреслює, що адміністративна процедура є ключовим інструментом реалізації публічної влади, оскільки саме через неї здійснюється юридичне оформлення взаємодії держави та приватної особи [7].

Сутнісними ознаками адміністративної процедури є її нормативна регламентація, стадійність, публічність, рівність учасників, обов'язковість дотримання встановлених правил та спрямованість на забезпечення прав і свобод людини. Ю. П. Битяк та інші представники наукової школи адміністративного права обґрунтовують, що процедурна форма є гарантією недопущення

свавільного втручання адміністративних органів у сферу приватних прав [5].

Разом із тим, сучасна практика застосування адміністративних процедур в Україні свідчить про наявність системних проблем, що проявляються у розриві між нормативною моделлю та фактичним станом її реалізації. Насамперед це порушення строків розгляду адміністративних справ, що призводить до зниження ефективності публічного управління та порушення принципу правової визначеності. Другою проблемою є недостатній рівень прозорості адміністративних процедур і обмежений доступ до інформації про хід розгляду справ, що негативно впливає на реалізацію права особи на участь у процедурі та ефективний захист її інтересів. Третьою проблемою виступає надмірна складність адміністративних процедур, що проявляється у бюрократизації процесів та ускладненні доступу до адміністративних послуг. Окремо слід відзначити недостатній рівень цифровізації адміністративних процедур, що обмежує можливості автоматизації управлінських процесів і підвищення їх ефективності.

Подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, який охоплює як нормативні, так і організаційно-технологічні зміни. Зокрема, забезпечення дотримання процесуальних строків можливе шляхом запровадження електронного контролю етапів адміністративного провадження та посилення відповідальності посадових осіб за їх порушення. Підвищення прозорості адміністративних процедур досягається через обов'язкове мотивування адміністративних актів, розширення доступу до інформації про стан розгляду справ та розвиток електронних систем інформування учасників провадження. Спрощення адміністративних процедур передбачає уніфікацію процедурних правил, усунення надмірних формальних вимог і оптимізацію стадій адміністративного провадження, що відповідає сучасній концепції сервісної держави. Важливим напрямом також є цифровізація адміністративних процедур, яка передбачає впровадження електронного документообігу, автоматизацію типових процедурних дій та розвиток інтегрованих електронних сервісів взаємодії між громадянами та адміністративними органами. Як слушно зазначає Ю. П. Битяк, ефективність адміністративного права значною мірою залежить від його зрозумілості, доступності та практичної реалізованості для суб'єктів правозастосування [5]. Окреме значення має підвищення

професійного рівня державних службовців, оскільки належна процедурна культура є визначальним чинником якості адміністративних рішень та дотримання прав громадян [7].

Отже, адміністративна процедура є ключовим інструментом функціонування сучасної публічної адміністрації, який забезпечує баланс між інтересами держави та правами особи. Її ефективна реалізація гарантує законність, прозорість і передбачуваність управлінських рішень, тоді як вирішення наявних проблем потребує системного вдосконалення процедурного законодавства, цифрової трансформації та підвищення управлінської культури адміністративних органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.04.2026).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 15.04.2026).

3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.04.2026).

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 15.04.2026).

5. Битяк Ю. П., Погрібний О. О., Гаращук В. М. Адміністративне право України: підручник. Харків: Право, 2021. 656 с.

6. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 544 с.

7. Кузьменко О. В., Пухтецька А. А. Адміністративне право України. Київ: Алерта, 2019. 304 с.

8. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. URL: https://idpnan.org.ua/ (дата звернення: 15.04.2026).

АЛЄКСЄЄВА І.Р.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу і права

Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ЗЕМКО А. М.
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО В УКРАЇНІ

Війна, розв'язана країною-агресором проти України, стала безпрецедентним викликом, що глибоко трансформував усі сфери життя країни, зокрема й аграрний сектор. Фермерство, як основа продовольчої безпеки та вагома складова національної економіки, опинилося на передовій руйнівних наслідків: від прямої шкоди інфраструктурі та землям до логістичних криз і втрати людського капіталу. Зважаючи на те, що Україна є одним із ключових гравців на світовому продовольчому ринку, дослідження цієї теми виходить за національні межі, набуваючи глобального значення.

Українські фермери - це не просто цифри у статистиці втрат врожаю та пошкодженої техніки. Це основа нації, берегині землі, які втілюють багатовікові традиції хліборобства. В умовах повномасштабної війни фермерство стало не лише працею, а й актом опору та незламності. Героїчні зусилля аграріїв, які під обстрілами продовжують сіяти й збирати врожай, забезпечуючи харчами країну та світ, є глибоко гуманістичним явищем. Ця робота прагне не лише зафіксувати економічні показники, але й висвітлити людський вимір впливу війни, підкреслюючи соціально-психологічні виклики та роль фермерської спільноти у збереженні життєздатності нації [1].

Внаслідок повномасштабної війни в Україні аграрний сектор опинився під подвійним ударом - не лише через руйнування матеріальних активів, але й через драматичне скорочення трудових ресурсів. Кваліфікована робоча сила, яка раніше була фундаментом ефективного агровиробництва, сьогодні зазнає безпрецедентного дисбалансу, зумовленого мобілізацією, евакуацією, смертю та вимушеною міграцією.

Мобілізація чоловіків до лав Збройних Сил України призвела до того, що значна частина тих, хто традиційно обслуговував трактори, комбайни, агрономічні задачі і ремонт

устаткування, виявилися задіяними у військовій службі або постраждали під час бойових дій [2].

Масштабна внутрішня та зовнішня міграція - евакуація з небезпечних територій і переселення за кордон - розірвали традиційні соціальні зв'язки в сільських громадах. Загибель працівників сільського господарства - військовослужбовців із фермерського середовища або допоміжного персоналу (логістика, сервіс техніки, транспорт) - має не тільки економічні, а й глибокі психологічні наслідки. Втрата людини - це втрачений навик, втрачена довіра, а іноді - розірване родинне ланцюгове передавання знань [4].

На соціальному рівні ці процеси спричиняють дезінтеграцію структур довіри у місцевих громадах. Там, де раніше люди обмінювалися роботою, порадами, допомагали один одному з ремонтом обладнання чи обробкою земель, сьогодні часто доводиться шукати зовнішніх волонтерів або виконувати завдання власними силами без спільноти. Традиційні форми співпраці - обмін технікою, взаємодопомога під час посівної або збиральної кампанії, обмін досвідом - піддаються ревізії, і майбутнє колективної пам'яті таких громад залишається під загрозою.

Незважаючи на ці екстремальні виклики, українські фермери демонструють надзвичайну стійкість та адаптивність. Їхні дії - продовження посівних робіт, самостійний ремонт техніки та інституціоналізація взаємодопомоги через кооперацію - є прикладом не лише економічної життєздатності, але й високого морального опору та непохитної волі до збереження національної продовольчої безпеки.

Регулювання аграрного сектору в умовах повномасштабної агресії ґрунтується на ключових нормативно-правових актах, зокрема Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України». Запровадження воєнного стану легітимізувало тимчасові обмеження низки фундаментальних прав, включаючи право власності, а також активацію мобілізаційних заходів та впровадження спеціальних режимів використання земель аграрного призначення.

Необхідність оперативної адаптації чинних нормативно-правових актів до реалій війни є очевидною. Це вимагає спрощення адміністративних процедур (наприклад, реєстрації господарств у зонах підвищеного ризику), а також забезпечення непорушних гарантій прав землекористування (оренди та власності) для

збереження мотивації аграріїв продовжувати діяльність. Таким чином, гуманізація правового регулювання має на меті не лише економічну ефективність, але й захист соціальної та майнової безпеки фермерських родин.

З метою мінімізації негативних економічних наслідків, держава реалізує комплекс заходів, спрямованих на підтримку життєздатності фермерських господарств. До них належать: програми пільгового фінансування (кредитування); компенсаційні механізми за знищення основних фондів (техніки, інфраструктури); цільові програми підтримки суб'єктів малого та середнього фермерства.

Збройний конфлікт на території України спричинив глибоку, комплексну деградацію природних ресурсів у сільській місцевості - наслідки яких виходять далеко за межі оперативних руйнувань інфраструктури. Ґрунтовий покрив, водні системи та біорізноманіття зазнали одночасного механічного, хімічного та екологічного ураження, що створює значні виклики для відновлення агроекосистем та безпеки продовольчого виробництва у довготерміновій перспективі [3].

Міни, вибухонебезпечні предмети та уламки боєприпасів уражують ґрунт не лише фізично - вони утворюють бар'єри до обробітку землі, ускладнюють удобрення, оранку та сівбу. Водночас їх наявність перешкоджає доступу техніки та безпечному виконанню польових робіт. Вибухи й розриви боєприпасів стають джерелом хімічного навантаження: у ґрунті накопичуються важкі метали (свинець, кадмій, цинк та інші), продукти горіння палива чи мастил, токсичні речовини, які потрапляють до водоносних горизонтів і мають потенційний шлях до харчового ланцюга. Ця хімічна шкода може тривати роками або навіть десятиліттями, адже біохімічні властивості ґрунтів порушені, мікрофлора змінена, родючість знижена, а ризик накопичення забруднювачів у продукції підвищений.

Водні системи - як поверхневі, так і підземні - зазнали непрямого впливу: підвищений стік токсичних речовин, ерозійні зміни, пошкодження систем зрошення та водовідведення, що зменшує доступність чистої води для зрошення або забезпечення господарських потреб. У тому числі руйнування гідротехнічних споруд (наприклад дамб або каналів) посилює ризики забруднення води, її нестабільного руху й накопичення шкідливих елементів [3].

У підсумку ми маємо синтез гуманітарного та екологічного виміру: деградовані землі означають не просто збитки у тоннах

зерна, а зменшення можливостей проживання та розвитку для фермерських родин. Наприклад, сім'я, яка обробляла ділянку поколіннями, після звільнення території мусить зіткнутися з небезпечним полігоном замість чорнозему. Діти не можуть грати на полі, поки не буде впевненості, що земля безпечна; місцеві колективи не можуть проводити сезонні роботи спільно через ризики - а значить втрачають не лише економічний дохід, але й емоційну прив'язку до землі і один до одного.

Майбутня екологічна реабілітація післявоєнного періоду повинна враховувати сталий розвиток сільських громад. Це означає імплементацію ресурсозберігаючих технологій (зменшення обробки ґрунту, мінімалізація хімічних внесків, використання агроекологічних практик), перехід до виробничих моделей, які зменшують навантаження на землю, а також активну участь місцевих фермерів та громад у плануванні та реалізації відновлювальних програм.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що робота в умовах бойових дій та частих обстрілів перетворила звичайну сільськогосподарську діяльність на ризикований для життя процес. Безпосередня близькість до зони бойових дій та ризик обстрілів перетворили щоденну працю фермерів на героїчний подвиг. Робота в полі, посівна та збір врожаю відбуваються під постійною загрозою, що суттєво уповільнює процеси, призводить до втрат техніки та, найголовніше, людських життів. Значні площі земель виведені з обігу через замінування та наявність вибухонебезпечних предметів, що вимагає тривалого та дороговартісного процесу розмінування та рекультивації.

Військові дії збіглися в часі з несприятливими погодними умовами (наприклад, посухами або надмірними опадами в критичні періоди), які традиційно впливають на аграрний сектор. У контексті війни, де обмежений доступ до ресурсів (паливо, запчастини, добрива) та порушена логістика, фермери менш здатні ефективно протистояти природним ризикам, що посилює проблему неврожаю та фінансових втрат.

Список використаних джерел:

1. Блокування українського експорту ЄС та низький урожай: як працюють аграрії в умовах війни. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/agro24/fermerstvo-bilya-liniyi-boyovih-diy-yak-pratsyuyut-fermeri-v-ukrayini-analitika_n2891981 (дата звернення: 05.11.2025).

2. Заміновані поля, нестача грошей та працівників: як українські аграрії пережили рік повномасштабної війни та хто їх підтримав. Спецпроєкти Gazeta.ua. URL: https://projects.gazeta.ua/ukrainian-farmers-survived-year-of-war-1139571 (дата звернення: 05.11.2025).

3. Екологічні наслідки військових дій в Україні на прикладі дослідження ґрунтів у Харківській області / Олена Вікторівна Крайнюк та ін. Журнал геології, географії та геоекології. URL: https://geology-dnu.dp.ua/index.php/GG/article/view/1266?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.11.2025).

4. "Випадки підриву фермерів, на жаль, досі трапляються..." Інтерв'ю з Дмитром Юнусовим, директором Департаменту сільського господарства Херсонської ОВА. IPC Південь. URL: https://ipc.org.ua/uk/2024/07/vypadky-pidryvu-fermeriv-nazhal-dosi-traplyayutsya-interv%CA%BCyu-z-dmytrom-yunusovym-dyrektorom-departamentu-silskogo-gospodarstva-hersonskoyi-ova/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.11.2025).

АФТАНАСІВ В. М.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

Науковий керівник: ВОВК М. З.,
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ ТА NFT: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Право інтелектуальної власності під впливом діджиталізації зазнає істотних змін, адже віртуалізація об'єктів цивільних прав стає детермінантою переосмислення самої природи виключних прав. Розглядаючи феномен NFT («non-fungible tokens») крізь призму

правової охорони торговельних марок, можна констатувати, що сьогодні ми спостерігаємо зміну класичної межі між матеріальним втіленням товару та його цифровим відображенням.

Щодо дефініції, невзаємозамінні токени (тобто NFT), є специфічним різновидом криптографічних активів, що існують виключно в межах відповідних блокчейн-систем і характеризуються унікальністю, невзаємозамінністю та обмеженістю емісії; інакше кажучи, йдеться про цифрові токени, які не можуть бути еквівалентно обміняні один на один, що істотно відрізняє їх від звичайних криптовалют, де все ж переважає взаємозамінність [1]. Означена риса індивідуалізації NFT, по суті, наближає їх до правової природи торговельної марки, яка, власне кажучи, також виконує функцію відмежування та ідентифікації, утім, така кореляція є радше функціональною, аніж юридично тотожною.

Очевидно, наукове розуміння знака для товарів і послуг як засобу індивідуалізації вимагає певного відходу від статичного розуміння, адже цифрові активи, що існують у блокчейн-мережах (не маючи просторової чи юрисдикційної прив'язки), апріорі нівелюють принцип територіальної обмеженості правової охорони, властивий праву інтелектуальної власності.

Зосереджуючись на прагматиці реєстрації, слід звернутися до методологічних стандартів, імплементованих Бюро з патентів і товарних знаків США, де визначальною точкою перетину є кваліфікація об'єкта за класами Ніццької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків від 15.06.1957 р [2]. Враховуючи телеологічний підхід до тлумачення, видається, що фізичним та юридичним особам, які здійснюють емісію NFT, доцільно орієнтуватися на класи 9 (комп'ютери та наукові пристрої), 35 (реклама та бізнес-послуги), 41 (освітні та розважальні послуги) та 42 (науково-технічні послуги), розглядаючи їх не як формальну реєстраційну вимогу, а як стратегічний превентивний інструмент забезпечення правової охорони [3]. Разом із тим, можна стверджувати, що цифрові активи іманентно містять у собі ознаки об'єктів права інтелектуальної власності, проте їхня індивідуалізація потребує певної конкретизації.

Юридична детермінація конфлікту між самовираженням та монополією на бренд досягла кульмінації у справі «Hermès International v. Rothschild» [4]. Апелюючи до тексту справи «Rogers v. Grimaldi» [5], Rothschild намагалася довести, що назва «METABIRKINS» є художньо релевантною і не вводить споживача в оману. Однак, виходячи з презумпції охорони комерційної

ідентичності, очевидним є те, що використання торговельної марки в структурі NFT часто переходить із площини допустимого культурного відтворення у сферу неправомірного комерційного використання. Попри аргументи про захищене мовлення, юридична логіка схиляється до пріоритету розрізняльної здатності знака, що особливо прикметно в контексті захисту форми та дизайну як торговельних марок. Подібна проблематика була порушена у справі «Nike, Inc. v. StockX LLC» [6], де виникло питання: чи є NFT цифровим підтвердженням права на товар, чи самостійним об'єктом, що порушує права на торговельну марку? На наше переконання, саме в цьому кейсі висвітлена небезпека «подвійної реєстрації», коли бренд фактично змушений захищати не тільки свій матеріальний товар, але і його цифровий дериватив, що веде до потенційно невиправданого розширення монополії.

Відтак, визначаючи український вектор розвитку у світлі євроінтеграції, слід вказати на необхідність гармонізації вітчизняного правозастосування з Керівництвом EUIPO (Відомство інтелектуальної власності Європейського Союзу) щодо віртуальних товарів [7]. Сьогодні, коли ми говоримо про право на власність, маємо також враховувати позицію Європейського суду з прав людини у справі «Anheuser-Busch Inc. v. Portugal» [8], де право на торговельну марку було визнано об'єктом захисту в розумінні Конвенції.

Під час реєстрації торговельної марки відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [9] право на товарний знак виникає з моменту подання заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг, а обсяг правової охорони визначається, зосереджуючись на зображенні позначення та переліку товарів і послуг, що фіксуються у відповідному реєстрі, і, зрештою, матеріалізуються у свідоцтві як формі юридичного засвідчення належності виключного права. Свідоцтво діє протягом десяти років із можливістю продовження, що, безумовно, забезпечує відносну стабільність правового статусу знака у часі [10, с. 91]. Однак виникає питання: наскільки наведені норми є релевантними для NFT, де сам об'єкт комерційного обігу характеризується динамічністю, миттєвістю транзакцій та, зрештою, технічною автономністю від державних реєстрів.

Власне кажучи, у цьому аспекті вбачається певна колізія між формальною визначеністю обсягу прав, що закріплюється через перелік класів товарів і послуг, та фактичною невизначеністю цифрового середовища, у якому функціонують NFT. Як

наголошувалося раніше, токен не є товаром у традиційному розумінні, однак він репрезентує певну цінність, що може бути пов'язана із брендом, зображенням, аудіовізуальним контентом чи навіть репутаційним капіталом. Відтак, говорячи про включення NFT до переліку товарів і послуг при реєстрації знака, виникає, щонайменше, питання: чи достатньо існуючих класів Ніццької класифікації для належного відображення таких об'єктів, чи все ж йдеться про необхідність їх зміни на рівні міжнародного права.

Зокрема, у практиці зарубіжних країн простежується тенденція до розширеного тлумачення класу 9 як такого, що охоплює цифрові файли, автентифіковані за допомогою NFT, а також пов'язані з ними програмні рішення. Такі бренди як 3M, L'Oréal, Coach, Gucci, Balenciaga, Wendy's, Mastercard та Mattel вже подали заявки на реєстрацію торговельних марок NFT [3].

Втім, вітчизняна практика, станом натепер, не виробила єдиної позиції щодо можливості або ж доцільності наведеного підходу, що, без перебільшення, зумовлює ризики виникнення колізійності правової охорони. До слова, згідно з положеннями Регламенту (ЄС) 2017/1001, обсяг охорони торговельної марки також визначається заявленими товарами і послугами [11]. Однак, як видається, європейська практика є більш адаптивною до цифрових інновацій.

Цікаво, що проблема визначення обсягу правової охорони у контексті NFT має в тому числі характер, пов'язаний із питанням доказування порушення. Якщо у традиційних правовідносинах достатньо встановити факт використання знака у господарській діяльності без дозволу правовласника, то у випадку NFT виникає потреба ідентифікації транзакцій у блокчейні, встановлення зв'язку між токеном і конкретним суб'єктом, а також доведення комерційного характеру використання. Відповідно, відсутність чітко визначених критеріїв щодо NFT може потенційно розглядатися як фактор, що істотно знижує ефективність такого захисту.

Зрештою, можна стверджувати, що токенізація брендів змінює класичну тріаду повноважень власника торговельної марки. Попри те, що положення законодавства досить часто є незмінними, з огляду на стрімку цифровізацію вони мають бути адаптовані відповідно до її запитів. Вітчизняний законодавець має враховувати не тільки вже наявні європейські підходи, але й ті прогалини, які мали місце у правозастосовній практиці держав-членів.

Передусім, доцільним є внесення змін до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» у частині

розширення дефініції товару та послуги з урахуванням цифрових активів, виокремивши NFT як окрему категорію об'єктів цивільного обороту. У той же час, слід закріпити можливість прямого зазначення у заявках на реєстрацію торговельних марок посилань на токенізовані активи.

Окремо варто зупинитися на проблемі класифікації, адже використання Ніццької класифікації у її чинному вигляді не повною мірою відображає специфіку NFT. Відповідно, на рівні підзаконних актів або ж роз'яснень уповноваженого органу доречним є введення рекомендацій щодо віднесення NFT до відповідних класів (зокрема 9, 35, 41, 42), виходячи, передусім, з функціонального призначення токена.

Не менш важливим є питання процесуального забезпечення захисту прав сторін, адже, як було з'ясовано, чинні механізми доказування порушення торговельної марки є недостатньо ефективними у середовищі блокчейн. Відтак, вбачається необхідним запровадження спеціальних процедур фіксації цифрових доказів, а також розширення інструментів оперативного реагування, в тому числі можливість взаємодії з платформами, що забезпечують обіг NFT.

Список використаних джерел:

1. Невзаємозамінний токен. URL: https://surl.li/soldsf

2. Nice Agreement Concerning the International Classification of Goods and Services for the Purposes of the Registration of Marks of 15.06.1957. URL: https://www.wipo.int/en/web/treaties/classification/nice/index

3. Демістифікація NFT та інтелектуальної власності: проблеми з торговельною маркою та авторським правом. Advokat Post. 2022. URL: https://advokatpost.com/demistyfikatsiia-nft-ta-intelektualnoi-vlasnosti-problemy-z-torhovelnoiu-markoiu-ta-avtorskym-pravom/

4. Hermes Int'l v. Rothschild, No. 22-CV-384-JSR, 2023 WL 1458126 (S.D.N.Y. Feb. 2, 2023). United States District Court of the Southern District of New York. URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/judgments/details/1841

5. Rogers v. Grimaldi, 695 F. Supp. 112 (S.D.N.Y. 1988). United States District Court of the Southern District of New York. URL: https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/695/112/2345732/

6. Nike, Inc. v. Stockx LLC, No. 1:2022cv00983 - Document 250 (S.D.N.Y. 2024). URL:https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2022cv00983/574411/250/

7. Moore L. Brand Protection in the Metaverse: EUIPO Updates Guidance on Trade Mark Applications for NFTs and Virtual Goods. 2022. URL: https://www.williamfry.com/knowledge/brand-protection-in-the-metaverse-euipo-updates-guidance-on-trade-mark-applications-for-nfts-and-virtual-goods/

8. Anheuser-Busch Inc. v. Portugal. App 73049/01. Judgement 11.01.2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78981

9. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 №3689-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text

10. Киричук А.С., Топіна Я.Ю. Право інтелектуальної власності на торгову марку. Економіка і суспільство. 2017. № 13. С. 89-95.

11. Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark (codification). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/1001/oj/eng

БАГИНСЬКА В. Р.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету цифрових,освітніх та соціальних технологій
Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доц.,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ЦИФРОВА ДОСТУПНІСТЬ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ОСОБАМ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО ЦИФРОВИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Останніми роками Україна демонструє стрімкий розвиток цифровізації. Як зазначив заступник Міністра економіки з питань цифрового розвитку України Олександр Циборт під час івенту Діалоги з NV. Велика цифрова трансформація, Україна хоч і входить до п’ятірки лідерів за розвитком цифровізації, однак все ще

є складності з змінами законодавства та відставанням внутрішніх процесів [1]. Основою швидких та якісних змін є правова база держави, а сьогодні існує значний розрив між технологічними можливовостями та готовністю законодавства. В умовах воєнного стану основним інструментом цифровізації стали експериментальні постанови Кабінету Міністрів України, які дозволяють оперативно запускати нові сервіси, проте механізм введення законів все ще недостатньо оптимізований і гальмує трансформацію цієї сфери.

Актуальність даної теми зумовлена законодавчою базою зміни в якій не встигають за темпами цифровізації. Створюється правовий вакуум, а особи похилого віку опиняються перед ризиком соціальної ізоляції та обмеження доступу до соціальних послуг. Наразі необхідно допрацювати правове забезпечення цифрової сфери соціальних послуг, де буде оптимізовано надання цифрових послуг вразливим категоріям населення, зокрема особам похилого віку.

Відповідно до запропонованого проекту закону України «Про цифрову доступність цифрових ресурсів та електронних послуг», цифрова доступність – сукупність умов, що створюються для забезпечення рівного доступу до електронних інформаційних ресурсів, цифрових ресурсів, публічних електронних реєстрів, інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем, надання електронних послуг та задоволення потреб широкого кола користувачів, зокрема осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, включаючи осіб з інвалідністю [2].

Закон України «Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери» [3], хоча і зосереджений на об’єднанні та створенні єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) на заміну старим і окремим системам, ігнорує суб'єктивну спроможність літньої особи взаємодіяти з цією системою. Закон потребує доповнення нормами щодо спеціального порядку цифрового супроводу при користуванні ЄІССС, що дозволило б нівелювати ризики «цифрового розриву» для осіб похилого віку.

Важливим у цій сфері є стандарт ДСТУ EN 301 549:2022, що корелює з вимогами Постанови КМУ № 628. Стандарт містить технічні вимоги до сайтів та додатків, де враховані особливості людей з порушенням зору, слуху та моторики [4]. Проте, попри нормативне закріплення вимог до цифрової інклюзії, залишається неврегульованим питання адаптації складних юридичних алгоритмів надання соціальних послуг, який є важливим для осіб

похилого віку з когнітивними змінами. Це вказує на необхідність переходу від суто технічних стандартів до розробки спеціалізованих правових регламентів «вікової інклюзивності» цифрового середовища.

Замість спрощення доступу для осіб похилого віку, цифрові інструменти часто лише частково автоматизують старі процедури і приходиться взаємодіяти одночасно як з цифровими інструментами так і з паперовою документацію.

Окремим цифровим бар'єром є процедура біометричної ідентифікації. Функціонування сервісу «Дія.Підпис» часто не враховує вікові фізіологічні зміни (зміна контурів обличчя, тремор, вікові розлади зору). Це створює ситуацію непрямої ейджистської дискримінації: особа похилого віку, маючи законне право на дистанційну послугу, де-факто не може нею скористатися через занадто жорсткі та неадаптовані алгоритми біометричного розпізнавання. Відсутність у законодавстві альтернативних, спрощених методів верифікації для осіб категорії «60+» нівелює саму ідею цифрової доступності.

Загальний аналіз сучасної нормативно-правової бази свідчить, що попри активні темпи цифровізації, правове забезпечення цифрової доступності осіб похилого віку все ще перебуває на стадії формування, хоча кожного місяця з'являються нові нормативні, які допрацьовують. Це передбачає не лише технічний доступ до мережі Інтернет, а й створення спеціальних правових гарантій, які б враховували когнітивні та фізичні особливості осіб похилого віку при отриманні ними соціальних послуг у цифровому форматі, забезпечуючи принцип недискримінації та рівності прав.

Проаналізувавши правове середовище, яке регулює цифрову сферу та, насамперед, цифрову доступність, стає зрозуміло яких механізмів не вистачає. Хоча стандарт ДСТУ EN 301 549:2022 працює на весь державний сектор, його потрібно поширити на все інтернет-поле (банкінги, інтернет-магазини, транспортні сервіси) та додати мінімізацію кількості кроків для отримання соціальної допомоги. Необхідно законодавчо визначити термін «цифрове виключення» як форму непрямої дискримінації. У правовому полі має бути закріплено право людини на вибір каналу взаємодії з державою. Це означає, що відсутність цифрових навичок не може бути підставою для ускладнення доступу до послуги. Право на «офлайн» має стати такою ж гарантією, як і право на доступ до інтернету.

Однією з причин ускладненості освоєння цифрового середовища людям похилого віку є питання конфіденційності і безпеки [5]. З війною в Україні кількість шахрайських схем тільки виросла і в більшості направлена саме на вразливі категорії населення. Тому питання безпеки в інтернеті не можна залишати без уваги, особливо в період, коли люди найбільш емоційно вразливі.

Також, необхідним є законодавче закріплення можливості офіційного супроводу літньої особи (соціальним працівником або довіреною особою) при здійсненні електронної ідентифікації та отриманні послуг, із чітким розмежуванням відповідальності за дії в цифровому просторі. Та поширення допоміжних курсів, де враховуються не лише навички використання інтернету, а й особливий підхід з урахуванням вікових особливостей. Зараз вже наявні різні курси, запроваджена платформа «Дія.Освіта», проте результат від такої цифрової освіти сумнівний, сама платформа як і аналоги досить складна для опановування. Найбільш результативними є університети третього віку, які діють при територіальних центрах соціального обслуговування в більшості міст. Проте в них приділяється не так багато уваги саме навчанню роботи в цифровій сфері. Не вистачає правового закріплення безкоштовної та доступної інтернет-освіти для особ похилого віку та інших вразливих категорій.

Підсумовуючи, можна сказати, що Україна має багато законодавчих дір у сфері надання цифрових соціальних послуг, хоча все більше прагне удосконалити цю сферу. Реальна цифрова доступність осіб похилого віку в Україні можлива за умови переходу від фрагментарного «експериментального» регулювання до комплексної людиноцентричної правової стратегії. Необхідно законодавчо закріпити статус «цифрового соціального помічника» для легітимізації супроводу літніх осіб у цифровому просторі, імплементувати стандарти когнітивної доступності та «спрощеного інтерфейсу», а закріпити законодавчо визначення "цифрове виключення». Водночас обов'язковою умовою має залишатися збереження старих офлайн отриманнь соціальних послуг, що гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян незалежно від рівня їхньої цифрової грамотності чи фізіологічних особливостей біометричної ідентифікації.

Список використаних джерел:

1. Іванов О. Цифровізація є, економічний прорив буде. Чому Україна ще не монетизує своє технологічне лідерство // Циборт. NV.

Бізнес. 22.04.2026. URL: https://biz.nv.ua/ukr/tech/cifrovizaciya-v-ukrajini-shcho-i-na-yakomu-etapi-galmuye-podalshiy-rozvitok-cifrovoji-derzhavi-i-ekonomiki-50602286.html (дата звернення: 01.05.2026).

2. Проєкт Закону України «Про цифрову доступність цифрових ресурсів та електронних послуг» від 15.12.2025 р. № 14278. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji14041a (дата звернення: 01.05.2026).

3. Про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: Закон України від 18.09.2025, № 4607-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4607-20#Text (дата звернення: 02.05.2026).

4. ДСТУ EN 301 549:2022. Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ. Чинний від 15.06.2022. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»: ДП «УкрНДНЦ», 2022. 157 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_en_301_549_2022_informaciyni_tekhnologii._vimogi_schodo_.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

5. Величко Н. Цифрове виключення: сприйняття бар'єрів при використанні цифрових технологій серед літніх людей / Київська школа економіки. Київ, 2024. 35 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/08/Velichko_Diplom.pdf (дата звернення: 02.05.2026).

БІЛІНКЕВИЧ Н. Ю.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної
діяльності Львівського державний університету внутрішніх справ

Науковий керівник: НАВРОЦЬКА В. В.
доктор юридичних наук., доцент
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів

ДОПУСТИМІСТЬ OSINT-ДАНИХ ТА ЦИФРОВИХ СЛІДІВ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Станом на 2026 рік кримінальний процес України стикається з очевидним технологічним викликом. Волонтерські спільноти, журналісти та OSINT-аналітики (зокрема «Inform Napalm», «Миротворець») успішно ідентифікують воєнних злочинців, встановлюють геолокацію подій та верифікують обставини правопорушень за допомогою супутникових знімків, метаданих і цифрових слідів. Водночас чинна модель кримінального процесу залишає перевагу традиційній «паперовій» парадигмі доказування, що створює парадоксальну ситуацію: інформація з відкритих цифрових джерел, навіть об'єктивно перевірена, часто не набуває статусу належного доказу без процесуальної фіксації слідчим або прокурором.

Такий підхід фактично формує монополію держави на трансформацію інформації у доказ і ставить сторону захисту у нерівне становище. Засаду змагальності сторін, закріплену у ст.22 КПК України [1], дедалі частіше ставлять під сумнів, оскільки захист позбавлений ефективного механізму самостійного введення OSINT-даних та інших цифрових слідів у процес. У контексті стрімкої цифровізації та воєнних викликів проблема допустимості таких даних потребує переосмислення, аби забезпечити реальну, а не декларативну змагальність у кримінальному провадженні.

Актуальність зумовлена трансформацією джерел доказової інформації в умовах цифровізації та збройної агресії проти України. Значна частина подій, що мають кримінально-правове значення, фіксується не традиційними слідчими діями, а у цифровому середовищі: фото- та відеоматеріали, геолокаційні дані, метадані та інші цифрові сліди, доступні у відкритих джерелах Інтернету.

Особливої ваги такі дані набувають в умовах тимчасової окупації та активних бойових дій, коли проведення слідчих дій, передбачених статтями 91–93 КПК України [1], суттєво ускладнено або фактично неможливо. У таких випадках результати аналізу відкритих джерел (OSINT) часто стають єдиним способом встановлення обставин події [2]. Разом із тим чинне законодавство не містить чіткого механізму процесуальної імплементації таких даних, особливо коли їх збирає сторона захисту. Це створює ризик залежності від рішень сторони обвинувачення щодо включення

інформації до матеріалів провадження та ставить під сумнів ефективну реалізацію принципу змагальності сторін.

Питання процесуальної допустимості OSINT-даних залишається дискусійним. І. Ревак та О. Підхомний зазначають, що у міжнародній практиці результати OSINT здебільшого розглядаються не як самостійні докази, а як орієнтуюча інформація для проведення подальших слідчих дій. Інформація з відкритих джерел (скріншоти вебсторінок, соцмереж) часто набуває доказового значення лише після процесуальної фіксації уповноваженим суб'єктом [3].

Для використання цифрових слідів у доказуванні необхідно встановити джерело походження, підтвердити незмінність даних та забезпечити належний ланцюг збереження доказів. У міжнародній практиці цим цілям служать стандарти Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations, що визначають процедури фіксації метаданих, документування джерел та забезпечення цілісності цифрових доказів. Дотримання таких процедур підвищує доказову цінність OSINT-даних у кримінальному провадженні [4].

Попри те, що КПК України визнає електронні документи та цифрові носії як джерела доказів, механізм їх процесуальної інтеграції у разі збору стороною захисту залишається не до кінця визначеним. Виникає ситуація, коли цифрові сліди можуть використовуватися у розслідуванні, проте їх легалізація залежить від дій сторони обвинувачення. Це створює ризик порушення балансу процесуальних можливостей та ефективності принципу змагальності.

Організаційний бар'єр полягає у вимозі обов'язкової фіксації OSINT-даних слідчим згідно зі ст. 93 КПК України, що для захисту часто означає необхідність ініціювати клопотання за ст.220 КПК України і ставить цифрові докази у сферу дискреції сторони обвинувачення.

Допустимість цифрових доказів має визначатися за критерієм технічної автентичності на основі доказів незмінності файлу (хеш-сум), прозорості ланцюга збереження та відповідності міжнародним стандартам, а не процесуального статусу того, хто їх виявив.

Сторона захисту повинна отримати право самостійно здійснювати процесуальну фіксацію OSINT-даних через залучення спеціаліста, чиї висновки матимуть статус документа-оригінала. Метадані файлів, включно з часом створення, геолокаційними координатами та характеристиками пристрою, мають визнаватися

самодостатнім доказом цілісності файлу, а не лише технічним додатком. Впровадження методологій типу Berkeley Protocol в українське законодавство забезпечить прозору фіксацію цифрових слідів, підвищить їх доказову цінність та зменшить залежність сторони захисту від дій слідчого чи прокурора.

Сучасний кримінальний процес України стикається з викликами цифровізації та воєнної реальності. Допустимість OSINT-даних та цифрових слідів має визначатися не процесуальним статусом того, хто їх виявив, а технічною автентичністю та прозорістю процедури фіксації. Надання стороні захисту можливості самостійного документування цифрових доказів забезпечує реальну змагальність сторін, підвищує доказову цінність інформації з відкритих джерел та створює передумови для ефективного сучасного кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n515]

2. Виходець Ю. О., Тетерятник Г. К. Використання OSINT у розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С 70–74.

3. Ревак І. О., Підхомний О. М. Використання розвідки з відкритих джерел (OSINT) у кримінальному провадженні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2022. № 2. С.128–132.

4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. 2020. Протокол Берклі з цифрових розслідувань на основі відкритих джерел. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 2020. URL: https://surl.li/ewfxue/

БІНУС А.К.
аспірантка кафедри земельного і аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ЩОДО ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Державна аграрна політика є вагомою складовою національної політики як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях, що вимагає належного законодавчого регулювання відносин у сфері її формування і реалізації. Водночас, зважаючи на підписання 27 червня 2017 року Україною Угоди про асоціацію з ЄС, перед законодавцем постало питання вдосконалення аграрного законодавства з метою приведення його у відповідність зі стандартами і вимогами права ЄС. Так, Європейська комісія у межах Пакета розширення ЄС [1] презентувала звіт від 4 листопада 2025 р., що містить систему оцінки законодавства відповідно до 5 рівнів поточного стану процесу його вдосконалення: рання стадія, певний рівень підготовки, помірний рівень підготовки, гарний (добрий) рівень підготовки та значний поступ. Сільське господарство, поряд з рибальством, продовольчою безпекою та розвитком сільських територій віднесено до Кластеру 5, що знаходиться між рівнями "рання стадія" та "наявність певного рівня підготовки", відповідно до вказаного звіту.

Враховуючи оцінку Єврокомісією стану українського законодавства у сфері сільського господарства, звертаємо увагу на питання законодавчого визначення поняття державної аграрної політики. Незважаючи на постійне активне реформування аграрного законодавства України, зумовлене низкою чинників, серед яких, зокрема, євроінтеграція та повномасштабна війна, категорія «державна аграрна політика» до 2025 року не мала свого законодавчого закріплення. Це питання стало предметом досліджень значної кількості правників і економістів, серед яких: Н. О. Багай, О. В. Білинська, О. М. Бородіна, В.М. Єрмоленко, Т. В. Курман, П. О. Рижко, П. Т. Саблук, А. М. Статівка, О. М. Туєва, В. Ю. Уркевич та ін.

І лише в Законі України від 8 жовтня 2025 р. "Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку" знайшла законодавче закріплення дефініція поняття "державна аграрна політика", під якою слід розуміти систему заходів, що здійснюються державою з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства, продовольчої безпеки, збереження природних ресурсів, підтримання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції. Вважаємо ці зміни позитивними, але для більш детального аналізу, пропонуємо звернутися до трактування поняття та цілей Спільної аграрної політики ЄС.

Спільна аграрна політика Європейського Союзу (САП) є партнерством між сільським господарством і суспільством, а також між Європою та її фермерами [2]. Відповідно до ст. 39 Договору про функціонування Європейського Союзу, САП має не меті підвищення продуктивності сільського господарства шляхом сприяння технічному прогресу та забезпечення оптимального використання факторів виробництва, зокрема робочої сили; забезпечення справедливого рівня життя для фермерів; стабілізацію ринків; гарантування наявності постачань; забезпечення прийнятних цін для споживачів.

Порівнюючи обсяг цілей, визначених спеціальним Законом України "Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку" та Договором про функціонування ЄС, можна констатувати значні відмінності в кількості закріплених стратегічних напрямків. Хоча формального закріплення САП та її цілі набули у 1957 р., реалізація політики відбувалась та продовжує відбуватися завдяки спеціалізованим регламентам ЄС, багаторічним фінансовим перспективам, з яких виділяється фінансування на САП, та стратегічним документам, таким як Європейський Зелений Курс, стратегія «Від ферми до виделки», Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 р. тощо. Таким чином, САП реалізується завдяки запровадженню нових нормативно-правових актів з урахуванням існуючих потреб та нових викликів, залишаючи незмінюваними норми, що закріплені золотим стандартом - Договором про функціонування ЄС. Україна не відстає у гнучкості і вмінні адаптуватись, реалізуючи державну аграрну політику завдяки поєднанню базових законодавчих актів, спеціалізованих нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та стратегічних програмних документів, прийняття яких особливо активізувалися в умовах воєнного стану з 2022 р. Такий підхід дозволяє забезпечувати безперервність сільськогосподарського виробництва, продовольчу безпеку держави та поступову гармонізацію національного аграрного законодавства з правом ЄС, зберігаючи при цьому стабільність фундаментальних правових засад державної аграрної політики.

Тим не менш, повертаючись до питання законодавчого визначення поняття державної аграрної політики, вважаємо доцільним враховувати пріоритети САП й звернути увагу на доктринальні підходи, сформульовані Т. В. Курман [3, с. 7], П. О. Рижко [4, с. 5], О. В. Білінською [5, с. 34], В. Ю. Уркевичем [6, с. 22], доповнивши закріплене визначення акцентом на сприянні

технічному прогресу, агроінноваціям, комплексному і сталому розвитку сільських територій, створенні сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному секторі та розв'язанні соціальних проблем сільського населення.

Врахування запропонованих аспектів суттєво удосконалить нове законодавче визначення шляхом відображення ключових напрямів державної аграрної політики й водночас залишаючи простір для його уточнення і доповнення з урахуванням динаміки аграрних відносин й закономірних змін стратегічних пріоритетів розвитку сільського господарства.

Список використаних джерел:

1. Commission staff working document. Ukraine 2025 Report. URL : https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf
2. The common agricultural policy at a glance. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en
3. Курман Т. В. Теоретико-методологічні засади правового забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 41 с.
4. Рижко П. О. Порівняльно-правовий аналіз форм аграрного підприємництва за законодавством ФРН та України: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2012. 20 с.
5. Білінська О.В. Правові засади державної аграрної політики України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2013. 187 с.
6. Уркевич В. Ю. Поняття та сутність державної аграрної політики України. *Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення:* моногр. / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Київ: Вид-ць О.М. Ешке, 2014. 268 с.

БОНДАР В. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Науковий керівник: БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Н. Л.,
професор кафедри приватного права, к.ю.н., професор
Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ СТРАХОВОГО ВИПАДКУ ПРИ ДТП В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблеми доказування страхового випадку при дорожньо-транспортних пригодах (ДТП) в умовах воєнного стану в Україні набувають особливої актуальності через поєднання загальних вимог страхового законодавства з об'єктивними труднощами, зумовленими бойовими діями.

Загалом під страховим випадком за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (далі – ОСЦПВ) розуміють дорожньо-транспортну пригоду, внаслідок якої виникає обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну життю, здоров'ю чи майну потерпілих осіб (ст. 5 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів») [1]. Доказування такого випадку вимагає підтвердження факту ДТП, обставин її настання, причинно-наслідкового зв'язку між діями та заподіяною шкодою, а також розміру шкоди.

Основним нормативним підґрунтям доказування страхового випадку є вимоги Закону України «Про страхування» та Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Так, згідно з нормами останнього, водій, причетний до ДТП, зобов'язаний не пізніше трьох робочих днів з дня настання пригоди повідомити про неї свого страховика, а в передбачених випадках – Моторне (транспортне) страхове бюро України (далі – МТСБУ), повідомивши дані про себе, транспортний засіб, пошкоджене майно та контактну інформацію. Якщо водій з поважних причин не зміг зробити це вчасно, він повинен підтвердити це документально (ст. 31) [1].

Для належної фіксації ДТП та подальшого підтвердження страхового випадку також варто керуватися рекомендаціями МТСБУ, які формують базовий алгоритм дій, який дозволяє належним чином зафіксувати обставини події. Такий алгоритм включає забезпечення безпеки учасників, оцінку стану потерпілих, виклик поліції та швидкої допомоги у разі наявності постраждалих, фіксацію обставин події за допомогою фото- та відеозйомки місця ДТП, розташування транспортних засобів, слідів гальмування та

пошкоджень, а також обов'язковий обмін контактними даними та інформацією про поліси ОСЦПВ [2].

Проте в умовах воєнного стану таке доказування суттєво ускладнюється. Зокрема, на окупованих та прифронтових територіях часто ризиковано та фізично неможливо викликати поліцію для з'ясування всіх обставин, а використання Європротоколу обмежене вимогами щодо відсутності шкоди життю та здоров'ю осіб. У таких випадках МТСБУ рекомендує самим учасникам ДТП використовувати різні засоби для фіксації події: фото- та відеозйомку з усіх ракурсів, дані свідків та негайне повідомлення страховика або МТСБУ про подію протягом трьох робочих днів [2].

Водночас воєнний стан створює додаткові ризики кваліфікації події з точки зору страхового права. Однією з перешкод у доказуванні страхового випадку при ДТП є проблема розмежування цивільного та воєнного характеру події. Відповідно до загального правила подія, що передбачається договором страхування, має бути випадковою, тобто її настання не повинно пов'язуватися з поведінкою учасників страхових правовідносин та не має залежати від їхнього волевиявлення [3, с. 46]. Події, пов'язані з воєнними діями, за стандартними правилами страхування не визнаються страховими випадками, а відповідні ризики – страховими, що автоматично створює підстави для відмови у здійсненні страхової виплати.

На практиці це означає, що шкода, завдана внаслідок бойових дій (обстрілів, бомбардувань, уламків снарядів чи військової техніки) не покривається ОСЦПВ і не підлягає страховому відшкодуванню. Натомість якщо майнові втрати не спричинені безпосередньо бойовими діями, а є наслідком звичайної ДТП, пожежі чи іншої цивільної події, що сталася в умовах воєнного стану, страхові компанії здебільшого здійснюють виплати в загальному порядку [4]. Таким чином, ключовим критерієм є наявність або відсутність прямого причинно-наслідкового зв'язку між подією та бойовими діями.

Саме тому потерпілий зобов'язаний довести цивільний характер ДТП, що в умовах активних воєнних дій є вкрай складним завданням і вимагає ретельної фіксації всіх обставин події. Враховуючи ці обставини Національний банк України рекомендував страховикам спрощувати відповідні процедури через електронні копії документів та дистанційне врегулювання страхових випадків [5, с. 112].

Доказування розміру шкоди також ускладнюється. Для майнової шкоди потрібен огляд транспортного засобу представником страховика або МТСБУ, однак у воєнний час проведення такого огляду ускладнюється тому, що експерти не завжди можуть виїхати на місце події через об'єктивні обставини.

У таких випадках судова практика визнає допустими та достатніми альтернативні докази, зокрема рахунки, платіжні доручення, акти виконаних робіт та страхові акти, якщо вони підтверджують фактичні витрати на ремонт [6].

Окремої уваги заслуговує також питання співвідношення форс-мажорних обставин та зобов'язань сторін за договором страхування в умовах воєнного стану. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, не скасовує чинність договорів страхування та не звільняє сторони від виконання взятих на себе зобов'язань, однак може слугувати підставою для їх відстрочення як форс-мажорна обставина непереборної сили. Торгово-промислова палата України засвідчила військову агресію російської федерації проти України як форс-мажор, що дозволяє сторонам посилатися на ці обставини для звільнення від відповідальності за прострочення, проте лише за умови доведення прямого причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажором і неможливістю виконання конкретного зобов'язання – після припинення якого всі зобов'язання підлягають виконанню у повному обсязі [3, с. 45-46].

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що в умовах воєнного стану проблеми доказування страхового випадку при ДТП насамперед пов'язані з безпековими факторами, які перешкоджають стандартній фіксації події, проведенню огляду та збору повного пакету документів. Це, своєю чергою, ускладнює встановлення обставин ДТП, причинно-наслідкового зв'язку та розміру завданої шкоди, що зумовлює підвищений ризик відмови у страховому відшкодуванні. Додатковою проблемою є необхідність розмежування цивільного та воєнного характеру події. У зв'язку з цим особливого значення набуває активна позиція потерпілого щодо фіксації обставин за допомогою цифрових засобів, своєчасного повідомлення страховика чи МТСБУ, а у спірних випадках – звернення до суду для захисту своїх прав.

Також доцільним видається внесення законодавчих змін, які б надали рекомендаціям Національного банку України щодо спрощення процедур врегулювання страхових випадків статусу юридично обов'язкових. На сьогодні такі рекомендації виконують

лише консультативну функцію і не забезпечують жодних юридичних зобов'язань для учасників страхових правовідносин, а, отже, їх невиконання не передбачає жодної відповідальності для страховиків. Подібна правова невизначеність є недопустимою, особливо в умовах воєнного стану, коли особи часто позбавлені можливості зібрати повний комплект документів у традиційний спосіб і змушені використовувати виключно електронні засоби для фіксації обставин події.

З огляду на зазначене пропонується внести зміни до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», які мають закріпити обов'язок страховика визнавати електронні матеріали, зокрема фотографії та відеозаписи як належні та допустимі докази настання страхового випадку. Також важливо врегулювати питання щодо використання засобів дистанційного зв'язку, передбачивши обов'язок страховика надавати особі можливість дистанційного врегулювання страхового випадку у ситуаціях, коли проведення очного огляду є неможливим або небезпечним через активні бойові дії на відповідній території. Закріплення таких норм на законодавчому рівні сприятиме забезпеченню ефективного захисту прав постраждалих, мінімізує необґрунтовані відмови у страхових виплатах через формальні недоліки, підвищить ефективність та прозорість процедур врегулювання страхових випадків, особливо у кризових умовах.

Список використаних джерел:

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 21.05.2024 № 3720-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-IX#Text (дата звернення 25.04.2026 року)
2. Офіційний сайт Моторного (транспортного) страхового бюро України URL: https://mtsbu.ua/education/category/diyi-pry-dtp (дата звернення 25.04.2026 року)
3. Міловська Н.В. Правова регламентація страхових відносин у період дії воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 35 (74). № 3.* 2024. С. 44-51. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/10.pdf
4.КАСКО, автоцивілка, безпека життя та здоров'я: що потрібно знати про страхування у період воєнного стану? URL: https://www.millerlawfirm.ua/kasko-avtoczyvilka-bezpeka-zhyttya-ta-

zdorovya-shho-potribno-znaty-pro-strahuvannya-u-period-voyennogo-stanu/
5. Мачуська І. Б., Кондратенко К. Правове регулювання страхових відносин в умовах воєнного стану дія форс-мажорних обставин. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 2.* С. 110–114. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/20.pdf
6. Постанова Черкаського апеляційного суду від 07.01.2026 року справа №707/3072/24 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133181711 (дата звернення 25.04.2026 року)

БОНДАР В. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Науковий керівник: БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Н. Л.,
професор кафедри приватного права, к.ю.н., професор
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВСТУП ПРАВОНАСТУПНИКА В ЦИВІЛЬНУ СПРАВУ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Процесуальне правонаступництво є одним із ключових інститутів цивільного процесуального права України, оскільки забезпечує безперервність судового захисту прав і законних інтересів учасників справи в разі вибуття із спірних правовідносин. Його значення полягає в забезпеченні стабільності судового розгляду та гарантуванні принципу доступу до правосуддя незалежно від змін в суб'єктному складі процесуальних правовідносин.

У національному законодавстві України немає загальноприйнятого визначення процесуального правонаступництва в цивільному судочинстві, однак, виходячи зі змісту норм цивільного процесуального права, під цим поняттям розуміється заміна сторони або третьої особи іншою особою – правонаступником у зв'язку з переходом до неї суб'єктивних

матеріальних прав та обов'язків особи, яку вона замінює (правопопередника) на будь-якій стадії цивільного процесу.

Підстави процесуального правонаступництва визначенні в ч. 1 ст. 55 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). До них належать: смерть фізичної особи, припинення юридичної особи, заміна кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках [1].

Також підставою процесуального правонаступництва варто вважати оголошення фізичної особи померлою, адже ст. 47 ЦК України передбачено правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, що настають у разі смерті [2].

В ч. 2 ст. 55 ЦПК України передбачено, що всі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив [1]. Це положення є визначальним, адже залучення правонаступника можливе лише тоді, коли спірні правовідносини допускають перехід прав і обов'язків (наприклад, у спадкових чи деліктних спорах). Якщо ж характер спірних правовідносин не допускає правонаступництва, як, наприклад, у спорах про захист честі та гідності та інших, які пов'язані виключно з особою померлого, провадження у справі підлягає закриттю (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України) [1].

Щодо процесуального оформлення вступу правонаступника у справу, тобто сукупності процесуальних дій суду та учасників справи, що спрямовані на зміну суб'єктного складу правовідносин, то воно передбачає декілька взаємопов'язаних етапів. Насамперед це ініціювання питання про правонаступництво, перевірку судом підстав переходу прав та обов'язків, залучення правонаступника до участі у справі та визначення процесуального статусу особи, яка вступила в справу.

Процесуальне оформлення вступу правонаступника починається з подання заяви про залучення правонаступника. Заяву може подати сам правонаступник, інша сторона, третя особа або ініціювання питання про залучення правонаступника може сам суд. До заяви обов'язково додаються докази, що підтверджують правонаступництво та можливість переходу прав то обов'язків, при чому, що залежно від підстави правонаступництва відповідна доказова база відрізняється.

У разі смерті фізичної особи – учасника справи, процесуальне оформлення вступу правонаступника починається зі

зупинення провадження у справі (п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України) [1]. У цей період суд має встановити коло спадкоємців, перевірити факт прийняття спадщини та визначити правонаступника. Ключовими документами, які надаються до суду, є: свідоцтво про смерть, документи про склад спадщини, свідоцтво про право на спадщину або інші докази прийняття спадщини. Водночас відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину, оскільки право на спадкування виникає у день відкриття спадщини, а спадщина належить спадкоємцю з часу її відкриття незалежно від часу прийняття (постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 16.01.2020) [3].

Процесуальне правонаступництво юридичної особи як учасника справи та відповідно його оформлення є більш складним, що пов'язано з різноманіттям форм припинення та неоднозначність правонаступництва прав та обов'язків.

Правонаступництво юридичної особи відбувається у разі її припинення шляхом реорганізації у формах злиття, приєднання, поділу або перетворення (ч. 1 ст. 104 ЦК України) [2]. У такому випадку має місце універсальне правонаступництво – одночасний перехід до правонаступника усіх прав і обов'язків юридичної особи, яка припиняється. На відміну від цього, сингулярне правонаступництво – перехід окремих прав та обов'язків юридичної особи можливе і без припинення самої юридичної особи, зокрема у разі відступлення права вимоги чи переведення боргу [4, с. 190].

Процесуальне оформлення вступу правонаступника юридичної особи у цивільну справу здійснюється судом на підставі заяви правонаступника, іншої сторони або з власної ініціативи суду шляхом перевірки документів, що підтверджують факт реорганізації (передавальний акт, розподільчий баланс, витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – ст. 107 ЦК України), а також обсяг прав і обов'язків, які перейшли саме у спірних правовідносинах. За результатами такої перевірки суд постановляє ухвалу про залучення правонаступника до участі у справі.

У разі заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні процесуальне оформлення вступу правонаступника будується на підставі договору відступлення права вимоги або переведення боргу. Кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою шляхом передання своїх прав за правочином (відступлення права вимоги), внаслідок правонаступництва відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 512 ЦК України, виконання зобов'язання поручителем або

заставодавцем, виконання зобов'язання третьою особою [2]. Процесуальне оформлення такого правонаступництва передбачає подання до суду договору відступлення права вимоги або переведення боргу разом із клопотанням про заміну сторони у справі.

За результатами розгляду суд постановляє ухвалу про залучення (вступ) правонаступника до участі у справі або про відмову в такому залученні.

Водночас на практиці питання процесуального правонаступництва нерідко викликає певні труднощі, особливо у випадках заміни кредитора в зобов'язанні. Показовим прикладом такої проблематики є справа № 206/2-1238/11, розглянута Верховним Судом у 2021 році. У ній рішенням Вінницького міського суду від 17 червня 2013 року було визнано недійсним кредитний договір між банком та позичальницею за її клопотанням, яка посилалась на несправедливі умови договору. На момент ухвалення рішення відповідачем у справі виступало ТОВ «ФК «Вектор Плюс», яке раніше набуло право вимоги за кредитом. Натомість ПАТ «Дельта Банк», яке придбало право вимоги за тим самим договором у листопаді 2013 року, тобто вже після постановлення рішення, у справі участі не брало, однак у 2017 році подало апеляційну скаргу, стверджуючи, що судове рішення порушує його права як кредитора [5].

Ключовою процесуальною проблемою у цій справі стало питання про обсяг прав нового кредитора, який набув право вимоги вже після ухвалення судового рішення. Апеляційний суд закрив провадження, встановивши, що «Дельта Банк» не був учасником правовідносин на момент розгляду справи, а тому оскаржуване рішення не вирішувало питання про його права чи обов'язки. Верховний Суд підтвердив цей висновок, вказавши, що правонаступник у зобов'язанні входить у процес із тим самим обсягом прав, який мав правопопередник на момент переходу вимоги, а попередній кредитор своїм правом на оскарження так і не скористався. Відтак правонаступник не може отримати в процесі більше, ніж мав той, кого він замінює [5].

За результатами розгляду Верховний Суд залишив касаційну скаргу без задоволення, підтвердивши, що перехід права вимоги не створює для нового кредитора кращого процесуального становища порівняно з правопопередником, зокрема не відновлює пропущеного строку на оскарження. Таким чином, практика Верховного Суду підтверджує, що процесуальне

правонаступництво має чіткі межі, які залежать від моменту переходу права вимоги.

Отже, процесуальне оформлення вступу правонаступника у цивільну справу є досить складним процесом, що включає ініціювання питання про залучення правонаступника, перевірку судом допустимості правонаступництва, аналіз доказів, які підтверджують перехід прав та обов'язків, а також винесення судом відповідної ухвали. Правонаступник набуває в процесі такого ж процесуального статусу, як і особа, яку він заміщує, при цьому всі раніше здійснені процесуальні дії залишаються для нього обов'язковими. Належне правове регулювання цього інституту є важливою гарантією забезпечення принципу доступу до правосуддя та безперервності судового захисту.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6415 (*дата звернення 29.04.2026*)
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n278 (*дата звернення 29.04.2026*)
3. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 16.01.2020 у справі № 351/1268/15 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86958206
4. Круглик Валерій Володимирович Передумови та підстави процесуального правонаступництва: окремі теоретико-практичні аспекти *Нове українське право, Вип. 2,* 2024. С. 186-194 URL: https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/603/549
5. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2021 року у справі № 206/2-1238/11 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101279933

БОЧКОВОЙ В. О.,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

Науковий керівник: БААДЖИ Н. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ ДЕРОГАЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ПРАВА, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ВІДСТУПУ

У сучасному міжнародному праві прав людини дерогація розглядається як винятковий механізм тимчасового відступу держави від частини своїх договірних зобов'язань у ситуації надзвичайної загрози. Водночас цей механізм не означає призупинення дії самого права людини як цінності або повну свободу держави діяти поза межами правового порядку. Навпаки, саме в умовах кризи міжнародне право намагається встановити найбільш жорсткі запобіжники проти свавілля.

Найбільш відомими міжнародно-правовими нормами, що регулюють дерогацію, є стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) та стаття 15 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ). Стаття 4 МПГПП дозволяє державам у разі надзвичайного становища, яке загрожує життю нації і про яке офіційно оголошено, вживати заходів відступу від зобов'язань за Пактом лише в тій мірі, якої суворо вимагає гострота ситуації, за умови сумісності таких заходів з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і заборони дискримінації [1]. У подібній логіці побудована і стаття 15 ЄКПЛ, яка допускає відступ «під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації», але також лише в межах, яких суворо вимагає становище [2].

Отже, першою умовою правомірності дерогації є наявність надзвичайної ситуації належного рівня інтенсивності. І МПГПП, і ЄКПЛ не дозволяють відступати від зобов'язань через будь-яку кризу чи політичну напругу. Йдеться саме про ситуацію, що загрожує життю нації, тобто існуванню організованого суспільного життя держави. Ще у справі *Lawless v. Ireland* ЄСПЛ сформулював класичне розуміння такої небезпеки як виняткової кризи або надзвичайної ситуації, що впливає на все населення та становить загрозу організованому життю спільноти [3]. Надалі цей підхід був підтверджений у подальшій практиці Суду.

Другою умовою є офіційне проголошення надзвичайного стану або іншого режиму, що слугує підставою для дерогації. Стаття

4 МПГПП прямо вимагає, щоб існування надзвичайного становища було офіційно проголошене.

Третьою умовою є тимчасовий характер дерогації. Із самого змісту договірних норм та Загального коментаря № 29 випливає, що відступ від зобов'язань не може бути безстроковим або перетворюватися на звичайний спосіб управління [4]. Комітет ООН з прав людини підкреслює, що відновлення стану нормальності, за якого повага до прав за Пактом знову забезпечується в повному обсязі, має залишатися домінуючою метою держави, яка вдалася до дерогації [4]. Саме тому Е. Тітко справедливо звертає увагу на критерій часової пропорційності: правомірною може бути лише така дерогація, яка припиняється одразу після зникнення обставин, що її обґрунтовували [5].

Четверта умова стосується суворої необхідності та пропорційності заходів. Це, без перебільшення, центральний матеріальний критерій правомірності дерогації. І МПГПП, і ЄКПЛ вимагають, щоб державні заходи виходили не за межі того, що об'єктивно необхідне для подолання кризи. У справі *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* ЄСПЛ наголосив, що, хоча держави мають певну межу розсуду при оцінці надзвичайної ситуації, вони не наділені необмеженою свободою, а Суд зберігає повноваження перевіряти, чи не вийшла держава за межі того, що «strictly required by the exigencies of the situation» [6]. Н. Бааджи цілком слушно пов'язує цей критерій із багаторівневим тестом: чи можна було досягти мети менш інтенсивним втручанням, чи справді звичайних правових засобів було недостатньо, і чи не створюють дерогаційні заходи надмірного тягаря для людини [7, с. 594-596].

П'ятою умовою є сумісність дерогаційних заходів з іншими міжнародними зобов'язаннями держави. І стаття 4 МПГПП, і стаття 15 ЄКПЛ прямо містять таку вимогу [1; 2]. Йдеться насамперед про те, що дерогація у сфері прав людини не може виправдовувати порушення норм міжнародного гуманітарного права, імперативних норм міжнародного права або інших договірних зобов'язань. Саме на цьому рівні особливо відчутною стає системна єдність міжнародного права: держава не може "вийти" з одних зобов'язань, посилаючись на надзвичайний стан, якщо її дії водночас суперечать іншим обов'язковим нормам.

Шостою умовою є недискримінаційний характер дерогації. МПГПП прямо забороняє заходи, що тягнуть дискримінацію виключно за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження [1]. Аналогічна логіка присутня і в

регіональних механізмах. Це означає, що надзвичайний стан не може бути використаний як легальна форма вибіркового утиску окремих груп населення.

Сьома умова має процедурний характер і полягає в обов'язку міжнародного повідомлення. За статтею 4(3) МПГПП держава повинна негайно повідомити інші держави-учасниці через Генерального секретаря ООН про положення, від яких вона відступила, та про причини такого відступу [1]. Стаття 15(3) ЄКПЛ покладає подібний обов'язок повідомлення на державу щодо Генерального секретаря Ради Європи [2]. Значення цієї умови часто недооцінюють, однак саме вона забезпечує міжнародну підзвітність держави, прозорість надзвичайних заходів і можливість зовнішнього контролю за їх межами.

Європейська конвенція формулює більш вузький перелік невідступних прав. Відповідно до статті 15(2) не допускається відступ від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, а також від статей 3, 4(1) і 7 [2]. Отже, на рівні ЄКПЛ невідступними є право на життя з воєнним застереженням, заборона катувань, заборона рабства та заборона покарання без закону. Однак європейська система не замикається лише на тексті статті 15(2). Практика Суду показує, що навіть щодо дерогованих прав зберігаються фундаментальні вимоги законності, судового контролю й недопустимості свавілля.

Корисним для порівняння є міжамериканський стандарт. Стаття 27 Американської конвенції з прав людини не лише містить ширший перелік прав, від яких не можна відступати, а й прямо забороняє зупинення судових гарантій, істотних для захисту таких прав [8]. До невідступних прав у цій системі віднесено, зокрема, право на правосуб'єктність, право на життя, гуманне поводження, свободу від рабства, свободу совісті і релігії, права сім'ї, право на ім'я, права дитини, право на громадянство та право брати участь в управлінні державою. У консультативних висновках ОС-8/87 та ОС-9/87 Міжамериканський суд наголосив, що habeas corpus, amparo та основні судові гарантії не можуть втратити ефективність навіть в умовах надзвичайного стану [9]. У цьому аспекті міжамериканська модель виглядає більш розгорнутою і більш чітко підкреслює невідступність саме механізмів захисту прав.

На мій погляд, ключова функція невідступних прав полягає не лише в тому, щоб перелічити «абсолютні» заборони. Їх справжнє значення полягає в утриманні держави в межах правової цивілізації тоді, коли спокуса діяти поза правом є найбільшою. Саме тому

неправильно зводити проблему дерогації лише до питання обсягу допустимих обмежень. Насправді це питання про те, чи зберігає держава в умовах небезпеки свою правову природу.

Список використаних джерел:

1. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf.

2. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 1950. URL: https://www.echr.coe.int/en/web/echr/european-convention-on-human-rights.

3. Case of Lawless v. Ireland : Application no. 332/57, Judgment of 1 July 1961. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?filename=LAWLESS+v.+IRELAND.pdf&id=001-73438&library=ECHR.

4. Human Rights Committee. General Comment No. 29: States of Emergency (Article 4), CCPR/C/21/Rev.1/Add.11. 2001. URL: https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2001/30676.

5. Тітко Е. В. Дерогація (стаття 15 ЄКПЛ): критерій суворої необхідності в умовах надзвичайого стану. *Наукові записки. Серія: Право.* 2025. № 19. С. 178-187. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-178-187.

6. Case of Brannigan and McBride v. the United Kingdom : Applications nos. 14553/89, 14554/89, Judgment of 25 May 1993. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?filename=CASE+OF+BRANNIGAN+AND+McBRIDE+v.+THE+UNITED+KINGDOM.pdf&id=001-57819&library=ECHR.

7. Бааджи Н. А. До питання законності дерогації прав людини: умови правомірності згідно практиці ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 593-596. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/143.

8. American Convention on Human Rights. 1969. URL: https://www.oas.org/en/iachr/mandate/basics/convention.asp.

9. Judicial Guarantees in States of Emergency (Arts. 27(2), 25 and 8 American Convention on Human Rights) : Advisory Opinion OC-9/87 of 6 October 1987. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_09_ing.pdf.

БУХАЛЬСЬКА В.І.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

факультет транспорту та механічної інженерії,
Луцький Національний Технічний Університет
м.Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК (РЯБИХ) Н.В,
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права Луцького Національного Технічного Університету

Електронна накладна (e-TTN) у кримінальному процесі: проблеми автентифікації та збереження цифрових слідів

Цифровізація транспортної галузі України та обов'язкове впровадження електронних товарно-транспортних накладних (e-TTH) істотно змінюють методи доказування у кримінальних провадженнях, що стосуються господарської діяльності, контрабанди та ухилення від сплати податків. Відповідно до статті 99 Кримінального процесуального кодексу України, e-TTH визнається електронним документом, що є складним об'єктом, який містить не тільки видиму інформацію, а й великий масив прихованих метаданих.[1]

Правозастосовна практика останнім часом показує наявність системних проблем у процесах вилучення, дослідження та оцінки таких доказів судом. Основним бар'єром залишається питання ідентифікації та верифікації автора документа. У кримінальних справах за статтею 212 КК України значущим є доведення того, що e-TTH була підготовлена та підписана конкретною службовою особою. Використання Кваліфікованого електронного підпису (КЕП) створює презумпцію цілісності та авторства відповідно до Закону «Про електронні довірчі послуги».[2]

Проте захист часто використовує тактику делегування підпису, стверджуючи, що електронним ключем скористались інші особи, такі як бухгалтери або технічний персонал, без відома власника. Для спростування таких аргументів слідство повинне використовувати дані від провайдерів електронного документообігу щодо IP-адрес, унікальних ідентифікаторів обладнання (MAC-адрес). Це потребує проведення складних комп'ютерно-технічних експертиз у рамках процедури тимчасового доступу до речей і документів.[1,3]

Іншим важливим аспектом є збереження цифрових слідів. На відміну від традиційних паперових документів, електронна накладна функціонує як динамічний набір даних у розподіленій системі. Дані знаходяться на серверах відправника, перевізника, одержувача, провайдера та Центральній базі даних Міністерства відновлення.[4]

Кожна зміна статусу, наприклад, «прийнято до перевезення» або «вантаж отримано», створює новий цифровий слід. Виклик полягає в їхній великій вразливості. Під час обшуку або огляду згідно зі статтями 234 та 237 КПК України, неправильні дії слідчих можуть змінити метадані файлів (як-от дату останнього доступу), що автоматично змінює їхню хеш-суму. Відповідно до криміналістичних стандартів, будь-яка зміна хеш-суми після вилучення документа робить цей доказ недопустимим у суді, оскільки важко гарантувати його збереження без змін з моменту правопорушення.[3]

Додаткову складність створює взаємодія з приватними провайдерами та доступ до «хмарних» даних. Провайдери е-ТТН діють відповідно до Наказу Мінінфраструктури № 413, який визначає технічні умови роботи системи, але не деталізує протоколи взаємодії з правоохоронцями в межах кримінального процесу.[4]

Виникає правова дилема: провайдери мають зберігати конфіденційність клієнтів, тоді як слідчі вимагають повного доступу до серверів. Часто вилучають лише паперову копію або PDF-візуалізацію е-ТТН, які не включають технічних лог-файлів транзакцій. Це серйозна помилка, адже саме лог-файли дозволяють прослідкувати реальний логістичний ланцюг і виявити ознаки фіктивних операцій.[5]

Для мінімізації ризиків втрати доказової бази необхідно на законодавчому рівні впровадити обов'язковість фіксації хеш-сум (MD5, SHA-256) е-ТТН під час вилучення та розробити строгі методики перевірки кваліфікованого електронного підпису у судових засіданнях. Це узгоджується з актуальною позицією Великої Палати Верховного Суду, яка наголошує на необхідності оцінки електронних доказів як самостійних і цілісних джерел інформації, що потребують особливого підходу до верифікації. [6]

Однією з ключових проблем є можливість внесення змін до електронних документів без видимих ознак втручання. Це ускладнює процес доведення достовірності е-ТТН у кримінальному провадженні [4].

Використання кваліфікованого електронного підпису є важливим механізмом захисту електронних документів. Він дозволяє ідентифікувати особу підписанта та підтвердити цілісність документа [2].

Водночас навіть сучасні засоби захисту не виключають ризиків несанкціонованого доступу до систем або компрометації ключів електронного підпису [5].

Особливу роль у дослідженні електронних документів відіграють цифрові сліди. До них належать метадані файлів, журнали змін, IP-адреси та часові мітки [6].

Аналіз цифрових слідів дозволяє встановити обставини створення документа, факт його редагування та причетних осіб, що має важливе значення для кримінального процесу [4]. Проблемою залишається відсутність єдиних стандартів електронного документообігу у різних інформаційних системах, що ускладнює обмін та аналіз даних.

У кримінальному процесі важливим є дотримання процесуальної форми збору електронних доказів. Порушення встановлених вимог може призвести до визнання доказів недопустимими [3]. Цифрова криміналістика відіграє ключову роль у дослідженні електронних доказів, забезпечуючи інструменти для їх аналізу та інтерпретації [6]. Перспективним напрямом розвитку є впровадження технологій блокчейн, які забезпечують незмінність та захищеність даних [5]. Важливим також є створення систем резервного зберігання даних, що дозволяють уникнути втрати інформації [2].

Електронна накладна має значний потенціал як джерело об'єктивних даних, оскільки її цифрова природа мінімізує «людський фактор». Проте ефективність е-ТТН у кримінальному процесі залежить від здатності слідства та суду працювати не з паперовими копіями, а з первинним цифровим кодом та метаданими логістичних операцій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Про електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19
3. Про судово-експертну діяльність. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12

4. Про затвердження Змін до Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні. Наказ Міністерства інфраструктури України від 03.06.2019 № 413. (зі змінами) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-19
5. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 916/3281/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111930127
7. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 376. «Про функціонування електронної товарно-транспортної накладної». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2019-п
9. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20

ВАСЕЦЬКА А.В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної
поліції України, Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро

Науковий керівник: БОЙКО О.П.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ,
м. Дніпро

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Виконання доручень слідчого оперативними підрозділами є однією з важливих із процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, що впливає на ефективність розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. У межах

кримінального провадження така взаємодія здійснюється шляхом надання та виконання письмових доручень слідчого оперативними підрозділами, які спрямовані на отримання доказової інформації, встановлення осіб, причетних до кримінального правопорушення, розшук підозрюваних, шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Правовою основою взаємодії слідчого та оперативних підрозділів виступає низка норм кримінального процесуального законодавства та спеціальних законів. Передусім необхідно звернутися до положень статті 40 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка визначає процесуальний статус слідчого [1]. Відповідно до пункту 3 частини 2 статті 40 КПК України слідчий має право доручати відповідним оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Зміст цієї норми свідчить про те, що законодавець визнає оперативні підрозділи допоміжними у діяльності слідчого, яка спрямована на забезпечення ефективного збирання доказів та встановлення обставин кримінального правопорушення.

Водночас у частині 3 статті 41 КПК України прямо встановлено обов'язок оперативних підрозділів виконувати письмові доручення слідчого. Зазначена норма має імперативний характер і не залишає оперативним підрозділам права самостійно вирішувати питання щодо доцільності виконання доручення. Фактично закон визначає, що доручення слідчого є обов'язковим до виконання оперативними підрозділами, якщо воно надане в рамках кримінального провадження.

Крім того, відповідні положення містяться і в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. Зокрема, пункт 2 частини 1 статті 7 цього Закону визначає одним із обов'язків оперативних підрозділів виконання письмових доручень слідчого у кримінальних провадженнях. Норма фактично дублює положення КПК України, однак водночас підкреслює, що виконання таких доручень є обов'язковим до виконання оперативними підрозділами.

Щодо самої форми доручення слідчого про проведення СРД та НСРД, окремі науковці, зокрема Багрій М., вказують на необхідність при наданні доручень слідчого оперативним підрозділам виносити постанову у порядку ст. 110 КПК України [3, с.318]. З означеною думкою, ми не зовсім погоджуємося, оскільки в ст. 40 КПК України, слідчий надає доручення оперативним

підрозділам, цим самим законодавець виокремив такий процесуальний документ, як доручення, а не постанову.

Відомчі нормативно-правові акти МВС України визначають зміст доручень. Зокрема, в наказі МВС України №575 від 7 липня 2017 року зазначено, що письмове доручення слідчого повинно містити: найменування кримінального провадження, його реєстраційний номер та дата початку досудового розслідування; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення; конкретний перелік слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, які потрібно виконати; інші відомості, необхідні для виконання цих дій. [4].

Відповідно до п.2 розділу 6 наказу МВС України № 575 не допускається надання слідчим оперативному підрозділу неконкретизованих доручень без встановлення строку їх виконання.

Попри наявність достатньо детальної нормативної бази, у практичній діяльності виникає значна кількість проблем, пов'язаних із виконанням доручень слідчого. Однією з найбільш поширених є проблема тезових доручень. Нерідко слідчі формулюють завдання надто загально, наприклад: «встановити осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення», «встановити можливих свідків події» або «провести оперативні заходи з метою встановлення місцезнаходження підозрюваного» [5, с.233]. Подібні формулювання фактично не визначають конкретного переліку СРД та НСРД для оперативного працівника, що ускладнює їх виконання та знижує ефективність взаємодії. Також відповідно до ст. 3 Закону України «Про оперативну діяльність» забороняється проведення ОРД без заведення ОРС, також такі доручення є незаконними [6].

Ще однією проблемою є виконання доручень слідчого оперативними підрозділами відсутність чітко визначених строків виконання доручення, так як ні в КПК України, ні в наказах МВС встановлено чіткого строку виконання доручень слідчого оперативними підрозділами. На практиці ж нерідко трапляються випадки, коли доручення передаються без конкретного строку виконання, що створює можливості для затягування виконання або формального підходу до реалізації поставлених завдань. Також доручення можуть надаватися у стислий строк, що призводить до об'єктивної неможливості виконання доручень оперативними підрозділами.

Варто зазначити, що раніше відомчими НПА МВС України визначався строк протягом якого необхідно було виконати. Зокрема, у наказі МВС України від 02.09.2008 № 422 «Про вдосконалення діяльності підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України», який на сьогодні втратив чинність, передбачалося, що доручення дізнавача повинні виконуватися у строк до десяти діб. Хоча зазначене положення безпосередньо стосувалося діяльності підрозділів дізнання, воно відображало підхід законодавця до необхідності встановлення чітких строків виконання доручень у межах кримінального провадження.

Вважаємо за необхідне, встановити чіткий строк виконання доручень оперативними підрозділами до 10 діб. Для цього потрібно внести зміни до п.2 розділу 6 наказу МВС № 575.

Особливо складною є ситуація щодо проведення окремих видів слідчих розшукових дій, зокрема обшуку. Відповідно до статті 236 КПК України обшук проводиться слідчим або прокурором на підставі ухвали слідчого судді. Судова практика, зокрема позиція Касаційного Кримінального Суду Верховного суду у справі № 466/896/17, свідчить про те, що виконання ухвали про обшук має здійснюватися безпосередньо слідчим або прокурором [6]. Передача повноважень щодо проведення обшуку виключно оперативному підрозділу може розглядатися як істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, що у свою чергу призводить до визнання отриманих доказів недопустимими відповідно до статті 87 КПК України.

Вважаємо, що для вдосконалення взаємодії слідчих з оперативними підрозділами, доцільно внести зміни до частини 1 статті 236 КПК України, передбачивши, що виконання ухвали про обшук може бути виконано працівниками оперативних підрозділів. Такі зміни, на нашу думку, дозволяють усунути наявні колізії, забезпечивши законність проведення обшуку та допустимість отриманих доказів у суді.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 08.03.2026).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 08.03.2026).

3. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія : Юридична.* 2013. Вип. 57. С. 315-321.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ М-ва внутр. справ України від 07.07.2017 № 575 : станом на 14 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення: 08.03.2026).

5. Шпитко О. В. Деякі проблемні питання взаємодії слідчого з оперативними співробітниками у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 07.06.2019). 2019. С. 231-234.

6. Постанова Касаційного Кримінального Суду Верховного суду від 29.01.2019 у справі 466/896/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140 (дата звернення: 08.03.2026).

ВЕРГУН В.А.
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського рівня),
Навчально-науковий інститут права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

Науковий керівник: **ІЛЬКІВ Н.В.**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Право людини на безпечне для життя і здоров’я довкілля є фундаментальним у системі екологічних прав, оскільки саме на

його основі формується вся архітектура правових гарантій екологічної безпеки. У сучасних умовах глобалізації, інтенсивного використання природних ресурсів та зростання масштабів збройних конфліктів актуальність дослідження механізмів реалізації та захисту права на безпечне довкілля значно зростає.

Попри наявні ґрунтовні напрацювання, недостатньо дослідженим залишається безпосередній конфлікт між конституційним правом на безпечне довкілля та реальністю масштабного екоциду під час війни.

Наслідки шкоди та токсичного забруднення, спричинені бойовими діями на території України, мають надзвичайний масштаб і загрожують не лише екологічній безпеці країни, а й регіональній стабільності. Особливо критичними були події на Чорнобильській та Запорізькій АЕС, де бойові дії та обстріли створювали реальний ризик масштабної ядерної катастрофи. Інтенсивні бої на території зони відчуження та обстріли Запорізької АЕС загрожували реакторам і блокам атомних станцій, що могло мати наслідки не лише для України, а й для сусідніх держав.

6 червня 2023 року підрив Каховської ГЕС спричинив масштабну екологічну катастрофу, що проявилася у стрімкому падінні рівня води у водосховищі та підтопленнях населених пунктів нижче за течією Дніпра, зокрема у Херсоні. Наслідки цієї дії включають серйозну шкоду природному середовищу та порушення конституційного права громадян на безпечне екологічне середовище, а також низки національних і міжнародних нормативних актів [1].

Потребує глибшого вивчення практичний аспект поєднання міжнародного та конституційного вимірів відповідальності. Існує нагальна потреба у визначенні того, як конституційне право на безпечне довкілля має трансформуватися у дієвий інструмент притягнення до відповідальності за екоцид саме в контексті збройного конфлікту в Україні. На національному рівні Україна є однією з небагатьох держав, законодавство яких передбачає кримінальну відповідальність за екоцид (ст. 441 КК України). Але важливо зазначити, що притягнення винних осіб до відповідальності за екоцид не є єдиним заходом забезпечення екологічної безпеки. Не менш значущим є відновлення довкілля та відшкодування завданих збитків. Для цього розроблені спеціальні методики оцінки шкоди. За останніми даними, загальна сума збитків, завданих довкіллю внаслідок збройної агресії РФ, становить понад 6,763 трильйона гривень. Розрахунки ведуться за

ключовими напрямами: атмосфера, водні ресурси, земельні угіддя, лісовий та тваринний світ.

Найбільших втрат зазнали земельні ресурси: через засмічення територій уламками боєприпасів, залишками техніки та руйнувань сума збитків перевищила 1,32 трильйона гривень, а додаткові втрати від забруднення ґрунтів оцінюються понад 22 мільярди гривень. Атмосферне повітря постраждало внаслідок горіння нафтопродуктів, лісових пожеж та інших загорянь; лише від лісових пожеж збитки складають приблизно 962,1 мільярда гривень, від горіння нафтопродуктів - 177,7 мільярда гривень.

Водні ресурси зазнали значного забруднення: шкода водним об'єктам оцінюється у 75,8 мільярда гривень, ще 9,8 мільярда гривень втрат спричинено засміченням водойм. Також серйозних пошкоджень зазнав рослинний і тваринний світ: збитки від знищення лісів, дерев та інших рослин оцінюються у сотні мільярдів гривень, а втрати тваринного світу перевищують 163 мільйони гривень.

Державна екологічна інспекція підкреслює, що розрахунки тривають, і загальна сума збитків може зростати в міру фіксації нових фактів шкоди довкіллю, що підкреслює масштабну загрозу для екологічної безпеки та необхідність невідкладного відновлення природного середовища [2].

Поряд із національними заходами з відновлення та захисту довкілля здійснюється активна міжнародна співпраця щодо документування та компенсації збитків, завданих агресією РФ. Зокрема, 17 травня 2023 року Європейський Союз разом із 43 державами підписали угоду про створення Реєстру збитків, завданих війною проти України.

Особливістю міжнародного правового розвитку є інтеграція екологічної проблематики у зміст уже існуючих класичних прав людини. Це яскраво демонструє практика Європейського Суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), зокрема, при застосуванні статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя. ЄСПЛ неодноразово визнавав, що значне забруднення довкілля, промислові ризики або інші екологічні фактори можуть порушувати це право, якщо вони істотно впливають на добробут особи або створюють небезпеку для її здоров'я.

У справі Öneryıldız v. Turkey ЄСПЛ розглядав обставини загибелі людей унаслідок вибуху на муніципальному сміттєзвалищі та підкреслив, що положення статті 2 Конвенції покладає на

державу не лише обов'язок утримуватися від незаконного позбавлення життя, але й позитивний обов'язок вживати необхідних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією. ЄСПЛ наголосив, що таке зобов'язання поширюється на будь-яку діяльність — як державну, так і приватну — якщо вона може становити загрозу для життя людей, особливо у випадках небезпечної промислової діяльності або експлуатації об'єктів підвищеної екологічної небезпеки [3]. Подібний підхід простежується і в рішенні López Ostra v. Spain, де Суд визнав, що значне забруднення довкілля може порушувати право на повагу до приватного і сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції.

У новітній практиці ЄСПЛ також звертає увагу на довгостроковий характер екологічних загроз. Так, у рішенні Великої палати у справі Verein KlimaSeniorinnen Schweiz v. Switzerland наголошено, що недостатні дії держав щодо протидії кліматичним ризикам можуть становити порушення прав людини, оскільки такі загрози впливають на умови життя не лише сучасних, але й майбутніх поколінь. Отже, практика ЄСПЛ поступово формує підхід, відповідно до якого охорона довкілля розглядається як невід'ємний елемент забезпечення фундаментальних прав людини та важлива складова реалізації права на життя, здоров'я і гідні умови існування [4].

Досить цікаву теоретичну позицію щодо підходів до екологічних прав у практиці Європейський суд з прав людини висловлюють О. Панкевич та М. Гаврильців. Науковці звертають увагу на те, що важливим філософсько-правовим підґрунтям рішень Суду є застосування універсальної формули пошуку «справедливого балансу між конкуруючими інтересами окремої особи і суспільства». Такий підхід є характерним і для справ, пов'язаних із захистом довкілля. Пряме визнання значущості інтересів спільноти у межах принципу справедливого балансу свідчить про певну співзвучність підходів Суду з ідеями ліберального комунітаризму, що передбачає поєднання індивідуальних прав людини з інтересами суспільства.

Водночас у сучасному світі екологічні проблеми мають глобальний характер, а їхні наслідки виходять далеко за межі інтересів окремої особи чи навіть конкретної держави. Такі виклики безпосередньо зачіпають інтереси всього людства, включаючи майбутні покоління. Саме тому особливої актуальності набувають так звані «кліматичні» справи, які вже розглядаються ЄСПЛ. Як справедливо зазначають дослідники, їхній розгляд може стати

своєрідною «точкою біфуркації» у розвитку підходів Суду до екологічних прав, що потенційно здатне вивести концепцію захисту довкілля у практиці ЄСПЛ на новий, якісно інший рівень [5, с. 52]

Забезпечення екологічної безпеки є не лише національною, а й міжнародною проблемою, що вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами та застосування ефективних механізмів правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Воєнний злочин проти довкілля: причини та наслідки знищення Каховської ГЕС: Українська правда. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2024/06/14/7460609/.

2. Екологічні збитки України перевищили 6 трильйонів гривень: Редпост. URL: https://redpost.com.ua/news/1290566-ekologichni-zbitki-ukrayini-perevischili-6-trilyoniv-griven.

3. Case of Öneryildiz v. Turkey. Trial Judgement. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-67614%22]}.

4. Case of López Ostra v. Spain. Trial Judgement. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57905%22]}.

5. Панкевич О.З., Гаврильців М.Т. Концепція захисту екологічних прав у практиці страсбурзького суду: деякі загальнотеоретичні та філософсько-правові аспекти. *Гарантії прав людини: сучасні тенденції.* Право України. 2023. С. 51-68. DOI: 10.33498/louu-2023-06-051.

ВЕРГУН В. А.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
навчально-науковий інститут права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

Науковий керівник: ВОВК М. З.,
кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та інновацій сфера права інтелектуальної власності набуває особливої актуальності та водночас залишається конфліктогенною. Зростання обсягів цифрового контенту й активізація підприємницької діяльності спричиняють збільшення кількості спорів щодо авторських прав, прав на торговельні марки та інші об'єкти інтелектуальної власності. Традиційні судові механізми не завжди забезпечують оперативний і конфіденційний захист прав сторін, що зумовлює зростання значення медіації як альтернативного способу вирішення спорів.

В Україні навіть в умовах воєнного стану сфера інтелектуальної власності розвивається. Зокрема, за даними УКРНОІВІ у 2024 році подано понад 31 тис. заявок на об'єкти промислової власності, з них майже 29 тис. – на торговельні марки. Однак спори у цій сфері становлять близько 1 % від загальної кількості господарських справ. Їх складність і економічна значущість суттєво підвищують рівень конфліктності [1].

На міжнародному рівні також спостерігається зростання кількості спорів щодо інтелектуальної власності. Зокрема, у 2024 році Центр ВОІВ з арбітражу та посередництва розглянув 858 спорів, що на 25 % більше, ніж у попередньому році [2]. Це актуалізує потребу в ефективних і гнучких механізмах врегулювання спорів.

Положення ч. 5 ст. 55 Конституції України [3] гарантує особам можливість використовувати широкий спектр форм захисту, в тому числі й позасудові механізми. Свій подальший розвиток відповідне конституційне положення знаходить у нормах ст. 16 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до яких сторони можуть за взаємною згодою здійснювати досудове врегулювання спору, а в окремих випадках – зобов'язані вживати таких заходів, якщо це прямо передбачено законом [4]. Таким чином, на нормативному рівні закріплюється можливість застосування позасудових способів вирішення спорів, що створює передумови для активного застосування альтернативних процедур.

Особливе місце серед альтернативних способів врегулювання спорів займає медіація. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію», медіація визначається як позасудова, добровільна, конфіденційна та структурована

процедура, у межах якої сторони за сприяння медіатора (медіаторів) шляхом переговорів прагнуть запобігти виникненню конфлікту або врегулювати вже існуючий спір [5].

У науково-практичній літературі зазначається, що законодавче визначення медіації ґрунтується на виокремленні її ключових взаємопов'язаних елементів, а саме: переговорного характеру взаємодії сторін, чіткої структурованості процедури та обов'язкової участі нейтрального посередника медіатора. Такий підхід дозволяє чітко відмежувати медіацію від інших форм примирення, зокрема судового чи внутрішнього врегулювання спорів, а також від звичайних переговорів за участю третіх осіб, які не завжди відповідають ознакам медіаційної процедури [6, с. 13].

Аналогічний підхід до розуміння медіації відображений і на рівні європейського правового регулювання. Зокрема, у ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» вона визначається як впорядкований процес, у межах якого дві або більше сторін на добровільних засадах намагаються досягти мирного врегулювання спору за сприяння незалежного та нейтрального посередника [7].

Медіація виступає приватноправовим інститутом, що ґрунтується на диспозитивних засадах і реалізується переважно через договірне регулювання, без жорстких імперативних приписів щодо процедури. Це забезпечує сторонам свободу волевиявлення та комфортну взаємодію з медіатором. Н. А. Мазаракі зауважує, що медіація сприяє розвантаженню судової системи, підвищенню правової культури та утвердженню ідеї справедливості в суспільстві. Водночас вона відображає елементи державно-приватного партнерства, оскільки держава фактично делегує частину функцій із врегулювання спорів недержавним суб'єктам. Застосування медіації також забезпечує реалізацію принципу процесуальної економії, сприяючи швидкому та ефективному вирішенню конфліктів [8, с. 94].

Розвиток медіації у сфері права інтелектуальної власності підтверджується нормативними змінами, зокрема прийняттям наказу УКРНОІВІ від 07.09.2023 № 159-Н/2023, яким затверджено Правила проведення медіації у цій сфері [9]. Відповідно до них, медіаційні процедури здійснюються на базі УКРНОІВІ, де створено спеціалізований підрозділ Центр медіації та посередництва. Додатково запроваджено Реєстр медіаторів [10]. Все це свідчить про формування комплексної правової та організаційної основи для

ефективного застосування медіації у сфері інтелектуальної власності.

Особливості медіації у сфері інтелектуальної власності визначаються відповідними Правилами УКРНОІВІ, згідно з якими процедура ініціюється поданням заяви однією зі сторін та супроводжується активною організаційною роллю Центру медіації та посередництва. Підготовча стадія включає інформування іншої сторони, отримання згоди на участь, обрання медіатора та проведення консультацій, після чого відбувається безпосередня медіація як переговорний процес, спрямований на досягнення взаємоприйнятного рішення. Важливим є попереднє визначення характеру порушення прав інтелектуальної власності та кола суб'єктів спору, тоді як сама медіація може застосовуватися до широкого спектра конфліктів у цій сфері, від порушення авторських прав до договірних відносин. Центральне значення має стадія переговорів, у межах якої з'ясовуються інтереси сторін і формується основа для досягнення узгодженого та ефективного врегулювання спору [9].

Після виявлення інтересів сторін медіатор переходить до етапу вироблення можливих рішень та їх оцінки з метою формування остаточних умов медіаційної угоди. Його роль при цьому полягає у фасилітації комунікації та сприянні конструктивному діалогу без надання консультацій чи прийняття рішень по суті спору, що прямо передбачено Правилами УКРНОІВІ. Результатом цього етапу є підготовка проєкту угоди, який обговорюється сторонами та узгоджується з урахуванням специфіки правовідносин інтелектуальної власності [9].

Медіаційна угода може оформлюватися як окремий документ або як застереження в договорі, а її зміст визначається ст. 21 Закону України «Про медіацію», включаючи дані про сторони, зобов'язання, строки та наслідки їх невиконання. Завершальною стадією є припинення медіації, яке відбувається у разі досягнення згоди, відмови сторін або неможливості подальшого врегулювання спору. При цьому в сфері інтелектуальної власності передбачено додаткову процесуальну вимогу щодо обов'язкового інформування Центру про результат або підстави припинення процедури [5].

Підсумовуючи, слід зазначити, що медіація у сфері права інтелектуальної власності формується як ефективний альтернативний механізм врегулювання спорів, поєднуючи договірну природу, процесуальну гнучкість та інституційну підтримку з боку спеціалізованих органів. Це сприяє підвищенню

ефективності захисту прав і зниженню конфліктності та відповідає сучасним європейським підходам до регулювання інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Інтелектуальна власність у цифрах: показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2024 рік. УКРНОІВІ, 2025. 44 с. URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/IP-in-Figures-2024-ua-web.pdf.

2. Звіт ВОІВ: в яких галузях і класах найчастіше в світі подають заявки на реєстрацію винаходів, промислових зразків, ТМ. URL: https://nipo.gov.ua/zvit-voiv-najchastisha-reiestratsia/?.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (в редакції Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

5. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

6. Науково-практичний коментар до Закону України «Про медіацію». Київ: Видавництво РАЦІО, 2024. 100 с.

7. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters: Document 32008L0052. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng.

8. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.

9. Правила проведення медіації у сфері інтелектуальної власності, затверджені наказом УКРНОІВІ від 07.09.2023 № 159-Н/2023: URL: https://ip-mediation.nipo.gov.ua/resources/detail/pravila-provedennya-ir-mediaciyi/.

10. Положення про Реєстр медіаторів, які залучаються до вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, затверджене наказом УКРНОІВІ від 07.09.2023 № 159-Н/2023. URL: https://ip-mediation.nipo.gov.ua/resources/detail/polozhennya-pro-reyestr-mediatoriv/.

ВИЧІКОВ В. В.,
аспірант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ

Науковий керівник: ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З.А.,
доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ У ДИСПОЗИЦІЇ СТ. 113 КК УКРАЇНИ (ДИВЕРСІЯ)

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України забезпечення національної безпеки, захист її економічного та оборонного потенціалу набувають стратегічного значення. Стаття 113 Кримінального кодексу України (далі – КК) («Диверсія») є одним із ключових інструментів кримінально-правової охорони держави від підривної діяльності. Проте ефективність застосування цієї норми на практиці суттєво ускладнюється наявністю в її диспозиції значної кількості оцінних понять. Оцінна лексика, з одного боку, забезпечує гнучкість закону, дозволяючи охопити різноманітні форми суспільно небезпечних діянь, але з іншого – створює ризики суб'єктивізму, неоднозначного тлумачення правоохоронними органами та судом, а також порушує принцип правової визначеності (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).

Оцінні кримінально-правові поняття «мають такі особливості: їх зміст не визначений ні у тексті КК, ні в інших нормативно-правових актах регулятивного характеру; у них фіксуються лише найбільш загальні ознаки певних явищ, предметів, які у ньому узагальнюються; конкретизація змісту оцінних понять, визначення явищ, предметів, які включаються у зміст відповідного поняття щодо конкретної ситуації здійснюється тими суб'єктами, що інтерпретують і застосовують кримінальний закон» [1, с. 339]. Оцінна лексика є невід'ємною складовою будь-яких нормативно-правових актів, виконуючи при цьомуяк позитивну, так і негативну роль. Не є винятком і конструкція диспозиції ч. 1 ст. 113 КК. У ній використано такі оцінні поняття: «мета ослаблення держави», «інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», «масове отруєння», «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення». Щодо кожного з цих понять існують проблеми зі встановленням їх змісту.

Так, метою диверсії названо ослаблення держави. Так, на думку

А. Климосюка, ослаблення держави – це «обмеження здатності держави виконувати свої конституційно визначені функції і обов'язки в будь-якій сфері життєдіяльності людей. Таке визначення дозволяє при застосуванні ст. 113 КК у конкретному випадку конкретизувати зазначену мету з посиланням на відповідну статтю КК … під метою диверсії слід розуміти ослаблення саме української держави» [2, с. 137–138]. На нашу думку, мета ослаблення держави у складі диверсії – це обов'язкова ознака суб'єктивної сторони цього складу злочину, що полягає у заздалегідь сформованому намірі винної особи, спрямованому на системне зниження спроможності держави через підрив її стратегічного потенціалу (економічного, оборонного, екологічного, тощо), дезорганізацію роботи ключових державних інституцій та створення умов, за яких державний апарат стає неспроможним ефективно виконувати свої конституційні функції та протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Законодавча невизначеність змісту поняття «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» зумовлена відсутністю у кримінальному законі конкретних нормативних орієнтирів чи фіксованого переліку його матеріальних проявів. Спроби подолати цю проблему шляхом простого номінального перерахування інфраструктурних елементів, серед яких науковці зазвичай згадують електростанції, оборонні підприємства, шляхи сполучення, нафто і газопроводи, трубопроводи, мости, дамби, греблі, тунелі, аеропорти, метрополітени, вокзали, морські та повітряні судна та ін. [3, с. 216; 4, с. 61], на наш погляд, є не зовсім вдалими та спроможними повністю «закрити» проблему доктринального розуміння такого предмета диверсії. Пошук універсального доктринального критерію, який слід використовувати під час тлумачення поняття предмета диверсії розділив представників кримінально-правової доктрини на кілька напрямів: одні дослідники пропонують оцінювати предмети через категорію загального економічного і оборонного значення [5, с. 276]; інші пов'язують важливість із масштабами забезпечення життєдіяльності цілих регіонів та безперебійного функціонування стратегічних галузей виробництва [6, с. 281]; окремі вчені наголошують, що таким критерієм виступає здатність об'єктів забезпечити боєздатність й готовність Збройних Сил України відбивати збройну агресію [7, с. 177].

Ситуація погіршується тим, що поняття «народногосподарське значення» в контексті описання предмета

диверсії є запозиченням із радянського кримінального законодавства та базувалося на колишній плановій командній системі суспільного виробництва й застарілих галузевих класифікаторах. У сучасних реаліях ринкових відносин та переходу на Національний класифікатор ДК 009:2010 009:2010 цей термін остаточно втратив свою визначеність , адже профільне законодавство оперує категоріями «економіка України» чи «національне господарство» [8].

З юридичного погляду, такий високий рівень оцінності змушує суб'єктів правозастосування покладатися виключно на суб'єктивне внутрішнє переконання, що породжує серйозні труднощі під час здійснення практичної правозастосовної діяльності. Намагання синхронізувати норму кримінального закону із суміжним законодавством, наприклад, через використання переліків, запропонованих Кабінетом Міністрів України та постанов різноманітних відомств виявляють суттєву розбіжність у дефініціях, оскільки галузеві рамки захисту є значно ширшими за безпосередній зміст кримінально-правової заборони. Оцінний характер норми проявляється і під час встановлення фізичних ознак предмета: хоча матеріальність речей є очевидною, оцінювання таких специфічних форм, як інформаційні масиви чи результати інтелектуальної праці, вимагає від правозастосувача обов'язкового доведення того, що злочинний вплив порушив саме цілісність відповідних даних.

Крім того, чинна редакція закону фокусується суто на державних інтересах через наявність обов'язкової мети ослаблення держави, що суперечить положенням Закону України «Про національну безпеку України», який вимагає пріоритетного захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства та лише потім держави.

Водночас вважаємо за доцільне запропонувати у диспозиції ч. 1 ст. 113 КК передбачити такий предмет, як об'єкт критичної інфраструктури, який має чітко визначений нормативний зміст [9]. Таке використання термінологічного звороту матиме, на наш погляд наступні переваги. По-перше, буде вилучено з нормативного лексикону архаїчне поняття з комуністичного минулого – об'єкти, які мають важливе народногосподарське або оборонне значення». По-друге, пропоноване поняття, ураховуючи положення Закону України «Про критичну інфраструктуру», чітко визначає життєво важливі сектори (енергетика, транспорт, хімічна промисловість, інформаційні технології, банки та фінанси, охорона здоров'я, водо-

та теплопостачання). Диверсійні акти у будь-якій із цих сфер загрожують стабільності держави. По-третє, поняття критичної інфраструктури автоматично охоплює: цифрові та кібероб'єкти, різні форми власності. По-четверте, вказана **з**аміна поняття забезпечить так звану «бланкетну прив'язку». КК не повинен самостійно розкривати технічні критерії інфраструктурних споруд. Використовуючи термін «об'єкти критичної інфраструктури», КК отримує нормативне узгодження із системними безпековими актами та постановами Кабінету Міністрів України, які оперативно оновлюють переліки таких об'єктів відповідно до вимог воєнного стану. По-п'яте, диспозиція ст. 113 КК України у чинній редакції робить фокус виключно на шкоді для «держави» та її «ослабленні». Проте Закон України «Про критичну інфраструктуру» трактує ці об'єкти як такі, що мають важливе значення для функціонування суспільства та безпеки населення, а їх руйнування веде до людських жертв. Це дозволить узгодити ст. 113 КК із Законом України «Про національну безпеку України», який вимагає пріоритетного захисту життєво важливих інтересів людини та суспільства.

Отже, оцінна лексика в диспозиції ст. 113 КК відіграє двояку роль: з одного боку, вона є абсолютно необхідним та виправданим елементом законодавчої техніки, який забезпечує універсальність і гнучкість кримінально-правової норми, дозволяючи охоплювати найрізноманітніші форми підривних дій проти національної безпеки, але з іншого – її надмірна невизначеність породжує ризики суб'єктивізму, конкуренції норм та труднощів у правозастосовній діяльності. Саме тому окремі оцінні конструкції, зокрема радянське за походженням поняття «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», потребують суттєвого вдосконалення, оптимізації та модернізації шляхом їх нормативного звуження чи заміни на сучасні, чітко верифіковані бланкетні терміни, такі як «об'єкти критичної інфраструктури».

Список використаних джерел:

1. Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика: монографія / Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.

2. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 237 с.

3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. і допов. Київ: А. С. К., 2006. 848 с.

4. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри., 2008. 496 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., перероб. та допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1316 с.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

7. Скулиш Є. Д., Звонарьов О. Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посібник. Київ: Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. 220 с.

8. Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010): наказ Держспоживстандарту України від 11 жовт. 2010 р. № 457. URL: http://www.dkrp.gov.ua/info/842

9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text

ВОРОНКІНА І.Р
здобувачка першого (бакалавського) рівня вищої освіти
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ФОКША Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро

ПОВЕРНЕННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Повернення позовної заяви є одним із ключових процесуальних інститутів цивільного судочинства, який забезпечує дотримання встановлених законом вимог щодо форми та змісту звернення до суду. Його правове регулювання здійснюється, зокрема, нормами Цивільного процесуального кодексу України, що визначають підстави, порядок і правові наслідки повернення позовної заяви.

У сучасних умовах реформування судової системи України особливого значення набуває ефективність механізмів доступу до правосуддя, складовою яких є належне функціонування інституту повернення позову. З одного боку, цей інститут покликаний запобігати надходженню до суду заяв, що не відповідають процесуальним вимогам, а з іншого — не повинен створювати надмірні перешкоди для реалізації особою свого права на судовий захист.

Відповідно до ст. 8 Конституції України «гарантується право особи на звернення до суду з метою захисту своїх конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі положень Конституції України» [1].

Для забезпечення реальної дієвості зазначеної норми необхідною є узгоджена взаємодія правозастосовної практики, яка відображає наявні проблеми у сфері процесуального регулювання, та науки цивільного процесу, покликаної формувати ефективні підходи до їх вирішення.

У цьому контексті значення інституту повернення позовної заяви є надзвичайно вагомим, оскільки залежить забезпечення ефективної реалізації права на звернення до суду, належного рівня судового захисту, а також дотримання засад цивільного судочинства. Саме повернення позовної заяви виконує функцію первинного процесуального контролю, спрямованого на перевірку відповідності поданої заяви встановленим законодавством вимогам ще на стадії вирішення питання про відкриття провадження у справі.

З процесуально-правової точки зору повернення позовної заяви є самостійною формою реагування суду на недотримання вимог до форми та змісту позову. Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України, зокрема ст. 175 і 177, позовна заява повинна відповідати встановленим вимогам щодо змісту та додатків, а у разі їх недотримання застосовується механізм, передбачений ст. 185 ЦПК України. Згідно з ч. 3 ст. 185 ЦПК України, позовна заява підлягає поверненню, «якщо позивач

не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, заява вважається неподаною і повертається позивачеві» [2].

Водночас законодавець передбачає й інші підстави для повернення позовної заяви, зокрема у випадках: «1) заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано; 2) порушено правила об'єднання позовних вимог (крім випадків, в яких є підстави для застосування положень статті 188 цього Кодексу); 3) до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі від позивача надійшла заява про врегулювання спору або заява про відкликання позовної заяви; 4) відсутні підстави для звернення прокурора до суду в інтересах держави або для звернення до суду особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи; 6) позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду; 7) до заяви не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом» (ч. 4 ст. 185 ЦПК України). Таким чином, повернення позову є наслідком істотних процесуальних порушень, які перешкоджають відкриттю провадження у справі [2].

Аналіз судової практики, сформованої Верховним Судом, свідчить про необхідність чіткого та диференційованого застосування цього інституту. Так, у постанові Верховного Суду від 10.01.2024 у справі № 227/3059/20 суд наголосив, що у випадку неусунення недоліків позовної заяви у визначений строк вона підлягає поверненню як така, що вважається неподано [3].

Крім того, у постанові Верховного Суду від 04.12.2024 у справі № 227/3059/20 підтверджено, що суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування норм процесуального права та залишає рішення без змін у разі їх дотримання, зокрема щодо процедурних наслідків недотримання вимог до процесуальних документів [4].

Крім того, у правозастосовній практиці звертається увага на необхідність чіткого розмежування інститутів повернення позовної заяви та залишення її без руху, передбаченого ст. 185 ЦПК України

[2]. Неправильне застосування цих процесуальних механізмів може призвести до порушення права особи на ефективний судовий захист, що суперечить як положенням національного законодавства, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Висновок. Таким чином, інститут повернення позовної заяви є важливим елементом механізму реалізації права на судовий захист у цивільному судочинстві України. Його правове регулювання, закріплене у положеннях Цивільного процесуального кодексу України, спрямоване на забезпечення дотримання процесуальної форми та впорядкованості судового провадження. Встановлено, що повернення позовної заяви виступає самостійним процесуальним інститутом, який застосовується у разі наявності істотних порушень вимог до позову або невиконання ухвали суду про усунення недоліків. При цьому його застосування повинно здійснюватися з урахуванням принципів пропорційності, доступності правосуддя та недопущення надмірного процесуального формалізму.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
3. Постанова Верховного Суду від 10.01.2024 у справі № 227/3059/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116325601
4. Постанова Верховного Суду від 04.12.2024 у справі № 227/3059/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123840749

ГАЙВАНЮК І. І.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Юніна М. П.,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКПНПУ,
кандидат юридичних наук, доцент

КОЛІЗІЙНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет докорінно змінив умови використання об'єктів інтелектуальної власності. Транскордонний характер Інтернет-середовища породжує гостру проблему колізійного регулювання: законодавство якої держави підлягає застосуванню у разі порушення авторських, суміжних чи патентних прав у мережі? Відповідь на це питання є ключовою для ефективного захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності в умовах цифрової епохи.

Інтелектуальна власність як правова категорія охоплює сукупність особистих немайнових і майнових прав на результати творчої діяльності людини. Відповідно до статті 418 Цивільного кодексу України, право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншими законами [1]. Особливість цих прав полягає у їх нематеріальному характері, що ускладнює визначення місця їх виникнення та порушення в умовах глобальної мережі.

Поняття колізійного регулювання у сфері інтелектуальної власності пов'язане з вибором застосовного права у спорах з «іноземним елементом». Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV містить спеціальну норму – статтю 37, яка встановлює, що права на інтелектуальну власність регулюються правом держави, у якій здійснюється захист цих прав [2]. Ця прив'язка відтворює принцип *lex loci protectionis* – права місця охорони, що є домінуючим у міжнародній практиці.

Принцип *lex loci protectionis* закріплений також у міжнародних угодах. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 року, до якої Україна приєдналася 25 жовтня 1995 року, у статті 5(2) встановлює, що обсяг охорони, а також засоби захисту, що надаються авторові для охорони його прав, регулюються виключно законодавством країни, де необхідна охорона [3]. Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 року містить аналогічний підхід щодо патентів, торговельних марок та промислових зразків [4].

Однак застосування принципу *lex loci protectionis* в Інтернет-середовищі стикається з принциповою теоретичною проблемою: мережа Інтернет є позатериторіальним простором, де твір

одночасно доступний у всіх юрисдикціях світу. Це означає, що у разі розміщення в Інтернеті захищеного об'єкта без дозволу правоволодільця потенційно порушується законодавство кожної держави, де такий доступ є можливим [5].

Регламент Рим ІІ Європейського Союзу (Регламент (ЄС) № 864/2007 від 11 липня 2007 року) у статті 8 закріплює принцип *lex loci protectionis* як основний для позадоговірних зобов'язань у сфері інтелектуальної власності, не допускаючи відступлення від нього навіть за угодою сторін [5].

Особливо гострою є проблема визначення місця вчинення правопорушення в мережі Інтернет як колізійної прив'язки. Традиційно місце правопорушення визначається як місце вчинення дії або місце настання шкідливих наслідків. В Інтернеті ці елементи можуть бути географічно рознесені: сервер з незаконним контентом може розташовуватися в одній країні, особа, що завантажила контент, – в іншій, а правоволоділець – у третій. Суд Справедливості ЄС у справі *Pinckney v. KDG Mediatech AG* (C-170/12, 2013) вирішив, що суди держави-члена, де завдано шкоди правоволодільцю, мають юрисдикцію у розмірі шкоди, завданої на території цієї держави [6].

Питання юрисдикції тісно пов'язане з колізійним регулюванням. Стаття 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що суди України мають юрисдикцію у справах, якщо на території України сталося або може статися завдання шкоди [2].

Угода ТРІПС (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності) 1994 року, що є додатком до Угоди про заснування Світової організації торгівлі, ратифікованої Законом України від 10 квітня 2008 року № 250-VI, встановлює мінімальні стандарти охорони прав інтелектуальної власності, обов'язкові для всіх держав-членів СОТ [7]. Однак ТРІПС не містить уніфікованих колізійних норм, залишаючи питання вибору права у сфері Інтернет-порушень у компетенції національних правових систем.

Доведення факту порушення прав інтелектуальної власності в мережі вимагає спеціальних засобів фіксації. Відповідно до статті 104 Цивільного процесуального кодексу України, висновок експерта є одним із засобів доказування [8]. У справах про Інтернет-порушення призначаються комп'ютерно-технічні та телекомунікаційні експертизи. Нотаріальне засвідчення веб-сторінок та скріншотів набуло поширення в практиці українських судів як засіб збереження цифрових доказів до початку судового

розгляду, що відповідає положенням статті 116 Цивільного процесуального кодексу України щодо забезпечення доказів [8].

Для вирішення окреслених проблем необхідним є: уніфікація колізійних норм у сфері Інтернет-порушень прав інтелектуальної власності на рівні міжнародних угод; закріплення в Законі України «Про міжнародне приватне право» спеціальних норм щодо позадоговірних зобов'язань у сфері інтелектуальної власності, що виникають в Інтернет-середовищі; запровадження критерію «цілеспрямованості» як додаткового чинника при визначенні юрисдикції та застосовного права; розвиток міжнародного співробітництва у сфері виконання судових рішень у транскордонних спорах про права інтелектуальної власності. [5; 7]

Стосовно Інтернет-порушень прав інтелектуальної власності це означає, що юрисдикція українського суду обґрунтована, якщо шкідливий контент доступний на території України та спрямований на вітчизняну аудиторію. Проте критерій «доступності» сам по собі надто широкий і потребує доповнення критерієм «цілеспрямованості» (targeting), який застосовується в американській та європейській судовій практиці. [9]

Договірне регулювання також має суттєве значення для колізійного права у сфері інтелектуальної власності. Угоди про ліцензування інтелектуальної власності, що укладаються між суб'єктами різних держав, як правило, містять застереження про вибір права. Стаття 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплює автономію волі сторін у договірних відносинах, що дозволяє їм обрати застосовне право [2].

Колізійні аспекти захисту прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет є однією з найскладніших проблем сучасного міжнародного приватного права. Домінуючий принцип *lex loci protectionis* зазнає серйозних труднощів при його застосуванні до Інтернет-відносин через об'єктивну екстериторіальність мережевого середовища. Міжнародна судова практика демонструє поступовий відхід від механічного застосування територіальних прив'язок на користь функціональних критеріїв, зокрема принципу цілеспрямованості. Подальший розвиток законодавства України у цій сфері має орієнтуватися на стандарти ЄС та міжнародні угоди з метою забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів інтелектуальної власності в умовах цифрової глобалізації.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 14.03.2026. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 18.03.2026).

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 18.03.2026).

3. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1886 року (зі змінами). Ратифікована Україною: 25.10.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051 (дата звернення: 18.03.2026).

4. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року (зі змінами). Ратифікована Україною: 25.12.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123 (дата звернення: 18.03.2026).

5. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). OJ L 199, 31.7.2007, P. 40–49. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0864 (дата звернення: 18.03.2026).

6. Court of Justice of the European Union. Case C-170/12, *Peter Pinckney v. KDG Mediatech AG*, judgment of 3 October 2013. ECLI:EU:C:2013:635. URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=141505 (дата звернення: 18.03.2026).

7. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС). Ратифікована Законом України від 10 квітня 2008 року № 250-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення: 18.03.2026).

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 18.03.2026).

9. Court of Justice of the European Union. Case C-172/18, *AMS Neve Ltd and Others v. Heritage Audio SL and Pedro Manuel Rodrigúez Arribas*, judgment of 12 September 2019. ECLI:EU:C:2019:717. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0172 (дата звернення: 18.03.2026).

ГАЙВАНЮК І. І.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **ЮНІНА М. П.,**
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКПНПУ,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСКОРДОННІ СПОРИ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ

Глобалізаційні процеси у сфері торгівлі разом із стрімким розвитком цифрових технологій зумовили перетворення електронної комерції на одну з найбільш динамічних галузей міжнародних економічних відносин. Транскордонна природа електронних правочинів формує якісно нові виклики для правового регулювання: учасники договору можуть знаходитися в різних країнах, сервери – розміщуватися в інших юрисдикціях, а фінансові операції – здійснюватися через держави, де сторони взагалі не мають фізичної присутності. У результаті це значно ускладнює визначення застосовного права та компетентного суду під час вирішення спорів у сфері електронної комерції.

Електронна комерція як правова категорія охоплює сукупність цивільно-правових відносин, що виникають при укладенні, виконанні та припиненні договорів з використанням електронних засобів комунікації. Закон України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 року № 675-VIII визначає електронну комерцію як відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [1]. Транскордонний характер таких відносин виникає за наявності іноземного елемента – іноземного суб'єкта, іноземного об'єкта або юридичного факту, що стався за кордоном.

Колізійне регулювання договірних відносин в електронній комерції базується на принципі автономії волі сторін. Стаття 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня

2005 року № 2709-IV закріплює право сторін обирати застосовне право у договірних зобов'язаннях [2]. На практиці більшість платформ електронної комерції включають до своїх угод з користувачами застереження про вибір права та підсудність. Однак такі застереження у відносинах між підприємцем та споживачем можуть суперечити обов'язковим нормам захисту споживачів, що є характерною проблемою транскордонних спорів.

За відсутності вибору права стаття 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що до договору застосовується право держави, у якій сторона, що повинна здійснити виконання, що має вирішальне значення для змісту договору, має своє місце проживання або місцезнаходження [2]. Для договорів купівлі-продажу в електронній комерції такою стороною, як правило, є продавець. Водночас Регламент Рим I Європейського Союзу (Регламент ЄС № 593/2008 від 17 червня 2008 року) у статті 4 встановлює аналогічне правило, а у статті 6 передбачає спеціальний захист споживачів, якщо підприємець здійснює діяльність у країні проживання споживача або спрямовує свою діяльність на цю країну [3]. Хоча Регламент Рим I не є обов'язковим для України, він відображає сучасні тенденції правового регулювання, на які орієнтується вітчизняна доктрина.

Питання юрисдикції у транскордонних спорах електронної комерції є не менш складним. Загальне правило стаття 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» пов'язує юрисдикцію українських судів з місцезнаходженням відповідача або місцем виконання зобов'язання на території України [2].

Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (Віденська конвенція) 1980 року, ратифікована Україною 3 серпня 1999 року, застосовується до транскордонних договорів купівлі-продажу за умови, що комерційні підприємства сторін знаходяться в різних державах-учасницях [4].

Особливу категорію транскордонних спорів становлять конфлікти між споживачем і платформою електронної комерції. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII встановлює обов'язкові стандарти захисту, від яких сторони не можуть відступити угодою [5]. Стаття 18 цього Закону визнає несправедливими умови договору, що покладають на споживача надмірний тягар або обмежують його права, зокрема умови про підсудність спорів у державі продавця [5]. Практика українських судів поступово сприймає цей підхід: у спорах між

споживачами та іноземними платформами суди дедалі частіше відхиляють застереження про виключну підсудність за кордоном.

Проблема виконання іноземних судових рішень є однією з ключових у контексті транскордонних спорів електронної комерції. Стаття 81 ЗУ «Про міжнародне приватне право» встановлює, що іноземні судові рішення визнаються та виконуються в Україні на підставі міжнародних договорів або за принципом взаємності [2]. Відсутність двосторонніх угод про правову допомогу з більшістю держав, де зареєстровані великі платформи електронної комерції, суттєво ускладнює примусове виконання рішень проти іноземних відповідачів. Цю проблему певною мірою вирішує Гаазька конвенція про угоди про вибір суду 2005 року, проте Україна не є її учасницею.

Онлайн-вирішення спорів (ODR – Online Dispute Resolution) визнається провідними міжнародними організаціями оптимальним інструментом для транскордонних спорів у сфері електронної комерції. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну торговельну електронну комерцію 1996 року закладає принципи рівнозначності електронних та паперових документів, що є основою для провадження у цифровому форматі [7].

Доказування у транскордонних спорах електронної комерції потребує особливих підходів через цифрову природу більшості доказів. Стаття 100 Цивільного процесуального кодексу України визнає електронні докази засобом доказування та встановлює вимоги до їх подання [6].

Підтвердження факту укладення електронного договору, отримання або відхилення товару, здійснення платежу здійснюється через електронне листування, logs транзакцій, скріншоти, засвідчені нотаріально або за допомогою кваліфікованого електронного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII [8].

Для ефективного врегулювання транскордонних спорів у сфері електронної комерції необхідним є: приведення колізійних норм Закону України «Про міжнародне приватне право» у відповідність до стандартів ЄС щодо захисту споживачів у транскордонних електронних правочинах; приєднання України до Гаазької конвенції про угоди про вибір суду 2005 року; розвиток національної системи онлайн-вирішення споживчих спорів; укладення двосторонніх угод про правову допомогу з державами реєстрації провідних платформ електронної комерції; підвищення

кваліфікації суддів з питань міжнародного приватного права та цифрових технологій.

Транскордонні спори у сфері електронної комерції є складною міждисциплінарною проблемою, що поєднує питання міжнародного приватного права, захисту прав споживачів та цифрового права. Відсутність уніфікованих міжнародних норм колізійного регулювання електронної комерції та складність виконання іноземних судових рішень суттєво знижують ефективність правового захисту учасників транскордонних електронних правочинів. Подальший розвиток законодавства України у цій сфері має орієнтуватися на стандарти ЄС, практику ЮНСІТРАЛ та міжнародний арбітраж як найбільш дієвий інструмент вирішення транскордонних спорів в умовах глобальної цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (дата звернення: 18.03.2026).

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15 (дата звернення: 18.03.2026).

3. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). OJ L 177, 4.7.2008, P. 6–16. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008R0593 (дата звернення: 18.03.2026).

4. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (Віденська конвенція). Ратифікована Україною 03.08.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 18.03.2026).

5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. Дата оновлення: 27.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12 (дата звернення: 18.03.2026).

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 18.03.2026).

7. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, 1996. United Nations Commission on International Trade Law. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce (дата звернення: 18.03.2026).

8. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19 (дата звернення: 18.03.2026).

ГАЛЯС Д. О.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту права та
інноваційної освіти
дніпровського державного університету внутрішніх справ
e-mail: galyasdenis@gmail.com

Науковий керівник: **ЖЕГЛІНСЬКА Т. О.**
старший викладач каферди кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ

Актуальність теми домашнього насильства в Україні зумовлена його значною поширеністю та високим рівнем латентності, що ускладнює своєчасне виявлення та реагування з боку державних органів. В умовах соціально-економічної нестабільності та воєнного стану проблема загострюється, оскільки зростає рівень стресу, агресії та вразливості населення. Кримінологічний аналіз цього явища дає змогу виявити причини, умови та фактори, що сприяють вчиненню насильства в сім'ї, а також окреслити типові моделі поведінки правопорушників. Водночас ефективність існуючих механізмів запобігання залишається недостатньою через прогалини у правозастосуванні, низький рівень довіри до правоохоронних органів та недостатню обізнаність постраждалих осіб про свої права.

Домашнє насильство в Україні є складним кримінологічним явищем, що охоплює фізичні, психологічні, економічні та сексуальні форми впливу в межах сімейних або близьких відносин. Воно характеризується високим рівнем небезпеки, оскільки значна

частина постраждалих не звертається до правоохоронних органів через страх, сором або економічну залежність від кривдника. Важливим кроком у протидії цьому явищу стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3], який закріпив правові механізми реагування. Однак на практиці існують труднощі з доведенням фактів психологічного чи економічного насильства, що не завжди мають очевидні ознаки. Наприклад, систематичні образи або обмеження доступу до фінансових ресурсів часто не фіксуються належним чином, що ускладнює притягнення винних до відповідальності.

Кримінологічні аспекти домашнього насильства включають дослідження особи правопорушника, жертви, а також причин і умов вчинення таких правопорушень. Типовими рисами кривдника є схильність до агресивної поведінки, зловживання алкоголем або наркотичними засобами, а також наявність досвіду насильства в дитинстві. Водночас жертвами найчастіше стають жінки, діти та люди похилого віку, які перебувають у залежному становищі. Наприклад, у багатьох випадках жінки тривалий час терплять насильство через матеріальну залежність або страх залишитися без житла [3]. Така ситуація свідчить про необхідність комплексного підходу до дослідження цього явища, який враховує соціальні, психологічні та економічні чинники.

Особливу увагу слід приділити причинам та умовам, що сприяють поширенню домашнього насильства в Україні. Серед них виділяють соціальну напруженість, безробіття, низький рівень правової культури населення та толерантне ставлення до насильства як до «внутрішньої сімейної справи». В умовах воєнного стану ці фактори посилюються через психологічне навантаження, посттравматичні стани та економічні труднощі. Наприклад, повернення військовослужбовців із зони бойових дій без належної психологічної підтримки може спричиняти конфлікти в сім'ї [2].

Кримінологічна характеристика домашнього насильства також передбачає аналіз ефективності заходів запобігання та протидії. В Україні запроваджено спеціальні заходи, такі як термінові заборонні приписи, обмежувальні приписи та притягнення до кримінальної відповідальності за систематичне насильство. Проте на практиці існують проблеми з їх реалізацією, зокрема недостатня координація між органами поліції, соціальними службами та судами. Наприклад, випадки повторного насильства можуть виникати через формальний підхід до оцінки ризиків або несвоєчасне реагування. У зв'язку з цим актуальним є

вдосконалення міжвідомчої взаємодії та підвищення рівня підготовки фахівців, які працюють із такими справами.

Однією з ключових проблем протидії домашньому насильству в Україні є високий рівень латентності таких правопорушень та недостатня ефективність їх документування. Постраждалі особи часто не звертаються до правоохоронних органів через страх повторного насильства, економічну залежність або недовіру до державних інституцій. Навіть у випадках звернення існують труднощі з фіксацією доказів, особливо щодо психологічного чи економічного насильства, що знижує ефективність притягнення кривдників до відповідальності. Вирішення цієї проблеми потребує вдосконалення процедур збору доказів, впровадження спеціалізованих методик оцінки ризиків, а також підвищення кваліфікації працівників поліції та соціальних служб [1]. Важливим є також розвиток системи безоплатної правової допомоги та забезпечення доступу постраждалих до конфіденційних каналів повідомлення про насильство.

Іншою суттєвою проблемою є недостатня координація між суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. На практиці взаємодія між поліцією, судами, органами місцевого самоврядування та соціальними службами часто має формальний характер, що призводить до затримок у реагуванні та повторних випадків насильства. Відсутність єдиної інформаційної бази та чітких алгоритмів взаємодії ускладнює обмін даними про кривдників і постраждалих осіб. Для подолання цих недоліків доцільно впровадити міжвідомчі протоколи взаємодії, створити інтегровані реєстри випадків домашнього насильства та забезпечити регулярний моніторинг ефективності реагування. Також необхідним є посилення ролі спеціалізованих мобільних груп та кризових центрів.

Окремою проблемою виступає обмеженість профілактичних заходів і недостатній рівень суспільної обізнаності щодо неприпустимості домашнього насильства. У багатьох випадках насильство сприймається як «приватна справа сім'ї», що знижує рівень реагування як з боку суспільства, так і з боку самих постраждалих. Крім того, відсутність системної роботи з кривдниками сприяє рецидиву правопорушень. Вирішення цієї проблеми передбачає розвиток превентивних програм, зокрема проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, впровадження освітніх курсів з питань ненасильницької поведінки, а також створення обов'язкових корекційних програм для осіб, які вчинили

домашнє насильство [5]. Комплексний підхід, що поєднує правові, соціальні та психологічні заходи, здатен суттєво підвищити ефективність запобігання цьому явищу.

Узагальнюючи, домашнє насильство в Україні є складним кримінологічним явищем, що має багатофакторну природу та значний рівень латентності. Його поширення зумовлене сукупністю соціальних, економічних і психологічних чинників, які потребують комплексного наукового аналізу. Існуючі механізми запобігання, хоча й нормативно закріплені, на практиці стикаються з низкою проблем, зокрема у сфері правозастосування та міжвідомчої взаємодії. Ефективна протидія цьому явищу можлива лише за умови вдосконалення законодавства, підвищення рівня професійної підготовки фахівців і розвитку профілактичних заходів. Таким чином, подальше дослідження кримінологічних аспектів домашнього насильства має важливе значення для формування дієвої системи його запобігання в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бугайчук К.Л. Зарубіжний досвід запобігання, протидії домашньому насильству у країнах Європейського Союзу та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2025. N 2(97). С. 124-134. DOI https://doi.org/10.32631/pb.2025.2.10. (дата звернення: 24.04.2026)

2. Поштаренко О.А. Деякі проблеми кримінально -правової оцінки домашнього насильства: *Право і суспільство*. № 2, 2025, с. 357-362. DOI: https://doi.org/10.32842/2078- 3736/2025.2.47. (дата звернення: 24.04.2026)

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 24.04.2026)

4. Тичина Д.М. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис....док-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ, Київ. 2024, с. 632. URI: https://elar.navs.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/dda372da-77f4-4516-a541-f987ec73ed83/content. (дата звернення: 24.04.2026)

5. Шугало А.Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис. ... докра філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081«Право».Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025. С. 229. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/

documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/shugalo_d.pdf (дата звернення: 24.04.2026)

ГОЛУБ Я. О.
аспірантка відділу проблем
кримінальної юстиції та кримінології,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

Науковий керівник: КВАША О.О.
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
проблем кримінальної юстиції та кримінології,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
м. Київ

ПРИНЦИП ВИННОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Принцип винної відповідальності та презумпція невинуватості є одними із найфундаментальніших засад кримінальної юстиції. Держава застосовує заходи кримінально-правового примусу лише за доведеності судом вини особи у встановленому законом порядку. Принцип презумпції невинуватості має переважно процесуальний вимір, тоді як принцип винної відповідальності – матеріально-правовий зміст. Водночас ці поняття тісним чином пов'язані, а отже презумпція невинуватості потребує аналізу разом з принципом винної відповідальності в межах кримінального права.

В Україні не вистачає спеціальних досліджень, присвячених спільному аналізу презумпції невинуватості та принципу винної відповідальності.

Суди повинні суворо додержуватися закріпленого у ч. 1 ст. 62 Конституції України принципу презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним

вироком суду. Саме це положення лежить в основі обґрунтувань принципу винної вітчизняного відповідальності кримінального права.

Насамперед презумпція невинуватості знайшла своє закріплення й у КК України, де сказано, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду(ч. 2 ст. 2) [1, С. 344]. Нормативним орієнтиром цього принципу виступає вищенаведене положення ч. 1 ст. 62 Основного Закону.

У підручниках з кримінального права, науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України, йдеться про те, що ч. 2 ст. 2 ККУ «дослівно відтворює положення ч. 1 ст. 62 Конституції України і по суті закріплює основний принцип права демократичної правової держави. [2, С. 10; 3, С. 7-8].

Основою розглядуваного принципу кримінального права є детерміністичні уявлення про природу людського вчинку, які передбачають не тільки обумовленість, а й відносну самостійність людської свідомості у виборі цілей і способів своєї поведінки, в прийнятті та здійсненні рішень. Вчинок людини – це не просто реакція на зовнішнє середовище. Конкретна ситуація породжує вольовий акт не сама по собі, а лише переломлюючись через інтереси, погляди, звички, особливості психіки та інші індивідуальні риси особистості. Саме сукупність цих властивостей людини, що реагує на відповідну ситуацію, і визначає зміст і спрямованість вчинку».[1, С. 206]

Вчені зазначають: злочинцями не народжуються, але люди народжуються однаковою мірою здатними («відкритими») як до природного стану волі та свідомості, так і до протиприродного… І лише від соціальних факторів залежить, якого стану вони наберуть і якою стане людина внаслідок цього − злочинцем чи незлочинцем (доброчинцем) [4, С. 149]. Дослідження історичних витоків принципу презумпції невинуватості є важливим для глибшого розуміння його еволюції, сутності та значення у сучасному правозастосуванні України. Аналіз розвитку цього принципу в різні історичні епохи дозволяє простежити його трансформацію від давніх правових систем [5, С. 71].

Так, з тексту ст. 2 КК України можна вивести наступні загальновизнані принципи кримінального права: nullum crimen, sine lege (немає злочину без вказівки на це у законі), принцип особистої

та винної відповідальності, принцип non bis in idem (недопустимості подвійного інкримінування), а також презумпцію невинуватості [6, С. 153].

Презумпція невинуватості особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчинені кримінального правопорушення, є чи не основною засадою у здійсненні кримінального провадження не лише в Україні, а й у інших державах світу. При цьому це одна з базових демократичних засад кримінального судочинства, яка має самостійне значення і виконує при цьому роль «захисного бар'єру» від незаконного засудження та передчасних суб'єктивних міркувань як учасників кримінального провадження, так і громадськості. Тому не випадково питання, що стосуються дії презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, є актуальними та привертають увагу як науковців, так і правознавців-практиків [7, С. 1].

Принцип винної відповідальності полягає в тому, що особа несе кримінальну відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння лише в тому разі, якщо в його діях (бездіяльності) наявна вина (психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків) у формі умислу або необережності [8, С. 99]

Принципу вини присвячено чимало місця у сучасній науковій літературі України. Однією з причин цього є надто часте використання фрази «не винен», що фактично означає «не вчинював злочин». Тому й принципу винної відповідальності відведено чільне місце. Видається, що немає потреби виділяти окремий принцип вини [9, С. 160].

Але з цього не випливає, що принцип винної відповідальності не потрібен у кримінальному праві. Адже він є однією з базових гарантій проти об'єктивного ставлення у вину, тобто проти відповідальності лише за сам факт настання шкідливих наслідків без встановлення психічного ставлення особи до діяння та наслідків. Лише в межах матеріального кримінального права встановлюється підстава кримінальної відповідальності.

Кримінальний кодекс України прямо пов'язує кримінальну відповідальність із вчиненням діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, а також передбачає, що особа не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не доведено і не встановлено обвинувальним вироком суду. Крім того, ст. 23 КК України визначає вину як психічне ставлення особи до дії чи бездіяльності та її наслідків у формі умислу або необережності.

Проблема полягає у узгодженні та поєднанні кримінально-правового принципу винної відповідальності (як матеріально-правової засади кримінального права) і презумпції невинуватості (як конституційно-процесуальної та кримінально-процесуальної гарантії особи). Тому навряд чи можна погодитися з твердженням про відсутність потреби у виокремленні принципу вини. Кримінальна відповідальність можлива лише за наявності вини особи у формі умислу або необережності, а не лише за фактом заподіяння шкоди чи настання суспільно небезпечних наслідків.

Цей принцип забороняє об'єктивне ставлення у вину, забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Таким чином, принцип винної відповідальності не є дублюванням презумпції невинуватості. Він виконує самостійну матеріально-правову функцію — унеможливлює кримінальну відповідальність без встановлення вини особи. Презумпція невинуватості, своєю чергою, гарантує, що така вина може вважатися юридично встановленою лише за результатами належної правової процедури. Саме у їх поєднанні забезпечується справедливість кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Олійник О. С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення : монографія. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. 544 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [за заг ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка]. Київ: Дакор, 2008. 1428 с.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
4. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. Київ: Атіка, 2008. 352 с.
5. Жменяк Ю.Ю., Халюк С.О. Історія виникнення принципу презумпції невинуватості. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 2. С. 68-71.
6. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України. Дис. … канд. юрид. наук. Львів, 2013. 243 с.
7. Любавіна В. П. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження. Автореф. дис. канд. юрид наук 12.00.09. Ірпінь, 2018. 20 с.

8. Бабаніна В. В. Філософські проблеми окремих напрямів правознавства. Філософські та методологічні проблеми права. *Fìlosofsʹkì ta metodologìčnì problemi prava.* 2022. № 2 (24) С. 96-102.
9. Кримінальне право. Загальна частина підручник / [за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського]. Київ: Істина, 2011. 1112 с.

ГРАЧУК М.В.
здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
Факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: Ганич О.А.,
доц. кафедри права
Луцького національного технічного університету
м. Луцьк

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Сьогодні домашнє насильство є складним соціально-правовим явищем, що загрожує базовим правам та свободам людини. В сучасних умовах українського суспільства ця проблема набуває особливої актуальності, що у свою чергу зумовлює необхідність ефективного законодавчого регулювання спрямованого на запобігання та протидію цьому явищу [1].

Основу законодавства в цій сфері становить Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», згідно з яким, домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають(не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того чи проживає (проживала) особа , у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Закон закріплює ключові принципи державної політики в цій сфері: гарантування безпеки постраждалих осіб, невідворотність покарання для кривдників та

пріоритет захисту прав людини [1].

Домашнє насильство має циклічний характер та розгортається у три етапи: спочатку відбувається наростання напруги між сторонами, що проявляється у сварках та конфліктах, надалі настає фаза загострення, під час якої зростає агресія та відбуваються прояви насильства, після цього настає період заспокоєння, під час якого кривдник виявляє каяття, обіцяє виправитися та певний час утримується від насильницьких дій. Проте цей період має тимчасовий характер і не свідчить про вирішення проблеми, оскільки згодом ситуація повторюється, часто у більш загостреній формі, що погіршує становище постраждалої особи та підвищує рівень небезпеки [2].

Згідно звіту національної поліції України про результати роботи. Упродовж 2025 року до поліції надійшло 119 446 заяв та повідомлень про правопорушення та інші події пов'язані з домашнім насильством. З такими зверненнями до поліції звернулися 112 467 дорослих та 4428 дітей. Найчастіше від домашнього насильства потерпали жінки – 58 387 осіб (72%). А також 13 478 дітей (17%), 12 141 особа похилого віку (15%) та 8840 чоловіків (11%), що свідчить перш за все про комплексний характер цієї проблеми та її велику поширеність у різних соціальних групах [3].

Для ефективності протидії домашньому насильству законодавчо передбачено систему спеціальних заходів, а саме: терміновий заборонний припис щодо кривдника, обмежувальний припис, взяття кривдника на профілактичний облік та направлення на проходження програм для кривдників. Органи внутрішніх справ є ключовими в реалізації державної політики у сфері протидії домашньому насильству. Відповідно до матеріалів Міністерства внутрішніх справ, повноваження Національної поліції України охоплюють прийом і розгляд заяв про випадки домашнього насильства, винесення термінових заборонних приписів, проведення оцінки ризиків, а також забезпечення взаємодії з іншими суб’єктами (соціальними службами та закладами охорони здоров’я). Також передбачено діяльність мобільних груп, які забезпечують невідкладне реагування на відповідні повідомлення шляхом виїзду на місце події. Такий формат роботи сприяє застосуванню заходів захисту та підвищує ефективність державного реагування в кризових ситуаціях. Міністерство внутрішніх справ здійснює координацію нормативно-правового забезпечення у сфері протидії домашньому насильству. У межах цієї діяльності розробляються та впроваджуються підзаконні

нормативні акти, інструкції та методичні рекомендації, спрямовані на конкретизацію порядку реалізації законодавчих положень. Зазначені документи формують практичні засади діяльності правоохоронних органів та інших уповноважених суб'єктів [4].

Важливе місце у системі протидії домашньому насильству також посідає медичне забезпечення. Відповідно до інформації Міністерства охорони здоров'я, медичні працівники здійснюють виявлення ознак насильства, забезпечують належне документування тілесних ушкоджень, надають необхідну медичну допомогу постраждалим особам, а також інформують уповноважені органи про виявлені випадки.

Значна частина фактів насильства виявляється під час звернення до лікаря. У багатьох випадках саме медичний працівник першим фіксує прояви насильства, а своєчасність і належний рівень реагування медичного працівника є ключовим чинником ефективності подальшого застосування заходів захисту постраждалої особи.

Існує модель протидії домашньому насильству Барнахус – це спеціалізований центр, де діти які постраждали або ж були свідками насильства отримують комплексну психологічну медичну та правову допомогу в спокійному дружньому середовищі.

Система протидії також охоплює діяльність спеціалізованих служб підтримки (притулків для постраждалих осіб, кризових центрів, гарячих ліній та центрів соціальних служб).

Їх функціонування спрямоване на надання допомоги, що включає не лише забезпечення базової безпеки, а й відновлення соціального та психологічного стану постраждалих.

В підсумку, слід зазначити, що домашнє насильство є однією з найбільш гострих соціальних проблем сучасного суспільства, яка має серйозні наслідки для фізичного, психологічного та соціального стану постраждалих осіб. Його специфіка полягає у прихованості, повторюваності та залежності жертви від кривдника, що ускладнює своєчасне виявлення та ефективне реагування.

Сьогодні в Україні створено розгалужену систему забезпечення протидії домашньому насильству. Вона базується на положеннях чинного законодавства та передбачає застосування комплексних заходів впливу, спрямованих як на захист постраждалих осіб, так і на корекцію поведінки кривдників. Важливим елементом цієї системи є взаємодія правоохоронних органів, медичних установ і соціальних служб.

Практика свідчить, що ефективність протидії значною мірою залежить від своєчасного реагування, міжвідомчої співпраці та належного функціонування спеціалізованих сервісів підтримки. Вони відіграють ключову роль у наданні невідкладної допомоги та подальшій реабілітації постраждалих осіб.

Подолання проблеми домашнього насильства потребує не лише правових механізмів, а й системної профілактичної роботи, підвищення рівня правової культури населення та формування неприйнятного ставлення суспільства до будь-яких проявів насильства.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Tex (дата звернення: 03.05.2026)

2. Домашнє насильство: що це таке, як його розпізнати, куди звертатись по допомогу? // Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/activity/domestic-violence (дата звернення: 03.05.2026)

3. Звіт про результати роботи Національної поліції України за 2025 рік. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-2025.pdf (дата звернення: 03.05.2026)

4. Нормативно-правові акти з питання запобігання та протидії домашньому насильству. URL: https://mvs.gov.ua/domestic-violence/useful-links/normativno-pravovi-akti-z-pitannia-zapobigannia-ta-protidiyi-domasnyomu-nasilstv (дата звернення: 03.05.2026)

ГУЗ Д.О.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів

Науковий керівник: БАХМАТ І.В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УМОВАХ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасний етап реформування правосуддя в Україні характеризується посиленням ролі інституту адвокатури як фундаментальної правозахисної інституції. Впровадження так званої «адвокатської монополії» стало відповіддю на суспільний запит щодо підвищення якості правничої допомоги. Проте в умовах кримінального процесу, де головними є свобода та недоторканність особи, виключне право адвокатів на захист формує особливу правничу площину, що потребує детального вивчення через призму балансу між професіоналізацією та доступністю правосуддя. Підвалини дослідження базуються на системному аналізі конституційних норм та кримінального процесуального законодавства. Зокрема, ст. 59 Конституції України закладає загальний принцип права на професійну правничу допомогу, що в контексті кримінальної юстиції конкретизується положеннями ст. 131-2 Конституції України [1]. Крім того, варто вказати, що згідно з ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) є джерелом кримінального процесуального права та безпосередньо впливає на формування національного законодавства у сфері захисту прав людини [2]. Відповідно, рішення ЄСПЛ обов'язкові для застосування судами України, а їхні положення визначають стандарти забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. У цьому ж контексті важливим орієнтиром для вітчизняної правозастосовної практики залишаються й роз'яснення Конституційного Суду України щодо змісту та обсягу права на захист, а також засад його реалізації та гарантій. Саме такі роз'яснення сприяють уніфікації підходів до розгляду питань забезпечення прав підозрюваних і обвинувачених, а також підвищують рівень правової визначеності у кримінальному процесі [3, с. 1002]. В аспекті дослідження досвіду зарубіжних країн на предмет реалізації виключного права адвоката на представництво та захист особи, необхідно констатувати, що не у всіх правових системах діє модель «повної монополії». Приміром, у таких країнах як Бельгія, Італія, Нідерланди, Литва, Португалія, Велика Британія адвокати користуються монополією лише на представництво у судах, а консультації можуть надавати й інші юристи (так звана «часткова монополія»). До того ж, аналіз

правових норм законодавства окремих країн дає змогу дійти висновку про функціонування «дерегульованого ринку адвокатських послуг». З точки зору аналізу питання доцільності скасування адвокатської монополії, актуальною залишається проблема мінімізації потенційних ризиків для клієнта, інтереси якого представляє особа, що не наділена правом на зайняття адвокатською діяльністю. Передусім, в даному аспекті мова йде про можливість реалізації заходів притягнення осіб, які не мають статусу адвоката, до юридичної відповідальності, адже остання за своїм змістом має виступати в якості стимулюючого фактору надання ними якісної правової допомоги [4, с. 404]. Серед прибічників адвокатської монополії вже традиційним є посилання на те, що лише адвокат може надати кваліфіковану професійну правничу допомогу. Як наслідок, існування адвокатської монополії, на їх думку, забезпечує реалізацію права особи на отримання професійної правничої допомоги. Це у своїх роботах вказують В. Заборовський, Д. Брага та інші. Однак, відповідно до норм Конституції України, на засадах, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в Україні діє адвокатура, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі. Власне цим і виконується позитивний обов'язок держави щодо забезпечення права особи на отримання правничої допомоги. В той же час, вірно вказує Велика Палата Конституційного Суду України у абз. 2 п. п. 2.2.1 п.п. 2.2 п. 2 мотивувальної частини Висновку у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр №1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року №4-в/2019, що «…поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють лише адвокати, натомість представництво особи в суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом» [5]. Як і будь-яка монополія, «адвокатська монополія» спричиняє підвищення цін на правничу допомогу і, зокрема, на представництво інтересів в суді, як її різновиду. Це детермінується декількома факторами:

по-перше, вартістю отримання статусу адвоката, зокрема, вартість піврічного стажування та складання кваліфікаційного

іспиту «прив'язані» до мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму відповідно, тобто щороку зростають;

по-друге, необхідністю сплати внесків на адвокатське самоврядування та проходження заходів підвищення кваліфікації, які також не є безкоштовними;

по-третє, недостатньою кількістю адвокатів у невеликих населених пунктах, на яку вказують дослідники проблеми [6, с. 245-246].

У зв'язку із безспірним існуванням у кримінальному процесі принципу змагальності, сторін обвинувачення та захисту є очевидним та безспірним здійснення адвокатурою функції захисту у цьому процесі, але не зовсім очевидним є здійснення такої функції у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Саме існування принципу змагальності у такому провадженні вже є спірним. Так, наприклад, О.В. Фазикош вбачає законодавче закріплення та реалізацію принципу змагальності у справах про адміністративні правопорушення у правах та обов'язках осіб, які беруть участь у справі. В. В. Горкава ж вбачає його прояв в обов'язку органів (посадових осіб), що ведуть провадження у справі про адміністративне правопорушення, мотивувати в постанові прийняті рішення у справі з врахуванням доводів осіб, які забезпечують обвинувачення і захист [7, с. 204].

Отже, аналізуючи інститут адвокатської монополії в кримінальному процесі, можна дійти висновку, що це питання є неоднозначним і вимагає дотримання балансу між якістю правничої допомоги та її доступністю. З одного боку, закріплення виключного права. Для нашої держави критичним залишається питання фінансової та територіальної доступності захисту, адже вартість здобуття статусу адвоката та подальші внески об'єктивно підвищують ціну послуг для клієнта.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text(дата звернення 25.04.2026 року)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 25.04.2026 року)

3. Шадрін О. С. Нормативно-правове регулювання процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024 р. № 2 (32). С. 1006. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/534/575

4. Діхтярь А. В. Монополізація адвокатури як корелят ефективного функціонування правозахисної діяльності в Україні: зарубіжний аспект. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024 р. № 2 (32). С. 1007–1012. URL: https://web.archive.org/web/20200213092127id_/http://pap.in.ua/4_2019/113.pdf

5. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Справа № 2-248/2019(5580/19). 31 жовтня 2019 року, № 4-в/2019, м. Київ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19#Text

6. Моісеєнко Д. «Адвокатська монополія» та доступність правосуддя. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022 р. Спеціальний випуск № 2. С. 244–249. doi: 10.31733/2078-3566-2022-6-244-249. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/11624/1/35.pdf

7. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.10 Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017 р. 488 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2798/1/2017%20Diss_Bakayanova.pdf

ГУНЬЧИК О. В.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-наукового інституту права та
інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т. О.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА ТИПОЛОГІЯ

Актуальність теми військових злочинів як об'єкта кримінологічного дослідження зумовлена зростанням їх поширеності в умовах збройних конфліктів, зокрема в Україні, а також необхідністю ефективного реагування держави на такі протиправні діяння. Дослідження причин і умов вчинення військових злочинів дозволяє виявити детермінанти протиправної поведінки військовослужбовців, пов'язані як із специфікою воєнного середовища, так і з індивідуально-психологічними та соціальними чинниками. У контексті забезпечення національної безпеки, дотримання норм міжнародного гуманітарного права та притягнення винних до відповідальності дана проблематика набуває особливого значення, що й обумовлює її наукову та практичну актуальність.

Причини вчинення військових злочинів мають складний, багаторівневий характер і охоплюють як загальносоціальні, так і спеціально-кримінологічні чинники. До загальносоціальних причин належать тривалий збройний конфлікт, напружена суспільно-політична ситуація, зниження рівня правової культури та вплив деструктивних ідеологій. Водночас специфіка військової служби зумовлює виникнення особливих умов, таких як підвищений рівень стресу, психологічне виснаження, постійна загроза життю та здоров'ю, що можуть сприяти деформації правосвідомості військовослужбовців. Важливу роль відіграють і організаційно-управлінські фактори, зокрема недоліки у військовій дисципліні, неналежний контроль з боку командування, прогалини в системі підготовки особового складу та недостатній рівень профілактичної роботи [1, с. 44-52].

Окрім цього, суттєвий вплив на формування причин військових злочинів мають індивідуально-психологічні особливості особи правопорушника. Йдеться про рівень моральної стійкості, здатність до самоконтролю, схильність до агресивної поведінки, а також наявність попереднього негативного соціального досвіду. Умови воєнного часу можуть посилювати ці риси, знижуючи бар'єри допустимої поведінки та сприяючи виникненню девіантних форм дій. Також не можна ігнорувати вплив групової динаміки у військових колективах, де можливі прояви неформальних норм, тиску з боку інших військовослужбовців або толерування протиправної поведінки. У сукупності ці фактори формують

криміногенне середовище, яке потребує комплексного аналізу для розробки ефективних заходів попередження військових злочинів.

Умови вчинення військових злочинів тісно пов'язані з особливостями функціонування військового середовища та впливом воєнного стану на поведінку особи. До таких умов належать як об'єктивні чинники: недосконалість організації служби, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність належного контролю за дотриманням дисципліни, так і суб'єктивні: психологічне виснаження, страх, почуття безкарності або, навпаки, стан афекту. Наприклад, у бойових умовах військовослужбовець може самовільно залишити місце служби через тривалий стрес або втрату зв'язку з підрозділом, що формально кваліфікується як військовий злочин, однак має складну причинно-умовну природу [2, с. 140-144]. Також умовами можуть виступати неналежна комунікація в підрозділі, конфлікти між військовослужбовцями, відсутність психологічної підтримки та належного контролю з боку командування.

Типологія військових злочинів як елемент кримінологічного дослідження передбачає їх систематизацію за різними критеріями, що дозволяє глибше зрозуміти механізми їх вчинення. Зокрема, залежно від характеру посягання виокремлюють злочини проти порядку несення військової служби (наприклад, дезертирство, самовільне залишення частини), злочини проти встановленого порядку підлеглості та військової честі (непокора, погроза або насильство щодо начальника), а також злочини, пов'язані з порушенням правил ведення війни (жорстоке поводження з цивільним населенням чи військовополоненими). Наприклад, порушення норм міжнародного гуманітарного права може проявлятися у неправомірному застосуванні сили щодо цивільних осіб на окупованих територіях [4, с. 263-266]. Така типологізація має важливе значення для розробки диференційованих заходів профілактики, оскільки кожна група злочинів має свої специфічні причини, умови та механізми вчинення.

Практика розслідування та запобігання військовим злочинам в Україні стикається з низкою суттєвих проблем, насамперед пов'язаних зі складністю їх виявлення та фіксації в умовах бойових дій. Значна частина таких правопорушень відбувається в зоні підвищеного ризику, що ускладнює збір доказів, проведення слідчих (розшукових) дій та забезпечення належної процесуальної фіксації подій. Додатковою проблемою є обмежений доступ слідчих органів до місця події, руйнування об'єктів інфраструктури, а також

відсутність або неповнота первинної документації. Це часто призводить до втрати важливих доказів або їх недостатньої доказової сили у судовому процесі.

Ще однією значною проблемою є недосконалість механізмів внутрішнього контролю у військових формуваннях та недостатній рівень профілактичної роботи. У ряді випадків спостерігається несвоєчасне реагування командування на дисциплінарні порушення, що створює передумови для їх ескалації до рівня кримінальних правопорушень. Також існують труднощі у кваліфікації окремих діянь, особливо коли йдеться про межу між дисциплінарним проступком і військовим злочином, що призводить до неоднакової правозастосовної практики. Окремо слід відзначити психологічний фактор, небажання свідків давати показання через страх перед наслідками або корпоративну солідарність у військовому середовищі [3, с. 340-344]. У сукупності ці проблеми знижують ефективність кримінологічного аналізу та ускладнюють формування дієвої системи запобігання військовим злочинам.

Вирішення проблем у сфері протидії військовим злочинам потребує комплексного підходу, що поєднує вдосконалення нормативно-правового регулювання, посилення інституційної спроможності правоохоронних органів та розвиток ефективних механізмів внутрішнього військового контролю. Насамперед необхідно забезпечити оперативне документування воєнних злочинів шляхом розширення використання цифрових технологій, фото- та відеофіксації, а також залучення міжнародних експертних місій у складних випадках. Важливим є підвищення рівня взаємодії між військовими структурами, органами досудового розслідування та прокуратурою для швидкого обміну інформацією та належної кваліфікації діянь. Окрему увагу слід приділити посиленню психологічної підтримки військовослужбовців, розвитку системи превентивної роботи та підвищенню правової культури особового складу [1, с. 55-57].

Узагальнюючи, військові злочини як об’єкт кримінологічного дослідження є складним і багатофакторним явищем, що формується під впливом соціальних, організаційних та індивідуально-психологічних чинників. Їхні причини пов’язані як із загальною воєнно-політичною ситуацією, так і з особливостями військової служби, включаючи стресові навантаження та деформацію правосвідомості. Умови вчинення таких злочинів значною мірою визначаються специфікою бойової обстановки, рівнем дисципліни та якістю управління військовими підрозділами.

Типологія військових злочинів дозволяє систематизувати їх за характером посягання та виокремити найбільш небезпечні прояви протиправної поведінки. У сукупності це створює наукову основу для розробки ефективних заходів запобігання та підвищення рівня військової дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Аркуша Л. І. Кримінологія : навч.-метод. посіб. (2-ге вид., перероб.) / Л. І. Аркуша, В. М. Дрьомін, С. В. Стародубов, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк, Т. В. Мельничук, О. В. Дикий; НУ «ОЮА». Одеса : Бондаренко М. О., 2023. 98 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.24893 (дата звернення: 17.04.2026)

2. Карпенко М. І. Військова кримінологія: кримінологічні аспекти запобігання і протидії військовій злочинності : наук.-практ. посіб. / наук. ред. П. П. Богуцький. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 240 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/viyskova-kriminologiya-kriminologichni-aspekti-zapobigannya-i-protidii-viyskoviy-zlochinnosti.pdf?srsltid=AfmBOop4o-sPXFIOKLfBmwxPP3GXdFRkeaBwi0TX3KaaNixxgTqH5CvT (дата звернення: 17.04.2026)

3. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / [Авт. кол.: Бандурка І. О., Гладкова Є. О., Литвинов О. М., Орлов Ю. В. та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/23638 (дата звернення: 17.04.2026)

4. Мусійко, А. А. Воєнні злочини з ознаками звірств як об'єкт кримінологічного аналізу. *Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека», Ф-т № 1. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2023. С. 263-266. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/19258 (дата звернення: 17.04.2026)

ГУНЬЧИК О. В.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-наукового інституту права та
інноваційної освіти
Дніпровського державного університету

внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ОРЛОВА Т. А.,
ORCID ID:000-0002-7635-1160
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ, канд. юрид. наук, доцент
м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБЕЩЕННЯ ДІТЕЙ

Актуальність теми особливостей розслідування розбещення дітей зумовлена зростанням суспільної небезпеки злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх та необхідністю забезпечення їх ефективного, своєчасного й безпечного розслідування. У сучасних умовах цифровізації та широкого використання інтернет-комунікацій такі злочини набувають нових форм, зокрема через дистанційний вплив, онлайн-маніпуляції та використання соціальних мереж, що ускладнює їх виявлення та документування. Водночас потерпілі діти належать до найбільш вразливої категорії осіб, що потребує особливих процесуальних гарантій і спеціальних криміналістичних методик допиту, фіксації доказів та психологічного супроводу.

Розслідування розбещення дітей має низку специфічних особливостей, зумовлених як характером самого злочину, так і процесуальним статусом потерпілої особи. Такі кримінальні правопорушення часто вчиняються без очевидних свідків, у приватній обстановці або з використанням психологічного впливу, що ускладнює виявлення та фіксацію доказів. Ключове значення має своєчасне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей, часто із залученням психолога або педагога. Наприклад, під час допиту неповнолітнього слідчий використовує непрямі запитання, уникає повторної травматизації та забезпечує комфортні умови, щоб мінімізувати психологічний тиск і отримати достовірні показання. Важливу роль відіграє також фіксація цифрових слідів, якщо злочин вчинявся через месенджери чи соціальні мережі [1, с. 108-113].

Особливу складність становить збирання та оцінка доказів, оскільки діти не завжди можуть чітко відтворити події або правильно

інтерпретувати дії правопорушника. У таких випадках криміналістичне значення мають непрямі докази: переписка в телефоні, записи камер відеоспостереження, показання свідків щодо поведінки дитини до і після події. Наприклад, у справах, пов'язаних із онлайн-розбещенням, ключовими доказами можуть бути скріншоти листування або історія повідомлень у соціальних мережах. Також важливо враховувати необхідність захисту дитини від повторної травматизації шляхом мінімізації кількості допитів і застосування спеціальних процесуальних форм, таких як допит у режимі відеоконференції або через «зелену кімнату». У сукупності ці особливості визначають підвищену складність розслідування та потребу в спеціальній криміналістичній підготовці слідчих.

На практичному рівні розслідування розбещення дітей характеризується низкою системних проблем, зумовлених як специфікою об'єкта посягання, так і процесуальними та організаційними обмеженнями. Передусім слід відзначити складність отримання та процесуального закріплення показань неповнолітніх потерпілих, що пов'язано з їх віковими особливостями, підвищеною навіюваністю та емоційною вразливістю. У криміналістичній практиці це проявляється у варіативності показань, їх фрагментарності або зміні позиції дитини під впливом дорослих осіб чи психологічного тиску [2, с. 134-138]. Вказані обставини зумовлюють необхідність застосування спеціальних тактичних прийомів допиту та залучення психологів, однак навіть за таких умов досягнення належного рівня доказової стабільності залишається проблемним.

Другою суттєвою проблемою є високий рівень латентності досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, що ускладнює формування повної криміналістичної картини злочинності. Значна частина фактів розбещення дітей не реєструється в офіційній статистиці через соціально-психологічні бар'єри, включаючи страх потерпілих або їх законних представників, сором, недовіру до правоохоронних органів, а також залежність від особи правопорушника. Особливо це характерно для випадків внутрішньосімейного насильства, де механізми приховування злочину мають системний характер, що істотно ускладнює як виявлення, так і подальше доказування.

Третьою проблемною площиною є недостатній рівень методичного та техніко-криміналістичного забезпечення розслідування, насамперед у частині роботи з цифровими доказами. Сучасні форми розбещення дітей дедалі частіше

реалізуються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що вимагає оперативного вилучення, фіксації та аналізу електронних слідів. Водночас на практиці спостерігається дефіцит спеціалізованих навичок у слідчих підрозділів, а також обмеженість доступу до сучасних інструментів комп'ютерно-технічної експертизи [3, с. 1-12]. Додатково ускладнює ситуацію транскордонний характер частини таких правопорушень, коли ключові дані зберігаються на іноземних серверах, що потребує міжнародного співробітництва та значно подовжує строки досудового розслідування.

Вирішення зазначених проблем потребує комплексного удосконалення як криміналістичної методики розслідування, так і організаційно-правових засад діяльності правоохоронних органів. Насамперед доцільним є розширення практики застосування спеціальних процедур допиту неповнолітніх, зокрема використання «зелених кімнат», відеофіксації та участі дитячих психологів, що дозволяє мінімізувати травматизацію та підвищити достовірність показань. Важливим є також підвищення рівня підготовки слідчих у сфері вікової психології та тактики розслідування злочинів проти дітей шляхом запровадження спеціалізованих навчальних програм і тренінгів. Для подолання проблеми латентності необхідно посилювати превентивну роботу, розвивати міжвідомчу взаємодію соціальних служб, освітніх закладів і поліції, а також формувати довіру до правоохоронної системи через гарантії конфіденційності та захисту потерпілих [4, с. 111-120]. Окремо слід удосконалити механізми роботи з цифровими доказами шляхом розвитку підрозділів кіберполіції, впровадження сучасних криміналістичних технологій та розширення міжнародного співробітництва для оперативного отримання електронної інформації з іноземних платформ.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що процес розслідування розбещення дітей характеризується підвищеною складністю, що зумовлена специфікою об'єкта посягання та процесуальними особливостями роботи з неповнолітніми потерпілими. Ефективність такого розслідування значною мірою залежить від правильного застосування криміналістичних тактичних прийомів, спрямованих на отримання достовірних показань без повторної психологічної травматизації дитини. Важливу роль відіграє своєчасне виявлення та фіксація як матеріальних, так і цифрових доказів, оскільки значна частина таких злочинів має латентний характер. Практика розслідування

ускладнюється недостатнім рівнем спеціальної підготовки слідчих та обмеженістю технічних можливостей у сфері цифрової криміналістики. У сукупності це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення методик розслідування та міжвідомчої взаємодії для підвищення ефективності протидії таким кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: навчальний посібник / Кобзар О. Ф., Комісаров М. Л., Комісарова Н. О., Ткаченко О. В., Волуйко О. М.; Київський інститут Національної гвардії України. Київ: ІВЦ НГУ, 2023. 208 с. URL: https://kingu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_compressed.pdf (дата звернення: 27.04.2026)

2. Навчальний посібник для підготовки до державного екзамену з дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика» / В. В. Шаблистий, А. Ф. Волобуєв, Г. Л. Д'яковський та ін. Дніпро : ДДУВС, 2024. 332 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15721 (дата звернення: 27.04.2026)

3. Нікітіна-Дудікова, Г. Ю. Компаративістський аналіз організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими. 2021. С. 1–12 URL: https://doi.org/10.33270/03212902.70 (дата звернення: 27.04.2026)

4. Письменська О. В. Розбещення неповнолітніх: склад злочину та кримінально-правові засоби реагування. Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2025. С. 211 URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/03/dysertacziya_pysmenska-o.v.pdf (дата звернення: 27.04.2026)

ГУСЄВА Ю. І.
здобувачка вищої освіти освіти
першого (бакалаврського) рівня
За спеціальністю 081 "Право"
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ФРОЛОВ М. М.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІПІО
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро

ЗАЯВИ ПРО ВІДВІД У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Однією з фундаментальних гарантій права на справедливий суд у цивільному судочинстві є інститут відводу, спрямований на усунення від розгляду справи осіб, щодо неупередженості чи об'єктивності яких існують обґрунтовані сумніви. Заява про відвід виступає ключовим процесуальним інструментом реалізації цього права, однак її правова природа та вимоги до форми й змісту зумовлюють специфіку виготовлення, що безпосередньо впливає на допустимість і кінцеву ефективність цього документа.

Підстави для відводу судді вичерпно визначені статтею 36 ЦПК України, серед яких найскладнішим у застосуванні є пункт 5 частини першої: «інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді». Стаття 39 ЦПК України встановлює імперативну вимогу вмотивованості заяви та строк для її подання, а саме десять днів із дня отримання ухвали про відкриття провадження, але не пізніше початку підготовчого засідання, а у спрощеному провадженні не пізніше першого судового засідання [1]. Дотримання цих вимог є критичним, оскільки після спливу строку відвід допускається лише у виняткових випадках протягом двох днів із моменту, коли заявник дізнався про відповідну підставу. Саме такий порядок було роз'яснено судом в ухвалі Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 21 квітня 2026 року у справі № 688/1498/26 [2].

Істотне значення для виготовлення заяви має диференційований підхід до обов'язку доказування, закріплений у частині 4 статті 39 ЦПК України. Якщо підставою відводу є

обставини, передбачені пунктами 1–4 частини першої статті 36, сам факт їх встановлення звільняє заявника від додаткового доказування. Натомість при посиланні на пункт 5 частини першої статті 36 тягар доказування повністю покладається на заявника, який повинен не лише вказати на конкретні факти, а й довести, що вони об'єктивно здатні викликати сумнів у неупередженості судді. Від якості такого обґрунтування залежить і процедура розгляду заяви: згідно зі статтею 40 ЦПК України, якщо суд визнає відвід необґрунтованим, але заяву подано за три робочі дні до засідання, вона передається на розгляд іншому судді; у разі ж порушення цього строку заява розглядається тим самим суддею, якому заявлено відвід [1]. Показовим прикладом застосування наведених норм є ухвала Тернопільського міськрайонного суду від 05 березня 2026 року у справі № 607/25989/25. Суд встановив, що заявниця не навела жодної законної підстави для відводу, а її посилання на процесуальні рішення цього ж судді в інших справах прямо суперечать забороні, встановленій частиною 4 статті 36 ЦПК України. Визнавши відвід необґрунтованим, суд водночас передав заяву на розгляд іншому судді, оскільки її було подано з дотриманням триденного строку до засідання [3].

Судова практика напрацювала чіткі критерії оцінки вмотивованості заяви про відвід. Передусім, суди послідовно розмежовують незгоду сторони з процесуальними рішеннями судді, що не є підставою для відводу, та обґрунтовані сумніви в його упередженості. Заяви, які ґрунтуються виключно на невдоволенні процесуальними діями судді (відмова в клопотанні, призначення експертизи тощо), залишаються без задоволення, адже таке невдоволення реалізується через апеляційне чи касаційне оскарження, а не через інститут відводу. Крім того, сумнів в упередженості має бути об'єктивно виправданим, тобто таким, що виник би у стороннього спостерігача. Суб'єктивне сприйняття поведінки судді, не підкріплене фіксацією у протоколі чи аудіозаписі, не визнається належним обґрунтуванням відводу.

Отже, ефективність заяви про відвід прямо залежить від якості її виготовлення: здатності трансформувати суб'єктивні сумніви у верифіковані юридичні факти. Це вимагає від правника не лише досконалого знання процесуального закону, а й розуміння судових стандартів доказування та вміння відмежовувати правові підстави для відводу від емоційного невдоволення процесом. Лише за такого підходу заява про відвід стає дієвим інструментом захисту права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 29.04.2026).
2. Ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 688/1498/26 (провадження № 2/688/1340/26) від 21 квітня 2026 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135891746 (дата звернення: 29.04.2026).
3. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області у справі № 607/25989/25 (провадження № 2/607/514/2026) від 05 березня 2026 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134597828 (дата звернення: 29.04.2026).

ДЕНИСЮК С.О.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

Науковий керівник: ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

РЕФОРМА СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Одним із головних пріоритетів у процесі перетворення правової держави є реформування судової системи, що являється важливою передумовою для європейської інтеграції України. Ефективне, незалежне і справедливе правосуддя слугує фундаментом верховенства права, яке є ключовою цінністю Європейського Союзу. В умовах повномасштабної війни, поєднаної з прагненням України до членства в ЄС, модернізація судової влади набуває критичного значення.

Приєднання України до Європейського Союзу передбачає запровадження європейських стандартів у всі аспекти життя. Ця мета зумовила необхідність проведення реформ, спрямованих на зближення з європейською моделлю розвитку у сферах права, економіки, соціальної політики та інших напрямках. Україна вже зробила значущі кроки на шляху до євроінтеграції, проте перед державою ще стоїть чимало викликів. Одним із них є забезпечення функціонування незалежної та справедливої судової системи, яка відповідала б європейським стандартам і ефективно захищала права та свободи громадян.

Тому, варто погодитись, що реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору не можлива без забезпечення соціально-справедливого вирішення юридичних спорів громадян відповідно до принципу верховенства права. У зв'язку з цим в нашій державі мають бути створені ефективні механізми реалізації, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів, які відповідали б існуючим потребам фізичних та юридичних осіб [1].

Реформи в сфері судочинства – складне та відповідальне завдання. Його виконання вимагає комплексного підходу, починаючи із упровадження конституційних засад, які визначають нормотворчу діяльність у сфері судочинства та здійснення правосуддя. Тож знання та розумне застосування міжнародних стандартів у цій сфері законотворчої роботи — це перший крок. Але не єдиний, адже сам по собі факт наявності в національному законодавстві прогресивних демократичних норм ще не означає їх ефективне впровадження на практиці [2].

На шляху євроінтеграції у 2016 році була проведена комплексна судова реформа, яка охопила питання організації судової влади загалом, суддівського самоврядування, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, взаємовідносин судів та органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, правил призначення суддів, їх кар'єри, поведінки, відповідальності за проступки та звільнення тощо. Внаслідок якої було, зокрема:

- проведено конкурс на зайняття вакантних посад суддів;
- кваліфікаційне оцінювання суддів;
- утворено нові судові інституції (Вищий антикорупційний суд, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Етична рада, реорганізація Вищої ради юстиції у Вищу раду правосуддя);

- внесені зміни до Конституції України в частині норм правосуддя;
- прийнято новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [3].

У червні 2022 року Україна досягла важливої перемоги на шляху євроінтеграції. Європейська комісія визнала нашу країну гідною отримати статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Однак затвердження цього статусу супроводжувалося висуненням семи конкретних вимог, які Україна повинна виконати, щоб зберегти свій кандидатський статус. Серед ключових умов – реформа Конституційного Суду України та продовження судової реформи.

З огляду на ризики, спричинені неналежною діяльністю Конституційного Суду України, запровадження прозорого й конкурсного відбору кандидатів на посади його суддів стало однією з основних умов для підтвердження статусу України як кандидата на вступ до Європейського Союзу. На виконання останньої розроблено та в серпні 2023 року прийнято Закон України № 2846-IX, яким внесені зміни до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах. Серед головних нововведень – залучення до проведення конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України Дорадчої групи експертів, діяльність якої спрямована на сприяння суб'єктам, які призначають суддів Конституційного Суду, у оцінці моральних якостей і рівня компетентності в сфері права кандидатів. Дорадчу групу експертів утворено у складі шести осіб, за пропозиціями Президента України, Верховної Ради України, з'їзду суддів України, з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, Національною академією правових наук України, а також, призначена зборами представників громадських об'єднань, які протягом останніх п'яти років здійснюють діяльність у сфері конституційної реформи та/або верховенства права, та/або захисту прав людини, та/або запобігання і протидії корупції [4].

У процесі інтеграції до Європейського Союзу український уряд ставить за мету створення судової системи, що відповідатиме європейським стандартам прозорості та ефективності. Для цього заплановано трансформацію в чотирьох ключових напрямах: «створення справедливої системи відбору суддів, ефективні та результативні процедури банкрутства, цифрова судова система, базована на доказах, професійна та підзвітна прокуратура» [5].

Очікується, що в рамках реалізації цього плану судова реформа в Україні зазнає таких змін:

- протягом 2024 року – початок роботи відбіркової комісії з проведення конкурсу до Служби дисциплінарних інспекторів й ухвалення законодавства щодо удосконалення режиму банкрутства та неплатоспроможності;
- протягом 2025 року – ухвалення закону про виконання судових рішень щодо майнових та немайнових зобов'язань та подальшої цифровізації виконавчого провадження, в тому числі із початком роботи системи збору даних про виконання судових рішень, прийняття законодавства про перегляд декларацій доброчесності суддів та процедури їх перевірок, завершення перевірки 50% чинних суддів ВККСУ та відновлення добору нових суддів для заповнення щонайменше 20% суддівських вакансій, сприяння Вищою радою правосуддя вирішити 20% справ, не розглянутих станом на кінець 2023 року, а також створення нового суду для розгляду адміністративних справ за участю національних державних органів, укомплектованого суддями, які пройшли належну перевірку;
- протягом 2026 року – ухвалення законодавства про спрощені процедури банкрутства для мікро-, малих і середніх підприємств, законодавства, що забезпечує прозорий відбір прокурорів на керівні посади з перевіркою на етику та доброчесність та законодавства про вдосконалення дисциплінарної системи прокурорів та посилення інституційної спроможності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, має запрацювати ІТ-система, що полегшить відстеження активів боржників, блокування банківських рахунків і стягнення боргів, а також має бути впроваджений електронний документообіг кримінальних проваджень, який поступово має замінити Єдиний реєстр досудових розслідувань;
- протягом 2027 року – запровадження ІТ-систем, що мають підвищити прозорість, ефективність та результативність роботи судової системи [6].
- Передбачається, що дія Плану для Ukraine Facility буде комплексною та сприятиме пришвидшенню реформування судової системи на підставі цілісного підходу з урахуванням досвіду та досягнень, отриманих після Революції гідності, та адаптацією порядку денного реформ до поточних викликів і можливостей, спричинених війною. Попри те, що аналіз та оцінка результативності таких реформ не може бути здійснена без початку

їхньої фактичної реалізації, вже зараз можна визначити доцільність окремих змін [7].

Отже, реформування судової системи в Україні є не лише технічним кроком для наближення до членства в Європейському Союзі, а й вагомим елементом формування правової держави, особливо в умовах воєнного стану. Аналіз трансформаційних процесів демонструє, що починаючи з інституційних змін 2016 року, країна перейшла до впровадження суворих процедур перевірки доброчесності та активної цифровізації в рамках програми Ukraine Facility. Подальший успіх інтеграції з ЄС напряму залежить від здатності створити прозору систему відбору суддів та забезпечити цифровізоване й підзвітне правосуддя. Лише поєднуючи законодавчі новації з їх ефективним впровадженням на практиці, можливо досягти справжнього верховенства права, яке стане надійною основою для захисту прав громадян і забезпечення стабільного бізнес-клімату.

Список використаних джерел:

1. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 29. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk-16.10.20.pdf
2. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ. 2015. 708 с.
3. Гармата Ольга. Роль судової реформи на шляху до євроінтеграції. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: збірник тез доповідей учасників учасників VIII Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 08 грудня 2022 року) / Упорядники: Д.Є. Забзалюк, В. О. Кучер. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 46-48.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах : Закон України від 13.12.2022 № 2846-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 51. Ст.125.
5. План для Ukraine Facility. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/
6. Реформи на чотири роки та €50 млрд від Євросоюзу. Бізнес-клімат, судова система, фінсектор, довкілля та ще 11 напрямів реформ. URL: https://forbes.ua/money/reformi-na-chotiri-roki-ta-50-

mlrd-vid-evrosoyuzu-biznes-klimat-sudova-sistema-finsektor-dovkillya-ta-shche-11-napryamiv-reform-forbes-vivchiv-plan-ukraine-facility-20032024-19826
7. Slipeniuk V. V. Reforming the judicial system on the way to Ukraine's membership in the European Union. Прикарпатський юридичний вісник. 2024. С. 12-18. URL: https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.3

ДЕНИСЯК М.М.,
здобувач третього року
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

Науковий керівник: **КАЧУРІНЕР В.Л.,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Продовольча безпека належить до тих категорій, які в сучасному світі вже неможливо розглядати виключно як елемент внутрішньої політики держави. Вона дедалі більше залежить від міжнародної торгівлі, кліматичних процесів, стану аграрних ринків, доступу до природних ресурсів, збереження біорізноманіття, а також від збройних конфліктів, що безпосередньо впливають на виробництво, транспортування та доступність продовольства. Тому міжнародно-правове забезпечення продовольчої безпеки сьогодні є не факультативною, а необхідною складовою глобального правопорядку.

У сучасній українській правничій науці продовольча безпека дедалі частіше осмислюється як комплексна міжнародно-правова проблема. Т. Курман переконливо обґрунтовує, що право на продовольство слід розглядати не ізольовано, а в тісному зв'язку з міжнародно-правовими гарантіями продовольчої безпеки, сталим розвитком і формуванням стійких агропродовольчих систем [1, с.

141–144]. У подальших дослідженнях авторка наголошує, що правове забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану й агроекоциду виходить далеко за межі суто національного аграрного регулювання та безпосередньо пов'язане з міжнародною відповідальністю держав і міжнародним співробітництвом [2, с. 293–295].

С. Андрейченко акцентує на міжнародно-правових інструментах підтримки продовольчої безпеки України в умовах збройного конфлікту та підкреслює, що в сучасних умовах продовольча безпека дедалі тісніше пов'язується з питаннями екологічного відновлення, стійкості земель і міжнародної допомоги [3]. М. Денисяк обґрунтовує, що міжнародно-правове регулювання сільськогосподарського виробництва є одним із базових елементів гарантування продовольчої безпеки, оскільки охоплює торговельний, інституційний та екологічний виміри [4]. І. Ігнатенко, А. Кречик і К. Перепелиця звертають увагу на те, що проблема продовольчої безпеки поєднує правові, земельні, соціальні й міжнародні аспекти, а її ефективне вирішення вимагає узгодження національного і міжнародного регулювання [5, с. 64–67].

Базовим джерелом міжнародно-правового забезпечення продовольчої безпеки є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, стаття 11 якого визнає право кожної людини на достатній життєвий рівень, включаючи достатнє харчування, а також фундаментальне право на свободу від голоду [6]. Саме ця норма заклала основу для розуміння продовольчої безпеки не лише як питання виробництва чи торгівлі, а як міжнародно визнаного соціального права.

Авторитетне тлумачення цього положення міститься у Загальному коментарі № 12 Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав. Комітет підкреслив, що право на достатнє харчування реалізується тоді, коли кожна людина має фізичний і економічний доступ у будь-який час до адекватного продовольства або засобів для його отримання [7]. Саме через це міжнародне право пов'язує продовольчу безпеку не лише з наявністю їжі як такої, а з доступністю, належністю, стабільністю та відповідністю продовольства людській гідності.

Подальший розвиток цієї ідеї відбувся в межах діяльності ФАО. Добровільні настанови щодо поступової реалізації права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки стали одним із ключових документів, який конкретизував обов'язки держав щодо формування належного інституційного,

ресурсного та правового середовища для реалізації цього права. Хоча ці настанови не мають обов'язкової сили міжнародного договору, вони виконують надзвичайно важливу функцію soft law, оскільки формують практичні стандарти для державної політики у сфері продовольчої безпеки.

Ще одним важливим універсальним орієнтиром є Ціль сталого розвитку 2 «Подолання голоду», закріплена в Порядку денному ООН до 2030 року. Її значення полягає в тому, що вона поєднала подолання голоду, продовольчу безпеку, поліпшення харчування та сприяння сталому сільському господарству в межах єдиної міжнародної рамки [8]. Саме тут особливо чітко простежується сучасне розуміння продовольчої безпеки як багатовимірного явища, що охоплює не лише кількість продовольства, а й якість харчування, сталість виробництва та довгострокову стабільність агропродовольчих систем.

Окремий блок міжнародно-правового регулювання становлять торговельні механізми. Угода СОТ про сільське господарство безпосередньо впливає на умови виробництва та обігу аграрної продукції, оскільки визначає рамки доступу до ринку, внутрішньої підтримки та експортної конкуренції. Вона не встановлює права на продовольство як такого, але істотно впливає на здатність держав підтримувати аграрний сектор, формувати резерви, субсидувати виробництво та балансувати між відкритістю торгівлі й національною продовольчою стійкістю.

Поряд із нею важливе значення має Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Цей документ дозволяє державам захищати життя і здоров'я людей, тварин і рослин, однак вимагає, щоб відповідні заходи були науково обґрунтованими та не перетворювалися на приховані бар'єри для торгівлі. Таким чином, міжнародне право в цій сфері намагається поєднати дві цілі: підтримання відкритої торгівлі та гарантування безпечності продовольства.

У сучасних умовах забезпечення продовольчої безпеки неможливо відокремити і від екологічного блоку міжнародно-правових джерел. Конвенція про біологічне різноманіття закріплює цілі збереження біорізноманіття, сталого використання його компонентів та справедливого розподілу вигід від використання генетичних ресурсів. Для продовольчої безпеки це має безпосереднє значення, оскільки аграрне виробництво залежить від стану екосистем, різноманіття культур і стійкості природної основи виробництва.

Подібну функцію виконує Міжнародний договір про рослинні генетичні ресурси для продовольства та сільського господарства, який спрямований на збереження, використання та справедливий розподіл вигід від використання рослинних генетичних ресурсів. Цей договір особливо важливий у контексті зміни клімату, адже стійкість аграрного виробництва дедалі більше залежить від доступу до генетично різноманітного посівного матеріалу та міжнародної співпраці у сфері селекції.

На наш погляд, міжнародно-правове забезпечення продовольчої безпеки сьогодні має щонайменше чотири взаємопов'язані виміри. Перший – правозахисний, що базується на праві людини на достатнє харчування. Другий – торговельний, який охоплює правила міжнародного обігу аграрної продукції. Третій – екологічний, пов'язаний із збереженням біорізноманіття, ресурсної бази та кліматичною стійкістю аграрного виробництва. І четвертий – інституційний, що реалізується через механізми ООН, ФАО, СОТ та інших міжнародних організацій.

Саме ця багатовимірність пояснює, чому продовольча безпека вже не може бути гарантована виключно національними засобами. Держава може проводити власну аграрну політику, однак без міжнародної координації, стабільних торговельних режимів, захисту природних ресурсів і міжнародних правових стандартів така політика не забезпечить довгострокової стійкості.

Список використаних джерел:

10. Курман Т. В. Право на продовольство як правова категорія: міжнародно-правові та конституційні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6, ч. 2. С. 141–146. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.2.22.

11. Курман Т. В. Актуальні питання правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах агроекоциду. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 293–297. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.52.

12. Андрейченко С. С. Міжнародно-правові інструменти підтримки продовольчої безпеки України у контексті збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Т. 5, № 91. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.10.

13. Денисяк М. М. Місце сільськогосподарського виробництва в системі міжнародно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.*

Серія: Право. 2025. Т. 2, № 89. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.40.

14. Ігнатенко І. В., Кречик А. С., Перепелиця К. О. Продовольча безпека: правові проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 2, № 82. С. 64–69. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.10.

15. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights.

16. General Comment No. 12: The right to adequate food (Art. 11), E/C.12/1999/5. 1999. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g99/420/13/pdf/g9942013.pdf.

17. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations. 2015. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda.

ДЕРКАЧ А.В.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
юридичного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент.
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ВИКОРИСТАННЯ OSINT-ТЕХНОЛОГІЙ У МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах гібридної агресії та стрімкої цифровізації суспільних відносин, злочини проти основ національної безпеки України дедалі частіше набувають мережецентричного характеру. Збір доказової бази у кримінальних провадженнях щодо державної зради, колабораційної діяльності чи посягання на територіальну цілісність

вимагає від правоохоронних органів виходу за межі традиційних слідчих дій.

Актуальність OSINT-технологій зумовлена тим, що координація злочинних груп та результати їхньої діяльності фіксуються у відкритому цифровому просторі: соцмережах, месенджерах та супутникових знімках.

Використання OSINT-технологій (Open Source Intelligence) - розвідка на основі відкритих джерел у методиці розслідування стає не просто допоміжним елементом, а критично необхідним інструментом, що дозволяє: ідентифікувати осіб за допомогою цифрових слідів, верифікувати події в часі та просторі та встановлювати приховані зв'язки між суб'єктами злочинної діяльності. Однак, попри високу ефективність, імплементація OSINT у вітчизняну методику розслідування стикається з низкою проблем — від процесуального закріплення отриманих даних як доказів до необхідності стандартизації інструментарію.

Прецедентне рішення ЄСПЛ у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (щодо збиття рейсу MH17) закріпило статус OSINT-даних як повноцінного джерела доказів, визнавши, що належним чином верифіковані супутникові знімки та результати моніторингу соціальних мереж (а саме від Bellingcat та InformNapalm) мають доказову силу в міжнародному судовому процесі за умови дотримання стандартів методологічної прозорості[1, 2]

Ключовим викликом цифрової криміналістики у справах проти національної безпеки є забезпечення ланцюжка зберігання (chain of custody) та автентичності даних. Застосування OSINT-інструментів дозволяє здійснити миттєву фіксацію (mirroring) контенту, що запобігає втраті доказів у разі їх видалення підозрюваним, як це зафіксовано у судовій практиці (зокрема, справа № 175/10123/23) [3], видалення підозрюваним інформації з месенджерів або скидання налаштувань пристрою до заводських є поширеним способом приховування доказів. Завчасна фіксація та подальша експертиза дають змогу відновити цифрову історію злочину й підтвердити незмінність доказової бази, попри спроби її знищення.

Практична значущість методів розвідки на основі відкритих джерел найбільш чітко простежується при аналізі динаміки розслідування правопорушень, пов'язаних із розголошенням стратегічно важливої інформації в теперішніх умовах воєнного стану. Особливе місце у системі злочинів проти національної безпеки посідає стаття 114-2 КК України, яка криміналізує несанкціоноване поширення інформації про рух та розміщення

Збройних Сил України[5]. За даними опублікованими на сайті Офісу Генерального прокурора за 2025 рік було відкрито 154 провадження за цією статтею [4]. Специфіка цього злочину полягає в тому, що він майже завжди вчиняється у цифровому середовищі, що робить OSINT основним методом його виявлення.

Важливою перевагою OSINT є можливість збору доказів без санкції слідчого судді, оскільки робота ведеться з публічно доступними даними. На відміну від традиційних обшуків чи негласних слідчих дій, це дозволяє правоохоронцям фіксувати інформацію негайно після її появи в мережі. Така процесуальна оперативність є вирішальною для злочинів проти нацбезпеки, де фактор оперативності часто визначає можливість запобігання тяжким наслідкам[6].

Спеціалізованим напрямом OSINT є SOCMINT-технології, його використання у розслідуванні злочинів проти нацбезпеки дозволяє здійснювати превентивний моніторинг Telegram-каналів та закритих груп у соцмережах для виявлення координації протиправних дій, при цьому верифікований контент із цих платформ визнається цифровим доказом, що підтверджує наявність умислу на поширення ворожої пропаганди чи підготовку диверсій. Тільки у лютому 2026 року НАБУ зафіксували понад 300 публікацій у Telegram, які мали ознаки скоординованих інформаційних атак проти антикорупційних органів та поширювали маніпулятивні наративи, що свідчить про використання месенджерів як інструменту гібридного впливу на державні інституції. Процесуальна складність використання SOCMINT-даних полягає в ідентифікації анонімних користувачів, оскільки встановлення зв'язку між цифровим профілем та фізичною особою без офіційних запитів до провайдерів часто базується на непрямих доказах, що створює ризики для визнання таких матеріалів допустимими в суді.

Забезпечення якості та законності результатів цифрових розслідувань потребує дотримання міжнародних стандартів, зокрема ISO/IEC 27037:2012 (щодо технічного порядку збирання та збереження даних)[7] та Протоколу Берклі (щодо методологічної прозорості та неупередженості) [8]. Синергія цих стандартів гарантує автентичність і незмінність доказів з моменту їх виявлення у відкритих джерелах, що дозволяє усунути процесуальні ризики та зауваження сторони захисту щодо втручання в цифровий контент. Такий підхід трансформує OSINT-матеріали у повноцінну доказову

базу, яка відповідає критеріям як національного законодавства, так і вимогам Міжнародного кримінального суду .

Правовою основою для залучення здобутої у відкритих джерелах інформації до доказової бази є проведення слідчої дії, передбаченої ст. 237 КПК України[6], — огляду комп'ютерних даних. Відповідно до закону, такий огляд здійснюється слідчим або прокурором шляхом відображення інформації «у формі, придатній для сприйняття її змісту», що дозволяє використовувати фотозйомку, відеозапис або зйомку екрана для фіксації веб-сторінок, публікацій у соцмережах та повідомлень у месенджерах. Для забезпечення належності та допустимості таких доказів у справах проти національної безпеки, протоколювання має супроводжуватися детальним описом технічних засобів і методів доступу до ресурсів, що перетворює результати аналізу відкритих даних на повноцінний документний доказ у кримінальному провадженні.

Цифровізація сучасних конфліктів зумовлює необхідність впровадження високотехнологічних методів ідентифікації осіб, серед яких особливу ефективність демонструє біометричний аналіз візуального контенту. Деанонімізація комбатантів, колаборантів та агентів впливу реалізується через спеціалізовані сервіси розпізнавання обличь, такі як PimEyes, FindClone або алгоритми Clearview AI, що дозволяють здійснювати автоматизоване порівняння кадрів із ворожих пропагандистських ресурсів із масивами даних глобальних соцмереж. У контексті захисту національної безпеки це забезпечує можливість викриття осіб, які діють під прикриттям, дозволяючи слідству задокументувати їхню участь в антиукраїнській діяльності навіть за умови перебування суб'єктів на непідконтрольних територіях. Використання таких цифрових доказів є ключовим для формування персональної доказової бази у провадженнях щодо державної зради та посягання на територіальну цілісність, де встановлення особи є першочерговим етапом розслідування.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інтеграція OSINT-технологій у методику розслідування злочинів проти національної безпеки є об'єктивною вимогою часу. Використання інструментарію SOCMINT та сервісів біометричної ідентифікації дозволяє не лише оперативно виявляти приховані загрози у цифровому просторі, а й формувати надійну доказову базу навіть у складних умовах воєнного стану та анонімності мережі. Проте перетворення зібраних даних на допустимі докази потребує суворого дотримання

процесуальної форми та впровадження міжнародних стандартів. Тільки поєднання технічної оперативності OSINT із науково обґрунтованою методологією фіксації цифрових слідів забезпечить невідворотність покарання за посягання на державний суверенітет та територіальну цілісність України.

Список використаних джерел:

1. Радейко Р. І. Інструментарій OSINT у юридичній методології: теоретичні основи та практичне застосування. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична. 2024. Вип. 43. Ст. 400–410. URL: https://zenodo.org/records/15648723
2. Європейський суд з прав людини. Справа « Ukraine and the Netherlands v. Russia» (заяви № 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22). Рішення від 09.07.2025 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-244292
3. Постанова Верховного Суду від 31.03.2026 у справі № 175/10123/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135443438
4. Офіс Генерального прокурора: офіційний вебсайт. URL: https://gp.gov.ua/
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III : станом на 15.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI : станом на 01.04.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
7. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017. Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів (ISO/IEC 27037:2012, IDT). — [Чинний від 2018-02-01]. — К.:ДП «УкрНДНЦ», 2019. URL: https://www.ksv.biz.ua/GOST/DSTY_ALL/DSTU5/DSTU_ISO_IEC_27037-2017.pdf
8. Протокол Берклі з ведення розслідувань... / Центр з прав людини Школи права Каліфорнійського університету в Берклі, УВКПЛ ООН. 2020. 104 с. URL: https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/archive/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf

ДІДЕНКО Д. В.,
здобувач першого року
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,
Міжнародний університет,

м. Одеса

Науковий керівник: ДЕНИСЯК Н.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,
Міжнародний університет,
м. Одеса

ПОНЯТТЯ СПАДКОВИХ ПРАВ ДИТИНИ

У системі цивільних прав дитини особливе місце належить майновим правам, серед яких важливу роль відіграють спадкові права. Їх значення зумовлене тим, що саме через спадкування нерідко забезпечується матеріальна стабільність дитини, збереження її житлових умов, а інколи й самі базові передумови належного розвитку. Водночас участь дитини у спадкових правовідносинах має свою специфіку, оскільки поєднує приватноправову природу спадкування з необхідністю посиленого захисту особи, яка через вік не може повною мірою самостійно реалізовувати свої права.

Проблема полягає в тому, що в чинному законодавстві України відсутнє окреме визначення поняття спадкових прав дитини. Натомість законодавець закріплює окремі правомочності дитини у сфері спадкування: можливість бути спадкоємцем, право на обов'язкову частку, особливий порядок прийняття спадщини та відмови від неї, гарантії захисту інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб.

Вихідною для аналізу є загальна категорія дитини. Відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України дитиною є особа до досягнення нею повноліття; малолітньою є дитина до чотирнадцяти років, неповнолітньою - дитина від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1]. Для спадкового права цей поділ має принципове значення, оскільки від нього залежить обсяг цивільної дієздатності, спосіб реалізації спадкових прав та участь законних представників.

Загальні засади спадкування визначені Цивільним кодексом України, який розуміє спадкування як перехід прав та обов'язків від померлої фізичної особи до інших осіб [2]. При цьому спадкоємцями можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Уже з цієї норми випливає важливий висновок: спадкові права дитини можуть виникати не лише в

малолітньої чи неповнолітньої особи, а й у зачатої, але ще не народженої дитини, інтереси якої право також охороняє.

Спадкові права дитини слід розуміти як сукупність належних дитині суб'єктивних майнових прав та охоронюваних законом інтересів, що виникають у зв'язку з відкриттям спадщини, її прийняттям, оформленням і набуттям спадкового майна. Це визначення, на мою думку, дозволяє побачити, що йдеться не про одне ізольоване право, а про цілий комплекс правомочностей, об'єднаних спільною юридичною природою.

Передусім дитина має право бути спадкоємцем. Вона може спадкувати як за законом, так і за заповітом. Це базове правомочність, яке свідчить, що дитина є повноцінним суб'єктом спадкового права, а не лише об'єктом представництва з боку батьків чи опікунів. Особливо показовим є те, що право визнає спадкоємцем і зачатого за життя спадкодавця нащадка, якщо він народився живим. Отже, закон виходить із максимального захисту потенційного дитячого спадкового інтересу.

Наступним елементом є право дитини на спадкування за законом. У межах черговості спадкування діти спадкодавця належать до першої черги спадкоємців. Це положення не лише визначає юридичний пріоритет дитини, а й відображає соціальну функцію спадкового права: забезпечити майнову наступність насамперед для найближчих членів сім'ї.

Особливе значення має право на обов'язкову частку у спадщині. Малолітні та неповнолітні діти спадкодавця мають право на половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом, незалежно від змісту заповіту [2]. Це одна з найважливіших гарантій спадкових прав дитини. Свобода заповіту в цьому випадку обмежується в інтересах соціально вразливого суб'єкта. Як слушно зазначає В. Кучер, інститут обов'язкової частки є засобом забезпечення прав та інтересів обов'язкових спадкоємців [3, с. 157-159]. Для дитини це означає, що навіть за наявності заповіту, який виключає її зі складу спадкоємців, закон усе одно зберігає за нею мінімально гарантований обсяг спадкових прав.

Ще одним важливим елементом є право дитини на прийняття спадщини. Закон спеціально захищає малолітніх і неповнолітніх осіб, встановлюючи, що вони вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків відмови від неї у встановленому законом порядку. Це правило має яскраво виражений охоронний характер. Воно запобігає ситуації, коли дитина могла б втратити спадкове

майно через бездіяльність або недобросовісну поведінку законних представників.

Відповідно, до структури спадкових прав дитини входить і право на захист від необґрунтованої відмови від спадщини. Неповнолітня особа може відмовитися від прийняття спадщини лише за згодою батьків, піклувальника та органу опіки та піклування, а відмова від спадщини, належної малолітній дитині, допускається лише з дозволу органу опіки та піклування. Тут чітко простежується особливість спадкових прав дитини: вони реалізуються не тільки в межах приватної автономії, а й під контролем держави, якщо існує ризик завдання шкоди інтересам дитини.

Окремо слід виділити право дитини на державний і спеціальний захист у сфері спадкування. Закон України «Про охорону дитинства» закріплює, що кожна дитина має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і грошових коштів батьків або одного з них [4]. Це положення надає спадковим правам дитини не лише цивільно-правового, а й соціально-правового значення. Інакше кажучи, спадкові права дитини розглядаються законодавцем як елемент загальної системи охорони дитинства.

Науковий інтерес викликає і питання, чи слід зводити спадкові права дитини лише до права власності на спадкове майно. На мою думку, ні. Їх зміст є ширшим і охоплює також право на належне нотаріальне оформлення спадщини, право на представництво інтересів, право на збереження спадкового майна до моменту його оформлення, право на судовий захист у разі порушення. Саме тому М. Долинська обґрунтовано звертає увагу на те, що правовідносини за участю неповнолітніх у спадковій сфері неминуче поєднують матеріально-правовий і процедурний компоненти [5, с. 179-181].

Таким чином, спадкові права дитини мають кілька характерних ознак.

По-перше, вони є суб’єктивними цивільними правами, оскільки належать конкретній дитині як учаснику спадкових правовідносин.

По-друге, вони мають комплексний характер, адже охоплюють право бути спадкоємцем, право на прийняття спадщини, право на обов’язкову частку, право на охорону спадкового майна і право на захист.

По-третє, вони характеризуються посиленим гарантійним режимом, що проявляється в особливій ролі законних представників, нотаріуса та органу опіки та піклування.

По-четверте, вони пов'язані з принципом найкращих інтересів дитини, навіть якщо цей принцип більш звично застосовується у сімейному праві. У спадкових правовідносинах він також має значення, бо визначає спрямованість усіх механізмів захисту дитячого майнового інтересу.

По-п'яте, вони можуть виникати не лише після набуття дитиною повної правосуб'єктності, а й до народження - у випадку зачатої за життя спадкодавця дитини [2].

З огляду на викладене, спадкові права дитини можна визначити як передбачену нормами цивільного законодавства та законодавства про охорону дитинства сукупність суб'єктивних майнових прав і охоронюваних законом інтересів малолітньої, неповнолітньої або зачатої за життя спадкодавця дитини, що виникають у зв'язку з відкриттям, прийняттям, оформленням і набуттям спадщини та реалізуються з урахуванням спеціальних гарантій захисту її інтересів.

Саме таке розуміння найбільш повно відображає юридичну природу цієї категорії. Воно дозволяє побачити, що дитина у спадковому праві є не пасивним отримувачем майна, а самостійним носієм комплексу прав, які держава зобов'язана не лише формально визнавати, а й реально охороняти.

Отже, поняття спадкових прав дитини має комплексний і гарантійний характер. Воно охоплює не лише право дитини бути спадкоємцем, а й право на обов'язкову частку, прийняття спадщини, охорону спадкового майна та спеціальний правовий захист її майнових інтересів.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
3. Кучер В. О. Забезпечення прав та інтересів обов'язкових спадкоємців за цивільним законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 157–160. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/32.
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14.

5. Долинська М. С. Розвиток спадкових правовідносин за участю неповнолітніх на українських теренах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2023. № 3. С. 173–181. DOI: https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-22.

ДМИТРУК В. С.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

Науковий керівник: **ВІСИН В. В.,**
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУЛЮВАННЯ НАУКОВИХ ГІПОТЕЗ У ПРАВІ: ВИКОРИСТАННЯ КРЕАТИВНОГО ТА СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ ДЛЯ РОЗРОБКИ НОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ

Сучасна правова наука розвивається в умовах глибоких трансформацій, спричинених глобалізацією, цифровізацією суспільних відносин, євроінтеграційними процесами та зростанням ролі судової практики у формуванні права. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема формулювання наукових гіпотез у юридичних дослідженнях, оскільки саме гіпотеза визначає вектор наукового пошуку, логіку аналізу правових явищ і ступінь наукової новизни отриманих результатів.

У теорії права наукова гіпотеза розглядається як науково обґрунтоване припущення щодо закономірностей виникнення, функціонування або розвитку правових норм, інститутів чи правових відносин, яке підлягає перевірці за допомогою юридичних методів пізнання [1, с. 214]. Традиційно в юридичних дослідженнях гіпотези формуються на основі формально-догматичного аналізу законодавства та узагальнення правозастосовної практики. Водночас складність сучасних правових проблем свідчить про обмеженість виключно нормативного підходу.

Інноваційні методи формулювання наукових гіпотез у праві передбачають активне використання креативного мислення. Креативність у правових дослідженнях проявляється у здатності виявляти приховані проблеми правового регулювання,

пропонувати альтернативні підходи до тлумачення норм та застосовувати міждисциплінарні аналогії [2]. Так, під час дослідження цифрових прав людини креативний підхід дозволяє сформулювати гіпотезу про недостатність традиційного розуміння права на приватність у контексті використання алгоритмів штучного інтелекту, що підтверджується сучасною практикою ЄСПЛ.

Прикладом реалізації креативного мислення у праві є практика Європейського суду з прав людини, який застосовує доктрину «живого інструменту», тлумачачи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з урахуванням сучасних умов [3]. Такий підхід фактично ґрунтується на гіпотезі про динамічний характер прав людини та їхню здатність адаптуватися до нових суспільних викликів.

Разом із тим ефективне формулювання правових гіпотез неможливе без системного мислення. Системний підхід дозволяє розглядати право як цілісну, ієрархічно впорядковану систему, в якій зміни одного елементу впливають на функціонування інших. Як зазначає О. Ф. Скакун, системність є однією з ключових властивостей права, що повинна враховуватися у наукових дослідженнях [4, с. 56].

Застосування системного мислення під час формулювання гіпотез у конституційному праві, наприклад, дозволяє висунути припущення про взаємозалежність принципу верховенства права, незалежності судової влади та ефективності механізмів конституційного контролю. Перевірка такої гіпотези потребує аналізу не лише тексту Конституції, а й практики Конституційного Суду України та стандартів Ради Європи.

Поєднання креативного та системного мислення створює передумови для формування комплексних наукових гіпотез, здатних адекватно відображати багатовимірність правових процесів. Такий синтез дозволяє не лише пояснювати чинне правове регулювання, а й прогнозувати напрями його подальшого розвитку, що є особливо важливим для сучасної юридичної доктрини.

З викладеного випливає, що інноваційні методи формулювання наукових гіпотез у праві сприяють підвищенню якості правових досліджень та розширенню методологічного інструментарію юридичної науки. Перспективним напрямом подальших досліджень є впровадження цих методів у систему юридичної освіти та наукову підготовку молодих правників.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Львів : Світ, 2007. 320 с.
2. Dworkin R. Law's Empire. Oxford : Hart Publishing, 1998. 470 p.
3. European Court of Human Rights. The Living Instrument Doctrine. Strasbourg, 2020. URL: https://www.echr.coe.int
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків : Консум, 2011. 656 с.

ДОНЄВА П.О.,
здобувач вищої освіти першого рівня
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т.О.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ТА ВИПРАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних реаліях збройної агресії проти України питання щодо військової дисципліни стає надзвичайно гострим. Ведення воєнного стану суттєво змінило правовий погляд на особливості притягнення військовослужбовців до відповідальності та відбування ними покарань, зокрема, у дисциплінарному батальйоні.

Актуальність зазначеного питання зумовлена як нововведеннями у кримінальному законодавстві, так і реальними практичними викликами. Паралельно постає питання щодо ефективності та доцільності такого виду покарань, а також забезпечення дотримання гарантій прав засуджених.

Згідно зі ст. 17 Конституції України, саме оборона України є захистом її суверенітету, тому перебування в дисциплінарному батальйоні під час війни має специфічну мету, а саме якнайшвидше повернення військовослужбовця до строю з виправленою правосвідомістю [1].

Дисциплінарний батальйон, згідно з Порядком відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, - військова частина, яка утримується на окремому штаті та призначена для забезпечення виконання кримінального покарання стосовно військовослужбовців, яких вироком суду, що набрав законної сили, засуджено до тримання в дисциплінарному батальйоні [4].

Стаття 17 КВК України чітко окреслює коло чоловіків військовослужбовців, котрі можуть бути засуджені до відбування покарання у дисциплінарному батальйоні. Це, зокрема, військовослужбовці: строкової служби; які проходять військову службу за контрактом; призвані на військову службу під час мобілізації тощо [3]. Особливістю дисциплінарного батальйону є закріплена в законодавстві пряма заборона на направлення жінок для відбування цього виду покарання. Ідентична норма міститься також у ст. 62 КК України [2].

Випадки, коли суд може призначити таке покарання не являють суспільної небезпеки і, зазвичай, стосуються суто конкретного окремого військовослужбовця (як-от, порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК), самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК), умисне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК) тощо) [2].

Такий вид покарання застосовується від шести місяців до двох років і виключно на підставі судового вироку. Також суд має право змінити запобіжний захід у вигляді позбавлення волі строком до двох років на тримання у дисциплінарному батальйоні. Як правило, час відбування покарання не зараховується до строку служби.

Судова статистика дозволяє побачити тенденцію застосування покарання до військовослужбовців у вигляді тримання у дисциплінарному батальйоні. Так, від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, у 2022 році такий вид покарання застосувався до 115 осіб, у 2023 - 676, у 2024 - 604, у 2025 - 170 осіб [6]. Наведені дані демонструють значне зростання призначення покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні впродовж 2023 і 2024 років. У 2025 році спостерігається зниження, яке може бути зумовлено змінами у кримінальному законодавстві, особливостями судової практики та рівнем дисципліни у військових частинах. Загалом, ці коливання свідчать про адаптацію дисциплінарного батальйону як примусового

інструменту реагування на кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями в умовах воєнного стану.

Слід вказати, що тримання у дисциплінарному батальйоні має на меті ізолювати військовослужбовця від інших, з метою виправлення, відновлення й зміцнення його дисципліни, а також запобігання іншим можливим кримінальним правопорушенням. Виправлення побудоване на принципі індивідуалізації, яке передбачає вивчення особистості кожного окремого засудженого, характеру вчиненого ним кримінального правопорушення, мотиву, психологічного стану та інших особливостей.

Проте наразі потребують оновлення й покращення такі аспекти як навчання, в тому числі військова підготовка, психологічна підтримка та соціальна реабілітація [5]. Метою таких вдосконалень є більш результативне повернення особи у суспільство, з розумінням своїх прав, обов'язків та наслідків, які породжують наші діяння. За відсутності розвитку цих аскетів процес виправлення засуджених втрачає свою ефективність і не допомагає запобіганню рецидиву.

Отже, відбування покарання військовослужбовцями в дисциплінарному батальйоні становить таку форму кримінально-правового впливу, що одночасно виконує каральну, виховну та превентивну функції. Дисциплінарний батальйон покликаний не просто ізолювати засудженого, а й створити умови для його виправлення та подальшого повернення і до виконання військового обов'язку, і до цивільного життя. До того ж, тримання саме в дисциплінарному батальйоні, з його специфічними умовами, зумовлене високими вимогами до військової дисципліни під час збройної агресії, а також необхідністю підтримання боєздатності й морально-психологічної стійкості військових.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 24.04.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2875 (дата звернення: 25.04.2026).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#n41 (дата звернення: 25.04.2026).

4. Про затвердження Порядку відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні : Наказ М-ва оборони України від 04.06.2021 № 155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1124-21#Text (дата звернення: 25.04.2026).

5. Піскун І., Зубчук В. Напрямки вдосконалення правового регулювання порядку відбування покарань засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. *Академічні візії*. 2023. № 19. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/364/318.

6. Судова влада України. Статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 26.04.2026).

7. Ясеницький Ю.І. Особливості застосування до військовослужбовців окремих видів покарань, пов'язаних із позбавленням волі. *Держава та регіони.* 2024. № 4 (86). URL: https://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2024/56.pdf.

ДРОЗДОВСЬКИЙ Д. П.,
аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

Науковий керівник: КУРИЛЮК Ю.Б.,
проректор з наукової роботи ВНЗ «Національна академія управління»
доктор юридичних наук, професор

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ВИМІР ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ/ КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ: ЧИ ІСНУЄ «СТРОК ДАВНОСТІ» ДЛЯ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ?

Кваліфікаційне оцінювання суддів та кандидатів на посаду судді в Україні спрямоване на встановлення відповідності особи критеріям компетентності, професійної етики та доброчесності. Останніми роками у практиці Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС) та Громадської ради доброчесності (ГРД) особливої гостроти набуло питання перевірки дотримання діючими суддями, кандидатами на посади суддів стандартів академічної доброчесності. Зокрема, виявлення фактів плагіату в дисертаційних роботах або наукових публікаціях дедалі частіше

стає підставою для негативних висновків щодо відповідності особи займаній посаді.

Передусім слід зазначити, що академічна доброчесність є одним із показників доброчесності судді / кандидата загалом, яка в сукупності з іншими критеріями підлягає встановленню та оцінці під час кваліфікаційного оцінювання та стосується виключно тих суддів / кандидатів, які займаються науковою діяльністю та/або мають наукові ступені / ступені вищої освіти.

У цьому контексті постає складна теоретико-правова й практична дилема: чи правомірно застосовувати сучасні, доволі «жорсткі» стандарти академічної доброчесності до наукових праць, захищених суддями, кандидатами на посаду суддів 10, 15 чи навіть 20 років тому? Фактично йдеться про проблему ретроспективної дії стандартів доброчесності у часі, що напряму зачіпає фундаментальні засади правової визначеності, за якої суддя / кандидат на посаду судді повинен бути достеменно повинен бути переконаний у відповідних діях державних інституцій у разі виявлення фактів академічної недоброчесності.

З одного боку, поняття «академічна доброчесність» та його складові (включно із забороною академічного плагіату) отримали чітке нормативне закріплення на законодавчому рівні лише із прийняттям Закону України «Про освіту» у 2017 році [1]. До цього часу панували принципово інші радянські та пострадянські стандарти цитування, вимоги до оформлення наукових праць, а також були відсутні сучасні автоматизовані системи текстових збігів.

Остаточного виразу проблематика правового регулювання академічної доброчесності загального характеру, безвідносно до того, чи пов'язана якимось чином особа з суддею чи є кандидатом на посаду судді, правових та організаційних механізмів її формування та забезпечення, основних ознак і видів порушень академічної доброчесності та заходів реагування на такі порушення набула з прийняттям Закону України «Про академічну доброчесність», відповідно до якого академічна доброчесність визначається як «сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час провадження такої діяльності» [2].

З позиції кандидатами на посади суддів та суддів, чиї роботи піддаються перевірці на предмет дотримання вимог академічної доброчесності під час написання наукових робіт, «переоцінка» їхніх дисертацій, які свого часу успішно були захищені на засіданнях

спеціалізованих вчених рад, пройшли експертну раду при Міністерстві освіти і науки України (далі – МОН), яка функціонувала в попередні роки, отримали дипломи про присудження наукових ступенів чи степенів вищої освіти, наукові праці яких були належно опубліковані та пройшли відповідний ступінь апробації, передбачений законодавством України, є порушенням принципу незворотності дії закону в часі (ст. 58 Конституції України) [3] та принципу захисту «легітимних очікувань» як складової правової визначеності. На думку представників суддівської спільноти, встановлення нових вимог щодо академічної доброчесності до наукових праць, написаних у попередні роки, які пройшли належну процедуру апробації та затвердження відповідного наукового результату.

З іншого боку, ВККС чи ГРД, оцінюючи суддю, кандидата на посаду судді вимогам доброчесності загалом, повинна виходити з концепту не одноразової, а триваючої академічної доброчесності. При цьому слід пам'ятати, що кваліфікаційне оцінювання судді чи кандидата на посаду судді за своєю юридичною природою не є процедурою притягнення їх до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності за плагіат. Його мета – констатувати поточну відповідність особи високим морально-етичним критеріям, які висуваються до носія судової влади. Якщо кандидат на посаду судді чи суддя свого часу допустив академічну недоброчесність, привласнивши результати чужої інтелектуальної праці, а сьогодні продовжує використовувати науковий ступінь (ступінь вищої освіти) для отримання щомісячних доплат, кар'єрного просування чи підвищення авторитету, то вочевидь, що таке порушення етичних норм є триваючим. Привласнення будь-якою особою чужих ідей та академічного тексту свідчить про глибокий дефіцит загальної доброчесності правника , яка не може бути нівельована спливом часу.

Для вирішення цієї колізії та забезпечення балансу між очищенням судової влади й захистом правової визначеності, ВККС спільно з науковою спільнотою мають виробити чіткі методологічні критерії оцінки дотримання суддею вимог академічної доброчесності. На наш погляд, доцільно запровадити диференційований підхід, який дозволить розмежувати два типи порушень у наукових працях суддів та кандидатів на посаду суддів.

Наприклад, у разі виявлення технічних помилок в оформленні та/або у разі некоректного цитування інших наукових праць чи інших використаних джерел, не повинні автоматично

трактуватися як прояв недоброчесності та бути підставою для того, щоб мати обґрунтований сумнів в академічній недоброчесності кандидата на посаду судді чи судді. Навпаки, у разі свідомої академічної недоброчесності, коли кандидат на посаду судді чи суддя привласненив чужий текст та ідеї, то таке грубе порушення фундаментального принципу доброчесності має оцінюватися незалежно від дати опублікування наукової праці або захисту дисертаційної роботи. Вважаємо, що свідома фальсифікація кандидатом на посаду судді чи суддею наукового доробку не має «строків давності», оскільки вона безпосередньо вказує на стійкий дефект моральних і професійних якостей особи, несумісних із здійсненням правосуддям.

Таким чином, ретроспективний аналіз академічної діяльності кандидатів на посаду судді чи судді є виправданим та необхідним інструментом оцінювання, проте його інструментарій має фокусуватися не на формальному відсотку текстових збігів, а на встановленні умислу особи на привласнення чужої інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: http://surl.li/pqfwil

2. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text

3. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

ДУБРОВСЬКИЙ В. С.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
м. Луцьк
ORCID: 0009-0005-6850-6141

Науковий керівник: ЛЕНГЕР Я. І.,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ СТАНІВ

Проблема реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів набула особливої актуальності для сучасної України у зв'язку з тривалим воєнним станом, тимчасовою окупацією частини територій, масовим переміщенням населення, руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури та зростанням кількості дітей, які потребують особливого правового й соціального захисту. Особливі правові стани, зокрема воєнний і надзвичайний, об'єктивно впливають на механізми реалізації прав людини, однак не скасовують обов'язку держави забезпечувати права дитини як особливо вразливої категорії осіб [1; 2]. Конвенція про права дитини закріплює підхід, за яким у всіх діях щодо дітей першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [3].

У національному праві ця ідея відображена в Конституції України та Законі України «Про охорону дитинства», які закріплюють обов'язок держави охороняти дитинство, забезпечувати рівність дітей у правах та створювати належні умови для їх фізичного, інтелектуального і соціального розвитку [1; 4]. Водночас практика воєнного часу показує, що формального проголошення прав недостатньо. Їх реальна реалізація ускладнюється небезпекою для життя і здоров'я дітей, вимушеним переміщенням, втратою сімейного оточення, труднощами доступу до освіти, медичної допомоги, соціальних послуг та ефективних адміністративних процедур захисту [5, с. 64-66; 6, с. 258-261]. Саме тому науковий аналіз особливостей реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів є своєчасним і практично значущим.

Метою дослідження є з'ясування особливостей реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів, насамперед воєнного стану, а також визначення основних правових і практичних проблем у цій сфері та окреслення напрямів удосконалення механізмів захисту прав дитини.

В умовах особливих правових станів права дитини зберігають фундаментальний характер, однак порядок і способи їх реалізації істотно трансформуються. Передусім посилюється значення прав, пов'язаних із фізичним існуванням і безпекою дитини: права на життя, охорону здоров'я, належне піклування, захист від насильства, сімейне середовище, евакуацію з небезпечних територій і невідкладну гуманітарну допомогу [1-4]. Це означає, що під час воєнного чи надзвичайного стану держава повинна не лише зберігати загальні гарантії прав дитини, а й

запроваджувати спеціальні механізми їх невідкладного забезпечення.

Однією з ключових особливостей є зміна механізмів реалізації права дитини на сімейне виховання. У звичайних умовах пріоритет мають сталі, формально визначені форми влаштування дитини, однак у період воєнного стану зростає значення тимчасових і гнучких моделей захисту: евакуації разом із законними представниками, тимчасового влаштування до родичів або фактичних вихователів, патронату, посилення ролі органів опіки та піклування [6, с. 258-263; 7, с. 281-284]. Науковці слушно звертають увагу, що в кризових умовах ефективність захисту прав дитини визначається не стільки формальною завершеністю процедури, скільки її здатністю швидко забезпечити дитині безпечне середовище, догляд і безперервність правового статусу [6, с. 259; 7, с. 282].

Не менш важливою є трансформація права дитини на освіту. Воєнний стан не скасовує цього права, але суттєво змінює форми його реалізації. Закон України «Про освіту» гарантує право на доступну і безпечну освіту [8], проте реальна практика свідчить, що його забезпечення в умовах війни залежить від наявності укриттів, цифрової техніки, доступу до інтернету, переміщення дитини, психологічного стану учасників освітнього процесу та спроможності держави організувати дистанційне або змішане навчання [9, с. 303-304]. У доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2024 рік наголошено, що значна частина дітей з уразливих категорій, зокрема евакуйованих із закладів, стикається з труднощами реалізації права на освіту через нестачу технічних засобів, належного супроводу та стабільного освітнього середовища [9, с. 303-305]. Отже, в умовах особливих правових станів право на освіту слід розуміти ширше, ніж формальну можливість бути зарахованим до закладу освіти.

Ще однією суттєвою особливістю є зростання значення процедурних гарантій у сфері захисту прав дитини. Йдеться про надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, ведення обліку дітей, які залишилися без батьківського піклування, визначення місця їх перебування, повернення дітей в Україну, а також міжвідомчу координацію дій щодо їх захисту [10]. У цих умовах особливо важливим стає не лише зміст права, а й ефективність процедури його реалізації. Якщо держава не забезпечує належного обліку, супроводу, представництва інтересів дитини та контролю за її становищем,

навіть формально гарантовані права можуть залишатися нереалізованими.

Окремо слід відзначити, що в умовах воєнного стану реалізація прав дитини дедалі більше набуває міжнародного виміру. Масове переміщення дітей за межі України, ризики депортації, примусового переміщення, втрати зв'язку з батьками чи державою, зміна мовного й освітнього середовища зумовлюють потребу в активній взаємодії національних органів із міжнародними інституціями. Це дає підстави стверджувати, що сучасний механізм реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародний характер.

Наукова дискусія у цій сфері загалом демонструє єдність у головному: дитина в умовах особливих правових станів потребує підвищеного, а не мінімального рівня захисту. Водночас конституційно-правові гарантії та міжнародні стандарти мають поєднуватися з конкретними сімейно-правовими й адміністративними механізмами захисту [5-7]. Ефективна реалізація прав дитини можлива лише за умови поєднання ціннісних орієнтирів, закріплених у міжнародному праві, із реальними, швидкими та доступними процедурами на національному рівні.

Отже, особливості реалізації прав дитини в умовах особливих правових станів полягають у тому, що: по-перше, пріоритетного значення набувають права, пов'язані з життям, безпекою, сімейним середовищем і захистом від насильства; по-друге, змінюються форми реалізації права на освіту, сімейне виховання та соціальний захист; по-третє, істотно зростає роль процедурних гарантій, міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва; по-четверте, критерієм правомірності будь-яких рішень щодо дитини має залишатися принцип якнайкращого забезпечення її інтересів.

Удосконалення механізму реалізації прав дитини в умовах воєнного чи іншого особливого правового стану потребує системного підходу: узгодження законодавства, розвитку безпечного освітнього середовища, посилення спроможності органів опіки та піклування, вдосконалення процедур евакуації, обліку, повернення і супроводу дітей, а також постійного приведення національної практики у відповідність до міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 03.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 03.05.2026).
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 03.05.2026).
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 03.05.2026).
5. Шатіло В. А., Мусієнко А. Д. Конституційні права дитини і міжнародні стандарти їх захисту в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 2. С. 64-67. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.13.
6. Чорнописька В. З., Байовська Ю. Ю. Альтернативні форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, ч. 2. С. 258-263. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.2.40.
7. Драпатий Н. В. Тимчасове влаштування дитини в сім'ю фактичного вихователя як форма влаштування дітей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 281-285. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.1.43.
8. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 03.05.2026).
9. Новіцька І. В. Особливості реалізації права на освіту неповнолітніми в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 3. С. 303-305. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/70.
10. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п (дата звернення: 03.05.2026).

ЄРМАК В.О.,

аспірант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Науковий керівник: КВАША Р. С.,
науковий співробітник відділу проблем
кримінальної юстиції та кримінології
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Доктор філософії у галузі права

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У ВИПАДКУ ЙОГО ВСТАНОВЛЕННЯ ЯК БЕЗАЛЬТЕРНАТИВНОГО ОСНОВНОГО ПОКАРАННЯ

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі – позбавлення права) як вид покарання має на меті недопущення вчинення нових кримінальних правопорушень особами, які засуджені за вчинення кримінальних правопорушень з використанням певних посад чи у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. Зміни у законодавстві, розширення порядку та підстав застосування такого виду покарання обумовлюють необхідність подальших досліджень питання правил застосування цього виду покарання у випадку, якщо на час вчинення кримінального правопорушення особа не займала певну посаду або не займалася певною діяльністю, безальтернативністю застосування такого основного покарання в окремих випадках (статті 111-1 та 111-2 КК України), визначення виду і характеру заборони, що застосовується.

В. І. Тютюгін визначає позбавлення права як спеціальний, строковий і «змішаний» вид покарання, який полягає у позбавленні засудженого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався під час вчинення кримінального правопорушення, а також у тимчасовому обмеженні його правоздатності – можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю протягом строку, встановленого вироком суду, яке як основне покарання може бути призначено за умови, коли воно безпосередньо передбачено в санкції статті Особливої частини КК, а як додаткове, коли воно зазначено в санкції або не передбачено в ній і застосовується на підставі ч. 2 ст. 55 КК у випадках вчинення кримінального правопорушення за посадою або у зв'язку із

заняттям певною діяльністю [1, с. 207-208]. Таким чином, однією з основних ознак такого покарання є пов'язаність вчинення правопорушення з посадою або діяльністю та, відповідно, покарання полягає у тимчасовому обмеженні правоздатності щодо зайняття посад або здійснення певної діяльності.

У науці кримінального права дискусійним є питання застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю з часу встановлення у 2022 році зазначеного покарання як основного безальтернативного у статтях 111-1 та 111-2 КК України. Так, О.К. Марін зазначає, що: «санкція ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років і виконує люстраційну функцію, яка не властива покаранню, натомість не виконує каральної». Науковець вважає, що фактично змінюється система покарання, до якої вводиться покарання тотожне за змістом з обмежувальними заходами, що застосовується під час звільнення від відбування покарання [2, с. 118]. З. А. Загиней-Заболотенко наголошує, що: «здебільшого і науковці, і практики вбачають можливість призначення покарання у виді позбавлення права виключно у тому випадку, коли обставини кримінального провадження, які є доведеними, свідчать про те, що кримінальне правопорушення вчинено особою, яка обіймає певні посади або займається певною діяльністю, та встановлено зв'язок між вчиненим правопорушенням та зайняттям відповідних посад чи здійсненням відповідної діяльності. Аналогічну передумову передбачають у санкції тих статей, де покарання у виді позбавлення права визначено як основне покарання. Водночас диспозиції частин 1 та 2 ст. 111-1 КК містять вказівку виключно на таку спеціальну ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, як громадянство України. Описання ж об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень у цих частинах ст. 111-1 КК вказує на те, що їх учинення жодним чином не пов'язано з посадою, яку обіймає суб'єкт кримінального правопорушення, чи діяльністю, яку він здійснює» [3, с. 481].

Таким чином, у науці кримінального права обґрунтовано, що встановлення безальтернативного основного покарання у виді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, що не містить взаємозв'язку з зайняттям певної посади або здійсненням певної діяльності на час вчинення кримінального правопорушення не забезпечує досягнення мети покарання,

фактично може таким і не бути, оскільки засуджений може відповідних посад не займав, і діяльності міг ніколи не здійснювати, щодо яких вироком встановлена заборона. У таких випадках фактично йдеться про люстрацію, під поняттям якої у ст. 1 Закону «Про очищення влади», розуміється встановлена цим Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади (перебувати на службі) (крім виборних посад) в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [4].

Водночас, судова практика з урахуванням конструкції статей 111-1 та 111-2 КК України вказує на можливість призначення такого виду покарання незалежно від факту зайняття певних посад або здійснення певної діяльності на час вчинення кримінального правопорушення. Так, Постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 404/2081/22 зроблено висновок, що згідно з чинними положеннями ст. 55 КК у випадку, коли санкцією відповідної частини статті Особливої частини передбачено можливість призначення особі додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, суд, визнаючи особу винуватою у вчиненні відповідного кримінального правопорушення, має право призначити таке додаткове покарання незалежно від того, чи обвинувачений обіймав певну посаду або займався певною діяльністю на час вчинення кримінального правопорушення. Зміст вказаної норми матеріального права, на думку колегії суддів об`єднаної палати, не містить щодо цього законодавчих заборон чи обмежень [5].

Наявність випадків, за якими до засудженого застосовується основне покарання у виді тимчасового обмеження правоздатності у частині зайняття посад або здійснення діяльності, яких він не займав, і діяльності не здійснював, нівелює каральну функцію покарання. При цьому, наявність такого покарання у санкції статті КК як основного безальтернативного не надає можливості призначити особі інше покарання. О.В. Євдокімова вказує, що: «якщо під час вчинення кримінального правопорушення особа взагалі не володіла (не була наділена) відповідним правом або протиправно його присвоїла, можливість призначення позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльності виключається, бо у такому випадку особа взагалі не наділена жодними правомочностями, які утворюють зміст даного суб'єктивного права, а тому відсутнє те, що суд може примусово припинити (позбавити). У той же час, якщо законодавець вбачає

доцільним обмежити можливість осіб, які були засудженні за вчинення певних кримінальних правопорушень, набувати певні суб'єктивні права (обіймати певні посади або займалися певною діяльністю), то це необхідно здійснювати шляхом внесення відповідних змін до положень інших нормативно-правових актів, які визначають спеціальний порядок набуття такого суб'єктивного права, а не шляхом застосування до цих осіб покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» [6, с. 146]. Таким чином, один з шляхів вирішення вказаних проблемних питань вбачається у вміщенні відповідних заборон у регуляторному законодавстві.

Інший спосіб вирішення вказаного проблемного питання пропонує З.А. Загиней-Заболотенко, яка вважає, зокрема, що: «позбавлення права може мати необхідний ефект та може досягнути цілей покарання, визначених у ст. 50 КК, лише у випадку, коли це покарання стане виключно додатковим. Наприклад, у санкціях частин 1 та 2 ст. 111-1 КК позбавлення права слід передбачити як додаткове обов'язкове покарання, що гарантуватиме високу ймовірність його призначення засудженим за відповідні форми колабораційної діяльності» [3, с. 481].

Якщо звернути увагу на проєкт КК, то позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не віднесено до видів покарань (стаття 3.2.2.), натомість запропоновано відносити позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю до різновидів засобів безпеки, а саме до обмежувальних засобів (стаття 3.7.2.) [7].

Таким чином, існують декілька шляхів удосконалення існуючої регламентації застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (у випадку, коли таке покарання є основним безальтернативним), що потребує подальших досліджень та внесення змін до норм КК України.

Список використаних джерел:

1.Тютюгін В.І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. Вісник Асоціації кримінального права України, 2022, № 1(17). С. 184–212.

2. Марін О. Тенденції кримінально-правової політики сучасної України. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: стан та перспективи: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л. Фріса. Київ, Ваіте. С. 116–119.

3. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 479–482.

4. Про очищення влади: Закон України від 16 вересня 2014 року № № 1682-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text.

5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 04 вересня 2023 року /справа № 404/2081/22/. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688

6. Євдокімова О.В. Особливості призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 1 2023. С. 141-147.

7. Кримінальний кодекс України (Контрольний текст проєкту станом на 22.02.2026). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf

ЄРМАКОВА Ю. І.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Дніпровський національний університет
імені О. Гончара, м. Дніпро

Науковий керівник: ПАТЕРИЛО І. В.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового та господарського права,
Дніпровський національний університет
імені О. Гончара, м. Дніпро

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ВІД САМОВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

ВСТУП. В умовах воєнного стану право власності на землю в Україні зазнає подвійного навантаження: з одного боку — загроза самовільного використання земельних ділянок через ослаблення державного контролю та складність доступу до правосуддя, з

іншого — трансформаційні процеси земельної реформи, що змінюють правовий режим власності та обігу земель. Самовільне зайняття земель у воєнний час створює ризики порушення конституційних гарантій права власності, підриває довіру до інститутів держави та ускладнює реалізацію реформ.

Функціонування права захисту власності на земельні ділянки, зазнало суттєвих змін унаслідок повномасштабного вторгнення в Україну. Це зумовивши модифікації в чинному законодавстві, що спричинило додаткові розмежування у вигляді прогалин між різними правовими нормами. Це, у свою чергу, створило нові перспективи для несанкціонованого привласнення земельної власності.

Паралельно з цим з'явилися завдання, які були зумовлені воєнним станом, що своєю негативною, непередбаченою появою призвели до посилення невизначеності на значній частині території країни, особливо в так званих сірих зонах, що утворилися через останні події на вилучених земельних ділянках. З юридичної точки зору, право власності на цих територіях певною мірою втрачає реальну чинність, оскільки забезпечення дотримання основоположних законів України стає неможливим через відсутність правового контролю.

Метою дослідження є аналіз та дослідження проблеми самовільного захоплення земельної власності, що потребує нових підходів до нормативного регулювання та захисту прав власників.

Оскільки це питання на сьогоднішній день має досить нагальний характер, усе більше науковців приділяють йому увагу у своїх працях. Серед них можна відзначити: Носік В. В., Данілік Д. М., Каленик Д. А., Поперечний О. О. та інших.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу необхідно дослідити саме поняття самовільного використання земельної ділянки.

Законодавець зазначає, що самовільне зайняття земельної ділянки — це явище, яке свідчить про фактичне використання ділянки без наявного дозволу чи рішення з боку органу виконавчої влади, місцевого самоврядування або іншого інструменту державного регулювання. [1]

Варто відмітити, під час воєнного стану характер та значення цього виразу зазнають суттєвих змін. В сучасних реаліях самовільне зайняття земельних ділянок в умовах воєнного стану, окрім загальноприйнятого уявлення, може нести в собі конфлікт між суспільним інтересом та недоторканістю права власності.

У наукових працях зазначається, що під час воєнного стану об'єкт посягання за ст. 197-1 КК України розширюється. Тепер самовільне використання землі — це не лише порушення прав власника, а й: загроза обороноздатності (зайняття ділянок, де мають бути зведені фортифікаційні споруди); порушення продовольчої безпеки (незаконне розорювання пасовищ або земель запасу для швидкого прибутку під прикриттям «потреб воєнного часу»).

У своєму дослідженні пропоную розглянути окремі проблемні питання, що спричиняють та сприяють поширенню самовільного використання земельних ділянок, які на сьогодні існують.

В першу чергу, необхідно проаналізувати чинники, які сприяють тому, що особи самовільно займали земельні ділянки, використовуючи прогалини в законодавстві та порушуючи встановлені державою правила, незважаючи на те, що закон передбачає механізми їхнього контролю та захисту.

Однією з поширених проблем стосовно цього питання можна назвати обмеження доступу до Державного земельного кадастру у прифронтових зонах. Це явище сприяло виникненню та росту «сірих зон» , у зв'язку з чим фактично обмежується право власників стосовно даних земельних ділянок, що не дає можливості моніторити їхній стан і створює реальні можливості правопорушникам для користування даними землями. Спричинений таким чином «цифровий розрив» призвів до появи технічного самовільного зайняття, коли через помилки в реєстрації або відсутність актуальних даних ділянка передається в оренду, хоча має приватного власника. В такому випадку необхідно вносити зміни, які закріплюватимуть цифрову безпеку інформації щодо земельних ділянок, вжиття заходів, які б зберігали інформацію про кадастр на декількох платформах та носіях для попередження втрати та внесення незаконних змін.

Проведення планових перевірок Держгеокадастром фактично «паралізував» державний нагляд. Самовільні користувачі використовують це для незаконного розширення меж полів. Цивільно-правові методи є надто повільними: поки власник отримує рішення суду, правопорушник встигає зібрати врожай і ліквідувати юридичну особу.

У цьому випадку необхідно вносити зміни саме до законодавчого підґрунтя: необхідна розробка спрощеної процедури щодо розгляду справи та процедури доказування. Не буде зайвим впровадження сучасних технологій: використання супутникових

знімків території в реальному часі, а також технологій, пов'язаних зі штучним інтелектом.

Відкритим залишається питання правомірності та доцільності використання «сірих зон», а також їх цільове направлення, яке може полягати як в незаконному привласненні для задоволення особистих майнових інтересів, як інструмент виживання на територіях активних бойових дій з гуманітарною місією, так і для забезпечення обороноздатності України,

Це спонукає до розуміння розмежування самовільного зайняття територій та крайньої необхідності таких дій і запобігання безпідставному переслідуванню осіб, що хотіли просто вижити у складний для них період, оскільки крайня необхідність спонукала їх до перебування на чужій приватній землі для власного виживання чи для оборони територій нашої держави.

Щодо питання використання земельних ділянок для здійснення обороноздатності України, варто відмітити, що ст. 197-1 Кримінального кодексу України, потребує розширення та уточнення свого змісту стосовно регулювання правового статусу «сірих зон », їх використання для потреб гуманітарного розмінування, захисту самих земель у вигляді фортифікацій, а також задоволення інших державних інтересів спрямованих на реалізацію Конституції України, охорони суспільства, та позитивну політику розвитку країни вцілому.

Висновок. Питання моніторингу , регулювання та охорони земельних ділянок від самовільного використання в умовах воєнного стану є неоднозначним на сьогоднішній час. Через стрімкий потік воєнного стану відповідні правовідносини що виникають у даній сфері на даний час не знаходять можливості для свого регулювання. Окрім самовільного використання земельних ділянок у власних інтересах пересічних громадян, існує також проблематика порушення відповідних норм політикою держави в форматі ведення воєнних дій під час воєнного стану для обороноздатності та збереження територіальної цілісності.

Земельне законодавство як ніколи потребує трансформації, із залученням сучасних інформаційних та технічних інструментів, супутникового моніторингу, та залучення штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 04.05.2026).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав на землю власників об'єктів нерухомого майна, зруйнованих внаслідок бойових дій : Закон України від 08.10.2025 № 4625-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4625-20 (дата звернення: 04.05.2026).

3. Носік В. В. Право власності на землю українського народу : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 544 с.

4. Реалізація права власності на землю в Україні в умовах воєнного стану / Д. М. Данілік, Д. А. Каленик, О. О. Поперечний. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2025. – Вип. 91, ч. 2. – С. 137–142. – DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.24. – URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/26-1.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 вересня 2024 року у справі № 353/999/23 (провадження № 51-523кмо24) // Єдиний державний реєстр судових рішень. – URL: https://reyestr.court.gov.ua/ (дата звернення: 04.05.2026).

ЄРМАКОВА Ю. І.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Дніпровський національний університет
імені О. Гончара, м. Дніпро

Науковий керівник: ПАТЕРИЛО І. В.
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного, трудового та господарського права,
Дніпровський національний університет
імені О. Гончара, м. Дніпро

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, НАБУТИХ У ШЛЮБІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДІЛУ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ

Відповідно до національного законодавства, шлюб є сімейним союзом жінки та чоловіка, зареєстрованим в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Крім взаємовідносин

між чоловіком та жінкою, він поєднує, а також регулює між собою інші інститути: юридичний, культурний, соціальний, відповідно до яких відбувається їх тісна взаємодія, що передбачає набуття певних прав та обов'язків, що, своєю чергою, під час розірвання шлюбу тягне за собою окремі наслідки. Такі наслідки включають в себе припинення особистих і майнових правовідносин, їхні розділення та деформацію. [1][2]

На цьому етапі основною складністю є набуття особистого майнового права без спільної власності, що полягає у встановленні, розділенні, виокремленні особистої частки чи права на цілісність майна в цілому. Законодавець передбачає право власності на земельну ділянку, набуту в шлюбі, та її подальший розподіл під час розірвання такого.

В межах цього питання пропоную розглянути особливість розподілу земельної ділянки під час розірванню шлюбу. Дана проблематика залишається завжди актуальною, оскільки, відповідно до останніх соціальних досліджень, інститут шлюбу є достатньо хитким, тому питання правомірного, справедливого розподілу майна, а в нашому випадку земельної ділянки, є актуальним для дослідження. З правової точки зору дане питання є цікавим для дослідження, оскільки полягає у перетині норм Сімейного кодексу та Земельного кодексу України. І в цьому випадку необхідно вміти виокремлювати та співвідносити норми законодавства для правильного та якісного їх трактування.

За останні роки дане питання розглядали такі науковці, як: Грошко Б., Колба Д., Швець О., Мірошниченко А.М. та інші, що ще раз підтверджує актуальність та необхідність дослідження проблемних питань у цій сфері.

Для того щоб розкрити суть правового поділу земельної ділянки під час розірвання шлюбу, необхідно дослідити такі питання, як спільна власність та особиста власність: конкретизувати їхні основні ознаки та межі виникнення і припинення. Якщо щодо цих понять існує певне загальне уявлення, то таке поняття, як приватизація земельної ділянки під час шлюбу або в процесі його припинення, потребує особливої уваги.

Існує певна юридична складність у вирішенні спірних питань, коли одним із подружжя в порядку безоплатної приватизації була отримана земельна ділянка, яка, варто зазначити є його особистою приватною власністю, і в яку в подальшому були вкладені спільні кошти подружжя, наприклад, на будівництво на цій території чи ведення господарської діяльності приватним підприємством. В

даному випадку інший член подружжя зможе претендувати на частку через суд.

Ще одним проблемним питанням залишається проблема фізичної подільності земельної ділянки, оскільки, залежно від розмірів ділянки, а також її цільового використання, не завжди її можливо рівномірно поділити. Варто відмітити, що відповідно до норм законодавства розподіл може бути заборонений, оскільки він не відповідатиме місцевим будівельним нормам, і у випадку свого розподілу дана земельна територія стане непридатною для використання за цільовим призначенням.

Як вже зазначалося вище, проблематика поділу нерухомості, яка розташована на об'єкту, має своє особливе актуальне значення і є найчастішою проблемою під час вирішення судових спорів. Зважаючи на судову практику, в таких випадках суд часто встановлює порядок користування ділянкою без її фактичного поділу або присуджує грошову компенсацію одні зі сторін. [4]

Неможливо ігнорувати також і технічні помилки з боку документального підтвердження права власності на земельну ділянку: наявності чи відсутності кадастрового номера, нашарування меж між сусідами та допущених помилок меж ділянки в цілому. Вищезазначені проблеми в основному передбачають добровільне вирішення в форматі укладання договорів про добровільний поділ земельної ділянки; судове вирішення, що несе в собі більшу затратність часу але є ефективним варіантом вирішення конфліктів.

Якщо розглядати європейський досвід стосовно регулювання поділу земельних ділянок, то в цілому він має аналогічний характер, але його специфіка полягає також у тому, що, окрім поєднання цивільного та земельного законодавства, поділ земельних ділянок регулюється суворим контролем кадастру, містобудівних норм та соціальних інтересів. Так, наприклад, Польща робить акцент на підтримці малих фермерів і прозорості кадастру, а Німеччина на балансі приватних прав власності та суспільних обов'язків. Німецьке законодавство має також обмеження, що полягає в тому, що поділ земельної ділянки не може суперечити містобудівним планам, і власник зобов'язаний враховувати інтереси громад: доступ до доріг, охорону довкілля. Зазначений принцип є надзвичайно проблемним і дискусійним у межах дотримання власниками земельних ділянок у нашій країні. Польське законодавство забороняє створювати та розподіляти ділянки, які в подальшому будуть унеможливлювати заняття на них

сільськогосподарською діяльністю. Таким чином формально обмежується право власності на цю ділянку, але зберігається її подальша економічна цінність, продуктивність та результативність. На мою думку, вищезазначений європейський досвід Україні необхідно переймати, оскільки він націлений на майбутню економічну користь та ефективність, що в цілому сприятиме розвитку з точки зору земельного законодавства. Враховуючи підвищений контроль та прозорість даного питання в ЄС, він на майбутнє закріплює неможливість та малоймовірність виникнення складних конфліктних питань, які важко вирішити , про розподіл земельних ділянок під час розірвання шлюбу.

Таким чином, враховуючи вищезазначене, можна зробити певні висновки: 1. Проблема розподілу земельної ділянки під час розірвання шлюбу як спільного майна залишається актуальним та важливим аспектом відповідно до національної судової практики. Значна частина спорів, що виникають на даному підґрунті, є наслідком першочергового неякісного оформлення земельної документації та слабкого контролю з боку держави відносно дотримання вимог власності, експлуатації та використання території земельної ділянки. Окрім того, прошу зазначити, що, на відміну від держав Європейського Союзу, сам по собі інститут шлюбу в Україні має хиткий характер, нестійку ідеологію. З боку держави необхідно закласти міцний фундамент інституту шлюбу, який полягатиме в: поліпшенні правового статусу шлюбу для громадян; зміцненні правової свідомості осіб, які вступають у шлюб, стосовно набутих ними прав та обов'язків, та інформуванні про правові наслідки у разі розірвання шлюбу. Особа, яка має земельну ділянку до шлюбу або збирається набути право власності під час нього, повинна розуміти свої правові межі щодо цього типу власності і не допускати та попереджувати ризики й небажані наслідки вже на початковому етапі набуття цих прав, а не стикатися з проблемами на фінальному етапі.

2. В Україні відсутня єдина концепція земельного права, що в подальшому несе за собою такі негативні наслідки, як правова невизначеність, і по суті становить собою ризики для сімей.

Цю проблему можна вирішити шляхом уніфікації норм сімейного та земельного кодексів щодо спільної сумісної власності подружжя. Визначити на державному рівні чіткі правила компенсації при неможливості фізичного поділу землі. Розробити єдину концепцію правового режиму землі у шлюбі. На всіх етапах

розв'язання проблематики розподілу земельних питань спиратися на позитивний досвід країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 04.05.2026).

2. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 04.05.2026).

3. Грошко Б. Сучасний стан і тенденції правового регулювання земельних відносин в Україні та європейських країнах // Наукові записки. Серія: Право. – 2025. – № 18. – С. 112–120. – Режим доступу: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/554.

4. Колба Д. Б., Швець О. М. Характеристика проблем реалізації права власності та права користування землею в Україні, шляхи їх подолання. Legal Scientific Electronic Journal. 2024. № 12. С. 213–216. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/44. URL: https://www.lsej.org.ua/12_2024/46.pdf (дата звернення: 04.05.2026).

5. Мірошниченко А. Право власності на земельні ділянки в Україні. Цивілістична платформа. 2024. № 1. С. 77–108. DOI: https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-1-1-77-108. URL: https://clp.org.ua/pravo-vlasnosti-na-zemelni-dilianky-v-ukraini/ (дата звернення: 04.05.2026).

ЗАЛЮШНА С. О.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця

Науковий керівник: КРАКОВСЬКА А. Є.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та адміністративного права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця

КОЛІЗІЯ НОРМ У ПОСТАНОВАХ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО КОСМІЧНОГО АГЕНСТВА УКРАЇНИ

В умовах сьогодення діяльність та правовий статус Державного космічного агентства України врегульовані кількома Постановами Кабінету міністрів України, які в певній частині протирічать одна одній. Це свідчить про виникнення колізії норм станом на 2025-2026 роки, яку слід врегулювати належним чином, оскільки сфера космічної діяльності є стратегічно важливим пріоритетом діяльності України і сектором безпеки та економіки України.

Ефективне управління цією сферою вимагає бездоганної чіткості у розподілі повноважень та узгодженої системи нормативно-правових актів. У своїй діяльності Кабінет Міністрів України використовує різноманітні правові форми, які можна визначити як адміністративно-правові інструменти його діяльності [1, с. 229]. Саме постанови уряду є основним правовим засобом вирішення поставлених перед ним завдань державного управління [1, с. 231]. Проте на практиці недотримання правил нормотворчої техніки часто призводить до ситуацій, коли ухвалення нового документа не супроводжується внесенням відповідних змін до попередніх. Це породжує правові колізії. Наявність таких взаємовиключних норм щодо координації діяльності Державного космічного агентства України прямо порушує принцип правової визначеності та перетворюється з теоретичної проблеми адміністративного права на реальну перешкоду для функціонування державного механізму.

Яскравим прикладом недоліків нормотворчої техніки є сучасний правовий статус Державного космічного агентства України (ДКАУ). Наразі в правовому полі України існують дві чинні постанови Кабінету Міністрів України, норми яких прямо суперечать одна одній щодо підпорядкування цього органу. Згідно з пунктом 1 Положення про Державне космічне агентство України, затвердженого Постановою КМУ від 14 травня 2015 року № 281, діяльність ДКАУ спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра з питань стратегічних галузей промисловості [2]. Водночас, згідно з Постановою КМУ «Деякі питання діяльності Міністерства оборони» від 21 липня 2025 року № 905, відповідні функції з координації передано Міністерству оборони України [3].

Оскільки обидва документи є підзаконними актами однакової юридичної сили, прийнятими одним органом виконавчої влади у різний час, перед нами класична колізія. У науковій літературі колізія законів визначається як розходження змісту двох або більше формально діючих нормативних актів [4, с. 134]. Загалом колізії у праві трактуються як суперечності між нормами права, що закріплені в законодавстві [5, с. 47]. Виникнення таких ситуацій зумовлене суб'єктивними причинами, зокрема недоліками у роботі суб'єктів нормотворчості, а також їхнім неналежним (невчасним або неякісним) реагуванням на факт виявлення колізії у власних актах [4, с. 135]. Наявність колізій у законодавстві неминуче призводить до негативних наслідків: появи значної кількості юридичних спорів та виникнення об'єктивних перешкод для формування сталої та єдиної правозастосовної практики [4, с. 136].

Подолання таких суперечностей у правозастосовній практиці здійснюється за допомогою загальновизнаного принципу: пізніший закон скасовує попередній. Відповідно до цього колізійного правила, у разі наявності розбіжностей між нормативно-правовими актами, які мають однакову юридичну силу, застосуванню підлягає той акт, що був прийнятий або набрав чинності пізніше у часі.

Важливо наголосити, що цей підхід наразі отримав чітке законодавче закріплення в національній правовій системі. Згідно з приписами Закону України «Про правотворчу діяльність», у разі виявлення колізії між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили правозастосовувач зобов'язаний застосувати акт, який набрав чинності пізніше [6]. Тому, вирішуючи питання щодо координації діяльності Державного космічного агентства України, державні органи та адміністративні суди мають керуватися актуальними нормами Постанови КМУ № 905 від 21 липня 2025 року. Як зазначає В.Колпаков, від своєчасного подолання колізій та забезпечення належної якості адміністративного законодавства безпосередньо залежить рівень захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень під час адміністративного судочинства [5, с. 47].

Незважаючи на наявність колізійних правил, саме існування суперечливих норм у чинному законодавстві створює суттєві управлінські перешкоди для діяльності Державного космічного агентства України. Як зазначає Я. Берназюк, наявність колізій неминуче породжує стан правової невизначеності, що негативно впливає на стабільність правозастосування [4, с. 136].

На практиці це виявляється у формі певного заціпеніння: державні службовці та органи фінансового контролю (зокрема Державна казначейська служба) стикаються з труднощами при визначенні легітимного суб'єкта координації. Це призводить до затримок у погодженні паспортів бюджетних програм, фінансуванні стратегічних розробок та кадрових призначеннях на підприємствах космічної галузі. Крім того, подібна правова неузгодженість створює додаткові підстави для судового оскарження рішень ДКАУ з боку третіх осіб, які можуть апелювати до «неналежного суб'єкта координації», що прямо випливає зі старого, але формально чинного Положення № 281. Таким чином, якість адміністративного законодавства та вчасне усунення колізій урядом є запорукою захисту інтересів як самої держави, так і суб'єктів господарювання у стратегічних галузях [5, с. 47].

Підсумовуючи результати дослідження, слід констатувати, що колізії в системі підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України є не лише дефектом нормотворчої техніки, а й серйозним деструктивним чинником для системи державного управління. Проведений аналіз правового статусу Державного космічного агентства України наочно продемонстрував, що затримка із внесенням змін до чинних актів уряду після ухвалення нових управлінських рішень породжує стан правової невизначеності.

Для оперативного вирішення конфлікту норм щодо координації діяльності ДКАУ суб'єкти правозастосування зобов'язані спиратися на колізійний принцип: пізніший закон скасовує попередній, який наразі отримав чітке визначення у статті 66 Закону України «Про правотворчу діяльність». Відповідно, пріоритет має застосування норм Постанови КМУ № 905 як такої, що була прийнята пізніше.

Водночас, подолання колізії шляхом тлумачення є лише тимчасовим заходом. З метою забезпечення стабільності функціонування стратегічної галузі та усунення бюрократичних перепон у діяльності ДКАУ, Кабінет Міністрів України має реалізувати свій обов'язок щодо приведення нормативно-правової бази у відповідність до актуальної структури органів виконавчої влади. Остаточне розв'язання проблеми можливе лише шляхом внесення прямих змін до Постанови № 281, що дозволить повністю ліквідувати правову колізію та гарантувати якісне державне управління.

Список використаних джерел:

1. Ковбас І., Крайній П., Рудан С. Адміністративно-правові інструменти в діяльності Кабінету Міністрів України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право*. 2021. Т. 64. С. 229–234. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/64-2 (дата звернення: 27.04.2026).

2. Про затвердження Положення про Державне космічне агентство України: Постанова КМ України від 14.05.2015 № 281. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2015-%D0%BF#n99 (дата звернення: 27.04.2026).

3. Деякі питання діяльності Міністерства оборони: Постанова КМ України від 21.07.2025 № 905. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 27.04.2026).

4. Берназюк Я. Поняття, причини виникнення та види колізій у законодавстві. *Право і суспільство*. 2022. Т. 5. С. 134–139. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/archiv?id=172 (дата звернення: 27.04.2026).

5. Колпаков В. К. Колізії та прогалини в праві, способи їх подолання в адміністративному судочинстві. *Журнал Ерліха*. 2021. Т. 5. С. 47–53. URL: https://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/issue/view/2 (дата звернення: 27.04.2026).

6. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20/ed20250419#Text (дата звернення: 27.04.2026).

ЗЕЛЕНСЬКА М. В.
здобувач вищої освіти
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М. В.,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, капітан поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук, доцент

МОЛОДЬ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СПРИЯННІ ЇХНІЙ ЗАЙНЯТОСТІ

Молодь як соціально-демографічна група посідає особливе місце на ринку праці України, оскільки саме вона формує майбутній трудовий потенціал держави та визначає напрями її соціально-економічного розвитку. Молоде покоління є стратегічним ресурсом для держави, тому забезпечення їхнього трудового старту, правового захисту та соціальної підтримки має бути пріоритетним завданням державної політики [4, с. 286]. Водночас процес входження молодих людей у сферу зайнятості супроводжується низкою системних проблем, що зумовлені як структурними дисбалансами економіки, так і недосконалістю механізмів державного регулювання.

Зазвичай, закінчивши навчання молодь розпочинає пошук роботи і здавалося б вони повинні мати значні переваги на ринку праці, оскільки у них тривалий період працездатності, висока мобільність, обізнаність, високий рівень ентузіазму, хороший фізичний стан, але це не так і часом для молодої особи пошук роботи виступає у ролі випробування [1]. Важливо зазначити, що відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молоддю являються особи віком від 14 до 35 років включно [2].

Однією з ключових проблем працевлаштування молоді є невідповідність між отриманою освітою та потребами ринку праці. Випускники закладів вищої та професійної освіти часто не володіють практичними навичками, необхідними для виконання професійних обов'язків, що знижує їхню конкурентоспроможність. Додатковим фактором виступає відсутність достатнього досвіду роботи, який роботодавці нерідко висувають як обов'язкову умову при прийомі на роботу. У результаті формується замкнене коло: молодь не може отримати роботу без досвіду, а досвід- без роботи.

Суттєвим викликом також є високий рівень молодіжного безробіття, що посилюється економічною нестабільністю, наслідками воєнного стану та внутрішньою міграцією населення. У таких умовах молоді люди часто змушені погоджуватися на неформальну зайнятість, тимчасові або низькооплачувані робочі місця, що не забезпечують належного соціального захисту та професійного розвитку. Окрім того, спостерігається тенденція до трудової міграції молоді за кордон, що призводить до втрати

людського капіталу та негативно впливає на демографічну та економічну ситуацію в країні.

В такій ситуації, надзвичайно важливою є підтримка з боку держави, адже саме вона може відігравати важливу роль у вирішенні проблем молодіжного безробіття [3, с. 162]. Її основними напрямами має бути стимулювання створення нових робочих місць, підтримка молодіжного підприємництва, удосконалення системи професійної орієнтації та підвищення якості освіти відповідно до потреб ринку праці. Ефективним інструментом є також розвиток програм стажування, дуальної освіти та першого робочого місця, які сприяють набуттю практичного досвіду та полегшують перехід від навчання до трудової діяльності.

Отже, молодь в Україні виступає ключовим ресурсом формування майбутнього трудового потенціалу держави, однак її інтеграція на ринок праці супроводжується низкою системних проблем, зокрема невідповідністю освіти потребам роботодавців, відсутністю практичного досвіду, високим рівнем безробіття та поширенням неформальної зайнятості. Ускладнюють ситуацію економічна нестабільність і наслідки воєнного стану, що стимулюють трудову міграцію та втрату людського капіталу. У зв'язку з цим визначальне значення має ефективна державна політика, спрямована на створення робочих місць, розвиток молодіжного підприємництва, удосконалення освітніх механізмів і впровадження програм практичної підготовки, що в сукупності сприятиме підвищенню рівня зайнятості молоді та її успішній професійній реалізації.

Список використаних джерел:

1. Ситник Й. С., Рогуцька І. В. Сучасні тенденції працевлаштування молоді в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. №4. 2022.
2. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX : станом на 13 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text(дата звернення: 05.04.2026).
3. Пигіна Д. Молодь на ринку праці: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць IX Всеукраїнської науково теоретичної конференції з міжнародною участю. Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення. Житомир, 2024. С. 161-163.
4. Логінова М. В., Лісняк А. Є. Особливості працевлаштування і соціального захисту неповнолітніх та молоді. Матеріали IX

Міжнародної науково-практичної конференції. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Суми, 2025. С. 286- 289.

ІВАНИШИН В.В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів

Науковий керівник: УСТРИЦЬКА Н.І.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

КІБЕРВЕРБУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДИВЕРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію України зумовило не лише масштабні руйнування, але й трансформацію форм протиправної діяльності, зокрема її активне перенесення у цифровий простір. У сучасних умовах однією з найбільш небезпечних форм такої діяльності виступає кібервербування як цілеспрямоване залучення особи у вчинення кримінальних правопорушень з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Вербування дітей у злочинну діяльність здійснюється через платформи TikTok, Telegram та онлайн-ігри. Нерідко дітям пропонували «легкий заробіток» або «призи» за виконання простих, на перший погляд, завдань, зокрема, надсилання геолокацій, фотографій мостів, вокзалів, складів тощо. У такий спосіб ворог не лише отримував інформацію, а й створював ілюзію гри, що розмивало межу між реальністю й віртуальністю [1, с. 110-111].

Особливої актуальності набирає проблема залучення до такої діяльності неповнолітніх, які в силу вікових особливостей не завжди здатні повною мірою усвідомлювати у своїх діях суспільну

небезпечність [2, с. 54]. У цьому контексті використання неповнолітніх може набувати ознак опосередкованого виконання кримінального правопорушення або підбурювання, що в свою чергу ускладнює кримінально-правову кваліфікацію таких діянь.

У кримінальному законі не закріплено кібервербування як окремий склад кримінального правопорушення. Правова оцінка таких діянь залежить від характеру та наслідків кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність неповнолітніх настає за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 113, 114-1, 114-2, 258 та іншими Кримінального кодексу України [3, с. 88]. Особливістю зазначених кримінальних правопорушень є складність встановлення ролі кожного учасника в межах інституту співучасті. Відповідно до положень статті 26 Кримінального кодексу України важливою умовою кваліфікації є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. У більшості випадків неповнолітній виступає безпосереднім виконавцем суспільно небезпечного діяння, в той же час особи, які здійснюють вербування, залишаються не встановленими, що у свою чергу ускладнює належне встановлення виду співучасників відповідно до статті 27 КК України.

Окрему увагу слід звернути на складність доведення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, оскільки неповнолітній, залучений через кібервербування, зазвичай діє під впливом оманливості, пов'язаної з обіцянками легкого заробітку або виконання незначних завдань, які не становлять суспільної небезпеки [3, с. 90-91]. У доктрині кримінального права, наголошується, що встановлення умислу передбачає доведення того, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння та бажала або свідомо припускала настання відповідних наслідків [4, с. 111]. Зазначений підхід в умовах кібервербування неповнолітніх, характеризується своєю складністю, оскільки особа може усвідомлювати лише зовнішній характер своїх дій не пов'язуючи із кримінально-правовими заборонами. Це призводить до ситуації, коли фактичне виконання окремих завдань не супроводжується повним усвідомленням їхнього кримінально-правового значення, а самі дії сприймаються як соціально нейтральні або такі, що не виходять за межі допустимої поведінки. У правозастосовній практиці це може призводити до труднощів у доведенні у наявності прямого або непрямого умислу, оскільки

зовнішні ознаки поведінки не завжди відповідають внутрішньому психічному ставленню особи до вчинюваного. У цьому контексті доцільним вважається подальше вдосконалення кримінально-правового механізму оцінки суб'єктивної сторони в умовах кібервербування, зокрема шляхом більш чіткого врахування фактичного рівня усвідомлення неповнолітнього характеру своїх дій при індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Таким чином, повномасштабна війна зумовила появу не лише безпекових загроз, а й виявила прогалини у кримінально-правовому регулюванні, зокрема щодо явища кібервербування неповнолітніх. Чинні підходи до кваліфікації кримінальних правопорушень не повною мірою враховують специфіку цифрового впливу, маніпуляцій та обмеженого усвідомлення підлітками реального змісту своїх дій. У зв'язку з цим актуалізується питання в адаптації кримінального законодавства України до сучасних викликів, зокрема шляхом нормативного закріплення особливостей оцінки вини неповнолітніх, залучених до протиправної діяльності через кіберпростір. Такий підхід має базуватися на принципах індивідуалізації відповідальності, пріоритету виховного впливу та відповідності міжнародним стандартам захисту прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Татаренко Г. В., Татаренко І. В. Воєнні злочини проти дітей у контексті гібридної агресії: виклики кримінально-правового захисту. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4, ч.3...С..109–118..DOI.: https://doi.org/10.24144/27886018.2025.04.3.17)

2. Чоп Т. Проблема вербування українських підлітків ворожими спецслужбами: сучасні виклики та тенденції. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : зб. тез V Міжнар. наук. конф. (Тернопіль, 15–16 квіт. 2025 р.). Тернопіль, 2025. С. 53-55.

3. Луценко І. Г., Шевчук Т. А., Ященко А. М. Втягнення неповнолітніх у підривну діяльність проти України: кримінологічний аналіз воєнно-злочинних практик у кіберпросторі. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 35(2). С. 86–95.

4. Кримінальне право. Загальна частина : навч. посіб. / О. М. Волуйко та ін. Київ : ІВЦ НГУ, 2023. 288 с.

ІВАСЬКІВ В.В.,
здобувачка вищої освіти першого

(бакалаврського) рівня,
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів

Науковий керівник: Бахмат І.В.,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет
внутрішніх справ, м. Львів

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ

Презумпція невинуватості є ключовим елементом права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Вона означає, що кожна особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Цей принцип покладає обов'язок доказування на сторону обвинувачення та забороняє будь-які передчасні висновки щодо винуватості особи як з боку суду, так і з боку інших органів державної влади. Важливо, що презумпція невинуватості поширюється не лише на судовий розгляд, а й на досудові стадії та публічні висловлювання посадових осіб, які не повинні формувати у суспільства переконання про винуватість особи до остаточного рішення суду [1].

Практика Європейського суду з прав людини демонструє, що порушення цього принципу може мати місце навіть за відсутності обвинувального вироку.

Зокрема, у справі Шагін проти України Суд встановив, що порушення презумпції невинуватості відбулося через публічні заяви посадових осіб правоохоронних органів, які ще до завершення судового розгляду фактично стверджували, що заявник організовував та оплачував убивства. Такі висловлювання були зроблені на пресконференції та широко поширені у ЗМІ, що сформувало у громадськості уявлення про винуватість заявника та могло вплинути на об'єктивність судового розгляду. Суд підкреслив, що навіть без формального визнання вини подібні заяви є

несумісними з принципом презумпції невинуватості, оскільки вони наперед визначають оцінку фактів [2].

Водночас у справі Грабчук проти України порушення цього принципу було пов'язане не з публічними заявами, а з формулюваннями процесуальних рішень національних органів. Кримінальне провадження щодо заявниці було закрито, зокрема, за нереабілітуючими підставами, однак у рішеннях слідчого та суду використовувалися формулювання, які прямо вказували на те, що вона вчинила злочин. Зокрема, зазначалося про наявність «складу злочину» та факт його вчинення, хоча винуватість особи не була доведена у судовому порядку. ЄСПЛ дійшов висновку, що такі висловлювання створюють враження встановленої вини та, відповідно, порушують презумпцію невинуватості [3].

Важливе значення у цьому контексті має практика Європейського суду з прав людини, зокрема справа Довженко проти України. У цій справі заявник скаржився, що під час досудового розслідування та судового розгляду його справи в засобах масової інформації активно поширювались матеріали, в яких він фактично подавався як винний у вчиненні серії вбивств. Особливо важливим є те, що такі твердження ґрунтувались не лише на журналістських оцінках, а й на публічних заявах високопосадових працівників правоохоронних органів, які, зокрема, називали його «злочинцем», незважаючи на відсутність обвинувального вироку суду. Європейський суд з прав людини підкреслив, що необхідно чітко розрізняти формулювання про те, що особа «підозрюється» у вчиненні злочину, і твердження, які фактично стверджують її вину. У цій справі використання посадовими особами категоричних висловлювань створювало у громадськості переконання у винуватості заявника ще до розгляду справи судом. Суд дійшов висновку, що такі заяви, зроблені представниками державних органів і поширені через засоби масової інформації, порушують принцип презумпції невинуватості, оскільки вони передчасно формують уявлення про винуватість особи. Відповідно було встановлено порушення пункту 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Отже, аналіз практики Європейського суду з прав людини, зокрема у справах Шагін проти України, Грабчук проти України та Довженко проти України, дозволяє зробити більш глибокий і неочевидний висновок: презумпція невинуватості порушується не лише тоді, коли особу прямо визнають винною, а й тоді, коли держава створює інформаційне середовище, у якому її вина

сприймається як встановлений факт. Проблема полягає не тільки у формальних рішеннях чи юридичних формулюваннях, а у загальному інформаційному ефекті, який формується навколо особи. У наведених справах ЄСПЛ чітко показує, що небезпека виникає у трьох основних випадках:

- коли посадові особи публічно використовують категоричні формулювання («злочинець», «вчинив злочин»);
- коли навіть процесуальні документи містять висновки про вину без вироку суду;
- коли через засоби масової інформації ці твердження набувають широкого розголосу і впливають на сприйняття особи суспільством.

Особливо показовим є те, що навіть у випадках, коли інформація поширюється журналістами, відповідальність держави виникає тоді, коли джерелом таких тверджень є саме представники влади. Тобто межа між «інформуванням» і «обвинуваченням» є надзвичайно тонкою, але принципово важливою: держава має право повідомляти про підозру, але не має права формувати переконання у винуватості до рішення суду.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.03.2026).

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шагін проти України» (заява № 20437/05). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_612#Text (дата звернення: 18.03.2026).

3.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Грабчук проти України» (заява № 8599/02).URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_118#Text (дата звернення: 18.03.2026).

4.Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (заява № 36650/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_845#Text (дата звернення: 18.03.2026)

ІНГУЛЬСЬКА Д. А.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

Науковий керівник:
МЕНІВ Л. Д.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ПРИ КУПІВЛІ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ

Сучасний розвиток цифрових технологій та електронної комерції суттєво змінив сферу споживчих відносин. Інтернет-покупки забезпечують зручний і швидкий доступ до товарів і послуг, проте водночас зростають ризики порушення прав споживачів, оскільки в умовах такої форми торгівлі підвищується ризик шахрайства чи отримання товару неналежної якості. Тому питання захисту прав споживачів в умовах дистанційної торгівлі набуває особливого значення.

Питання захисту прав споживачів, зокрема у сфері інтернет-торгівлі є актуальним і досліджується у працях вітчизняних вчених. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили М. Хоменко, Л. Загоруй, І. Загоруй, О. Письменна, Н. Коробцова, а також інші науковці, які розглядають особливості захисту прав споживачів у сфері електронної комерції.

У сучасних умовах інтернет-торгівля швидко відновлюється після кризових ситуацій. У 2021 році діяльність інтернет-магазинів була відносно стабільна, тоді як у 2022 році повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на ринок і спричинило різке зниження кількості замовлень. Проте вже протягом наступних місяців ринок адаптувався до нових викликів, почав відновлюватися і онлайн-продажі почали зростати. Як зазначає Алла Петриченко, співзасновниця платформи Shop-Express, «Статистика свідчить про те, що буквально за 1 місяць після вторгнення інтернет-магазини відновили свою діяльність — це багато про що каже. Прогнозоване зростання суми замовлень до 30 млн грн у вибраних інтернет-магазинах наприкінець 2024 року» [1].

Правове регулювання діяльності інтернет-магазинів в Україні здійснюється низкою нормативних актів. Основними серед них є Закон України «Про електронну комерцію», який визначає порядок здійснення підприємницької діяльності в мережі Інтернет;

Цивільний кодекс України, який встановлює загальні засади укладення та виконання договорів, а також ЗУ «Про захист прав споживачів», що закріплює основні права покупців та гарантії їх реалізації, а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до п. 22 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», споживач – це фізична особа, яка здійснює придбання, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для власних потреб, за умови, що такі дії не пов'язані з підприємницькою діяльністю чи виконанням функцій найманого працівника. Також в цьому Законі зазначено, що придбання товарів через Інтернет є формою договору на відстані, який укладається між продавцем (виконавцем) із споживачем за допомогою засобів дистанційного зв'язку[2] і це дає змогу укладати договір без фізичної присутності сторін.

Захист прав споживачів закріплений на конституційному рівні, зокрема у ст. 42 Конституції України зазначено, що держава гарантує захист прав споживачів, здійснює контроль за якістю та безпечністю продукції, усіх видів робіт і послуг[3]. У статті 13 Закону України «Про захист прав споживачів» регулюються права споживачів при купівлі товару через Інтернет-магазини, зокрема обов'язки продавця перед укладенням договорів на відстані надати споживачеві інформацію про продавця, товар, ціну, плату за доставку, гарантії, період прийняття пропозиції, порядок розірвання договору, що забезпечує споживачеві можливість усвідомленого вибору товару та належного правового захисту у разі порушень[2].

Власники інтернет-магазинів зобов'язані дотримуватися законодавства, оскільки у разі порушень вони можуть нести цивільну (штраф, відшкодування матеріальної та моральної шкоди), адміністративну (штраф, конфіскація продукції) або кримінальну (штраф, виправні роботи, обмеження або позбавлення волі) відповідальність. Це забезпечує безпеку покупок, дотримання законодавства продавцями і таким чином сприяє захисту прав споживачів.

У випадку порушення прав споживача та невиконання продавцем (виконавцем) обов'язків, передбачених законодавством, споживач має право захищати свої права мирним шляхом, подавши письмову претензію продавцю або виконавцю, в якій вказано повне найменування компанії, дані споживача, детальний опис проблеми із зазначенням назви і вартості товару, дати покупки, а також зазначити дату першого звернення до магазину чи компанії та результати спроб врегулювати конфлікт

усно. У претензії також можна зауважити, що у разі відмови продавця врегулювати конфлікт буде звернення до суду. Документ слід надіслати поштою з описом вкладення та оголошеною цінністю.

Якщо конфлікт не вирішується добровільно варто звернутися до Держпродспоживслужби та її територіальних органів, додавши копії раніше надісланої претензії до продавця. Крім того, споживач може звернутися до суду відповідно до ст. 22 ЗУ «Про захист прав споживачів» [2].

Наприклад, у 2025 році споживач, який купив через інтернет-магазин дисплей для мобільного телефону, отримав не ту модель. Після відмови продавця повертати кошти він звернувся до Держпродспоживслужби, внаслідок чого йому було відшкодовано 1438 грн, що стало підтвердженням захисту прав споживачів відповідно до законодавства України[4].

У судовій практиці зустрічаються випадки, коли споживач втрачає можливість захисту своїх прав через порушення формальних вимог, встановлених законодавством. Так, у справі № 682/347/25 споживачка замовила джинсову куртку через Instagram, але отримала товар іншої моделі. Після відмови продавця повернути кошти, вона подала позов до суду. Проте суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, оскільки позивачка не повернула товар протягом чотирнадцяти днів, як передбачено статтею 13 Закону України «Про захист прав споживачів», а апеляційний суд підтвердив це рішення[5]. Таким чином, для ефективного захисту своїх прав споживачам потрібно дотримуватися строків і процедур, встановлених законодавством.

Отже, хоча інтернет-магазини набули широкої популярності завдяки зручності та швидкості покупки необхідних товарів, водночас ця форма торгівлі пов’язана з певними ризиками для споживачів. Їх права можуть бути захищені самостійно, шляхом прямого звернення до продавця, або за допомогою контролюючих органів чи суду. Водночас власники інтернет-магазинів несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства, що сприяє дотриманню норм законодавства і забезпечує захист прав споживачів. Таким чином, захист прав споживачів в інтернет-торгівлі можливий, але його ефективність залежить від активних дій самих покупців і дотримання ними встановлених процедур законодавства.

Список використаних джерел:

1. Як українські інтернет-магазини працювали у 2021–2024 роках: e-commerce статистика і прогнози. *Створити інтернет-магазин | Shop-Express.* URL: https://shop-express.ua/ukr/blog/ecommerce-statistics/ (дата звернення: 20.03.2026).
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII : станом на 24 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 20.03.2026).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 20.03.2026)
4. Повернено кошти споживачеві при покупці онлайн - *Головне управління Держпродспоживслужби в Рівненській області.* URL: https://www.rivneprod.gov.ua/2025/03/19/poverneno-koshty-spozhyvachevi-pry-pokuptsi-onlajn/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.03.2026).
5. Судова практика. Повернення товару у визначений строк як передумова стягнення коштів: чому суд відмовив у позові до продавця інтернет-магазину. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/press/news/1961438/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.03.2026).

Інгульська Д. А.
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

Науковий керівник:
Чеховська І. В.
д.ю.н., професор, професор
кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ТА СПОСОБИ ЇХ ЗАХИСТУ

Сучасний розвиток цифрових технологій значно вплинув на всі сфери суспільного життя, включаючи створення та використання

об'єктів авторського права. Сьогодні будь-який об'єкт, захищений авторським правом, можна миттєво скопіювати та розповсюдити серед необмеженої кількості осіб. Щодня мільйони користувачів використовують мережу Інтернет для перегляду, створення, поширення, копіювання різноманітного цифрового контенту, зокрема об'єктів авторського права, що, у свою чергу, створює умови для зростання кількості випадків порушення авторських і суміжних прав.

У науковій літературі питання захисту авторських прав у цифровому середовищі є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема О.С. Кочина, Л.Л. Тарасенко, К.О. Зерова, О.С. Зерова, Ю.М. Капіци, В.О. Жарова та інші. Однак більшість із цих досліджень розглядають окремі аспекти проблематики порушень авторських і суміжних прав, залишаючи поза увагою їх системний аналіз в цифровому середовищі. Тому багато питань, пов'язаних із захистом авторських прав в Інтернеті потребують подальшого дослідження.

Правове регулювання захисту авторських прав в Україні здійснюється Законом України «Про авторське право і суміжні права», який виступає основним нормативно-правовим актом у цій сфері[1]. Крім того, Україна є учасницею міжнародних договорів у цій сфері, зокрема Бернської конвенції та Договору ВОІВ про авторське право, що забезпечує узгодженість національного законодавства з міжнародними стандартами.

Авторське право як інститут права інтелектуальної власності охоплює сукупність майнових і немайнових прав автора і забезпечує йому можливість контролювати використання своїх робіт (зокрема дозволяти чи забороняти їх відтворення та розповсюдження). Проте, розвиток онлайн-платформ, а саме соціальних мереж, блогів тощо, де об'єкти авторського права використовуються щодня, сприяє значному зростанню ризику порушення авторських прав.

Користувачі Інтернету повинні використовувати лише власний контент або контент інших осіб лише за наявності дозволу правовласника, оскільки його розміщення без дозволу розглядається як порушення авторських прав. Важливо зазначити, що авторське право не потребує обов'язкової державної реєстрації чи будь-яких інших спеціальних формальностей, адже воно виникає безпосередньо з моменту створення. Хоча така реєстрація може слугувати додатковим рівнем захисту.

На думку О.С. Кочиної, до основних чинників, що сприяють порушенням авторських прав у мережі Інтернет, належать анонімність користувачів, яка ускладнює встановлення особи порушника; транскордонний, інтерактивний і віртуальний характер мережі, що створює труднощі для застосування державних заходів реагування та притягнення винних до відповідальності; складність встановлення соціальних зв'язків і правовідносин, що впливає на правильну правову кваліфікацію протиправних дій; встановлення часу користування та правосуб'єктності користувачів, що ускладнює визначення, хто саме і коли вчинив порушення[2].

Часто причиною порушень є помилкове уявлення про те, що будь-який контент, який розміщений в Інтернеті, можна вільно використовувати. Додатковими причинами також є низький рівень правової обізнаності користувачів (люди не до кінця знають або не розуміють правил авторського права), не звертаються до автора за дозволом, а також легкість копіювання та поширення чужих творів в мережі, їх використання без зазначення автора (плагіат), комерційне використання без дозволу правовласника.

У судовій практиці Верховного Суду наголошується, що в авторському праві діє презумпція авторства, за якою особа вважається автором твору і не потребує доведення цього факту самим автором, а обов'язок доведення протилежного покладається на відповідача.

Прикладом застосування цієї презумпції є постанова Верховного Суду від 20 серпня 2025 року у справі №758/3205/21, у якій розглядалося питання щодо використання без згоди авторів відеоконтенту, розміщеного в мережі Інтернет, що підтверджує актуальність проблеми порушення авторських прав у цифровому середовищі[3].

У разі виявлення порушення авторських прав у мережі Інтернет ефективним способом захисту є досудове врегулювання спору шляхом звернення з письмовою претензією до порушника або адміністратора вебсайту з вимогою видалення публікації або зазначення авторства. У разі недосягнення згоди досудово, захист прав здійснюється в судовому порядку за умови належного фіксування доказів порушення, зокрема у вигляді скріншотів інтернет-сторінки, її роздруківки за допомогою комп'ютера, запису на електронний носій[4].

Таким чином, порушення авторських прав в Інтернеті є актуальною проблемою, що виникає внаслідок відкритості та доступності цифрового середовища, де легко копіювати та

поширювати інформацію, а також недостатнього рівня правової обізнаності користувачів щодо меж правомірного використання об'єктів авторського права та належного розуміння випадків, коли такі дії є неправомірними.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX : станом на 12 груд. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 08.04.2026).
2. Кочина О.С. Порушення авторських прав у мережі Інтернет: правові проблеми та шляхи їх подолання. Нове українське право, Випуск 4, 2022. С. 38–43.
3. Відсутність зазначення авторства безпосередньо у творі не спростовує презумпції авторства – *Верховний Суд. Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/343844-otsutstvie-ukazaniya-avtorstva-neposredstvenno-v-proizvedenii-ne-oprovergaet-prezumptsiyu-avtorstva-verkhovnyy-sud (дата звернення: 08.04.2026)
4. Як захистити своє авторське право в інтернеті | *Безоплатна правнича допомога. Безоплатна правова допомога.* URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yak-zahystyty-svoye-avtorske-pravo-v-interneti/ (дата звернення: 08.04.2026).

КАВКА Д. О,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету цифрових,освітніх та соціальних технологій
Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доц.,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Накопичувальна пенсійна система є складовою багаторівневої моделі пенсійного забезпечення України та базується на принципі персоніфікованого формування пенсійних

заощаджень. Вона передбачає регулярне здійснення страхових внесків, які обліковуються на індивідуальних рахунках застрахованих осіб та спрямовуються на інвестування з метою отримання додаткового доходу у період їх непрацездатності, що дозволяє поєднати державні гарантії із власними заощадженнями особи.

На відміну від солідарної системи, де пенсійні виплати фінансуються за рахунок поточних надходжень, накопичувальний рівень передбачає прямий зв'язок між внесками особи та розміром її майбутньої пенсії, де кожен учасник отримує виплати відповідно до власного трудового внеску та фінансової активності [1]. Також важливою відмінністю є можливість передачі накопичених коштів у спадщину.

Важливо підкреслити, що накопичувальна система не лише доповнює солідарний рівень, а й змінює саму логіку пенсійного забезпечення – від колективної відповідальності до поєднання її з індивідуальною. Такий підхід відповідає сучасним соціально-економічним умовам, у яких держава вже не може повною мірою гарантувати високий рівень пенсій виключно за рахунок перерозподільчих механізмів. Водночас надмірне перекладання відповідальності на громадян без належних гарантій може створити нові соціальні ризики, оскільки ефективність функціонування такого механізму залежить від стабільності економіки, розвитку фінансових ринків та якості управління пенсійними активами.

Центральне місце у правовому регулюванні накопичувальної системи пенсійного страхування займає Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування пенсійної системи України та закріплює її трирівневу структуру, включаючи накопичувальний рівень як його складову [2].

Наведений вище нормативно-правовий акт також регулює порядок формування обов'язкових пенсійних внесків застрахованих осіб, їх облік на індивідуальних рахунках, а також акумулювання та інвестування цих коштів у спеціально створеному Накопичувальному фонді.

Основними функціями накопичувальної системи, є забезпечення персоніфікації пенсійних прав громадян, формування довгострокових пенсійних заощаджень, гарантування зв'язку між розміром внесків і майбутніми виплатами, а також створення інвестиційного ресурсу для економіки держави через розміщення пенсійних активів у фінансові інструменти [2].

Крім цього, в Україні розроблявся проєкт Закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», який визначає механізм участі у системі, коло її суб'єктів (працівники, роботодавці, самозайняті особи, Накопичувальний фонд, фінансові установи), а також порядок обліку, інвестування та управління пенсійними активами. Особливий акцент зроблено на персоніфікації внесків, прозорості руху коштів і державному контролі за їх збереженням. Також передбачається можливість вибору громадянами фінансових установ для накопичення коштів або автоматичне їх зарахування до державного Накопичувального фонду у разі відсутності вибору [3].

Однак реалізація цього закону на практиці є ускладненою через значні витрати для державного бюджету, нерозвиненість фінансового ринку та підвищену нестабільність інвестиційного середовища. Умови воєнного стану ще більше посилюють ці ризики, тому наразі його здебільшого сприймають як підготовчий крок до можливого запуску накопичувальної системи в майбутньому.

Пенсійна система України формально включає три рівні, однак накопичувальний рівень досі не функціонує, а система недержавного пенсійного забезпечення залишається недостатньо розвиненою. Домінування солідарної системи зумовлює її залежність від демографічних та економічних чинників, що особливо загострюється в сучасних умовах. Зокрема, співвідношення між працюючими та пенсіонерами є критичним: на одну працюючу особу фактично припадає один пенсіонер, що свідчить про значне навантаження на Пенсійний фонд України [4].

Водночас запровадження накопичувальної системи стикається з низкою суттєвих перешкод. Зокрема, невисокий рівень доходів населення обмежує можливість громадян здійснювати довгострокові накопичення, оскільки більшість фінансових ресурсів спрямовується на задоволення поточних потреб [5].

Значним бар'єром є також нестабільність економічної та політичної ситуації, що формує недовіру до довгострокових фінансових інструментів та зумовлює орієнтацію населення на короткострокові або матеріальні активи. Також слід виділити проблему недовіри до фінансових інституцій, зокрема недержавних пенсійних фондів, що пов'язано з попереднім негативним досвідом та низьким рівнем фінансової грамотності населення [4].

Реалізація накопичувального рівня значною мірою залежить від фінансового стану держави. Перенаправлення частини

соціальних внесків у нову систему може тимчасово зменшити ресурси солідарного рівня, через що виникає ризик додаткового навантаження на бюджет. Особливо складно впроваджувати такі зміни зараз, коли економіка країни перебуває під впливом воєнних дій і потребує максимальної фінансової обережності.

Крім того, суттєвим викликом є обмеженість інвестиційних можливостей для розміщення пенсійних активів. За відсутності достатньо розвиненого фінансового ринку забезпечення стабільної дохідності накопичень, яка б перевищувала рівень інфляції, є проблематичним [4].

Водночас, попри зазначені труднощі, розвиток накопичувального рівня розглядається як стратегічний напрям реформування. Така система створює умови для формування індивідуальних пенсійних заощаджень, що прямо впливають на рівень майбутнього пенсійного забезпечення та підвищують соціальну захищеність населення. Це, в свою чергу, сприяє реалізації принципу соціальної справедливості, оскільки розмір пенсії залежить від трудового внеску особи.

Важливим напрямом розвитку є запровадження індивідуальних пенсійних рахунків, що забезпечують персоніфікований облік внесків та прозорість їх використання. Функціонування таких рахунків дозволяє гарантувати збереження накопичених коштів, а також підвищує довіру населення до пенсійної системи загалом [5].

Запровадження накопичувальної пенсійної системи тісно пов’язане зі станом економіки та ситуацією в країні загалом. Під час воєнного стану реалізувати таку реформу складно через нестачу фінансових ресурсів і високий рівень нестабільності. Тому доцільніше зосередитися на підготовчих кроках –формуванні необхідних умов і розвитку відповідної інфраструктури.

В цілому, найбільш доцільною моделлю розвитку пенсійної системи в Україні є змішана модель, що поєднує солідарний та накопичувальний рівні. Це дозволяє забезпечити базовий рівень соціального захисту за рахунок держави та водночас створює можливості для формування додаткових пенсійних доходів через індивідуальні накопичення. А також сприяє підвищенню фінансової стійкості системи та зменшенню ризиків, пов’язаних із демографічними та економічними змінами.

Список використаних джерел:

1. Кацьора О., Штефан І. Перспективи впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування в Україні. *Науковий*

вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2025. № 1(56). С. 69–72. URL: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.69-72

2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України №1058-IV від 09.07.2003 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15

3. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: Проєкт Закону України № 2683 від 27.12.2019 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67794

4. Доценко І. Система пенсійного забезпечення в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. 338(1). С. 153–159. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-338-22

5. Рацібоський Н. В. Перспективи впровадження накопичувальної системи пенсійного страхування. *Наука, освіта, технології і суспільство: світові тенденції та регіональний аспект: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (м. Рівне, 11 січня 2023 р.) С. 47- 49.

КАЛИТА І. Ю.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВЛАСНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Воєнні дії та тимчасова окупація частини територій створили умови, за яких звичні правові механізми працюють не так,

як у мирний час. Найбільш відчутно це проявляється у сфері права власності, оскільки саме тут виникає багато практичних і дуже реальних проблем, які раніше не були настільки актуальними.

Право власності завжди вважалося базовим інститутом цивільного права. Воно закріплене на конституційному рівні, і держава гарантує його захист [1]. У Цивільному кодексі України це право розкривається через три основні елементи: володіння, користування і розпорядження майном [2]. У звичайних умовах ця конструкція працює стабільно і зрозуміло. Але в умовах тимчасової окупації виникає ситуація, коли формальна модель права не збігається з реальністю.

Формально право власності за особою не припиняється. Людина як була власником, так і залишається ним з точки зору закону. Але на практиці, власник може бути повністю відрізаний від свого майна, не мати можливості ним користуватися, перевіряти його стан або розпоряджатися ним. У результаті виникає розрив між юридичним змістом права і його фактичним здійсненням. Саме цей розрив є однією з ключових проблем сучасного цивільного права.

Додаткове регулювання забезпечує Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [3]. У ньому закріплено, що тимчасово окуповані території залишаються частиною України, а органи, створені поза межами українського законодавства, не визнаються. Відповідно, будь-які акти таких органів не мають юридичної сили в Україні. Це важливий принцип, який підтверджує позицію держави щодо суверенітету.

Однак у практичному вимірі це створює складні ситуації. На окупованих територіях фізичні особи змушені вирішувати повсякденні питання: укладати договори, переоформлювати майно, користуватися місцевими правилами. Але з точки зору українського права такі дії не визнаються. У підсумку виникає правова невизначеність щодо статусу майна і правочинів, які були здійснені в таких умовах. Це стає особливо проблемним при подальшому розгляді справ у судах після повернення територій під контроль України.

Ще однією серйозною проблемою є доказування права власності. Через бойові дії велика кількість документів втрачена або залишилася на окупованій території. У таких випадках класичні документи часто недоступні, і особа змушена використовувати альтернативні способи доведення своїх прав. Це можуть бути дані з державних реєстрів, електронні копії документів, архівні

матеріали, фотографії, відеозаписи або навіть свідчення інших осіб. Таким чином, докази стають більш різноманітними, а судова практика — більш гнучкою[4].

Окремо слід звернути увагу на питання відшкодування шкоди. Законодавство України передбачає можливість компенсації як матеріальної, так і моральної шкоди [2]. Проте у випадку тимчасово окупованих територій виникає складність із визначенням відповідальної особи, а також із доведенням причинно-наслідкового зв'язку між діями і завданими збитками. У результаті навіть наявність права на компенсацію не гарантує його реального отримання.

Важливо зазначити, що судова практика поступово адаптується до цих умов. Суди змушені враховувати специфіку таких справ і більш гнучко підходити до оцінки доказів. У деяких випадках допускається використання непрямих доказів як основних, що раніше застосовувалося значно рідше. Це свідчить про поступову трансформацію підходів до правозастосування.

Також не можна ігнорувати міжнародний аспект захисту права власності. Україна визнає право особи на мирне володіння майном, і у випадку його порушення можливе звернення до міжнародних судових інституцій. Хоча цей механізм є тривалим і складним, він виступає додатковою гарантією захисту прав громадян у складних умовах.

Окремо варто враховувати перспективу після деокупації територій. У майбутньому виникне необхідність відновлення прав власності, перевірки правочинів та врегулювання спорів щодо майна. Це може стати значним навантаженням для судової та адміністративної системи, тому вже зараз важливо формувати правові підходи до таких ситуацій.

На мою думку, одним із перспективних напрямів є розвиток цифрових механізмів фіксації права власності. Використання електронних реєстрів, цифрових баз даних та інших технологій може значно спростити підтвердження прав навіть у разі втрати паперових документів. Це підвищує стабільність правового захисту в довгостроковій перспективі.

Отже, можна зробити висновок, що правовий режим власності на тимчасово окупованих територіях характеризується значною складністю. Формальне існування права власності не завжди означає можливість його реального здійснення. Саме тому існує необхідність подальшого розвитку цивільно-правових механізмів захисту, адаптації законодавства до сучасних умов та

впровадження більш ефективних інструментів доказування і компенсації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР //Відомості Верховної Ради України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254к/96 (дата звернення: 24.04.2026).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show (дата звернення: 24.04.2026).

3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1207-18 (дата звернення: 30.04.2026).

4. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. Вип. 2. С. 78-85.

КАРАМАН О.А.
Здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Факультету права та безпеки,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м.Одеса

Науковий керівник: ФЕДОРОВ І. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м.Одеса

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій відбувається активне впровадження систем на базі штучного інтелекту, нових соціальних мереж та мобільних додатків. Це генерує нові види суспільних відносин, але водночас полегшує вчинення традиційних правопорушень та сприяє виникненню новітніх способів отримання неправомірної вигоди. З

огляду на це, на уповноважені державні органи покладається завдання щодо глибокого аналізу механізмів вчинення правопорушень у кіберпросторі та розробки ефективних інструментів протидії, які мають ґрунтуватися на надійній нормативно-правовій базі.

Нині активно проводяться міждисциплінарні дослідження, спрямовані на вивчення природи кіберзлочинності. У результативності таких наукових пошуків зацікавлені як держава, так і приватний сектор, оскільки національна безпека та захист приватних інтересів безпосередньо залежать від рівня захищеності інформації [1]. Питанням забезпечення кібербезпеки та протидії кіберзлочинності присвячені праці багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, О. В. Таволжанський досліджує актуальні принципи права у цій сфері [2], а В. В. Пивоваров аналізує явище кіберзлочинності з позиції кримінології [1].

Сучасна методологія кримінального аналізу в умовах зростання кіберзагроз вимагає переходу від мануального опрацювання доказів до автоматизованих моделей. Цей перехід реалізується через комплексне застосування таких методів:

1. Цифрова криміналістика, що структурно поділяється на комп'ютерну (аналіз дискових накопичувачів і метаданих), мобільну (відновлення даних із різних ОС) та мережеву (запис і аналіз пакетів даних для фіксації вторгнень).
2. Інтеграція алгоритмів ШІ та машинного навчання, де конволюційні (або згорткові) нейронні мережі виявляють атаки «грубої сили» та підміну облікових даних, а ШІ-аналізатори контенту розпізнають складні фішингові схеми.
3. Прогностична (предиктивна) аналітика, яка забезпечує перехід до превентивних заходів шляхом виявлення патернів майбутніх загроз на основі історичних журналів безпеки.
4. Моделювання за допомогою генеративного ШІ, що дозволяє створювати реалістичні симуляції кібератак для тренування систем захисту.
5. Геопросторове картографування (ГІС), яке доповнює стратегічний та тактичний аналіз можливістю просторової прив'язки кіберзлочинів та профілювання правопорушників [3].

Питання безпеки кіберпростору також є предметом пильної уваги на міжнародному рівні. Важливим кроком у формуванні міжнародно-правової бази стало підписання у 2001 році в Будапешті Конвенції про кіберзлочинність [4]. Документ покликаний захищати суспільство від злочинності в мережі та встановлює

принципи міжнародного співробітництва: екстрадицію (ст. 24), взаємну допомогу (ст. 25) та створення «Цілодобової мережі» (ст. 35) для негайної допомоги в розслідуваннях [4].

Щодо національного законодавства, базовим актом є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Він визначає ключові засади діяльності суб'єктів владних повноважень у сфері кібербезпеки, зокрема принципи мінімально необхідного регулювання, правової визначеності, захисту персональних даних та недискримінації [5].

Водночас аналіз показує, що для повної відповідності Будапештській конвенції національне законодавство потребує подальшого вдосконалення. Попри наявність базового закону, залишається невирішеною низка критичних питань щодо транскордонного доступу до даних, забезпечення оперативного міжнародного співробітництва та уніфікації процесуального використання цифрової інформації у кримінальному провадженні.

Зокрема, Кримінальний кодекс України встановлює кримінально-правові підстави відповідальності за правопорушення у сфері використання ЕОМ та мереж електрозв'язку[6], проте його норми все ще не враховують динаміку розвитку технологій. Матеріальне право потребує адаптації для належної кваліфікації новітніх загроз: від використання синтетичних медіа (дипфейків) у шахрайських схемах до правового визначення статусу віртуальних активів як об'єкта посягання та встановлення відповідальності за дії, вчинені автономними системами.

У свою чергу, Кримінальний процесуальний кодекс України задає процесуальну форму фіксації та використання відомостей, отриманих під час розслідування[7]. Проте саме на процесуальному рівні спостерігається найбільший розрив із цифровою реальністю. Чинна формальна процедура помилково ототожнює мінливі цифрові сліди з класичними документами, ігноруючи роль метаданих. Крім того, критичними недоліками є відсутність чітких алгоритмів доступу до інформації у хмарних сховищах, що часто знаходяться поза межами національної юрисдикції, а також збереження практики фізичного вилучення техніки, що створює необґрунтований тиск на суб'єктів господарювання замість застосування технологій оперативного копіювання даних.

Висновок. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що еволюція кіберзагроз вимагає докорінної трансформації аналітичної діяльності правоохоронних органів. Ефективна протидія кіберзлочинності можлива лише за умови синергії новітніх

технологічних рішень — від цифрової криміналістики до прогностичних систем на базі штучного інтелекту — та гнучкої нормативно-правової бази. Подальша гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами, зокрема Будапештською конвенцією , у поєднанні з активним впровадженням автоматизованих методологій аналізу, стане надійним фундаментом для забезпечення кібербезпеки та захисту інтересів особи, суспільства і держави в цифрову епоху.

Список використаних джерел:

1. Пивоваров В. В., Бабійчук В. С., Бевза Д. О. Кримінологічний аналіз явища кіберзлочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 251–252. URL: https://www.lsej.org.ua/12_2021/89.pdf.

2. Таволжанський О. В. Принципи права щодо запобігання кіберзлочинності та забезпечення кібербезпеки. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 139–141. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2024/01/Конф_22.12.2023.pdf.

3. Форос Г. В., Калугін В. Ю., Грезіна О. М. Методологія кримінального аналізу в умовах зростання кіберзагроз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 356–359. URL: https://lsej.org.ua/11_2025/76.pdf.

4. Convention on Cybercrime. Budapest, 23 November 2001. Council of Europe Treaty Series. No. 185. URL: https://rm.coe.int/1680081561.

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19 (дата звернення: 21.04.2026).

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 21.04.2026).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17 (дата звернення: 21.04.2026).

Киришко О. В.,

аспірантка юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
м. Луцьк
ORCID: 0009-0008-1551-4852

Науковий керівник: Карпінська Н. В.,
доктор юридичних наук, професор

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

В умовах повномасштабної війни внутрішнє переміщення в Україні є не лише гуманітарним чи адміністративним викликом, а й складним соціально-правовим явищем, що безпосередньо впливає на розвиток приймаючих громад. Масове переміщення людей змінює локальні соціальні зв'язки, структуру потреб, навантаження на житлову, освітню, медичну та соціальну інфраструктуру, а також на ринок праці [1; 4]. Тому забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) потребує не тільки належного правового регулювання, а й ефективних механізмів запобігання соціальній напрузі та конструктивного врегулювання конфліктів.

Традиційний юридичний підхід у цій сфері здебільшого зосереджується на статусі ВПО, соціальних гарантіях, адміністративних процедурах, виплатах, реєстрах і компетенції органів влади. Однак в умовах тривалого переміщення цього недостатньо. Навіть за наявності формально визначених прав конфлікти виникають через дефіцит ресурсів, нерівномірний доступ до допомоги, складність комунікації з органами влади, психологічну вразливість людей, які втратили житло, роботу або звичне соціальне середовище [2; 3; 5]. Саме тому на перетині права, соціальної роботи, психології та місцевого самоврядування особливого значення набуває медіація як інструмент діалогу, інтеграції та соціальної згуртованості.

Проблеми правозастосування у сфері захисту ВПО безпосередньо впливають на рівень конфліктності у громадах. Передусім це стосується соціального забезпечення. Надмірна бюрократизація процедур, складність підтвердження окремих обставин, відмінності в адміністративній практиці залежно від регіону формують у ВПО відчуття нестабільності та недовіри до

державних інституцій [5]. Для людини, яка вже пережила вимушене переміщення, необхідність багаторазово доводити очевидні факти може сприйматися як повторна травматизація. У результаті виникають конфлікти з органами соціального захисту, зростають емоційне виснаження та фрустрація [3; 5].

Не менш конфліктогенним є житлове питання. Для значної частини ВПО тимчасове житло фактично перетворилося на тривалий стан невизначеності [1; 5]. Модульні містечка, гуртожитки, ущільнене проживання у громадах створюють середовище, де побутове непорозуміння може швидко перерости у соціальний конфлікт. Додатково напруга виникає між ВПО та місцевими жителями через конкуренцію за обмежені ресурси: житло, гуманітарну допомогу, місця в закладах освіти, медичні або соціальні послуги [1; 4]. За відсутності належної комунікації такі ситуації накопичуються і стають джерелом взаємного відчуження.

Проблеми працевлаштування також посилюють соціальну напругу. ВПО часто змушені конкурувати з місцевим населенням за обмежену кількість робочих місць, що може породжувати не лише економічне суперництво, а й стигматизацію [1; 4]. Переселенців іноді сприймають як «тимчасових», «чужих» або «залежних від допомоги», тоді як самі ВПО можуть відчувати виключення з повноцінного життя громади [2; 3]. Отже, інтеграція не може зводитися до формального доступу до послуг. Вона передбачає включення у локальну спільноту, відновлення гідності, суб'єктності та почуття приналежності.

Особливої складності набувають конфлікти у сферах медицини й освіти. У громадах із великою концентрацією ВПО місцеві системи охорони здоров'я та освіти нерідко функціонують на межі можливостей [1; 4]. За таких умов приймаюче населення може сприймати переселенців як конкурентів за доступ до базових послуг. Це формує небезпечне протиставлення «своїх» і «чужих», яке послаблює соціальну згуртованість. Водночас для ВПО труднощі з отриманням медичної допомоги чи влаштуванням дітей до закладів освіти означають не просто організаційні незручності, а додаткове переживання нестабільності та вразливості [2; 3].

У такому контексті медіація має особливу цінність, оскільки працює не лише з юридичними наслідками спору, а й з його комунікативною, психологічною та соціальною природою. Вона дає сторонам можливість не просто заявити претензії, а бути почутими, зрозуміти позицію іншої сторони і перейти від логіки протистояння до пошуку прийнятного рішення [2; 3]. Для конфліктів за участю ВПО

це принципово важливо, адже такі конфлікти майже ніколи не є суто правовими: вони поєднують правові, емоційні, соціальні та ресурсні складники [1; 2; 5].

Перевага медіації полягає у її гнучкості. На відміну від адміністративного чи судового способу розв'язання спору, медіація дозволяє враховувати індивідуальний досвід сторін, їхні втрати, очікування, рівень довіри та психологічний стан [2; 3]. Для ВПО можливість відкрито говорити про пережите і бути сприйнятими не як пасивні одержувачі допомоги, а як рівноправні учасники громади, має важливе відновлювальне значення. Для приймаючої громади медіація також корисна, оскільки допомагає зменшити ресурсну втому, подолати упередження і перевести напругу у співпрацю.

Ще одна важлива ознака медіації - її превентивний потенціал. Багато конфліктів між ВПО, місцевими жителями, адміністрацією закладів, соціальними службами або органами місцевого самоврядування на початковому етапі є побутовими чи комунікаційними. Якщо їх ігнорувати, вони загострюються і поступово трансформуються у глибші соціальні суперечності [1; 4]. Раннє використання медіації дозволяє не допустити ескалації, сформувати навички конструктивного діалогу та створити у громаді практику мирного вирішення проблем [2; 3].

У приймаючих громадах медіація може виконувати ширшу функцію - бути механізмом формування соціальної згуртованості. Через діалог сторони не лише врегульовують конкретний спір, а й набувають досвіду взаємного визнання, співучасті та спільної відповідальності [1; 4]. Це особливо важливо в умовах воєнного та післявоєнного суспільства, де відновлення довіри є не менш значущим завданням, ніж відновлення інфраструктури. Громада, яка вміє говорити про конфлікти мовою інтересів і рішень, стає стійкішою до криз і більш здатною до інтеграції вразливих груп.

Практичне впровадження медіаційного підходу може відбуватися через створення центрів громадського діалогу при органах місцевого самоврядування, підготовку медіаторів серед працівників соціальної сфери, психологів, педагогів, волонтерів і представників місцевої влади, а також через формування консультативних груп за участю ВПО та приймаючої громади [1; 4]. Перспективним є поєднання медіації із соціальним супроводом, психологічною підтримкою, програмами громадської участі, освітніми ініціативами та заходами підтримки економічної активності ВПО. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє

розглядати конфлікт не як ізольовану подію, а як прояв глибших процесів, що потребують системної реакції [2; 3].

Таким чином, конфлікти у сфері забезпечення прав ВПО не можна розглядати лише як супутній наслідок війни або недосконалості адміністративних процедур. Вони є маркером того, наскільки ефективно суспільство здатне інтегрувати людей, які пережили втрату і вимушену зміну життєвого простору. У цьому сенсі медіація виступає не просто способом вирішення спорів, а інструментом соціального примирення, відновлення довіри та конструювання нової культури взаємодії у громадах [1; 2; 6]. Її впровадження на рівні громад, соціальних служб, закладів освіти й охорони здоров'я та органів місцевого самоврядування має стати частиною довгострокової політики інтеграції ВПО і післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. *Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. Вип. 11. DOI: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-04.
2. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука.* 2025. Вип. 1. С. 30-36. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5.
3. Стеценко А. І., Маєвська Н. С. Особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Габітус.* 2025. Вип. 74. С. 354-359. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.64.
4. Попок А. А., Дяченко А. В. Приймаюча громада як суб'єкт інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2020. Вип. 2. С. 21-29. DOI: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2020.2.4.
5. Романова О. М. Правові реалії регулювання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Часопис Київського університету права.* 2023. Вип. 4. С. 60-63. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2023.12.
6. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни: документ ООН E/CN.4/1998/53/Add.2. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini (дата звернення: 03.05.2026).

КІРІЧЕНКО А.М.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної
поліції України, Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м.Дніпро

Науковий керівник: КРИВОПУСК О.Г.,
доктор філософії, доцент кафедри
криміналістики та домедичної підготовки,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Слідчий експеримент є однією з найскладніших та найбільш відповідальних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України. Його проведення передбачає не лише формальне дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, а й правильне використання криміналістичних тактичних прийомів. Саме поєднання процесуальної форми та тактики забезпечує досягнення основної мети слідчого експерименту –перевірку й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Таким чином, ефективність цієї слідчої дії значною мірою залежить від того, наскільки слідчий здатний діяти у межах закону, одночасно застосовуючи оптимальні криміналістичні методи.

Законодавча база проведення слідчого експерименту в Україні визначається передусім положеннями Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема статтею 240 КПК України, яка безпосередньо регламентує порядок проведення цієї слідчої дії [1]. Відповідно до частини першої статті 240 КПК України, слідчий експеримент проводиться з метою перевірки та уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Така перевірка здійснюється шляхом відтворення дій, обстановки або певних обставин події, а також шляхом проведення необхідних дослідів або випробувань.

Частини друга і третя статті 240 КПК України передбачають можливість залучення до проведення слідчого експерименту різних учасників кримінального провадження. До них можуть належати підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, законний представник або представник потерпілого. Участь таких осіб має важливе значення, оскільки саме їхні показання часто перевіряються шляхом відтворення певних дій чи обставин. Крім того, за необхідності до проведення слідчого експерименту може бути залучений спеціаліст. Його участь є доцільною у тих випадках, коли для проведення дослідів або оцінки результатів потрібні спеціальні знання, наприклад у галузі техніки, медицини, трасології, психології або інших наукових дисциплін.

Важливою гарантією прав учасників кримінального провадження є положення частини четвертої статті 240 КПК України, згідно з яким проведення слідчого експерименту не допускається, якщо його проведення створює небезпеку для життя або здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, або інших осіб. Також забороняється проведення такої слідчої дії у спосіб, що може принизити честь і гідність людини або заподіяти їй моральну чи фізичну шкоду.

Окреме значення має положення частини п'ятої статті 240 КПК України, яке регламентує проведення слідчого експерименту у житлі чи іншому володінні особи. У такому випадку ця слідча дія може проводитися лише за добровільною згодою власника або користувача житла, а за відсутності такої згоди – на підставі ухвали слідчого судді. Таким чином, забезпечується дотримання конституційного принципу недоторканності житла, закріпленого у статті 30 Конституції України [2].

Частина шоста статті 240 КПК України встановлює обов'язковість фіксації результатів слідчого експерименту. За результатами його проведення складається протокол, у якому детально описуються всі дії, умови проведення експерименту, використані предмети та засоби, а також отримані результати. До протоколу можуть додаватися додаткові матеріали, зокрема фотознімки, відеозаписи, схеми, плани, креслення або результати вимірювань. Така фіксація має важливе значення для подальшої оцінки доказів судом.

Крім того, при проведенні слідчого експерименту застосовуються загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій, передбачені статтею 223 КПК України. Зокрема, відповідно до частини сьомої цієї статті, у проведенні слідчої дії можуть брати

участь поняті. Їхня участь є обов'язковою у тих випадках, коли не застосовується безперервна відеофіксація. Разом з тим сучасна практика кримінального процесу все частіше передбачає використання технічних засобів фіксації, насамперед відеозапису, що значно підвищує об'єктивність та достовірність отриманих результатів.

Незважаючи на те, що законодавство детально регламентує процесуальний порядок проведення слідчого експерименту, він не визначає конкретних методів його організації. Саме тому важливу роль відіграє криміналістична тактика, яка пропонує систему науково обґрунтованих прийомів та рекомендацій щодо ефективного проведення цієї слідчої дії. Тактичні прийоми спрямовані на створення оптимальних умов для перевірки показань, встановлення об'єктивної істини та запобігання викривленню інформації.

Однією з основних тактичних умов проведення слідчого експерименту є максимальна наближеність умов експерименту до умов, у яких відбувалася досліджувана подія. Це означає, що слідчий повинен по можливості відтворити ті самі обставини, які існували під час вчинення кримінального правопорушення: час доби, рівень освітлення, погодні умови, розташування предметів, наявність шумового фону тощо [3, с.257]. Такий підхід дозволяє отримати більш точні та достовірні результати.

Важливим тактичним принципом є також багаторазовість проведення дослідів. Практика криміналістики свідчить, що для отримання достовірних результатів експериментальні дії доцільно повторювати кілька разів. Зазвичай рекомендується проводити не менше трьох повторень. Це дозволяє виключити випадкові фактори та отримати більш об'єктивні дані [4, с.115].

Крім того, слідчий експеримент часто проводиться поетапно. Такий підхід передбачає розподіл експерименту на окремі частини, кожна з яких спрямована на перевірку певного елементу механізму події. Наприклад, окремо може перевірятися можливість бачити певний об'єкт з конкретної точки, чути звук на певній відстані або виконувати певні фізичні дії.

Особливе значення має також принцип самостійності особи, чиї показання перевіряються. Під час проведення слідчого експерименту така особа повинна мати можливість самостійно демонструвати свої дії, показувати маршрути пересування або відтворювати певні обставини. Слідчий при цьому не повинен

ставити навідні запитання або підказувати правильні дії, оскільки це може вплинути на достовірність результатів [5, с.340].

Співвідношення процесуальних норм і тактичних прийомів найбільш чітко проявляється на різних етапах проведення слідчого експерименту. На підготовчому етапі слідчий визначає мету проведення експерименту, формулює завдання, обирає місце проведення та визначає коло учасників. У цей період також здійснюється підготовка необхідних предметів, технічних засобів та документів. У випадку, якщо місце події змінилося, можуть проводитися заходи з реконструкції обстановки.

Під час робочого етапу безпосередньо здійснюється відтворення дій та проведення необхідних дослідів. Слідчий контролює процес, забезпечує дотримання процесуальних норм та створює необхідні умови для об'єктивного відтворення події. Якщо у справі є кілька підозрюваних, тактично доцільно проводити експеримент з кожним із них окремо, щоб уникнути взаємного впливу або узгодження показань.

На заключному етапі здійснюється фіксація результатів слідчого експерименту. Слідчий складає протокол, у якому детально описує всі проведені дії та отримані результати. До протоколу додаються допоміжні матеріали: фотознімки, відеозаписи, схеми, плани місцевості, результати вимірювань тощо. Використання відеозапису є важливим тактичним засобом, оскільки дозволяє у подальшому перевірити правильність проведення експерименту та об'єктивність отриманих результатів.

Особливу роль у проведенні слідчого експерименту відіграють психологічні аспекти взаємодії слідчого з учасниками процесу. У криміналістиці широко використовується поняття рефлексивного управління, яке полягає у здатності слідчого прогнозувати поведінку іншої особи та враховувати її психологічні особливості [5, с.339]. Завдяки цьому слідчий може виявити суперечності у показаннях, встановити неправдивість певних тверджень або підтвердити їх достовірність.

Разом з тим застосування тактичних прийомів повинно здійснюватися виключно у межах КПК України. Будь-які дії, що можуть вплинути на свободу волевиявлення особи або порушити її права, є неприпустимими. Особливо це стосується участі неповнолітніх осіб, щодо яких необхідно забезпечити додаткові гарантії захисту їхніх прав та інтересів.

Отже, співвідношення процесуального регулювання і тактичних прийомів під час проведення слідчого експерименту

полягає у їх взаємодоповнювальному характері. Процесуальні норми встановлюють обов'язкові правила та межі проведення цієї слідчої дії, забезпечують законність та захист прав учасників кримінального провадження. Водночас криміналістична тактика надає практичні рекомендації щодо найбільш ефективних способів організації та проведення експерименту. Недотримання процесуальних вимог може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими, тоді як ігнорування тактичних рекомендацій може знизити ефективність експерименту або призвести до отримання неточних чи недостовірних результатів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.03.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.03.2026).

3. Кузьменко О. В., Полнікова Д. С. Умови проведення слідчого експерименту і тактичні прийоми їх забезпечення. *Ірпінський юридичний часопис : науковий журнал.* 2023. Випуск 3 (12). С. 254-259.

4. Вальчишин Г. І. Умови проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортної пригоди і тактичні прийоми їх забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 113-116.

5. Негребецький В. Використання рефлексивного мислення й управління при перевірці показань на місці. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 2. С. 338-342.

КІРІЧЕНКО А.М.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної
поліції України, Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м.Дніпро

Науковий керівник: БАБАНІН С.В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри

кримінального права та кримінології,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВТРУЧАННЯ В РОБОТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ (КОМП'ЮТЕРНИХ) СИСТЕМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах стрімкої цифровізації суспільства, розвитку інформаційних технологій та особливо в контексті ведення гібридної війни проти України, питання захисту інформаційного простору набуває не лише правового, а й стратегічного значення для забезпечення національної безпеки. Кримінальне правопорушення, передбачене статтею 361 Кримінального кодексу України, є одним із ключових інструментів правового реагування на кіберзагрози [1]. Його специфіка полягає у високому рівні латентності, адже більшість таких діянь вчиняється дистанційно із застосуванням складних технічних засобів, а наслідки можуть бути відстроченими або маскуватися під технічні збої.

Об'єктом цього кримінального правопорушення виступають суспільні відносини у сфері забезпечення безпечного, стабільного та безперебійного функціонування інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних і інформаційно-комунікаційних систем. У ширшому розумінні йдеться також про гарантування інформаційної безпеки як складової національної безпеки, що включає захист прав і законних інтересів суб'єктів інформаційних відносин. Додатково науковці підкреслюють, що об'єкт охоплює й відносини щодо реалізації суспільних потреб, які задовольняються через обробку, зберігання та передачу інформації [2, с.69].

Предмет правопорушення є складним і багатокомпонентним. Традиційно до нього відносять електронно-обчислювальні машини (комп'ютери), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку. Водночас сучасний підхід розширює це розуміння, включаючи програмне забезпечення, бази даних, цифрові носії інформації, а також безпосередньо комп'ютерну інформацію як нематеріальний об'єкт. Особливістю є те, що така інформація має "віртуальну природу": вона не існує у традиційній фізичній формі, але має реальну цінність і може бути об'єктом протиправного впливу. Окрему увагу

приділяють даним, що зберігаються у хмарних середовищах, які ускладнюють визначення місця вчинення кримінального правопорушення та юрисдикції [3, с.185].

Об'єктивна сторона правопорушення полягає у вчиненні дії у вигляді несанкціонованого втручання в роботу відповідних систем. Під таким втручанням слід розуміти будь-які дії, що здійснюються з порушенням встановленого порядку доступу, незалежно від способу – шляхом використання шкідливого програмного забезпечення, підбору паролів, експлуатації вразливостей або соціальної інженерії. Важливо, що законодавець пов'язує кримінальну відповідальність із настанням певних наслідків. До них належать витік інформації, тобто отримання доступу до неї особами, які не мають на це права; блокування інформації, що унеможливлює доступ законного користувача; втрата інформації, яка означає її знищення або неможливість відновлення; підробка, що проявляється у зміні змісту або створенні фальсифікованих даних; а також порушення встановленого порядку маршрутизації інформації. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту настання таких наслідків, навіть якщо вони не спричинили значної матеріальної шкоди.

Суб'єктом правопорушення є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Водночас на практиці часто йдеться про осіб, які мають спеціальні знання у сфері інформаційних технологій, що підвищує суспільну небезпечність їхніх дій. Суб'єктивна сторона характеризується наявністю вини у формі умислу – як прямого, коли особа усвідомлює протиправність своїх дій і бажає настання наслідків, так і непрямого, коли допускає їх настання. Особливого значення набуває мотив і мета, особливо в умовах воєнного стану, коли втручання може бути спрямоване на підрив державної безпеки, поширення деструктивної інформації або дестабілізацію суспільства [4, с.121].

Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення значно підвищують відповідальність. До них належать вчинення діяння повторно або за попередньою змовою групою осіб, що свідчить про організований характер діяльності. Окремо виділяється спричинення значної шкоди, яка визначається у грошовому еквіваленті, а також створення небезпеки тяжких наслідків, таких як техногенні аварії, порушення роботи критичної інфраструктури, екологічні катастрофи або загибель людей. Особливо сувора відповідальність передбачена за вчинення такого правопорушення в умовах воєнного стану, що обумовлено

підвищеною вразливістю держави до кіберзагроз у цей період. Водночас закон передбачає важливе виключення: дії не визнаються кримінально караними, якщо вони здійснюються в межах законної діяльності з пошуку та виявлення вразливостей, за умови дотримання встановлених процедур.

Окремою актуальною проблемою є поширення програм-вимагачів (ransomware), які блокують доступ до даних і вимагають викуп за їх відновлення. Такі діяння в Україні кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, зокрема як несанкціоноване втручання та вимагання. Складність правозастосування полягає у використанні криптовалют як засобу розрахунку, що ускладнює ідентифікацію злочинців та визначення правового статусу викрадених активів. Це свідчить про необхідність удосконалення законодавства у сфері цифрових активів.

Таким чином, аналіз положень статті 361 Кримінального кодексу України демонструє, що законодавство загалом відповідає сучасним викликам, однак потребує подальшого розвитку. Зокрема, актуальними є питання уточнення термінології, адаптації норм до новітніх технологій, посилення відповідальності за кіберзлочини, вчинені в умовах воєнного стану, а також підвищення рівня професійної підготовки правоохоронців у сфері цифрової криміналістики. Лише комплексний підхід дозволить ефективно протидіяти кіберзагрозам і забезпечити належний рівень інформаційної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.04.2026).
2. Дрижакова Д. Ю. Визначення предмета та об’єкта несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст.ст. 361, 361-1 КК України). *International scientific journal «Internauka». Series: Jurisprudence*. 2023. № 20 (154). С. 67-71. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-20-9467
3. Стецик І. Р. Вимагання з використанням комп’ютерних технологій: кримінально-правовий аспект. *Science in the modern world: innovations and challenges*: матеріали конференції (4-6 вересня 2025 р.). 2025. С. 284-288. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2025/09/SCIENCE-IN-THE-MODERN-WORLD-

INNOVATIONS-AND-CHALLENGES-4-6.09.25.pdf#page=284 (дата звернення: 21.04.2026).
4. Басараб О. Т., Басараб О. К. Кримінально-правовий аналіз несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем та електронних комунікаційних мереж. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 319-322. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/77.

КЛЕПАР Н.М.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів

Науковий керівник: УСТРИЦЬКА Н.І.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

НЕОБХІДНА ОБОРОНА: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ЗАХИСТУ

Проблема необхідної оборони належить до найбільш дискусійних у кримінальному праві, адже вона безпосередньо пов'язана з правом людини захищати себе, інших осіб, суспільні та державні інтереси від суспільно небезпечного посягання. У реальному житті ситуації нападу часто розвиваються стрімко, не передбачувано і в умовах стресу, тому особа, яка захищається, не завжди має можливість діяти ідеально виважено. Саме тому закон надає право на необхідну оборону, але одночасно встановлює межі допустимого захисту, порушення яких може спричинити кримінальну відповідальність. Так, відповідно до ч.1 ст. 36 Кримінального кодексу України, необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту прав та законних інтересів особи, суспільства або держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої для негайного відвернення чи припинення посягання [1].

У теорії кримінального права підкреслюється, що необхідна оборона є не лише обставиною, яка виключає злочинність діяння, а й важливою гарантією реалізації права на самозахист. Водночас це право не є абсолютним: межі допустимого захисту залежать від характеру посягання, його небезпечності, обстановки, у якій відбувається оборона, та способу, який обирає той, хто захищається. У науковій літературі зазначається, що ключовою ознакою необхідної оборони є саме співмірність захисту небезпеці посягання [2, с. 223–228]. Ідеться не про математичну рівність між шкодою, заподіяною нападником, і шкодою, завданою у відповідь, а про розумну відповідність засобів захисту конкретній ситуації. Якщо особа має реальну можливість припинити напад без надмірного насильства, але свідомо обирає явно більш небезпечний спосіб, її дії можуть вийти за межі необхідної оборони. Саме ця межа між правомірним захистом і протиправною розправою є найбільш складною для судової оцінки.

Аналіз судової практики показує, що навіть за наявності конфлікту не кожне насильницьке реагування визнається необхідною обороною. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 3 листопада 2022 року у справі № 953/21580/19 було встановлено, що засуджений вистрілив у палець адвокату, який стукав у вікно його автомобіля. Захист наполягав, що це була оборона від групи осіб. Однак Верховний Суд зазначив, що якщо визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу, а бажання спричинити шкоду потерпілому, такі дії не становлять необхідної оборони і мають оцінюватися на загальних підставах [3]. Ця справа добре ілюструє, що сама по собі наявність зброї, емоційної напруги чи страху ще не доводить правомірності застосування сили.

Подібний підхід простежується і в інших рішеннях Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 31 березня 2026 року у справі № 126/2558/24 було зроблено висновок про відсутність стану необхідної оборони, хоча захист обґрунтовував свої дії посиланням на загрозу та можливе перевищення меж оборони [4]. Суд нагадав, що необхідна оборона можлива лише за наявності реального суспільно небезпечного посягання, а шкода має бути необхідною і достатньою для його негайного припинення. Якщо ж реального нападу не було, посилання на ст. 36 або ст. 118 КК України є безпідставним. Отже, у таких випадках дії особи кваліфікуються на загальних підставах як умисний злочин проти життя чи здоров’я.

Окрему увагу слід приділити перевищенню меж необхідної оборони, яке передбачене ст. 118 КК України. У науці кримінального права його визначають як умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту [2, с. 223–228]. Водночас суди враховують, що особа, яка обороняється, нерідко діє в стані раптовості, сильного душевного хвилювання або страху, тому оцінка її поведінки має бути максимально конкретною. Недопустимо механічно вимагати від людини в момент нападу холоднокровного прорахунку всіх наслідків, однак і повне виправдання явно надмірного насильства також неможливе.

Показовою є постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 листопада 2025 року у справі № 233/2245/22. Потерпілий першим напав на обвинуваченого, спричинивши перелом плеча та забиття голови. У відповідь обвинувачений, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вдарив нападника ножем у груди, від чого той помер. Верховний Суд визнав, що обвинувачений перебував у стані необхідної оборони, оскільки напад був реальним. Водночас застосування ножа в цій ситуації явно не відповідало небезпечності посягання, тому дії були перекваліфіковані на ст. 118 КК України [5]. Цей приклад демонструє, що наявність нападу сама по собі не звільняє від відповідальності за надмірну силу у відповідь.

Ще однією важливою проблемою є уявна оборона (ст.37 КК України). Вона виникає тоді, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа помилково сприйняла поведінку іншого як напад. Відповідно до ст. 37 КК України, уявна оборона має місце у разі заподіяння шкоди за обставин, що виключали суспільно небезпечний характер діяння. У наукових працях наголошується, що для правильної оцінки таких ситуацій необхідно враховувати об'єктивну можливість усвідомити відсутність нападу, а також поведінку потерпілого та психофізичний стан особи, яка діяла в помилці [2, с. 228–229].

У постанові Верховного Суду від 2 квітня 2026 року у справі № 766/6160/23 обвинувачений стверджував, що діяв у стані уявної оборони, оскільки потерпілий ішов на нього з агресивною лайкою та стиснутими кулаками. У відповідь він завдав удару ножем у живіт. Суд відмовив у кваліфікації за ст. 118 КК України, оскільки не було встановлено реального суспільно небезпечного посягання. Лише словесна агресія, лайка та наближення без фізичного нападу чи зброї не створюють невідкладної необхідності завдавати тяжке

тілесне ушкодження ножем. Отже, відсутні були підстави як для необхідної оборони, так і для уявної оборони [6].

Таким чином, межі допустимого захисту в інституті необхідної оборони визначаються не самим фактом конфлікту, а реальністю посягання, його небезпечністю, характером дій нападника та пропорційністю відповіді. Судова практика Верховного Суду свідчить про послідовне прагнення відмежувати правомірний захист від помсти чи розправи. Водночас наукова доктрина наголошує, що при оцінці оборони потрібно враховувати конкретну життєву ситуацію, психологічний стан особи, раптовість нападу та можливість обрати інший спосіб реагування. Тому правильне застосування ст. 36, 37 і 118 КК України має істотне значення не лише для кваліфікації діяння, а й для забезпечення справедливого балансу між правом на самозахист і охороною життя та здоров'я людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14 (дата звернення: 26.04.2026).
2. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Харків: Право, 2020. 584с. (дата звернення: 26.04.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 03.11.2022 у справі № 953/21580/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140869 (дата звернення: 26.04.2026).
4. Постанова Верховного Суду від 31.03.2026 у справі № 126/2558/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135349986 (дата звернення: 26.04.2026).
5. Постанова Верховного Суду від 20.11.2025 у справі № 233/2245/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132117411 (дата звернення: 26.04.2026).
6. Постанова Верховного Суду від 02.04.2026 у справі № 766/6160/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135515715 (дата звернення: 26.04.2026).

КОВАЛЬ А. М.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК (РЯБИХ) Н. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ БПЛА (FPV-ДРОНІВ): ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ, ФІКСАЦІЇ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний етап розвитку технологій характеризується активним впровадженням безпілотних літальних апаратів (БПЛА), зокрема FPV-дронів, у різні сфери суспільного життя. Особливого значення ця тенденція набула в умовах воєнного стану в Україні, де БПЛА використовуються як у військових, так і в кримінально-протиправних цілях. За офіційними даними, лише протягом 2025 року зафіксовано близько 7,5 тисяч випадків застосування FPV-дронів проти цивільних об'єктів, що обумовлює необхідність вдосконалення криміналістичних підходів до їх розслідування [6].

Як зазначає Голова Національної поліції України Іван Вигівський: «FPV-дрон — найкращий спосіб для злочинців когось ліквідувати чи пошкодити майно. Ми маємо забезпечити детекцію дронів, які злітають, і встановлювати осіб, які ними керують» [2].

Для кращого розуміння проблеми слід визначити, що безпілотний літальний апарат — це літальний апарат, призначений для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою дистанційного керування з пункту керування або в автономному режимі [4]. Своєю чергою, FPV-дрон (First Person View) є специфічним типом безпілотника, головною особливістю якого є передача відеосигналу з камери апарата в реальному часі на окуляри або монітор оператора, що забезпечує ефект присутності та високу маневреність. Така технічна особливість забезпечує точність управління, мобільність та ефективність застосування, що зумовлює їх використання як у легітимних цілях, так і для вчинення кримінальних правопорушень

З погляду криміналістики, такий апарат є не лише знаряддям кримінального правопорушення, а й носієм цифрової та матеріальної інформації, що має ключове значення для процесу доказування.

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням FPV-дронів, є вкрай складним завданням через низку об'єктивних чинників. Насамперед, управління такими дронами здійснюється дистанційно, що дозволяє оператору знаходитися на значній відстані від місця події. Це значно знижує ймовірність його безпосереднього викриття. Крім того, ситуацію ускладнює швидкоплинність самого кримінального правопорушення та можливість втрати або самознищення дрона після виконання завдання, що суттєво обмежує збирання матеріальних доказів. У воєнний час труднощі посилюються через обмежений доступ до місць подій, підвищену небезпеку для слідчих і велику кількість подібних правопорушень.

Криміналістичне розслідування кримінальних правопорушень скоєних із використанням таких засобів, починається з етапу виявлення і первинної фіксації на місці події [1; 3]. Особливість цих випадків полягає в тому, що місцевість часто має складну структуру, охоплюючи зону удару або виявлення пристрою, траєкторію його руху і можливе місцезнаходження оператора. При огляді особливої уваги потребує пошук залишків компонентів пристрою, зокрема рам, двигунів, контролерів польоту та джерел живлення. Також важливим є ідентифікація, вона включає визначення характеристик самого дрона, аналіз його технічних параметрів, серійних номерів та компонентів [3]. Через те, що більшість FPV-дронів збирається кустарним способом, кожна деталь може містити трасологічні сліди, як-от відбитки пальців або біологічні зразки, що залишилися під час збирання [3]. Важливим елементом фіксації є використання спеціалізованих технічних засобів для моніторингу, пошуку, ідентифікації та аналізу радіосигналів з метою встановлення частот управління, що дозволяє в подальшому ідентифікувати пульт дистанційного керування.

Процес ідентифікації пілота та безпілотного апарата в умовах воєнного стану значно ускладнюється через активне використання засобів радіоелектронної боротьби, які здатні спотворювати інформацію, отриману з GPS-модулів. Однак сучасна криміналістика активно застосовує методи цифрової форензики для вилучення й аналізу даних, що зберігаються у внутрішній пам'яті польотного контролера, часто відомого як «чорна скринька». Цей підхід дозволяє відтворити траєкторію польоту, точний час зльоту, а також визначити координати «домашньої точки», де перебував оператор під час запуску апарата. Крім того, апаратну ідентифікацію доповнює аналіз серійних номерів

компонентів, що відкриває можливість встановлення потенційних власників через звернення до виробників або дослідження логістичних мереж постачання необхідних деталей [3].

Важливою складовою криміналістичного забезпечення розслідування є не лише технічне виявлення компонентів БПЛА, а й належне процесуальне закріплення отриманих цифрових даних. Відповідно до Порядку використання безпілотних літальних апаратів у діяльності поліції, затвердженого наказом МВС України від 15.01.2024 № 17 [5], матеріали, отримані за допомогою БПЛА або в ході їхнього дослідження, мають бути задокументовані з дотриманням вимог щодо цілісності та автентичності цифрової інформації. Це передбачає обов'язкове відображення у протоколах слідчих дій технічних характеристик засобів детекції та параметрів перехопленого сигналу. Такий підхід дозволяє трансформувати технічні дані «чорної скриньки» або результати радіомоніторингу у доказову базу, що відповідає критеріям допустимості згідно з нормами кримінального процесуального законодавства.

Отже, незважаючи на значний прогрес у розвитку криміналістики, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням безпілотних літальних апаратів (БПЛА), досі стикається з низкою системних труднощів. Основними з них є відсутність уніфікованих методик, недостатнє технічне оснащення, низький рівень підготовки фахівців і складнощі в роботі з цифровими доказами. Проте підвищити ефективність розслідування таких правопорушень можливо за умови впровадження новітніх технологій, інтенсивного розвитку цифрової криміналістики, вдосконалення нормативно-правової бази та посилення міжнародного співробітництва. Усе це сприятиме адаптації криміналістичної практики до сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/48.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
2. Національна поліція України. URL: https://npu.gov.ua/news/fpv-dron-tse-naikrashchyi-sposib-dlia-zlochyntsiv-shchob-kohos-likviduvaty-chy-poshkodyty-maino-tomu-my-maiemo-bachyty-detektsiiu-droniv-iaki-zlitaiut-i-znaty-khto-nymy-keruie-ivan-vyhivskyi (дата звернення: 29.04.2026).

3. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський та ін. Київ, 2022. 67 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/38b7b440-86fa-4f73-8e32-4157e5125f47/content (дата звернення: 29.04.2026).
4. Повітряний кодекс України : Кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text (дата звернення: 29.04.2026).
5. Про внесення змін до Переліку закладів охорони здоров'я сфери управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій : Наказ М-ва внутр. справ України від 15.01.2024 № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0145-24#Text (дата звернення: 29.04.2026).
6. Ukrinform. Росія за минулий рік 7,5 тисячі раз застосовувала FPV-дрони проти цивільних об'єктів - генпрокурор. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/4103940-rosia-za-minulij-rik-75-tisaci-raz-zastosovuvala-fpvdroni-proti-civilnih-obektiv-genprokuror.html (дата звернення: 29.04.2026).

КОГУТ Д.В.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

Наукова керівниця: БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Н.Л.,
кандидатка юридичних наук,
професорка кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Право на приватність є одним із основоположних і невід'ємних прав людини. Юридичне закріплення воно знайшло як в Конституції України, так і в Європейській конвенції з прав людини. Під ним прийнято розуміти захищене від свавільного втручання

існування в особистій і сімейній сфері, що включає недоторканність особистого і сімейного життя, таємницю кореспонденції, захист персональних даних, недоторканність житла та інші аспекти, які дозволяють людині вільно формувати своє «внутрішнє» життя поза публічним контролем. Це право охоплює як обов'язок утримуватися від втручання з боку держави чи третіх осіб, так і обов'язок держави вживати заходів для забезпечення ефективного захисту приватності, зокрема через законодавство про персональні дані.

Особливої актуальності питання захисту права на приватність набуло після запровадження карантину внаслідок пандемії Covid-19 та повномасштабного вторгнення російської федерації. Дедалі більше сфер життя проходять процес цифровізації: електронний документообіг, електронні банківських послуг, дистанційна освіта, медичні електронні системи, соціальні мережі та штучний інтелект. Як наслідок гостро постає проблема порушення приватності через незаконне збирання, зберігання, поширення або витік персональних даних. Станом на сьогодні право на приватність трансформується з класичного «права бути залишеним у спокої» у комплексне право на інформаційну самовизначеність, що передбачає можливість особи самостійно контролювати свої персональні дані, їх обробку, поширення та використання [1, с. 28-29].

Цивільно-правовий захист права на приватність насамперед реалізується через інститут інформованої згоди суб'єкта даних на право на доступ до своїх даних, їх виправлення, блокування або видалення, а також через принципи законності, пропорційності, прозорості, мінімалізації даних та підзвітності обробників [1, с. 29]. Проте на практиці користувачі часто надають згоду на обробку даних, не усвідомлюючи повного обсягу наслідків. Це може траплятися як через неознайомлення особи з політикою конфіденційності, так і через навмисне ускладнення тексту таких політик, використання нечітких формулювань або надмірно формалізованої мови, яка ускладнює їх розуміння пересічним користувачем, що порушує принцип контекстуальної цілісності інформації. Особливо це проявляється під час реєстрації на сайтах, використання геолокаційних сервісів, відвідування веб-сайтів, дані з яких зберігаються в браузерній історії, активності в соціальних мережах через публікації або повідомлення, а також під час використання пошукових систем. [2, 178].

У разі несанкціонованої публікації даних на певній платформі чи в соцмережі найпростішим засобом захисту порушеного права

на приватність є звернення безпосередньо до адміністрації платформи, сайту чи застосунку, на якому було опубліковано інформацію, на оприлюднення якої особа не давала згоди або яка є застарілою і не відповідає дійсності. Якщо така інформація була опублікована іншим користувачем чи якщо відбудеться розголос, що платформа порушує права суб'єкта даних, особа може вимагати видалення відповідного контенту на підставі «права на забуття» або через порушення політики конфіденційності платформи.

У багатьох випадках сучасні цифрові платформи передбачають спеціальні форми та процедури подання скарг на порушення приватності. Однак ефективність такого механізму часто залежить від внутрішньої політики компанії, її готовності співпрацювати та юрисдикції, у якій зареєстрована платформа. На практиці користувачі нерідко стикаються з відмовою у видаленні даних, формальним підходом або тривалими процедурами розгляду скарг, що змушує звертатися до державних механізмів захисту.

У випадках, коли платформи ігнорують скарги чи відмовляють у їхньому задоволені, якщо врегулювання виходить за межі компетенції платформи або якщо право було порушено поза конкретною платформою, особа може використовувати інші порядки захисту. Вирішення спорів, пов'язаних із захистом персональних даних та доступом до інформації, може здійснюватися шляхом звернення до суду, який уповноважений ухвалювати рішення по суті справи, або через звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3, с. 22].

Судовий порядок захисту права на приватність наразі є одним із найефективніших цивільно-правових інструментів. Особа, чиї права порушено, має право звернутися до суду з вимогами про визнання дій щодо обробки персональних даних незаконними, припинення порушення, видалення інформації, а також відшкодування моральної та/або майнової шкоди. Доказами в таких справах, як правило, виступають офіційні повідомлення компанії чи сервісу про інцидент витоку даних, скріншоти або копії опублікованих баз даних, у яких міститься інформація про позивача, листування з компанією, що підтверджує факт порушення, технічні звіти та логи безпеки. Важливими є також докази реальних негативних наслідків порушення приватності: дзвінки та повідомлення від шахраїв, несанкціоновані спроби доступу до облікових записів, оформлення кредитів або інших послуг на ім'я потерпілого, отримання небажаної комерційної інформації тощо. Саме сукупність таких доказів дозволяє суду встановити факт

порушення, його масштаби та причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача і завданою шкодою.

Судова практика, зокрема практика Європейського суду з прав людини за ст. 8 Конвенції, підкреслює необхідність дотримання принципу пропорційності та балансу між приватністю та іншими суспільними інтересами. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що саме зберігання персональних даних, навіть без подальшого використання, вже становить втручання у приватне життя, а подальша обробка та поширення таких даних вимагають чіткої правової основи, передбачуваності та адекватних гарантій проти зловживань. Так, у справі Delfi AS v. Estonia Європейський суд з прав людини підкреслив важливість онлайн-анонімності як інструменту забезпечення свободи вираження поглядів. Водночас Суд звернув увагу на специфічні особливості Інтернету: його надзвичайну доступність, швидкість розповсюдження інформації, слабшу цензуру, широке охоплення аудиторії та здатність довготривало зберігати опубліковані дані. У результаті негативні наслідки незаконних чи образливих висловлювань у цифровому середовищі можуть бути значно серйознішими, ніж у традиційних ЗМІ [4].

Важливим механізмом захисту порушеного права на приватність у сфері персональних даних є звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Згідно зі Законами України «Про захист персональних даних» та «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», він здійснює парламентський контроль за додержанням законодавства у цій сфері.

Звернення до Уповноваженого може подаватися у письмовій формі, в тому числі й в електронній, протягом року з дня виявлення порушення прав і свобод [5]. У скарзі варто детально викласти обставини порушення, вказати суб'єкта, який обробляв дані, надати докази та сформулювати чіткі вимоги: проведення перевірки, притягнення винних до відповідальності, відновлення порушеного права. Представники Секретаріату Уповноваженого на підставі скарги проводять перевірки та фіксують факти порушень права на захист персональних даних і права на доступ до інформації. У разі встановлення правопорушення вони складають протоколи про, які надалі передаються до суду для застосовування ним адміністративних стягнень [3, с. 22]. Проте такий механізм може бути менш ефективним, якщо платформа не належить державній установі чи органу, не зареєстрована або не має представництва в

Україні, оскільки Омбусман не може проводити виїзну перевірку за кордоном, примусово витребовувати документи чи напряму накладати санкції.

Підсумовуючи можна констатувати, що хоча звернення безпосередньо до адміністрації конкретної платформи вважається найпростішим і найбільш доступним механізмом захисту права на приватність, на практиці користувачі стикаються з низкою перешкод. Через відсутність уніфікованих стандартів щодо оформлення, розміщення та доступності інформації про порядок подання скарг, користувачам нерідко складно навіть визначити, куди саме та в якій формі слід звертатися. Ще однією перешкодою стали боти на штучному інтелекті, які працюють за чітко визначеними шаблонами та алгоритмами обробки звернень. Скарги на порушення приватності, що мають нетиповий, складний або індивідуальний характер, часто не розпізнаються правильно або автоматично відхиляються. На нашу думку, задля більшої ефективності цього механізму варто було б на законодавчому рівні встановити граничний строк розгляду скарг та обов'язковість відповіді на них. На сьогодні через відсутність законодавчого регулювання скарги користувачів можуть розглядатися до кількох місяців або залишатися без належної реакції.

Список використаних джерел:

1. Бурлак О. Трансформація права на приватність у цифрову епоху. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2025.1.05 (дата звернення 29.04.2025)

2. Бірюкова А.Г., Колісникова Г.В. Цивільно-правові аспекти цифрової конфіденційності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія Право, Вип. 81: ч. 1. С.173-179

3. Гиляка О.С., Право на приватність та захист персональних даних в умовах цифровізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30, № 1. С.15-30

4. Case Delfi AS v. Estonia. *European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#_Toc442347282 (дата звернення 29.04.2025)

5. Омбусман України. Заявнику. URL: https://ombudsman.gov.ua/application (дата звернення 29.04.2025)

КОЗАК Д. Ю.,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету транспорту та механічної інженерії

Науковий керівник:
Козак (Рябих) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент. Доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Правове регулювання судово-автотехнічної експертизи в Україні ґрунтується на розгалуженій системі нормативно-правових актів, що безперервно оновлюється відповідно до динаміки суспільних потреб та вимог правозастосовної практики. Закон України «Про судову експертизу» у редакції 2026 року закріплює основоположні засади судово-експертної діяльності, зокрема незалежність, об'єктивність, повноту дослідження та наукову обґрунтованість висновків [2]. Нормативним актом визначено коло суб'єктів, уповноважених на проведення судових експертиз, встановлено вимоги до їх кваліфікації, а також регламентовано порядок атестації.

Статті 84 та 101 Кримінального процесуального кодексу України визначають висновок експерта як одне з ключових процесуальних джерел доказів. Відповідно до чинного КПК, висновок судового експерта є самостійним видом доказів, який підлягає оцінюванню судом у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження [1]. За таких умов особливого значення набуває вимога щодо мотивованості та належної обґрунтованості кожного положення експертного висновку, оскільки саме вона забезпечує його доказову цінність у межах судового розгляду.

Еволюція нормативно-правової бази відображає загальну тенденцію до посилення вимог щодо якості та достовірності судово-експертних досліджень. Необхідність виявлення так званих «негативних фактів» у процесі досліджень зумовлюється сукупністю нормативних, методологічних та організаційних чинників. Вдосконалення правових механізмів у цій сфері є необхідною передумовою забезпечення об'єктивності судочинства у справах, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами [4].

Судово-автотехнічна експертиза призначається у кримінальному провадженні з метою всебічного, повного та

об'єктивного дослідження обставин дорожньо-транспортної пригоди. Її предмет охоплює встановлення механізму ДТП, оцінювання технічного стану транспортних засобів, аналіз дій водіїв та інших учасників дорожнього руху, а також визначення причинно-наслідкових зв'язків між конкретними діями чи бездіяльністю та настанням суспільно небезпечних наслідків. Призначення експертизи здійснюється слідчим, прокурором або судом шляхом постановлення відповідної ухвали чи постанови.

Визначальним завданням автотехнічної експертизи є встановлення швидкості та траєкторії руху транспортних засобів безпосередньо перед зіткненням або іншою дорожньо-транспортною пригодою. Зазначені дані мають критичне значення для реконструкції об'єктивної картини події та забезпечення належної доказової бази. Не менш важливим є дослідження технічного стану транспортного засобу й виявлення несправностей, які могли вплинути на розвиток ДТП, зокрема стану гальмівної системи, рульового управління, освітлювальних приладів тощо.

Окрему, концептуально значущу групу питань становить оцінка відповідності дій водіїв вимогам Правил дорожнього руху та встановлення технічної можливості уникнення пригоди. У провадженнях, де внаслідок ДТП настала загибель людей або заподіяно тілесні ушкодження, обов'язковим є також призначення судово-медичної експертизи. Комплексний підхід до експертного дослідження дає змогу забезпечити повноту встановлення фактичних обставин і досягти максимальної об'єктивності висновків щодо події.

Проведення судово-автотехнічної експертизи на сучасному етапі передбачає широке використання науково-технічних засобів, спеціалізованого програмного забезпечення та актуалізованих науково-методичних матеріалів. Серед програмних продуктів, що активно застосовуються у 2025–2026 роках, — спеціалізовані комплекси для математичного моделювання руху транспортних засобів, аналізу слідів гальмування, розрахунку зупинного шляху та реконструкції механізму зіткнення [3]. Застосування таких інструментів істотно підвищує точність і відтворюваність результатів дослідження.

Водночас експертна практика виявляє низку проблем, що негативно впливають на достовірність експертних досліджень. До таких належать недостатній рівень компетентності окремих виконавців, застосування застарілих методик, неналежне документування перебігу дослідження. У сукупності ці чинники

можуть зумовити втрату доказового значення висновку або його оспорювання стороною захисту. Зазначена проблема набуває особливої гостроти у справах зі складним механізмом ДТП, оскільки саме від якості експертного висновку безпосередньо залежить перебіг кримінального провадження.

Розвиток судово-автотехнічної експертизи у 2025–2026 роках є нерозривно пов'язаним із загальною динамікою науково-технічного прогресу та процесами цифрової трансформації судово-експертної діяльності. Одним із найбільш перспективних напрямів постає впровадження систем штучного інтелекту для автоматизованого аналізу даних, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами. Алгоритми машинного навчання здатні обробляти значні масиви інформації — показники бортових реєстраторів, дані систем автоматичної фіксації порушень, матеріали відеоспостереження — та формувати науково обґрунтовані висновки щодо механізму події у значно коротші строки, ніж це є можливим за умов традиційного аналізу [5].

Суттєво розширюється й сфера застосування методів тривимірного (3D) моделювання та технологій віртуальної реальності, що використовуються для реконструкції місця дорожньо-транспортної пригоди [6]. Зазначені підходи забезпечують відтворення просторової картини події з високим рівнем точності, а також дають змогу наочно презентувати результати дослідження учасникам процесу та суду, підвищуючи переконливість і зрозумілість експертних висновків для осіб, які не володіють спеціальними технічними знаннями. У цьому контексті такі технології слід розглядати як суттєвий прогрес порівняно з традиційними схемами та фотоматеріалами.

Серед інших ключових тенденцій слід виокремити посилення ролі комплексних експертиз, зокрема медико-автотехнічних та трасолого-автотехнічних, які уможливлюють більш повне встановлення всіх обставин дорожньо-транспортної пригоди завдяки міждисциплінарному підходу. Водночас актуалізація нормативної бази є необхідною передумовою легітимного використання новітніх технологій у судово-експертній практиці. Передбачається внесення відповідних змін до методичних рекомендацій і стандартів, що регулюють проведення автотехнічних досліджень.

Судово-автотехнічна експертиза посідає центральне місце в системі доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із дорожньо-транспортними пригодами. Висновок експерта є

визначальним процесуальним документом, що забезпечує подолання суперечностей між позиціями сторін та сприяє встановленню об'єктивної істини у справі. За відсутності належним чином проведеної автотехнічної експертизи встановлення причин і механізму більшості ДТП є практично неможливим, а притягнення винних осіб до відповідальності — юридично необґрунтованим.

Практичне значення висновку автотехнічної експертизи не обмежується межами конкретного кримінального провадження. Результати такого дослідження істотно впливають на тривалість досудового розслідування: якісний і повний висновок може значною мірою скоротити строки провадження, тоді як неповний, суперечливий або оспорюваний висновок, навпаки, ускладнює процесуальне провадження та зумовлює його затягування. Відтак своєчасне призначення експертизи та належна конкретизація поставлених питань виступають ключовими передумовами ефективності всього кримінального провадження.

Подальший розвиток судово-автотехнічної експертизи в Україні має бути спрямований на підвищення її об'єктивності, достовірності та практичної результативності. Досягнення зазначеної мети потребує системних і взаємоузгоджених заходів, серед яких особливого значення набувають удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікаційних вимог до експертів, упровадження сучасних технологій та імплементація міжнародних стандартів якості. Лише комплексний підхід здатний забезпечити відповідність судово-експертної діяльності вимогам сучасного правосуддя та належний захист прав учасників кримінального провадження.

Судово-автотехнічна експертиза є не лише технічним інструментом встановлення обставин ДТП, а й фундаментальним елементом забезпечення справедливого правосуддя та захисту прав учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 23.04.2026).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 23.04.2026).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції 2025 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 23.04.2026).
4. Про судову практику у справах про злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05 (дата звернення: 23.04.2026).
5. Методичні рекомендації щодо призначення автотехнічних експертиз у кримінальних провадженнях / Міністерство внутрішніх справ України. Київ, 2025. 45 с.
6. Використання сучасних цифрових технологій у судово-експертній діяльності : наук.-практ. посіб. / за ред. О. Г. Рувіна. Київ : Київський НДІСЕ, 2024. 120 с.

КОЗАК Д. Ю.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Науковий керівник:
Козак (Рябих) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент. Доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА З ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

Сучасний стан криміналістичного розслідування транспортних злочинів зазнає істотних трансформацій під впливом технологічного прогресу. Зростання кількості та складності дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних із використанням автономних транспортних засобів, систем штучного інтелекту та цифрової інфраструктури, зумовлює появу принципово нових викликів для органів досудового розслідування [3]. Відповідно, у 2025–2026 роках спостерігається якісний стрибок у впровадженні цифрових технологій у практику кримінального судочинства

України, що потребує належного методологічного та нормативного забезпечення [4].

Традиційні підходи до розслідування дорожньо-транспортних пригод і злочинів у сфері транспорту вже не забезпечують повного охоплення масиву технічних доказів, який генерують сучасні транспортні засоби. До таких джерел належать бортові самописці, телематичні системи та дані ADAS, що вимагають залучення вузькопрофільних фахівців, здатних не лише здійснити зчитування й інтерпретацію відповідної інформації, а й коректно ввести її до процесуального обігу [3].

Ключову роль спеціаліста з транспортних технологій слід визначати як функцію «перекладача» між складним технічним середовищем і процесуальними нормами кримінального провадження [1]. Такий фахівець виступає посередником між технічними даними та юридично значущими фактами, що можуть мати істотне значення для встановлення істини у справі. З огляду на зазначене, дослідження процесуальних особливостей його залучення набуває першочергового наукового та практичного значення.

Процесуальне залучення спеціаліста у кримінальному провадженні України насамперед регламентується статтями 71–72 та 236 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує істотний розрив між нормативними приписами та правозастосовною практикою: інститут висновку спеціаліста, за оцінками окремих дослідників, зберігає формально закріплений, однак процесуально недостатньо реалізований характер. У 2025–2026 роках активного обговорення набувають законодавчі ініціативи, спрямовані на чіткіше розмежування статусу спеціаліста та експерта [2], деталізацію форм процесуального залучення, а також удосконалення механізмів юридичної відповідальності за надання неправдивих консультацій.

Серед ключових змін, актуальних у зазначений період, слід відзначити розширення переліку джерел доказування за рахунок цифрових носіїв і даних телематичних систем, а також запровадження стандартів верифікації цифрових слідів під час оформлення процесуальних документів [6].

Процесуальне оформлення участі спеціаліста передбачає складання детального протоколу залучення, фіксацію письмових пояснень і, за наявності відповідного процесуального рішення, підготовку висновку. Практика 2025–2026 років засвідчує тенденцію

до стандартизації відповідної документації, зокрема щодо обов'язкового зазначення методів і технічних засобів, використаних під час консультації. Отже, це істотно підвищує доказову вагу отриманої інформації та мінімізує ризик її оспорювання стороною захисту.

Розслідування дорожньо-транспортних пригод у 2025–2026 роках набуло якісно нового виміру внаслідок стрімкого поширення «розумних» транспортних засобів і цифрової дорожньої інфраструктури. Сучасний автомобіль фактично становить мобільне джерело криміналістично значущих даних, яке безперервно фіксує значний масив параметрів у режимі реального часу [5]. Відтак роль спеціаліста з транспортних технологій є системоутворювальною для всього процесу отримання та введення таких даних у кримінальне провадження.

Аналіз свідчить, що дані бортових самописців (EDR — Event Data Recorders) [5] сучасних автомобілів дають змогу відновити хронологію події з точністю до мілісекунд. У 2025–2026 роках більшість нових транспортних засобів, що реалізуються в Україні, оснащується стандартизованими EDR відповідно до регламентів ЄС [3]. Спеціаліст здійснює вилучення та інтерпретацію даних із застосуванням сертифікованих апаратно-програмних комплексів (CDR Bosch, Crash Data Retrieval тощо) .

Застосування 3D-моделювання та фотограмметрії на основі даних БПЛА (дронів), стаціонарних камер відеоспостереження та GPS-трекерів уможливлює точну реконструкцію місця події й траєкторій транспортних засобів. Окремої уваги потребує оцінювання впливу систем ADAS (автоматичне гальмування, утримання смуги, адаптивний круїз-контроль), адже це питання набуло критичної процесуальної ваги у 2025–2026 роках у зв'язку з поширенням напівавтономних автомобілів.

Мобільні пристрої учасників ДТП містять унікальний масив криміналістично значущої інформації: геолокаційні дані, статистику швидкості, часові мітки дзвінків і повідомлень, що дає змогу встановити факт відволікання водія [3]. Спеціаліст забезпечує коректне вилучення цих даних із дотриманням вимог цифрової криміналістики та недопущенням їх фальсифікації .

Дані з «розумних» дорожніх систем — сенсорів інтенсивності руху, адаптивних світлофорів, систем моніторингу стану покриття — формують у 2025–2026 роках самостійний клас цифрових доказів [6]. Виявлення ознак несанкціонованого втручання у бортові комп'ютери та програмне забезпечення

транспортного засобу становить окрему криміналістичну проблему, розв'язання якої неможливе без залучення спеціаліста відповідного профілю.

Відповідно до вимог кримінального процесу, необхідним є обов'язкове залучення спеціаліста для повного виявлення та фіксації цифрових слідів: сканування бортових модулів, маркування точок фіксації камер, вилучення пристроїв телематики з дотриманням вимог цифрової криміналістики [4]. Протокол огляду доповнюється технічними додатками, підготовленими спеціалістом.

Відтворення обставин ДТП здійснюється з урахуванням технічних характеристик конкретних транспортних засобів: гальмівного шляху, кутів огляду, динамічних параметрів [3]. Спеціаліст розраховує технічно обґрунтовані умови проведення та верифікує відповідність результатів цифровим даним .

Спеціаліст бере участь у підготовці технічно обґрунтованих запитань щодо обставин події, сприяє коректному сприйняттю та фіксації показань із технічним змістом, а також виявляє суперечності між показаннями та об'єктивними технічними даними.

Спеціаліст з транспортних технологій у 2025–2026 роках став невід'ємною складовою ефективного розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із транспортною сферою. Стрімкий розвиток цифрових систем транспортних засобів, поширення напівавтономного та автономного керування і глибока інтеграція транспортної та інформаційно-комунікаційної інфраструктур зумовлюють фактичну неможливість належного досудового розслідування відповідних кримінальних проваджень без залучення вузькоспеціалізованих фахівців [6].

Водночас наявна нормативно-правова база потребує істотного вдосконалення в частині чіткого визначення процесуального статусу спеціаліста, деталізації форм його участі у слідчих діях, а також стандартизації вимог до оформлення результатів [1]. Особливої уваги, як свідчить аналіз, потребує подолання розриву між нормативним приписом та практичною реалізацією. Відтак доцільним є розроблення методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів щодо взаємодії зі спеціалістами у сфері транспортних технологій.

Інтеграція спеціальних технічних знань і сучасних науково-технічних досягнень становить запоруку об'єктивного встановлення істини у кримінальних провадженнях, пов'язаних із транспортною сферою. Таким чином, подальші дослідження доцільно зосередити на питаннях процесуального статусу спеціаліста в контексті новітніх

транспортних технологій, розробленні уніфікованих стандартів цифрової криміналістики для транспортної галузі та формуванні відповідних компетентностей у системі підготовки слідчих кадрів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 23.04.2026).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 (дата звернення: 23.04.2026).
3. Методичні рекомендації щодо розслідування дорожньо-транспортних пригод з використанням цифрових технологій / Національна поліція України. Київ, 2024. 76 с.
4. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://rada.gov.ua (дата звернення: 23.04.2026).
5. Офіційний вебсайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua (дата звернення: 23.04.2026).
6. Єдиний державний реєстр судових рішень : вебсайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 23.04.2026).

КОЛЯДА А. І.
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
курсант 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового рослідування Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
ЛОГІНОВА М. В.
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
капітан поліції
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану кардинально трансформував архітектуру вітчизняного ринку праці. Масова внутрішня міграція, релокація підприємств та мобілізаційні процеси об'єктивно зумовили необхідність відходу від жорсткого формалізму Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП). Законодавчі зміни спрямовані на максимальне спрощення процедури працевлаштування, що дозволяє оперативно задовольняти кадрові потреби економіки та забезпечувати соціальний захист громадян у кризових умовах.

Фундаментальним нормативним актом, який легалізував ці процеси, став Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX. Стаття 2 цього Закону запровадила низку новел, які суттєво відрізняються від процедур мирного часу. По-перше, сторонам надано право самостійно визначати форму трудового договору, що нівелює імперативну вимогу щодо його обов'язкового письмового укладення, яка передбачена статтею 24 КЗпП [1]. По-друге, скасовано обмеження щодо встановлення випробувального терміну. Якщо раніше певні категорії осіб (неповнолітні, вагітні жінки, внутрішньо переміщені особи) звільнялися від випробування під час прийняття на роботу, то зараз роботодавець має право встановлювати його для будь-якого кандидата [2].

Окремим механізмом оперативного працевлаштування стало розширення практики укладення строкових трудових договорів. Роботодавці отримали законні підстави приймати нових працівників на визначений строк для заміщення тих, хто евакуювався, перебуває у відпустці без збереження заробітної плати або з ким призупинено дію трудового договору. У цьому контексті викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ М. В. Логінова слушно зауважує, що сучасне трудове законодавство стикається з безпрецедентними викликами, вимагаючи жорсткого балансування інтересів. Впроваджена гнучкість правового регулювання є критично необхідною як на етапі ініціації трудових відносин (спрощене працевлаштування), так і під час вирішення питань щодо процесуального порядку їх припинення або призупинення [3, с. 183].

Додатковою гарантією для працівників стала цифровізація кадрового діловодства. Закон дозволяє сторонам домовитися про використання будь-яких доступних засобів електронної комунікації для обміну документами, заявами та наказами про прийняття на

роботу. Крім того, Закон України «Про зайнятість населення» доповнився нормами, які стимулюють суб'єктів господарювання до працевлаштування внутрішньо переміщених осіб через механізми державної компенсації витрат на оплату їхньої праці [4]. Це формує економічне підґрунтя для інтеграції громадян у нові територіальні громади.

Підсумовуючи, слід констатувати, що інститут працевлаштування в Україні зазнав глибокої лібералізації. Надана роботодавцям правова гнучкість дозволила уникнути колапсу на ринку праці. Подальша еволюція трудового законодавства має бути спрямована на закріплення найбільш ефективних механізмів дистанційного та строкового працевлаштування для їх застосування у повоєнний період відбудови держави.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 15. Ст. 104. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text
3. Логінова М. В. Відмінності в процесуальному порядку припинення трудових правовідносин за різними підставами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 79, ч. 2. С. 182–186. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.27
4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text

КОРНЕЛЮК А.В.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультет транспорту та механічної інженерії,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

Науковий керівник:
КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ДОКУМЕНТАЛЬНА ЛОГІСТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АНАЛІЗ ТТН, CRM-СИСТЕМ ТА ПОДОРОЖНІХ ЛИСТІВ

Погляд на кримінальний процес крізь призму цифрової логістики дозволяє побачити докази там, де традиційна криміналістика бачить лише паперові звіти.

В умовах діджиталізації транспортної галузі логістичні дані формують об'єктивний цифровий слід (digital footprint), що має критичне значення для верифікації господарських операцій у кримінальному провадженні. Логістичні документи відображають рух товарів, маршрут транспортних засобів, взаємодію між суб'єктами господарювання та інші аспекти діяльності, що дозволяє використовувати їх для відтворення реальних подій та перевірки фактичних обставин справи.

У ширшому розумінні, документальна логістика формується на стику права, економіки та інформаційних технологій. Вона забезпечує інформаційний супровід матеріальних потоків і виступає своєрідною «цифровою тінню» господарської діяльності. Саме ця властивість робить логістичні документи особливо цінними для правоохоронних органів, оскільки вони дозволяють відтворити не лише окремі факти, а й цілісну картину подій.

Поняття документальної логістики охоплює сукупність документів і цифрових систем, які забезпечують фіксацію процесів транспортування та постачання. Її специфічною рисою є здатність забезпечувати простежуваність руху товарів, що є ключовим для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у кримінальних правопорушеннях. Згідно з науковими дослідженнями, системи відстеження дозволяють реконструювати повний ланцюг постачання та виявити відхилення або фальсифікації на будь-якому етапі [1].

У кримінальному процесі важливим є не лише наявність документів, але й їх належність, допустимість та достовірність. Логістичні документи повинні відповідати встановленим вимогам до доказів, зокрема містити чітко визначені реквізити, бути створеними у встановленому порядку та зберігати цілісність інформації.

Товарно-транспортна накладна виступає базовим документом, який підтверджує факт перевезення товару та містить інформацію про відправника, перевізника, отримувача, номенклатуру вантажу та його обсяг. Судова практика свідчить про

те, що ТТН визнається важливим, але не єдиним доказом реальності господарських операцій. Зокрема, підкреслюється необхідність оцінки ТТН у сукупності з іншими доказами. Окремої уваги заслуговує питання відсутності ТТН, оскільки вона сама по собі не може повністю підтвердити або спростувати факт здійснення операції [4]. Судова практика демонструє, що відсутність цього документа не є автоматичним підтвердженням фіктивності операції, однак істотно ускладнює процес доказування і може бути використана як додатковий аргумент у сукупності з іншими обставинами [5]. Водночас наявність правильно оформленої ТТН значно підвищує рівень доказовості та достовірності встановлених фактів.

В практичному вимірі ТТН виконує не лише облікову, а й контрольну функцію. Вона дозволяє співвіднести фактичні перевезення з бухгалтерськими даними, що є важливим у розслідуванні економічних злочинів, таких як ухилення від оподаткування, фіктивне підприємництво або незаконний обіг товарів. Як інструмент транспортного аудиту, ТТН дозволяє зіставити масу вантажу з технічними параметрами транспортного засобу (осьові навантаження, вантажопідйомність), що є об'єктивним методом виявлення фіктивних перевезень. Наприклад, суперечність між вагою товару в накладній та технічною спроможністю автомобіля може стати прямим доказом недостовірності

Подорожній лист є ще одним важливим документом у системі транспортної логістики. Він містить детальну інформацію про маршрут транспортного засобу, час його використання, витрати пального та інші параметри, які дозволяють встановити фактичне здійснення перевезення. У кримінальному провадженні цей документ може використовуватися для перевірки показань учасників процесу, встановлення місцезнаходження транспортного засобу у певний момент часу та підтвердження або спростування причетності до правопорушення. Як зазначається у спеціалізованих джерелах, подорожній лист фактично виступає внутрішнім документом обліку, який відображає реальну експлуатацію транспортного засобу [6].

Загалом подорожній лист має значну доказову цінність у поєднанні з іншими даними, такими як GPS-трекінг або записи відеоспостереження. Його аналіз дозволяє виявити невідповідності між задекларованими та фактичними маршрутами, що може свідчити про протиправну діяльність.

З розвитком інформаційних технологій дедалі більшого значення набувають цифрові системи управління взаємовідносинами з клієнтами та логістичними процесами. CRM-системи акумулюють значні обсяги даних про замовлення, взаємодію між контрагентами, часові параметри операцій та інші важливі аспекти діяльності. Ці дані можуть бути використані як електронні докази у кримінальному провадженні. Особливістю таких доказів є їхня висока деталізація та наявність часових міток, що дозволяє точно встановити послідовність подій.

Сучасні дослідження підкреслюють, що цифровізація логістичних процесів значно підвищує прозорість і контрольованість перевезень, а також сприяє накопиченню доказової інформації, яка може бути використана у правозастосовній діяльності [3]. Крім того, впровадження технологій блокчейн дозволяє забезпечити незмінність даних, що є критично важливим для їх використання як доказів у суді [2]. У перспективі можна очікувати, що поєднання різних цифрових систем (CRM, ERP, GPS-моніторинг) створить єдине інформаційне середовище логістичних процесів. Це значно спростить як господарську діяльність, так і процес доведення у кримінальних провадженнях.

Разом із тим використання документальної логістики як джерела доказів супроводжується рядом проблем. Однією з ключових є фрагментарність інформації, оскільки дані можуть зберігатися у різних системах і не завжди інтегровані між собою. Іншою проблемою є можливість фальсифікації документів або внесення недостовірних даних. Важливим аспектом також є відсутність єдиних стандартів оцінки електронних доказів, що створює певні труднощі у судовій практиці.

Перспективи розвитку документальної логістики пов’язані з подальшою цифровізацією, впровадженням електронних товарно-транспортних накладних та інтеграцією різних інформаційних систем у єдині платформи. Це дозволить підвищити рівень достовірності доказів та спростити їх використання.

Документальна логістика відіграє суттєву роль у формуванні доказової бази у кримінальному провадженні. Товарно-транспортні накладні, подорожні листи та цифрові дані CRM-систем забезпечують можливість відтворення подій, встановлення учасників операцій і перевірки їх достовірності. Водночас їх використання потребує системного підходу, оскільки лише сукупність доказів дозволяє зробити обґрунтовані висновки у кримінальному процесі.

Список використаних джерел:
1. Traceability as an integral part of supply chain logistics management. URL: https://arxiv.org/abs/1811.06358
2. Proof of Authenticity of Logistics Information with Passive RFID Tags and Blockchain. URL: https://arxiv.org/abs/2011.05442
3. Інноваційні підходи до цифровізації логістичних процесів автомобільних транспортних компаній. URL: https://www.researchgate.net/publication/386439037
4. Відсутність ТТН та реальність операцій: позиція ВС. URL: https://news.dtkt.ua/law/jurisprudence/69800
5. Облік в галузях. Відсутність ТТН чи подорожнього листа. URL: https://buh.ligazakon.net/news/180888
6. Первинна транспортна документація (транспортна первинка): договір, ТТН, CMR, подорожній лист. URL: https://news.dtkt.ua/accounting/individual-transactions/106552

КОРОВІЦЬКА К. С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету бізнесу та права ЛНТУ

Науковий керівник:
ПУНДОР Ю.О.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри права ЛНТУ

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ОСОБЛИВОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ - ВОЄННОГО СТАНУ

Правовою основою введення воєнного стану в Україні є Конституція України [1], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [2] та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [3].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування

повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Зазначений закон визначає чіткі критерії для введення воєнного стану, а також перелік прав і обов'язків держави, органів місцевого самоврядування та громадян у цей період. Наприклад, закон передбачає можливість введення обмежень на свободу пересування, право на проведення зборів, обмеження на проведення політичних акцій [4, с. 2]. Наголошуємо, що цей нормативно-правовий акт дозволяє військовим адміністраціям встановлювати додаткові обмеження прав і свобод, зокрема, комендантську годину та особливий режим пересування [2, ст. 8].

Ефективність запроваджених обмежень в умовах війни залежить не лише від встановлених заборон, а й від чітко визначеної процедури контролю за їх дотриманням. У період воєнного стану особливості застосування стягнень за порушення комендантської години та режиму світломаскування визначаються через поєднання норм КУпАП та спеціального підзаконного регулювання. Зокрема, процедурний механізм реалізації цих обмежень деталізовано у Постанові Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 8 липня 2020 року № 573 [4].

Юридичною підставою для притягнення до адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану за порушення комендантської години виступає наказ військового командування або військової адміністрації. Саме цим актом призначається комендант, визначаються точні часові межі обмежень та територія їх дії. Оскільки ці накази доводяться до відома населення через органи місцевого самоврядування та ЗМІ, їх ігнорування свідчить про наявність вини у формі умислу, що є важливою складовою адміністративного проступку. На нашу думку, подальше вдосконалення законодавства потребує чіткої фіксації відповідальності саме за порушення комендантської години в окремій статті КУпАП. Це дозволить усунути існуючу правову невизначеність, коли поліція змушена кваліфікувати перебування на вулиці як злісну непокору працівникам правоохоронних органів

(ст. 185 КУпАП) або порушення законодавства про оборону та мобілізаційну підготовку (ст. 210-1 КУпАП).

Принагідно слід проаналізувати проект закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення вимог особливого правового режиму – воєнного стану» від 15.08.2025 № 13633 [5], розроблений з метою усунення правової прогалини у регулюванні режиму воєнного стану. Його ключовим завданням є забезпечення громадського порядку та надання поліції чітких юридичних інструментів для контролю за дотриманням встановлених обмежень.

Згідно з пояснювальною запискою, необхідність прийняття акта обґрунтована досвідом, отриманим під час збройної агресії РФ. Розробники зазначають, що наразі існують складнощі з притягненням до відповідальності осіб, які порушують комендантську годину або ігнорують заборону на перебування в зонах обов'язкової евакуації. Окремий акцент зроблено на захисті дітей: законодавча неврегульованість часто ускладнювала їхню евакуацію з районів бойових дій через супротив законних представників. [1]

Основні положення законопроєкту передбачають запровадження нової статті 210-2 КУпАП. Вона встановлює адміністративну відповідальність за:

- порушення громадянами комендантської години (перебування на вулицях без спеціальних перепусток у заборонений час);
- порушення режиму світломаскування;
- перебування у населених пунктах, де оголошено обов'язкову евакуацію, без спеціальних дозволів.

Крім того, проєкт передбачає зміни до статті 262 КУпАП, які офіційно надають органам Національної поліції право здійснювати адміністративне затримання осіб, що порушують вимоги воєнного стану.

У фінансово-економічному плані реалізація закону не потребує додаткових витрат із державного бюджету. У розділі прогнозу результатів зазначено, що прийняття законопроєкту сприятиме зміцненню публічної безпеки та дозволить ефективно застосовувати санкції до порушників особливого правового режиму, що є критично важливим для обороноздатності країни.

Запровадження спеціальної норми забезпечить дотримання принципу законності, згідно з яким особа має чітко розуміти межі дозволеної поведінки та конкретні наслідки за її порушення. Крім

того, це розвантажить судову систему від справ, які сьогодні масово закриваються через відсутність складу правопорушення, оскільки саме по собі порушення комендантського режиму наразі не є самостійним адміністративним проступком.

Чітка санкція у спеціальній статті також виступить дієвим інструментом превенції, забезпечуючи належний рівень громадської безпеки в умовах воєнного стану. Це дозволить уникнути неоднозначного тлумачення норм правоохоронними органами та забезпечить дотримання фундаментального принципу правової визначеності в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 22.04.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n5 (дата звернення: 22.04.2026).

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 22.04.2026).

4. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.04.2026).

5. Проект закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення вимог особливого правового режиму – воєнного стану» від 15.08.2025 № 13633. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57083 (дата звернення: 22.04.2026).

КОРОВІЦЬКА К. С.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Науковий керівник: ГАНИЧ О.А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ ЯК КАНДИДАТА НА ВСТУП У ЄС: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Процес європейської інтеграції України пройшов тривалий шлях трансформації. У 2014 році, після Революції Гідності, Україна підписала основний стратегічний документ – Угоду про асоціацію, яка повною мірою набрала чинності з 1 вересня 2017 року [1]. До початку повномасштабного вторгнення рф відносини базувалися на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, а у 2019 році курс на членство в ЄС був закріплений у Конституції України. Станом на початок 2022 року Україна виконала Угоду на 63%, здійснивши фундаментальні зміни у більшості сфер суспільно-політичного життя.

Сьогодні Україна перебуває у переломній точці свого юридичного розвитку. Отримання статусу кандидата у 2022 році та офіційний початок переговорів про вступ у 2024 році – це не просто політичні жести, а початок повної перебудови нашої правової держави. Тепер наш міжнародно-правовий статус визначається не просто співпрацею, а поступовою інтеграцією в єдине правове поле Європи. Це означає, що українське право має перестати бути «автономним» і стати частиною великої європейської системи.

Україна має не просто вибірково копіювати закони ЄС, а повністю прийняти весь масив європейського права, який створювався десятиліттями. Основна складність тут полягає у конфлікті між швидкістю та якістю. Нам потрібно ухвалити тисячі актів у стислі терміни, але при цьому зробити так, щоб вони реально працювали, а не залишалися мертвим текстом на папері.

Окремим і найскладнішим питанням є реформа системи правосуддя та боротьба з корупцією, що складають основу першого кластера переговорів. Без реальної незалежності судів та прозорості державних інституцій прогрес за всіма іншими напрямками – від економіки до екології – буде заблокований. Це вимагає від нас зміни самої філософії правозастосування, де верховенство права має стати реальним інструментом захисту

громадянина, а не декларацією.

Також неможливо ігнорувати унікальний виклик, з яким не стикалася жодна інша країна-кандидат, а саме: проведення реформ в умовах воєнного стану. Наша правова система змушена балансувати на межі: з одного боку, необхідно забезпечувати національну безпеку та діяти жорстко, а з іншого – відповідати високим стандартам демократії та прав людини, які є обов'язковими для членства в ЄС. Це створює серйозне навантаження на Конституцію та законодавство, вимагаючи гнучких, але законних рішень.

Надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі згідно з Висновками Європейської Ради від 23-24 червня 2022 року (EUCO 24/22) та подальше рішення про відкриття переговорного процесу від 14 грудня 2023 року докорінно змінили вектор розвитку національної юриспруденції. Цей етап офіційно підкріплений Переговорною рамкою (Negotiating Framework) [2], затвердженою 25 червня 2024 року, яка визначає процедурні та сутнісні межі імплементації «acquis communautaire» у внутрішній правопорядок України [3].

Міжнародно-правовий статус кандидата накладає на національну правову систему зобов'язання щодо «глибинної конвергенції», що виходить за рамки стандартної гармонізації законодавства. Ключовим викликом є адаптація українського права до стандартів ЄС в умовах воєнного стану, що вимагає дотримання критеріїв, визначених у Висновку Європейської Комісії від 17 червня 2022 року [4]. Дослідження правової природи цього статусу є критично важливим для забезпечення системності реформ у сферах верховенства права, антикорупційної політики та фундаментальних свобод.

Реалізація статусу кандидата в ЄС відбувається в умовах безпрецедентних викликів, спричинених російською агресією. Повномасштабна війна змусила Україну переорієнтувати ресурси на оборону, що об'єктивно уповільнило темпи реформ та імплементацію Угоди про асоціацію. Окремі європейські норми наразі потребують адаптації до умов воєнного стану, а низка проектів може бути реалізована лише після завершення бойових дій. Це створює ситуацію, де європейська інтеграція змушена конкурувати за увагу та ресурси з пріоритетами національного виживання.

Водночас війна суттєво змінила економічний ландшафт: Україна стала довгостроковим реципієнтом міжнародної допомоги,

оскільки оборонні потреби поглинають майже половину бюджету. Безпекові ризики стримують активність європейського бізнесу та інвестиції, попри ініціативи щодо лібералізації торгівлі. У стані «війни на виснаження» обмеженість фінансових, кадрових та політико-дипломатичних ресурсів не дозволяє повною мірою забезпечити динаміку європейського напряму, оскільки весь суспільний дискурс зосереджений на протистоянні агресії [5, с.17-18].

Аналіз міжнародно-правового статусу України як кандидата на вступ до ЄС свідчить, що держава перебуває на етапі найскладнішої правової трансформації з часів проголошення незалежності. Отримання статусу кандидата та затвердження Переговорної рамки 2024 року остаточно перевели процес євроінтеграції з політичної площини у площину жорстких юридичних зобов'язань щодо «глибинної конвергенції».

Головним висновком є те, що успіх інтеграції в умовах «війни на виснаження» залежить від здатності національної правової системи до адаптивності. Необхідно знайти баланс між вимогами воєнного часу та стандартами ЄС, особливо у сферах верховенства права та антикорупційної політики (Кластер 1), які є фундаментом для всього переговорного процесу. Попри об'єктивне уповільнення темпів реформ через дефіцит ресурсів та зосередженість на обороні, європейський курс залишається безальтернативним вектором розвитку.

Таким чином, статус кандидата для України – це не лише право на майбутнє членство, а насамперед дієвий інструмент внутрішньої модернізації. Перемога у війні має супроводжуватися розбудовою такої правової системи, яка буде повністю сумісною з європейським правовим простором, забезпечуючи надійний захист прав людини та інвестиційну привабливість держави у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. Accession negotiations with Ukraine: General Negotiating Framework : approved by the Council of the European Union on 21 June 2024, presented on 25 June 2024. Council of the European Union, 2024. 20 p. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/hzmfw1ji/public-ad00009en24.pdf

3. Висновки Європейської Ради від 23–24 червня 2022 року. Brussels, 2022. EUCO 24/22. URL:https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf

4. Висновок Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі: Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради від 17 черв. 2022 р. COM(2022) 407 final. Брюссель: Європейська Комісія, 2022. 23 с. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022DC0407

5. Гонтар В. Євроінтеграція: чинник російської агресії // Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи: (Київ, 9 травня 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. – Київ: ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. С.17-18. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2112/files/0272b88d-fb7b-412a-a591-5dd7c7f98766.pdf

КОРОСТИЛЬОВА А.В.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м.Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т.О.
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м.Дніпро

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Освітній процес доцільно визначати як ключовий чинник становлення особистості, який формує необхідні передумови для подальшої реалізації засудженими свого права на працю, а також для здійснення наукової, творчої чи інших видів самореалізації. У цьому контексті доступ до освіти виступає невід'ємною складовою правового статусу осіб, які відбувають покарання, оскільки саме через освітню діяльність забезпечується реальне втілення принципу визнання людини найвищою соціальною цінністю.

Варто акцентувати увагу на тому, що, незважаючи на встановлені законодавством обмеження, зумовлені правовим статусом засуджених, їхнє право на здобуття повної загальної середньої освіти не може бути звужене. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), освітній вплив, який охоплює як загальну, так і професійну освіту, визначається одним із провідних засобів виправлення та ресоціалізації осіб, що відбувають покарання. Він реалізується у взаємозв'язку з іншими інструментами, зокрема режимом відбування покарання, залученням до суспільно корисної праці, застосуванням пробаційних механізмів та організацією виховної роботи. Водночас норми, закріплені у ст. 107 та ст. 125 КВК України, покладають на державу обов'язок забезпечити безоплатність і доступність здобуття середньої освіти в установах виконання покарань із дотриманням загальнонаціональних освітніх стандартів [1].

Нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності у межах пенітенціарної системи має комплексний і багаторівневий характер. Зокрема, Закон України «Про освіту» закріплює базові принципи державної політики у сфері освіти та визначає стратегічне значення знань для суспільного розвитку. Водночас Закон України «Про повну загальну середню освіту» деталізує організаційно-правові засади функціонування цієї освітньої сфери. Специфіка правового регулювання, зумовлена умовами ізоляції, відображена у Порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 526, яким врегульовано процедуру здобуття повної загальної середньої освіти як повнолітніми засудженими, так і неповнолітніми особами, що перебувають під вартою [2].

Вказаний нормативно-правовий акт закріплює дієвий механізм реалізації конституційного права на освіту в умовах виконання кримінальних покарань. Зокрема, ним передбачено організацію функціонування закладів загальної середньої освіти трьох ступенів у виховних колоніях. Відповідно до ч. 3 ст. 125 КВК України, на державу покладається обов'язок забезпечення осіб, які навчаються, необхідними освітніми ресурсами, зокрема підручниками, зошитами та іншими навчальними матеріалами, на безоплатній основі [1].

Водночас організація освітнього процесу в установах виконання покарань характеризується низкою специфічних рис, зумовлених режимом ізоляції. Одним із визначальних негативних чинників є соціальна відокремленість засуджених, яка спричиняє певний дисбаланс між гуманістичною спрямованістю освіти як

засобу виправлення та її індивідуальним сприйняттям окремими особами як форми примусового впливу або додаткового навантаження. За таких умов знижується результативність освітніх заходів, що, своєю чергою, зумовлює потребу у впровадженні нових підходів до організації навчання. Такі підходи мають бути спрямовані на формування внутрішньої мотивації та усвідомлення освіти як дієвого інструменту ресоціалізації, а не як елементу покарання [3, с. 173].

У науковій літературі, присвяченій аналізу функціонування пенітенціарної системи, поряд із проблемами, офіційно окресленими Міністерством юстиції України (зокрема, обмеженим фінансовим забезпеченням, зношеністю матеріально-технічної бази та недостатнім рівнем цифровізації), акцентується увага і на низці системних недоліків. До них, зокрема, належать:

1)низький рівень зацікавленості засуджених у здобутті освіти;

2)кадрова недостатність, що проявляється у браку кваліфікованих спеціалістів, підготовлених до роботи в умовах установ виконання покарань;

3)недостатньо ефективна взаємодія між адміністраціями установ та педагогічним персоналом;

4)прогалини у нормативно-правовому регулюванні, зокрема відсутність чітко визначених механізмів впровадження дистанційного навчання;

5)неповною мірою реалізований принцип людиноцентризму в організації освітнього процесу в органах Державної кримінально-виконавчої служби України [4, с. 215].

Поряд із наявними проблемами доцільно також звернути увагу на позитивні зрушення, пов’язані з інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність установ виконання покарань, зокрема розширенням доступу до мережі Інтернет. Такі зміни відкривають нові можливості для впровадження дистанційних форм навчання та застосування сучасних освітніх платформ, що сприяє саморозвитку осіб, які відбувають покарання [5].

Водночас практичний досвід засвідчує існування ще однієї вагомої проблеми: значна частина засуджених має недостатній рівень базової освіти. За таких обставин опанування повної загальної середньої освіти на початкових етапах ускладнюється, що зумовлює необхідність першочергового забезпечення саме базового освітнього рівня як основи для подальшого навчання та освітнього зростання.

Підсумовуючи сучасний стан організації освітнього процесу в установах виконання покарань, слід відзначити його відносну стабільність із поступовою позитивною динамікою розвитку. Водночас одним із пріоритетних напрямів подальшого вдосконалення залишається інтеграція дистанційних форм навчання в цілісну систему освіти засуджених. Модернізація освітньої складової має розглядатися як невід'ємний елемент загальної стратегії реформування кримінально-виконавчої системи України. Використання інформаційно-комунікаційних технологій при цьому виступає ключовим засобом забезпечення доступу до якісних освітніх ресурсів, що додатково підтверджується законодавчим закріпленням можливості користування мережею Інтернет особами, які відбувають покарання [6, с. 115–116].

З огляду на викладене, постає необхідність концептуального перегляду ролі освіти у процесі виконання кримінальних покарань. Позбавлення волі не може зводитися виключно до ізоляційної та каральної функції, а повинно також передбачати формування умов для ресоціалізації засуджених і сприяння їхньому інтелектуальному розвитку як особистостей.

Освіта в умовах виконання кримінальних покарань виконує не лише функцію передання знань, а й слугує засобом відновлення соціальної справедливості та формування у засуджених внутрішньої мотивації до корекції власної поведінки. Особливого значення це набуває щодо молоді, чий світогляд перебуває на етапі становлення. Інвестування в освітній розвиток осіб, які відбувають покарання, доцільно розглядати як елемент забезпечення суспільної безпеки, оскільки воно сприяє формуванню особистості, орієнтованої на правомірну поведінку, соціальну адаптацію та активну, конструктивну участь у житті суспільства.

Список використаних джерел:

1.Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15 (дата звернення: 25.04.2025).

2.Про затвердження Порядку організації здобуття повної загальної середньої освіти засудженими до позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, а також неповнолітніми особами, взятими під варту: постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 526 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.04.2025).

3.Чечин М. Ю. Сучасний стан освіти засуджених до позбавлення волі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. № 23. С. 173–176.

4.Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Кроссроуд, 2011. 298 с.

5.Створюємо умови для здобуття вищої освіти засудженими // Офіційний вебсайт Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: https://kvs.gov.ua/new/note/13183 /(дата звернення: 25.04.2025).

6.Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2015. 246 с.

КОРХ І. В.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основоположну роль у системі джерел права соціального забезпечення посідає Конституція України – ухвалена 28 червня 1996 року. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Згідно з Конституцією Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Ці засади мають визначальне значення для здійснення

права людини на соціальний захист в Україні.

Конституція України визначає право на соціальний захист / соціальне забезпечення (ст. 46). Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Тому право на соціальний захист має на меті убезпечити кожного від можливості настання певних соціальних ризиків.

Конституція України гарантує кожному право на достатній життєвий рівень, що включає харчування, одяг і житло (ст. 48), а також право на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 49). Держава забезпечує функціонування системи охорони здоров'я, яка має бути доступною та у визначених випадках безоплатною для всіх осіб, що перебувають під її юрисдикцією [2]. На думку авторки, ці положення є ключовими для формування ефективної соціальної політики, оскільки вони визначають базові стандарти життя та рівень соціальної захищеності населення. Водночас важливим є не лише їх закріплення, а й реальне забезпечення на практиці.

Зокрема, система соціального страхування охоплює широкий спектр соціальних ризиків: тимчасову втрату працездатності, інвалідність, безробіття, народження дитини, догляд за дитиною тощо. Це свідчить про комплексний характер соціального захисту як правового інституту. Саме такий підхід дозволяє охопити всі можливі соціальні ризики та забезпечити належний рівень захисту громадян.

Водночас у практиці реалізації соціальних прав існують певні проблеми, зокрема невідповідність розміру соціальних виплат фактичному прожитковому мінімуму, нерівномірність доступу до соціальних послуг, а також часті зміни законодавства, що впливають на стабільність соціальної системи [3].

Також слід відзначити складність адміністративних процедур отримання соціальної допомоги, що часто ускладнює доступ громадян до гарантованих державою соціальних виплат і послуг. Це свідчить про необхідність подальшого реформування системи соціального захисту.

Можна зазначити, що соціальний захист це система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що гарантується і реалізовується державою для забезпечення гідного життя, тобто матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку лю-

дини. Соціальний захист є, з одного боку, функціональною системою, тобто системою напрямків, за якими вона здійснюється, а, з іншого інституціональною, тобто системою інститутів, що її забезпечують (держава, профспілки та інші громадські організації) [4, с. 35].

Конституція встановила низку гарантій права на соціальний захист. Тому згідно з Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (14 січня 1998 р.) право на забезпечення за таким страхуванням мають застраховані громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та члени їх сімей [5]. Таким чином, конституційні норми знаходять своє подальше закріплення та розвиток у галузевому законодавстві, що забезпечує їх практичну реалізацію.

Іншою проблемою є нерівномірність доступу до соціальних послуг у різних регіонах України, що призводить до порушення принципу рівності громадян у реалізації соціальних прав. Це особливо актуально для сільських та віддалених територій [6].

Отже, Конституція України як ключове джерело права соціального забезпечення закріплює норми, що безпосередньо регулюють відносини у цій сфері, і має найвищу юридичну силу. Вона визначає базові правові засади функціонування системи соціального захисту та гарантує право на соціальний захист як одне з основоположних прав людини. Відтак право на соціальний захист є комплексним, конституційно гарантованим правом фундаментального значення, забезпечення якого покладається на державу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

2. Про соціальні послуги: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73)

3. Теорія держави і права: Навч. посіб. А. М. Колодій, В. В.Копейчиков, С. Л. Лисенко та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В.Копейчикова. К. : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

4. Про пенсійне забезпечення: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст.10)

5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. №1058-IV Відомості Верховної Ради України. 2003. №º49-51. Ст.376.

6. Бідак В. Складові системи державного регулювання соціального розвитку і соціального захисту / В. Бідак. Україна:

аспекти праці. 2004. № 1. с. 35.

КОСТРИЦЯ Б.І.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Державний податковий університет

Науковий керівник: КАСЬЯНЕНКО Л.М.
доктор юридичних наук, професор,
Державний податковий університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Здійснення ефективного фінансового контролю зі сторони держави є важливим в контексті забезпеченні ефективного управління фінансовими ресурсами країни, особливо в умовах воєнного стану. Воєнний стан характеризується ростом бюджетних витрат, пов'язаних з фінансуванням оборони, соціальною підтримкою населення, відновленням інфраструктури та функціонуванням державних установ, які власне і потрібно перевіряти на доцільність їхнього спрямування [1, с. 39]. Власне дотримання проведення фінансового контролю ґрунтується на низці ключових принципів (рис. 1).

Аналізуючи рис. 1, варто відзначити, що дотримання вище наведених принципів передбачає ефективність проведення фінансового контролю, особливо в умовах військового стану, в яких витрачені кошти мають мати тільки цільове спрямування.

В Україні правове регулювання фінансового контролю із врахуванням воєнного стану ґрунтується на нормативних актах, які визначають особливості функціонування державних інституцій та механізмів державного контролю за доцільністю та напрямками використанням фінансових ресурсів держави. Зокрема, важливу роль відіграють Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3] та постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану» [4], які встановлюють спеціальні умови здійснення контрольних процедур у період воєнних викликів. Водночас базовим нормативним документом у цій сфері залишається Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового

контролю в Україні» [5], який визначає ключові принципи та механізми проведення фінансового контролю зі сторони держави.

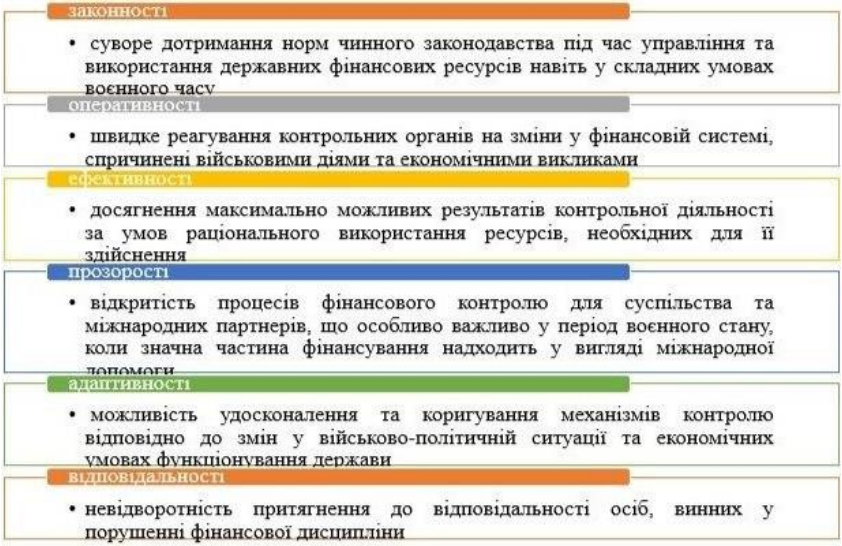

Рисунок 1. Характеристика ключових принципів фінансового контролю в умовах воєнного стану в Україні

Джерело: [1, с. 41; 2, с. 36]

Окрім ключових нормативних законодавчих актів важливу роль відіграють нормативно-правові акти, які регулюють бухгалтерський облік, аудиторську діяльність, функціонування фінансових установ, ринків капіталу, а також механізми парламентського нагляду за використанням коштів бюджету України. У цілому сукупність таких документів формує комплексну правову систему, яка має забезпечувати ефективне розпорядження державними коштами та контролювати напрямки їх використання.

Ефективність нормативно-правового регулювання фінансового контролю також відображається у динаміці індексу сприйняття корупції (рис. 2), а також у статистичних даних Держфінмоніторингу, в яких містяться результати проведення фінансового контролю. Аналіз даних, представлених на рис. 2, свідчить, що проблема корупції в Україні й надалі залишається актуальною, хоча після 2014 р. простежується поступове покращення відповідних показників. За результатами 2023 р. Україна отримала 36 балів зі 100 можливих в Індексі сприйняття

корупції. За цим показником країна знаходиться на одному рівні з такими державами, як Бразилія, Алжир та Сербія, і поступається країнам, що мають 37 балів, зокрема Албанії, Аргентині, Гамбії, Ефіопії та Замбії. Незважаючи на певну позитивну динаміку, рівень сприйняття корупції все ще залишається одним із ключових викликів у міжнародній оцінці ефективності діяльності державних інституцій України.

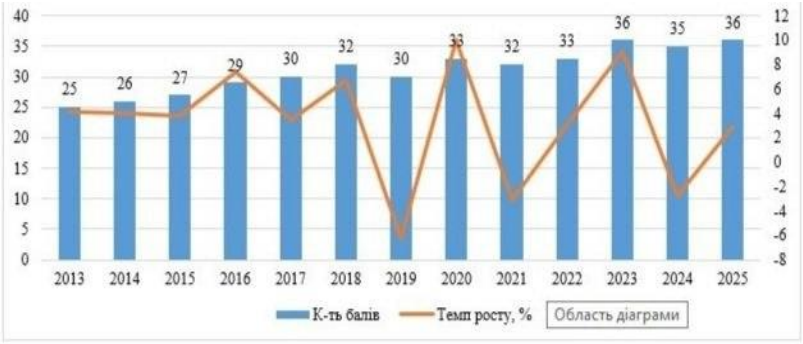

Рисунок 2. Динаміка Індексу сприйняття корупції в Україні за період 2013-2025 рр., бали

Джерело: [6]

На основі даних Держфінмоніторингу, в 2024 р. було виявлено фінансові операції на суму близько 7,6 млрд грн, що пов'язані з незаконним походженням коштів або їх протиправним використанням [7]. На рис. 3 представлено розподіл цих фінансових потоків за категоріями посадових осіб, що дозволяє проаналізувати структуру виявлених випадків відмивання коштів. Аналіз наведених даних свідчить, що найбільша частка таких правопорушень пов'язана з діяльністю керівників державних підприємств та державних службовців, що вказує на наявність суттєвих проблем у сфері управління державними фінансовими ресурсами та свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів фінансового контролю, а також про підвищену вразливість державних інституцій до корупційних ризиків.

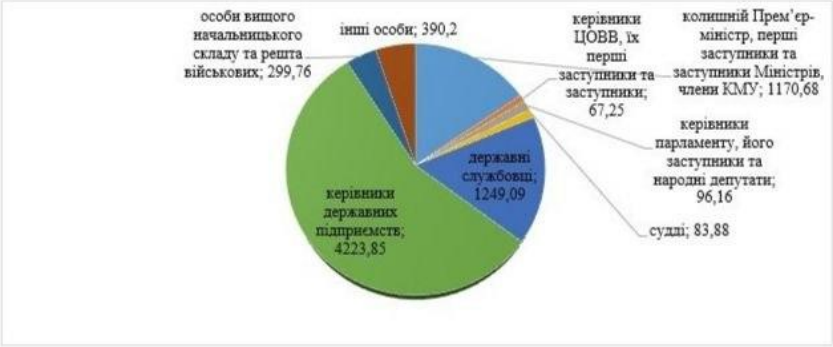

Рисунок 3. Посадова структура відмивання коштів в Україні за період 2024 р., млн. грн.

Джерело: [7]

Отже, вище наведені показники свідчать про недостатню ефективність фінансового контролю в Україні та викликають необхідність зміни нормативно-правового регулювання саме в контексті відповідальності за неправомірне розпорядження державними коштами, особливо в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Бардаш С. Удосконалення державного фінансового контролю: праксеологічний дискурс. *Облік і фінанси.* 2022. № 3. С. 38–45. URL: https://afj.org.ua/storage/pdf/924-udoskonalennya-derzhavnogo-finansovogo-kontrolyu-prakseologichniy-diskurs.pdf (дата звернення 13.03.2026)

2. Вербицька В. І., Болдовська К. П., Мошківський В. В., Бредіхін В. М. Співвідношення понять державного фінансового контролю та аудиту. Комунальне господарство міст. Серія: *Економічні науки.* 2023. № 2. С. 34–38. DOI: https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-2-176-34-38 .

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення 13.03.2026)

4. Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-п#Text (дата звернення 13.03.2026)

5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. Дата

оновлення 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text (дата звернення 13.03.2026)

6. Corruption Perceptions Index 2025. URL: https://www.transparency.org/en/countries/ukraine (дата звернення 13.03.2026)

7. Державна служба фінансового моніторингу. Інформація щодо підготовлених та переданих до Національного антикорупційного бюро України узагальнених матеріалів з 01.01.2024 по 31.12.2024 року. 2024. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/440/2024/24.12.31_%D0%9D%D0%90%D0%91%D0%A3%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf (дата звернення 13.03.2026)

КОСТЮК Д.О.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної
поліції України, Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м.Дніпро

Науковий керівник: БАБАНІН С.В.,
Кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального
права та кримінології,
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро

БАНДИТИЗМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Бандитизм, передбачений Кримінальним кодексом України (ст. 257), належить до особливо небезпечних злочинів проти громадської безпеки і водночас є класичним проявом організованої злочинності [1]. Його суспільна небезпека полягає не лише у можливих наслідках конкретних нападів, а й у самому факті існування стійкого, озброєного об'єднання, здатного системно вчиняти насильницькі посягання. Саме тому законодавець сконструював цей склад як усічений: кримінальна відповідальність

настає вже на стадії створення банди або вступу до неї, незалежно від того, чи були фактично вчинені напади.

Основним безпосереднім об'єктом бандитизму виступає громадська безпека, під якою розуміється стан захищеності суспільства від організованих, насильницьких і, головне, озброєних посягань. Водночас це кримінальне правопорушення має складну багатооб'єктну природу, адже в процесі функціонування банди практично неминуче створюється загроза або заподіюється шкода життю і здоров'ю людей, їхній власності, свободі пересування, а також нормальній діяльності підприємств, установ і організацій. Таким чином, громадська безпека є основним об'єктом, а життя, здоров'я, власність та інші соціальні блага – додатковими [2, с.284].

Об'єктивна сторона бандитизму проявляється у трьох альтернативних формах, кожна з яких є самостійною підставою для кримінальної відповідальності. Перша форма – це організація озброєної банди. Вона охоплює весь комплекс дій, спрямованих на створення стійкого злочинного об'єднання: підбір учасників, налагодження внутрішньої структури, визначення лідера, розподіл ролей, забезпечення конспірації, придбання чи виготовлення зброї, планування майбутніх нападів. Важливо, що кримінальне правопорушення вважається закінченим уже з моменту створення такої групи, навіть якщо жоден напад ще не було здійснено. Друга форма – участь у банді – є ширшою за безпосередню участь у нападах. Вона включає сам факт вступу до банди та виконання будь-яких функцій, спрямованих на забезпечення її діяльності: фінансування, надання транспорту, приміщень, засобів зв'язку, розвідки, укриття учасників тощо. Третя форма – участь у нападі, вчинюваному бандою – охоплює ситуації, коли особа не є постійним членом банди, але усвідомлює її характер і цілі та долучається до конкретного нападу. У такому разі відповідальність настає саме за бандитизм, а не лише за те кримінальне правопорушення, яке становить зміст нападу.

Суб'єктивна сторона бандитизму характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що бере участь у створенні або діяльності озброєної стійкої групи, і бажає цього. Обов'язковою ознакою є спеціальна мета – вчинення нападів на підприємства, установи, організації або окремих осіб. Без встановлення цієї мети дії не можуть кваліфікуватися як бандитизм. Водночас мотиви можуть бути різними: корисливими, помстою, політичними чи іншими, і вони не впливають на кваліфікацію, хоча можуть враховуватися при призначенні покарання [3, с.14-15]. Суб'єктом

кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, що підкреслює підвищену небезпечність цього діяння.

Ключовим елементом правильної кваліфікації є встановлення ознак банди як особливої форми організованого злочинного об'єднання. По-перше, це чисельність – група має складатися щонайменше з двох осіб, хоча на практиці часто йдеться про більш складні структури. По-друге, стійкість – одна з найважливіших ознак, що означає не випадковість об'єднання, а його стабільність, тривалість існування, згуртованість, наявність внутрішньої дисципліни, ієрархії та узгодженості дій. По-третє, озброєність – обов'язкова ознака, яка полягає у наявності зброї хоча б у одного учасника за умови, що інші знають про це і допускають її використання. При цьому не має значення, чи застосовувалася зброя фактично – достатньо потенційної можливості її використання. По-четверте, мета – вчинення нападів, що відрізняє банду від інших форм організованої злочинності [4, с.66-67].

Особливу складність у правозастосуванні становить відмежування бандитизму від суміжних складів кримінальних правопорушень, насамперед розбою (ст. 187) і вимагання (ст. 189). Головна відмінність полягає в об'єкті посягання: якщо для розбою і вимагання основним є право власності, то для бандитизму – громадська безпека. Крім того, бандитизм завжди передбачає наявність організованої, стійкої та озброєної групи, тоді як розбій може бути вчинений навіть однією особою і не потребує обов'язкової озброєності (хоча вона може виступати кваліфікуючою ознакою). Вимагання ж відрізняється характером погрози: якщо при бандитизмі та розбої йдеться про негайне застосування насильства, то при вимаганні – про можливість його застосування в майбутньому. Важливо також, що бандитизм є усіченим складом і вважається закінченим раніше, ніж відповідні посягання на власність.

На практиці нерідко виникають ситуації, коли дії банди додатково кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень. Наприклад, якщо банда здійснила розбійний напад, дії її учасників кваліфікуються за ст. 257 і відповідною частиною ст. 187. Такий підхід обумовлений тим, що бандитизм охоплює сам факт існування та діяльності банди, тоді як конкретні кримінальні правопорушення становлять самостійні посягання.

Сучасні проблеми застосування норми про бандитизм пов'язані насамперед із диспропорціями у санкціях та змінами криміногенної ситуації. Зокрема, мінімальний строк покарання за бандитизм є нижчим, ніж за деякі кваліфіковані види розбою, що викликає критику з боку науковців. Дискусійною є також обов'язковість конфіскації майна, оскільки не всі випадки бандитизму мають корисливий характер. В умовах воєнного стану проблема набуває особливої актуальності через поширення нелегальної зброї, підвищену мобільність злочинних груп і загальне ускладнення контролю з боку держави. Це вимагає не лише вдосконалення кримінального законодавства, а й посилення превентивних заходів, оперативно-розшукової діяльності та координації правоохоронних органів [4, с.67].

Отже, бандитизм є складним багатоелементним кримінальним правопорушенням, правильна кваліфікація якого залежить від встановлення всіх обов'язкових ознак банди та чіткого розмежування форм участі у ній. Його небезпечність полягає не тільки у фактичних наслідках, а й у самій здатності організованої озброєної групи системно загрожувати громадській безпеці, що обумовлює необхідність суворого кримінально-правового реагування.

Список використаних джерел**:**

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 21.04.2026).
2. Фоменко А. Є., Ткаченко П. І., Ткаченко А. О. Бандитизм: кримінологічний вимір. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 282-286. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.41.
3. Миргород В. О., Володіна О. О. Бандитизм (ст. 257 КК України), розбій (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України) і проблеми співвідношення цих складів злочинів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 5/2. С. 13-17. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2021.5(2).2.
4. Жолоб Ю.О., Кулик Л.М. Бандитизм в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 24 лист. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 65-68.

Красовська Д.В.,

здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти факультет транспорту та механічної інженерії,
Луцький Національний Технічний Університет,
м.Луцьк

Науковий керівник – **КОЗАК (РЯБИХ) Н.В,**
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права Луцького національного технічного
університету

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ В МІЖНАРОДНИХ ЛОГІСТИЧНИХ ЛАНЦЮГАХ ПОСТАЧАННЯ

Сучасна трансформація міжнародної торгівлі та перехід до глобалізованої моделі «Логістика 4.0» докорінно змінили архітектуру транскордонної злочинності. Сьогодні контрабанда в міжнародних логістичних ланцюгах постачання (Supply Chain Management — SCM) розглядається криміналістичною наукою не як дискретний акт переміщення заборонених предметів, а як складну операцію з інтеграції незаконних об'єктів у легальні магістральні потоки [5].

Криміналістичний аспект розслідування таких злочинів вимагає від слідчого та експерта не лише знань у галузі права, а й глибокого розуміння інженерних особливостей контейнерних перевезень та принципів роботи автоматизованих систем керування портами [8].

Криміналістична характеристика контрабанди в логістичних ланцюгах відзначається аномально високим рівнем інтелектуалізації. Згідно з аналітичними звітами Europol та UNODC, злочинні угруповання перейшли від примітивних методів до стратегії «розчинення» (dissolving), де незаконний вантаж стає частиною легальної інфраструктури [4, 5]. Зокрема, метод «blind hook» (сліпий гачок) дозволяє злочинцям використовувати авторитет великих торговельних корпорацій як прикриття: заборонені предмети завантажуються в контейнер легального експортера на етапі очікування в порту. У таких випадках кваліфікація злочину здійснюється за ст. 201 КК України (контрабанда культурних цінностей та зброї) або ст. 201-1 КК України (контрабанда лісоматеріалів), залежно від об’єкта посягання [1].

Слідова картина в таких розслідуваннях еволюціонувала від фізичних відбитків до складних цифро-матеріальних комплексів.

Матеріальні сліди сьогодні включають використання промислових адгезивів, що імітують заводську герметизацію, та застосування лазерної різки металу. Проте домінуючу роль у доказуванні починають відігравати інформаційні сліди в системах Electronic Data Interchange (EDI). Криміналістичному аналізу підлягають не лише самі накладні, а й метадані: IP-адреси, з яких вносилися зміни в маніфест, та час затримки сигналу GPS-трекера [3]. Відповідно до Наказу ДФС № 501, технічні засоби митного контролю повинні фіксувати ці аномалії для подальшого використання у кримінальному провадженні як електронних доказів [7].

Тактика проведення слідчих дій, зокрема огляду транспортних засобів, вимагає переходу до принципів неінвазивного інспектування (Non-Intrusive Inspection — NII) [6].

У міжнародних хабах, де фізичний розтин кожного контейнера економічно неможливий, криміналістика спирається на методи радіографії. Спеціаліст-криміналіст має вміти ідентифікувати зони різної щільності («фантомні зони»), які не відповідають заявленій специфікації товару [10]. При цьому процесуальне оформлення огляду має відповідати нормам Кримінального процесуального кодексу України, забезпечуючи безперервність ланцюга зберігання доказів (chain of custody).

Окремим аспектом є використання технологій штучного інтелекту та Big Data аналітики як методу криміналістичного прогнозування. Сучасні алгоритми виявляють «профілі ризику», аналізуючи нелогічні маршрути — наприклад, коли товар із Південної Америки прямує до Європи через порти Африки без економічної доцільності [9].

Така «географічна аномалія» є класичним індикатором спроби розірвати ланцюг цифрового стеження. Також об'єктом дослідження стає фінансова складова, що вимагає залучення фахівців із фінансових розслідувань для аналізу транзакцій у криптовалютах [5].

Міжнародна взаємодія у межах спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams — JITs) трансформується у спільний кіберпростір розслідування. Використання захищених каналів зв'язку, таких як SIENA, дозволяє криміналістам провести «віртуальну реконструкцію» злочину [5]. Особливого значення набуває метод «контрольованої поставки», де криміналістичне забезпечення полягає в установці прихованих сенсорів всередині партії товару. Це дозволяє задокументувати момент розкриття

контейнера кінцевим отримувачем, що є ключовим для доказування умислу в суді [2].

Крім того, сучасна криміналістична методика розслідування контрабанди має враховувати екологічні аспекти. Під виглядом легального експорту вторинної сировини часто приховуються небезпечні відходи. У таких випадках експертиза потребує залучення фахівців із радіологічного контролю відповідно до міжнародних стандартів WCO [3].

Процесуальне оформлення вилученого майна в логістичних терміналах також ускладнюється питаннями юрисдикції, що вимагає чіткої взаємодії через канали Interpol [6].

На завершення варто підкреслити, що ефективність розслідування контрабанди в міжнародних ланцюгах постачання сьогодні прямо пропорційна здатності слідчих органів інтегрувати методики кібер розслідувань у класичну тактику огляду та обшуку [8].

Тільки через комплексний аналіз «життєвого циклу» вантажу — від моменту створення електронної заявки до фінального розвантаження — можна ідентифікувати реальних організаторів транснаціональних злочинних мереж. Криміналістична наука повинна випереджати злочинні технології, впроваджуючи методи блокчейн-верифікації доказів та автоматизованого аналізу ризиків [9, 10].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Статті 201, 201-1 (Контрабанда). [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14]
2. Мировська В. В. Криміналістичне забезпечення розслідування контрабанди товарів у великих розмірах. [URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/]
3. World Customs Organization (WCO). SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade. [URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/safe_package.aspx]
4. UNODC. Global Container Control Programme (CCP). [URL: https://www.unodc.org/unodc/en/piracy/container-control-programme.html]
5. Europol. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA 2024). [URL: https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report]
6. Interpol. Guide on Illicit Goods and Supply Chain Security. [URL: https://www.interpol.int/en/Crimes/Illicit-goods]

7. Наказ ДФС України № 501. Про затвердження Порядку застосування технічних засобів митного контролю. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0848-12]
8. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. [URL: https://arm.naiau.kiev.ua/]
9. European Commission. Customs Risk Management Framework (CRMF). [URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-controls/customs-risk-management_en]
10. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. [URL: http://dspace.onua.edu.ua/]

КРИШТОП Д. А.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: Орлова Т. А.,
ORCID ID:000-0002-7635-1160
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ, канд. юрид. наук, доцент
м. Дніпро

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВБИВСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Судово-медична експертиза у провадженнях про вбивства грає ключовою роль у встановленні об'єктивних обставин злочину та забезпечує принцип верховенства права в кримінальному судочинстві. У сучасних умовах вільного доступу до інформації спостерігається тенденція удосконалення способів підготовки, вчинення і приховування злочинів, в тому числі й умисних вбивств. Це вимагає постійного підвищення кваліфікації працівників поліції, а також вдосконалення методик судово-медичних досліджень із

забезпеченням їх наукової обґрунтованості. Висновки експертів часто виступають вирішальними доказами у провадженнях, від яких залежить кримінально-правова кваліфікація злочину та забезпечення винесення справедливого судового рішення. Водночас на практиці виникає низка проблем, пов'язаних із якістю й недостатньою уніфікацією методик проведення експертних досліджень та неоднозначністю інтерпретації висновків.

Судово-медична експертиза у провадженнях про вбивства в Україні характеризується особливостями, що зумовлені правовою регламентацією і практикою її реалізації в кримінальному судочинстві. Вона є обов'язковим видом експертиз у випадках насильницької смерті людини, яка настає внаслідок протиправних дій, нещасного випадку або суїциду. Саме висновок судово-медичного експерта дозволяє встановити причину смерті, характер та механізм утворення тілесних ушкоджень, час настання смерті та багато інших важливих обставин події. Наприклад, у ситуаціях вчинення вбивства із застосуванням холодної зброї експерт може визначити кількість ушкоджень, їх глибину, напрямок і послідовність нанесених ударів та інші важливі обставини злочину [1].

В Україні така експертиза проводиться у межах державних спеціалізованих установ системи охорони здоров'я, що забезпечує її процесуальну легітимність. Особливістю також є тісна інтеграція експертної діяльності з вимогами Кримінального процесуального кодексу України, який визначає порядок призначення та використання висновку експерта як джерела доказів. Водночас важливою рисою є значна залежність якості експертизи від результатів проведення таких слідчих дій, як огляд трупу на місці події, допитів свідків, вилучення знарядь і засобів спричинення смерті, тощо.

Проведення судово-медичних експертиз у провадженнях про вбивства супроводжується низкою проблем, що впливають на якість та доказову цінність висновків експертів. Однією з них є несвоєчасне призначення експертизи або запізніле направлення об'єктів дослідження, що призводить до втрати важливої доказової інформації. Наприклад, у випадках пізнього огляду тіла можуть бути втрачені ознаки ушкоджень, які мають значення для встановлення механізму їх спричинення. Що в свою чергу ускладнює реконструкцію події злочину та може вплинути на правильність кваліфікації кримінального правопорушення. Додатково проблемою є недостатня якість первинного огляду місця події слідчими, що зменшує обсяг інформації, доступної експерту [2; 3]. У результаті

експерт змушений працювати з неповними або спотвореними вихідними даними.

Іншою суттєвою проблемою є неоднозначність або обмеженість методик судово-медичного дослідження, що застосовуються на практиці. У деяких випадках експерти використовують різні підходи до інтерпретації однакових ушкоджень, що може призводити до різних висновків у подібних ситуаціях. Наприклад, при визначенні давності настання смерті різні експерти можуть дійти різних висновків через відсутність єдиних уніфікованих критеріїв. В подальшому це створює ризик сумнівів у достовірності експертного висновку під час судового розгляду. Також спостерігається проблема застарілості окремих методичних рекомендацій, які не враховують сучасні досягнення науки.

Важливою практичною проблемою є також недостатня взаємодія між слідчими та судово-медичними експертами. Нерідко експерт отримує неповну інформацію про обставини події, що обмежує можливість всебічного аналізу. Наприклад, відсутність даних про початкове положення тіла на місці його виявлення або характер оточуючої обстановки (характеристики температури повітря, вологості, особливостей ґрунту, тощо) може ускладнити встановлення важливих обставин. У деяких випадках слідчі не формулюють достатньо чітких питань для експерта, що впливає на зміст висновку. В подальшому дані обставини призводять до необхідності призначення додаткових або повторних експертиз, що затягує кримінальне провадження [2].

Суттєвим викликом є також матеріально-технічне забезпечення судово-медичних установ. У ряді випадків лабораторії не мають сучасного обладнання для проведення молекулярно-генетичних або токсикологічних досліджень. Наприклад, неможливість оперативного проведення ДНК-аналізу може уповільнити встановлення особи потерпілого або підозрюваного. Обмежені ресурси також впливають на якість зберігання та дослідження біологічних зразків. Як результат є ризики втрати або деградації доказового матеріалу. У результаті знижується загальна ефективність експертного забезпечення кримінального судочинства.

Окрему проблему становить людський фактор, зокрема рівень професійної підготовки окремих експертів. Недостатній досвід або відсутність регулярного підвищення кваліфікації може призводити до помилок у висновках. Наприклад, неправильна оцінка характеру ушкоджень може вплинути на визначення способу

їх спричинення. Також існує ризик суб'єктивізму при інтерпретації складних або неоднозначних медичних даних. Що особливо критично у провадженнях про вбивства, де експертний висновок часто має вирішальне значення [4]. Отже, сукупність зазначених проблем свідчить про необхідність системного вдосконалення судово-медичної експертизи на практиці.

Вирішення проблем практичного застосування судово-медичної експертизи у провадженнях про вбивства потребує комплексного підходу, що охоплює як організаційні, так і нормативно-методичні заходи. Насамперед необхідно забезпечити своєчасне та якісне проведення первинних слідчих дій із належною фіксацією обставин місця події, що дозволить експерту отримувати повну та достовірну вихідну інформацію. Важливим є оновлення та уніфікація методик судово-медичних досліджень відповідно до сучасних наукових досягнень, зокрема у сфері ДНК-аналізу та цифрових технологій. Окрему увагу слід приділити підвищенню кваліфікації експертів шляхом системного навчання, стажувань і впровадження міжнародних стандартів експертної діяльності. Також необхідно зміцнити матеріально-технічну базу експертних установ, забезпечивши їх сучасним лабораторним обладнанням і програмним забезпеченням [5].

Список використаних джерел:

1. Бершов Г. Є. Теоретико-правові та праксеологічні основи використання спеціальних знань при розслідуванні військових злочинів : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2024. 410 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/959a2411-029d-49f0-ab7e469652fe77a3/content?trackerId=15a163407f39c4ae (дата звернення: 28.04.2026)

2. Гудков І. І. Спеціальні медичні знання у методиці розслідування вбивств: поняття та зміст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 467–471. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/110.pdf. (дата звернення: 28.04.2026)

3. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с. URL: https://uacademic.info/ua/document/0523U100193 (дата звернення: 28.04.2026)

4. Бурнос О. О. Актуальні питання використання знань судової медицини під час розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024.

Вип. 82. Ч. 3. С. 59–64. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.9 (дата звернення: 28.04.2026)

5. Мішалов В.Д., Козлов С.В., Войченко В.В., Хижняк В.В., Петрошак О.Ю., В'юн В.В., Моргун А.О. Оцінка тілесних ушкоджень як доказів неналежного поводження і катувань у відповідності до «Стамбульського протоколу», «Стамбульської конвенції» і «Римського статуту». Навчальний посібник. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 200 с. URL: https://repo.dma.dp.ua/9342/1/2025%20%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf (дата звернення: 28.04.2026)

КРЯЧКО Т.Ю.,
студентка 4 курсу факультету юстиції,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Науковий керівник: БАКАЙ Ю.Ю.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ

Насьогодні агрохолдинги в Україні формуються як складні інтегровані утворення, що поєднують виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку, логістику, експортні операції та фінансове управління в межах єдиної корпоративної структури. Розвиток подібних об'єднань пов'язаний із трансформаціями аграрного сектору, що відбулися після переходу до ринкової економіки, приватизації земельних ресурсів і появи нових форм господарювання. Великі корпоративні аграрні структури виникли як відповідь на потребу підвищення ефективності використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, а також як механізм залучення інвестицій у сільське господарство.

Правове регулювання діяльності агрохолдингів в Україні здійснюється на основі ключових нормативно-правових актів, серед яких центральне місце посідають Конституція України [1] як базовий акт, що закріплює право власності на земельні ділянки та підприємницьку діяльність, Земельний кодекс України [2], який визначає порядок використання земель сільськогосподарського призначення, а також Цивільний кодекс України [3], що регулює майнові та договірні відносини, зокрема оренду земельних ділянок та корпоративні права. Важливе значення має також Закон України «Про оренду землі» [4], який безпосередньо встановлює механізми передачі земельних ділянок у користування аграрним підприємствам. У сукупності ці нормативні акти формують правову основу функціонування агрохолдингів, визначаючи правила володіння, користування земельними ресурсами та організації господарської діяльності в аграрному секторі.

Організаційна побудова агрохолдингу характеризується вертикальною інтеграцією, за якої окремі підприємства або структурні підрозділи виконують різні функції в єдиному виробничому циклі. Сільськогосподарські підприємства займаються вирощуванням зернових, технічних та кормових культур, тваринницькі комплекси забезпечують виробництво м'яса, молока або іншої продукції, переробні підприємства здійснюють глибоку переробку сировини, логістичні підрозділи відповідають за транспортування, зберігання та експорт [5, с.213]. Управління всіма елементами відбувається централізовано через материнську компанію або керуючий центр, який координує фінансові потоки, інвестиційні проєкти та стратегічний розвиток.

Формування агрохолдингів в Україні значною мірою зумовлене особливостями земельних відносин. Земельний фонд перебуває переважно у приватній власності фізичних осіб, які передають ділянки в оренду аграрним підприємствам. Агрохолдинги акумулюють великі масиви орендованих земель через укладання договорів із пайовиками, що забезпечує масштаб виробництва та оптимізацію витрат. Масштабність оброблюваних площ створює передумови для використання сучасної техніки, автоматизації виробничих процесів і впровадження інноваційних технологій у рослинництві й тваринництві.

Економічна діяльність агрохолдингів охоплює широкий спектр операцій, пов'язаних із виробництвом і реалізацією аграрної продукції. Значна частина продукції орієнтована на зовнішні ринки, що визначає залежність від кон'юнктури світових цін, валютних

коливань і торговельної політики інших держав [6, с. 18-24]. Експорт зернових культур, олійних, продуктів переробки формує вагому частку валютних надходжень країни, а великі аграрні компанії відіграють суттєву роль у забезпеченні експортного потенціалу. Водночас діяльність агрохолдингів пов'язана з ризиками, які виникають унаслідок зміни кліматичних умов, коливань урожайності, нестабільності світових ринків і внутрішньої економічної ситуації.

Технологічний розвиток агрохолдингів супроводжується активним впровадженням цифрових рішень у виробничі процеси. Системи точного землеробства, використання супутникового моніторингу, автоматизовані системи управління технікою, аналіз великих масивів даних сприяють підвищенню ефективності використання ресурсів. Застосування сучасних агротехнологій спрямоване на оптимізацію норм внесення добрив, засобів захисту рослин, підвищення врожайності та зниження витрат [7, с. 97-102]. У тваринництві використовуються автоматизовані системи доїння, контролю годівлі та моніторингу стану поголів'я.

Соціальний аспект функціонування агрохолдингів проявляється у впливі на розвиток сільських територій. Великі аграрні компанії забезпечують робочі місця, інвестують у розвиток інфраструктури, підтримують соціальні проєкти в громадах, де здійснюється господарська діяльність. Участь у фінансуванні освітніх, культурних і медичних ініціатив сприяє підвищенню рівня життя населення в сільській місцевості. Водночас концентрація земельних ресурсів у руках великих компаній викликає дискусії щодо впливу на дрібних виробників і структуру аграрного сектору.

Правове регулювання діяльності агрохолдингів в Україні базується на нормах господарського, земельного, податкового та корпоративного законодавства. Діяльність таких структур здійснюється через мережу юридичних осіб, які можуть мати різні організаційно-правові форми. Особливості правового статусу пов'язані з необхідністю дотримання вимог щодо використання земель, екологічних стандартів, податкових зобов'язань і корпоративного управління [8, с. 286]. Регуляторне середовище впливає на умови ведення бізнесу, доступ до ресурсів і можливості розвитку аграрних компаній.

Екологічний вимір діяльності агрохолдингів набуває дедалі більшого значення в контексті глобальних змін клімату та підвищення вимог до сталого розвитку. Інтенсивне використання земельних ресурсів потребує впровадження заходів щодо

збереження родючості ґрунтів, раціонального використання водних ресурсів і зниження негативного впливу на довкілля. Використання сівозмін, мінімального обробітку ґрунту, органічних добрив і сучасних технологій сприяє підтриманню екологічної рівноваги. Дотримання міжнародних стандартів екологічної безпеки стає умовою доступу до окремих ринків і співпраці з іноземними партнерами.

Логістична інфраструктура агрохолдингів включає елеватори, склади, транспортні засоби, портові термінали та інші об'єкти, що забезпечують зберігання й транспортування продукції. Розвиток логістики пов'язаний із необхідністю забезпечення безперервності постачання, зниження витрат на транспортування та підвищення конкурентоспроможності продукції. В умовах обмежень транспортної інфраструктури та змін у міжнародній торгівлі аграрні компанії змушені адаптувати свої логістичні стратегії, використовуючи альтернативні маршрути й способи доставки.

Кадрова політика агрохолдингів спрямована на формування кваліфікованого персоналу, здатного працювати з сучасною технікою та технологіями. Підготовка фахівців здійснюється через співпрацю з навчальними закладами, внутрішні програми навчання та підвищення кваліфікації. Потреба в спеціалістах із агрономії, інженерії, логістики, фінансів і управління визначає структуру кадрового потенціалу аграрних компаній [9, с. 4-12]. Розвиток людського капіталу виступає фактором підвищення ефективності діяльності та впровадження інновацій.

Функціонування агрохолдингів відбувається в умовах постійних змін економічного середовища, що зумовлює необхідність адаптації стратегій розвитку. Диверсифікація виробництва, розширення асортименту продукції, вихід на нові ринки та впровадження інноваційних рішень формують напрями трансформації аграрного бізнесу. Вплив глобальних економічних процесів, інтеграція у світові ринки та розвиток міжнародної співпраці визначають перспективи подальшого розвитку агрохолдингів в Україні.

Отже, узагальнення характеристик агрохолдингів свідчить про їхню роль як складних багатофункціональних структур, що поєднують виробництво, переробку, фінанси й логістику в єдиній системі. Розвиток таких об'єднань відображає еволюцію аграрного сектору країни та його інтеграцію у світову економіку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
4. Про оренду землі»: Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text
5. Ахмедов Г.В. Особливості використання земель сільськогосподарського призначення агрохолдинговими компаніями: організаційно-правові питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 6. С. 213–215 URL: https://lsej.org.ua/6_2019/52.pdf
6. Самсонова Я.О., Федюк В.В. Правове забезпечення діяльності аграрних холдингів в Україні: історичний аспект та проблеми сучасного стану. *Право і суспільство.* 2020. №2. Ч. 2. С. 18–24 URL: https://elar.navs.edu.ua/items/94c31705-92ad-4b34-9941-95d3a63d7f2e
7. Урсолова А.В., Рибалко К.Р. Соціальна спрямованість та діяльність агрохолдингових компаній в Україні. *Вісник Запорізького національного університету.* Юридичні науки. 2020. № 1. С. 97–102 URL: https://www.lsej.org.ua/6_2018/49.pdf
8. Дударенко В. В. Поняття аграрних холдингів як суб'єктів аграрних правовідносин. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 4. С. 286-290 URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2016_4_66.pdf
9. Шпикуляк О. А., Мороз Н. В., Шпикуляк О. В. Аграрна економіка України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи розвитку. *Економіка України.* 2022. № 2. С. 4–12. URL: https://modecon.mnau.edu.ua/issue/41-2023/shpykuliak.pdf

КУЗЬМИЧ С. В.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний етап розвитку цивілізаційного поступу характеризується тотальною цифровізацією, що докорінно трансформує архітектуру приватного простору особи. Масштабне впровадження технологій в розвиток соціальних мереж та збільшення в використанні систем штучного інтелекту зменшила значення традиційних фізичних меж приватності. У цьому контексті фундаментального значення набуває ч. 1 ст. 32 Конституції України, яка проголошує недопустимість втручання в особисте і сімейне життя особи [1]. Ця конституційна норма є основою для всіх правил цивільного права, адже саме цивільне право дає засоби для реального захисту особистого простору.

У цивільному праві приватне життя розглядається як частина життя людини, що включає її самостійність, сімейні стосунки, релігійні погляди та стан здоров'я. Право на таємницю приватного життя за своєю суттю є особистим немайновим правом, що забезпечує соціальну самостійність особи[2]. Згідно з ч. 1 ст. 301 Цивільного кодексу України, фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, про відносини у сім'ї, а також про інші події особистого життя [3].

Нормативну основу цього права складають також положення ст. 302 Цивільного кодексу України, які регламентують право на інформацію та межі її поширення [3]. Важливо зауважити, що національне законодавство має інтерпретуватися крізь призму практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Зокрема, у справі «Німіц проти Німеччини» суд зазначив, що поняття «приватне життя» є широким і не підлягає вичерпному визначенню, включаючи право на встановлення та розвиток відносин з іншими людьми. У вітчизняному контексті аналогічна позиція простежується у справі «Пантелеєнко проти України», де було

констатовано порушення ст. 8 Конвенції через несанкціоноване розголошення конфіденційних відомостей під час обшуку. Класифікація елементів приватності традиційно охоплює таємницю кореспонденції (ч. 1 ст. 306 ЦК), телефонних розмов та сімейного життя, проте цифрова ера додає до цього переліку «цифровий профіль» особи.

Проблема «цифрового сліду» стає ключовим викликом для приватності. Кожна дія користувача в мережі Інтернет фіксується, що призводить до розмивання меж між публічною та приватною сферами. Персональні дані, згідно зі ст. 2 Закону України «Про захист персональних даних», є інформацією про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [4].

Одним із найважливіших інструментів захисту в цифрову епоху є «право на забуття», яке активно реалізується в межах Загального регламенту про захист даних (GDPR) ЄС. Для України актуальною є перспектива імплементації аналогічних норм, що дозволять особі вимагати видалення своїх даних із пошукових систем за певних умов. Особливу загрозу становить несанкціонований збір даних через автоматичне зчитування та створення профілів. Такі дії без згоди особи, що передбачена ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», є правопорушенням [5]. Використання штучного інтелекту посилює ці ризики через можливість алгоритмічної дискримінації та прихованої обробки даних, що порушує концепцію «інформаційного самовизначення» — права особи самостійно контролювати поширення відомостей про себе.

Система цивільно-правового захисту включає як превентивні, так і відновлювальні заходи. Відповідно до ст. 278 Цивільного кодексу України, якщо особисте немайнове право особи порушене у газеті, книзі, кінофільмі або в програмі радіо чи телебачення, особа має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації [3]. В умовах мережі Інтернет це трансформується у вимогу видалення контенту або блокування доступу до нього.

Важливим аспектом є відшкодування моральної шкоди за ст. 23 Цивільного кодексу України [3]. Специфіка доказування в цифрових справах полягає у необхідності підтвердження глибини психологічних страждань, викликаних широким розголосом приватної інформації (вірусний ефект). Окрему складність становить відповідальність провайдерів. Згідно зі ст. 18 Закону України «Про електронні комунікації», постачальники мереж

повинні забезпечувати конфіденційність повідомлень, проте механізм їхньої цивільної відповідальності за транзитний контент потребує чіткішої деталізації [6].

Підсумовуючи, слід зазначити, що цифровізація вимагає модернізації понятійного апарату цивільного права. Стаття 32 Конституції України має отримати нове дихання через закріплення на законодавчому рівні права на цифрову приватність та інформаційну автономію.

На основі проведеного мною дослідження, щодо вдосконалення вітчизняного законодавства пропонуються наступні рекомендації:

1. ***Модернізація понятійно-категоріального апарату цивільного законодавства.*** Необхідним вбачається оновлення положень Книги другої Цивільного кодексу України шляхом імплементації дефініції «цифрова репутація» як об'єкта особистих немайнових прав. Обґрунтуванням цієї пропозиції є те, що в умовах мережевого суспільства соціальне сприйняття особи формується переважно через масив цифрової інформації. Закріплення цього поняття на рівні закону дозволить забезпечити більш ефективний захист суб'єктів від специфічних видів посягань, таких як цифрова дифамація або несанкціоноване створення «цифрових двійників».

2. ***Гармонізація національного законодавства про захист даних із європейськими стандартами.*** Пріоритетним завданням є прийняття нової редакції Закону України «Про захист персональних даних», яка повинна базуватися на положеннях Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR). Ключовим елементом такої реформи має стати нормативна регламентація «права на забуття». Це дозволить особі в цивільно-правовому порядку вимагати від володільців даних видалення застарілої або неактуальної інформації, що є критично важливим для реалізації конституційного принципу невтручання в особисте життя в умовах безстрокового зберігання даних у глобальній мережі.

3. ***Посилення цивільно-правової відповідальності за делікти у цифровому середовищі.*** Необхідно встановити спеціальні правила відповідальності за порушення конфіденційності для суб'єктів, які використовують системи штучного інтелекту та алгоритмічну обробку даних. Обґрунтуванням виступає асиметрія можливостей між звичайною фізичною особою та високотехнологічними структурами. Впровадження механізмів підвищеної відповідальності за витік даних або неправомірний профайлінг стимулюватиме розробників

програмного забезпечення дотримуватися принципу «приватність за замовчуванням», що відповідає духу ст. 32 Конституції України.

Лише через системне зміцнення та адаптацію цивільно-правових гарантій до технологічних реалій сьогодення можливе реальне забезпечення збереження людської гідності та приватності. Такий підхід дозволить утвердити ці категорії не як декларативні гасла, а як найвищі конституційні цінності, що мають дієвий механізм захисту в сучасному цифровому світі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 26.04.2026).
2. Лаговська Н.В. Імплементація європейських стандартів захисту прав дитини в національне законодавство України Нове Українське право Спецвипуск, Т. 2 Видавничий дім Гельветика. 2022. С. 7-15.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 26.04.2026).
4. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 34. Ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 26.04.2026).
5. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 26.04.2026).
6. Про електронні комунікації: Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX // Відомості Верховної Ради України. 2021. № 6. Ст. 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20 (дата звернення: 26.04.2026).

КУЧМІЙ К. Р.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету права та економіки,
Міжнародний університет,
м. Одеса

Науковий керівник: ПАСЕЧНИК О. В,,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний університет,
м. Одеса

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Питання правового статусу військовополонених залишається одним із найбільш чутливих у системі міжнародного гуманітарного права. У період міжнародного збройного конфлікту військовополонений перестає бути звичайним комбатантом і набуває спеціального правового становища, яке повинно гарантувати йому захист від насильства, приниження, репресій, незаконного переслідування та інших форм жорстокого поводження. Саме тому міжнародно-правове визначення статусу військовополоненого має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення.

Основним міжнародно-правовим джерелом, що визначає статус військовополонених, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року. Саме вона встановлює, хто має право на статус військовополоненого, які гарантії належать таким особам, які обмеження можуть до них застосовуватися та які обов'язки покладаються на державу, що їх утримує [1]. Додатковий протокол I 1977 року уточнює коло осіб, які мають право на статус комбатанта і, відповідно, на статус військовополоненого в разі потрапляння під владу супротивної сторони [2].

Згідно з Женевською конвенцією III, до військовополонених належать, зокрема, особи зі складу збройних сил сторони конфлікту, члени ополчення та добровольчих загонів, а також інші категорії осіб, прямо передбачені статтею 4 Конвенції [1]. Уже на цьому рівні видно, що міжнародне право не зводить статус військовополоненого лише до факту захоплення у полон. Вирішальним є правовий зв'язок особи зі стороною конфлікту та відповідність міжнародно-правовим критеріям комбатанта.

У цьому аспекті слушною є позиція О. В. Пасечник, яка у праці про статику та динамізм міжнародно-правового регулювання підкреслює, що сучасна система джерел міжнародного права вимагає комплексного тлумачення правових норм, а не їх ізольованого сприйняття [2, с. 100-103]. Це повною мірою

стосується і статусу військовополонених: він формується на стику договірних норм, звичаєвого права, тлумачень МКЧХ, міжнародних моніторингових звітів і загальних принципів міжнародного гуманітарного права.

Правовий статус військовополоненого включає кілька ключових елементів. По-перше, це право на гуманне поводження. Конвенція прямо забороняє будь-які незаконні дії чи бездіяльність, що можуть спричинити смерть військовополоненого або серйозну загрозу його здоров'ю [1]. Полонені повинні бути захищені від актів насильства, залякування, образ і публічної цікавості. Це не декларативне положення, а ядро всього правового режиму військового полону.

По-друге, важливим елементом є право на повагу до честі та особистості. Військовополонені зберігають людську гідність незалежно від свого статусу. Саме тому міжнародне гуманітарне право не допускає перетворення полону на форму приниження, помсти чи політичного тиску. У сучасних умовах це набуває особливої ваги через поширення цифрових технологій, коли публікація відео чи фото з полоненими може використовуватися як інструмент психологічного тиску.

По-третє, складовою статусу військовополоненого є право на належні умови тримання, харчування, медичну допомогу та комунікацію. МКЧХ у сучасних коментарях до Третьої Женевської конвенції наголошує, що захист полонених охоплює весь період від моменту захоплення до остаточного звільнення та репатріації. Це означає, що правовий статус військовополоненого не можна розуміти вузько, лише як заборону катувань; він включає також позитивні обов'язки держави щодо забезпечення належного режиму інтернування.

По-четверте, суттєвим лементом є захист від незаконного кримінального переслідування. Військовополонений не може бути покараний лише за факт законної участі у бойових діях як комбатант. Водночас він може нести відповідальність за воєнні злочини чи інші міжнародні злочини, але лише з дотриманням усіх процесуальних гарантій, передбачених Конвенцією [1]. Саме ця межа між легітимною участю в конфлікті та караними порушеннями є одним із найскладніших аспектів практичного застосування статусу військовополоненого.

По-п'яте, невід'ємним елементом статусу є право на звільнення та репатріацію після припинення активних бойових дій. Ця вимога прямо закріплена в Женевській конвенції ІІІ [1].

Праця О. В. Пасечник та О. С. Єрофеєвої цінна тим, що авторки не обмежуються суто договірним описом статусу військовополонених, а наголошують на наявності проблем правозастосування. Вони слушно звертають увагу на те, що в сучасних умовах головна проблема полягає вже не в нестачі міжнародно-правових норм, а в їх систематичному порушенні та недостатній ефективності механізмів примусу до виконання [4, с. 493-495]. З цим варто погодитися: Третя Женевська конвенція залишається детальною та змістовною, однак реальний захист полонених залежить від добросовісності сторін конфлікту та ефективності міжнародного контролю.

У цьому контексті особливого значення набуває діяльність ООН та МКЧХ. Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини щодо поводження з військовополоненими та особами, які вибули з бою, у контексті збройного нападу Російської Федерації проти України демонструє, що основні ризики для полонених виникають на всіх етапах: від моменту захоплення до інтернування, допитів, судового переслідування та репатріації [5].

Сучасні українські дослідники цілком обґрунтовано пов'язують статус військовополонених із проблемою імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство. Г. Татаренко та Л. Котова наголошують, що одним із слабких місць залишається недостатня чіткість національних механізмів реагування на порушення прав військовополонених, а також потреба у кращому нормативному врегулюванні соціальних гарантій для осіб, звільнених із полону [6, с. 60-62]. Ю. Гелемей додатково підкреслює роль моніторингових механізмів ООН у фіксації порушень і формуванні доказової бази для подальшого міжнародного переслідування винних осіб [7].

На мій погляд, міжнародно-правовий статус військовополонених доцільно визначати як сукупність передбачених нормами міжнародного гуманітарного права прав, гарантій, обов'язків і захисних механізмів, що виникають у зв'язку з потраплянням комбатанта або іншої уповноваженої міжнародним правом особи під владу супротивної сторони під час міжнародного збройного конфлікту та забезпечують гуманне поводження, захист гідності, безпеки, здоров'я, справедливого процесу, звільнення і репатріації.

Отже, міжнародно-правовий статус військовополонених має комплексний характер і формується насамперед положеннями Третьої Женевської конвенції та Додаткового протоколу І. Його

зміст охоплює право на гуманне поводження, повагу до гідності, належні умови тримання, медичну допомогу, процесуальні гарантії, а також право на звільнення і репатріацію після завершення активних бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Third Geneva Convention) of 12 August 1949 / International Committee of the Red Cross. URL: https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/35606.

2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977 / International Committee of the Red Cross. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/470-AP-I-EN.pdf.

3. Пасечник О. В. Статика та динамізм міжнародно-правового регулювання в аспекті системи джерел сучасного міжнародного права. *Нове українське право.* 2023. № 3. С. 96-105. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.14.

4. Пасечник О. В., Єрофеєва О. С. Проблеми правового статусу військовополонених. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини (1 листоп. 2024 р., м. Одеса). Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 490-495. URL: https://hdl.handle.net/11300/29114.

5. Treatment of prisoners of war and persons hors de combat in the context of the armed attack by the Russian Federation against Ukraine, 24 February 2022 – 23 February 2023 / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 2023. URL: https://ukraine.ohchr.org/en/treatment-prisoners-war-and-persons-hors-de-combat-context-EN.

6. Татаренко Г. В., Котова Л. В. Проблеми імплементації норм міжнародного гуманітарного права щодо правового статусу військовополонених. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2023. № 3. С. 57–63. DOI: https://doi.org/10.32782/cuj-2023-3-9.

7. Гелемей Ю. М. Становище військовополонених в сучасній російсько-українській війні та захист їх прав Організацією Об'єднаних націй. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2*025. Т. 5, № 91. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.13.

ЛИКОВА А.В.
здобувач вищої освіти першого рівня, факультет Право
Дніпровський державний університет внутрішніх справ м. Дніпро

Науковий керівник: **ФОКША Л. В.**
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційне право особи на судовий захист є непорушним навіть в умовах воєнного стану. Право на ефективне цивільне судочинство закріплено у ст. 2 ЦПК України, де визначено, що «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави» [1]. Водночас ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами... Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється» [2]. Таким чином, попри надзвичайні умови, конституційний стандарт справедливого судочинства залишається незмінним.

Початок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. спричинив безпрецедентні виклики для судової системи України. Як констатує Терех О.А., «через повномасштабне вторгнення перед судовою системою України постала низка викликів, що пов'язані із належним здійсненням судочинства і забезпеченням судового захисту прав та свобод осіб. Активні бойові дії, тимчасова окупація певних територій України зумовили труднощі для відправлення правосуддя» [3, с. 427]. Зокрема, «від початку повномасштабного вторгнення через ворожі обстріли 150 приміщень 139 судових установ зазнали пошкоджень різного ступеня аж до повного руйнування та розкрадання майна» [3, с. 427]. Для подолання цього виклику законодавство України передбачило механізм тимчасової зміни підсудності: «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного

стану може бути змінено територіальну підсудність судових справ... за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду» [3, с. 428].

Одним із ключових питань цивільного судочинства під час воєнного стану є правовий режим процесуальних строків. Смокович М.І. обґрунтовує, що «юридичний факт введення воєнного стану на всій території України не впливає на перебіг процесуальних строків у судових справах» [4, с. 450]. Аналогічну позицію обстоюють Резворович К.Р. та Щербіна Д., зазначаючи, що «щодо процесуальних строків, то воєнний стан не впливає на їх перебіг, проте може бути поважною причиною для поновлення або продовження процесуального строку; процесуальний строк, встановлений судом, поновленню не підлягає, а може бути виключно продовжений за клопотанням сторони спору» [5, с. 87]. Цей підхід уточнює Терех О.А., підкреслюючи, що «запровадження воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення або продовження процесуальних строків. Між воєнними діями у державі та неявкою в судове засідання має бути причинний зв'язок, підтверджений належними доказами» [3, с. 427].

Адаптація цивільного судочинства до умов воєнного стану вимагала не лише практичних, а й нормативних рішень. Смокович М.І. констатує, що «здійснення правосуддя судами в умовах дії правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише в нерозривній сув'язі із забезпеченням реальної доступності кожного до правосуддя, а й забезпечення необхідних і безпечних умов для роботи суддів судів системи судоустрою України» [4, с. 450]. Дослідник також обґрунтовує потребу у тому, що «законодавцю необхідно узаконити напрацьовані проектні процесуальні напрацювання у сфері правосуддя з метою оптимізації роботи судів системи судоустрою України у період дії режиму воєнного стану» [4, с. 450]. З 2022 р. в Україні прийнято низку законів у сфері правосуддя «доповнювального» та «коригувального» характеру, зокрема щодо особливостей судових викликів та повідомлень, дистанційної роботи апарату суду, проведення засідань у режимі відеоконференцій та розширення застосування спрощеного позовного провадження.

Перспективним напрямом підвищення ефективності цивільного судочинства в умовах воєнного стану є його цифровізація. Терех О.А. наголошує, що «ефективності здійснення цивільного судочинства може сприяти збільшення кількості справ, які розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження,

діджиталізація цивільного судочинства, зокрема, проведення судових засідань в режимі відеоконференцій, активне застосування "Електронного суду"» [3, с. 427]. Резворович К.Р. та Щербіна Д. вказують на нагальність проблеми доступу до правосуддя у цивільних справах, що породжена «збройною агресією Російської Федерації», та наголошують на конституційній гарантії «права кожного громадянина на справедливий судовий захист, гарантованого ст. 55 Конституції України» [5, с. 86]. Наразі суди активно використовують ЄСІТС «Електронний суд», систему відеоконференцзв'язку та централізоване зберігання матеріалів справ, що суттєво зменшує ризики втрати судового провадження через бойові дії.

Таким чином, цивільне судочинство в умовах воєнного стану в Україні характеризується низкою особливостей: збереженням незмінного конституційного стандарту справедливого судочинства при неможливості скорочення чи прискорення його форм; впровадженням механізму тимчасової зміни територіальної підсудності для судів, що не можуть здійснювати правосуддя; збереженням перебігу процесуальних строків за відсутності причинного зв'язку між воєнними діями та неможливістю вчинення процесуальних дій; активним застосуванням цифрових інструментів та спрощеного провадження. Ці особливості відображають прагнення держави забезпечити безперервний доступ до правосуддя навіть у найскладніших воєнних умовах.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Терех О. А. Сучасні виклики здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 89. Ч. 1. С. 427–432. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.60.
4. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 450–456. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72.

5. Резворович К. Р., Щербіна Д. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2023. № 2 (114). С. 86–89. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-17.

ЛИКОВА А.В.
здобувач вищої освіти першого рівня, факультет Право
Дніпровський державний університет внутрішніх справ м. Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т.О
старший викадач кафедри теорії та історії держави та права факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СТ. 111-1. КОЛАБОРАНТ

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації проти України поставило перед кримінальним правом принципово нові виклики. Особливої юридичної та суспільної значущості набуло питання відповідальності за колаборацію діяльність. З моменту введення ст. 111-1 до Кримінального кодексу України (КК) у 2022 році правозастосовна практика виявила суттєві труднощі: непропорційність санкцій, відсутність заохочувальних норм, значна кількість заочних вироків щодо осіб, які перебувають на окупованих територіях.

Стаття 111-1 КК України «Колаборацію діяльність», введена Законом № 2108-IX від 03.03.2022, є якісно новим явищем у системі злочинів проти основ національної безпеки. Вона містить вісім частин, кожна з яких є самостійним складом кримінального правопорушення від кримінального проступку (ч. 1, 2, 6) до особливо тяжкого злочину (ч. 8). Особливістю системи покарань за ст. 111-1 КК є обов'язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років незалежно від частини статті. Це є безпрецедентним строком для цього виду покарання в системі КК України. Законом № 2108-IX також внесено зміни до ч. 1 ст. 55 КК: встановлено окремий граничний строк цього покарання для злочинів проти основ національної безпеки за ст. 111-1 КК [1].

Ященко А. М. та Павликівський В. І. у комплексному дослідженні проблем правозастосування щодо різних проявів колабораціонізму виявляють суттєві дисбаланси системи санкцій. Автори зазначають, що поспішність законодавця при конструюванні ст. 111-1 КК призвела до ситуації, коли окремі прояви колабораційної діяльності (наприклад, добровільна участь у збройних формуваннях держави-агресора, ч. 7) передбачають нижче мінімальне покарання (від 12 до 15 років позбавлення волі), ніж державна зрада (ст. 111 КК). Це створює можливість ухилення осіб, винних у тяжчих злочинах, від суворішого покарання шляхом перекваліфікації. Дослідники також акцентують увагу на проблемі розмежування складів ч. 1 ст. 111-1 КК (заклики до підтримки дій держави-агресора) та ст. 436-2 КК (виправдовування збройної агресії), оскільки ці норми мають суттєво різні санкції, а чіткої межі між ними досі не вироблено ані доктриною, ані судовою практикою [2, с. 35].

Сокуренко В. В., Орлов Ю. В. та Швець Ю. В. аналізують ст. 111-1 КК у контексті норм міжнародного гуманітарного права (МГП). Автори обґрунтовують, що МГП допускає певні форми взаємодії мирного населення з окупаційною адміністрацією з метою виживання і це принципово для кримінально-правової оцінки ознаки «добровільності» як обов'язкового елемента суб'єктивної сторони колабораційної діяльності.

Якщо особа діє під загрозою або примусом відповідальності за ст. 111-1 КК немає. Це безпосередньо впливає на питання відбування покарання: суди при призначенні покарання та обранні його виду (реальне чи з випробуванням) мають враховувати обставини, що свідчать про вимушений характер колаборації. Дослідники також критикують відсутність заохочувальної норми в ст. 111-1 КК: на відміну від державної зради (ч. 3 ст. 111 КК), колаборант, який добровільно відмовився від подальшої співпраці з ворогом, не може бути звільнений від відповідальності, що суперечить загальним принципам кримінального права та міжнародним стандартам перехідного правосуддя [3, с. 85].

Зайцев О. В. у системному аналізі особливостей кваліфікації колабораційної діяльності в освітній сфері (ч. 3 ст. 111-1 КК) виявляє специфічні проблеми відбування покарання. Основне покарання за ч. 3 ст. 111-1 КК - виправні роботи до 2 років, арешт до 6 місяців або позбавлення волі до 3 років є найменш суворим серед усіх «реальних» частин статті, але навіть у цих випадках обов'язково призначається додаткове позбавлення права обіймати

посади. У судовій практиці спостерігається тенденція до звільнення від відбування основного покарання з випробуванням (ст. 75 КК), тобто фактично засуджений несе лише «тінь вироку» заборону посад строком 10–15 років.

Проте Верховний Суд у постанові від 08.02.2024 р. (справа № 161/12980/22) констатував, що призначення арешту за злочин проти основ національної безпеки без реального позбавлення волі не відповідає принципу справедливості покарання. Автор також звертає увагу на проблему відсутності в Україні достатньої мережі установ для виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, в умовах воєнного стану [4, с. 91].

Письменський Є. О. на прикладі конкретної справи аналізує системні проблеми кримінально-правової політики в частині відбування покарання за ст. 111-1 КК. Переважна більшість кримінальних проваджень завершується або угодами про визнання винуватості (що унеможливлює належну індивідуалізацію покарання), або заочними вироками (спеціальне провадження in absentia за ст. 323 КПК). В обох випадках реальне відбування покарання є фактично відкладеним або виключеним: особа переховується або перебуває на окупованій території. Автор наголошує на принциповій неможливості виконання вироків щодо значної частини засуджених за ст. 111-1 КК в умовах тривалого воєнного стану: строки давності виконання обвинувальних вироків зупинені (ст. 80 КК), однак питання про порядок початку відбування покарання після деокупації залишається законодавчо невирішеним [5, с. 134].

Таким чином, особливості відбування покарання за ст. 111-1 КК України визначаються кількома ключовими чинниками: обов'язковістю додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади на строк 10–15 років при широкому застосуванні звільнення від основного покарання з випробуванням [1]; дисбалансом санкцій у ч. 1–8 ст. 111-1 КК та відсутністю заохочувальної норми [2, с. 35]; особливостями відбування окремих видів покарань (зокрема за ч. 3 ст. 111-1 КК) та суперечливою судовою практикою [4, с. 91]; масовістю заочних вироків і проблемами їх виконання в умовах воєнного стану [5, с. 134].

Перспективою є законодавче закріплення заохочувальної норми для колаборантів, які добровільно відмовились від подальшої співпраці з ворогом, чіткий механізм виконання вироків після деокупації, а також перегляд санкцій окремих частин ст. 111-

1 КК з метою усунення внутрішніх суперечностей та дотримання принципів співрозмірності й невідворотності покарання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III (зі змінами, внесеними Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
2. Ященко А. М., Павликівський В. І. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. Т. 29, № 2. С. 31–50. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/53.
3. Сокуренко В. В., Орлов Ю. В., Швець Ю. В. Колабораційна діяльність в контексті міжнародного гуманітарного права: окремі аспекти правозастосування. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. Т. 32, № 2. С. 80–93. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/242.
4. Зайцев О. В. Особливості кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності в освітній сфері. Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка. 2024. № 1. С. 88–101. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/170.
5. Письменський Є. О. Про проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (на прикладі однієї справи про колабораційну діяльність). Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка. 2024. № 1. С. 130–144. URL: https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/173.

ЛИТА У.М.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м.Львів

Науковий керівник: ЛЕПІШ Н.Я
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,

Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м.Львів

МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Вирішення суперечок у сфері адміністративної юстиції залишається актуальним і під час здійснення судово-правової реформи в Україні, що полягає, зокрема, у внесенні змін до Конституції України, прийнятті нових процесуальних кодексів та Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що спрямовані на впорядкування відносин сторін правових конфліктів. Судова влада є одним з основних гарантів дотримання і реалізації правових положень, адже саме вирішення правових конфліктів через рішення суду є універсальним засобом правового захисту прав і свобод як громадян, так і юридичних осіб. Проте статистика прийняття судових рішень, завантаженість судів і тривалість розгляду судових суперечок свідчать про те, що вирішення правових конфліктів, а особливо в адміністративному праві, через органи судової влади не може бути єдиним способом подолання правових суперечок. Саме тому вирішення питання розвантаження судової системи шляхом використання медіації як альтернативного способу врегулювання спорів чи конфлікту є актуальним. Крім того, використання медіації як альтернативного стосовно судового розгляду і вирішення правових конфліктів способу цілком узгоджується із правом будь-яким не забороненим законом засобом захищати свої права і обов'язки від порушень і протиправних посягань, що закріплено у ч. 5 ст. 55 Конституції України [1]. Недостатній рівень застосування медіації як способу вирішення правових конфліктів, у тому числі й адміністративних, полягає у невисокому рівні поінформованості громадян про переваги даного способу вирішення правових конфліктів та його переваги над традиційним судовим способом вирішення правових суперечок, недостатньому правовому врегулюванні процедури медіації в законодавстві України, відсутності достатньої кількості професійних медіаторів, які б могли надавати якісні медіаційні послуги, консервативності як юристів, так і учасників адміністративного процесу на сучасному етапі розвитку правової системи в Україні [2, с.78].

Передусім варто зазначити, що відповідно до п.4 ч.1 ст.1 ЗУ «Про медіацію», медіація – це позасудова добровільна,

конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Для всебічного дослідження проблематики, що розглядається, деякі наукові підходи до розуміння медіації як інституту адміністративного судочинства України проаналізовано у працях Н. В. Гришиної, О. Ф. Мельничук, О. М. Нечитайла, К. В. Ростовської, Т. І. Шинкар та ін. Проведеним аналізом установлено, що попри загальне визнання значущості медіації як альтернативного способу вирішення спорів у галузях приватного права, питання її застосування у публічно-правових відносинах, зокрема в адміністративному судочинстві, залишається дискусійним. У наукових джерелах порушуються окремі проблемні аспекти адміністративної медіації: недостатня нормативна врегульованість, забезпечення балансу публічних і приватних інтересів тощо. Водночас відсутнє єдине бачення щодо доцільності існування медіації як інституту у межах адміністративного судочинства, що зумовлює актуальність подальшого дослідження вказаного питання [4. с.136].

В адміністративному судочинстві медіація має свої особливості та відрізняється тим, що підставою для її ініціювання є порушення суб'єктивного права особи у сфері публічно-правових відносин. Це можуть бути спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб, спори, пов'язані з укладенням, виконанням або припиненням адміністративних договорів, спори щодо прийняття на державну службу чи звільнення з неї, а також спори за участю органів державного нагляду та контролю. Водночас адміністративна медіація має певні відмінності від інших її видів, оскільки здійснюється у сфері публічного інтересу. Через це її проведення може супроводжуватися певними обмеженнями щодо конфіденційності та добровільності. У процедурі адміністративної медіації доцільною є участь медіатора, який має спеціальні знання у сфері адміністративного права, оскільки предмет спору пов'язаний із порушенням норм адміністративного законодавства [5, с.131].

Також доцільно розмежовувати процедуру медіації та врегулювання спору за участю судді (гл. 4 розділу 2 КАС України). Медіація є різновидом переговорів, що відбуваються за участю нейтрального посередника — медіатора, який сприяє сторонам у досягненні взаємовигідного рішення. Натомість врегулювання

спору за участю судді є самостійним видом примирної процедури і не може розглядатися як різновид медіації. У цьому випадку процедуру організовує суддя, який спрямовує сторони до досягнення примирення. Ці процедури відрізняються і за своїми процесуальними параметрами. Зокрема, врегулювання спору за участю судді можливе лише до початку розгляду справи по суті, а його тривалість обмежується 30 днями. Повторне звернення до цієї процедури не допускається. Водночас медіація може застосовуватися на будь-якій стадії судового процесу, її тривалість визначається сторонами, а кількість звернень не обмежується. Крім того, медіація має низку переваг: сторони самостійно визначають час і формат зустрічей, не обмежені виключно предметом позовних вимог, беруть активну участь у прийнятті рішення та мають можливість зберегти або навіть покращити взаємовідносини [5, с.131-132].

Відповідно до статті 194 КАС України, суд сприяє примиренню сторін під час розгляду справи по суті. Законодавство також передбачає можливість зупинення провадження у справі за клопотанням сторін для досягнення примирення (статті 190, 236 КАС України), а також з'ясування судом наміру сторін врегулювати спір мирним шляхом у підготовчому засіданні (стаття 180 КАС України). Окрім цього, позивач має право подати заяву про залишення позову без розгляду на будь-якій стадії процесу [6].

Ураховуючи вказані недоліки існуючої моделі медіації, виникає потреба у пошуку більш ефективних підходів до вирішення публічно-правових спорів. Однією з таких альтернатив є судова медіація, яка була імплементована до низки зарубіжних систем адміністративної юстиції та довела свою дієвість, призвівши до позитивних зрушень. Саме тому в адміністративному судочинстві доцільним є використання моделі судової медіації, де роль медіатора виконуватиме суддя, який, зважаючи на специфіку своєї діяльності, «за замовчуванням» є безстороннім і неупередженим. Вочевидь така модель сприятиме більшій зацікавленості сторін у вирішенні публічно-правового спору. Особливою привабливою судова медіація стане для суб'єктів владних повноважень як сторін публічно-правових спорів, оскільки на сьогодні публічні адміністрації часто не наважуються на вирішення спору шляхом медіації через відсутність гарантій щодо нейтральності медіатора та потенційні репутаційні ризики за результатами такого альтернативного способу вирішення спору. Водночас запровадження моделі судової медіації потребуватиме внесення

системних змін до КАС України, зокрема щодо узгодження з інститутом урегулювання спору за участю судді [4, с.138].

Інститут медіації як альтернативний спосіб вирішення спорів має значний потенціал у сфері адміністративного судочинства України. Його впровадження може сприяти розвантаженню судів, підвищенню ефективності вирішення публічно-правових конфліктів, розвитку діалогу між органами влади та громадянами, а також зміцненню довіри до державних інституцій. Водночас застосування адміністративної медіації пов'язане з низкою труднощів. Специфіка публічно-правових спорів, зокрема юридична нерівність сторін і необхідність узгодження публічних та приватних інтересів, ускладнює використання цього інструменту. Крім того, чинне законодавство у цій сфері залишається неповним і фрагментарним. Закон України «Про медіацію» не повною мірою враховує особливості публічно-правових спорів, а Кодекс адміністративного судочинства України не містить комплексного регулювання медіаційних процедур. Це створює правову невизначеність і стримує розвиток медіації. Отже, адміністративна медіація в Україні потребує подальшого вдосконалення та законодавчих змін. Лише за умови комплексного підходу вона зможе стати ефективним механізмом вирішення публічно-правових спорів і сприяти утвердженню принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України:Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Бліхар М. Медіація як спосіб вирішення адміністративних спорів: наукова стаття, 2020. 78-82 с. URL:http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/2695/1/202014.pdf
3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text
4. Керімов Т.М., Росомаха З.Р., Георгієвський Ю.В. Медіація в адміністративному судочинстві україни: ефективний інструмент чи декларативна формальність: *Юридичний науковий електронний журнал*, 2025. 135-139 с. URL: https://lsej.org.ua/5_2025/31.pdf
5. Сандул Н.В. Медіація в адміністративному судочинстві: наукова стаття, 2023. 131-133 с. URL: http://www.lviv-forum.inf.ua/save/2023/29-

30.12/_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf#page=132
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон від 06.07.2005 № 2747-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

ЛІСЕВИЧ А. А.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ЗАХИСТ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право приватної власності є однією з фундаментальних засад цивільного та конституційного права, оскільки воно забезпечує економічну основу життєдіяльності особи та виступає важливою гарантією демократичного устрою держави. Згідно з Конституцією України, право приватної власності визнається непорушним, а його захист гарантується державою, що також закріплено нормами цивільного законодавства.

В умовах воєнного стану реалізація та захист права власності зазнають суттєвих змін і обмежень. Збройна агресія, пошкодження чи знищення майна, примусове відчуження об'єктів приватної власності для потреб оборони, а також ускладнений доступ до ефективних засобів правового захисту актуалізують питання взаємодії норм конституційного та цивільного права у сфері охорони права власності.

У таких умовах конституційне право визначає базові гарантії захисту права власності, тоді як цивільне право встановлює механізми його реалізації, способи захисту та порядок

відшкодування завданої шкоди. Їх взаємодія набуває особливого значення під час дії воєнного стану, коли правові механізми повинні бути одночасно ефективними та адаптованими до умов воєнного часу.

Дослідження проблематики захисту права власності як у мирний період, так і в умовах воєнних дій отримало значний розвиток у науковій доктрині. Вагомий внесок у розроблення цієї тематики зробили такі вчені, як М. І. Брагінський, М. Ю. Барщевський, М. І. Бондарєв, В. М. Васильченко, Н. С. Глусь, М. В. Гордон, А. Г. Дідук, О. В. Дзера, В. К. Дроніков, М. М. Дякович, І. В. Желінкова, Ю. О. Заіка, Т. П. Коваленко, Н. В. Лаговська, П. С. Никитюк, А. А. Рубанов, В. І. Серебровський, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. С. Харченко, В. Ю. Чуйков, Я. М. Шевченко, Л. В. Шевчук, Р. Б. Шишка та інші дослідники. Їхні праці сформували теоретичне підґрунтя для осмислення механізмів забезпечення та захисту права власності в різних суспільно-правових умовах[1].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а саме право є непорушним. Примусове відчуження об’єктів права приватної власності допускається лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановлених законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. В умовах воєнного або надзвичайного стану допускається також відчуження з наступним повним відшкодуванням [3].

Право приватної власності також регулюється Цивільним кодексом України. Відповідно до статті 321 Цивільного кодексу

України, право власності є непорушним, і ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права або обмежений у його здійсненні, крім випадків, встановлених законом [4].

Згідно з частиною першою статті 316 ЦК України, право власності — це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Особливе значення в умовах воєнного стану має інститут примусового відчуження майна. Відповідно до частини другої статті 353 ЦК України у таких умовах майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості. У разі повернення майна особі поновлюється право власності, при цьому вона зобов'язана повернути отриману компенсацію з урахуванням розумної плати за використання майна [4].

Воєнний стан в Україні запроваджено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з повномасштабною збройною агресією проти України.

Важливим елементом правового режиму воєнного стану є можливість примусового відчуження майна для потреб держави. Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», таке відчуження може здійснюватися щодо майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, з метою забезпечення оборони держави та національної безпеки, у встановленому законом порядку з належним документальним оформленням. При цьому вилучення майна без відшкодування допускається лише щодо державної власності, тоді як відчуження приватного і комунального майна передбачає обов'язкове відшкодування його вартості.

Сучасні умови воєнного стану суттєво ускладнюють реалізацію та захист права приватної власності, оголюючи низку системних проблем як у матеріально-правовій, так і в процесуальній площині. Насамперед, значні труднощі виникають із визначенням належного суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану внаслідок бойових дій, адже класична модель деліктної відповідальності передбачає встановлення конкретного правопорушника, що у воєнних умовах часто є неможливим. Додатковим викликом є складність доказування факту та розміру шкоди, зумовлена знищенням документів, відсутністю доступу до пошкодженого майна та обмеженими можливостями фіксації подій у зоні бойових дій.

Не менш актуальною є проблема недосконалості механізмів компенсації, які наразі мають фрагментарний характер і не забезпечують повного відшкодування всіх видів збитків, зокрема моральної та екологічної шкоди. Поряд із цим, ефективність захисту прав власників істотно знижується через труднощі виконання судових рішень, особливо коли мова йде про стягнення шкоди з держави-агресора. Ускладнює ситуацію і застосування юрисдикційного імунітету іноземної держави, що обмежує можливість притягнення її до відповідальності у національних судах. Водночас чинне правове регулювання залишається несистемним і не адаптованим до умов війни, а судові процедури нерідко є тривалими та формалізованими, що знижує оперативність захисту порушених прав.

Узагальнення зазначених проблем свідчить про необхідність комплексного оновлення чинного законодавства з метою підвищення ефективності захисту права приватної власності. Зокрема, доцільним є нормативне закріплення спеціального режиму цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану збройною агресією, який передбачатиме відступ від класичних підходів до доведення вини та причинно-наслідкового зв'язку. Важливим кроком має стати запровадження презумпції відповідальності держави-агресора із покладенням обов'язку спростування такої презумпції на відповідну сторону.

Крім того, потребує вдосконалення механізм доказування шляхом законодавчого визнання сучасних цифрових засобів фіксації (фото-, відеоматеріалів, супутникових даних) як належних доказів, а також створення єдиної державної цифрової системи обліку та верифікації завданих збитків. Необхідним є також розширення державних програм компенсації із впровадженням механізму попереднього (авансового) відшкодування шкоди постраждалим особам із подальшим регресним стягненням.

Окрему увагу слід приділити забезпеченню виконання судових рішень, зокрема через розвиток правових механізмів використання заморожених активів держави-агресора та посилення міжнародного співробітництва у сфері компенсацій. Доцільним є також обмеження застосування юрисдикційного імунітету у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, а також гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами відповідальності держав.

Таким чином, вирішення окреслених проблем можливе лише за умови системного вдосконалення законодавства, що

поєднуватиме нормативні зміни, цифровізацію процедур, розвиток доказової бази та активну інтеграцію з міжнародними компенсаційними механізмами, що в сукупності забезпечить реальний і ефективний захист права приватної власності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. Вип. 2. С. 78-85.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 5203-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/389-19#Text 3. Конституція України: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435: станом на 6 жовт. 2016 р. Офіційний вісник України. 2003. № 11 (28.03.2003). Ст. 461 (із змінами).

ЛІСОВСЬКА Д. О.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройний конфлікт суттєво трансформує умови реалізації та захисту цивільних прав громадян, спричиняючи масштабні

порушення майнових і немайнових інтересів. Руйнування житла, вимушене переміщення, втрата доступу до майна та документів, обмеження функціонування державних інституцій — усе це ускладнює можливість ефективного захисту прав у традиційних правових формах. За таких умов особливої ваги набуває здатність правової системи забезпечити оперативне реагування на порушення та відновлення прав постраждалих осіб.

Водночас чинні механізми правового захисту не завжди відповідають викликам воєнного часу, що проявляється у складності доказування, обмеженості компенсаційних інструментів та труднощах виконання судових рішень. Це зумовлює потребу у переосмисленні підходів до захисту цивільних прав, удосконаленні законодавства та впровадженні ефективних механізмів відшкодування шкоди з урахуванням специфіки збройного конфлікту.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, зокрема положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, цивільне населення підлягає особливому захисту під час збройних конфліктів [1]. Водночас Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантує кожному право на ефективний засіб юридичного захисту, що має забезпечуватися і в умовах воєнного стану [2]. Проте впровадження зазначених гарантій у національне законодавство стикається з певними об'єктивними труднощами, серед яких обмежений доступ до судових інстанцій, пошкодження інфраструктури та тимчасова окупація окремих регіонів.

В наукових дослідженнях тема захисту цивільних прав під час збройного конфлікту досить досліджена. В публікаціях І. М. Шопіна та Т. Ю. Василенко підкреслюють, що надійний захист цивільного населення неможливий без впорядкування норм міжнародного гуманітарного права в українське законодавство, що забезпечить їх ефективне застосування. Вчені зазначають, що сучасні виклики, пов'язані з війною, вимагають перегляду звичних підходів до захисту прав. Класичні механізми, призначені для захисту прав людини, не здатні ефективно реагувати на масштабні порушення прав, масове переміщення населення та руйнування цивільної інфраструктури, які є характерними ознаками сучасних конфліктів. Значна увага приділяється питанням ефективної реалізації прав цивільних осіб. Це не обмежується лише формальним закріпленням відповідних норм, але й вимагає створення справді діючих механізмів для їхнього практичного

використання. Дослідники також підкреслюють важливість гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини, оскільки тільки ця інтеграція забезпечить ефективне функціонування правової системи під час воєнного стану. Така гармонізація є ключовим фактором для надійного захисту прав громадян у складних умовах війни [4].

Проблематика захисту цивільних прав особливо загострюється в контексті реалізації права власності, що набуває особливого значення у сучасних умовах. Масштабне знищення та пошкодження житлового фонду призвели до фактичної втрати значною частиною громадян свого житла. Попри зусилля держави, спрямовані на забезпечення постраждалих тимчасовим житлом та імплементацію механізмів компенсації завданих збитків, такі заходи залишаються обмеженими за своїм характером і не в змозі повноцінно поновити порушені права власників. Втрата житла несе за собою не лише втрату матеріального об'єкта, але й руйнування соціальних зв'язків, відчуття стабільності та безпеки, які є складовими сутності права власності. У цьому контексті навіть за умови надання компенсації можна стверджувати про існування тривалого, а в багатьох випадках і практично незворотного порушення цивільного права, що вимагає ґрунтовного перегляду підходів до його захисту[5].

Аналіз цивільного законодавства України свідчить про наявність низки суттєвих прогалин. Зокрема, норми цивільного законодавства передбачають загальні способи захисту цивільних прав, однак не враховують специфіки їх порушення в умовах збройного конфлікту [3]. Відсутність системного механізму відшкодування завданої шкоди, дисгармонія з нормами міжнародного гуманітарного права та обмежений доступ до судового захисту суттєво підривають ефективність правового регулювання в сучасних умовах.

Зважаючи на це, особливої актуальності набуває розробка комплексного підходу до вдосконалення правової системи. Одним із ключових аспектів є створення цілісного механізму відшкодування шкоди, спричиненої збройною агресією. Такий механізм має забезпечувати інтеграцію державних та міжнародних інструментів компенсації, охоплюючи як грошові виплати, так і інші форми відновлення порушених прав, наприклад, забезпечення житлом чи відновлення втраченого майна.

Пріоритетним є також гармонізація цивільного законодавства України з міжнародним гуманітарним правом та

стандартами у сфері прав людини. Це сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню дієвості правових гарантій. Окрему увагу слід приділити розвитку альтернативних методів захисту цивільних прав, таких як медіація, адміністративні процедури чи самозахист, що можуть бути значно ефективнішими за традиційні судові механізми за умов обмеженого доступу до правосуддя.

Інноваційним кроком у цій сфері є інтеграція цифрових технологій до процесів захисту прав громадян. Зокрема, запровадження електронного судочинства, дистанційного доступу до правосуддя та цифрової фіксації доказової бази стане важливим засобом вирішення проблеми доступності правосуддя для осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях або є внутрішньо переміщеними.

Особливого значення потребує питання вдосконалення правового регулювання особистих немайнових прав, насамперед у сфері сімейних відносин. Спрощення процедур реалізації таких прав, як укладення шлюбу чи розв'язання сімейних питань, є критично важливим у контексті воєнного стану. Це сприятиме захисту основоположних прав громадян навіть за умов кризових обставин.

Таким чином, захист цивільних прав громадян в умовах збройного конфлікту є одним із ключових напрямів розвитку сучасної правової системи України. Наявні прогалини у законодавстві, зокрема у сфері відшкодування шкоди, забезпечення житлових прав та реалізації особистих немайнових прав, свідчать про необхідність його подальшого вдосконалення. Ефективне забезпечення прав громадян можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує національні правові механізми з міжнародними стандартами, а також враховує реалії воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 28.04.2026 р.)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.04.2026 р.)
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435 IV // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-

15?utm_source=chatgpt.com%20%5Ct%20_new (дата звернення: 28.04.2026 р.)
4. Шопіна І. М., Василенко Т. Ю. Захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту: правові аспекти. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/73-1.pdf (дата звернення: 28.04.2026 р.)
5. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. Вип. 2. С. 78-85.

ЛОГОЙКО Е.В.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т. О.
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Злочинність є однією з найбільш небезпечних соціальних патологій сучасного суспільства, що характеризується високою динамікою, здатністю до трансформації та транснаціональним характером. Кримінологічна характеристика злочинності - це системне дослідження її кількісних та якісних показників (рівня, структури, динаміки, географії), а також детермінантів, що її породжують, та особистості злочинця. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, глобалізації, цифровізації та посилення транснаціональних зв'язків між злочинними угрупованнями проблематика порівняльного кримінологічного аналізу злочинності в Україні та світі набуває особливої актуальності.

Базовим поняттям для кримінологічної характеристики є поняття кримінального правопорушення, визначене статтею 11 Кримінального кодексу України як передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1]. Сукупність усіх кримінальних правопорушень, вчинених у межах певної території за певний період, і утворює злочинність як масове соціально-правове явище. Кримінологічна характеристика традиційно включає аналіз абсолютних показників (загальної кількості зареєстрованих правопорушень), відносних (коефіцієнта злочинності на 100 тис. населення), структури, динаміки та географії.

В Україні кримінологічна ситуація зазнала суттєвих змін у 2022-2024 роках. На підставі аналізу статистичної звітності Офісу Генерального прокурора М. І. Хавронюк доходить висновку, що «кількість облікованих кримінальних правопорушень у 2019-2021 роках зменшувалась, а в 2022-2024 роках, навпаки, збільшувалась попри значне зменшення кількості населення» [2, с. 297]. Якщо у 2021 році в Україні було зареєстровано близько 321 тис. кримінальних правопорушень (історичний мінімум), то у 2024 році цей показник значно зріс, зокрема за рахунок кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією (воєнні злочини, колабораційна діяльність), кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (обіг наркотиків) та кримінальних правопорушень проти достовірності інформації (підроблення документів).

Важливою складовою кримінологічної характеристики є особистість злочинця. За результатами проведеного О. Г. Куликом ґрунтовного дослідження, сучасний портрет кримінального правопорушника в Україні характеризується низкою усталених та змінюваних параметрів. Як зазначає науковець, для відсоткових показників «представників найстарших (40-54-річних, 50-55-річних та осіб у віці 60 років і старше) та наймолодших вікових груп зловмисників були характерними протилежні тенденції», а саме: частки перших постійно зростали, а других зменшувалися, що «дає підстави говорити про старіння осіб, схильних до кримінальної поведінки» [3, с. 63]. Серед зловмисників значно переважають особи, які на момент вчинення діяння не працювали і не навчалися, що свідчить про тісний зв'язок злочинності з соціально-економічною маргіналізацією.

Окрему кримінологічно значущу категорію становить організована злочинність, що в умовах війни зазнала істотних

структурних змін. О. С. Гораш, характеризуючи стан транснаціональної організованої злочинності в Україні в умовах війни, обґрунтовано констатує: основними напрямками її діяльності стали «торгівля людьми, нелегальна міграція, незаконна торгівля наркотиками та зброєю» [4, с. 119]. Міграційні потоки, викликані війною, послаблення прикордонного контролю в окремих регіонах, обіг зброї - усі ці фактори створюють сприятливі умови для активізації транснаціональних злочинних угруповань, що використовують територію України як транзитний коридор для незаконної торгівлі.

На глобальному рівні кримінологічна ситуація характеризується загалом протилежними тенденціями порівняно з українськими. Як зазначають О. Ю. Шостко та О. М. Подільчак на підставі аналізу даних УНЗ ООН та Євростату, «у більшості країн, що розглядаються, спостерігається стійка тенденція зменшення абсолютних і відносних показників злочинності, перед усім, насильницької» [5, с. 184]. У XXI ст. простежується загальносвітове скорочення кількості умисних убивств в усіх регіонах, крім Центральної та Південної Америки, які залишаються лідерами за рівнем насильницької злочинності. У ЄС протягом 2008-2017 рр. зафіксовано стійке зниження кількості крадіжок автомобілів, розбоїв та нападів.

Водночас у світовому масштабі загрозливо посилюються нові форми злочинності. По-перше, стрімкий розвиток кіберзлочинності, що використовує глобальну цифрову інфраструктуру та перетинає юрисдикційні межі. По-друге, феміцид та гендерно-обумовлене насильство - за даними УНЗ ООН, щорічно у світі близько 50 тис. жінок гинуть від рук партнерів або родичів. По-третє, екологічна злочинність, яка набула транснаціонального виміру і завдає значних збитків біосфері. По-четверте, торгівля людьми та незаконна міграція, що особливо інтенсифікуються в регіонах збройних конфліктів.

Порівняльний аналіз дозволяє виокремити кілька важливих висновків. У той час як світові тенденції характеризуються загальним зменшенням традиційної насильницької злочинності, Україна в умовах війни демонструє протилежну динаміку - зростання загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, переструктурування злочинності з переважанням воєнних злочинів, наркотичних та інформаційних правопорушень, географічну «руралізацію» злочинності. М. І. Хавронюк справедливо наголошує, що «Кримінальний кодекс сам по собі, без

кардинальних змін КПК та підвищення ефективності системи кримінальної юстиції, не спроможний знизити рівень і небезпеку наявної злочинності» [2, с. 302]. Отже, потрібна комплексна реформа системи кримінальної юстиції.

Подібно до українського досвіду, у світовому масштабі О. Ю. Шостко та О. М. Подільчак підкреслюють значення віктимологічних опитувань як альтернативного джерела інформації про латентну злочинність, оскільки «офіційна статистична звітність відображає лише зареєстровану частину злочинності» [5, с. 194]. Це має важливе методологічне значення й для української кримінології: адже в умовах війни значна частка злочинів на тимчасово окупованих територіях та в зоні бойових дій залишається поза офіційним обліком, що спотворює реальну картину кримінологічної ситуації.

Підсумовуючи, кримінологічна характеристика злочинності в Україні в останні роки визначається воєнним фактором, який докорінно змінив усі її параметри - рівень, структуру, динаміку, географію та особистість злочинця. Водночас світова кримінологічна ситуація характеризується стійкою тенденцією зниження традиційної насильницької злочинності при одночасному зростанні кіберзлочинності, феміциду, екологічної злочинності та транснаціональної організованої злочинності. О. С. Гораш слушно акцентує увагу, що «протидія транснаціональній організованій злочинності вимагає консолідованих зусиль правоохоронних органів різних держав» [4, с. 123]. Перспективою подальших досліджень є розроблення комплексної моделі кримінологічного моніторингу злочинності в Україні з урахуванням воєнного чинника та гармонізація вітчизняних кримінологічних методик із міжнародними стандартами УНЗ ООН та Євростату.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 15.04.2026).
2. Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019-2024 роках: рівень, структура, динаміка, тенденції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 89. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/46-3.pdf (дата звернення: 15.04.2026).
3. Кулик О. Г. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушників в Україні: усталені параметри та параметри, що змінюються. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. URL:

http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/347078 (дата звернення: 15.04.2026).
4. Гораш О. С. Сучасний стан і тенденції відтворення транснаціональної організованої злочинності та організованої злочинності в Україні в умовах війни. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. № 2 (32). С. 116–125. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.08.
5. Шостко О. Ю., Подільчак О. М. Сучасні світові тенденції злочинності. Проблеми законності. 2020. Вип. 148. С. 215–230. DOI: https://doi.org/10.21564/2414-990x.148.193758.

МАЙКО О.Р.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультет аграрних технологій та екології
Луцький національний технічний університет

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доц.,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Питання охорони навколишнього природного середовища є одним із найважливіших завдань сучасної правової держави. В умовах зростаючого антропогенного навантаження на екосистеми, особливо в таких регіонах, як Волинська область, де зосереджені унікальні лісові масиви та водні ресурси, юридична відповідальність виступає ключовим інструментом для забезпечення екологічної безпеки. Стаття 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1], а виконання цієї статті неможливе без дієвого механізму покарання за екологічні правопорушення

Екологічна безпека України забезпечується комплексною системою законодавства, де центральне місце посідає Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2]. Юридична оцінка шкоди довкіллю регулюється такими критеріями :

1. Нормативний критерій: встановлення факту

перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) шкідливих речовин [3]. Для міста Луцька це найбільш актуальна проблема моніторингу стану атмосферного повітря та якості води у річці Стир.

2. Матеріальний критерій: обчислення збитків у грошовому еквіваленті. Оцінка здійснюється на основі спеціальних методик та такс, затверджених Кабінетом Міністрів України [4].

3. Деградація довкілля – погіршення властивостей довкілля в результаті впливу природних або антропогенних факторів, або одночасне погіршення природних та соціальних умов середовища для життя [5].

Деградація природи виражається в повній втраті здатності природи виконувати відтворювальні функції стосовно ресурсів і середовища [5]. У Волинській області це яскраво проявляється у районах незаконного видобутку бурштину, де порушення ґрунтового покриву набуває незворотного характеру [8]. На Поліссі це особливо помітно в районах незаконного, так званого «кустарного» видобутку бурштину. У Волинській області це призвело до значного руйнування ґрунтового покриву часто має незворотні наслідки. А «бурштинові війни», що загострилися у 2010-х роках, призвели до наступних наслідків: екологічна катастрофа (знищення лісів/ґрунтів), масштабний криміналітет, корупція, втрати бюджету та соціальна напруга через тіньовий бізнес. Занепокоєння викликають ймовірні зміни до законодавства. Наразі створено проєкт нового Цивільного кодексу, який має забезпечувати право власності, в тому числі і на природні ресурси. Як слушно зауважує О. Підцерковний, це особливо помітно у конструкції «права власності Українського народу». Проєкт повторює конституційну формулу про належність народу землі, надр, вод та інших природних ресурсів (ст. 413), але одночасно не визнає Український народ суб'єктом приватних відносин (ст. 2). Виникає парадокс: право власності є, а власника у системі цивільного права – немає [6].

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення має виконувати три основні функції: каральну, правовідновлювальну та превентивну.

Адміністративна відповідальність часто застосовується за порушення правил благоустрою та неналежне поводження з відходами. Об'єктом є встановлений порядок управління в галузі охорони природи. Санкції переважно представлені штрафами, проте їх розмір часто не відповідає реальним масштабам шкоди [10].

Кримінальна відповідальність настає, якщо в діях особи є склад злочину, що спричинив істотну шкоду або тяжкі наслідки. Кримінальна відповідальність застосовується за найбільш небезпечні діяння (Розділ VIII КК України) [7]. Для Волині критичне значення мають:

- незаконна вирубка лісу [7], що є гострою проблемою через велику лісистість області;

- Нелегальний видобуток бурштину на Поліссі призводить до катастрофічних наслідків, які несуть з собою загрозу екологічного лиха на довгі роки. Варто зауважити, що територія Полісся є унікальною за своїми природними характеристиками та входить у транскордонну зону. Найбільше шкоди завдає саме нелегальний видобуток бурштину, оскільки ні про які методи контролю якості мова не йде. Наслідками незаконного видобутку бурштину є знищення родючого шару ґрунту, забруднення вод унаслідок роботи мотопомп, зміни гідрологічного режиму боліт, лісів та озер, знищення лісових ресурсів, зниження популяції тварин та птахів, які популярні на даній території (ст 58) [8].

Цивільно-правова (матеріальна) відповідальність за порушення екологічного законодавства має на меті повне відшкодування завданих збитків згідно з статті 1166 Цивільного кодексу України[9]. На відміну від штрафів, ці кошти мають цільове призначення – відновлення природного стану об’єкта [9]. На Волині цей механізм часто використовується прокуратурою для стягнення коштів з підприємств-забруднювачів за незаконне скидання неочищених вод.

Дисциплінарна відповідальність регулюється Кодексом законів про працю України та застосовується до працівників підприємств за невиконання посадових обов’язків щодо охорони довкілля. Наприклад, за порушення регламенту роботи очисних споруд на промислових об'єктах міста Луцька працівник може отримати догану або бути звільненим.

Варто детальніше розглянути проблеми та шляхи вдосконалення екологічного законодавства:

1. Слабкий вплив санкцій. Проблема: штрафи для підприємств Луцька за забруднення повітря (ст. 241 КК) становлять 30,6-61,2 тис. грн [7], а за порушення правил поводження з відходами (ст. 82 КУпАП) – лише 850-1700 грн. [10]. Це набагто менше по вартості ніж оновлення обладнання, розмір якого від 500 тис. грн, що робить порушення вигідним.

Зараз найбільш актуальною потребою є збільшення

штрафів для юридичних осіб на законодавчому рівні. Збільшення штрафу до десятикратного розміру є доцільним і розумним кроком. Це також дозволить впровадити прогресивну шкалу покарань за повторні порушення. Така санкція буде доцільною в умовах сьогодення.

2. Процесуальні перешкоди та моніторинг. Складність доведення вини через відсутність моніторингу. При цьому штраф за недопуск інспектора до перевірки ст. 188-5 КупАП становить 255-765 грн [10], що дозволяє підприємствам легко приховувати факти викидів. Для вирішення цієї проблеми необхідне обов'язкове встановлення систем автоматичного онлайн-моніторингу на трубах заводів та підвищення штрафу від 60 тис. грн. із застосуванням накопичувального принципу, за повторність сума збільшуватиметься вдвічі .

3. Проблема відновлення екосистем. Сплачені платежі наприклад, 5 117 грн. за сома або 4-7 тис. грн за дерево, розчиняються в загальному бюджеті, не забезпечуючи реального відновлення природи Волині [11]. Доцільним буде запровадження цільового використання коштів на рекультивацію та обов’язку порушника особисто відновлювати наслідки свого порушення ,висадка лісу або зариблення

Отже, система юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в Україні є комплексною, проте потребує суттєвої реформи. Проаналізовані чотири види відповідальності (адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна) мають різні завдання, але спільну мету – захист довкілля. Специфіка Волинської області та міста Луцька демонструє, що найбільш гострими проблемами є незаконне лісокористування, видобуток надр та промислове забруднення повітря й водних об’єктів. Для підвищення ефективності екологічного законодавства необхідно посилити санкції, зробити їх економічно невигідними для порушників, а також впровадити сучасні технології контролю за станом довкілля. Лише поєднання жорсткого примусу з підняттям цін на штрафи може забезпечити екологічну безпеку нашого регіону та держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: zakon.rada.gov.ua

3. Термін «Гранично допустимі концентрації (ГДК)». URL:

zakon.rada.gov.ua/laws/term/5616

4. Методики визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

5. Про охорону навколишнього природного середовища Закон України «URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?utm_source=chatgpt.com#Text

6. Підцерковний О. *Кому належатиме Україна за новим ЦК?* URL: https://www.facebook.com/oleg.pidtserkovnyi?locale=uk_UA

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?utm_source=chatgpt.com#Text

8. Правове регулювання незаконного видобутку бурштину та інших корисних копалин в Україні. URL: https://ecoj.dea.kiev.ua/archives/2023/3/9.pdf?utm_source=chatgpt.com

9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?utm_source=chatgpt.com#Text

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?utm_source=chatgpt.com#Text

11. Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної природним ресурсам. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1042-2023-%D0%BF#Text

МАТВІЙЧУК О. В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету цифрових,освітніх та соціальних технологій
Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доц.,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ В УКРАЇНІ: МІЖ

ЗАКОНОДАВЧОЮ РЕГЛАМЕНТАЦІЄЮ І СУЧАСНИМИ ПОТРЕБАМИ

Питання визначення та впровадження прожиткового мінімуму в Україні є одним із найбільш фундаментальних у системі державотворення, адже воно безпосередньо стосується реалізації конституційного права громадян на достатній життєвий рівень [1]. Методика та підхід до визначення прожиткового мінімуму, на думку авторки, не відповідає сучасним реаліям. Крім того, відбуваються динамічні зміни в економіці, покликані імплементацією міжнародних стандартів і євроінтергаційними прагненнями України, інфляційні процеси та необхідність постійної адаптації державних соціальних гарантій до реальних потреб людини.

За таких умов прожитковий мінімум має виступати не просто статистичним показником, а соціальним фундаментом, на якому будується вся фінансова та правова взаємодія між державою та особою [2].

Відповідно до базового законодавства, зокрема Закону України «Про прожитковий мінімум», цей термін визначається як вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та послуг [3]. Важливо розуміти, що це поняття включає не лише фізичне виживання, а й задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Структурно цей мінімум базується на «споживчому кошику», склад якого деталізовано у відповідних нормативних актах уряду [4]. Він складається з трьох ключових блоків: продовольчого набору (харчування), непродовольчих товарів (одяг, ліки) та мінімального переліку послуг (комунальні, транспортні).

Водночас у науковому середовищі такий підхід піддається серйозній критиці. Зокрема, дослідники А. Пилипенко, В. Копілець та В. Піпенко наполягають, що чинна методика орієнтована переважно на фізичне виживання, а не на реальні соціально-культурні потреби особи. Автори наголошують на невідповідності «споживчого кошика» сучасним умовам, оскільки він ігнорує витрати на медицину, зв’язок та освіту, а також не враховує обов’язкові податкові відрахування. На думку науковців, статичність цієї моделі поглиблює розрив між правовою регламентацією та фактичною вартістю життя, що стає одним із чинників трудової міграції [3].

Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України запланувало реформу прожиткового мінімуму в Україні, яка має на меті подолати ситуацію, за якої до цього показника штучно прив'язано понад 180 різноманітних виплат.

Замість застарілих механізмів пропонується впровадження нової базової величини, яка розраховуватиметься за європейськими стандартами: окремо для харчової частини та для нехарчових потреб. Такий підхід, викладений у чотирьох профільних законопроєктах, дозволить відійти від формальної законодавчої регламентації та запровадити систему, яка реально відповідатиме сучасним потребам громадян, зокрема забезпечуючи надійне підґрунтя для соціальних гарантій ветеранам та іншим вразливим категоріям населення [2].

Сфера застосування прожиткового мінімуму в правовому полі України є надзвичайно широкою. Він виконує роль універсального вимірювача, до якого прив'язано величезну кількість юридичних та фінансових показників. По-перше, прожитковий мінімум є базою для розрахунку мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком [4]. По-друге, цей показник є вирішальним при визначенні права особи на отримання державної соціальної допомоги, наприклад, для малозабезпечених сімей або виплат на дітей [7].

Окрім соціальної сфери, прожитковий мінімум активно використовується у фіскальній та судовій системах. Податкова соціальна пільга прямо залежить від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2]. У судовому процесі цей показник застосовується для розрахунку судового збору, а в адміністративному та кримінальному праві – для кваліфікації певних правопорушень при визначенні розміру завданих збитків. Такий підхід робить цей стандарт головним центром усієї законодавчої системи, де зміна показника викликає реакцію в багатьох галузях права.

Процедура визначення та затвердження розміру прожиткового мінімуму чітко регламентована законодавством. Методологія розрахунку передбачає періодичний перегляд складників споживчого кошика фахівцями у сфері медицини та економіки [5]. Особливістю українського законодавства є диференціація прожиткового мінімуму для чотирьох основних груп: дітей до 6 років, дітей від 6 до 18 років, працездатних осіб та осіб, які втратили працездатність [2]. Конкретні цифрові значення прожиткового мінімуму щороку затверджуються у Законі

України«Про державний бюджет України на 2026» [6]. Документ передбачає поетапне підвищення цього показника протягом року, що дозволяє частково нівелювати вплив інфляції.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що прожитковий мінімум в Україні є фундаментальною категорією, яка поєднує в собі економічний зміст та правову форму. Він виступає головним інструментом соціальної справедливості, гарантуючи кожному громадянину певний рівень підтримки від держави [1]. Розуміння його суті, сфери застосування та механізмів формування є необхідним для розуміння соціальної відповідальності держави перед своїм народом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про прожитковий мінімум: затв. розпорядж. Каб. Міністрів України від 19.12.2017 р. № 2249-VIII. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text

3. Пилипенко А. А., Копілець В. В., Піпенко В. М. Прожитковий мінімум: виживати чи мігрувати? Правова позиція. 2019. № 4 (25). С. 13-18. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/4/2.pdf

4. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: затв. розпорядж. Каб. Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text

5. Реформа прожиткового мінімуму: як Мінсоцполітики планує змінити систему розрахунків виплат. *Судово-юридична газета.* 10.04.2026 р. *URL:* https://sud.ua/uk/news/ukraine/358163-reforma-prozhitochnogo-minimuma-kak-minsotspolitiki-planiruet-izmenit-sistemu-raschetov-vyplat

6. Про державний бюджет України на 2026: затв. розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.12.2025 р. № 4695-IX. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text*

7. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: затв. розпорядж. Каб. Міністрів України від 22.11.2023 р.

№ 3495-IX. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3495-20#n2

МЕЛЬНИК А. М.,
аспірант,
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ БПЛА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Сучасний розвиток інформаційних технологій, цифровізації правоохоронної діяльності та зростання рівня технічного оснащення злочинних угруповань обумовлюють необхідність удосконалення засобів і методів розслідування кримінальних правопорушень[1]. Особливої актуальності це питання набуває в умовах протидії організованій злочинності, яка характеризується високим рівнем конспірації, використанням сучасних технічних засобів, мобільністю та здатністю швидко адаптуватися до діяльності правоохоронних органів. За таких умов важливим напрямом підвищення ефективності досудового розслідування є застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА).

Сьогодні БПЛА активно використовуються не лише у військовій сфері, а й у діяльності правоохоронних органів багатьох держав світу. Їх застосування дозволяє здійснювати дистанційне спостереження, фіксацію доказової інформації, моніторинг місцевості, пошук осіб та предметів, документування кримінально протиправної діяльності, а також забезпечення безпеки під час проведення слідчих (розшукових) дій[3, с. 74].

У кримінальному провадженні щодо злочинів, учинених організованими злочинними групами, використання БПЛА має особливе значення, оскільки діяльність таких угруповань нерідко пов’язана з незаконним обігом наркотичних засобів, зброї, контрабандою, торгівлею людьми, незаконним видобутком корисних копалин та іншими тяжкими й особливо тяжкими злочинами. Організовані злочинні групи часто функціонують у важкодоступних місцях, використовують систему охорони, технічні засоби спостереження та засоби маскування, що значно ускладнює роботу правоохоронців.

Однією з ключових переваг застосування БПЛА є можливість оперативного отримання візуальної інформації про місце події або територію, що становить оперативний інтерес. Використання безпілотників дозволяє проводити аерофотозйомку, відеофіксацію та 3D-моделювання місцевості без безпосереднього ризику для життя працівників правоохоронних органів. Особливо ефективним це є під час документування діяльності організованих злочинних груп у лісистій місцевості, прикордонних районах, на промислових об'єктах або в районах із підвищеним рівнем небезпеки.

Важливим напрямом використання БПЛА є забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Безпілотні літальні апарати можуть застосовуватися для прихованого спостереження за підозрюваними особами, фіксації переміщення транспортних засобів, виявлення місць зустрічей учасників організованих злочинних груп, а також документування фактів передачі предметів або грошових коштів[2]. У сучасних умовах БПЛА дозволяють здійснювати тривале спостереження без привернення уваги з боку правопорушників.

Окремого значення застосування безпілотників набуває під час проведення спеціальних операцій із затримання учасників організованих злочинних груп. Використання БПЛА дозволяє правоохоронним органам отримувати актуальну інформацію про розташування осіб, наявність озброєння, маршрути пересування та можливі шляхи відходу злочинців. Це суттєво підвищує рівень безпеки працівників правоохоронних органів та ефективність проведення силових заходів.

Крім того, безпілотні літальні апарати можуть використовуватися для пошуку речових доказів, виявлення схованок, незаконних виробництв або місць зберігання наркотичних засобів, зброї чи викраденого майна. Наприклад, за допомогою тепловізійних камер БПЛА здатні виявляти приховані об'єкти або місця перебування осіб навіть у нічний час чи за складних погодних умов.

Водночас застосування БПЛА у кримінальному провадженні пов'язане з низкою правових та організаційних проблем. Насамперед це стосується необхідності належного нормативно-правового регулювання використання безпілотних систем правоохоронними органами. Чинне законодавство України ще не повною мірою врегульовує порядок використання БПЛА під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих

(розшукових) дій, питання допустимості отриманих доказів, а також механізми захисту права особи на приватність [2].

Проблемним залишається і питання технічного забезпечення правоохоронних органів. Ефективне використання БПЛА потребує наявності сучасної техніки, спеціального програмного забезпечення, підготовлених операторів та належного рівня взаємодії між оперативними підрозділами, слідчими та криміналістами. Крім того, організовані злочинні групи дедалі частіше застосовують засоби радіоелектронної боротьби, системи виявлення дронів та інші технології протидії спостереженню.

У сучасних умовах особливого значення набуває інтеграція БПЛА із цифровими системами кримінального аналізу, геоінформаційними платформами та автоматизованими базами даних. Такий підхід дозволяє не лише фіксувати інформацію, а й оперативно аналізувати її, прогнозувати дії злочинців та формувати електронні криміналістичні моделі діяльності організованих злочинних груп.

Отже, застосування безпілотних літальних апаратів під час розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, є перспективним напрямом розвитку сучасної криміналістики та правоохоронної діяльності. Використання БПЛА дозволяє підвищити ефективність документування злочинної діяльності, забезпечити безпеку учасників кримінального провадження, оптимізувати проведення слідчих (розшукових) дій та покращити якість доказової бази. Водночас ефективне впровадження таких технологій потребує удосконалення нормативно-правового регулювання, технічного переоснащення правоохоронних органів та підготовки фахівців, здатних працювати із сучасними безпілотними системами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2194

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. https://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12

3. Костенко М.В. Особливості інноваційного процесу у сфері криміналістики. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці: матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Г.К. Авдєєва. Харків: Право, 2019. С. 72–75.

МИХАЙЛОВА Б. В.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Науковий керівник: ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

ЗНАЧЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПРАВОСУДДЯ

У епоху технологічного прогресу неможливо уявити жодну сферу людської діяльності, яка б залишалася незмінною та уникнула впровадження змін. Поступово всі сфери діяльності, зокрема й юридична, усвідомлюють необхідність запровадження спеціалізованих програмних рішень задля полегшення робочих процесів та вирішення різного роду завдань. У такому контексті постає цілком очевидне запитання: чи здатна судова система уникнути використання штучного інтелекту (далі – ШІ) та чи не зашкодить таке використання судовій системі загалом.

Станом на сьогодні можливість використання ШІ на законодавчому рівні не врегульована, хоча Україна є членом Спеціального комітету зі ШІ при Раді Європи, а у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань ШІ.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, що визначає пріоритетні сфери, у яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі ШІ, у тому числі правосуддя [1]. Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 травня 2025 року було затверджено план заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки [2]. Відтак, пропонується розроблення та подання Кабінетові Міністрів України законопроекту щодо правового врегулювання у сфері розвитку штучного інтелекту; розроблення рекомендацій з кібербезпеки, які передбачатимуть пропозиції з використання технологій штучного інтелекту, зокрема щодо захисту моделей машинного навчання від несанкціонованого втручання в

роботу; розроблення методичних рекомендацій щодо використання технологій штучного інтелекту у сфері вищої освіти; забезпечення використання технологій штучного інтелекту з метою виявлення випадків неправомірного втручання у діяльність електронної системи закупівель і т.д.

Аналіз вищезазначених документів дає можливість зробити висновок, що Україна рухається у сфері «легалізації» можливості використання та впровадження ШІ у різні сфери діяльності, серед яких і правосуддя. Зокрема, у літературі можна часто зустріти позицію щодо широкого потенціалу ШІ в судово-процесуальній діяльності [3]. Так Т. Дракохруст і Н. Марценко вважають, що штучний інтелект зменшує перевантаженість судової системи, прискорює судові процеси та зменшує витрати на судові процеси [4]. В той час як, український науковець А. Бондаренко акцентує на можливості «пришвидшення обробки даних, розвантаження роботи судів та підвищення ефективності судової влади» завдяки використанню ШІ в судовій практиці [5].

Зазначимо про переваги використання ШІ у судочинстві.

По-перше, юридична практика іноді переповнена роботою з великим обсягом інформації, яка потребує аналізу, з необхідністю пошуку належної правової аргументації та підготовкою типових документів. ШІ має можливість значно прискорити ці процеси, залишивши для юриста необхідність лише формування ключових висновків. До прикладу, ШІ здатен аналізувати судову практику, виявляти схожість та розбіжність у позиціях суду, в той час як юрист зможе лише виокремити для себе релевантну для його ситуації практику та застосувати її без затрати часу на її пошук.

По-друге, ШІ здатен автоматизувати та цифровізувати процеси, які раніше потребували запровадження людських ресурсів. До прикладу, раніше для того, аби звернутися до суду потрібно було написати позовну заяву і або ж самостійно занести її до канцелярії суду, або ж направити до суду засобами поштового зв'язку. Зараз з запровадженням функціонування єдиної судової інформаційної телекомунікаційної системи все значно простіше, так як є можливість у електронному форматі завантажити необхідних файл з позовною заявою, направити його суду та стороні. Відтак, запровадження нових технологій допомогло полегшити комунікацію між сторонами при розгляді їхнього спору у суді та зменшило значну кількість паперової роботи для працівників суду.

По-третє, використання ШІ допомогло полегшити пошук релевантної практики Верховного Суду. Так на сьогодні існує «База

правових позицій Верховного Суду» як онлайн-інструмент, використовуючи який можна легко знайти особливості застосування певної правової норми, або ж правову позицію суду з того чи іншого питання [6].

Хоча системи ШІ вже продемонстрували свою ефективність у модернізації та оптимізації окремих напрямків роботи судової системи, їхнє масштабне впровадження супроводжується низкою серйозних викликів і потенційних ризиків, які неможливо ігнорувати.

Показовим прикладом є випадки, коли під час використання чат-ботів для з'ясування правових питань ШІ посилається на неіснуючі нормативно-правові акти або вигадує судову практику. Тому при роботі з цифровими інструментами критично важливо формулювати запити максимально точно та чітко визначати перелік джерел для пошуку інформації, адже в іншому разі система може генерувати посилання на фіктивні законодавчі документи.

Деякі моделі ШІ зберігають у своїй пам'яті дані з попередніх взаємодій, включаючи інформацію, введену користувачами, що використовується для вдосконалення наступних версій системи. Це становить серйозну загрозу для конфіденційності, оскільки у сфері правосуддя обробляються особливі категорії даних, такі як: персональна інформація учасників процесу, матеріали справ з обмеженим доступом, свідчення та інші відомості, що підлягають захисту. Відповідно при роботі з ШІ важливо уникати будь-якого зазначення персональних даних чи конфіденційної інформації, аби унеможливити її збереження у системі та подальше розголошення.

На практиці, люди часто гіперболізують значення ШІ та надають йому пріоритетності над думкою суду. До прикладу, ухвалою від 08.02.2024 у справі № 925/200/22 Верховний Суд визнав подання представником Позивача заяви про роз`яснення постанови Верховного Суду від 11.12.2023 у справі № 925/200/22 зловживанням процесуальними правами та залишив цю заяву без розгляду. «Верховний Суд, зокрема, зазначив:

- що у справі, що розглядається, учасник використовує технологію ШІ не як засіб сприяння здійсненню належного правосуддя, а навпаки - з метою заперечення (ставлення під сумнів, оскарження) вже зроблених судом висновків. Протиставлення учасником судового процесу у процесуальній заяві висновків судової палати Верховного Суду з правового питання та ШІ, що не має нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання, як підстава для роз`яснення рішення суду, неминуче

спричиняє проблеми з точки зору впливу на авторитет Верховного Суду, його судової практики та довіри до судової влади в цілому.
- навмисне чи недбале зловживання ресурсами суду, в тому числі використання штучного інтелекту без належного розуміння його можливостей, як підстава для протиставлення його висновків висновкам суду, можуть підірвати довіру до судової системи. Така поведінка суперечить меті права на звернення до суду.
- дії заявника у сукупності, зокрема апелювання до "позиції" ШІ "ChatGPT", згенерованого ним у відповідях з окремого питання, що вже розглянув суд, є виявом неповаги до суддів Верховного Суду» [7].

Отже, аналіз перспектив використання ШІ в судовій системі України свідчить про неоднозначність цього явища. З одного боку, ШІ демонструє значний потенціал у автоматизації рутинних процесів, прискоренні обробки великих масивів даних, цифровізації документообігу та полегшенні доступу до судової практики. Впровадження таких інструментів, як Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система та База правових позицій Верховного Суду, вже довело свою ефективність у розвантаженні судової системи та підвищенні оперативності правосуддя.

З іншого боку, масштабне впровадження ШІ у судочинство супроводжується серйозними ризиками, які потребують належного правового врегулювання. Серед найбільш критичних викликів — схильність систем до генерування неіснуючих нормативних актів та судової практики, загрози конфіденційності персональних даних учасників процесу, а також небезпека неналежного використання технології, що може підірвати авторитет судової влади.

Україна робить поступальні кроки у напрямку законодавчого врегулювання сфери ШІ, зокрема через схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту та плану заходів на 2025-2026 роки. Проте на сьогодні відсутність чіткої нормативної бази залишає відкритими питання меж допустимості використання ШІ в судових процесах, відповідальності за помилки систем та гарантій захисту конфіденційної інформації.

Таким чином, успішна інтеграція ШІ в судову систему можлива лише за умови дотримання балансу між технологічними інноваціями та фундаментальними принципами правосуддя – незалежністю суду, конфіденційністю, достовірністю інформації та повагою до судової влади. Це вимагає не лише законодавчого врегулювання, а й формування правової культури використання цифрових інструментів серед усіх учасників судового процесу.

Список використаних джерел:
1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 02.12.2020 №1556-р (Редакція від 29.12.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки» від 09.05.2025 №457-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-%D1%80#Text
3. Демідонт Б.О. Штучний інтелект у судовій системі: осмислення правового поля. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/9.pdf
4. Drakokhrust T., Martsenko N. Artificial Intelligence in the Modern Judicial System. Journal of Modern Educational Research. 2022. № 1. P. 5. URL: https://article.innovationforever.com/ JMER/20220107.html
5. Бондаренко А. Штучний інтелект проти людства: Маск, Гокінг та Возняк попереджають, що час зупинитися. URL: http://ain.ua/2015/07/27/593911
6. База правових позицій Верховного Суду. URL: https://lpd.court.gov.ua/ (дата звернення: 19.12.2025)
7. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 8 лютого 2024 року у справі № 925/200/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639.

МОЗГОВА А. О.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т. О.
старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін
ННІПІО Дніпровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро

«ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ»

Актуальність. Від моменту набуття у січні 2004 року чинності, Кримінально-виконавчим кодексом України було введено та офіційно роз'яснено поняття виправлення засуджених як процесу, що має позитивну сторону, через що засуджений може проявляти правомірну та соціально – адекватну поведінку. Окрім того, було введено нове для української пенітенціарної науки поняття ресоціалізація, що дало поштовх для обговорень та розуміння цього терміну. З часом поглиблення у цю тему, науковці та дослідники дійшли до того, що даний процес займає ключове місце у кримінально – виконавчому праві та загалом є одним із основних елементів мети виконання покарання. Саме тому і потребує детального розгляду питання проблемати ресоціалізації, адже в умовах виконання покарань все звісно відрязняється від того, що для себе уявляємо ми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ресоціалізації осіб доволі цікаве та актуальне, розглядали його у своїх працях такі вчені, як Ю.М. Антонян, В.М. Синьов, В.О. Меркулова, В.А.Бадира, Т.А. Денисова, О.А. Гритенко, О.О. Шкута, О.М. Джужа та багато інших. Вчені вивчають цю проблематику доволі обширно, досліджуючи всебічно даний процес. Хоча все одно залишаються не закриті питання які необхідно обговорювати.

Для того, щоб визначити проблематику ресоціалізації засуджених маємо визначити що це взагалі таке та яке значення має даний термін. Кримінально – виконавчий кодекс України надає таке поняття ресоціалізації - свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Тобто, особа притягнута до відповідальності має сама дійти до того, що вона вчинила та що так не потрібно вчиняти [1].

Ресоціалізація це тривалий процес, який складається з цілого комплексу заходів, що спрямовані саме на формування у засудженого спроможності жити у суспільстві та адекватно сприймати інформацію. Через те, що цей процес містить у собі багато соціальних факторів виникають проблеми застосування так би мовити «перевиховання».

Для того щоб визначити реальну проблематику хочу взяти як приклад результати соціологічних замірів в установах виконання покарань Миколаївської області про які пише у своїй роботі Чаплик М.М. Досліджуючи питання житлово-побутових умов, які очікують їх після відбування покарання, були надані такі відповіді. В основному

опитані зазначали, що будуть проживати з батьками, в яких є житло - 33,2% , 26,5% осіб зазначили, що у них є якесь власне житло чи то будинок чи то квартира, 13,8% склали ті, у кого є спільне з дружиною та дітьми житло, у 9,3% - спільне житло з родичами, в свою чергу 9,6% немає, де жити після звільнення. Тобто за такими результатами можна дійти висновку, що майже кожен десятий із числа засуджених має проблеми із житлом. Тому є ризик їхнього повторного потрапляння в установи виконання покарань [2].

Окрім житлового питання важливим чинником, що впливає на процес подальшої ресоціалізації засуджених осіб і його успішність та приналежність до пенітенціарної ресоціалізації, належить отримання середньої освіти та професії в установах виконання покарань. Такі види послуг із соціальної та виховної роботи передбачені у пенітенціарних установах законодавством, зокрема ст.ст. 125–126 Кримінально-виконавчого кодексу України. Серед усіх опитаних отримали освіту в установах виконання покарань 18,2% осіб вказали, що отримали професію у виправних закладах [2]. Окрім цих факторів є ще велика кількість того, що впливає на ресоціалізацію засуджених та які потребують постійного обговорення.

В умовах сьогодення актуальним питанням є те, що Мінветеранів долучається до розробки програм ресоціалізації для ветеранів і ветеранок, які відбувають покарання без позбавлення волі. Під час нещодавної зустрічі колективу Міністрества у справах ветеранів України було вирішено творити робочу групу при консультативно-експертній раді ДКВС України. До її складу увійдуть представники Міністерства юстиції, Сил оборони, громадських організацій, міжнародних партнерів та фахівці Міністерства у справах ветеранів. Головною ціллю буде створення дійсно дієвої системи, яка не тільки попереджатиме та буде відвертати повторні правопорушення, а й дасть таким особам стан спокою і гідність, адже як би не було це наші захисники держави [3].

Звіт за результатами дослідження «Вивчення можливостей для впровадження програм обміну шприців в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» 2020 року від Центру громадського здоров’я надає інформацію про новітні методики та впровадження. Хоча він не досі новий, але доволі обширний та зрозумілий. Важливим завданням на той рік було Підписання меморандуму про співпрацю для реалізації для контролю реалізації дорожньої карти впровадження пілотного проекту обміну шприців: Міністерство юстиції, Міністерство охорони здоров'я, ДКВС, ЦГЗ, ЦОЗ ДКВС, УНЗ

ООН, БО «FREE ZONE», БО «100 % ЖИТТЯ», МБФ «Альянс громадського здоров'я», ГО «ЦПДР. Стосовно цього, то можу зазначити, що у 2025 році 1 липня Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками уклала Меморандум про співпрацю, партнерство та взаєморозуміння з громадською організацією «Доступно.ЮА». Тобто вже є поштовхи до підписання меморандумів, хоча не настільки потужно як хотілось би. Нажаль, не знайшла ніякої інформації стосовно підписання тих документів, про які зазначала раніше, є тільки щось схоже.

Окрім підписання меморандумів за звітом закріплено проведення інформаційно - освітніх заходів для співробітників ДКВС. Ними є проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, вебінарів, скайпнарад, стажувань. Також, звіт зазначає про підготовку проекту внесення змін до нормативних актів або пояснень до нормативних актів, які закріплюються поправками Міністерства юстиції та багато іншого [4].

О.М. Малишева визначає, що вплив фактору позбавлення волі на психологічний та психічний стан полягає в порушенні нормальних статевих функцій організму, що як раз за думкою засуджених, є найважчим елементом покарання. Соціально-психологічний аспект позбавлення волі виражається у відстороненні від сім'ї, колективу, рідних, близьких, знайомих, друзів. Засуджені особи потравши до установи виконання покарань, мають підлаштовуватись до нових соціальних зв'язків та взаємовідносин, де царює жорстокість, насильство, та озлобленість. Міжособистісні конфлікти призводять до створення неформальних груп, між якими йде боротьба за лідерство у установах відбування покарань. На цьому проміжку часу ресоціалізація проходить через підготовку засуджених до звільнення з місць позбавлення волі, адже велика кількість осіб не мають ні житла, ні професії, ні зв'язків із сім'єю чи родичами та близькими. Також багато хворих, що потребують матеріальної, медичної та психологічної допомоги [5].

Отже, проблема ресоціалізації засуджених в Україні — це не лише питання пенітенціарної політики, а питання безпеки всього суспільства. Без створення дієвої системи соціальної підтримки та подолання суспільної нетерпимості до колишніх в'язнів, рівень рецидивної злочинності залишатиметься високим. Держава має перейти від моделі «ізоляції та покарання» до моделі «корекції та інтеграції», де людина після відбуття терміну отримує реальний шанс стати повноцінним членом громади. Ми бачимо, що

впроваджується щось нове, залучаються міністерства та органи ДКВС, але потрібно розгалужувати цю систему, бо зараз це стає все актуальніше.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text
2. Чаплик М.М. Проблеми та перспективи ресоціалізації засуджених (за результатами соціологічних замірів в установах виконання покарань Миколаївської області). Випуск 10 2019 Габітус. 2019. № 10. С. 105-109. URL: https://habitus.od.ua/journals/2019/10-2019/2.pdf
3. Єдиний веб – портал органів виконавчої влади України. Мінветеранів долучається до розробки програм ресоціалізації для ветеранів і ветеранок, які відбувають покарання без позбавлення волі. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minveteraniv-doluchaietsia-do-rozrobky-prohram-resotsializatsii-dlia-veteraniv-i-veteranok-iaki-vidbuvaiut-pokarannia-bez-pozbavlennia-voli
4. Звіт за результатами дослідження «Вивчення можливостей для впровадження програм обміну шприців в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах». Центр громадського здоров'я України. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/POSh_report.pdf
5. О. М. Малишева. Деякі питання ресоціалізації засуджених. Юридичний електронний науковий журнал. Випуск 3. 2019. С. 212 – 215. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2019/56.pdf

НАГОРНИЙ А. М.,
аспірант
Національної академії внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У РАЙОНАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України суттєво трансформувала систему кримінальної юстиції держави та поставила перед правоохоронними органами нові виклики, пов'язані з необхідністю здійснення досудового

розслідування в умовах активних бойових дій. Руйнування інфраструктури, тимчасова окупація територій, постійна загроза життю учасників кримінального провадження, обмежений доступ до місця події та складність фіксації доказової інформації істотно ускладнюють реалізацію завдань кримінального провадження[1]. За таких умов особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду організації досудового розслідування злочинів у районах збройних конфліктів, що може бути використаний для вдосконалення національної системи кримінальної юстиції України.

Проблематика документування та розслідування злочинів у зонах воєнних конфліктів тривалий час перебувала у центрі уваги міжнародних організацій, спеціалізованих правоохоронних структур та міжнародних кримінальних трибуналів. Значний практичний досвід у цій сфері накопичено під час розслідування злочинів у колишній Югославії, Руанді, Іраку, Афганістані, Сирії, Косово та інших регіонах, де тривалий час відбувалися активні бойові дії або збройні конфлікти.

Однією з ключових особливостей зарубіжного підходу є створення спеціалізованих міжвідомчих слідчих груп, до складу яких входять слідчі, прокурори, криміналісти, експерти, військові спеціалісти, фахівці з цифрової аналітики та представники міжнародних організацій. Наприклад, під час діяльності Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії активно використовувалися мобільні слідчі групи, здатні оперативно працювати в умовах підвищеної небезпеки та швидко документувати воєнні злочини безпосередньо після їх вчинення[2]. Подібний підхід дозволяв мінімізувати втрату доказів та забезпечувати належний рівень їх фіксації.

Важливим елементом зарубіжного досвіду є широке використання сучасних цифрових технологій під час збору та аналізу доказової інформації. У практиці міжнародних слідчих органів активно застосовуються геоінформаційні системи, супутникові знімки, безпілотні літальні апарати, технології 3D-моделювання місця події, цифрова фото- та відеофіксація, а також автоматизовані системи обробки великих масивів даних. Особливо ефективними такі засоби виявилися під час документування злочинів у Сирії та Іраку, де доступ до місця події часто був обмеженим або небезпечним.

Окремої уваги заслуговує досвід держав-членів НАТО щодо забезпечення взаємодії між військовими підрозділами та правоохоронними органами у районах бойових дій. У більшості

країн Альянсу функціонують спеціальні механізми координації між військовими структурами та органами кримінальної юстиції, що дозволяє оперативно отримувати інформацію про обстановку в районі проведення слідчих дій, забезпечувати охорону місця події та гарантувати безпеку учасників кримінального провадження[3]. В умовах України така взаємодія набуває особливого значення, оскільки значна частина кримінальних правопорушень фіксується безпосередньо в районах ведення бойових дій або на деокупованих територіях.

Показовим є також досвід Ізраїлю, правоохоронна система якого тривалий час функціонує в умовах постійних безпекових загроз та локальних збройних конфліктів. Для ізраїльської моделі характерним є швидке реагування спеціалізованих слідчо-оперативних груп, використання єдиних електронних баз даних, інтеграція розвідувальної інформації у процес доказування та активне застосування кримінального аналізу. Значна увага приділяється питанням безпеки слідчих та прокурорів, а також психологічній підготовці персоналу до роботи в екстремальних умовах.

Не менш важливим є досвід діяльності Міжнародний кримінальний суд, який виробив комплексні стандарти документування міжнародних злочинів у районах збройних конфліктів[4]. У діяльності Суду значна увага приділяється забезпеченню збереження цифрових доказів, захисту свідків, стандартизації методик фіксації доказової інформації та дотриманню міжнародних стандартів прав людини навіть в умовах воєнного стану.

Водночас слід зазначити, що механічне перенесення зарубіжного досвіду до української правової системи є неможливим без урахування особливостей національного законодавства, структури правоохоронних органів та специфіки сучасної безпекової ситуації. Україна фактично стала однією з небагатьох держав Європи, яка змушена здійснювати масштабне досудове розслідування воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень в умовах повномасштабної війни.

У цьому контексті перспективними напрямами імплементації зарубіжного досвіду в Україні можуть стати: створення постійно діючих спеціалізованих міжвідомчих слідчих груп для роботи у районах бойових дій; удосконалення нормативно-правового регулювання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану; розширення

використання цифрових технологій фіксації доказів; впровадження єдиних електронних систем обліку та аналізу доказової інформації; розвиток системи взаємодії між правоохоронними органами, військовими формуваннями та міжнародними партнерами; підвищення рівня спеціальної підготовки слідчих, прокурорів і криміналістів до роботи в екстремальних умовах; удосконалення механізмів захисту свідків та потерпілих у районах бойових дій.

Окремим перспективним напрямом є розвиток міжнародного співробітництва у сфері документування воєнних злочинів. Україна вже активно взаємодіє з міжнародними слідчими групами, експертами Європейського Союзу, Європол, Євроюст та іншими міжнародними структурами. Подальше поглиблення такої співпраці сприятиме впровадженню сучасних методик криміналістичного забезпечення розслідувань та підвищенню ефективності міжнародного обміну доказовою інформацією.

Підсумовуючи, слід зазначити, що зарубіжний досвід організації досудового розслідування злочинів у районах збройних конфліктів свідчить про необхідність комплексного підходу до забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Для України особливого значення набуває адаптація сучасних міжнародних практик до національної системи правоохоронної діяльності, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, цифровізація процесів доказування та створення ефективної системи документування злочинів в умовах активних бойових дій. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування, забезпеченню принципу невідворотності покарання та зміцненню системи національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. No 4651-VI (ред. від 09.05.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Давид Е. Принципи права збройних конфліктів: курс лекцій відкритого Брюсельського університету; пер. с фр.: МКЧК, 2000. 718 с

3. Коломієць В.І. Зарубіжний досвід взаємодії між органами досудового розслідування та можливості його використання в Україні. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. No 1(28). С. 226–233. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2023.1.20.

4. Гутник В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.

НОВАК О. Є.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 081 «Право»
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ЖЕГЛІНСЬКА Т. О.
Старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА ОСОБИСТУ БЕЗПЕКУ

Кожен громадянин, який проживає на території демократичної держави, має гарантоване Конституцією право на безпеку.

Під поняттям «право на безпеку» варто розуміти фундаментальне право, що охоплює особисту недоторканність, захист життя і здоров'я, право на безпечне довкілля та інформацію про нього, а також соціальний захист. Це право гарантує захист особи у сферах особистої, національної та екологічної безпеки.

Так, згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

У свою чергу, засуджений – це особа, яка, хоча й вчинила злочин, заподіяла шкоду іншим громадянам, державі чи суспільству, була визнана винною в судовому порядку, проте зберігає статус громадянина України, адже держава не відмовляється від неї.

Відповідно до статті 63 Конституції України, засуджений має право користуватися всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [1]. Таким чином, правовий статус засуджених ґрунтується на збереженні основних прав людини з певними обмеженнями, що

безпосередньо визначені вироком суду та кримінально-виконавчим законодавством.

Стаття 8 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі по тексту –КВК України) закріплює основні права засуджених, серед яких виділяємо: право на інформацію, гуманне ставлення, охорону здоров'я, працю, правову допомогу та особисту безпеку [2].

На нашу думку, питання щодо проблеми реалізації прав засуджених на особисту безпеку є актуальною темою в кримінально-виконавчому праві України, особливо з урахуванням воєнного стану. Право на особисту безпеку є одним із основоположних прав засуджених, закріплених на конституційному та законодавчому рівнях.

Згідно з ч. 1 ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені мають право на особисту безпеку. У разі загрози життю або здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у вигляді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи позбавлення волі, вони вправі звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань про забезпечення особистої безпеки. Посадова особа в такому разі зобов'язана вжити невідкладних заходів для забезпечення особистої безпеки засудженого (ч. 2 ст. 10 КВК України). Адміністрація установи виконання покарань вживає необхідних заходів щодо переведення засудженого в безпечне місце, усунення загрози та вирішення питання про місце подальшого відбування покарання (ч. 3 ст. 10 КВК України). У разі загрози життю або здоров'ю засуджених, стосовно яких у зв'язку з їх участю в кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань забезпечує їхню безпеку. До таких засуджених, зокрема, можуть застосовуватися такі заходи, як ізольоване тримання та переведення в іншу установу виконання покарань (ч. 4 ст. 10 КВК України) [2].

Наразі, незважаючи на чітке законодавче закріплення, на практиці спостерігається значний розрив між правовою нормою та її реалізацією. Унаслідок цього реалізація права засуджених на особисту безпеку стикається з низкою серйозних проблем. Ці проблеми можна поділити на дві основні категорії: загрози внутрішнього характеру (наприклад, насильство з боку інших засуджених чи персоналу, недостатня медична допомога) та проблеми, спричинені воєнним станом (складнощі з евакуацією, обстріли, брак укриттів тощо).

Богатирьов І. у своїй науковій праці «Пенітенціарна система України в безпековому вимірі: актуальні проблеми» звертає увагу на те, що, попри закріплення законодавцем права засуджених на особисту безпеку ще у 2003 році (ст. 10 КВК України), ситуація суттєво не змінилася і це право досі не стало ефективним механізмом захисту [3, с. 136].

Головним порушенням права на особисту безпеку є відсутність реального захисту від насильства. Богатирьов І. зазначає: «Проблема насильства в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України є актуальною та недостатньо дослідженою. Насильство серед засуджених і з боку персоналу трапляється доволі часто. Іноді працівники свідомо спричиняють страждання засудженим для досягнення власних цілей, особливо на початковому етапі перебування особи у виправній колонії, коли вона ще не здатна себе захистити та потребує, зокрема, медичної допомоги» [3, с. 137]. Право на особисту безпеку системно порушується через фізичне, психологічне та сексуальне насильство [3, с. 138].

Доречно погодитися також із думками Шкута О. О., який, досліджуючи тематику «Проблеми забезпечення безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану», стверджує, що основними проблемами реалізації права засуджених на особисту безпеку в умовах воєнного стану та окупації є: неефективність механізму обов'язкової евакуації засуджених і персоналу з установ, розташованих у зоні бойових дій та окупації; залишення установ виконання покарань в окупації, що призводить до повної правової ізоляції засуджених; системні порушення прав людини в УВП на окупованих територіях, зокрема насильство, катування, вбивства, залякування; неможливість належної фіксації воєнних злочинів у місцях несвободи і т. д. [4, с. 38].

Отже, враховуючи викладене, слід визнати, що право засуджених на особисту безпеку є конституційно гарантованим і детально врегульованим нормами кримінально-виконавчого законодавства, однак на практиці його реалізація залишається проблемною. Попри наявність чітких приписів щодо обов'язку адміністрації установ виконання покарань забезпечувати безпеку засуджених у разі загрози їх життю чи здоров'ю, існує суттєвий розрив між нормою права та фактичним станом її виконання.

Дослідження науковців свідчать, що системними перешкодами для реалізації цього права є як внутрішні чинники (насильство серед засуджених і з боку персоналу, неналежне

медичне забезпечення, відсутність ефективних механізмів захисту), так і зовнішні обставини, зумовлені воєнним станом та окупацією частини територій України (неефективність евакуації, правова ізоляція установ, гуманітарна криза, неможливість фіксації порушень прав людини).

Таким чином, забезпечення права засуджених на особисту безпеку потребує не лише формального нормативного закріплення, а й удосконалення практичних механізмів його реалізації, посилення контролю за діяльністю персоналу установ виконання покарань та адаптації кримінально-виконавчої системи до викликів воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 16.04.2026).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 16.04.2026).
3. Богатирьов І. Пенітенціарна система України в безпековому вимірі: актуальні проблеми. *Суспільство та безпека.* 2023. № 1(1). С. 135–139. URL: https://doi.org/10.26642/sas-2023-1(1)-135-139 (дата звернення: 16.04.2026).
4. Шкута О. О. Проблеми забезпечення безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2022. № 2. С. 36–39. URL: https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2022-2-8 (дата звернення: 16.04.2026).

ОКСАНИШИНА В. В.,
здобувач вищої освіти першого
бакалаврського рівня,
факультет бізнесу і права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК Н. В.,
Кандидат юридичних наук,
Доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет

м. Луцьк

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ФОНОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Фоноскопічна експертиза є важливим напрямом сучасної криміналістики та невід'ємною складовою цифрової криміналістики, яка охоплює процеси виявлення, збирання, збереження та аналізу електронних доказів. У межах кримінальних проваджень, зокрема щодо кіберзлочинів, вона застосовується до аудіо- та відеоданих і функціонує як спеціалізований інструмент дослідження звукових слідів як різновиду цифрових доказів.

Аудіо- та відеодані стали важливою формою електронних доказів для доведення фактів злочину й встановлення обставин подій, оскільки вони містять не лише зміст розмови, а й голосові характеристики, емоційний стан учасників і часово-просторові маркери, однак потребують обов'язкової перевірки автентичності через ризик їх редагування чи монтажу, що зумовлює подвійне значення аудіодоказів як цінного джерела інформації та водночас об'єкта ретельної експертної перевірки [1, с. 25].

Сучасні методи аналізу звуку у фоноскопічній експертизі активно розвиваються під впливом цифрової криміналістики та штучного інтелекту. Зокрема, широко застосовується спектральний аналіз (спектрограми та мел-спектрограми), який дає змогу виявляти ознаки монтажу або синтезу голосу та ефективно ідентифікувати deepfake-аудіо за характерними акустичними артефактами [2, с. 155]. Додатково використовуються MFCC-коефіцієнти, аналіз хроматичних характеристик і фазових спотворень, що підвищує точність визначення джерела звуку. Впровадження методів машинного та глибокого навчання дозволяє автоматизувати виявлення підробок, класифікуючи аудіо як автентичне або синтетичне, а також аналізувати часові, інтонаційні та мікропаузні характеристики мовлення. У сукупності це суттєво підвищує ефективність фоноскопічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів.

Сучасні системи штучного інтелекту активно використовуються у фоноскопічній експертизі для автоматизованого аналізу мовного сигналу та виявлення цифрових підробок, зокрема «deepfake» аудіо, створеного за допомогою технологій синтезу голосу. Алгоритми машинного навчання та глибокі нейронні мережі аналізують спектрограми, мел-частотні

кепстральні коефіцієнти (MFCC) та інші акустичні ознаки, що дає змогу відрізняти реальний голос від синтезованого. Це має важливе значення для цифрової криміналістики, оскільки підвищує швидкість і точність первинного аналізу аудіодоказів у справах про кіберзлочини [3, с. 212].

Фоноскопічна експертиза в системі цифрових доказів є важливим складником сучасної цифрової криміналістики, оскільки вона спрямована на дослідження аудіозаписів у цифровій формі з метою встановлення їх автентичності, цілісності та допустимості в судовому процесі. При цьому фонограми можуть виступати як речові докази або документи, а їх аналіз охоплює як аналогові, так і цифрові носії, зокрема файли з комп'ютерних систем, мобільних пристроїв і мережевих сервісів [4].

У цифровому доказуванні фоноскопічна експертиза виконує не лише функцію встановлення змісту мовлення, а й дозволяє аналізувати технічні параметри аудіозапису, виявляти ознаки монтажу чи стороннього втручання. Це має ключове значення для перевірки достовірності доказової інформації, особливо в умовах активного використання аудіоданих у цифрових комунікаціях. У сучасному середовищі кіберзлочинності її роль зростає через поширення месенджерів, IP-телефонії та онлайн-платформ, водночас ускладнюється і сама верифікація записів через розвиток технологій редагування та синтезу голосу.

Основні аспекти значення фоноскопії в таких умовах можна узагальнити так:

- встановлення змісту та автентичності мовлення;
- виявлення монтажу, редагування або втручання в запис;
- аналіз технічних умов створення аудіофайлу;
- необхідність поєднання з комп'ютерно-технічними та телекомунікаційними дослідженнями для підвищення надійності висновків.

Проблематика криптографічного та технологічного захисту даних у цифровому середовищі зумовлена стрімким зростанням обсягів інформації та рівня кіберзлочинності, що ускладнює забезпечення конфіденційності, цілісності й захищеності даних. Хоча криптографічні системи базуються на алгоритмах шифрування та ключах, їх ефективність безпосередньо залежить від стійкості до криптоаналізу та належного управління ключовими елементами, адже навіть складні алгоритми не гарантують безпеки без надійної інфраструктури.

Ключові положення цієї проблематики:

– зростання обсягів цифрової інформації та кіберзагроз;
– залежність безпеки від стійкості криптографічних алгоритмів;
– критична роль управління криптографічними ключами;
– необхідність комплексного захисту інфраструктури для забезпечення реальної безпеки даних.

Сучасні загрози також показують подвійний характер криптографії – як засобу захисту і як інструменту злочинного використання. Крім того, методи обходу захисту через компрометацію пристроїв, витоки ключів, вразливості програмного забезпечення, соціальну інженерію, фішинг і шкідливе ПЗ підтверджують, що шифрування є ефективним лише за умови комплексного підходу, який включає контроль доступу, безпечне зберігання даних і правильну конфігурацію систем захисту [5].

Сучасний розвиток фоноскопічної експертизи зумовлений швидким удосконаленням технологій штучного інтелекту та цифрової криміналістики. Новітні методи синтезу голосу (text-to-speech, voice cloning) ускладнюють розмежування автентичного мовлення та штучно згенерованого, що підвищує значення автоматизованих систем аналізу аудіо й алгоритмів машинного навчання для виявлення підробок [6].

Перспективними напрямами є використання нейронних мереж, спектрального аналізу та систем виявлення deepfake-аудіо, які дають змогу аналізувати як акустичні характеристики голосу, так і приховані цифрові артефакти. Такі технології вже демонструють високу ефективність у встановленні особи мовця та перевірці достовірності аудіозаписів у кримінальних провадженнях.

Подальший розвиток цієї сфери передбачає комплексне вдосконалення за кількома ключовими напрямами:
– інтеграція штучного інтелекту в режимі реального часу;
– створення міжнародних баз аудіоданих;
– підвищення стійкості алгоритмів до спотворень і кібератак;
– удосконалення методів виявлення згенерованого аудіо, що використовується у шахрайстві, кіберзлочинах і дезінформації.

Отже, розвиток галузі базується на мультидисциплінарному підході, який поєднує сигнальний аналіз, біометрію голосу та технології штучного інтелекту, що дозволяє забезпечити високу точність і підвищити доказову надійність у судовій практиці.Список використаних джерел:

1. Kazan H., Hejase A., Moukadem I., Kassem-Moussa S. Verifying the audio evidence to assist forensic investigation. *Computer and Information Science*. 2021. Vol. 14. P. 25. DOI: https://doi.org/10.5539/cis.v14n3p25

2. Zbezhkhovska U. R. Deepfake audio detection using YOLOv8 with mel-spectrogram analysis: a cross-dataset evaluation. *Radio Electronics, Computer Science, Control.* 2025. No. 1. P. 153–163. DOI: https://doi.org/10.15588/1607-3274-2025-1-14

3. Mcuba M., Singh A., Ikuesan R. A., Venter H. The effect of deep learning methods on deepfake audio detection for digital investigation. *Procedia Computer Science.* 2023. Vol. 219. P. 211–219. DOI: https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.01.283

4. Росинська Е. Р. Судові експертизи в цивільному судочинстві : *підручник*. 2011. 374 с.

5. Cryptographic Failures. *Radware Cyberpedia.* URL: https://www.radware.com/cyberpedia/application-security/cryptographic-failures/ (дата звернення: 04.05.2026)

6. Zhang B., Cui H., Nguyen V., Whitty M. Audio deepfake detection: what has been achieved and what lies ahead. *Sensors*. 2025. Vol. 25(7). Art. 1989. DOI: https://doi.org/10.3390/s25071989

ОЛІЄВСЬКА Д.Р.
здобувач вищої освіти першого
бакалаврського рівня,
факультет бізнесу і права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК Н. В.,
Кандидат юридичних наук,
Доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет
м. Луцьк

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ОСОБЛИВОСТІ ЗБОРУ ТА КОНСЕРВАЦІЇ ДОКАЗІВ

Актуальність теми: Воєнні злочини належать до категорії найтяжчих міжнародних правопорушень, що посягають на

основоположні принципи міжнародного гуманітарного права, права людини та міжнародної безпеки. До таких злочинів належать умисні вбивства цивільного населення, катування, депортація, жорстоке поводження з військовополоненими, застосування заборонених засобів ведення війни, руйнування цивільної інфраструктури та інші порушення законів і звичаїв війни.

Наукова новизна: Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі особливостей розслідування воєнних злочинів в умовах сучасного збройного конфлікту. У роботі особливу увагу приділено збору, фіксації та консервації як речових, так і цифрових доказів, а також ролі міжнародного співробітництва та цифрової криміналістики у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у діяльності правоохоронних органів, слідчих, прокурорів та судових експертів під час документування воєнних злочинів. Запропоновані підходи можуть застосовуватися для вдосконалення методики збору доказів, роботи зі свідками та забезпечення належного зберігання матеріалів кримінального провадження, а результати роботи також можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання криміналістики, кримінального процесу та міжнародного гуманітарного права.

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України проблема ефективного розслідування таких злочинів набула особливої актуальності. Основне завдання правоохоронних органів полягає не лише у фіксації фактів протиправної діяльності, а й у забезпеченні належного збору, збереження та процесуального оформлення доказів, які можуть бути використані як у національних судах, так і в міжнародних судових інституціях [1].

Розслідування воєнних злочинів має низку специфічних особливостей, що відрізняють його від розслідування загальнокримінальних правопорушень. Насамперед це пов’язано з умовами воєнного стану, небезпекою для слідчих груп та обмеженим доступом до територій, де були вчинені злочини. Бойові дії, мінування місцевості, знищення будівель та інфраструктури ускладнюють проведення слідчих дій і можуть призвести до втрати важливих доказів. Саме тому методика розслідування повинна передбачати оперативність, чітку координацію між правоохоронними органами, експертними установами, військовими адміністраціями та міжнародними організаціями [4, с. 86].

Одним із найважливіших етапів є огляд місця події та первинна фіксація наслідків злочину. Під час документування обстрілів, руйнувань житлових будинків, лікарень, шкіл або місць масових поховань слідчі проводять фото- та відеозйомку, складають схеми місцевості, визначають географічні координати, фіксують напрямки обстрілів і характер пошкоджень. Особливу увагу приділяють вилученню уламків ракет, снарядів, вибухових пристроїв, залишків боєприпасів та інших речових доказів. Усі матеріали повинні бути належним чином упаковані, марковані та внесені до протоколів огляду місця події. Важливим елементом є забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів (chain of custody), який підтверджує автентичність і незмінність речових доказів від моменту їх вилучення до розгляду справи у суді [5].

Особливу роль у сучасних умовах відіграє цифрова криміналістика. Значна частина доказової інформації існує в електронному форматі: це відео з мобільних телефонів, записи камер спостереження, супутникові знімки, дані безпілотних літальних апаратів, повідомлення у соціальних мережах, електронне листування та геолокаційні дані. Аналіз цифрових матеріалів дозволяє встановлювати маршрути пересування військової техніки, визначати час і місце вчинення злочину, а також ідентифікувати осіб, причетних до протиправних дій. Водночас цифрові докази є вразливими до втрати, редагування або знищення, тому для їх консервації застосовуються спеціальні програми резервного копіювання, захищені сервери, криптографічні засоби та міжнародні стандарти цифрової безпеки [6].

Важливим джерелом доказів у справах про воєнні злочини є показання свідків і потерпілих. Часто саме очевидці можуть повідомити про обставини обстрілів, факти катувань, незаконного утримання людей або вчинення насильницьких дій щодо цивільного населення. Однак допити таких осіб мають проводитися з урахуванням їх психологічного стану. Люди, які пережили окупацію, втрату рідних чи жорстоке поводження, можуть перебувати у стані сильного стресу або посттравматичного розладу. Тому під час слідчих дій важливо дотримуватися принципів гуманності, конфіденційності та недопущення повторної травматизації [3]. Для цього нерідко залучають психологів, а самі показання фіксують за допомогою відеозапису, що дозволяє мінімізувати кількість повторних допитів.

Окреме значення у процесі доказування мають судові експертизи. Судово-медична експертиза допомагає встановити

причини смерті, характер тілесних ушкоджень, наявність слідів катувань чи застосування заборонених методів ведення війни. Балістичні та вибухотехнічні експертизи дозволяють визначити тип зброї, якою було завдано удару, а також напрямок і дистанцію пострілу. Трасологічні дослідження використовуються для аналізу слідів техніки, взуття чи вибухових пристроїв. У багатьох випадках саме результати експертиз є вирішальними доказами у кримінальному провадженні, оскільки забезпечують наукове підтвердження встановлених фактів [9, с. 104].

Важливою складовою методики розслідування є міжнародне співробітництво. Україна активно взаємодіє з Міжнародний кримінальний суд, Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та іншими міжнародними структурами. Спільні слідчі групи сприяють обміну інформацією, проведенню експертиз, навчанню українських спеціалістів та отриманню технічної допомоги. Міжнародна співпраця також дозволяє використовувати міжнародні механізми правосуддя для притягнення винних осіб до відповідальності незалежно від їх громадянства чи місця перебування [8].

Суттєвою проблемою залишається довгострокова консервація доказів. Воєнні злочини нерідко розслідуються протягом багатьох років, а окремі судові процеси можуть тривати десятиліттями. Саме тому важливо забезпечити належне зберігання як фізичних доказів, так і цифрових матеріалів[10]. Сучасна практика передбачає створення електронних архівів, використання хмарних технологій, резервне копіювання інформації та застосування захищених серверів. Для фізичних доказів використовуються спеціальні умови зберігання, які унеможливлюють їх пошкодження або втрату.

Крім того, значну роль у документуванні воєнних злочинів відіграють громадські організації, журналісти та волонтери. Вони часто першими фіксують наслідки обстрілів або порушень прав людини на деокупованих територіях. Такі матеріали можуть стати додатковими доказами у кримінальному провадженні, однак потребують ретельної перевірки та процесуального оформлення відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України [2].

Висновок: Таким чином, методика розслідування воєнних злочинів є складною системою процесуальних, криміналістичних і технічних заходів, спрямованих на ефективне документування порушень міжнародного гуманітарного права. Від якості збору,

перевірки та консервації доказів залежить можливість встановлення істини, притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення справедливості щодо потерпілих. У сучасних умовах саме поєднання національного кримінального процесу, міжнародного співробітництва та новітніх криміналістичних технологій забезпечує ефективність боротьби з воєнними злочинами.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний кримінальний суд. Rome Statute of the International Criminal Court від 17 липня 1998 р.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
3. Організація Об'єднаних Націй. Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Istanbul Protocol). New York ; Geneva, 2022.
4. Коваленко В. В. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту // Юридична наука. 2023. № 4. С. 78–92.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. 6-те вид. Харків : Право, 2020. 752 с.
6. Casey E. Digital Evidence and Computer Crime : Forensic Science, Computers and the Internet. 4th ed. London : Academic Press, 2020. 816 p.
7. Гловюк І. В. Особливості досудового розслідування воєнних злочинів в Україні // Вісник кримінального судочинства. 2022. № 3. С. 15–27.
8. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та Додаткові протоколи до них.
9. Бахін В. П., Клименко Н. І. Судові експертизи у справах про воєнні злочини : методичні рекомендації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 124 с.
10. Freeman L. Digital Evidence Preservation in Armed Conflict Investigations // International Review of Law, Computers & Technology. 2021. Vol. 35. № 2. P. 145–161.

ОРЕЛ Ю.О.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет права,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

м. Дніпро

Науковий керівник: ОРЛОВА Т.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ НОВОНАРОДЖЕНИХ

Розслідування вбивств новонароджених є однією з найбільш складних категорій кримінальних проваджень як з правової, так і з криміналістичної точки зору. Особливість таких злочинів полягає у специфіці суб'єкта (як правило, мати дитини), обмеженості часу між народженням і вчиненням діяння, а також у складності встановлення факту живонародженості дитини. Законодавець, враховуючи психофізіологічний стан жінки під час пологів або відразу після них, передбачив окрему кримінально-правову норму – ст. 117 Кримінального кодексу України [1], яка встановлює відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Водночас у разі відсутності ознак спеціального суб'єкта або особливого стану застосовуються загальні положення ст. 115 КК України.

Ключовим завданням досудового розслідування є правильна кваліфікація діяння. Відповідно до ст. 117 КК України, обов'язковими ознаками складу злочину є: спеціальний суб'єкт – мати новонародженої дитини; об'єкт – життя новонародженого; об'єктивна сторона – позбавлення життя дитини під час пологів або відразу після них; суб'єктивна сторона – умисел, який формується в умовах особливого психоемоційного стану жінки. У постановах Верховного Суду неодноразово наголошується, що визначальним є не лише факт народження, а й часовий критерій («відразу після пологів»), який потребує оцінки з урахуванням медичних показників і конкретних обставин справи.

Особливу складність становить встановлення факту живонародженості дитини. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства (ст. 242 КПК України) [2], обов'язковим є призначення судово-медичної експертизи, яка повинна відповісти на питання: чи народилась дитина живою, яка

була причина смерті, чи могла смерть настати внаслідок природних причин, чи є ознаки насильницької смерті.

Для цього використовуються спеціальні методики, зокрема легеневі проби (гідростатична проба), гістологічні дослідження тканин, а також аналіз стану пуповини, шкіри та інших ознак. Від правильності проведення експертизи залежить не лише доведення факту злочину, а й кваліфікація діяння. На початковому етапі розслідування важливе значення має огляд місця події, який регулюється ст. 237 КПК України. У справах цієї категорії місце події часто є нестандартним: це можуть бути житлові приміщення, господарські споруди, сміттєзвалища, водойми тощо. Слідчий повинен зафіксувати всі обставини, що можуть свідчити про спосіб вчинення злочину, зокрема наявність біологічних слідів, предметів догляду за новонародженим, ознак приховування тіла. Особливу увагу слід приділяти виявленню слідів крові, плаценти, пуповини, що може підтверджувати факт нещодавніх пологів.

Важливим елементом є встановлення особи матері. Це здійснюється шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, аналізу інформації з медичних установ, опитування свідків, а також застосування ДНК-експертизи. Відповідно до ст. 243 КПК України, експерт може бути залучений для проведення молекулярно-генетичних досліджень, які дозволяють із високою точністю встановити біологічне материнство. У практиці розслідування поширеними є випадки, коли жінка приховує факт вагітності та пологів, що ускладнює встановлення істини у справі. Особливу увагу необхідно приділяти допиту підозрюваної. Відповідно до ст. 224 КПК України, допит проводиться з урахуванням психологічного стану особи. У випадках, передбачених ст. 117 КК України, жінка може перебувати у стані післяпологової депресії, шоку або інших психоемоційних розладів, що потребує участі психолога або психіатра. Крім того, призначається судово-психіатрична експертиза з метою встановлення осудності особи та можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину [3, с. 34].

Окремого значення набуває відмежування вбивства новонародженого від суміжних складів злочинів. Зокрема, необхідно розрізняти: умисне вбивство (ст. 115 КК України), залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України). Кваліфікація залежить від форми вини, способу дії (активна дія чи бездіяльність), а також від причинного зв’язку між

діями особи та настанням смерті дитини. Наприклад, якщо смерть настала внаслідок бездіяльності матері (залишення дитини без допомоги), питання кваліфікації вирішується з урахуванням конкретних обставин і може бути предметом дискусії в судовій практиці.

Аналіз судової практики свідчить про наявність проблем у застосуванні ст. 117 КК України, зокрема щодо визначення меж поняття «відразу після пологів» та психоемоційного стану жінки. У ряді випадків суди перекваліфіковують дії обвинувачених на ст. 115 КК України, якщо встановлюється, що злочин був вчинений через значний проміжок часу після пологів або за відсутності впливу особливого стану. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до доказування, який включає медичні, психологічні та криміналістичні аспекти [4, с. 624].

Отже, розслідування вбивств новонароджених потребує високого рівня професійної підготовки слідчих, тісної взаємодії з експертами та чіткого дотримання норм кримінального та кримінального процесуального законодавства. Комплексність таких проваджень обумовлює необхідність врахування як юридичних, так і медико-психологічних чинників, що в кінцевому підсумку забезпечує правильну кваліфікацію діяння та справедливе притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Голос України. 2012. № 90–91.

3. Ковтун О.О. Окремі характеристики кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за вбивство дитини: порівняльний аналіз. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»

4. 2023. С. 31-36. 4. Коновальчик Є.О. Щодо покарання за умисне убивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського ОІ (31 березня 2023 року). Харків, 2023. 624 с.

ОРЕЛ Ю.О.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
факультет права, Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро

Науковий керівник : ЖЕГЛІНСЬКА Т.О.,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро

ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Злочинність в умовах воєнного стану в Україні слід розглядати не лише як сукупність окремих кримінальних правопорушень, а як змінену криміногенну систему, на яку одночасно впливають бойові дії, масове переміщення населення, погіршення соціально-економічної ситуації, поширення зброї, руйнування інфраструктури та трансформація пріоритетів правоохоронної діяльності. Правовою основою такого стану є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст цього режиму, порядок його введення та функціонування органів державної влади в особливих умовах. Станом на початок квітня 2026 року воєнний стан в Україні продовжено до 4 травня 2026 року. У цих умовах кримінальне право набуває особливої ролі, оскільки держава змушена одночасно реагувати і на традиційну загальнокримінальну злочинність, і на нові масиви правопорушень воєнного часу [1].

Статистичний аналіз свідчить, що воєнний стан не просто змінив кількість правопорушень, а кардинально перебудував їх структуру. За узагальненими даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора, оприлюдненої як відкриті дані, та їх науковим аналізом, у 2019 році в Україні було обліковано 444 130 кримінальних правопорушень, у 2020 році – 360 622, у 2021 році – 321 443, у 2022 році – 362 636, у 2023 році – 475 595, а у 2024 році – 492 479. Тобто після зниження у 2020–2021 роках із початком повномасштабної війни спостерігається стійке зростання, і вже у 2024 році кількість облікованих правопорушень перевищила рівень 2019 року на 9,8%. Ще показовішим є розрахунок на 100 тис.

населення: 1053 у 2019 році, 860 у 2020 році, 774 у 2021 році, 1051 у 2022 році, 1398 у 2023 році та 1479 у 2024 році. Це означає, що воєнний період супроводжується не лише формальним приростом обліку, а й реальним підвищенням інтенсивності злочинності на фоні скорочення населення [3].

Не менш важливим є показник результативності кримінальної юстиції. Кількість кримінальних правопорушень, провадження за якими були направлені до суду з обвинувальним актом, у 2019 році становила 154 585, у 2020 році – 148 332, у 2021 році – 153 109, у 2022 році – 113 159, у 2023 році – 166 189, у 2024 році – 167 255. Частка таких проваджень від загальної кількості облікованих правопорушень дорівнювала 34,8% у 2019 році, 41,1% у 2020 році, 47,6% у 2021 році, 31,2% у 2022 році, 34,9% у 2023 році та 34,0% у 2024 році. Отже, воєнний стан не тільки підвищив загальний обсяг кримінально-правового навантаження, а й погіршив співвідношення між кількістю зареєстрованих правопорушень і тими провадженнями, які реально доходять до суду. Особливо різким був спад у 2022 році, коли система досудового розслідування працювала в умовах різкої дезорганізації, евакуації, втрати доступу до територій і пріоритету документування воєнних злочинів [3].

Якщо аналізувати саме структуру злочинності, то до війни домінували традиційні майнові правопорушення, насамперед крадіжки. У 2019–2021 роках найбільшу частку облікованих кримінальних правопорушень стабільно становили злочини проти власності. Однак у 2022 році структура різко змінилася: серед «лідерів» за обліком опинилися ст. 185 КК України, ст. 438 КК України, ст. 190 КК України, ст. 115 КК України та ст. 309 КК України; у 2023 році – ст. 190, ст. 185, ст. 438, ст. 115, а також ст. 407 і 408 КК України; у 2024 році найчастіше обліковувалися вже правопорушення за ст. 407 і 408 КК України, далі – шахрайство, крадіжка, умисне вбивство і воєнні злочини за ст. 438 КК України [2].

Це дуже показовий зсув: у воєнний період кримінальний «центр тяжіння» перемістився від класичних майнових посягань до військових, воєнних і пов’язаних із безпекою діянь, а також до шахрайства як форми пристосування злочинності до кризи. Окремо слід виділити правопорушення, кількість яких у воєнний час зросла найбільш різко. За узагальненими даними дослідження, порівняно з 2019 роком у 2024 році кількість облікованих злочинів проти життя збільшилася у 10 разів, правопорушень проти порядку перетинання державного кордону – у 12 разів, правопорушень проти основ

національної безпеки України – у 29 разів, військових кримінальних правопорушень – у 34 рази, правопорушень проти порядку виконання військового обов'язку – у 1380 разів, а злочинів проти міжнародного правопорядку – у 2400 разів. За групами статей це проявилося так: військовий правопорядок (ст. 402, 407, 408 КК України) зріс з 2 671 облікованого правопорушення у 2019 році до 91 298 у 2024 році; національна безпека (ст. 111, 111-1) – зі 123 до 3 529; міжнародний правопорядок (ст. 438) – з 12 до 28 788; порядок виконання військового обов'язку (ст. 336) – з 3 до 4 147. Саме ці цифри найкраще демонструють, що воєнний стан створює новий кримінологічний профіль держави, де значну частину статистики формують діяння, безпосередньо пов'язані з війною, мобілізацією, державною безпекою та збройним конфліктом [4].

Водночас статистика показує і серйозну проблему ефективності розслідування саме найбільш суспільно небезпечних воєнних масивів. За даними наукового узагальнення офіційної статистики, попри різке зростання кількості військових кримінальних правопорушень та воєнних злочинів – з 2 683 у 2019 році до 120 086 у 2024 році – до суду у 2024 році було направлено лише 2 861 відповідне провадження. Автор дослідження звертає увагу, що до суду було направлено лише одне з 626 проваджень за ст. 438 КК України і лише одне з 32 проваджень за статтями 402, 407, 408 КК України. Дещо краща ситуація спостерігалася щодо злочинів проти основ національної безпеки: у 2022–2024 роках за ст. 111 і 111-1 КК України обліковано 13 713 правопорушень, а до суду направлено 3 474 провадження, тобто приблизно одне з чотирьох. Ще вищий показник мав блок правопорушень за ст. 332 і 336 КК України: у 2022–2024 роках обліковано 15 671 таке правопорушення, а до суду направлено 6 681 провадження, тобто майже кожне друге [5].

Це дозволяє зробити висновок, що система кримінальної юстиції значно краще працює з типовими і процесуально простішими справами, ніж із комплексними воєнними злочинами, які потребують міжнародно-правової кваліфікації, збору доказів у зоні бойових дій та складної міжвідомчої координації.

Отже, головна особливість злочинності в умовах воєнного стану полягає в тому, що війна не «витіснила» звичайну злочинність, а наклалася на неї, утворивши багаторівневу криміногенну систему. Саме тому оцінювати ситуацію лише за загальною кількістю облікованих правопорушень недостатньо. Набагато важливішими є структурні зрушення: різке зростання військових та безпекових правопорушень, висока питома вага

шахрайств, збільшення справ щодо перетинання кордону та мобілізаційних обов'язків, а також дисбаланс між реєстрацією і реальним доведенням справ до суду.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341 III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019–2024 роки / Офіс Генерального прокурора України. URL: https://data.gov.ua/dataset/071eceed-7d3a-4e85-a3f3-fb66dd02cb4f

4. Статистичні дані про стан злочинності в Україні / Офіс Генерального прокурора України. URL: https://gp.gov.ua

5. Аналіз стану злочинності в Україні в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 46(3). URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp content/uploads/2025/07/46-3.pdf

ОСТАПЕНКО Д. С.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія рф проти України спричинила системне та масове порушення права приватної власності фізичних осіб. Унаслідок бойових дій значна кількість об'єктів нерухомого та

рухомого майна була знищена або пошкоджена, що обумовлює необхідність формування ефективного механізму відшкодування шкоди. Водночас чинна правова система України виявилася не повністю адаптованою до умов воєнного стану, що актуалізує проблему вдосконалення нормативно-правового регулювання у цій сфері.

Проблематика відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб унаслідок збройної агресії, отримала належне висвітлення у сучасній правничій доктрині. Зокрема, окремі аспекти фіксації та доказування збитків досліджено у працях Г.О. Блінової, тоді як питання правових засад компенсації шкоди фізичним і юридичним особам розкрито у роботах О.О. Гавриленка. Водночас активізація наукового дискурсу підтверджується проведенням міжнародних науково-практичних заходів, присвячених формуванню ефективних національних і міжнародних механізмів відшкодування шкоди, що свідчить про високий рівень наукової зацікавленості та міждисциплінарного опрацювання зазначеної тематики.

Попри наявність значного наукового доробку, окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, залишаються недостатньо розробленими та потребують подальшого теоретичного осмислення й практичного уточнення. Це зумовлює необхідність більш детального аналізу особливостей правового регулювання відповідних відносин, що обумовлює перехід до викладення основного матеріалу дослідження.

Нормативно-правове регулювання відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб внаслідок збройної агресії, в Україні має багаторівневий характер і ґрунтується на поєднанні конституційних, цивільно-правових, спеціальних та міжнародно-правових норм. Основоположне значення має Конституція України[1], зокрема ст. 41, яка гарантує непорушність права приватної власності та покладає на державу обов'язок забезпечувати його захист. Це створює базовий конституційний фундамент для подальшого правового регулювання механізмів компенсації шкоди.

Цивільно-правову основу становлять положення Цивільного кодексу України[2], насамперед ст. 22, яка визначає склад збитків (реальні втрати та упущену вигоду), а також ст. 1166, що закріплює загальні підстави деліктної відповідальності за завдану майнову шкоду. Сукупність цих норм формує загальний механізм відшкодування шкоди у приватноправових відносинах,

однак вони не враховують специфіки шкоди, спричиненої воєнними діями, що потребує спеціального правового регулювання.

У зв'язку з масштабними руйнуваннями внаслідок збройної агресії було прийнято низку спеціальних нормативно-правових актів, зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф»[3]. Цей нормативний акт встановлює єдиний підхід до фіксації, оцінки та обліку шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф. Його мета — створити правову основу для подальшого відшкодування збитків як на національному, так і на міжнародному рівні. Однак, попри важливість, акт має певні недоліки, адже він не гарантує фактичного відшкодування, лише фіксує збитки.

Проблема відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб унаслідок збройної агресії, полягає в існуванні комплексних правових, інституційних та практичних бар'єрів. Ці перешкоди ускладнюють повне і належне забезпечення реалізації права постраждалих на отримання компенсації[4].

По-перше, однією з ключових проблем є відсутність системного підходу в нормативно-правовому регулюванні. Чинне законодавство не передбачає наявності узгодженого та цілісного акта, який би охоплював усі аспекти процесу компенсації шкоди, завданої внаслідок воєнних дій.

По-друге, існує обмеженість у визначенні предмета компенсації, адже основна увага зосереджується на відшкодуванні вартості житла та нерухомого майна. Водночас питання компенсації за рухоме майно, майно, що належить бізнесу, а також втрачена вигода залишаються слабко врегульованими або взагалі не охоплюються ефективними механізмами відшкодування.

По-третє, важливою проблемою залишається невизначеність того, хто має бути ефективним суб'єктом відповідальності. З точки зору цивільного права, відповідальність покладається на прямого винуватця шкоди — державу-агресора, проте реальне забезпечення примусового виконання такого зобов'язання у рамках національної правової системи наразі є неможливим.

Розв'язання актуальних проблем, пов'язаних із відшкодуванням збитків, завданих майну фізичних осіб через збройну агресію, вимагає всебічного підходу.

Насамперед слід розробити та ухвалити уніфікований системний нормативно-правовий акт, який забезпечуватиме

комплексне регулювання питань, пов'язаних із компенсацією шкоди, спричиненої воєнними діями.

Одним із ключових завдань є збільшення обсягу компенсацій, передбачивши виплати не лише за пошкоджене чи зруйноване житло, але й за рухоме майно, майно, пов'язане з підприємницькою діяльністю, а також за втрачений прибуток. Такий підхід сприятиме більш комплексному відновленню майнового стану постраждалих.

Суттєву роль у вдосконаленні механізму відіграє функціонування Реєстру пошкодженого та знищеного майна. Цей реєстр було створено з метою формування єдиної національної геоінформаційної системи, яка забезпечує збір, накопичення, облік, збереження та захист даних про пошкоджене чи знищене майно. Це майно постраждало внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, викликаних військовою агресією рф проти України. Реєстр також спрямований на надання фізичним і юридичним особам, органам державної влади, місцевого самоврядування, підприємствам, установам та організаціям достовірної інформації, що буде використана для захисту прав постраждалих власників як на національному, так і міжнародному рівні. Важливим компонентом у цьому контексті є Міжнародний реєстр збитків України, розроблений для фіксації заяв про шкоду, втрати чи пошкодження, спричинені російською агресією. Цей реєстр виступає фундаментальною складовою міжнародного механізму компенсацій та майбутніх репараційних процедур, забезпечуючи створення офіційно визнаної доказової бази на глобальному рівні.

Таким чином, відшкодування шкоди, завданої майну фізичних осіб внаслідок збройної агресії, є складним правовим інститутом, що поєднує національні та міжнародні механізми. Чинне законодавство України забезпечує лише частковий захист і характеризується фрагментарністю та недостатньою системністю. Водночас запровадження державних і міжнародних свідчать про поступове формування ефективної моделі відшкодування. Однак для її повноцінного функціонування необхідне подальше вдосконалення законодавства та інтеграція міжнародних репараційних інструментів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр (дата звернення: 24.04.2026 р.)

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 24.04.2026 р.)
3. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text
4. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. Вип. 2. С. 78-85.

ПЕТЕЛЬКО Ю.С.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-наукового інституту права ДПУ
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н.В.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права ДПУ
м. Ірпінь

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ СПАДКОВИХ ПРАВ ЩОДО МАЙНА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку цивільного права України особливого значення набуває проблема спадкування майна, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях. Збройна агресія та встановлення окупаційного режиму на частині території держави зумовили глибокі та системні трансформації у функціонуванні національної правової системи, зокрема у сфері реалізації спадкових прав громадян[1]. У таких умовах виникає значна кількість правових колізій і практичних труднощів, пов'язаних із неможливістю доступу до майна, відсутністю належного документального оформлення юридичних фактів та ускладненням діяльності нотаріальних і реєстраційних органів.

Право на спадкування є важливою складовою правового статусу особи та випливає із змісту конституційного права

приватної власності. Відповідно до статті 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а право приватної власності є непорушним[2; 3]. Правове регулювання спадкових відносин здійснюється нормами Цивільного кодексу України, однак сучасні умови виявили низку проблем, що потребують додаткового законодавчого врегулювання. Суттєво ускладнений доступ до нотаріальних послуг. Відсутність українських нотаріальних органів на тимчасово окупованих територіях фактично унеможливлює відкриття спадкових справ за місцем відкриття спадщини, що суперечить загальним правилам чинного законодавства[4]. Окремою проблемою є також обмежений доступ до державних реєстрів, що унеможливлює оперативну перевірку прав на майно та ускладнює нотаріальне оформлення спадкових прав навіть на підконтрольній території[5]. Також існує проблема підтвердження юридичних фактів, зокрема смерті спадкодавця. Документи, видані окупаційними органами, не визнаються в Україні, що змушує спадкоємців звертатися до суду із заявами про встановлення фактів, що призводить до перевантаження судової системи та затягування строків. Проблемним є і визначення місця відкриття спадщини та юрисдикції компетентних органів. Внутрішнє переміщення осіб і відсутність чітких механізмів прив'язки до території ускладнюють оформлення спадщини.

Важливим елементом захисту спадкових прав є також гарантування ефективного доступу до правосуддя[3]. У сучасних умовах судова практика щодо встановлення фактів народження або смерті на тимчасово окупованих територіях вже виступає одним із ключових механізмів реалізації спадкових прав, однак вона потребує подальшого вдосконалення з точки зору спрощення процедур, підвищення доступності та забезпечення процесуальної оперативності розгляду таких справ. Такий підхід узгоджується з практикою ЄСПЛ, який наголошує на необхідності забезпечення не лише формального, а й практичного та ефективного доступу до правосуддя.

Однією з ключових проблем у сфері спадкових прав є строк прийняття спадщини. Відповідно до статті 1270 Цивільного кодексу України для прийняття спадщини встановлюється шестимісячний строк[6]. Водночас у випадках, коли спадкове майно розташоване на тимчасово окупованій території, а спадкоємець з об'єктивних причин позбавлений можливості реалізувати своє право, дотримання такого строку на практиці часто стає неможливим. За

цих обставин застосування загальних правил без урахування специфічних умов не повною мірою узгоджується з принципами справедливості та ефективного захисту прав людини. У зв'язку з цим доцільним є запровадження спеціального правового регулювання, яке б забезпечувало баланс між стабільністю цивільного обороту та реальними можливостями реалізації спадкових прав. Зокрема, пропонується доповнити Цивільний кодекс України статтю 1270 так: «Перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється на час існування об'єктивних перешкод для реалізації спадкоємцем своїх прав, пов'язаних із тимчасовою окупацією території України, веденням бойових дій або неможливістю доступу до спадкового майна чи документів, необхідних для оформлення спадщини».

Слід враховувати і міжнародні стандарти захисту права власності. Практика Європейського суду з прав людини виходить з необхідності забезпечення ефективного механізму захисту майнових прав навіть в умовах конфлікту. Наприклад, у справах «Loizidou v. Turkey» та «Cyprus v. Turkey» Суд наголосив, що навіть в умовах окупації держава зобов'язана забезпечувати ефективний захист майнових прав та доступ до компенсаційних механізмів[7]. Це підсилює необхідність вдосконалення національного законодавства у сфері спадкування майна, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях.

Отже, реалізація та захист спадкових прав щодо майна на тимчасово окупованих територіях України ускладнені воєнними діями, відсутністю доступу до майна та проблемами у роботі нотаріальних і реєстраційних органів. Існуючі виклики свідчать про необхідність удосконалення цивільного та нотаріального законодавства шляхом запровадження спеціальних правових механізмів, адаптованих до умов війни та тимчасової окупації. Реалізація такої пропозиції сприятиме не лише вдосконаленню правового регулювання, а й реальному забезпеченню конституційних гарантій прав людини в умовах сучасності. Таким чином, існуючі проблеми мають не лише правовий, а й соціально-правовий характер, оскільки безпосередньо впливають на гарантованість реалізації майнових прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Лаговська Н. В. Проблеми захисту прав власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. Вип. 2. С. 78-85.

2. Москалюк Н. Б. Теоретичні та практичні проблеми права державної власності та його реалізації: дис. … д-ра юрид. наук. 2021. URL: https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14321 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Лаговська Н. В. Нормативно-правове регулювання спадкування за заповітом в Україні / Н. В. Лаговська // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2017. – Вип. 2–3. – С. 65–70

4. Луцька Г. В. Деякі особливості вчинення нотаріальних проваджень у сфері спадкування у разі, якщо спадщина знаходиться на тимчасово окупованих територіях України. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 6 (35). С. 51–55.

5. Юніна М. П., Буякова І. О. Проблемні аспекти спадкування в умовах воєнного стану та можливі шляхи їх вирішення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1, № 3. С. 351–355.

6. Письменний О. О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану. Публічне право. 2023. № 1. С. 49–53.

7. Барабаш О. Правові засади відшкодування шкоди, заподіяної державі в умовах воєнних дій: історико-правовий аспект. DICTUM FACTUM. 2025. № 2 (18). С. 358–365.

ПИЛИПЕЦЬ А. Ю.,
аспірант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ

Науковий керівник:
ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО З. А.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач відділу проблем кримінальної юстиції
та кримінології Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ

ПРОТИПРАВНА ПРОПАГАНДА ТА ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗА КК УКРАЇНИ

У сучасному правовому дискурсі, зумовленому стрімким розвитком цифрових комунікацій, трансформацією гібридних загроз

та інтенсифікацією інформаційних воєн, особливої актуальності набуває теоретико-прикладне дослідження кримінальних правопорушень, які вчиняються у формі протиправної пропаганди чи публічних закликів. Як протиправна пропаганда, так і публічні заклики виступають інструментами деструктивного впливу на суспільну свідомість, правопорядок та національну безпеку, проте їхня правова природа, внутрішня структура, об'єктивні та суб'єктивні ознаки мають суттєві відмінності, які нерідко нівелюються у правозастосовній практиці. Відсутність чітких легальних дефініцій та уніфікованих нормативних критеріїв розмежування цих понять призводить до колізій при кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України, громадського порядку та моральності, тощо, а також створює ризики неправомірного обмеження фундаментального права людини на свободу вираження поглядів.

Наукове осмислення сутності протиправної пропаганди вимагає її аналізу як системного, ідеологічно вмотивованого процесу цілеспрямованого поширення поглядів, доктрин, цінностей або викривленої інформації з метою формування певної суспільної психології, трансформації ціннісних орієнтирів мас та спонукання їх до тривалої моделі поведінки, що вигідна суб'єкту впливу. Натомість публічні заклики є експресивними, безпосередніми та відкритими зверненнями до невизначеного кола осіб, які містять чітку вимогу, спонукання або лозунг до вчинення конкретних, зазвичай одномоментних або короткострокових дій протиправного характеру. Таким чином, первинна ознака розмежування пролягає у часовій тривалості, системності та меті впливу: пропаганда орієнтована на довгострокову когнітивну перебудову свідомості адресата (формування лояльності, ворожості, апатії, тощо), тоді як публічний заклик вимагає вольової, поведінкової та найчастіше негайної реакції у формі дії чи бездіяльності.

Оцінка об'єктивної сторони зазначених діянь виявляє суттєві розбіжності у формах їхнього зовнішнього вияву. Протиправна пропаганда (наприклад, пропаганда війни, пропаганда тоталітарних режимів чи расової переваги) характеризується поліморфністю та латентністю. Вона може реалізуватися через художні твори, наукові публікації, освітні програми, маніпулятивну подачу новинних матеріалів, де застосовуються приховані психологічні техніки, нейролінгвістичне програмування та семантичні викривлення, де сам протиправний зміст нерідко вуалюється. Публічні заклики, навпаки, за своєю

суттю є імперативними, експліцитними та однозначними. Форма заклику мінімізує двозначність: це використання наказового способу дієслів, гасел, прямих вимог («руйнуйте», «підпалюйте», «повалити владу»). У контексті публічності для закликів визначальним є фактор сприйняття інформації сторонніми особами в момент її проголошення або через засоби масової комунікації, де створюється реальна загроза негайного переростання слова в дію, тоді як для пропаганди фактор миттєвої присутності аудиторії не є обов'язковим, оскільки її ефект накопичується кумулятивно.

З погляду суб'єктивної сторони обидва правопорушення вчиняються виключно з прямим умислом, проте специфіка інтелектуального та вольового моментів суттєво відрізняється. Суб'єкт протиправної пропаганди усвідомлює суспільно небезпечний характер поширюваних ним ідеологем, передбачає поступову зміну суспільних настроїв і бажає настання таких трансформацій для досягнення глобальних геополітичних, соціальних чи релігійних цілей. У випадку публічних закликів умисел винного спрямований на детонацію соціального вибуху чи вчинення конкретного злочину іншими особами, де суб'єкт не просто передбачає абстрактні наслідки, а прагне активізувати агресію чи протиправну діяльність натовпу тут і зараз. Практична проблема полягає у доведенні цього умислу, коли заклики маскуються під «оціночні судження», «реалізацію права на критику влади» або «дискусію у межах політичного процесу», що змушує суди вдаватися до лінгвістичних та судово-психологічних експертиз.

Особливою зоною нормативного перетину та помилок під час кваліфікації є ситуації, коли публічний заклик виступає структурним елементом чи фінальним етапом пропагандистської кампанії. Довготривала протиправна пропаганда створює соціокультурне та психологічне підґрунтя, формує образ ворога та дегуманізує певну групу осіб, після чого поодинокий публічний заклик падає на підготовлений ґрунт і призводить до реальних наслідків (масових заворушень, актів геноциду, терактів). У таких випадках виникає проблема конкуренції норм або необхідності кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень. Правозастосовна практика часто стикається з дилемою: розглядати в такому разі публічний заклик як самостійний склад кримінального правопорушення чи як форму вираження протиправної пропаганди. На нашу думку, якщо пропаганда є процесом, то заклик – це акт, і за умови, якщо заклик поглинається ширшим поняттям пропаганди, то окрема кваліфікація не потрібна, за винятком випадків, коли

стаття кримінального закону прямо виокремлює «публічні заклики» як самостійне кримінальне правопорушення із більш суворою санкцією через вищий ступінь безпосередньої суспільної небезпеки.

Міжнародно-правові стандарти, зокрема практика Європейського суду з прав людини та положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, пропонують власні орієнтири для розмежування цих понять через призму трискладового тесту обмеження свободи слова. Для диференціації пропаганди від закликів та відмежування їх обох від правомірної реалізації свободи вираження поглядів використовується доктрина «чіткої та наявної небезпеки» (*clear and present danger*) та критерій інсайту до насильства (*incitement*). ЄСПЛ у своїх рішеннях (зокрема, у справі *«Сюрек проти Туреччини»*) послідовно вказує на те, що ключовим фактором є наявність заклику до насильства, збройного опору чи ворожнечі. Якщо текст, навіть будучи радикальним, шокуючим чи пропагандистським за своєю суттю, не містить прямих або завуальованих інструкцій та спонукань до насильницьких дій, і не здатний викликати негайну небезпеку їхнього вчинення з урахуванням контексту (особи автора, статусу аудиторії, загальної напруженості у суспільстві), він може підпадати під захист статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або розглядатися в межах цивільно-правової чи адміністративної відповідальності за зловживання свободою слова, але не як кримінально караний заклик [1].

У контексті вітчизняного законодавства проблеми розмежування загострюються через текстуальні особливості диспозицій окремих статей КК України. Так, статті, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299), пропаганду війни (ст. 436 КК), оперують термінами «публічні заклики» та «пропаганда», позначаючи ними суміжні та альтернативні суспільно небезпечні діяння. Це змушує експертів-лінгвістів перебирати на себе функції юристів, визначаючи, чи є конкретний текст «пропагандою» чи «публічним закликом», хоча це виключно правова оцінка. Для подолання цієї проблеми у доктрині пропонується чіткий алгоритм експертного та судового аналізу, заснований на чотирьох базових індикаторах: інтенціональному (мета автора та спрямованість волі), семантико-текстуальному (наявність імперативних мовних конструкцій або маніпулятивних технік), контекстуальному (соціально-політична ситуація, в якій поширюється інформація) та прагматичному

(здатність повідомлення викликати конкретні дії або змінити свідомість аудиторії).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що протиправна пропаганда та публічні заклики є суміжними, але не тотожними інститутами інформаційного права та кримінального права. Пропаганда – це стратегічний, системний макропроцес ідеологічного впливу на когнітивну сферу людини, спрямований на формування довгострокових установок, тоді як публічний заклик – це тактичний, дискретний мікроакт прямого імперативного спонукання до конкретної дії, що створює миттєву загрозу правопорядку. Удосконалення правозастосовної практики вимагає деталізації матеріально-правових норм шляхом внесення змін до кримінального законодавства України або надання роз'яснень на рівні Верховного Суду, де було б закріплено чіткі критерії диференціації цих деліктів на основі лінгвістичних, психологічних та юридичних параметрів, що дозволить ефективно захищати національну безпеку держави без порушення фундаментальних засад свободи слова в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Свобода слова в умовах збройного конфлікту. Огляд практики Європейського суду з прав людини / Бурмагін О.О., Опришко Л.В., Опришко Д.І., Київ: ГО«Платформа прав людини», 2019. 112 с. с.

ПИРОГІВСЬКА А.С.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет права,
Донецький національний університет
Імені Василя Стуса

Науковий керівник: КАЛАЧЕНКОВА К. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та
адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

АГРАРНІ НОТИ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Цифрова трансформація економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення актуалізує потребу у впровадженні нових правових механізмів забезпечення фінансової стійкості стратегічних секторів, в тому числі аграрного. Традиційні інструменти кредитування агровиробників виявляються недостатньо ефективними в умовах підвищених ризиків, обмеженого доступу до банківських ресурсів та нестабільності ринків.

У цьому контексті особливого значення набуває розвиток альтернативних фінансових інструментів, які поєднують правову визначеність, гнучкість та цифрову форму обігу. Прийняття Закону України «Про аграрні ноти» від 22 лютого 2024 року [1] стало важливим кроком у напрямі формування інноваційної моделі аграрного фінансування, що відповідає сучасним тенденціям цифровізації та розвитку ринків капіталу.

Актуальність дослідження аграрних нот зумовлюється також їх подвійною правовою природою, оскільки з одного боку, вони виступають як інструмент забезпечення виконання зобов'язань, а з іншого – як потенційний об'єкт обігу на фінансових ринках. Така гібридність породжує низку теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із визначенням їх правового статусу, співвідношенням із аграрними розписками, електронними цінними паперами та іншими цифровими активами.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про аграрні ноти» аграрна нота визначається як неемісійний цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання боржника, забезпечене заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти кредитору відповідно до умов, визначених таким цінним папером [1]. Таке нормативне визначення свідчить про комплексний характер аграрних нот, які поєднують у собі ознаки боргового зобов'язання, заставного інструменту та неемісійного цінного папера, що відповідає загальним положенням цивільного законодавства щодо зобов'язань та їх забезпечення.

На відміну від аграрних розписок визначених як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах відповідно до Закону України «Про аграрні розписки» від 06.11.2012 р. [2], аграрні ноти інтегруються у систему ринків капіталу, що узгоджується із положеннями Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від

23.02.2006 р. [3]. Це суттєво розширює їх функціональне призначення, оскільки аграрні розписки виконують переважно забезпечувальну функцію, тоді як аграрні ноти можуть бути об'єктом обігу та використовуватися як інструмент фінансування.

Однією з ключових ознак аграрних нот є їх цифрова форма. Закон України «Про аграрні ноти» передбачає ведення Реєстру аграрних нот як електронної системи обліку прав [1]. Такий підхід кореспондує із загальними засадами функціонування електронних реєстрів, визначеними Законом України «Про публічні електронні реєстри» від 18.11.2021 р. [4], та свідчить про включення аграрних нот до цифрової інфраструктури держави. Цифровізація обігу аграрних нот також узгоджується із положеннями Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. [5] та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. [6], що регулюють юридичну силу електронних документів та механізми електронної ідентифікації. Це забезпечує можливість повноцінного функціонування аграрних нот у цифровому середовищі без використання паперових носіїв.

Важливою новелою є можливість обігу аграрних нот та передачі прав за ними третім особам, що відповідає загальним положенням цивільного права щодо відступлення права вимоги (ст. 512-519 Цивільний кодекс України [7]), а також із підходами до обігу неемісійних цінних паперів, закріпленими у Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [3]. На відміну від класичної моделі цесії, передача прав за аграрними нотами відбувається в межах спеціального правового режиму, що поєднує елементи зобов'язального та речово-забезпечувального правовідношення. Це створює передумови для формування вторинного ринку аграрних нот як окремого сегмента ринку капіталу, в якому такі інструменти можуть використовуватися не лише як засіб забезпечення, а й як об'єкт інвестування та рефінансування. Відповідно, підвищується ліквідність аграрних активів, а також розширюються можливості агровиробників щодо залучення фінансових ресурсів поза межами традиційного банківського кредитування.

На підставі вищенаведеного можна стверджувати, що аграрні ноти формують нову модель правового регулювання аграрного фінансування, яка базується на поєднанні інструментів ринку капіталу та цифрових технологій, проте для повноцінної реалізації їх потенціалу необхідне подальше узгодження із законодавством про віртуальні активи та мінімізація кіберризиків.

Список використаних джерел:

1. Про аграрні ноти: Закону України від 22.02.2024р. № 3586-IX. *Відомості Верховної Ради.* 2024. № 12. Ст.65 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text
2. Про аграрні розписки: Закону України від 06.11.2012 № 5479-VI. *Відомості Верховної Ради.* 2013. № 50. Ст.695 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text
3. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закону України від 23.02.2006 р. № 3480-V. *Відомості Верховної Ради.* 2006. № 31. Ст. 268. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text
4. Про публічні електронні реєстри: Закону України від 18.11.2021 р. № 1907- IX. *Відомості Верховної Ради.* 2023. № 11. Ст.27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text
5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закону України від 22.05.2003р. № 851-V. *Відомості Верховної Ради.* 2003. № 36. Ст.275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закону України від 05.10.2017р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2017. № 45. Ст.400. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст.356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

ПИРОГІВСЬКА А. С.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця

Науковий керівник: БАХУР О. В.,
доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри права
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ: РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У сучасних умовах загострення екологічних проблем, зумовлених зміною клімату, зростанням антропогенного навантаження та наслідками збройної агресії проти України, особливої актуальності набуває підвищення ефективності екологічного контролю як складової забезпечення екологічної безпеки держави. Традиційні механізми моніторингу довкілля виявляються недостатньо ефективними в умовах обмежених ресурсів і підвищених ризиків, що зумовлює потребу у впровадженні інноваційних підходів.

Одним із таких напрямів є цифровізація екологічного контролю, яка передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для збору, обробки та аналізу екологічних даних. Особливу роль у цьому процесі відіграє штучний інтелект, що дозволяє автоматизувати моніторинг стану довкілля, здійснювати прогнозування екологічних ризиків та виявляти правопорушення, зокрема незаконні вирубки, забруднення або утворення стихійних звалищ.

Водночас впровадження штучного інтелекту у сферу екологічного контролю супроводжується низкою правових викликів. Серед них — відсутність комплексного нормативного регулювання використання таких технологій, невизначеність щодо відповідальності за рішення, прийняті із застосуванням штучного інтелекту, а також питання достовірності та допустимості відповідних даних у правозастосовній практиці.

У чинному законодавстві України відсутнє чітке нормативне визначення поняття «екологічний контроль», а також не сформовано єдиної системи його застосування та тлумачення. Це створює певні труднощі у правозастосовній практиці та зумовлює необхідність законодавчого уточнення змісту і функцій цього інституту.

З метою врегулювання зазначеного питання членами Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування було розроблено та внесено проєкт Закону України № 3091 від 18 березня 2021 року «Про державний екологічний контроль». У зазначеному законопроєкті пропонується визначення поняття екологічного контролю як діяльності, спрямованої на забезпечення додержання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища [1].

Зокрема, розробники законопроєкту зазначають, що екологічний контроль полягає у забезпеченні дотримання вимог природоохоронного законодавства з метою досягнення високого рівня захисту довкілля. Реалізація такого контролю передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та фіксацію порушень законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а також на притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

З цього можна зробити висновок, що екологічний контроль є важливим елементом системи державного управління у сфері охорони довкілля. Він являє собою сукупність правових, організаційних та технічних заходів, спрямованих на забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства, запобігання негативному впливу господарської діяльності на природне середовище, а також на виявлення та припинення екологічних правопорушень.

У цьому контексті особливого значення набуває процес цифровізації екологічного контролю, який передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для збору, обробки, аналізу та поширення екологічної інформації. Цифровізація дозволяє створювати інтегровані інформаційні системи моніторингу, що забезпечують оперативний доступ до даних про стан навколишнього природного середовища, підвищують прозорість діяльності органів державної влади та сприяють ефективнішому прийняттю управлінських рішень.

Одним із ключових інструментів цифровізації екологічного контролю є штучний інтелект. Використання технологій штучного інтелекту відкриває нові можливості для автоматизації аналізу великих масивів екологічних даних, отриманих із різних джерел, зокрема супутникових знімків, безпілотних літальних апаратів, автоматизованих станцій моніторингу якості повітря, води та ґрунтів. Алгоритми машинного навчання здатні виявляти закономірності та аномалії у великих обсягах інформації, що дозволяє оперативно фіксувати факти незаконної вирубки лісів, утворення стихійних сміттєзвалищ, забруднення водних об’єктів та інші види екологічних правопорушень.

Наприклад, такі компанії як Google та IBM використовують ШІ для аналізу супутникових знімків на предмет вирубки лісів та моделей забрудження [2].

Крім того, технології штучного інтелекту можуть використовуватися для прогнозування екологічних ризиків та

моделювання можливих наслідків техногенних і природних процесів. Завдяки використанню складних аналітичних моделей стає можливим прогнозування поширення забруднюючих речовин у атмосферному повітрі, водних ресурсах або ґрунтах, оцінка потенційних екологічних збитків, а також розроблення превентивних заходів для мінімізації негативного впливу на довкілля. Таким чином, штучний інтелект може виконувати не лише функцію фіксації порушень, але й відігравати важливу роль у формуванні системи попередження екологічних загроз.

Для України цифровізація екологічного контролю має особливе значення в умовах воєнного стану. Бойові дії спричиняють значні екологічні втрати, пов'язані із забрудненням ґрунтів важкими металами та нафтопродуктами, руйнуванням промислових об'єктів, пошкодженням інфраструктури водопостачання та підвищенням рівня забруднення атмосферного повітря. У таких умовах доступ до багатьох територій є обмеженим або небезпечним, що ускладнює проведення традиційних інспекційних перевірок. Використання супутникових технологій, безпілотних систем та алгоритмів штучного інтелекту дозволяє здійснювати дистанційний моніторинг стану довкілля та оперативно фіксувати екологічні наслідки воєнних дій [3].

Зібрані цифровими системами дані можуть мати важливе значення не лише для внутрішнього екологічного управління, але й для міжнародно-правових процесів. Зокрема, вони можуть використовуватися як доказова база при визначенні розміру екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій, та для подальшого притягнення винних до юридичної відповідальності. У цьому аспекті цифрові технології та системи штучного інтелекту сприяють підвищенню ефективності фіксації екологічних злочинів і забезпечують більш об'єктивну оцінку масштабів завданих збитків [4].

На сьогодні залишаються неврегульованими питання правового статусу результатів, отриманих за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, їх доказової сили у судових процесах, а також визначення відповідальності за можливі помилки або некоректні рішення автоматизованих систем. Окрему увагу необхідно приділити питанням захисту екологічних даних, забезпечення кібербезпеки інформаційних систем та недопущення несанкціонованого доступу до критично важливої екологічної інформації.

Висновки. Цифровізація екологічного контролю є одним із ключових напрямів модернізації системи охорони довкілля в Україні в умовах сучасних глобальних і національних викликів. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та інструментів штучного інтелекту сприяє підвищенню ефективності моніторингу стану природного середовища, забезпечує оперативність отримання та обробки екологічних даних, а також дозволяє більш точно виявляти та фіксувати екологічні правопорушення. Завдяки можливостям автоматизованого аналізу великих масивів інформації, зокрема супутникових знімків, показників якості повітря, води та ґрунтів, технології штучного інтелекту створюють передумови для формування більш ефективної та прозорої системи державного екологічного контролю.

Водночас ефективне застосування штучного інтелекту у сфері екологічного контролю потребує належного нормативно-правового забезпечення. На сьогодні в Україні існує потреба у формуванні комплексного законодавчого регулювання використання технологій штучного інтелекту, визначенні правового статусу результатів роботи алгоритмів, їх доказової сили, а також встановленні механізмів відповідальності за можливі помилки автоматизованих систем. Важливим аспектом також є забезпечення належного рівня захисту екологічної інформації та кібербезпеки цифрових платформ.

Враховуючи все вищевикладене, можемо зробити висновок, що подальший розвиток цифровізації екологічного контролю в Україні має ґрунтуватися на поєднанні технологічних інновацій та вдосконаленні правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України від 18.03.2021 р. № 3091 «Про державний екологічний контроль». URL. https://ips.ligazakon.net/document/JI01459B
2. Як ШІ вирішує екологічні проблеми. 09.12.2024. Джерело: AI 360. URL: https://ai360.com.ua/yak-shi-vyrishuie-ekolohichni-problemy/
3. Штучний інтелект вказав на мінні поля на супутникових зображеннях. Nauka.ua. 2024. 27 травня. URL: https://nauka.ua/news/shtuchnijintelekt-vkazav-na-minni-polya-na-suputnikovih-zobrazhennyah
4. Ставська С. Великий потенціал AI (штучного інтелекту) у вирішенні проблем екології і природокористування. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Екологія. Людина.*

Суспільство". 2024.С.241–243. URL: https://ecoconference.kpi.ua/article/view/292576/290286

ПІДВАЛЬНА Х. Р.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
факультет транспорту та механічної інженерії,
Луцький національний технічний університет,
м.Луцьк

Науковий керівник: **КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,**
кандидат юридичних наук, доцент.
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРАДІЖОК ВАНТАЖІВ У ЛОГІСТИЧНИХ ХАБАХ ТА ТЕРМІНАЛАХ

Інтенсифікація вантажоперевезень та стрімкий розвиток складської інфраструктури зумовлюють зростання ризиків незаконного заволодіння товарно-матеріальними цінностями. Складність сучасних логістичних ланцюгів та залучення значної кількості суб'єктів транспортування створюють умови для вчинення крадіжок із використанням високотехнологічних методів приховування слідів. У таких релевантних обставинах огляд місця події (ОМП) трансформується у складну слідчу дію, що потребує поєднання класичних криміналістичних підходів із глибоким аналізом логістичних процесів [2; 5].

Огляд місця події при розслідуванні крадіжок вантажів у логістичних хабах має низку специфічних особливостей, зумовлених характером таких об’єктів. Логістичні центри являють собою складні інфраструктурні комплекси, які включають склади, зони приймання та відвантаження вантажів, майданчики для транспорту, зони сортування та зберігання, адміністративні приміщення, а також системи електронного обліку і контролю переміщення товарів. У зв’язку з цим огляд місця події повинен здійснюватися секторально, із виділенням окремих функціональних зон: зони розвантаження, зони сортування та зони зберігання. Такий підхід дозволяє точніше встановити етап логістичного процесу, на якому могло відбутися викрадення вантажу [5, с. 78].

Під час проведення огляду важливим завданням є встановлення точного часу та місця зникнення вантажу, а також аналіз матриці доступу персоналу до конкретних комірок зберігання у системі управління складом (WMS). Використання систем WMS дозволяє фіксувати всі операції з вантажем, включаючи переміщення, сортування та відвантаження. Тому під час огляду доцільно перевіряти журнали операцій системи, час спрацювання датчиків на стелажах або воротах складу, а також інформацію про користувачів, які здійснювали операції з відповідними вантажними одиницями. Такий аналіз дозволяє значно звузити часовий інтервал можливого викрадення та встановити осіб, які мали технічну можливість доступу до товару.

Важливою складовою огляду є верифікація тайм-кодів камер відеоспостереження із лог-файлами автоматизованих систем керування рухом вантажів. У більшості сучасних логістичних хабів переміщення працівників і транспортних засобів контролюється системами відеоспостереження, електронними пропусками та системами контролю доступу. Порівняння відеоданих із цифровими журналами подій дозволяє встановити реальну послідовність подій, виявити невідповідності в поясненнях працівників та визначити можливі способи викрадення вантажу [4].

Особливу увагу під час огляду слід приділяти дослідженню запірно-пломбувальних пристроїв (ЗПП), контейнерів та упаковки вантажу. У практиці логістики нерідко застосовуються так звані методи «інтелектуального зламу» пломб, коли пломба зовні виглядає неушкодженою, але фактично була знята та встановлена повторно із використанням спеціальних технічних засобів. Тому під час огляду необхідно ретельно перевіряти стан пломб, їх маркування, цілісність механізмів замикання та відповідність номерів супровідним документам.

Крім того, у сучасних логістичних комплексах широко використовуються RFID-мітки для автоматичного обліку переміщення вантажів. Під час огляду місця події доцільно перевіряти роботу RFID-зчитувачів та журнали їх спрацювання. Якщо система не зафіксувала проходження товару через контрольні ворота, але фактично вантаж відсутній, це може свідчити про його винесення через технічні або службові зони, які не контролюються автоматизованими системами обліку.

Матеріальні сліди у таких випадках можуть проявлятися у вигляді пошкоджень упаковки, контейнерів або складського обладнання, а також інших ознак несанкціонованого доступу до

вантажу. Їх фіксація здійснюється шляхом фотографування, відеозапису та складання схем розташування об'єктів. Водночас значну роль відіграють цифрові сліди, що зберігаються у системах управління складом, електронних транспортних документах, GPS-даних транспортних засобів та службовому електронному листуванні [6].

У практиці розслідування таких злочинів часто встановлюється причетність працівників логістичних підприємств або перевізників, які мають доступ до інформації про маршрути перевезень та місце розташування цінних вантажів. Тому огляд місця події повинен поєднуватися з аналізом внутрішніх процедур безпеки підприємства, перевіркою систем контролю доступу, порядку оформлення логістичної документації та інших організаційних механізмів захисту вантажів [4; 5].

Огляд місця події у сучасних логістичних хабах виходить за межі традиційного візуального обстеження. Ефективність розслідування безпосередньо залежить від проведення крос-верифікації фізичних ознак злочину (пошкодження тари, ЗПП) із даними цифрового середовища (WMS, GPS-телематика, RFID-логи). Такий інтегрований підхід дозволяє не лише реконструювати механізм крадіжки, а й сформувати неспростовну доказову базу, мінімізуючи вплив «людського фактора» у процесі розслідування.

Список використаних джерел:

1. 2025 Supply Chain Risk Report / Verisk CargoNet. URL: https://www.cargonet.com/
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Оформлення товарно-транспортних накладних: ризики та відповідальність / Expertus: Головбух. 2026. URL: https://golovbuh.ua/
4. Бюро економічної безпеки України : офіційний сайт. URL: https://esbu.gov.ua/
5. Теорія та практика криміналістики : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2023. 320 с.
6. Transport-Informations-Service: Schadensbilanz 2025 / Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft (GDV). URL: https://www.tis-gdv.de/

ПОЛІЩУК І.Р.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

транспорту та механічної інженерії,
Луцький національний технічний університет

Науковий керівник – КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У сучасних умовах транспортні засоби дедалі частіше виступають не лише засобом пересування, а й важливим елементом кримінального правопорушення. Автомобілі можуть бути знаряддям вчинення злочину, об'єктом незаконного заволодіння, місцем зберігання заборонених предметів або джерелом доказової інформації. Саме тому огляд транспортного засобу має важливе значення у кримінальному провадженні, оскільки дозволяє виявити та зафіксувати сліди злочину, встановити механізм події та отримати відомості, необхідні для подальшого розслідування [2].

Огляд транспортного засобу належить до слідчих (розшукових) дій, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України. Його проведення спрямоване на виявлення речових доказів, фіксацію пошкоджень, встановлення технічного стану автомобіля, а також виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Від правильності та повноти проведення такого огляду значною мірою залежить ефективність досудового розслідування та можливість подальшого використання отриманих результатів у суді [1].

Особливість транспортного засобу як об'єкта огляду полягає у складній конструкції та наявності великої кількості місць, де можуть залишатися сліди кримінального правопорушення. Під час огляду досліджуються кузов, салон, багажне відділення, моторний відсік, колеса, днище автомобіля, а також приховані порожнини та технічні елементи. Слідчий звертає увагу на механічні пошкодження, деформації, подряпини, сліди фарби, крові, відбитки пальців, мікрочастинки та інші матеріальні сліди [4, с. 214].

У практиці розслідування кримінальних правопорушень транспортний засіб може бути пов'язаний із різними категоріями злочинів. Найчастіше це дорожньо-транспортні пригоди, незаконне заволодіння транспортними засобами, контрабанда, незаконне

перевезення наркотичних засобів, зброї або вибухових речовин, а також використання автомобіля для приховування слідів інших злочинів. У кожному випадку характер огляду залежить від обставин кримінального правопорушення та слідчої ситуації [5].

Однією з ключових особливостей огляду є необхідність дотримання чіткої послідовності дій. Як правило, огляд починається із загального дослідження транспортного засобу та фіксації його зовнішнього вигляду. Встановлюються марка, модель, колір, державний номерний знак, VIN код, наявність пошкоджень та інші індивідуальні ознаки. Після цього проводиться детальне дослідження окремих частин автомобіля. Важливим є дотримання принципу від загального до окремого, що дозволяє уникнути втрати або пошкодження слідів [3].

Особливе значення має виявлення та дослідження слідів підробки ідентифікаційних номерів транспортного засобу. У випадках незаконного заволодіння автомобілями злочинці часто змінюють або знищують VIN-коди, номери кузова чи двигуна. Для виявлення таких змін можуть використовуватися спеціальні технічні засоби, ультрафіолетове освітлення, магнітні порошки та інші криміналістичні методи. Встановлення факту підробки номерних позначень має важливе доказове значення, оскільки дозволяє ідентифікувати транспортний засіб та встановити його справжнього власника [4, с. 227].

У сучасних умовах значно зростає роль цифрових технологій під час проведення огляду транспортного засобу. Більшість автомобілів обладнані бортовими комп'ютерами, GPS системами, відеореєстраторами, системами навігації та іншими електронними пристроями. Такі системи можуть містити важливу інформацію про маршрут руху транспортного засобу, швидкість пересування, місце перебування автомобіля в конкретний момент часу, а також відомості про дії водія. Отримання та аналіз цифрових даних стають невід'ємною складовою криміналістичного дослідження [6].

Під час огляду важливу роль відіграє належна фіксація результатів слідчої дії. Усі виявлені обставини обов'язково заносяться до протоколу огляду. Документуються місце проведення огляду, час, учасники слідчої дії, погодні умови, технічний стан транспортного засобу та всі виявлені сліди чи предмети. До протоколу додаються фотознімки, відеозаписи, схеми та інші матеріали. Використання фото- і відеофіксації дозволяє

максимально точно відобразити обстановку та забезпечити об'єктивність доказової бази [2].

Особливої уваги потребують випадки дорожньо-транспортних пригод. Під час огляду транспортного засобу після ДТП слідчий встановлює характер механічних пошкоджень, напрямок удару, технічний стан автомобіля та можливі несправності, які могли вплинути на виникнення аварії. Аналіз пошкоджень дозволяє відтворити механізм дорожньо-транспортної пригоди, визначити швидкість руху, положення автомобіля під час зіткнення та інші важливі обставини [5].

У криміналістичній практиці важливим є залучення спеціалістів та експертів до проведення огляду транспортного засобу. Автотехніки, криміналісти, експерти з цифрових технологій можуть надати допомогу у виявленні прихованих слідів, дослідженні електронних систем та встановленні технічних характеристик автомобіля. Використання спеціальних знань підвищує ефективність слідчої дії та сприяє отриманню більш точних результатів [3].

Ефективність огляду транспортного засобу значною мірою залежить від своєчасності його проведення. Атмосферні умови, ремонт автомобіля, переміщення предметів або навмисне знищення слідів можуть призвести до втрати доказової інформації. Саме тому після виявлення транспортного засобу важливим є забезпечення його охорони та недопущення сторонніх осіб до місця проведення слідчої дії [1].

Слід також враховувати, що транспортний засіб може містити біологічні сліди: кров, волосся, слину, частинки тканин або інші об'єкти, придатні для проведення молекулярно-генетичної експертизи. Такі сліди дозволяють встановити осіб, причетних до кримінального правопорушення, та підтвердити їх перебування у транспортному засобі. У зв'язку з цим під час огляду важливим є дотримання правил вилучення та пакування речових доказів, щоб уникнути їх пошкодження або забруднення [4].

Таким чином, огляд транспортного засобу є складною та багатоаспектною слідчою дією, яка має важливе значення для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Його особливості зумовлені складною конструкцією автомобіля, наявністю великої кількості матеріальних та цифрових слідів, а також необхідністю використання спеціальних криміналістичних методів і технічних засобів. Якісне проведення огляду забезпечує отримання достовірної доказової інформації, сприяє встановленню

обставин кримінального правопорушення та підвищує ефективність досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Коваленко В. В. Криміналістика : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 512 с.
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2024. 684 с.
5. Салтевський М. В. Криміналістична техніка : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2022. 320 с.
6. Інформаційні технології у криміналістиці : монографія / за ред. О. М. Джужі. Київ : Право, 2025. 276 с.

ПОТОЦЬКИЙ В. А.,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій,
Луцький національний технічний університет
м.Луцьк

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
к.ю.н., доцент, доц. кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ, У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Збройна агресія проти України стала причиною масштабної кризи у сфері захисту прав дитини. Державна політика у сфері захисту дітей сьогодні підпорядкована принципу глобальної підзвітності. Це означає, що захист кожної дитини, постраждалої через війну, є не лише внутрішнім пріоритетом України, а й контрольованою частиною міжнародної системи права та гуманітарного контролю. Імплементація міжнародних стандартів у державну правову систему є обов'язковим елементом ефективного механізму соціального захисту та реабілітації дітей. Імплементація

– здійснення, виконання державою міжнародних правових норм [1]. Хоча більш детальним і доцільним є визначенння з «Енциклопедії міжнародного права», де Савчук К. О. обґрунтовує поняття «імплементація норм міжнародного права» як цілеспрямована організаційно-правова діяльність держав, що здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 511-514].

На сьогодні Україна вже прийняла низку міжнародних документів, які є основними в сфері захисту прав дитини. Конвенція про права дитини (далі – Конвенція) є одним з ратифікованих Україною документів, що є основоположним для подальшої законодавчої бази щодо прав дитини. В ст. 38 Конвенції про права дитини зазначено, що держава зобов'язуються поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання, а також зобов'язуються вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [3].

У червні 2004 році ратифікований Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Протокол передбачає сувору заборону залучення державою дітей до 18 років (в Конвенції було до 15 років) до збройних конфліктів, а також є правовою підставою для притягнення агресора до відповідальності за вербування українських дітей на окупованих територіях [4].

Попри ратифікацію Конвенції про права дитини та Факультативного протоколу до неї, імплементація Протоколу у правову практику залишається неповною. Хоча ці документи юридично є частиною національного законодавства згідно зі ст. 9 Конституції України, вони фактично позбавлені статусу норм прямої дії. Це створює ситуацію, за якої безпосереднє посилання на положення Протоколу в судових процесах є проблемним, що суттєво обмежує можливості реального захисту прав дитини в умовах війни. Для забезпечення повної реалізації Протоколу необхідна імплементація у нормативно-правову базу держави [5, с. 333].

Досить важливим документом є Паризькі зобов'язання та принципи щодо захисту дітей від незаконного використання збройними силами або угрупованнями 2007 року. Імплементація Паризьких принципів в Україні сьогодні трансформується у

створення програм психосоціального відновлення дитинства. Згідно з цим міжнародним стандартом, держава бере на себе зобов'язання забезпечити безперервність реабілітаційного процесу, незалежно від політичної чи військової ситуації. Україна вже використовує ці протоколи як основу для розробки стратегій повернення депортованих дітей та їхньої подальшої адаптації [6].

Четверта Женевська конвенція 1949 року та Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977 р.) є основою захисту дитини в умовах збройного конфлікту, встановивши обов'язок держав забезпечувати безперервність освіти та догляду навіть під час окупації. У контексті сучасної російської агресії, норми Конвенції та Додаткового протоколу І щодо заборони примусової евакуації та зміни цивільного статусу дитини стають головним правовим інструментом України у боротьбі проти незаконної депортації. Реалізація Женевської конвенції 1949 року реалізується саме через механізм імплементації.

Варто зауважити, що Римський статут міжнародного кримінального суду, що набрав чинності у 2002 році, та ратифікований в Україні 21 серпня 2024 року, є основним міжнародним правовим актом, якій повинен забезпечувати кримінальну відповідальність за злочини проти дітей в умовах збройних конфліктів. А його імплементація є важливою для створення механізмів кримінальної відповідальної росії за експлуатацію, вербування, притягнення дітей до зброї і збройних атак та атаку на дитячу інфраструктуру (дитячі садки, школи, дитячі лікарні) [7].

Через систематичні порушення прав дитини зі сторони росії у 2022 році ухвалено Стратегію Ради Європи з прав дитини (2022-2027 роки). Імплементація цього документа передбачає створення цілісної системи, де міжнародні зобов'язання інтегруються у національну правову базу і є частиною євроінтеграції України.

Це не єдині документи, які регулюють питання захисту прав дитини у збройних конфліктах. Міжнародна система захисту прав дитини, постраждалих від збройних конфліктів, досі розвивається, адже в умовах сучасної світової ситуації тема набирає тільки більшої актуальності. Імплементація міжнародних норм права є основним механізмом реалізації цих норм в Україні.

В основному реалізація міжнародних стандартів щодо прав дитини здійснюється різними правовими підходами, зокрема, у 2011 році створений інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, а у 2023 році створена Державна служба у справах

дітей, яка займається питаннями захисту прав дітей, у тому числі дітей- сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Основним законом України, якій регулює питання захисту дітей і тісно зв'язаний вимогами міжнародних правових норм є закон України «Про охорону дитинства» [8], який виступає інструментом імплементації міжнародних стандартів у національне правове поле.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що імплементація міжнародних та європейських правових норм та стандартів є складним та довготривалим процесом. Ключовим завданням для України залишається заміна загальних формулювань на деталізовані інструкції та дієві механізми, здатні гарантувати захист дитини в умовах збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: Наказ від 16.03.2005, № 62. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-05/ed20050508/find?text=%B2%EC%EF%EB%E5%EC%E5%ED%F2%E0%F6%B3%FF#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співгол.) та ін.; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017–2019. Т. 2. Київ, 2017 С. 511-514

3. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.05.2026).

4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: Міжнародний документ від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_795 (дата звернення: 03.05.2026).

5. Саволюк Д. В., Петрик С. Д., Краковська А. Є. Імплементація міжнародних стандартів захисту прав дитини до адміністративного законодавства україни. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 5. URL: https://www.lsej.org.ua/5_2024/84.pdf (дата звернення: 03.05.2026).

6. Іващенко А. Паризькі зобов'язання та принципи щодо захисту дітей від незаконного використання збройними силами або угрупованнями в контексті збройного конфлікту на сході України. *Українська гельсінська спілка з прав людини*. 08.12.2017. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/paryzki-zobov-yazannya-ta-paryzki-pryntsypy-2007-roku-schodo-zahystu-ditej-vid-nezakonnoho-verbuvannya-chy-vykorystannya-zbrojnymy-sylamy-abo-zbrojnymy-

uhrupovannyamy-v-konteksti-zbrojnoho-konfliktu/ (дата звернення: 03.05.2026).

7. Римський статус міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 03.05.2026).

8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001, № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text.

9. Кочемировська О.О. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 18.11.2014. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-dotrimannya-ukrainoyu-mizhnarodnikh-standartiv-zakhistu-prav (дата звернення: 03.05.2026).

ПШЕНИЧНА Л.В.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів

Науковий керівник: ПАВЛОВИЧ-СЕНЕТА Я.П.
доцентка кафедри
адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидатка юридичних наук, доцентка
м. Львів

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

В умовах збройної агресії проти України та запровадження правового режиму воєнного стану особливого значення набувають заходи, спрямовані на забезпечення публічної безпеки і правопорядку. Одним із таких заходів є встановлення комендантської години, що передбачає обмеження свободи пересування громадян у визначений період доби. Правові підстави запровадження таких обмежень закріплені, зокрема, у Законі

України «Про правовий режим воєнного стану» [1], а також реалізуються через відповідні рішення органів державної влади та військових адміністрацій.

Комендантська година виступає ефективним інструментом контролю за безпековою ситуацією, проте її застосування супроводжується низкою проблем правового характеру. Зокрема, на практиці виникають труднощі з визначенням правової природи відповідальності за її порушення, кваліфікацією відповідних діянь, а також забезпеченням належного рівня доказування. Додаткові складнощі пов'язані з відсутністю чітко визначеного складу правопорушення у чинному законодавстві, що зумовлює неоднакову правозастосовну практику.

У науковій літературі зазначається, що встановлення комендантської години є складовою спеціального режиму пересування населення в умовах воєнного стану та має здійснюватися з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності [5]. Водночас недосконалість нормативного регулювання створює ризики порушення прав людини та можливості зловживань з боку уповноважених органів.

Комендантська година є одним із заходів правового режиму воєнного стану, що полягає у встановленні заборони перебування осіб у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток. Її правова природа полягає у тимчасовому обмеженні конституційного права на свободу пересування, що допускається в умовах особливих правових режимів. Основні засади запровадження комендантської години визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якого можуть встановлюватися спеціальні правила в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, а також запроваджуватися інші заходи, необхідні для забезпечення оборони держави та громадської безпеки [1]. Вказані положення конкретизуються в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2], який є правовою підставою для фактичного застосування відповідних обмежень на всій території держави або в окремих її місцевостях.

Важливу роль у регулюванні порядку запровадження комендантської години відіграють підзаконні нормативно-правові акти, зокрема постанова Кабінету Міністрів України № 573, яка визначає порядок здійснення заходів правового режиму воєнного стану та закріплює повноваження військових адміністрацій щодо встановлення відповідних обмежень [3]. Саме на рівні регіональних

військових адміністрацій конкретизуються часові межі комендантської години, порядок видачі перепусток та перелік винятків.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що комендантська година є складовою спеціального режиму пересування населення, який запроваджується з метою мінімізації безпекових ризиків, зниження рівня злочинності та забезпечення ефективного контролю за ситуацією в умовах воєнного стану [5]. Водночас така форма обмеження прав повинна відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності, що є ключовими стандартами у сфері публічного управління. Порушення комендантської години тягне за собою юридичну відповідальність, однак її правова природа та порядок застосування на практиці викликають низку дискусійних питань. Чинне законодавство України не містить окремої норми, яка б прямо встановлювала відповідальність саме за порушення комендантської години, що зумовлює необхідність застосування загальних норм адміністративного або, у виняткових випадках, кримінального законодавства.

На практиці найбільш поширеним є притягнення осіб до адміністративної відповідальності за статтею 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію) або за іншими нормами, що застосовуються за аналогією залежно від конкретних обставин справи. Такий підхід свідчить про наявність прогалини в правовому регулюванні, оскільки відсутність спеціального складу правопорушення ускладнює правильну кваліфікацію діяння.

Суттєвою проблемою є питання доказування факту правопорушення. Для притягнення особи до відповідальності необхідно встановити факт перебування у заборонений час без відповідного дозволу, а також відсутність підстав, що виправдовують таку поведінку (наприклад, виконання службових обов'язків або наявність спеціальної перепустки). На практиці це нерідко супроводжується труднощами, пов'язаними з фіксацією правопорушення, належністю та допустимістю доказів, а також дотриманням процесуальних гарантій.

У науковій літературі наголошується, що ефективність притягнення до відповідальності значною мірою залежить від чіткості правового регулювання та належного процесуального забезпечення, зокрема у сфері доказування та оформлення матеріалів справи [5]. Відсутність єдиного підходу до кваліфікації

таких правопорушень призводить до неоднакової судової практики та може негативно впливати на забезпечення принципу правової визначеності.

Практика застосування відповідальності за порушення комендантської години в Україні виявляє низку системних проблем, пов'язаних як із недосконалістю нормативного регулювання, так і з особливостями правозастосовної діяльності уповноважених органів. Основною проблемою є відсутність чітко визначеного складу адміністративного правопорушення за порушення комендантської години, що призводить до використання загальних або суміжних норм права та, відповідно, неоднакової кваліфікації подібних діянь.

Однією з ключових проблем є також відсутність єдиного підходу до правозастосування в різних регіонах України. Оскільки комендантська година встановлюється рішеннями військових адміністрацій, її умови (час дії, винятки, порядок перепусток) можуть відрізнятися, що створює правову фрагментацію та ускладнює забезпечення принципу правової визначеності.

Не менш важливою є проблема дотримання процесуальних гарантій під час притягнення осіб до відповідальності. На практиці виникають випадки неналежного оформлення матеріалів справи, недостатнього обґрунтування складу правопорушення та спорів щодо допустимості доказів. Це, у свою чергу, може призводити до порушення принципу законності та прав людини. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективність адміністративно-правових обмежень в умовах воєнного стану прямо залежить від балансу між необхідністю забезпечення безпеки та дотриманням основоположних прав і свобод людини [5]. Водночас надмірна дискреція органів влади без належного нормативного контролю створює ризики зловживань та неоднакової практики застосування права.

Шляхами вирішення зазначених проблем можуть бути:
– законодавче закріплення чіткого складу правопорушення за порушення комендантської години;
– уніфікація підходів до правозастосування на рівні центральних органів виконавчої влади;
– розробка єдиних методичних рекомендацій для правоохоронних органів щодо фіксації та документування таких правопорушень;
– посилення процесуальних гарантій осіб, які притягуються до відповідальності.

Водночас аналіз практики застосування відповідальності за порушення комендантської години свідчить про наявність суттєвих проблем правозастосування. Серед них — відсутність спеціально визначеного складу адміністративного правопорушення, неоднакова кваліфікація дій порушників, складнощі з доказуванням та різна практика застосування норм у регіонах.

Зазначені проблеми негативно впливають на забезпечення принципу правової визначеності та можуть створювати ризики порушення прав людини. У зв'язку з цим існує потреба у вдосконаленні законодавчого регулювання, уніфікації правозастосовної практики та розробці чітких процедур фіксації та розгляду таких правопорушень.

Таким чином, ефективність інституту відповідальності за порушення комендантської години залежить від балансу між потребами національної безпеки та дотриманням принципів законності, пропорційності та правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text
3. Про затвердження Порядку здійснення заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text
4. Воробйов В. В. Особливості адміністративно-правового регулювання правового режиму воєнного стану в Україні. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф.* Харків : НДІ публічної політики і соціальних наук, 2023. С. 205–208. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20231212/article/view/vorobiov/pdf
5. Комісаров О. Г., Ілюха Р. М. Впровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму пересування під час дії воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 2. С. 252-256. URL: https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/2/46.pdf

РАЙЧУК Д.Р,

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти факультет транспорту
та механічної інженерії,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник – КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права Луцького
національного технічного університету

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Сучасна транспортно-логістична система є складним механізмом, що генерує величезний масив даних, які у криміналістичному аспекті виступають «цифровою тінню» будь-якої господарської операції. Для студентів транспортних спеціальностей та практикуючих юристів критично важливо розуміти, що логістичний документ — це не лише інструмент супроводу вантажу, а й юридичний факт, що підлягає перевірці на предмет достовірності.

У сучасних кримінальних провадженнях міжнародне співробітництво посідає вагоме місце як системний механізм виявлення, документування та розслідування злочинів, що мають транскордонний характер. Йдеться не лише про формальний обмін запитами між компетентними органами різних держав, а й про всебічну взаємодію у збиранні доказів, проведенні спільних слідчих дій та екстрадиції осіб, які вчинили правопорушення у сфері міжнародної логістики [2]. У такій площині співпраця одночасно виконує функцію правової допомоги, формує аналітичну базу для протидії організованій злочинності та створює допоміжну основу для реалізації принципу невідворотності покарання [5, с. 42].

Підвищена актуальність проблематики зумовлена глобалізацією транспортних коридорів, складністю юрисдикційних питань та зростанням обсягів міжнародних операцій, у яких кримінальні правопорушення нерідко маскуються під легальну зовнішньоекономічну діяльність. Для слідчих органів, міжнародних організацій (Інтерпол, Європол) та прокуратури міжнародне співробітництво дає змогу відтворити повний ланцюг злочинної

схеми, що охоплює кілька держав, порівняти відомості з національних баз даних і виявити транскордонні зв'язки між спільниками [4]. Саме тому налагодження оперативних каналів зв'язку має істотний потенціал для розкриття злочинів, пов'язаних із контрабандою, торгівлею людьми та фінансовими махінаціями на транспорті.

Окремого розгляду потребує методологія взаємодії, яка охоплює виконання доручень про надання правової допомоги, створення спільних слідчих груп (JIT), проведення контрольованих поставок та використання мереж обміну оперативною інформацією. Принципово важливо, щоб зібрані в іноземній юрисдикції відомості були не лише повними, а й належно легалізованими, адже в кримінальному процесі цінність доказів визначається їхньою процесуальною допустимістю [6, с. 115], можливістю використання в судовому розгляді та відповідністю міжнародним договорам. Відтак співробітництво має ґрунтуватися на засадах взаємності, дотримання прав людини та оперативності.

У практичному застосуванні міжнародна співпраця може бути корисною у справах, що стосуються викрадення транспортних засобів, контрабанди наркотичних засобів у вантажних контейнерах, шахрайства з міжнародними ТТН (CMR) та ухилення від митних платежів через використання фіктивних іноземних фірм. Аналіз спільних операцій дозволяє виявити аномалії в митних деклараціях різних країн, розбіжності у вагових показниках при транзиті та нетипові фінансові транзакції між офшорними контрагентами. Сукупність таких ознак у межах міжнародної взаємодії може стати обґрунтованою підставою для затримання вантажу або проведення обшуків у декількох країнах одночасно.

Починаючи з 2021 року, кількість запитів на міжнародну правову допомогу у справах про крадіжки вантажів зросла на 1500%, що свідчить про перетворення транспортної злочинності на стійке транснаціональне явище. За оцінками міжнародних аналітичних центрів (2025), щорічні втрати від транскордонних злочинів у логістиці сягають $35 мільярдів, що включають витрати на репатріацію майна та складні судові процеси в різних юрисдикціях. У перспективі 2025–2026 років така динаміка переконує, що міжнародне співробітництво стало одним із найвагоміших чинників, які здатні забезпечити правопорядок у світовому транспортному секторі [7].

Найбільш уразливим напрямом залишаються мультимодальні перевезення, оскільки вони передбачають зміну

видів транспорту та перетин кордонів, де виникають прогалини в координації правоохоронців. За даними експертних звітів (2025), майже кожен другий випадок великого шахрайства в міжнародній логістиці потребував залучення іноземних правоохоронних органів протягом останніх шести місяців. Найбільшу загрозу становлять транзитні вузли та вільні економічні зони, оскільки вони дають злочинцям змогу швидко змінити країну перебування викраденого майна або змінити його юридичний статус.

Характер викликів у співпраці істотно змінився: поряд із традиційною паперовою поштою дедалі частіше використовуються цифрові платформи для миттєвого обміну доказами, що є наслідком цифровізації кримінальної юстиції. Якщо раніше основний акцент робився на поштових запитах, то сьогодні дедалі актуальнішими стають спільні кіберрозслідування, доступ до хмарних сховищ іноземних провайдерів та моніторинг криптовалютних потоків, якими розраховуються за нелегальні перевезення. Відтак міжнародне співробітництво виходить за межі класичної дипломатії й охоплює технічну інтеграцію баз даних і використання штучного інтелекту для аналізу кримінальних ризиків.

Міжнародна транспортна галузь опинилася під тиском мобільних організованих груп, які миттєво перетинають кордони для уникнення відповідальності. За таких умов локальних зусиль однієї держави вже недостатньо без поєднання спільних розвідувальних даних, ретельної перевірки іноземних контрагентів та процедур швидкої екстрадиції [3]. У 2025–2026 роках результативна протидія потребує не лише реакції на вчинені злочини, а й стратегічного партнерства, міжвідомчої взаємодії на рівні офіцерів зв’язку та системного використання ресурсів Євроюсту та Європолу.

Міжнародне співробітництво впорядковує докази, зібрані в різних точках світу, трансформуючи їх у цілісну картину злочину, придатну для національного правосуддя. У прикладному вимірі йдеться про подолання мовних та правових бар’єрів для відтворення маршруту товарів і руху коштів через банківські системи декількох країн. Саме зіставлення іноземних та національних джерел інформації дає змогу виявляти складні схеми ухилення від відповідальності та підтверджувати умисел організаторів, що знаходяться поза межами держави вчинення злочину.

Зловмисники дедалі частіше використовують технології «дипфейків» та фіктивні цифрові особистості для реєстрації

транспортних компаній в іноземних реєстрах, тому сучасна взаємодія має включати глибокий аналіз цифрових слідів (TAPA EMEA, 2026) [1]. До таких джерел належать дані про роумінг, IP-адреси доступу до міжнародних логістичних бірж, цифрові сертифікати походження товарів та сліди в глобальних інформаційних системах митних органів. Застосування спільних алгоритмів виявлення аномалій дає змогу ідентифікувати мережі підставних осіб та приховані зв'язки між фірмами-«метеликами» у різних країнах.

Регулярне проведення спільних операцій забезпечує високий ступінь прозорості міжнародних маршрутів, ускладнюючи маскування нелегальних вантажів. Завдяки системному аналізу даних про перетин кордонів, траєкторії суден і літаків, а також процедур митного оформлення в портах відправлення та призначення формується надійний щит проти транскордонної злочинності. На практиці це означає, що ймовірність викриття злочину зростає за рахунок колективних зусиль держав, що робить міжнародні перевезення менш привабливими для кримінальних структур.

Матеріали, отримані в ході міжнародної взаємодії, виступають безальтернативною основою в судах у справах про транснаціональну злочинність, забезпечуючи доведеність вини лідерів злочинних організацій. Професійна комунікація між прокурорами різних країн дає змогу не тільки заарештувати рахунки за кордоном, а й забезпечити конфіскацію знарядь злочину, наприклад, великовантажного транспорту чи суден. Саме тому результати співробітництва мають особливе значення для відновлення справедливості та відшкодування шкоди, заподіяної міжнародній торгівлі та державним бюджетам.

Однією з ключових проблем залишається складність автентифікації електронних документів у транскордонних перевезеннях. Неузгодженість стандартів електронного документообігу (e-CMR) у різних юрисдикціях створює ризики для визнання таких даних допустимими доказами в межах міжнародної правової допомоги.

Документальна логістика є фундаментальною базою для формування доказової бази у кримінальних провадженнях щодо контрабанди, привласнення майна та фіктивного підприємництва. Тільки системний аналіз транспортної документації у поєднанні з дослідженням цифрових слідів логістичних платформ дозволяє

забезпечити невідворотність покарання за злочини у сфері господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. 2026 Digital Forensics in Logistics: A Guide for International Investigators / Europol. 2026. URL: https://www.europol.europa.eu/
2. Європейська угода про найважливіші лінії міжнародних комбінованих перевезень та відповідні об'єкти (УЛКП) / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://unece.org/transport/intermodal-transport
3. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням / Програма ООН з довкілля. URL: https://www.basel.int/
4. Кримінальний кодекс України : закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (ред. 2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
5. Васильєв С. В. Криміналістичний аналіз цифрових слідів у міжнародній логістиці / Право і суспільство. 2024. № 5. С. 92–101. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/
6. Сидоренко О. М. Теорія і практика міжнародної правової допомоги у кримінальних справах : навчальний посібник. 2025. 210 с.
7. Technology and Crime: The Evolution of Fraud in the Global Supply Chain 2026 / TAPA EMEA. 2026. URL: https://tapaemea.org/
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
9. Truckload Carriers Association (TIA): Fraud in the Supply Chain Report 2025. URL: https://www.tianet.org/

РИБАК А. В.
аспірант кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України, адвокат, старший партнер АО "ПЕРФЕКЦІЯ"
https://orcid.org/0009-0006-9975-273X

ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ЄСПЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТЕРМІНОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ АКТИВНОЇ ФАЗИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року поставило перед Європейським судом з прав людини (далі — ЄСПЛ, Суд) безпрецедентний виклик: забезпечити ефективний захист основоположних прав людини в умовах активних бойових дій, масових порушень прав людини та стрімкого погіршення гуманітарної ситуації. Ключовим процесуальним інструментом, який дозволяє ЄСПЛ оперативно реагувати на невідкладні загрози, стали забезпечувальні заходи у розумінні Правила 39 Регламенту ЄСПЛ (з 1 серпня 2022 року — статті 39 Регламенту в новій редакції). Цей механізм, сформований спочатку як винятковий процесуальний засіб, в умовах збройного конфлікту набув особливого значення, перетворившись на один із найбільш затребуваних і водночас найбільш дискусійних інструментів страсбурзького механізму захисту прав людини.

Під забезпечувальними заходами ЄСПЛ розуміється передбачений статтею 39 Регламенту Суду винятковий процесуальний механізм термінового превентивного захисту, що застосовується у випадках наявності реального та безпосереднього ризику заподіяння непоправної шкоди правам, гарантованим Конвенцією. Їх призначення полягає у тимчасовому збереженні фактичного і правового становища заявника до вирішення справи по суті, недопущенні настання незворотних наслідків та забезпеченні практичної ефективності майбутнього рішення Суду. За своєю правовою природою забезпечувальні заходи є невідкладними, тимчасовими, превентивними та обов'язковими до виконання процесуальними приписами Суду, спрямованими на гарантування реальності та дієвості конвенційного механізму захисту прав людини.

Правова природа забезпечувальних заходів ЄСПЛ і надалі залишається предметом активних наукових дискусій. Стаття 39 Регламенту Суду наділяє Велику палату або палату повноваженням вказувати сторонам на тимчасові заходи, які Суд вважає необхідними в інтересах сторін або для забезпечення належного здійснення провадження. У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово наголошував, що підставою для застосування таких заходів є наявність реального ризику заподіяння непоправної шкоди правам, гарантованим Конвенцією, насамперед у випадках, коли йдеться про загрозу життю, заборону катувань або інші форми серйозного й невідворотного порушення фундаментальних прав людини [1]. Переломним у формуванні підходу до правової природи забезпечувальних заходів стало рішення Великої палати у справі

«Маматкулов і Аскаров проти Туреччини» (2005), у якому Суд дійшов висновку, що невиконання державою забезпечувального заходу, вказаного відповідно до Правила 39 Регламенту, становить порушення права на індивідуальну заяву, гарантованого статтею 34 Конвенції [2]. Такий підхід фактично закріпив за забезпечувальними заходами юридично обов'язковий характер, попри відсутність прямого нормативного закріплення відповідного обов'язку в тексті Конвенції.

Особливу актуальність інститут забезпечувальних заходів набув після 24 лютого 2022 року. Вже 1 березня 2022 року ЄСПЛ застосував забезпечувальні заходи за міждержавною заявою «Україна проти Росії (VIII)» та «Сполучене Королівство та інші проти Росії», зобов'язавши Росію утримуватися від нанесення ударів по цивільних об'єктах, зокрема лікарнях, а також забезпечити безперешкодне надання гуманітарної допомоги [3]. Ці заходи стали одними з наймасштабніших за обсягом і предметом у практиці Суду та актуалізували питання ефективності конвенційного контрольного механізму в умовах, коли держава-відповідач системно ухиляється від виконання своїх зобов'язань за Конвенцією.

Аналіз практики ЄСПЛ після лютого 2022 року дозволяє виокремити декілька ключових тенденцій. По-перше, суттєво зросла кількість індивідуальних забезпечувальних заходів у справах про екстрадицію, депортацію та примусове повернення, безпосередньо або опосередковано пов'язаних із конфліктом. Суд виносив такі заходи у справах про екстрадицію та депортацію осіб, котрим загрожував ризик опинитися на підконтрольних Росії або окупованих територіях. По-друге, Суд зіткнувся з проблемою критеріїв обґрунтованості: у резонансних справах про евакуацію цивільних з активних зон бойових дій він був змушений розмежовувати «реальний ризик непоправної шкоди» від гіпотетичної загрози, що існує для будь-якої особи в зоні конфлікту [3]. По-третє, збройний конфлікт зумовив розширення кола потенційних заявників і суттєве прискорення процедури розгляду термінових заяв.

Ключовим питанням ефективності є проблема виконання рішень. Виключення Росії зі складу Ради Європи 16 березня 2022 року та припинення дії Конвенції для неї з 16 вересня 2022 року де-факто позбавили конвенційний механізм будь-яких засобів впливу на поведінку держави-агресора. Тим не менш, Суд продовжив розгляд заяв щодо подій до вказаної дати, а питання виконання резолюцій Комітету міністрів набуло суто символічного значення [4].

Проте з точки зору теорії міжнародного права залишається відкритим питання: чи могла та чи повинна була міжнародно-правова система забезпечити ефективнішу відповідь на масові порушення, ніж та, що була запропонована в рамках страсбурзького механізму?

В умовах збройного конфлікту відбулася й доктринальна трансформація підходів до забезпечувальних заходів. Традиційно забезпечувальні заходи у практиці ЄСПЛ розглядалися як винятковий процесуальний інструмент захисту індивідуального права в межах конкретного провадження, спрямований на запобігання непоправній шкоді щодо окремого заявника. Водночас масовий характер звернень, зумовлених подіями в Україні, істотно трансформував функціональне призначення цього механізму: у контексті збройного конфлікту Суд фактично почав застосовувати забезпечувальні заходи не лише як засіб індивідуального захисту, а і як квазіколективний інструмент стримування системних і масштабних порушень Конвенції. Ця тенденція відображає нову динаміку у відносинах між індивідуальним і міждержавним вимірами конвенційної системи та порушує питання про достатність існуючих процесуальних механізмів для реагування на збройні конфлікти [5].

Окремої уваги заслуговує взаємодія між забезпечувальними заходами ЄСПЛ та нормами міжнародного гуманітарного права. Сам Суд послідовно дотримується принципу, що Конвенція застосовується екстериторіально в умовах ефективного контролю над особою або територією [6]. Водночас в умовах активних бойових дій поняття «ефективного контролю» набуває принципово іншого змісту, ніж у мирний час, а межа між зобов'язаннями у сфері прав людини та нормами МГП стає розмитою. Забезпечувальні заходи щодо зобов'язань Росії у сфері захисту цивільних фактично відтворювали вимоги IV Женевської конвенції та Додаткового протоколу I, але в конвенційній оболонці — що відкриває цікаві наукові питання про взаємодоповнення різних захисних механізмів.

Отже, інститут заходів за статтею 39 Регламенту продемонстрував як свій потенціал — швидка реакція Суду у перші дні після початку повномасштабного вторгнення, — так і свої межі, обумовлені відмовою держави-порушника від виконання та подальшим виходом зі сфери юрисдикції Суду. Невиконання є системною проблемою, що вимагає реформування механізмів примусу. Водночас сам факт постановлення забезпечувальних заходів є важливим у нормативному вимірі: він фіксує порушення, зміцнює доказову базу для майбутніх розглядів і формує

міжнародно-правовий наратив щодо відповідальності агресора. Перспективи розвитку інституту пов'язані з необхідністю чіткішої конвенційної регламентації підстав та наслідків невиконання забезпечувальних заходів, а також із пошуком нових механізмів виконання у разі де-факто виходу держави-порушника з конвенційної системи.

Список використаних джерел:

1. European Court of Human Rights. Rule 39 of the Rules of Court. URL: https://www.echr.coe.int/rule-39
2. Mamatkulov and Askarov v. Turkey [GC], nos. 46827/99 and 46951/99, ECHR 2005-I. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68183
3. The European Court grants urgent interim measures in application concerning Russian military operations on Ukrainian territory. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7272764-9905947&filename=The%20Court%20grants%20urgent%20interim%20measures%20in%20application%20of%20Rule%2039%20in%20the%20context%20of%20the%20events%20in%20Ukraine.pdf
4. Resolution CM/ResCMN(2022)2 on the exclusion of the Russian Federation from the Council of Europe. 16 March 2022. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5da51
5. Milanović M. ICJ Delivers Preliminary Objections Judgment in the Ukraine v. Russia Genocide Case, Ukraine Loses on the Most Important Aspect.s EJIL:Talk! 2024. URL: https://www.ejiltalk.org/icj-delivers-preliminary-objections-judgment-in-the-ukraine-v-russia-genocide-case-ukraine-loses-on-the-most-important-aspects/
6. Справа «Аль-Скейні та інші проти Сполученого королівства». Заява № 55721/07. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-117703%22]}

РІЗВАНОВА К. Є.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
РЕЗВОРОВИЧ К. Р.,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
ФПФПКП НПУ
доктор юридичних наук, доцент
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАКОН МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ МАЙНА (LEX REI SITAE) У СИСТЕМІ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

На сучасному етапі розвитку міжнародного приватного права особливого значення набуває проблема визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин, ускладнених іноземним елементом. У зв'язку з активізацією міжнародного економічного обороту, мобільністю капіталу та глобалізаційними процесами значно зростає кількість транскордонних майнових відносин. У цих умовах ключову роль відіграють колізійні норми, які забезпечують визначеність правового регулювання. Однією з найбільш усталених і фундаментальних колізійних прив'язок є lex rei sitae – закон місцезнаходження майна. Його значення полягає у встановленні чітких і передбачуваних правил щодо визначення речового статуту, що сприяє стабільності цивільного обороту та захисту прав учасників правовідносин.

Поняття та сутність lex rei sitae полягає в тому, що до речових прав на майно застосовується право тієї держави, на території якої це майно фактично знаходиться. Такий підхід базується на ідеї територіального суверенітету держави, відповідно до якої кожна держава має виключну компетенцію визначати правовий режим речей, що перебувають у межах її території [1, с.70-71]. Це означає, що незалежно від громадянства власника, місця укладення правочину чи інших факторів, вирішальним є саме фізичне місцезнаходження об'єкта. У національному законодавстві цей принцип закріплений, зокрема, у статті 38 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка визначає, що право власності та інші речові права на майно регулюються правом держави, у якій це майно знаходиться [2].

Сфера застосування lex rei sitae є досить широкою і охоплює ключові елементи речового статуту. По-перше, це

визначення змісту речових прав, їх видів та обсягу, тобто встановлення того, які саме права можуть існувати щодо певного майна (право власності, сервітут, емфітевзис, суперфіцій тощо). По-друге, дана прив'язка визначає класифікацію майна, зокрема поділ речей на рухомі та нерухомі, що має принципове значення для застосування інших норм. По-третє, вона регулює динаміку речових прав, тобто підстави їх виникнення, переходу, обмеження та припинення. Наприклад, питання щодо форми правочину з нерухомістю, моменту переходу права власності або набувальної давності вирішуються саме за правом місцезнаходження речі [3, с.28]. По-четверте, у певних випадках lex rei sitae впливає на визначення правосуб'єктності особи щодо конкретного майна, зокрема можливість іноземців набувати у власність земельні ділянки.

Історичний розвиток цього принципу свідчить про його поступову універсалізацію. Якщо щодо нерухомого майна застосування lex rei sitae завжди було беззаперечним і загальновизнаним, то щодо рухомих речей ситуація тривалий час була іншою. У класичному праві домінував принцип mobilia personam sequuntur, відповідно до якого рухоме майно «слідує за особою», а отже підпорядковується особистому закону власника (lex personalis) [3, с.29]. Такий підхід був зумовлений уявленням про тісний зв'язок рухомих речей із особою власника та відносною незначущістю їх місцезнаходження. Проте з розвитком міжнародної торгівлі, ускладненням економічних відносин і зростанням вартості рухомого майна цей принцип втратив актуальність.

Особливу роль у застосуванні lex rei sitae відіграє проблема правової кваліфікації майна. Визначення того, чи є річ рухомою або нерухомою, здійснюється саме за правом держави її місцезнаходження. Це зумовлено тим, що різні правові системи мають власні критерії такої класифікації, які можуть суттєво відрізнятися. Наприклад, у праві Франції до рухомого майна можуть відноситися не лише фізичні об'єкти, а й певні майнові права, такі як акції або ренти, тоді як у праві інших держав ці об'єкти можуть розглядатися інакше. У деяких країнах до нерухомості відносять об'єкти, тісно пов'язані із землею, навіть якщо вони можуть бути відокремлені [4, с.14-15].

Незважаючи на фундаментальний характер lex rei sitae, його застосування не є абсолютним і допускає певні винятки. Одним із найбільш відомих є режим майна, що перебуває в процесі транспортування (res in transitu) [4, с.15]. Оскільки таке майно не

має стабільного місцезнаходження, застосування класичного підходу стає ускладненим. У зв'язку з цим законодавства різних держав використовують альтернативні прив'язки, зокрема закон місця відправлення або закон місця призначення [3, с.30]. В Україні перевага надається праву держави місця відправлення (ст. 41 Закону України «Про міжнародне приватне право». Іншим важливим винятком є правовий режим транспортних засобів та іншого реєстрового майна, зокрема морських і повітряних суден. У цих випадках застосовується право держави реєстрації, що пояснюється необхідністю забезпечення стабільності правового режиму незалежно від фактичного переміщення об'єкта.

Специфіка застосування lex rei sitae проявляється також у спадкових і сімейних правовідносинах. У сфері спадкування в багатьох країнах застосовується так званий принцип «розщеплення статуту», відповідно до якого спадкування рухомого майна регулюється особистим законом спадкодавця, а нерухомого – законом місцезнаходження майна. Це пояснюється особливою економічною та соціальною цінністю нерухомості, а також необхідністю врахування інтересів держави, на території якої вона знаходиться. У випадку відсутності спадкоємців виникає проблема виморочного майна, яка вирішується по-різному: одні правові системи виходять із того, що майно переходить державі місцезнаходження, інші – державі громадянства померлого. У сімейних правовідносинах, зокрема щодо майна подружжя, lex rei sitae може застосовуватися як обрана сторонами прив'язка для регулювання прав на нерухомість, що свідчить про його гнучкість і практичну значущість [5, с.109-110].

У сучасних умовах спостерігається певна еволюція підходів до застосування lex rei sitae. З одного боку, він залишається базовим і найбільш стабільним критерієм визначення речового статуту. З іншого – розвиток цифрової економіки, поява нових видів активів (зокрема віртуальних) та зростання ролі автономії волі сторін зумовлюють пошук альтернативних підходів. Все частіше застосовується концепція «юридичної локалізації» майна, а також принцип найбільш тісного зв'язку. Проте навіть за цих умов lex rei sitae зберігає своє значення як універсальний і надійний інструмент колізійного регулювання.

Отже, закон місцезнаходження майна є однією з ключових колізійних прив'язок у системі міжнародного приватного права, яка забезпечує стабільність, передбачуваність і ефективність правового регулювання речових відносин. Його універсальність,

історична стійкість і практична доцільність зумовлюють широке застосування у більшості правових систем світу. Незважаючи на існування окремих винятків і сучасні тенденції до гнучкішого підходу, lex rei sitae залишається фундаментом речового статуту та важливим гарантом захисту прав власності в умовах глобалізованого світу.

Список використаних джерел:

1. Безкровний В. Карлінська С. Правова характеристика колізійної прив'язки «закон місця знаходження речі» (lex rei sitae) та інших колізійних прив'язок у відносинах власності. *Право та економіка України – шляхи розвитку* : матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листопада 2025 р.). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2025. С. 70-72.

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 19.03.2026).

3. Шупінська О. В. Загальні засади та особливості застосування колізійної прив'язки «закон місцезнаходження речі». *Міжнародне приватне право : тези* доп. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 1-2 грудня 2023 р.). 2023. С. 28-32.

4. Шупінська О. В. Використання колізійного принципу lex rei sitae у міжнародному приватному праві. *Актуальні питання юриспруденції: виклики сучасності :* тези доп. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 12-13 травня 2023 р.). 2023. С. 14-17.

5. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя у міжнародному приватному праві. *Розвиток юридичної науки в умовах воєнного стану:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 17 травня 2023 року). 2023. С. 108-111.

РУБЛЬОВ В. А.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету міжнародного та європейського права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Науковий керівник: КОРНІЄНКО Г. С.,
доцентка, докторка юридичних наук, професорка

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАРКУВАННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ІНОЗЕМНИХ КРАЇН

Маркування харчових продуктів виконує ключову роль у захисті прав споживачів: забезпечує інформацію про склад, походження, харчову цінність, а також попереджає про можливі алергени чи шкідливі властивості. В умовах глобалізації та інтеграції українських агропродовольчих ринків важливим є відповідність національних стандартів з міжнародними. Часто задається питання: чи є універсальні стандарти маркування? У кожній юрисдикції існують подібні базові елементи (наприклад, назва продукту, перелік інгредієнтів, дата придатності, алергени та харчова цінність). Проте, у різних державах існують і відмінності щодо маркування харчових продуктів, які мають свій прояв у таких деталях: мова, вимоги до шрифтів та графіків, санкцій за порушення тощо.

На наш погляд, важливим є досвід щодо маркування продуктів харчування у країнах ЄС та Японії, оскільки це у подальшому може стати основою для вдосконалення українського законодавства у цій сфері. Однак, спочатку слід відмітити, що Україна має власну законодавчу базу щодо маркування харчових продуктів, зокрема – це Закон України № 2639-VIII «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» (далі – Закон) [2].

У відповідності до нього, на упаковці обов'язково повинні міститися такі дані: назва продукту, повний перелік інгредієнтів, маса/об'єм нетто, дата «вжити до» чи «мінімальний строк придатності», умови зберігання, дані про виробника або імпортера (назва і адреса). Особливо важливо, що Закон вимагає вказати наявність будь-якого алергену, якщо «містить молоко» чи «містить горіхи». Продукти, які містить ГМО-інгредієнти понад 0,9% обов'язково маркуються на етикетці позначкою «з ГМО». Слід зазначити, що це правило дуже подібне до європейських вимог, де такий самий поріг для визначення ГМО у продуктах харчування [2, 5]. Важливо й те, що передбачено мінімальні розміри шрифту (не менше 1,2 мм висоти) та чіткий шрифт, який легко сприймається при читанні. Контроль за виконанням відповідних вимог несуть Держпродспоживслужба і Міністерство економіки, довкілля та

сільського господарства України. Контролюючий орган має право проводити інспекції, брати зразки та накладати штрафи за неправильне маркування та вилучати продукцію з ринку, якщо у маркуванні зазначено неправдиву інформацію.

Відзначимо, що у ЄС діє Регламент (ЄС) № 1169/2011 «Про надання споживачам інформації про харчові продукти», яким запроваджені єдині правила маркування (далі – Регламент) [3]. Цей Регламент встановлює обов'язкові відомості, що мають бути на упаковці: назва продукту, перелік інгредієнтів (із зазначенням загальних термінів, якщо існують стандарти), алергени, чиста кількість (об'єм або маса), дата «вжити до/мінімальний термін», умови зберігання, інструкції з використання, країна походження чи місце походження за потреби, а також харчова цінність (калорійність та макро-/мікронутрієнти). Важливо, що інформація повинна подаватися мовою (або мовами) країни, де продукт реалізується. Наприклад, стаття 15 Регламенту вимагає, аби обов'язкові відомості були наведенні мовою, зрозумілою споживачам відповідної країни.

Доцільно зазначити, що відповідний Регламент встановлює спеціальні вимоги до маркування алергенів. Зокрема, усі продукти, що містять алергенні речовини, підлягають обов'язковому чіткому зазначенню та візуальному виділенню на упаковці (наприклад, за допомогою жирного шрифту). Крім того, декларується кількість ключових інгредієнтів (зокрема, основних фруктів у складі джему) у випадках, коли цього обґрунтовано очікує споживач. Щодо зазначення країни походження, така інформація є обов'язковою у ситуаціях, коли її відсутність може ввести споживача в оману (наприклад, за наявності позначень, що створюють уявлення про інше походження продукції), а також для окремих категорій товарів, зокрема певних видів м'яса. Водночас Регламент передбачає поступове розширення цих вимог (зокрема, щодо обов'язкового зазначення країни походження для молока, однокомпонентних продуктів тощо) [3].

Отже, у праві Європейського Союзу маркування харчових продуктів спрямоване на забезпечення повноти та достовірності інформації з метою належного захисту прав споживачів. Практична реалізація цих підходів виявляється у встановленні деталізованих вимог до кожного елемента етикетки. Враховуючи імплементацію відповідних положень у національне законодавство, можна констатувати загальну подібність підходів до правового регулювання маркування в Україні та ЄС.

Поряд із усталеними підходами до маркування харчових продуктів у країнах Європейського Союзу, заслуговує на увагу досвід Японії, де також сформовано жорстку систему відповідних вимог. Зокрема, у цій державі діють Закон «Про маркування харчових продуктів» та Акт про заборону неправомірних рекламних зображень (Act Against Unjustifiable Premiums and Misleading Representations, AUPMR 1962).

Характерною рисою японського підходу є підвищена увага до недопущення введення споживача в оману: відповідно до положень Акта AUPMR прямо забороняється використання на етикетках зображень або описів, які можуть викривлювати уявлення про якість чи склад продукції. У цьому контексті показовим є те, що ситуація, подібна до українського прикладу із зображенням шоколадної «начинки» на упаковці печива, в Японії вважалася б неприйнятною, оскільки візуальне оформлення повинно достовірно відображати фактичний вміст продукту [5].

Слід відмітити, що новий харчовий стандарт Японії уніфікував підходи до класифікації продуктів (свіжі/перероблені) і розширив вимоги до інформації. Закон чітко вимагає вказувати назву та адресу виробника чи дистриб'ютора на упаковці. Раніше це міг бути тільки код підприємства, а тепер невеликим компаніям доводиться друкувати повну назву і місце розташування. Усі відомості щодо інформації про харчовий продукт повинні бути японською мовою до часу продажу товару в роздріб. Нормативно також деталізовано алергени і зобов'язано маркувати їх на всіх продуктах, якщо вони містяться навіть в незначних кількостях (як виняток – прості продукти, де назва вже вказує на алергент) [5] Отже, особливістю Японії є відсутність «прихованої» інформації: до роздрібної торгівлі допускаються лише товари з японською етикеткою і правдивими зображеннями. Такий підхід спонукає виробників бути максимально відкритими.

Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що маркування харчових продуктів у сучасному правовому полі виходить за межі суто технічної характеристики упаковки, виступаючи комплексним правовим засобом забезпечення захисту прав споживачів, прозорості ринкових відносин та підвищення довіри до державної політики у сфері безпечності харчових продуктів. Національне законодавство України, зокрема Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», уже імплементує ключові європейські підходи, серед яких – вимоги щодо достовірності, зрозумілості інформації та недопущення введення

споживача в оману. Водночас результати порівняльного аналізу свідчать про те, що, незважаючи на формальну гармонізацію із правом ЄС, ефективність реалізації відповідних норм в Україні наразі залишається недостатньою на практичному рівні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06.12.2018 р. № 2639-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19
3. Regulation (EU) No 1169/2011 Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2011 р. про надання інформації про харчові продукти споживачам.URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011R1169
4. Food and Drug Administration. Керівництво з маркування харчових продуктів (Food Labeling Guide). США, 2013. URL: https://www.fda.gov/food/food-labeling-nutrition/food-labeling-guide
5. Consumer Affairs Agency. Стандарти маркування харчових продуктів (Food Labeling Standards). Японія, 2015. URL: https://www.caa.go.jp/en/policy/food_labeling/
6. Codex Alimentarius Commission. Загальний стандарт маркування попередньо упакованих харчових продуктів. Рим, 2018. URL: https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius

РУДЮК К. О.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
юридичний факультет
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький

Науковий керівник: АНІКІНА Г.В.,
доцентка, кандидатка юридичних наук,
професорка кафедри приватного права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький

АВТОНОМІЯ ВОЛІ СПАДКОДАВЦЯ У МІЖНАРОДНОМУ СПАДКУВАННІ

У сучасних умовах глобалізації, активної міграції населення та зростання кількості транскордонних правовідносин особливої актуальності набуває питання міжнародного спадкування. Однією з ключових засад правового регулювання у цій сфері є принцип автономії волі спадкодавця, який дозволяє особі за життя визначити правовий режим свого майна після смерті. Цей принцип забезпечує баланс між свободою особи та необхідністю дотримання імперативних норм, спрямованих на захист інтересів спадкоємців.

Автономія волі спадкодавця закріплена як у національному законодавстві України, так і в європейських правових актах, зокрема у Спадковому Регламенті [1]. Вона виступає інструментом гармонізації правових систем та сприяє передбачуваності правових наслідків у сфері спадкування.

Автономія волі спадкодавця є проявом загального принципу автономії волі в міжнародному приватному праві та полягає у праві особи самостійно визначати застосовне право до спадкових відносин, коло спадкоємців і обсяг їхніх прав. У доктрині цей принцип розглядається як прояв приватної ініціативи та диспозитивності правового регулювання.

Відповідно до Спадкового Регламенту, спадкодавець має право обрати право держави, громадянином якої він є, для регулювання спадкування. У разі відсутності такого вибору застосовується право держави останнього звичайного місця проживання спадкодавця [1]. Це положення є ключовим для забезпечення єдності спадкового статуту.

В Україні питання спадкування врегульовані Книгою шостою Цивільного кодексу України, яка визначає загальні засади спадкового права, порядок складання заповіту та реалізації спадкових прав.

Заповіт відповідно до ст. 1233 ЦК України є особистим одностороннім правочином, що дозволяє спадкодавцю реалізувати свою волю щодо розпорядження майном [8]. При цьому законодавство визнає пріоритет волі спадкодавця, за винятком випадків, коли застосовуються імперативні обмеження [2].

У сфері міжнародного приватного права застосовується Закон України «Про міжнародне приватне право». Відповідно до ст.

70 ЗУ «Про міжнародне приватне право», спадкові відносини регулюються правом держави, в якій спадкодавець мав останнє місце проживання [7]. Водночас щодо нерухомого майна застосовується право держави його місцезнаходження.

Таким чином, українське законодавство поєднує принцип територіальності з елементами автономії волі, що відповідає сучасним європейським тенденціям.

Спадковий регламент є ключовим нормативним актом, що забезпечує уніфікацію підходів до спадкування в межах Європейського Союзу, закріплюючи єдині колізійні правила щодо визначення застосовного права, юрисдикції та механізму визнання судових рішень. Його важливою рисою є принцип єдності спадкового статуту, за яким усі спадкові правовідносини стосовно майна спадкодавця підпорядковуються одному правопорядку, що значно полегшує розгляд транскордонних спадкових справ.

Також Регламент запроваджує Європейський сертифікат спадкування -документ, який надає спадкоємцям можливість підтверджувати свої спадкові права на території держав-членів ЄС без необхідності проходження додаткових процедур визнання.

Для України, яка орієнтується на європейську правову інтеграцію, положення цього Регламенту мають важливе значення як орієнтир для вдосконалення національного законодавства [3].

Автономія волі спадкодавця має особливе значення для осіб, які мають майно або проживають у різних державах. Наприклад, громадянин України, який постійно проживає у державі ЄС та володіє майном у кількох країнах, може обрати українське право як таке, що регулюватиме спадкування.

Це дозволяє уникнути правових колізій між різними правовими системами, що особливо актуально у випадках, коли спадкове майно розташоване у кількох державах або спадкоємці проживають у різних юрисдикціях. Водночас забезпечується єдність правового режиму спадщини, оскільки застосування одного обраного права сприяє цілісному та узгодженому регулюванню всіх аспектів спадкування. Крім того, така визначеність дає змогу зменшити витрати на судові та нотаріальні процедури, оскільки відпадає необхідність паралельного застосування норм різних держав [7]. У підсумку це підвищує передбачуваність правових наслідків для спадкоємців, дозволяючи їм чітко розуміти свої права та обов'язки ще до відкриття спадщини.

Якщо спадкодавець не здійснив вибір застосовного права, використовується право держави його останнього місця

проживання, що не завжди узгоджується з його інтересами, особливо у випадках, коли майно знаходиться в різних юрисдикціях.

Водночас автономія волі у спадкових правовідносинах не має необмеженого характеру. Законодавство України та держав Європи містить низку імперативних норм, які встановлюють певні межі свободи спадкодавця під час розпорядження спадщиною.

Зокрема, відповідно до ст. 1241 ЦК України, існує право на обов'язкову частку у спадщині для певних категорій осіб (неповнолітні, непрацездатні діти, подружжя тощо) [8]. Це правило спрямоване на захист соціально вразливих осіб.

Обмеження автономії волі спадкодавця можуть випливати з принципу публічного порядку (ordre public), який дозволяє не застосовувати іноземне право, якщо воно суперечить основам правопорядку держави. Водночас важливе значення мають норми податкового й валютного законодавства та захист прав кредиторів, що забезпечує баланс інтересів спадкоємців і третіх осіб.

Судова практика підтверджує важливість автономії волі як інструменту визначення застосовного права. У країнах ЄС суди активно застосовують положення Спадкового Регламенту, визнаючи дійсність вибору права спадкодавцем [5].

В Україні питання міжнародної юрисдикції у спадкових справах є більш складним, особливо коли спадкоємці проживають у різних державах. Судова практика виходить із необхідності врахування колізійних норм та міжнародних договорів [4].

Важливу роль відіграє також співпраця нотаріальних органів, оскільки саме нотаріус є ключовою фігурою у процесі оформлення спадкових прав.

Отже, автономія волі спадкодавця у міжнародному спадкуванні є фундаментальним принципом, який забезпечує реалізацію особистої свободи та правової визначеності. Вона дозволяє особі самостійно визначити правовий режим спадкування, що є особливо важливим у транскордонних правовідносинах. Українське законодавство загалом відповідає європейським підходам, однак потребує подальшої гармонізації з правом ЄС. Водночас існування імперативних норм свідчить про необхідність балансу між приватними інтересами та соціальною справедливістю.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic

instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession // Official Journal of the European Union. L 201, 27.07.2012, p. 107. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:02012R0650-20120705 (дата звернення: 10.04.2026.).
2. Vitvitska L., Oliynyk Y. Features of inheritance in private international law. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: «Legal Sciences».* 2024. Vol. 11, № 4 (44). pp. 21-27. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/nov/36775/6.pdf.
3. Білоус Т.Й. Регулювання спадкових відносин в Україні та країнах ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 86. Ч. 2. С. 27-31. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/6-1.pdf.
4. Вєтчінова О.О. Європейські моделі спадкування: порівняльно-правовий аналіз з українським законодавством. *Актуальні проблеми держави і права.* 2025. С. 42-49.
5. Крат В.І. Спадкові спори: практика Верховного Суду. *Верховний Суд.* 2022 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_Spadkov_spor_Krat.pdf.
6. Мельник Н.М., Заплітна І.А. Колізійні питання спадкування в міжнародному приватному прав. УДК 341. С. 1-5.
7. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. Відомості Верховної Ради. № 32. Ст. 422. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 10.04.2026.).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 10.04.2026.).

РЯБИХ Я.М.,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти економічний факультет,
Вища Школа Економіки в Празі,
м. Прага

Науковий керівник: **КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,**
кандидат юридичних наук, доцент.

доцент кафедри права Луцького національного технічного університету

ЛОГІСТИЧНИЙ АУДИТ ЯК ЗАСІБ ЗБИРАННЯ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ТРАНСПОРТІ

У сучасних кримінальних та адміністративно-правових провадженнях логістичний аудит посідає вагоме місце як системний механізм виявлення, документування та тлумачення фактів, що мають доказове значення у справах про економічні злочини на транспорті [2]. Йдеться не лише про перевірку паперових або електронних документів чи встановлення маршруту переміщення вантажів, а про всебічне дослідження операційних, фінансових і організаційних процесів, які можуть вказувати на зловживання, приховування доходів, спотворення обліку, неправомірне використання ресурсів або інші протиправні дії [5, с. 42]. У такій площині аудит одночасно виконує функцію контролю, формує аналітичні висновки та створює допоміжну основу для побудови доказової бази.

Підвищена актуальність проблематики зумовлена ускладненням транспортно-логістичних ланцюгів, цифровізацією документообігу та зростанням обсягів транскордонних операцій, у яких економічні правопорушення нерідко приховуються під виглядом звичайної господарської діяльності. Для слідчих, правоохоронних органів, експертів і комплаєнс-підрозділів логістичний аудит дає змогу відтворити фактичний рух товарів і коштів, порівняти первинну документацію з реально виконаними операціями та виявити невідповідності між задекларованими й фактичними діями [4]. Саме тому його результати мають істотний потенціал для доведення умислу, причинно-наслідкових зв’язків і масштабів заподіяної шкоди.

Окремого розгляду потребує методологія аудиторського аналізу, яка охоплює перевірку транспортних накладних, маршрутних листів, даних GPS, складських записів, актів приймання-передачі, митних документів, бухгалтерських регістрів та електронних слідів у інформаційних системах. Принципово важливо, щоб зібрані відомості були не лише повними, а й належно підтвердженими, адже в кримінальному процесі цінність аудиторських матеріалів визначається їхньою достовірністю [6, с. 115], відтворюваністю та можливістю встановити джерело

походження. Відтак логістичний аудит має ґрунтуватися на засадах об'єктивності, простежуваності та процесуальної придатності.

У практичному застосуванні такий аудит може бути корисним у справах, що стосуються фіктивних перевезень, завищення транспортних витрат, підміни вантажу, незаконного переміщення товарів, ухилення від сплати податків, маніпуляцій із обліком пального, а також зловживань під час державних або корпоративних закупівель транспортних послуг. Аналіз логістичних процесів дозволяє виявити аномалії у строках доставки, розбіжності у вагових показниках, повторення рейсів, нетипові взаємозв'язки між контрагентами та інші індикатори ризику. Сукупність таких ознак може стати обґрунтованою підставою для подальших слідчих дій або проведення судово-економічної експертизи.

Починаючи з 2021 року, масштаб організованих крадіжок вантажів зріс на 1500%, що засвідчує не лише різке збільшення кількості таких інцидентів, а й перетворення проблеми на стійке системне явище. За оцінками TIA (2025), щорічні втрати галузі сягають $35 мільярдів, причому до цих сум входять не тільки прямі збитки від викраденої продукції, а й витрати на розслідування, страхові платежі, простої, погіршення репутації та коригування логістичних маршрутів. У перспективі 2025–2026 років така динаміка переконує, що кримінальні ризики стали одним із найвагоміших чинників, які дестабілізують операційну діяльність транспортно-логістичних компаній [7].

Найбільш уразливим напрямом залишаються автомобільні перевезення, адже саме вони поєднують високу мобільність, складну багаторівневу структуру постачання та велику кількість місць, де можливе несанкціоноване втручання. За даними TIA (2025), майже кожна компанія стикалася з випадками шахрайства протягом останніх шести місяців, що свідчить про фактичну буденність кримінального тиску як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку перевезень. Найбільшу загрозу при цьому становлять маршрути з коротким терміном доставки, транзитні операції та товари з високою ліквідністю, оскільки вони дають злочинцям змогу швидко отримати прибуток від незаконно привласненого майна.

Характер злочинних посягань істотно змінився: поряд із традиційними фізичними крадіжками дедалі частіше фіксуються складні фінансові зловживання, кібервтручання та викрадення персональних даних, що є прямим наслідком цифровізації кримінальних практик. Якщо раніше основний акцент робився на

незаконному заволодінні самим вантажем, то сьогодні дедалі актуальнішими стають підміна платіжних реквізитів, підроблення документів, компрометація систем моніторингу та використання викрадених облікових записів для доступу до логістичних платформ. Відтак кримінальна загроза виходить за межі фізичної інфраструктури складу або транспорту й охоплює всю інформаційну екосистему ланцюга постачання.

Логістична галузь опинилася під надзвичайно потужним тиском організованих злочинних груп, які безперервно вдосконалюють свої підходи та швидко пристосовуються до цифрового середовища. За таких умов традиційних механізмів безпеки вже недостатньо без поєднання ризик-аналізу, ретельної перевірки контрагентів, кіберзахисту та процедур належного доказового фіксування інцидентів [3]. У 2025–2026 роках результативна протидія подібним загрозам потребує не лише оперативного реагування, а й випереджального управління ризиками, міжсекторальної взаємодії та системного застосування логістичного аудиту як засобу виявлення вразливостей і документування злочинних схем.

Логістичний аудит упорядковує документальні, цифрові та операційні сліди, трансформуючи їх у докази, придатні для використання слідчими органами та судами. У прикладному вимірі йдеться не лише про перевірку формальної коректності документів, а й про відтворення цілісної картини переміщення товарів, транспортних засобів, контрагентів і фінансових потоків. Саме зіставлення різнорідних джерел інформації дає змогу виявляти неузгодженості, встановлювати штучно створені операції та підтверджувати або спростовувати реальне виконання господарських дій.

Зловмисники дедалі частіше застосовують ШІ для створення фіктивних компаній, тому сучасний логістичний аудит має включати ретельний аналіз цифрових даних. (TAPA EMEA, 2026) [1]. До таких джерел належать електронне листування, метадані файлів, реєстраційні записи, IP-адреси, цифрові підписи, інформація з ERP- і TMS-систем, а також сліди в публічних реєстрах і соціальних мережах. Застосування аналітичних інструментів і алгоритмів виявлення аномалій дає змогу ідентифікувати штучно створені компанії, підроблені ланцюги постачання та узгоджені схеми приховування кінцевих бенефіціарів. У цьому сенсі цифрова криміналістика стає невід’ємною складовою логістичного аудиту,

адже саме цифровий слід часто виявляється найбільш стійким і найменш піддатливим до ретроспективного викривлення.

Регулярне проведення аудиту забезпечує високий ступінь відкритості логістичних процесів, істотно ускладнюючи реалізацію протиправних схем і маскування фінансових зловживань. Завдяки системному аналізу документального обігу, траєкторій переміщення вантажів, процедур їх приймання та передачі, а також внутрішніх механізмів контролю формується цілісне уявлення про операційну діяльність підприємства. У такому середовищі значно простіше виявляти відхилення, невідповідності й ознаки навмисного викривлення даних. На практиці це означає не лише постфактум фіксацію порушень, а й створення умов, за яких імовірність виявлення неправомірних дій зростає, а отже зменшується й сама мотивація до їх вчинення.

Матеріали, отримані в ході аудиту, можуть виступати переконливою доказовою основою в судових спорах щодо економічних правопорушень, забезпечуючи юридичне підґрунтя для притягнення винних осіб до відповідальності. Професійно організована перевірка дає змогу не тільки встановити випадки нестачі, підміни, фальсифікації чи несанкціонованого доступу до вантажів, але й простежити причинно-наслідкові зв’язки між діями конкретних осіб і фінансовими втратами для підприємства або держави. Саме тому результати аудиту мають особливе значення під час досудового розслідування та судового розгляду, адже вони доповнюють свідчення, документи й інші джерела доказів структурованою, системною та фахово перевіреною інформацією.

У 2025–2026 роках логістичний аудит набуває статусу стратегічного пріоритету для правоохоронних органів, контролюючих інституцій і бізнесу в умовах посилення кримінальної активності в транспортній галузі. У сучасній практиці він виконує не лише контрольну, а й аналітичну, превентивну та доказову функції, формуючи комплексний підхід до протидії економічним злочинам. Саме включення аудиту до системи управління ризиками, внутрішнього контролю та міжвідомчої взаємодії створює передумови для ефективнішого захисту ланцюгів постачання, зміцнення довіри до транспортної інфраструктури та посилення правопорядку в економічній площині.

Список використаних джерел:

1. 2025 Supply Chain Risk Report / Verisk CargoNet. URL: https://www.cargonet.com/

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
3. Оформлення товарно-транспортних накладних: ризики та відповідальність / Expertus: Головбух. 2026. URL: https://golovbuh.ua/
4. Повідомлено про підозру підряднику «Укрнафти» за привласнення 16 млн грн / Бюро економічної безпеки України. 2026. URL: https://esbu.gov.ua/
5. Теорія та практика криміналістичного аналізу економічних правопорушень : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2024. 210 с.
6. Transport-Informations-Service: Schadensbilanz 2025 / Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft (GDV). 2025. URL: https://www.tis-gdv.de/
7. Truckload Carriers Association (TIA): Fraud in the Supply Chain Report 2025. URL: https://www.tianet.org/

САВАЙДА В. М.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
дистанційного та заочного навчання
(Львівський державний університет внутрішніх справ) м. Львів

СОВА А.В,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділі кримінальної поліції
рядовий поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ) м. Львів

Науковий керівник: САВАЙДА О.І.
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
навчально-наукового інституту
з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ) м. Львів

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

У сучасному світі стрімко розвиваються цифрові технології, серед яких особливе місце займає штучний інтелект. Ми спостерігаємо, як впровадження та використання штучного інтелекту уже призводять до кардинальних суспільних трансформацій, при цьому, найбільше це торкається галузей освіти, медицини, транспорту, а також сфери правопорядку та кримінальної юстиції.

Штучний інтелект (ШІ) - технічна (в усіх сучасних розумінням практичної реалізації - комп'ютерна) система, що має певні ознаки інтелекту, тобто здатна: розпізнавати та розуміти; знаходити спосіб досягнення результату та ухвалювати рішення; і навіть навчатися на основі отриманих даних [1, С. 33, 2].

Системи штучного інтелекту активно використовуються в різних сферах життя: економіці, медицині, освіті, безпеці та правоохоронній діяльності. Разом із цим зростає обсяг персональних даних, які обробляються цифровими системами. У таких умовах особливо актуальним стає питання забезпечення права людини на приватність та захисту персональної інформації. Отже, ризики для прав людини, що є дотичними до використання або розробки ШІ, тісно пов’язані з конкретними сферами застосування. При цьому, однією з ключових особливостей систем ШІ є поєднання використання великих обсягів даних та інтелектуальних алгоритмів. Це створює низку викликів для прав людини, оскільки використання медичних і біометричних даних та експлуатація інформації із соціальних мереж безпосередньо порушують питання захисту даних [3, p. 69], що, у свою чергу, може мати наслідком порушення одного з базових прав людини – права на приватність.

Україна також, подібно до інших держав, зіткнулася з проблемами правового врегулювання застосування ШІ, насамперед, в оборонній галузі, що набуває особливої актуальності в умовах тривалої російської агресії.

Як відомо, ррозвиток ШІ безпосередньо пов’язаний із використанням великих обсягів даних. Для ефективної роботи алгоритмів ШІ необхідно обробляти інформацію про поведінку, місцезнаходження, уподобання та інші персональні дані людей.

Одним із прикладів є використання технологій розпізнавання обличчя у системах відеоспостереження. Такі системи дозволяють швидко ідентифікувати особу, однак можуть створювати ризики порушення права на приватність. Крім того, існує небезпека витоку персональних даних, їх несанкціонованого використання або застосування алгоритмів для прихованого контролю за громадянами.

Щодо України, то перші кроки у напрямку розвитку системи нормативно-правового регулювання у сфері штучного інтелекту вже зроблено. У 2020 році в Україні стартувала ініціатива щодо формування системи правового регулювання у сфері використання штучного інтелекту, а саме була розроблена Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [4], яка уперше інтерпретувала поняття, мету і завдання штучного інтелекту на законодавчому рівні в Україні.

З 1 січня 2023 р. набув чинності новий Закон України «Про авторське право і суміжні права», ст. 33 якого інтерпретує право особливого роду як категорію «sui generis» на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. У цьому нормативно-правовому акті неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, визначається об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою (також п. 1, ст. 33. зазначеного закону) [5].

У сучасних умовах цифровізації принципи ефективної політичної демократії безпосередньо пов'язані з розвитком технологій штучного інтелекту. Використання систем штучного інтелекту у сфері публічного управління та безпеки створює як нові можливості, так і ризики для дотримання фундаментальних прав людини. Зокрема, обробка великих масивів персональних і біометричних даних може призводити до втручання у приватне життя особи.

У цьому контексті забезпечення балансу між розвитком технологій та захистом права на приватність стає ключовим завданням держави. Як зазначається у наукових дослідженнях, відсутність чіткого правового регулювання застосування штучного інтелекту ускладнює забезпечення належного рівня захисту прав людини. Саме тому розвиток демократичного суспільства потребує

встановлення правових гарантій використання штучного інтелекту з урахуванням принципів приватності та безпеки [6, С. 104].

Отже, розвиток штучного інтелекту створює нові можливості для розвитку суспільства, проте водночас породжує значні ризики для права людини на приватність. У цифрову епоху особливо важливо забезпечити ефективний правовий механізм захисту персональних даних. Поєднання інноваційних технологій із дотриманням прав людини є необхідною умовою формування безпечного та демократичного інформаційного суспільства. Таким чином, стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту створює подвійний виклик для сучасного суспільства: з одного боку, штучний інтелект відкриває безпрецедентні можливості для оптимізації процесів у різних сферах життєдіяльності – від медицини та освіти до оборони та економіки, з іншого – породжує серйозні загрози для фундаментальних прав і свобод людини і громадянина. Важливим є формування чіткої нормативно-правової бази, яка регулюватиме використання штучного інтелекту з урахуванням принципів законності, пропорційності та безпеки. Таким чином, дотримання права на приватність має стати невід'ємною умовою відповідального впровадження технологій штучного інтелекту. У цьому контексті ключовим завданням держави є забезпечення балансу між інноваційним розвитком і дотриманням фундаментальних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект» // *Інформація і право*. 2023. № 1(44). С. 32–49**.**

2. Штучний інтелект // Вікіпедія: вільна енциклопедія. – URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучний_інтелект

3. HardyanthiT. Biometric Data Protection in Human Rights Perspective: Analysis Based on the UN Charter and International Conventions // *E-Justice: Journal of Law and Technology*. 2024. Vol. 1(1). P.68-80.

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX від. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

6. Корнєєва С. Р. Теоретичні підходи до визначення поняття та правового регулювання штучного інтелекту // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 66. С. 99-108.

САВЛУК Є.М.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій
Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ГАНИЧ О. А.,
кандидат юридичних наук, доц.,
доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ

Актуальність теми зумовлена тим, що прожитковий мінімуму визначають як основний соціальний стандарт, він використовується для того, щоб встановити державні соціальні гарантії і виплати, а також визначають рівень життя населення.

Як зазначено у Законі України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV: Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я та задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [1].

Також прожитковий мінімум визначають як соціальний норматив який розраховується на місяць на одну особу і окремо для тих хто відноситься до соціальних та демографічних груп населення (серед них діти до 6 років; діти від 6 до 18 років; працездатні особи, які не досягли пенсійного віку; особи, які втратили працездатність, ті, що досягли пенсійного віку) [2].

Проаналізувавши різні джерела можна вказати такі сфери його застосування як:

- оцінка загального рівня життя, через яку розробляються деякі державні соціальні програми;
- встановлення мінімальної заробітної плати, пенсії за віком;

- визначення різних видів стипендій, соціальних допомог (сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю) та їх призначення;
- встановлення неоподатковуваного мінімуму;
- формування Держбюджету та місцевих бюджетів України [3].

До складу прожиткового мінімуму входить набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг. При формуванні цих наборів у законодавстві вказані певні принципи, яких потрібно дотримуватися. Формуючи набір продуктів увага приділяється до забезпечення повноцінного та збалансованого харчування, який буде сприяти загальному та фізичному розвитку тіла, відновленню працездатності та підтримки стабільного функціонування організму. Зокрема, враховують потреби дітей різного віку, осіб працездатного віку, безробітних та, тих хто втратив працездатність або, тих які досягли пенсійного віку. Щоб скласти набір непродовольчих товарів акцент роблять на відмінностях населення, які відносяться до різних соціальних і демографічних груп, щоб підтримати їхню життєдіяльність та зберегти здоров'я людини. А набір послуг потрібний для того, щоб мати змогу оплатити житло та його житлово-комунальні послуги, проїзд транспортом, засобами зв'язку тощо.

Також було вказано, що після проведення науково-громадської оцінки сформованих наборів розмір прожиткового мінімуму визначається Кабінетом Міністрів України. Надалі цей показник залишається як розрахунок на одну особу, так і окремо для основних соціальних-демографічних груп населення, щороку затверджується Верховною Радою України у межах ухвалення державного бюджету на відповідний рік.

Цього року, а саме 1 січня 2026 у статті 7 Закону України «Про державний бюджет України на 2026 рік» від 03.12.2025 № 4695-IX було встановлено такий розмір прожиткового мінімуму як 3209 гривень, а для основних соціальних і демографічних груп населення:

- 2817 гривень для дітей до 6 років;
- 3512 гривень для дітей від 6 до 18 років;
- 3328 гривень для працездатних осіб;
- 2595 гривень для осіб, які втратили працездатність;
- 1600 гривень для осіб, які втратили працездатність, який застосовується для визначення розміру доплати за проживання на територіях радіоактивного забруднення за рішеннями суду [4].

Але використання прожиткового мінімуму має декілька суттєвих проблем, серед них є те, що він не долає проблему

бідності в Україні, як сказав голова парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данило Гетманцев: “кошти, які виділенні на споживчий кошик на них не те, що прожити - на них навіть померти не можна, бо це вартує дорожче”, також він сказав що: “дитині-підлітку видають одну демісезонну куртку на три роки… подекуди сумно, подекуди смішно читати його.” [5]. Тобто розмір цього мінімуму часто роблять заниженим і в результаті виходить так, що ціни на продукти, житло та послуги зростають швидше, ніж переглядається сам показник. Також не враховується, що у різних регіонах може бути різний рівень цін і витрат, через, що прожитковий мінімум буде по різному відповідати реальним потребам людей у різних областях і містах.

Також проблемою є те, що діє два види прожиткових мінімумів це фактичний та законодавчий. Перший розраховується щомісяця враховуючи споживчі ціни та кошик людини, він базується на тому, що саме потрібно людині. А другий в свою чергу встановлюється на відповідний рік і виступає як соціальний стандарт через який розраховується розмір виплат, аліментів, частини пенсій та штрафів тощо, тобто він базується на обмежених фінансових можливостях бюджету. Таким чином, наша держава не може використовувати водночас норматив прожиткового мінімуму для суттєвої допомоги бідним і збалансування бюджету [2].

Отже, провівши аналіз різних джерел можна сказати, що прожитковий мінімум є важливим соціальним стандартом, який через оцінку рівня життя населення, розрахунки соціальних виплат тощо, визначає мінімальний рівень забезпечення людини який їй необхідний та виступає основою для встановлення соціальних гарантій та виплат. Але водночас практика показала, що він має ряд певних проблем, зокрема невідповідність фактичним проблемам населення через, що знижує свою ефективність як інструмента соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14

2. Коваль М. І. Аналітичний огляд та шляхи удосконалення державного регулювання мінімальної заробітної плати й прожиткового мінімуму в Україні. *Економіка та держава.* 2022. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/1311/1803M

3. Чанишева Г. І. Мінімальна заробітна плата у системі державних соціальних гарантій. *Київський часопис права.* 2023.

URL: http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/262/249

4. Про Державний бюджет України на 2026 рік: Закон України від 03.12.2025 № 4695-IX. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20

5. На 2300 гривень «навіть померти не можна»: Гетманцев про проблеми прожиткового мінімуму. *Судово-юридична газета.* URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/349796-na-2300-griven-dazhe-umeret-nelzya-getmantsev-o-problemakh-prozhitochnogo-minimuma#google_vignette

САВОЛЮК Д.В.,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
юридичний факультет,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Науковий керівник: КАЛАЧЕНКОВА К.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

СИСТЕМАТИЧНА НЕСПЛАТА ПЛАТИ ЗА ЕМФІТЕВЗИС ЯК ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ВЛАСНИКА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Емфітевзис як право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб має особливе значення для аграрних правовідносин, оскільки забезпечує землекористувачу можливість тривалого використання земельної ділянки без набуття права власності, а власнику – гарантію збереження права власності та отримання стабільної плати за надання землі у користування.

Правове регулювання емфітевзису ґрунтується на поєднанні договірних та речово-правових засад. Відповідно до частини першої статті 407 Цивільного кодексу України (надалі за текстом – ЦКУ) право користування чужою земельною ділянкою

встановлюється договором між власником земельної ділянки і землекористувачем, тоді як частина друга цієї статті передбачає можливість відчуження емфітевзису та його переходу в порядку спадкування [1]. Така правова конструкція свідчить про те, що емфітевзис виникає з договору, надалі функціонує як самостійне речове право.

Реалізація потенціалу цього права безпосередньо залежить від дотримання балансу інтересів сторін, де фундаментальне значення має належне виконання платіжних зобов'язань. Відповідно до частини другої статті 409 ЦКУ власник земельної ділянки має право на одержання плати за користування нею, причому її розмір, форма, умови, порядок і строки виплати встановлюються договором. Разом з тим, частина друга статті 410 ЦКУ імперативно встановлює обов'язок землекористувача вносити плату за користування земельною ділянкою, а також інші платежі, встановлені законом [1]. У цьому контексті плата за емфітевзис виступає майновою гарантією власника, що покликана компенсувати тривале обмеження його права власності щодо володіння та користування земельною ділянкою.

Проте саме ця гарантія нівелюється на практиці через відсутність чітких санкцій за її тривале порушення. Наукова проблема полягає у відсутності єдиного підходу до застосування принципу аналогії закону при вирішенні спорів щодо припинення емфітевзису (за аналогією з нормами про оренду землі). Відсутність у чинному законодавстві прямої норми, яка б визначала системну несплату платежів як істотне порушення умов договору та як підставу для припинення речового права, створює ситуацію, де власник земельної ділянки фактично позбавляється ефективного інструменту захисту свого права. Як наслідок, він опиняється у стані, де тривале невиконання зобов'язань землекористувачем дає право лише на судовий захист щодо стягнення боргу, проте не дозволяє припинити обтяження самої ділянки. Відтак, постає нагальна необхідність наукового обґрунтування систематичної несплати як підстави для розірвання правовідносин, що забезпечить захист інтересів власника.

Проблема виникає на рівні правових наслідків невиконання цього обов'язку. Стаття 412 ЦКУ [1] та частина дев'ята статті 102-1 Земельного кодексу України (надалі за текстом – ЗКУ) [2] містять вичерпний перелік підстав припинення емфітевзису, серед яких систематична несплата плати за користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб прямо не передбачена.

Поряд із цим, застосування загальної договірної моделі розірвання договору ускладнюється речово-правовою приробою емфітевзису. Так, відповідно до частини другою статті 651 ЦКУ договір може бути розірвано за рішенням суду у разі істотного порушення договору другою стороною, тобто такого порушення, внаслідок якого сторона значною мірою позбавляється того, на що розраховувала при його укладенні [1]. Дана норма є важливою, оскільки тривала несплата плати формально може сприйматися як істотне договірне порушення. Її застосування до емфітевзису, однак, обмежується тим, що емфітевзис після виникнення функціонує не лише як договірне правовідношення, а як речове право зі спеціальним режимом припинення.

Окремої уваги потребує пункт «д» частини першої статті 141 ЗКУ, за яким підставою припинення права користування земельною ділянкою є систематична несплата земельного податку або орендної плати [2]. Ця норма свідчить, що у земельному праві систематичне невиконання платіжного обов'язку визнається юридично значущою поведінкою, здатною впливати на існування права користування земельною ділянкою. Крім того, судова практика, зокрема в постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2024 у справі № 918/391/23, визначає «системність» як тобто два та більше випадки несплати [3]. Проте її не можна автоматично застосовувати до емфітевзису, оскільки вона прямо стосується земельного податку та орендної плати, а не плати за користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, однак може слугувати методологічним орієнтиром для відмежування систематичної несплати від разового або технічного прострочення платежу.

Аналіз правових позицій Верховного Суду підтверджує остаточне формування сталого підходу щодо захисту стабільності речового права на шкоду інтересам власника. Так, у постановах Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20.01.2025 у справі № 390/25/22 [4] та Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.02.2026 у справі № 484/6346/23. Верховний Суд вказав, що підстави припинення емфітевзису як речового права є вичерпними, визначаються законом і не можуть розширюватися через застосування загальних положень про розірвання договору або статті 141 ЗКУ [5].

Така ситація актуалізує питання про ефективність захисту власника земельної ділянки. Оскільки стягнення боргу вирішує лише грошову вимогу, але не впливає на подальше існування

речового права користування, систематична несплата плати за емфітевзис потребує окремого законодавчого врегулювання. У законодавчому вимірі це може бути реалізовано шляхом доповнення частини дев'ятої статті 102-1 ЗКУ та статті 412 ЦКУ положенням про припинення емфітевзису за рішенням суду у разі кваліфікованої (систематичної, істотної та безпідставної) несплати за користування земельною ділянкою, якщо землекористувач не усунув порушення після письмового попередження власника земельної ділянки.

Необхідність уточнення підстав припинення емфітевзису підтримується і в науковій літературі. Зокрема, О. В. Ільків пропонує доповнити статтю 412 ЦКУ підставами припинення емфітевзису у разі порушення землекористувачем обов'язків, установлених договором або законом [6, с. 37]. Водночас для досліджуваної проблеми таке положення потребує конкретизації, оскільки йдеться не про будь-яке порушення, а саме про кваліфіковану несплату.

Таким чином, запропонована модель дозволяє поєднати стабільність емфітевзису як речового права з ефективним захистом власника земельної ділянки. Емфітевзис не припинятиметься автоматично внаслідок будь-якого прострочення, а судовий порядок забезпечуватиме оцінку тривалості несплати, розміру заборгованості, причин її виникнення, поведінки сторін та впливу порушення на майновий інтерес власника.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV: станом на 1 лютого 2026 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 03.05.2026).

2. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III: станом на 15 лютого 2026 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 03.05.2026).

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2024 рокуу справі № 918/391/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123602976 (дата звернення: 03.05.2026).

4. Постанова Верховного Суду у складі Об`єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20.01.2025 року у справі № 390/25/22.
URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124596533 (дата звернення: 03.05.2026).

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18.02.2026 року у справі № 484/6346/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134322816 (дата звернення: 03.05.2026).

6. Ільків О. В. Захист прав користувача земельної ділянки, наданої для сільськогосподарських потреб. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 32–36. URL: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1.727 (дата звернення: 03.05.2026).

САВЧЕНКО П. Д.
аспірант науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Право на охорону здоров'я належить до фундаментальних соціальних прав людини і громадянина та посідає важливе місце в системі конституційних прав і свобод. Його зміст не обмежується лише формальним закріпленням можливості особи звернутися до закладу охорони здоров'я, а передбачає існування реальних правових та організаційних механізмів, здатних забезпечити збереження життя і здоров'я людини в конкретній життєвій ситуації. Одним із таких механізмів є екстрена медична допомога, значення якої особливо зростає тоді, коли має місце невідкладний стан і будь-яке зволікання може спричинити тяжкі наслідки для здоров'я або навіть загибель особи.

Актуальність теми зумовлена тим, що екстрена медична допомога в українському законодавстві постає не лише як окремий вид медичної допомоги, а і як спеціально організована система реагування на критичні для людини стани. Її правова природа не може бути зведена лише до клінічного чи організаційного аспекту, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реалізацією конституційного права особи на охорону здоров'я, а також із виконанням державою позитивних зобов'язань у соціальній сфері. У сучасних умовах, зокрема в період дії воєнного стану, екстрена медична допомога набуває ще й виміру соціальної безпеки та інституційної стійкості системи охорони здоров'я [1; 2].

Насамперед слід виходити з того, що право на охорону здоров'я має конституційне підґрунтя. Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [3]. Конституційний Суд України у Рішенні від 29 травня 2002 року наголосив, що безоплатна медична допомога в державних і комунальних закладах охорони здоров'я повинна надаватися в повному обсязі, тобто відповідно до потреб людини у збереженні або відновленні здоров'я [4]. Саме в цій площині екстрена медична допомога постає як одна з найбільш інтенсивних форм реалізації права на охорону здоров'я, оскільки її призначення полягає у негайному захисті життя та здоров'я особи.

Нормативне визначення екстреної медичної допомоги міститься в Законі України «Про екстрену медичну допомогу», згідно з яким вона є медичною допомогою, що полягає у здійсненні працівниками системи екстреної медичної допомоги невідкладних організаційних, діагностичних і лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків такого стану для її здоров'я [5]. Водночас Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» відносить екстрену медичну допомогу до самостійних видів медичної допомоги [6]. Уже з цього випливає перша важлива юридична ознака екстреної медичної допомоги – її *нормативна визначеність*. На відміну від оціночних або доктринальних конструкцій, екстрена медична допомога має чітке законодавче закріплення як за змістом, так і за місцем у системі охорони здоров'я.

Другою юридичною ознакою екстреної медичної допомоги є її *публічно-правовий характер*. Її надання не залежить винятково від волі пацієнта, лікаря чи медичного закладу, а становить форму виконання державою її позитивного обов'язку щодо забезпечення права на охорону здоров'я. Саме держава створює систему екстреної медичної допомоги, визначає її суб'єктів, встановлює правила реагування, підготовки персоналу, диспетчеризації, класифікації звернень та взаємодії із суміжними службами [7]. Тому екстрена медична допомога є не лише медичною діяльністю, а й формою реалізації публічної влади у сфері охорони здоров'я.

Третьою ознакою є *невідкладність*. Вона є ключовим критерієм, що відрізняє екстрену медичну допомогу від інших видів медичної допомоги. Її правове значення полягає в тому, що вирішальним є не стільки профіль захворювання чи форма медичного втручання, скільки фактор часу та наявність

безпосередньої загрози життю або здоров'ю людини. Саме тому екстрена медична допомога функціонує на основі прискорених алгоритмів реагування, особливих вимог до маршрутизації пацієнтів і спеціальних нормативів прибуття бригад. Юридично це означає, що в цьому випадку закон охороняє не абстрактне право на допомогу, а право на своєчасну допомогу.

Четвертою ознакою є *загальнодоступність* і *безоплатність* екстреної медичної допомоги. За офіційними матеріалами Національної служби здоров'я України, екстрена медична допомога входить до Програми медичних гарантій, є безоплатною та надається пацієнтам у невідкладному стані без направлення і незалежно від наявності декларації з лікарем [8]. У цьому аспекті екстрена медична допомога є одним із найбільш виразних проявів фактичної доступності медичної допомоги. Якщо в інших випадках реалізація права на охорону здоров'я може бути пов'язана з попереднім зверненням до лікаря первинної ланки, плановістю лікування чи організаційною маршрутизацією, то в разі екстреної медичної допомоги пріоритет має саме негайне усунення загрози життю або здоров'ю.

П'ятою юридичною ознакою є *організаційно-інституційна впорядкованість*. Екстрена медична допомога не зводиться до діяльності окремого медичного працівника чи одного закладу охорони здоров'я. Вона реалізується через спеціально організовану систему, до якої входять оперативно-диспетчерські служби, бригади екстреної медичної допомоги, центри екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, а також відповідні підрозділи лікарень [5]. На підзаконному рівні ця система конкретизується наказами Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) з питань надання екстреної медичної допомоги, професійної підготовки персоналу та міжвідомчої електронної взаємодії із системою 112 [7; 9]. Саме тому екстрену медичну допомогу слід розглядати як інституційно впорядкований правовий механізм, а не лише як набір медичних дій.

Шостою ознакою виступає *спеціальний порядок взаємодії уповноважених суб'єктів*. Для екстреної медичної допомоги характерне поєднання медичного, організаційного, управлінського та інформаційного компонентів. Її надання передбачає не лише дії медичного персоналу, а й координацію диспетчерських служб, використання цифрових рішень, залучення суміжних служб екстреного реагування та дотримання уніфікованих алгоритмів. Ця ознака особливо важлива для правового розуміння екстреної

медичної допомоги, оскільки вона підкреслює, що предметом правового регулювання є не лише сама медична дія, а ціла система функціональних зв'язків.

Сьомою юридичною ознакою є *спрямованість на безпосередній захист життя і здоров'я особи*. У науковій літературі право на охорону здоров'я дедалі частіше розглядається як комплексне право, реалізація якого залежить від адміністративно-правових, організаційних і соціальних гарантій. У цьому контексті екстрена медична допомога посідає особливе місце, оскільки вона безпосередньо пов'язана із захистом найвищих конституційних благ – життя і здоров'я. Саме тому її можна розглядати не лише як складову права на охорону здоров'я, а й як один із чинників соціальної безпеки [1].

Восьмою ознакою є *підвищена значущість в умовах воєнного стану та інших кризових ситуацій*. Сучасні наукові дослідження свідчать, що в умовах воєнного стану гарантії доступності медичної допомоги зазнають істотної трансформації, а екстрена медична допомога стає однією з перших і найбільш навантажених ланок реагування [2]. Офіційні матеріали Національної служби здоров'я України та МОЗ України підтверджують високий рівень фактичного навантаження на систему: мільйони звернень щороку, тисячі бригад і десятки тисяч працівників забезпечують її безперервне функціонування [8]. Отже, юридичні ознаки екстреної медичної допомоги не є суто теоретичними конструкціями; вони безпосередньо виявляються в практиці функціонування системи охорони здоров'я.

Таким чином, сукупність нормативної визначеності, публічно-правового характеру, невідкладності, загальнодоступності, безоплатності, інституційної впорядкованості, спеціального порядку взаємодії суб'єктів та спрямованості на безпосередній захист життя і здоров'я особи дає підстави говорити про екстрену медичну допомогу як про особливий правовий інститут у системі охорони здоров'я України.

Отже, екстрена медична допомога є не просто одним із видів медичної допомоги, а особливим правовим механізмом реалізації конституційного права особи на охорону здоров'я. Її юридичні ознаки виявляються в законодавчій визначеності, публічно-правовому характері, невідкладності, загальнодоступності, безоплатності, організаційно-інституційній впорядкованості та спрямованості на безпосередній захист життя і здоров'я людини.

На відміну від інших видів медичної допомоги, екстрена медична допомога функціонує в умовах підвищеної часової чутливості, а тому вимагає особливого нормативного забезпечення, спеціальної координації уповноважених суб'єктів і чіткої організації надання. Саме це зумовлює її особливе місце в системі охорони здоров'я та дає підстави розглядати її як одну з ключових гарантій фактичної доступності медичної допомоги і соціальної безпеки держави.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є поглиблення доктринального розуміння екстреної медичної допомоги як самостійної юридично значущої складової права на охорону здоров'я, а також подальше вдосконалення нормативної узгодженості її правового регулювання в умовах особливого періоду.

Список використаних джерел:

1. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 48–51. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.10

2. Батрин О. В., Теремецький В. І., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2 (15). С. 46–58. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-46-58. URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/236

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002 № 10-рп/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v010p710-02

5. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

6. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

7. Про затвердження нормативно-правових актів з питань надання екстреної медичної допомоги : наказ МОЗ України від 24.09.2020 № 2179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1192-20

8. Національна служба здоров'я України. Екстрена медична допомога – для всіх пацієнтів у невідкладному стані. 01.03.2024. URL: https://nszu.gov.ua/news/ekstrena-medicna-dopomoga-dlia-vsix-pacijentiv-u-n

9. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії інформаційно-комунікаційної системи 112 та інформаційно-комунікаційних систем оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф для забезпечення виклику екстреної медичної допомоги в Україні за єдиним телефонним номером 112 : наказ МВС України, МОЗ України від 09.02.2024 № 78/225. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0289-24#Text

САКАЛЮК Д. В.
здобувач третього рівня вищої освіти,
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна
ORCID ID: 0009-0003-9722-996X

Науковий керівник: **КАСЬЯНЕНКО Л. М.**
Доктор юридичних наук, професор
Професор кафедри фінансового та податкового права
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

ВАЖЛИВІСТЬ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Фінансова безпека кожної держави є результатом складних економічних процесів, вона є складовою національної безпеки, одним з найважливіших складників економічної безпеки, така безпека є гарантом економічного розвитку та стійкості країни, що забезпечує суверенітет і цілісність всієї країни, а також достойний рівень життя її громадян. Також, фінансова безпека держави впливає на інвестиційну привабливість та зростання економіки,

сприяє розвитку бізнесу. Фінансова безпека держави включає захист бюджету, банківської системи, грошово-кредитної політики, фінансового ринку, впливає на розмір державного боргу.

Стратегічним курсом України є євроінтеграція, вона є зближенням України з Європейським Союзом (ЄС) як на рівні законів, так і на рівні правил і звичаїв, що існують у суспільстві. Кінцевим результатом євроінтеграції має стати вступ України до ЄС.

Вступ до ЄС може гарантувати нам можливість протистояти зовнішнім викликам на тривалий час, адже лише в союзі з іншими європейськими країнами буде легше протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Об'єднання країн Європи зараз має важливий сенс - протистояння зовнішнім викликам та збереження демократичних цінностей. Також, спільний ринок та спільна політика з ЄС, буде сприяти зміцненню фінансової безпеки держави, що дасть нам набагато більше можливостей.

Зближенням України з ЄС на рівні законів відбувається через адаптацію національного законодавства до права ЄС, в тому числі і у сфері забезпечення фінансової безпеки держави. Процес адаптації законодавства супроводжується впливом різних факторів, як політичного, міжнародного, економічного, воєнного та інших. Можна сказати, що такий процес адаптації значно активізувався після підписання Угоди про асоціацію (далі – Угода) в 2014 році. Згідно ч. 2 ст. 1 Угоди, до її цілей відносять в тому числі, сприяння поступовому зближенню Сторін, запровадження умови для посилених економічних та торговельних відносин, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод [1] та ін.

Рівень правового забезпечення цього процесу адаптації є доволі високим, зокрема визначено чіткий перелік сфер, у яких Україна зобов'язалася адаптувати законодавство до права ЄС, в тому числі і тих, що впливають на забезпечення фінансової безпеки держави. Тут можна відмітити такі напрямки як: торгівля, митна справа, енергетика, екологія, транспорт тощо.

З метою забезпечення виконання Угоди, 31 травня 2017 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 447 щодо проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2] задля забезпечення безперервності процесу виконання зобов'язань України протягом всього періоду дії згаданої Угоди.

Також варто відмітити про затвердження Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (затверджено Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»). Зазначено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [3].

В процесі євроінтеграції змінити та адаптувати потрібно буде велику кількість нормативно-правових актів, не виключенням є і законодавство у сфері забезпечення фінансової безпеки. В цьому процесі багато чого залежить від наших вищих органів влади. Верховна рада України та Уряд є тими органами від яких залежить швидкість вступу в ЄС. Напрямок євроінтеграції має бути пріоритетним в діяльності вищих державний органів. Для цього потрібно забезпечити і сталу внутрішню політику, стабілізувати законодавство, проводити ефективну антикорупційну діяльність, покращувати підприємницький клімат.

Окрему увагу в процесі європейської інтеграції та адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, займає питання верховенства права. Для ЄС верховенство права це не лише про адаптацію національного законодавства, а цілісна конструкція невід'ємною частиною якої є і практичне застосування. Адже адаптація законодавства створює лише нормативно-правову основу, а практичне застосування вже наповнює його реальним змістом.

В процесі щодо вступу України до ЄС, забезпечення принципу верховенства права є безкомпромісною базовою основою такого процесу, що не підлягає будь-якому політичному торгу. Якщо говорити про переговорну архітектуру ЄС, питання верховенства права зосереджені у Кластері 1 «Основи процесу вступу до ЄС» [4] і тут важливим є те, що у разі погіршення ситуації у сфері верховенства права ЄС може призупинити рух за іншими кластерами або переглянути вже досягнутий поступ.

Важливо звернути увагу, що ЄС не робить війну, як підставою для зниження стандартів верховенства права, навпаки, саме в умовах таких надзвичайних викликів, ці стандарти є критично важливими. У воєнний час держава має ряд розширених

повноважень, тому питання підзвітності, контролю та правової визначеності є надважливими.

Процес євроінтеграції та адаптація законодавства є не лише задекларованим політичним курсом країни, це також процес щоденних виборів та змін у законодавстві, у правозастосуванні, у відношенні держави до громадян. Саме ці вибори формують реальну траєкторію руху до ЄС і визначають рівень довіри до держави - як всередині країни, так і з боку ЄС.

Євроінтеграційні процеси в Україні на шляху до членства в ЄС та адаптація національного законодавства до права ЄС сприяють зміцненню фінансової безпеки України, що зокрема може проявлятись в: посиленні економічних та торговельних відносин між Україною та ЄС; зміцненні співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки; вирішенні питань, пов'язаних з верховенством права та поваги до прав людини; зміцненні співпраці у сфері політики та безпеки; забезпеченні економічної інтеграції України в ринок ЄС, який є найбільш привабливим для інвестиції станом на сьогодні; прискорення реформ в Україні у сфері фінансової політики; сприянні створенню умов для конкурентоздатності українських компаній на європейських і світових ринках та поліпшення інвестиційного клімату; сприянні боротьбі з корупцією; забезпеченні додаткових фінансових надходжень; сприянні створенню умов, що будуть мотивувати повернення громадян України з-за кордону; зміцнення вагомості України, як суб'єкта на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 29.04.2026).
2. Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету міністрів України від 31 травня 2017 р. № 447. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.04.2026).
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text (дата зверненн: 04.05.2026).
4. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 29.04.2026).

САЛАТЮК Н.С.,
здобувач першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
факультет транспорту та механічної інженерії,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник: **КОЗАК (РЯБИХ) Н.В.,**
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права
Луцького національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПОРУШЕНЯ

Транспортний засіб у сучасних кримінальних провадженнях виступає не лише предметом цивільного обігу чи засобом пересування, а й важливим джерелом доказової інформації. У криміналістиці автомобіль, вантажний транспорт, мотоцикл або інший вид транспорту може бути як безпосереднім об’єктом кримінального правопорушення, так і знаряддям його вчинення. Саме тому огляд транспортного засобу є однією з ключових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення, фіксацію та вилучення доказів, необхідних для встановлення обставин кримінального провадження.

Особливої актуальності питання набуває в умовах зростання кількості злочинів, пов’язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами, контрабандою, перевезенням заборонених предметів, підробкою ідентифікаційних номерів та використанням транспорту для вчинення інших кримінальних правопорушень. Сучасний транспортний засіб являє собою складну

технічну систему, яка містить значний обсяг матеріальних та цифрових слідів, що мають доказове значення для органів досудового розслідування.

Огляд транспортного засобу проводиться відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України та криміналістичних методик. Його основною метою є виявлення слідів злочину, встановлення технічного стану транспортного засобу, виявлення прихованих предметів, пошкоджень, слідів крові, відбитків пальців, мікрочастинок, а також перевірка номерних агрегатів і документів на транспортний засіб [1]. Особливість такої слідчої дії полягає в тому, що транспортний засіб є мобільним об'єктом, здатним швидко змінювати місце перебування, що вимагає оперативності та професійної підготовки слідчого.

У криміналістичній практиці огляд транспортного засобу може здійснюватися як самостійна слідча дія або як складова огляду місця події. Під час дорожньо-транспортних пригод транспорт є головним джерелом інформації щодо механізму зіткнення, швидкості руху, технічного стану систем безпеки та характеру пошкоджень. Аналіз деформацій кузова, слідів гальмування, розташування уламків та інших ознак дозволяє реконструювати обставини події й визначити причинно-наслідковий зв'язок між діями водія та наслідками аварії.

Суттєве значення має перевірка ідентифікаційних номерів кузова, двигуна та шасі. У випадках незаконного заволодіння транспортними засобами злочинці нерідко змінюють VIN-коди або використовують підроблені номерні знаки для приховування походження автомобіля. Саме тому слідчі та експерти-криміналісти застосовують спеціальні методи дослідження металу, лакофарбового покриття та прихованих маркувань для виявлення фактів втручання у номерні агрегати [2]. Встановлення справжнього ідентифікаційного номера транспортного засобу часто стає ключовим доказом у кримінальному провадженні.

Особливістю сучасного транспорту є наявність електронних систем керування, GPS-навігації, відеореєстраторів та бортових комп'ютерів. Такі цифрові елементи можуть містити інформацію про маршрути руху, швидкість транспортного засобу, час зупинок, контакти водія та інші дані, що мають важливе доказове значення. У зв'язку з цим огляд транспортного засобу дедалі частіше поєднується із дослідженням електронних носіїв інформації та цифрових слідів [3]. Для отримання таких даних можуть залучатися спеціалісти у сфері комп'ютерно-технічної експертизи.

Важливою складовою огляду є пошук схованок та прихованих відсіків, які використовуються для незаконного перевезення наркотичних засобів, зброї, контрабандних товарів або готівкових коштів. Особливо це стосується вантажного транспорту та міжнародних перевезень, де транспортний засіб нерідко виступає інструментом організованої злочинної діяльності. У таких випадках слідчі застосовують технічні засоби контролю, ендоскопи, сканери та службових собак для виявлення прихованих предметів.

При проведенні огляду транспортного засобу важливе значення має належна фіксація результатів слідчої дії. Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства результати огляду оформлюються протоколом, до якого можуть додаватися фототаблиці, відеозаписи, схеми та інші додатки [4]. Детальний опис пошкоджень, розташування предметів та слідів забезпечує можливість подальшого використання цих матеріалів у судовому розгляді.

На практиці значну складність становить огляд транспортних засобів після пожеж, вибухів або значних механічних пошкоджень. У таких випадках виникає ризик втрати слідів та знищення доказової інформації. Для ефективного дослідження необхідне залучення спеціалістів у галузі автотехнічної, трасологічної, вибухотехнічної та пожежно-технічної експертиз. Комплексний підхід дозволяє встановити причини пошкодження транспортного засобу, джерело займання чи механізм вибуху.

Окремої уваги заслуговують питання міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів, пов’язаних із транспортними засобами. Викрадені автомобілі часто переміщуються через державні кордони, а злочинні схеми можуть охоплювати декілька країн. Взаємодія правоохоронних органів через Інтерпол, Європол та міжнародні бази даних дозволяє встановлювати місцезнаходження транспортних засобів, перевіряти їх походження та виявляти факти підробки документів [5]. У сучасних умовах міжнародна співпраця стає важливим елементом боротьби з транснаціональною транспортною злочинністю.

Таким чином, огляд транспортного засобу є складною та багатоаспектною слідчою дією, що потребує високого рівня професійної підготовки, технічного забезпечення та знань у сфері криміналістики. Ефективність проведення огляду безпосередньо впливає на повноту доказової бази та результативність досудового розслідування. Сучасні транспортні засоби містять значний обсяг

матеріальних і цифрових слідів, тому їх дослідження має здійснюватися комплексно із залученням спеціалістів різних напрямів. Удосконалення методик огляду транспорту та розвиток міжнародного співробітництва сприятимуть підвищенню ефективності боротьби зі злочинами у транспортній сфері.

Окремо слід звернути увагу на процесуальні та організаційні особливості проведення огляду транспортного засобу. Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства, така слідча дія повинна здійснюватися з дотриманням принципів законності, повноти та об'єктивності. У більшості випадків огляд проводиться за участю понятих або із застосуванням безперервної відеофіксації, що забезпечує прозорість та недопущення процесуальних порушень [8].

Важливою особливістю є необхідність забезпечення безпеки учасників слідчої дії. Оскільки транспортний засіб може містити вибухові речовини, зброю або інші небезпечні предмети, слідчий зобов'язаний попередньо оцінити ризики та залучити спеціалістів вибухотехнічної або кінологічної служби. Нехтування заходами безпеки може призвести до загрози життю та здоров'ю учасників огляду.

Огляд транспортного засобу також характеризується значною кількістю тактичних особливостей. Зокрема, важливим є правильне визначення послідовності дій: спочатку здійснюється загальний огляд зовнішнього стану автомобіля, після чого переходять до детального дослідження салону, багажного відділення та технічних вузлів. Такий підхід дозволяє уникнути втрати слідів та забезпечити системність криміналістичного дослідження [3].

У криміналістичній практиці широко використовується поняття «слідової картини транспортного засобу», яке охоплює сукупність усіх матеріальних та цифрових слідів, що залишилися на автомобілі або всередині нього після вчинення злочину. Аналіз цієї слідової картини дозволяє реконструювати подію злочину, визначити кількість учасників, їхні дії та навіть психологічний стан у момент вчинення правопорушення.

Значну роль у сучасних умовах відіграє цифровізація криміналістичних процесів. Сучасні транспортні засоби обладнані системами телематики, що дозволяють відслідковувати їх місцезнаходження в режимі реального часу. Дані GPS-трекерів, електронних маршрутних систем та смарт-карт водіїв можуть бути використані як доказ у кримінальному провадженні. У цьому

контексті транспортний засіб розглядається не лише як фізичний об'єкт, але і як джерело цифрової криміналістичної інформації [1].

Окремо варто зазначити проблеми, які виникають під час міжнародного розслідування злочинів, пов'язаних із транспортними засобами. Через відмінності у законодавстві різних держав, процедура вилучення та визнання доказів може ускладнюватися. Саме тому важливу роль відіграють міжнародні договори про правову допомогу, які регламентують порядок обміну інформацією, проведення спільних слідчих дій та екстрадиції осіб [6].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
2. Біленчук П.Д. Криміналістика : підручник. Київ : Право, 2023. 512 с.
3. Шепітько В.Ю. Криміналістика : навчальний посібник. Харків : Право, 2024. 640 с.
4. Криміналістичне забезпечення огляду місця події та транспортних засобів / за ред. М.В. Салтевського. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 318 с.
5. Europol. Motor Vehicle Crime in Europe Report 2025. URL: https://www.europol.europa.eu/

САЛОВСЬКА Ю. О.,
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет
внутрішніх справ
м. Львів

НАВРОЦЬКА В. В.
доктор юридичних наук., доцент
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів

РОЗУМНІ СТРОКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією із загальних гарантій кримінального процесу, покликаною убезпечити сторони від штучного затягування провадження, є вимога дотримання «розумних строків». Під такими строками у кримінальному провадженні слід розуміти час, який є об'єктивно потрібним для виконання необхідних процесуальних дій та прийняття рішень, але який не може перевищувати меж, прямо встановлених КПК.

Попри фундаментальність цього принципу, чинне кримінально-процесуальне законодавство України не містить чіткого понятійного визначення «розумності» та методики визначення такого критерію. Саме тому правозастосувачі закономірно звертаються до правових позицій ЄСПЛ, який упродовж тривалого часу сформував концепцію оцінки «reasonable time» у справах кримінальної юрисдикції.

У міжнародній доктрині наголошується: розумний строк процесуальної дії – це такий строк, який з одного боку гарантує дієвий захист інтересів потерпілого та інтересів правосуддя, а з іншого забезпечує підозрюваному/обвинуваченому/засудженому реальний доступ до всіх передбачених законом інструментів оборони від обвинувачення [1, с. 308].

Право особи на швидке вирішення її кримінально-правової долі, полягає у тому, що людина не повинна роками перебувати у стані невизначеності між пред'явленням обвинувачення і моментом постановлення остаточного вироку. Адже саме пред'явлення кримінального обвинувачення завжди має суттєвий психоемоційний вплив. Особливо критичним є дотримання розумних строків щодо неповнолітніх та у випадках обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Порушення можливе як при безпідставному затягуванні розгляду, так і у випадку надмірного прискорення процесу. Скорочення строків не може здійснюватись ціною зниження якості розгляду, оскільки баланс між швидкістю та якістю процесуальних рішень є ключовою умовою ефективності кримінального провадження. Саме тому розумний строк завжди має бути співрозмірним конкретним фактичним умовам справи [2, с. 81-84].

Згідно з ч.3 ст.28 КПК України при оцінці розумності враховуються:

- складність провадження (структура обвинувачень, кількість осіб, специфічність та обсяг процесуальних дій);

- поведінка учасників процесу;
- спосіб реалізації повноважень прокурором, слідчим та судом.

На практиці звернення адвокатів з клопотаннями до слідчого судді щодо встановлення строків, у які сторона обвинувачення має або направити обвинувальний акт до суду, або закрити провадження, поки що не є поширеним. До того ж відмова у таких клопотаннях не підлягає оскарженню до апеляції чи касації, що унеможливлює формування сталої судової практики із цього питання.

Хоча ст.28 КПК України головним чином захищає підозрюваного / обвинуваченого, ч.6 цієї статті прямо поширює право на ініціювання скорочення строків і на потерпілого. Це означає, що потерпілий також має право звертатись до прокурора, суду або слідчого судді з вимогою прискорення вчинення певних процесуальних дій.

Ст.308 КПК України передбачає право підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого оскаржити прокурору вищого рівня порушення розумних строків на досудовій стадії. Однак законодавець не пояснює, яким чином обвинувачений (у розумінні ч. 2 ст. 42 цього Кодексу), щодо якого обвинувальний акт вже переданий до суду, має реалізувати це право.

У ч.2 ст. 308 КПК України вказано, що прокурор вищого рівня у разі підтвердження обґрунтованості скарги на порушення строку зобов'язаний задовольнити скаргу та надати відповідному прокурору обов'язкові вказівки щодо строків виконання процесуальних дій. Проте ця норма не встановлює механізму відновлення порушеного права потерпілого. Натомість ч.3 ст.308 КПК України лише вказує на можливість притягнення службових осіб до відповідальності.

Оскільки принцип дотримання розумних строків є прямим відображенням вимог ст.6 Конвенції (про право на справедливий суд), а також одним із ключових завдань кримінального провадження за ст. 2 КПК України, існує потреба у вдосконаленні законодавчих підходів до нормативного закріплення цієї категорії у вітчизняному законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Рожнова В. В. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина). Київ, 2012. 398 с.

2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432с.

САНДУЛ В.В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЧАЙКА В.В.,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри фінансового та податкового права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОСУДОВОЇ (ПОДАТКОВОЇ) МЕДІАЦІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ

Податкові спори залишаються однією з найбільш поширених категорій публічно-правових спорів в Україні. За даними ДПС, щороку оскаржується значна кількість податкових повідомлень-рішень, що призводить до перевантаження адміністративних судів, затягування строків та додаткових витрат для платників податків і держави.

Теоретичні та практичні питання становлення й розвитку інституту податкової медіації розглянуто в наукових працях Поліщука М. Я., Шушакової І. К., Волощука Р. Є., Горецького О. В., Егорова А. Е., Можайкіної О. С., Білик Т. О., Гаврилюк Р. О., Городиського І. М., Грень Н. М. та ін.

Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX визначає медіацію як універсальну процедуру врегулювання конфліктів, однак прямо не встановлює її застосування до податкових правовідносин. Водночас Податковий кодекс України (далі — ПКУ) також не містить жодних положень щодо можливості або порядку проведення податкової медіації. Це свідчить про наявність нормативної прогалини у правовому регулюванні.

У цьому контексті можливими є два підходи до її усунення:

1) шляхом прямого виключення можливості застосування медіації до податкових правовідносин у Законі України «Про медіацію»;
2) шляхом нормативного закріплення можливості застосування медіації до податкових спорів із одночасним внесенням відповідних змін до Податкового кодексу України, що є більш узгодженим із концепцією розвитку альтернативних способів вирішення спорів.

Актуальність теми посилюється європейською інтеграцією України: Директива 2008/52/ЄС заохочує використання медіації, а рекомендації OECD акцентують на розвитку позасудових механізмів вирішення податкових спорів. Досвід окремих європейських держав (зокрема Бельгії та Нідерландів) демонструє ефективність інституціоналізації податкової медіації для зниження судового навантаження та підвищення рівня добровільного виконання податкових зобов'язань.

Податкову медіацію доцільно визначити як різновид досудового врегулювання спорів, що здійснюється за участю нейтрального та незалежного медіатора з метою досягнення взаємоприйнятного рішення між платником податків і контролюючим органом.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про медіацію» [1] медіація є добровільною, позасудовою, конфіденційною, структурованою процедурою. Проте застосування цих положень до податкових спорів можливе лише за умови їх спеціального нормативного закріплення у податковому законодавстві.

Правова природа податкової медіації має гібридний характер. З одного боку, вона базується на принципах, притаманних приватноправовим інститутам (добровільність, рівність сторін, самовизначення). З іншого — реалізується у сфері публічно-правових відносин, де контролюючий орган діє в межах владних повноважень. Це зумовлює обмеженість дискреції такого органу: результати медіації не можуть суперечити імперативним нормам податкового законодавства.

На відміну від адміністративного оскарження [2], яке передбачає прийняття владного рішення, медіація не має примусового характеру. Медіатор не вирішує спір по суті, а лише сприяє комунікації сторін і пошуку компромісу (ст. 4 Закону). Результатом є узгоджене рішення сторін, яке потребує належного правового оформлення відповідно до норм податкового законодавства.

Принципи медіації (добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора та

рівність сторін) зберігають своє значення і у сфері податкових відносин. Особливого значення набуває конфіденційність, яка дозволяє уникнути розголошення інформації. [3, с. 319].

Таким чином, податкова медіація є специфічною процедурою врегулювання публічно-правового спору, яка поєднує елементи приватноправового підходу та обмеження, зумовлені публічним характером податкових відносин.

Система альтернативного вирішення спорів не включає традиційні юрисдикційні форми захисту, такі як адміністративне оскарження чи судовий розгляд. До альтернативних способів належать, зокрема, медіація, третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж тощо.

У цьому контексті податкова медіація посідає місце серед альтернативних способів врегулювання спорів і може застосовуватися паралельно або до використання традиційних процедур захисту прав. Водночас ПКУ не містить спеціальних норм щодо порядку ініціювання та проведення податкової медіації, що є однією з ключових прогалин, яка потребує законодавчого врегулювання [4, с. 12].

Порівняно з судовим розглядом медіація має низку переваг: оперативність, економію ресурсів, конфіденційність та можливість збереження партнерських відносин між платником податків і державою.

Найбільш перспективним є застосування медіації у спорах, що передбачають оціночні категорії або дискреційні повноваження контролюючих органів (зокрема у сфері трансфертного ціноутворення, відшкодування ПДВ, кваліфікації господарських операцій).

У січні 2026 року ДПС спільно з Радою бізнес-омбудсмена реалізувала перший в історії України практичний кейс податкової медіації під час позапланової перевірки щодо від'ємного значення ПДВ. Цей кейс продемонстрував, що практичні кроки щодо впровадження податкової медіації вже здійснюються в Україні, що свідчить про поступовий перехід до сервісної моделі взаємодії між державою та платниками податків.

Водночас медіація не замінює традиційні способи захисту прав, а виступає їх альтернативою, яка може бути використана за взаємною згодою сторін. У перспективі, після внесення змін до ПКУ, медіація може стати рекомендованою досудовою стадією для окремих категорій спорів (наприклад, трансфертне ціноутворення, відшкодування ПДВ) [5, с. 200].

Отже, досудова (податкова) медіація є перспективним інститутом альтернативного врегулювання податкових спорів, який потребує належного нормативного закріплення.

Запровадження податкової медіації сприяє реалізації сервісної моделі ДПС, зменшенню судового навантаження та підвищенню довіри платників податків.

Для повноцінної інституціоналізації необхідні:

– внесення змін до Закону України «Про медіацію» щодо прямо визначеного застосування або незастосування до податкових правовідносин;

– узгодження відповідних положень із Податковим кодексом України;

– підготовка спеціалізованих медіаторів у сфері податкового права;

– формування сталої практики застосування медіації у податкових спорах.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію : Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 15.04.2026).

2. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 15.04.2026).

3. Шушакова І. К., Грабова І. Д., Дем'янова І. В. Податкова медіація як інструмент вирішення податкових спорів. Бізнес Інформ. 2021. № 10. С. 318–325. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-10-318-325.

4. Волощук Р. Є. Податкова медіація та перспективи її впровадження в Україні. Science 2021: Research and Innovation : Abstracts of XVII International Scientific and Practical Conference, Philadelphia, 29–30 March 2021. Philadelphia : Primedia E-launch LLC, 2021. P. 11–16.

5. Леонтьєва В. С. Щодо питання впровадження процедури медіації як одного із способів позасудового вирішення спору. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ДДУВС. 2021. С. 199–201. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9846/1/98.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

УДК 347.63

СІВЧУК А.А.

аспірантка кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Я. І. ЛЕНГЕР

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ БАТЬКІВСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Сім'я є основою суспільства, осередком любові, взаємопідтримки та спільного життя. Саме в межах сімейних відносин між її членами виникають різноманітні права й обов'язки, що зумовлені фактом належності до сім'ї, наявністю зареєстрованого шлюбу, кровної спорідненості чи усиновлення.

Ці юридичні обставини спричиняють появу у членів сім'ї комплексу взаємних прав і обов'язків. Вони стосуються піклування один про одного, виховання та розвитку дітей, підтримання спілкування між членами родини, забезпечення матеріального утримання тих, хто через вік, стан здоров'я або інші поважні причини не може самостійно себе забезпечити, а також реалізації майнових прав, зокрема щодо спільного майна, набутого під час спільного проживання.

Поняття сімейного обов'язку учасника сімейних правовідносин є одним із базових у сімейному праві. Воно розкриває сутність взаємодії між членами родини та охоплює не лише правові, а й морально-етичні норми, що визначають їхню поведінку в сім'ї. Сімейний обов'язок доцільно розуміти як сукупність правових приписів, які встановлюють взаємну відповідальність членів сім'ї один перед одним.

Водночас законодавство України лише поверхово окреслює правову природу цього явища: воно не містить чіткого визначення сімейного обов'язку, а також критеріїв, за якими можна віднести ті чи інші обов'язки до цієї категорії. Хоча окремі види сімейних обов'язків регламентовані досить детально, універсальної норми, що розкривала б їх сутність і правову природу, у законодавстві немає. Це свідчить про те, що питання визначення меж і змісту сімейного обов'язку залишається актуальним і потребує подальшого наукового дослідження у сфері сімейного права.

Згідно зі ст. 1 СК України сімейне законодавство регулює сімейні відносини, зокрема визначає особисті немайнові та майнові права й обов'язки подружжя, а також підстави виникнення і зміст

прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї й родичів.

Водночас, відповідно до ст. 15 СК України, сімейні обов'язки мають особистий характер і нерозривно пов'язані з конкретною особою, тому не можуть бути передані іншим. Винятком є випадки визнання особи недієздатною: тоді її особисті немайнові обов'язки припиняються через неможливість їх виконання, а майнові обов'язки покладаються на опікуна.

Крім того, закон допускає виконання сімейних обов'язків неповнолітніми особами, які є батьками. Проте ст. 16 СК України передбачає, що їхні власні батьки зобов'язані сприяти реалізації такими особами їхніх сімейних прав і виконанню відповідних обов'язків [1].

У правовій доктрині обов'язок загалом трактується як визначена для зобов'язаної особи й гарантована можливістю державного примусу міра необхідної поведінки, якої вона має дотримуватися в інтересах уповноваженої сторони. Його також розглядають як необхідну, правомірну поведінку, а також як її вид і обсяг [2, с. 68].

Крім того, обов'язок визначають як закріплену законодавством і забезпечену державною владою вимогу щодо належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яка може реалізовуватися як добровільно, так і примусово через дотримання правових норм. Водночас він розуміється як вид і міра поведінки, якої від особи вимагають закон, договір, звичаї ділового обороту та моральні норми, і яка має імперативний характер, оскільки її порушення тягне за собою правопорушення [3, с. 213].

З. В. Ромовська розглядає сімейний обов'язок як вид і міру необхідної поведінки, яку учасник сімейних відносин зобов'язаний здійснити. При цьому носієм такого обов'язку зазвичай є повнолітня та повністю дієздатна особа. Водночас існують винятки: обов'язок утримання може покладатися і на недієздатну особу, а виконання батьківських обов'язків можливе також малолітніми чи неповнолітніми особами. Крім того, дослідниця зазначає, що сімейні обов'язки можуть виникати як безпосередньо з норм сімейного законодавства, так і на підставі сімейного договору [4, с. 56–58].

Подібної позиції дотримується В. М. Чернега, який зазначає, що сімейні права та обов'язки можуть виникати не лише з норм законодавства, а й із договорів, домовленостей, а інколи — зі звичаїв (зокрема звичаїв національних меншин чи місцевих

традицій), за умови, що вони не суперечать сімейному законодавству та моральним засадам суспільства.

Учасники сімейних відносин можуть бути носіями як особистих, так і майнових суб'єктивних обов'язків, які реалізуються різними способами: шляхом вчинення активних дій або утримання від них. При цьому невиконання особистих обов'язків у передбачених законом випадках може не спричиняти юридичних наслідків або призводити до їх припинення, тоді як невиконання майнових обов'язків є неприпустимим. Це пояснюється тим, що майнові обов'язки, на відміну від особистих, можуть виконуватися за участю інших осіб незалежно від їх безпосереднього носія.

Ухилення від виконання або невиконання сімейного обов'язку може стати підставою для застосування правових наслідків, передбачених як нормами Сімейного кодексу України, так і умовами договорів чи домовленостей сторін. Такі наслідки можуть мати особистий характер, впливаючи на особисту сферу зобов'язаної особи, або майновий — якщо зачіпають її майнові інтереси [5, с. 116–117].

В. А. Ватрас також наголошує на невідчужуваності сімейних обов'язків. На його думку, сімейні права та обов'язки настільки тісно пов'язані з особою їх носія, що не можуть бути передані іншим особам ні добровільно (через купівлю-продаж, дарування чи обмін), ні примусово. Виняток становлять випадки застосування сімейно-правових санкцій, зокрема позбавлення батьківських прав. Водночас навіть у таких ситуаціях особа може втратити лише сімейні права, але не обов'язки. Зокрема, за нею зберігається обов'язок утримувати дитину, що прямо передбачено ч. 2 ст. 166 Сімейного кодексу України [6, с. 48–49].

Отже, правова природа сімейного обов'язку характеризується низкою ознак. Зокрема, йому притаманна індивідуалізованість, адже наявність і зміст обов'язку залежать від правового статусу конкретного учасника сімейних відносин. Такий обов'язок визначається нормами сімейного законодавства або умовами договору, а його зміст зумовлюється характером правовідносин між суб'єктами, наприклад, між подружжям чи між батьками і дітьми.

Невиконання сімейних обов'язків може спричиняти юридичні наслідки, у тому числі відповідальність як майнового характеру (штрафи, пеня, стягнення заборгованості за аліментами), так і немайнового (позбавлення батьківських прав, відібрання дитини без позбавлення прав, втрата права на утримання тощо).

Важливою ознакою є також тісний взаємозв'язок із сімейними правами.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2947-1.
2. Лук'янчук О. І. Обов'язок дітей утримувати батьків за сімейним законодавством України. Дис. … канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2019. 193 с.
3. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс. Підручник. К.: ВД «Дакор», 2013. 672 с.
4. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник. К.: Правова єдність, 2009. 500 с.
5. Чернега В. М. Механізм правового регулювання сімейних відносин. Дис. … докт. юр. наук. Спец. 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Хмельницький, 2022. 478 с.
6. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин. Дис. … канд. юр. наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2008. 226 с.

СІМОНЧУК О.М.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
Луцький національний технічний університет, м.Луцьк,
Україна

ФОМІНА О.О.,
д.е.н.,
доцент, професор кафедри маркетингу
Луцький національний технічний університет, м.Луцьк,
Україна

ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ РИНОК УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РОЗУМНИХ МІСТ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Фармацевтичний ринок України в умовах євроінтеграції та післявоєнного відновлення набуває стратегічного значення для забезпечення соціальної стабільності та якості життя населення. Його функціонування характеризується поєднанням ринкових

механізмів і державного регулювання, що обумовлено високою соціальною значущістю лікарських засобів [1]. В умовах розвитку концепції «розумних міст» (smart cities) фармацевтичний ринок відіграє важливу роль у формуванні інтелектуальних систем охорони здоров'я, орієнтованих на потреби населення та підвищення ефективності використання ресурсів. Інтеграція цифрових технологій, таких як штучний інтелект, big data, інтернет речей і блокчейн, відкриває нові можливості для моніторингу якості лікарських засобів, оптимізації логістики, персоналізації фармацевтичного обслуговування та підвищення прозорості регуляторних процесів. Водночас виникає потреба у вдосконаленні економіко-правових механізмів функціонування ринку, які б забезпечували баланс між інноваційністю, доступністю ліків і захистом прав споживачів. Саме тому дослідження особливостей розвитку фармацевтичного ринку України в контексті становлення «розумних міст» є актуальним для формування сучасної моделі управління охороною здоров'я та сталого економічного розвитку держави.

Фармацевтичний ринок має специфічні риси, зокрема відносну нееластичність попиту, залежність від імпорту та значну роль держави у регулюванні цін і доступності лікарських засобів. Сучасні дослідження підтверджують наявність структурних дисбалансів і впливу зовнішніх факторів, зокрема воєнного стану, на розвиток галузі [2]. Водночас на ринку спостерігається конкуренція монополістичного типу, що тяжіє до олігополії. Це проявляється у використанні брендингу, маркетингових стратегій та інновацій як ключових інструментів конкурентної боротьби [3]. Зокрема на ринку функціонує за даними Державної служби статистики України більше 10 великих виробників лікарських засобів, серед яких п'ять найкрупніших українських «Дарниця», «Фармак», «Артеріум», «Здоров'я», «Юрія-Фарм» та іноземних компаній Bayer, Sanofi, KRKA та інших. Проте структура ринку залишиться монополізованою через значні бар'єри входу в галузь: здоров'я нації – відповідальність держави. Разом з тим, це визначає необхідність удосконалення антимонопольної політики та підвищення прозорості ринку.

Окремі дослідження фармацевтичного ринку України демонструють суттєву залежність від імпортних поставок лікарських засобів. Зокрема, за даними галузевої аналітики, частка імпортних препаратів у грошовому вираженні традиційно перевищує 60-70%, тоді як у натуральному вимірі переважають вітчизняні лікарські

засоби, що свідчить про нижчу середню вартість української продукції та її орієнтацію на масовий попит [4]. Така структура ринку формує ризики для економічної безпеки держави, особливо в умовах валютної нестабільності та логістичних обмежень, спричинених воєнними діями.

Крім того, аналіз асортиментної структури ринку підтверджує його високу фрагментованість і залежність від зовнішніх виробників у сегменті інноваційних та високовартісних препаратів. Водночас у сегменті генеричних лікарських засобів спостерігається домінування українських виробників, що створює потенціал для імпортозаміщення [4]. Дослідження окремих сегментів фармацевтичного ринку, зокрема лікарських засобів природного походження, свідчать про тенденцію до розширення асортименту та диверсифікації продукції. За останні роки зростає кількість зареєстрованих препаратів рослинного походження, а також біологічно активних добавок, що пов'язано зі зміною споживчих преференцій у бік профілактичної медицини та підвищення інтересу до безпечних терапевтичних засобів [5]. Одночасно спостерігається зростання конкуренції в цьому сегменті, що стимулює розвиток малих і середніх фармацевтичних підприємств.

У контексті розвитку цифровізації та концепції «розумного міста» фармацевтичний сектор України трансформується через впровадження електронних систем управління, зокрема електронних рецептів, державних реєстрів лікарських засобів та інтегрованих цифрових платформ взаємодії між лікарями, аптеками і пацієнтами. Такі інструменти формують єдине інформаційне середовище, що забезпечує прозорість обігу лікарських засобів і підвищує ефективність державного регулювання галузі [6]. Згідно з результатами сучасних досліджень, впровадження медичних інформаційних систем в аптечній практиці дозволяє автоматизувати процеси відпуску лікарських засобів, обліку рецептів та контролю за їх виконанням, що зменшує ризики помилок і зловживань [7]. Зокрема, електронний рецепт виступає ключовим інструментом цифрової трансформації, оскільки забезпечує контроль за призначенням рецептурних препаратів, зокрема антибіотиків, і сприяє раціоналізації фармакотерапії [8]. Емпіричні дослідження показують, що впровадження е-рецептів змінює поведінку як пацієнтів, так і фармацевтів: підвищується рівень дотримання призначень лікаря, скорочується частка самолікування та посилюється контроль за відпуском лікарських засобів [8].

Водночас результати опитувань фармацевтичних працівників свідчать про те, що понад половина аптечних закладів уже інтегровані в електронні системи охорони здоров'я, що підтверджує активну фазу цифровізації галузі [7].

Окрему роль відіграють державні реєстри лікарських засобів і системи відшкодування вартості препаратів (реімбурсації), які у цифровому форматі забезпечують оперативний доступ до інформації про наявність, ціну та статус лікарських засобів. Це дозволяє підвищити адресність державної підтримки та оптимізувати бюджетні витрати у сфері охорони здоров'я [6]. Разом із тим, наукові дослідження підкреслюють, що ефективність цифровізації фармацевтичного сектору значною мірою залежить від належного правового забезпечення, зокрема у сфері стандартизації інформаційних систем, захисту персональних даних і уніфікації технічних вимог [6]. Недостатня узгодженість нормативної бази та технічні бар'єри залишаються стримуючими факторами повноцінної інтеграції цифрових рішень у фармацевтичну практику.

Отже, розвиток фармацевтичного ринку України в умовах цифровізації та формування концепції «розумного міста» характеризується поєднанням структурних і технологічних трансформацій. З одного боку, зберігається значна імпортозалежність у високотехнологічних сегментах, з іншого – спостерігається зростання внутрішнього виробництва у сфері генеричних і фітопрепаратів, що формує дуальну модель функціонування ринку. Водночас активне впровадження цифрових інструментів (електронних рецептів, реєстрів, інформаційних систем) сприяє підвищенню прозорості, ефективності управління та доступності лікарських засобів. У сукупності це зумовлює необхідність комплексного економіко-правового підходу, який передбачає узгодження державного регулювання, підтримку національного виробника, розвиток цифрової інфраструктури та забезпечення доступу до інноваційних препаратів, що є передумовою стабільності ринку та інтеграції України у європейський економічний простір.

Список використаних джерел:

1. Світовий О. В. Деякі аспекти функціонування фармацевтичного ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. №47. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-80

2. Popova I. A., Demchenko N., Shved A. Trends in the development of the pharmaceutical market of Ukraine in the conditions

of martial law. *Business Inform.* 2023. №4. С. 203-209. DOI:10.32983/2222-4459-2023-4-203-209

3. Буднікевич І. М., Гончар В. В. Особливості монополістичної конкуренції на фармацевтичному ринку. *Herald of Khmelnytskyi National University.* 2023. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-37

4. Кривов'яз О. В., Коваль В. М. Порівняльна характеристика функціонування аптечних закладів України та країн ЄЕП. *Фармацевтичний журнал*. 2023. DOI: 10.32352/0367-3057.6.23.03

5. Глушенко О. М., Ємельянова О. І. Дослідження асортименту лікарських засобів на фармацевтичному ринку України. *Фармацевтичний часопис*. 2023. №2. С. 31-40. URL: https://doi.org/10.11603/2312-0967.2023.2.14054

6. Tereschenko, L. V., Smerechuk, S. D., & Korzh, I. V.. Analysis of the legal regulation of the healthcare digital transformation and the implementation of medical information systems in pharmaceutical services of the population. *Social Pharmacy in Health Care*. 2026. №12(1), 58-69. URL: https://doi.org/10.24959/sphhcj.26.379

7. Korzh, I. V. ., Smerechuk , S. ., Tereschenko , L. . Assessment of the efficiency of implementation of medical information systems: results of a survey of pharmaceutical workers. *Social Pharmacy in Health Care*. 2025. №11(2), 3-13. URL: https://doi.org/10.24959/sphhcj.25.355

8. Хомут, У. В., Федяк, І. О. Система електронних рецептів на антибіотики з точки зору відвідувачів аптек. *Фармацевтичний часопис*. 2025. №2. 85-95. URL: https://doi.org/10.11603/2312-0967.2025.2.15293

САВЧЕНКО Ю.Ю.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультет права, гуманітарних та соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

Науковий керівник: СЛОБОДЯНИК Т.М.
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського, м. Кременчук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ ШЛЯХОМ НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО: КОЛІЗІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Інститут забезпечення позову є складовою права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України, та спрямований на запобігання ускладненню або неможливості виконання судового рішення. Особливе значення у цьому контексті має накладення арешту на майно як один із найбільш ефективних заходів впливу на відповідача, що дозволяє зберегти майнову основу виконання рішення суду. Саме цей інститут забезпечує реальність правосуддя, а не його декларативність.

Нормативне регулювання забезпечення позову визначене положеннями Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до яких такі заходи застосовуються у разі наявності ризику невиконання або утруднення виконання рішення суду. Одним із передбачених статтею 150 Цивільного процесуального кодексу України заходів є накладення арешту на майно або кошти відповідача, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб [1], при цьому ухвала суду про забезпечення позову має статус виконавчого документа і підлягає виконанню згідно із Законом України «Про виконавче провадження» [2]. Водночас законодавство не містить чітких критеріїв оцінки ризиків та співмірності заходів, що створює підґрунтя для неоднакового застосування норм права.

У науковій літературі зазначається, що забезпечення позову виконує гарантійну функцію щодо реалізації права на судовий захист. Так, С.О. Короєд наголошує на важливості процесуальної активності суду при вирішенні питання забезпечення позову [3, с. 215]. У свою чергу, Ю.Д. Притика та Ю.І. Алендар підкреслюють необхідність застосування заходів забезпечення позову з урахуванням принципу співмірності та недопущення надмірного втручання у права інших осіб [4, с. 97]. Таким чином, у науковій доктрині простежується єдність підходів щодо балансу інтересів сторін.

Разом із тим, аналіз судової практики свідчить про наявність системних колізій у застосуванні арешту майна як заходу забезпечення позову. Передусім це стосується оцінки ризику невиконання судового рішення. Велика Палата Верховного Суду сформувала підхід, відповідно до якого застосування заходів

забезпечення позову можливе лише за наявності доведеного ризику невиконання рішення, підтвердженого належними доказами. Сам факт існування спору не може вважатися достатньою підставою для накладення арешту [5].

Ще однією проблемою є неоднакове застосування принципу співмірності заходів забезпечення позову. Верховний Суд у своїй практиці наголошує на необхідності відповідності обраного заходу обсягу заявлених вимог [6], однак на практиці трапляються як випадки надмірного арешту всього майна відповідача, так і безпідставної відмови у забезпеченні позову. Відсутність чітких критеріїв співмірності створює значний простір для судової дискреції.

Особливо складною є проблема накладення арешту на майно, пов'язане з правами третіх осіб. У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11.05.2022 у справі № 317/2155/21 арешт було скасовано через непропорційне втручання у право власності третьої особи, яка не є учасником справи [7].

Аналогічний підхід до захисту прав третіх осіб простежується і в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02.04.2025 у справі № 760/13678/21, у якій суд наголосив, що заходи забезпечення позову, зокрема накладення арешту, повинні застосовуватися щодо майна відповідача та перебувати у безпосередньому зв'язку з предметом позовних вимог. Накладення арешту на майно третіх осіб без належного обґрунтування визнається непропорційним обмеженням їхніх прав [8].

Водночас Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 05.05.2025 у справі № 466/2651/23 дійшла висновку, що арешт майна відповідача, навіть якщо воно перебуває в іпотеці у третьої особи, сам по собі не порушує пріоритетних прав іпотекодержателя, оскільки такий захід обмежує лише право розпорядження майном відповідача [9].

Додатковим джерелом колізій стало запровадження воєнного стану, зокрема ухвалення Закону України № 2468-IX, який встановив мораторій на примусове виконання рішень щодо окремих суб'єктів [10]. У таких умовах суд може постановити ухвалу про забезпечення позову, однак її фактичне виконання стає неможливим. Як підкреслюється у практиці Європейського суду з прав людини (Hornsby v. Greece, 1997), право на справедливий суд включає не лише ухвалення рішення, а й його реальне виконання [11].

Ще одним проблемним аспектом є формальний та матеріальний підхід до оцінки доказів. Велика Палата Верховного Суду наголошує на необхідності оцінки реальності загрози невиконання рішення [12], проте на практиці суди або формально підходять до оцінки доказів, або, навпаки, задовольняють заяви без належного обґрунтування. Це негативно впливає на передбачуваність судових рішень та підриває довіру до судової системи.

Таким чином, інститут забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно в Україні характеризується наявністю системних колізій у розумінні критеріїв застосування цього заходу, оцінці співмірності, підходах до арешту майна третіх осіб, а також у впливі воєнних обмежень на можливість виконання судових рішень. Вирішення цих проблем потребує уніфікації судової практики Верховним Судом, законодавчого уточнення критеріїв застосування заходів забезпечення позову та формування чітких стандартів доказування.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 30.04.2026).
2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19 (дата звернення: 30.04.2026).
3. Короєд С.О. Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 336 с.
4. Притика Ю.Д., Алендар Ю.І. Забезпечення позову: співвідношення доктринальних положень та практичної діяльності. Молодий вчений. 2021. № 3 (91). С. 95–99. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-22
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.09.2020 у справі № 753/22860/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270719 (дата звернення: 30.04.2026).
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.05.2024 у справі № 405/6738/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118961171 (дата звернення: 30.04.2026).

7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 11.05.2022 у справі № 317/2155/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104392761 (дата звернення: 30.04.2026).

8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02.04.2025 у справі № 760/13678/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126569493 (дата звернення: 30.04.2026).

9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05.05.2025 у справі № 466/2651/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127423114 (дата звернення: 30.04.2026).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 28.07.2022 № 2468-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2468-IX (дата звернення: 30.04.2026).

11. European Court of Human Rights. Hornsby v. Greece, 19 March 1997, Application No. 18357/91. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020

12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.02.2020 у справі № 381/4019/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640690 (дата звернення: 30.04.2026).

СОЛОМ'ЯНЮК Б. А.,
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет
внутрішніх справ
м. Львів

НАВРОЦЬКА В. В.
доктор юридичних наук., доцент
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів

ОБШУК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ

Обшук є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, оскільки дозволяє виявити та зафіксувати докази, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Водночас проведення обшуку безпосередньо пов'язане з обмеженням конституційних прав і свобод людини, зокрема права на недоторканність житла та приватного життя. Саме тому законодавство України передбачає низку процесуальних гарантій, покликаних забезпечити законність та обґрунтованість проведення цієї слідчої дії. Відповідно до ст.30 Конституції України, ніхто не має права проникати до житла чи іншого володіння особи інакше як за вмотивованим рішенням суду, за винятком невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей або майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину [1]. Дана конституційна норма є фундаментальною гарантією захисту прав людини у кримінальному процесі.

Процесуальний порядок проведення обшуку детально врегульований положеннями КПК України, зокрема статтями 233–236, які визначають підстави, порядок та умови проведення цієї слідчої дії [2]. Відповідно до ч.1 ст.234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення, майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [2]. Таким чином, обшук має чітко визначену процесуальну мету і не може проводитися без належного обґрунтування.

Однією з ключових процесуальних гарантій законності проведення обшуку є необхідність отримання попереднього дозволу слідчого судді. Згідно з положеннями КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за результатами розгляду клопотання слідчого або прокурора [2]. У клопотанні повинні бути зазначені обставини кримінального провадження, підстави для проведення обшуку, конкретне місце проведення цієї слідчої дії та перелік предметів або документів, які планується відшукати. Такий підхід

забезпечує судовий контроль за діяльністю органів досудового розслідування та запобігає можливим зловживанням з їхнього боку.

Разом із тим, законодавство передбачає можливість проведення обшуку без ухвали слідчого судді у виняткових випадках. Відповідно до ст. 233 КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи без судового рішення допускається лише у невідкладних ситуаціях, коли існує необхідність врятування життя людей, майна або безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [2]. Проте навіть у такому випадку слідчий або прокурор зобов'язані невідкладно звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку для подальшої перевірки законності такої дії. Дана процедура спрямована на забезпечення балансу між ефективністю кримінального провадження та дотриманням прав людини.

Важливою процесуальною гарантією також є обов'язковість фіксації проведення обшуку. Відповідно до вимог КПК України результати обшуку підлягають обов'язковому документуванню у протоколі, в якому зазначаються всі обставини проведення цієї слідчої дії, перелік вилучених предметів та документів, а також зауваження учасників процесу [2]. Окрім того, чинне законодавство передбачає можливість здійснення відеофіксації обшуку, що значно підвищує рівень прозорості та об'єктивності проведення цієї процесуальної дії.

Окремої уваги заслуговують процесуальні гарантії прав осіб, у житлі чи іншому володінні яких проводиться обшук. Зокрема, особа має право бути присутньою під час проведення обшуку, користуватися правовою допомогою адвоката, робити зауваження щодо змісту протоколу та отримувати його копію після завершення слідчої дії [2]. Реалізація цих прав є важливим елементом забезпечення принципу змагальності сторін та гарантією захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Як зазначає український науковець В. Тертишник, процесуальна форма кримінального провадження виступає ключовою гарантією дотримання прав людини, оскільки вона встановлює чіткі межі діяльності органів досудового розслідування та забезпечує законність отримання доказів. Порушення встановленого порядку проведення слідчих дій, зокрема обшуку, може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими [3, с.314-320, 326-333]. М. Михеєнко також вказав, що ефективність кримінального судочинства повинна поєднуватися з належним

рівнем гарантій прав і свобод людини, оскільки саме дотримання процесуальної форми забезпечує справедливість кримінального провадження та довіру суспільства до правосуддя [4, с.46-52, 215-220].

Значну роль у формуванні практики застосування процесуальних гарантій під час проведення обшуку відіграє судова практика. Аналіз рішень, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить, що суди досить часто визнають результати обшуку недопустимими доказами у разі порушення встановленого законом порядку його проведення [5]. Наприклад, недотримання вимог щодо отримання ухвали слідчого судді, неправильне оформлення протоколу обшуку або проведення цієї слідчої дії з перевищенням повноважень може стати підставою для визнання отриманих доказів недопустимими [2]. Така практика відповідає принципу верховенства права та спрямована на забезпечення дотримання процесуальних гарантій під час здійснення кримінального провадження.

Окрім національного законодавства, важливе значення для формування стандартів проведення обшуку мають міжнародні правові акти та практика міжнародних судових інституцій. Зокрема, відповідно до ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна особа має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Будь-яке втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише за умов, коли таке втручання передбачене законом і є необхідним у демократичному суспільстві [6]. Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) неодноразово наголошує на необхідності дотримання принципу пропорційності при проведенні обшуків та інших процесуальних дій, що можуть обмежувати права людини. Важливе значення для формування стандартів проведення обшуку має практика ЄСПЛ, який вказував, що втручання держави у право на недоторканність житла повинно бути законним, необхідним та пропорційним поставленій меті. Зокрема, у справі «Smirnov v. Russia» Суд підкреслив, що проведення обшуку без належного процесуального контролю створює ризик свавільного втручання державних органів у приватне життя особи [7]. У рішенні «Buck v. Germany» ЄСПЛ зазначив, що проведення обшуку повинно супроводжуватися достатніми процесуальними гарантіями проти зловживань з боку державних органів, а також ефективним судовим контролем [8].

Отже, проведення обшуку у кримінальному провадженні є складною процесуальною дією, яка потребує суворого дотримання вимог законодавства та забезпечення належних процесуальних гарантій. Законодавство України передбачає систему правових механізмів, спрямованих на захист прав людини під час проведення обшуку, зокрема судовий контроль, обов'язковість документування результатів слідчої дії, а також можливість оскарження незаконних дій органів досудового розслідування. Ефективна реалізація цих гарантій сприяє зміцненню принципу верховенства права, підвищенню довіри до правоохоронної системи та забезпеченню справедливості кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Київ: Алерта, 2017. 839 с.
4. Шибіко В. П., Михеєнко М. М., Нор. В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Либідь, 1999. 534 с.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Офіційний вебпортал судової влади України. URL: https://reyestr.court.gov.ua.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Smirnov v. Russia: Рішення Європейського суду з прав людини від 07.06.2007 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80953
8. Buck v. Germany: Рішення Європейського суду з прав людини від від 28.04.2005 р. URL: https://cutt.ly/N8s7LQa.

СОЛОМ'ЯНЮК Б.О.
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права
та правоохоронної діяльності,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м.Львів

Науковий керівник: ІЛЬКІВ Н.В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м.Львів

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОГОВОРУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний розвиток цифрової економіки в Україні зумовлює активне впровадження електронних сервісів у сферу господарської діяльності, що трансформує традиційні договірні відносини. Електронні договори стали невід'ємною складовою підприємницької діяльності, особливо у сфері електронної комерції, онлайн-послуг та взаємодії бізнесу з державою. Нормативну основу їх правового регулювання становлять положення Цивільного кодексу України, Закону України «Про електронну комерцію», Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а також Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Саме комплексне застосування зазначених нормативно-правових актів створює необхідні правові умови для належного функціонування електронних договорів, забезпечуючи баланс між спрощенням господарських операцій та гарантіями захисту прав і законних інтересів їх учасників. Водночас подальший розвиток цифрових технологій зумовлює потребу у вдосконаленні правового регулювання з урахуванням новітніх форм електронної взаємодії.

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», електронний договір є домовленістю сторін, оформленою в електронній формі, що має юридичну силу письмового правочину за умови належної ідентифікації сторін та фіксації їх волевиявлення [1]. Як передбачено законодавством, електронний договір укладається шляхом оферти та її акцепту, що може здійснюватися, зокрема, шляхом вчинення дій у відповідній інформаційно-телекомунікаційній системі .

Важливе значення у сфері укладення електронних договорів має Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який визначає правові засади використання електронних підписів, печаток та інших засобів ідентифікації в електронному середовищі. Згідно з цим Законом, кваліфікований електронний підпис прирівнюється до власноручного підпису, що забезпечує належний рівень довіри до електронних правочинів та

дозволяє однозначно ідентифікувати сторони договору. Це має ключове значення для підтвердження дійсності електронних договорів, їх доказової сили та захисту прав учасників господарських відносин [2].

Визначення моменту укладення електронного договору має ключове значення для правозастосування. Законодавчо встановлюється, що такий договір вважається укладеним з моменту отримання акцепту особою, яка направила оферту [1]. У цифровому середовищі це може бути підтвердження замовлення, натискання кнопки «погоджуюсь» або здійснення оплати. Верховний Суд у своїй практиці підтверджує, що електронний договір вважається укладеним саме з моменту отримання відповіді про прийняття оферти .

Важливим аспектом є також правове розуміння оферти та акцепту в мережі Інтернет. Як правило, оферта має форму публічної пропозиції, розміщеної на вебсайті суб'єкта господарювання, яка містить істотні умови договору. Акцепт здійснюється шляхом вчинення користувачем певних дій, що свідчать про прийняття цієї пропозиції. Верховний Суд у постанові від 31.01.2024 у справі № 671/1832/20 підтвердив, що укладення електронного договору здійснюється саме через механізм оферти та акцепту відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» [3].

Окремої уваги заслуговує практика Верховного Суду щодо електронних правочинів, укладених із використанням одноразових ідентифікаторів (SMS-кодів). Так, у постанові Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 757/40395/20 зазначено, що укладення договору через особистий кабінет із підтвердженням за допомогою SMS-коду відповідає вимогам письмової форми правочину та є належним доказом його укладення [4] . Аналогічно у постанові від 12.01.2021 у справі № 524/5556/19 Верховний Суд визнав, що електронний правочин, укладений шляхом підтвердження через електронні засоби (натискання кнопки або введення коду), має юридичну силу письмового договору [5].

У сучасній господарській практиці широко застосовуються click-wrap та browse-wrap угоди. Click-wrap угоди передбачають активну дію користувача (натискання «Я погоджуюсь»), що дозволяє однозначно встановити факт акцепту. Натомість browse-wrap угоди базуються на припущенні згоди користувача через сам факт використання сайту. Судова практика, зокрема позиції Верховного Суду, свідчить про те, що для визнання договору

укладеним необхідним є чітке та усвідомлене волевиявлення сторони, що робить click-wrap угоди більш надійними з точки зору доказування.

Особливе значення має проблема доказування електронних договорів. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачає можливість використання електронних документів як доказів [6]. Верховний Суд неодноразово зазначав, що електронні докази (листування, лог-файли, підтвердження транзакцій тощо) є допустимими за умови їх належності та достовірності. Водночас суд оцінює їх у сукупності з іншими доказами, що дозволяє встановити факт укладення договору та зміст правовідносин.

Розвиток електронних договорів тісно пов'язаний із впровадженням електронних сервісів, таких як Дія, електронний кабінет платника податків та система Prozorro. Відповідно до Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р цифровізація сприяє спрощенню господарської діяльності та розширенню можливостей укладення електронних договорів.

Електронні договори є важливим інструментом сучасної господарської діяльності, що забезпечує оперативність та ефективність правовідносин. Водночас існують певні проблеми, пов'язані з визначенням моменту укладення договору, правовою природою окремих видів електронних угод та доказуванням електронних правочинів. Практика Верховного Суду відіграє ключову роль у формуванні єдиних підходів до вирішення цих питань і сприяє адаптації правового регулювання до умов цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
3. Постанова Верховного Суду від 31.01.2024 у справі № 671/1832/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117179802
4. Постанова Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 757/40395/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104769406
5. Постанова Верховного Суду від 12.01.2021 у справі № 524/5556/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94102130

6. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

СТЕЦУН В.В.,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету транспорту та механічної інженерії, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

Науковий керівник: **Козак (Рябих) Н.В.,**
кандидат юридичних наук, доцент.
Доцент кафедри права Луцького національного технічного університету

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЛУЧЕННЯ ТА АРЕШТУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК ЗНАРЯДЬ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

У сучасних кримінальних провадженнях транспортні засоби дедалі частіше виступають не лише об’єктами правопорушень, але й безпосередніми знаряддями їх вчинення. Використання автомобілів, вантажного транспорту, спеціалізованих перевізних засобів або інших механізмів є характерним для широкого спектра кримінальних правопорушень, включаючи незаконне переміщення товарів, ухилення від сплати податків, торгівлю людьми, незаконний обіг наркотичних засобів та вчинення насильницьких злочинів. У такому контексті правові механізми вилучення та арешту транспортних засобів набувають особливого значення як інструмент забезпечення ефективності кримінального провадження, збереження доказової бази та можливості подальшої конфіскації майна [2; 9].

Підвищена актуальність проблематики зумовлена також ускладненням транспортно-логістичних процесів та зростанням обсягів міжнародних перевезень. Для органів досудового розслідування це означає необхідність не лише формального встановлення факту використання транспортного засобу, а й глибокого аналізу його функціонального призначення у конкретній злочинній схемі [5; 8].

Нормативно-правову основу відповідних процесів становлять положення кримінального процесуального

законодавства, які визначають підстави, порядок і межі застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Тимчасове вилучення транспортного засобу допускається у разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що він є доказом злочину, був використаний як його знаряддя або підлягає спеціальній конфіскації. Таке вилучення може здійснюватися під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, обшуку чи затримання особи. Важливою умовою є належна процесуальна фіксація відповідних дій, оскільки недотримання встановленої процедури може призвести до визнання доказів недопустимими [4; 7].

Арешт транспортного засобу як захід забезпечення кримінального провадження має більш складний правовий характер і передбачає обмеження права власника на володіння, користування та розпорядження майном. Такий захід застосовується виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду за наявності визначених законом підстав. Серед них ключовими є необхідність забезпечення збереження речових доказів, можливість подальшої конфіскації майна або забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. При цьому суд зобов'язаний перевірити достатність доказів, що підтверджують зв'язок транспортного засобу із злочином, а також оцінити співмірність втручання у право власності із поставленими цілями [3; 10].

У практиці застосування зазначених норм особливе значення має правильне визначення транспортного засобу як знаряддя вчинення злочину. Відсутність чітких законодавчих критеріїв такого віднесення створює підґрунтя для неоднозначного тлумачення та різної судової практики. У деяких випадках транспортний засіб визнається знаряддям лише на підставі факту його використання для переміщення особи або предметів, без належного аналізу причинно-наслідкового зв'язку між його використанням та досягненням злочинного результату. Такий підхід є спрощеним і може призводити до необґрунтованого обмеження прав власників [6; 9].

Складність правозастосування посилюється у випадках, коли транспортні засоби належать третім особам, які не є суб'єктами кримінального правопорушення. У таких ситуаціях виникає необхідність врахування принципу добросовісності власника, а також оцінки його обізнаності щодо можливого незаконного використання майна. Судова практика свідчить, що

відсутність доказів такої обізнаності має бути підставою для відмови у накладенні арешту або його скасування. Водночас у реальних умовах органи досудового розслідування нерідко ініціюють арешт майна без належного дослідження цих обставин, що створює ризики порушення прав добросовісних власників [2; 8].

Окрему увагу слід приділити питанням пропорційності втручання у право власності. Відповідно до загальних принципів права, будь-яке обмеження майнових прав повинно бути обґрунтованим, необхідним і співмірним поставленій меті. У цьому контексті важливе значення має практика Європейського суду з прав людини, який неодноразово наголошував на необхідності дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства та правами особи. Надмірне або необґрунтоване застосування арешту майна, зокрема транспортних засобів, може розглядатися як порушення права на мирне володіння майном [1; 10].

Практичний аспект проблеми полягає також у тривалості зберігання вилучених та арештованих транспортних засобів. У багатьох випадках такі засоби перебувають на спеціальних майданчиках протягом тривалого часу, що призводить до їх фізичного зносу, втрати ринкової вартості або навіть повної непридатності до використання. Відсутність ефективних механізмів компенсації шкоди у разі скасування арешту або закриття кримінального провадження створює додаткові ризики для власників та підриває довіру до правоохоронної системи [5; 7].

Ще одним важливим аспектом є необхідність забезпечення належного доказового значення вилучених транспортних засобів. У кримінальному процесі значення має не лише сам факт вилучення майна, а й можливість використання отриманих даних як доказів у суді. Це вимагає дотримання принципів належності, допустимості та достовірності доказів [4; 9].

Враховуючи зазначене, можна констатувати наявність низки системних проблем у сфері вилучення та арешту транспортних засобів. Серед них варто виокремити відсутність чітких критеріїв визначення транспортного засобу як знаряддя злочину, формальний підхід до обґрунтування клопотань про арешт, недостатній рівень захисту прав третіх осіб, а також тривалі строки розгляду питань щодо скасування арешту. У сукупності ці фактори свідчать про необхідність удосконалення як законодавчого регулювання, так і правозастосовної практики [6; 8].

Перспективними напрямами вдосконалення у цій сфері є законодавче закріплення чітких критеріїв віднесення транспортних

засобів до знарядь вчинення злочину, посилення вимог до обґрунтування рішень про арешт майна, запровадження ефективних механізмів захисту прав добросовісних власників, а також удосконалення процедур зберігання та повернення вилученого майна. Важливим є також підвищення рівня судового контролю за застосуванням відповідних заходів, що дозволить забезпечити дотримання принципів верховенства права та справедливості [3; 10].

Таким чином, вилучення та арешт транспортних засобів як знарядь вчинення злочину є важливими інструментами кримінального процесу, які сприяють досягненню цілей правосуддя. Водночас їх застосування повинно здійснюватися з дотриманням принципів законності, обґрунтованості та пропорційності, що є необхідною умовою забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи [1; 2].

Важливим аспектом досліджуваної проблематики є співвідношення тимчасового вилучення транспортного засобу та його подальшого арешту. На практиці нерідко виникають ситуації, коли після фактичного вилучення майна орган досудового розслідування несвоєчасно звертається до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту, що створює правову невизначеність щодо статусу такого майна та може свідчити про порушення процесуальних гарантій власника. У зв’язку з цим особливого значення набуває дотримання встановлених строків і процедур [2; 7].

Значну роль у забезпеченні законності відіграє судовий контроль за рішеннями про арешт майна. Слідчий суддя повинен перевіряти обґрунтованість відповідних клопотань та оцінювати пропорційність втручання у право власності. Недотримання цих вимог може призводити до порушення прав особи та негативно впливати на довіру до правової системи [1; 10].

Отже, ефективність застосування інституту вилучення та арешту транспортних засобів залежить від дотримання процесуальних гарантій, належного судового контролю та впровадження збалансованих підходів, які дозволяють досягти цілей кримінального провадження без необґрунтованого обмеження прав власників.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р..

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
4. Закон України «Про дорожній рух» від 30.06.1993 № 3353-XII.
5. Про затвердження Порядку проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів: Постанова КМУ від 30.01.2012 № 137.
6. Про порядок тимчасового затримання транспортних засобів та їх зберігання: Постанова КМУ від 17.12.2008 № 1102.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. О. В. Капліної. – К.: Юрінком Інтер, 2020.
8. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. – К.: Алерта, 2021.
9. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. – Харків: Право, 2019.
10.Практика Європейського суду з прав людини (HUDOC).

СТРЕЛЬБІЦЬКА А. В.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і масове використання інтернету часто призводить до того, що персональні дані людей постійно збираються, обробляються й можуть поширюватися без їхнього відома, що створює ризики зловживань, втручання в особисте життя та порушення гідності. Водночас

оголошення воєнного стану також впливає на реалізацію цього права, оскільки держава може запроваджувати додаткові обмеження, пов'язані з безпекою, контролем інформації та комунікацій. Це підсилює ризики втручання в приватне життя та робить питання його правового захисту ще більш важливим.

Ступінь дослідження права на приватність є достатньо високим, оскільки воно активно аналізується в науковій літературі як в Україні, так і на міжнародному рівні. Водночас, з огляду на розвиток цифрових технологій і умови воєнного стану, окремі аспекти цього права залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших наукових досліджень.

Право на приватність є одним із фундаментальних особистих немайнових прав фізичної особи у цивільному праві України. Воно забезпечує недоторканність особистого і сімейного життя, охорону внутрішнього світу людини, а також захист інформації про неї від неправомірного втручання з боку інших осіб, суспільства чи навіть держави.

Значення цього права зумовлене тим, що воно безпосередньо пов'язане з такими базовими цінностями, як гідність, свобода, честь та індивідуальна автономія особи.

У системі цивільного права право на приватність належить до категорії особистих немайнових прав. Відповідно до статей 269, 270 та 271 Цивільного кодексу України, такі права не мають економічного змісту, не можуть бути відчужені або передані іншим особам і є нерозривно пов'язаними з фізичною особою та належать кожній фізичній особі від народження або за законом [2].

Вони спрямовані на забезпечення існування та розвитку особистості як носія прав і свобод. Особливістю права на приватність є його комплексний характер, адже воно охоплює декілька взаємопов'язаних елементів: право на особисте життя, право на таємницю кореспонденції, право на захист персональних даних, право на зображення, а також право на недоторканність житла та сімейних відносин, що згідно із ст. 271 ЦКУ дає можливість фізичній особі вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя [2].

Але водночас у правовій доктрині та практиці застосовується загальний принцип, відповідно до якого права однієї особи не можуть здійснюватися таким чином, щоб порушувати права, свободи та законні інтереси іншої особи[5].

Нормативну основу права на приватність становить Конституція України, яка закріплює базові гарантії його реалізації.

Зокрема, стаття 32 Конституції України встановлює право кожного на невтручання в особисте і сімейне життя, а також забороняє збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, за винятком випадків, прямо передбачених законом. Водночас стаття 31 Конституції гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, що є важливим елементом забезпечення приватності у сфері комунікацій [1].

Подальшу деталізацію зазначене право отримало у Цивільному кодексі України. Так, стаття 301 закріплює право фізичної особи на особисте життя та його таємницю, підкреслюючи, що ніхто не має права втручатися у цю сферу без законних підстав. Стаття 302 ЦКУ визначає право на інформацію про фізичну особу та встановлює обмеження щодо її збирання і поширення. Важливе значення мають також статті 307 і 308, які регламентують порядок використання зображення фізичної особи та передбачають необхідність отримання її згоди, за винятком окремих випадків, встановлених законом [2].

Цивільно-правове розуміння права на приватність передбачає не лише його закріплення, але й ефективний механізм захисту у разі порушення. Відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право на захист свого цивільного права або інтересу, такі положення напряму випливають із загальних засад цивільного законодавства[2]. У контексті права на приватність це означає можливість застосування різних способів захисту, зокрема: визнання права, припинення дій, що порушують право, відшкодування моральної шкоди, спростування недостовірної інформації, а також інші способи, передбачені законом.

Особливо важливим способом захисту є відшкодування моральної (немайнової) шкоди, оскільки порушення права на приватність найчастіше не пов’язане з матеріальними втратами, але завдає значних психологічних страждань, принижує честь, гідність або ділову репутацію особи [2, ст. 23, ст. 297]. Судова практика свідчить про те, що такі порушення можуть проявлятися у незаконному поширенні персональних даних, втручанні у приватне життя, публікації фото чи відео без згоди особи, а також у розголошенні конфіденційної інформації та ін.

Значний вплив на формування сучасного розуміння права на приватність має практика Європейського суду з прав людини, який тлумачить положення ст. 8 Європейської конвенції з прав

людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово підкреслював, що поняття «приватне життя» має широкий зміст і охоплює як фізичну, так і психологічну недоторканність особи, її ідентичність, соціальні зв'язки та інформаційний простір [3].

Зокрема, у справі Von Hannover v. Germany було визнано, що публікація фотографій приватного життя особи без її згоди може становити порушення права на приватність, навіть якщо така особа є публічною [6]. А у рішенні по справі Peck v. United Kingdom Суд встановив, що поширення відеозапису з камер спостереження без згоди особи також порушує її право на повагу до приватного життя [7]. Ці підходи активно використовуються судами України.

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», суди зобов'язані враховувати практику цього Суду як джерело права, що забезпечує гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами[4].

Водночас значною проблемою залишається низький рівень правової обізнаності громадян, через що вони не завжди знають, як захистити свої права у разі їх порушення. Додатково ускладнює ситуацію складність доказування фактів втручання в приватне життя, адже такі порушення часто мають прихований характер. Також варто відзначити недосконаліть законодавства, яке не завжди встигає адаптуватися до нових викликів, пов'язаних із цифровізацією, а також непослідовність судової практики, що призводить до різного трактування норм права.

Шляхами подолання цих проблем є комплексні заходи, спрямовані як на вдосконалення правової бази, так і на підвищення рівня захисту на практиці. Насамперед необхідно оновлювати законодавство з урахуванням сучасних технологічних реалій та міжнародних стандартів у сфері захисту персональних даних. Важливим є підвищення правової культури населення через освітні ініціативи та інформування про механізми захисту приватності. Також доцільно посилити відповідальність за порушення права на приватність і забезпечити ефективні механізми притягнення до відповідальності. Не менш важливим є формування єдиної та послідовної судової практики, що сприятиме більш передбачуваному захисту прав. Крім того, варто заохочувати використання сучасних технічних засобів захисту інформації, таких як налаштування конфіденційності та інструменти кібербезпеки, що дозволяють особам самостійно зменшувати ризики втручання в їхнє приватне життя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.04.2026).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 29.04.2026).
3. Європейська конвенція з прав людини: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 29.04.2026).
5. Лаговська Н. В. Імплементація європейських стандартів захисту прав дитини в національне законодавство України. Нове українське право. 2022. Випуск 6. Том 2. С. 7-14.
6. Von Hannover v. Germany - рішення Європейського суду з прав людини від 24 червня 2004 року, заява № 59320/00. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61853%22]}
7. Peck v. United Kingdom - рішення Європейського суду з прав людини від 28 січня 2003 року, заява №44647/98.https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid% 22:[%22001-125336%22]}

ТЕСЛИЦЬКИЙ А. А.,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
м. Ірпінь

Науковий керівник:
ЛОПАЩУК Д. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
м. Ірпінь

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Підтримання державного обвинувачення в суді є однією з ключових функцій прокуратури, яка має конституційне закріплення та визначає її місце у системі кримінального судочинства. Відповідно до статті 131-1 Конституції України прокуратура здійснює, зокрема, підтримання публічного обвинувачення в суді як одну з основних функцій держави у сфері кримінальної юстиції [1]. Аналогічно, підтримання обвинувачення визначається як засаднича функція кримінального процесуального судочинства, що забезпечує реалізацію принципу змагальності сторін.

Процесуальні повноваження прокурора під час підтримання обвинувачення є складною системою прав і обов'язків, що регламентуються насамперед нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) та Закону України «Про прокуратуру». Згідно зі статтею 22 Закону України «Про прокуратуру», прокурор підтримує державне обвинувачення в суді, користуючись правами і виконуючи обов'язки, передбачені кримінальним процесуальним законодавством [2]. Обсяг його процесуальних повноважень визначається не лише спеціальним законом, а й системою норм КПК України.

Сутність процесуальних повноважень прокурора в суді полягає у здійсненні діяльності, спрямованої на доведення обвинувачення, тобто на обґрунтування перед судом винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до наукових підходів, державне обвинувачення –е процесуальна діяльність прокурора, спрямована на доведення обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності винної особи. При цьому прокурор виступає не лише як сторона обвинувачення, але й як гарант законності, що зобов'язаний діяти об'єктивно, неупереджено та з урахуванням як обвинувальних, так і виправдувальних доказів.

До основних процесуальних повноважень прокурора у судовому провадженні належать: підтримання публічного обвинувачення в суді, заявлення клопотань, подання доказів, участь у дослідженні доказів, , зміна обвинувачення, відмова від підтримання обвинувачення, а також участь у судових дебатах. Важливим є те, що прокурор здійснює свої повноваження фактично протягом усього судового процесу кримінальній справі –від його початку до завершення , що забезпечує процесуальну послідовність та цілісність обвинувачення.

Особливістю реалізації процесуальних повноважень прокурора є його процесуальна самостійність. Відповідно до статті 17 Закону України «Про прокуратуру» КПК України прокурор є самостійним у здійсненні своїх повноважень і підпорядковується лише закону. Це означає, що він самостійно визначає свою позицію у справі, оцінює докази та приймає рішення щодо подальшого підтримання обвинувачення.

Так, розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питанняу справі № 3-28/2024(59/24) від 3 грудня 2025 року та аналізуючи наслідки конституційної реформи 2016 року, Конституційний Суд України зазначає, що прокуратура набула чітко окресленого пріоритету саме у сфері кримінальної юстиції, що випливає з пунктів 1, 2 частини першої статті 131-1 Конституції України. Однак вважає, з чим не можна не погодитися, , що конституційна реформа все-таки призвела до істотного обмеження контрольних повноважень прокуратури як у кримінальній сфері, так і поза нею. , що привело частково до ослаблення універсального механізму реагування на порушення закону [4].

Незважаючи на певні утруднення, у сфері кримінального провадження особливого значення набувають процесуальні повноваження прокурора, зокрема під час підтримання обвинувачення. Однією з ключових гарантій законності є його право та обов'язок прокурора відмовитися від обвинувачення у разі його недоведеності. Як зазначено в статті 340 КПК України, що прокурор, дійшовши висновку про відсутність достатніх доказів вини особи, зобов'язаний відмовитися від підтримання обвинувачення та належним чином обґрунтувати таке рішення [3]. Така процесуальна дія може бути здійснена на будь-якій стадії судового розгляду до ухвалення вироку, що свідчить про те, що прокурор не обмежується роллю формального обвинувача, а виступає як гарант дотримання принципів справедливості та верховенства права.

Ще однією важливою особливістю є можливість зміни обвинувачення в суді, що дозволяє прокурору адаптувати правову кваліфікацію діяння залежно від встановлених у суді обставин. У разі відмови прокурора від обвинувачення потерпілий може продовжити підтримувати його у формі приватного обвинувачення, що відображає гнучкість кримінального процесу та баланс інтересів сторін (ст. 340 КПК) [3].

Варто також відзначити, що ефективність реалізації процесуальних повноважень прокурора значною мірою залежить від якості досудового розслідування, оскільки саме прокурор

затверджує обвинувальний акт і направляє його до суду, попередньо оцінюючи достатність, достовірність, належність та допустимість доказів. Відповідно, судова стадія є логічним продовженням процесуального керівництва прокурора.

Отже процесуальні повноваження прокурора під час підтримання державного обвинувачення в суді становлять комплекс взаємопов'язаних прав і обов'язків, реалізація яких має свої специфічні особливості. Вони полягають у поєднанні функції обвинувачення з функцією забезпечення законності, а також у тому, що прокурор в суді є стороною процесу, а не органом нагляду за законністю; що судовий розгляд здійснюється в межах обвинувального акта і прокурор в судовому процесі не може вийти за його межі; що попри змагальність, в судовому процесі прокурор повинен врахувати як обвинувальні, так і виправдувальні докази; що з урахуванням дискреції у зміні правової позиції прокурор є процесуально самостійностою особою та на відміну від сторони захисту прокурор представляє інтереси держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 03.05.2026);

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.04.2014 № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#n198 (дата звернення 03.05.2026);

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 03.05.2026);

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2909 (дата звернення 03.05.2026);

4. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-28/2024(59/24) від 3 грудня 2025 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_r_2_2025.pdf (дата звернення 03.05.2026).

ТОКАРСЬКА А. А.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

Науковий керівник: ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТА ШЛЯХИ ЇХ УНИКНЕННЯ

У сучасних умовах динамічного розвитку наукового знання питання методологічної коректності досліджень набуває особливої актуальності. Методологічні помилки, що виникають на етапах планування, збору або інтерпретації даних, здатні не лише викривити результати окремого проєкту, а й підірвати довіру до цілої галузі. Сьогодні наукова спільнота дедалі частіше звертає увагу на проблему відтворюваності (replicability crisis), яка безпосередньо пов'язана з ігноруванням базових принципів наукового пошуку. Основними чинниками виникнення таких помилок є порушення логічної послідовності, неправильний вибір методів аналізу та когнітивні упередження дослідника. Уникнення цих ризиків потребує впровадження системного контролю, використання принципів «Відкритої науки» та ретельної верифікації гіпотез. Осмислення типових методологічних прорахунків є необхідним кроком для формування високої дослідницької культури та забезпечення об'єктивності наукового результату.

Першу групу методологічних помилок становлять концептуальні прорахунки на етапі дизайну дослідження. Найпоширенішою серед них є невідповідність обраних методів об'єкту та предмету аналізу, що призводить до отримання поверхневих або хибних висновків. Як зазначають дослідники, часто спостерігається «методологічний монізм» — надмірне захоплення одним методом за ігнорування інших, що обмежує повноту розкриття теми [1]. Уникнення цієї помилки можливе через застосування принципу тріангуляції, який передбачає використання декількох методів (наприклад, поєднання якісного та кількісного аналізу) для перехресної перевірки даних [2].

Друга категорія помилок пов'язана з процедурними аспектами збору та обробки емпіричних даних. Типовим прикладом є формування нерепрезентативної вибірки або ігнорування систематичної похибки відбору, що робить неможливим

екстраполяцію результатів на генеральну сукупність [3]. Окрім цього, у сучасній науці гостро стоїть проблема «p-hacking» — маніпуляції статистичними даними задля отримання значущих результатів. Шляхом подолання цих ризиків є суворе дотримання протоколів рандомізації та використання процедури пре-реєстрації звітів (Registered Reports), що мінімізує суб'єктивний вплив дослідника на процес [4].

Третя група помилок стосується логіко-інтерпретаційного етапу, де науковці часто плутають кореляцію з причинно-наслідковим зв'язком (post hoc ergo propter hoc). Це призводить до помилкових теоретичних узагальнень, які не мають під собою реального підґрунтя [5]. Також важливою проблемою є «упередження підтвердження» (confirmation bias), коли автор підсвідомо ігнорує факти, що суперечать його гіпотезі. Для нейтралізації цих помилок методологи радять застосовувати принцип фальсифікованості К. Поппера та залучати процедуру сліпого рецензування, яка забезпечує критичний погляд з боку незалежних експертів [6].

Окрему групу ризиків у сучасну епоху становлять технологічні та цифрові помилки, пов'язані з некритичним використанням програмного забезпечення для аналізу даних та алгоритмів штучного інтелекту. Дослідники часто припускаються помилки «чорної скриньки», коли складні статистичні обчислення проводяться без розуміння внутрішньої логіки алгоритму, що призводить до хибної інтерпретації отриманих коефіцієнтів [7]. Окрім цього, автоматизація пошуку літератури через цифрові бази даних може створювати «інформаційні бульбашки», де науковець бачить лише ті праці, що цитують одна одну, ігноруючи альтернативні школи думки. Шляхом подолання цих викликів є розвиток цифрової компетентності дослідника та обов'язкова верифікація результатів, отриманих за допомогою автоматизованих систем, через традиційні методи логічного аналізу [8]. Важливо також дотримуватися культури ретельного документування кожного кроку обробки даних (data provenance), щоб забезпечити можливість аудиту та відтворення експерименту іншими вченими у майбутньому [9].

Не менш важливим аспектом є етико-методологічні помилки, які стосуються академічної доброчесності та культури публікації результатів. До них відносять не лише прямий плагіат, а й більш завуальовані форми, такі як «самоплагіат» або «публікація салямі» (подрібнення одного дослідження на кілька дрібних статей задля

штучного збільшення показників цитування). Такі стратегії викривляють науковий ландшафт і створюють хибне враження про обсяг нових знань у певній галузі. Крім того, помилковою є практика замовчування негативних результатів (publication bias), коли публікуються лише ті дані, що підтвердили гіпотезу, хоча спростовані припущення мають для науки не меншу цінність. Для мінімізації цих негативних явищ необхідно дотримуватися стандартів COPE (Committee on Publication Ethics) та впроваджувати практику критичного саморецензування на всіх етапах підготовки рукопису [10].

Підсумовуючи розгляд методологічних помилок, можна стверджувати, що якість наукового результату безпосередньо залежить від рефлексивної позиції дослідника та його здатності до критичного самоаналізу. Виявлення та систематизація типових прорахунків – від концептуальних неточностей до етичних порушень – є не просто технічним завданням, а необхідною умовою забезпечення валідності та достовірності знання. Головним шляхом уникнення помилок у сучасному науковому середовищі стає дотримання принципів прозорості, використання стратегії тріангуляції методів та безперервне підвищення методологічної грамотності. Впровадження стандартів «Відкритої науки» та суворе дотримання академічної доброчесності мінімізують вплив суб'єктивних чинників, дозволяючи досліднику вийти за межі «інформаційних бульбашок» та когнітивних упереджень. Таким чином, методологічна коректність виступає гарантом інтеграції вітчизняних наукових здобутків у світовий інтелектуальний простір.

Список використаних джерел:

1. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2021. 144с.
2. Creswell J. W., Creswell J. D. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. SAGE Publications, 2018. 304 p.
3. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень. К., 2020. 259 с.
4. Nosek B. A. et al. The Preregistration Revolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*, 2018. 115 (11) 2600-2606.
5. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень. К.: Кондор, 2006. 206 с.
6. Popper K. The Logic of Scientific Discovery. Routledge, 2005. 544 p.
7. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. К.: Знання, 2011. 311 с.

8. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence in Biomedical Research. *Nature Machine Intelligence*, 2019.
9. Wilkinson M. D. et al. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 3, (160018 (2016)).
10.The European Code of Conduct for Research Integrity. Revised Edition. ALLEA, 2023. URL: https://allea.org/portfolio-item/european-code-of-conduct-2023/ (дата звернення : 02.01.2026 р.)

ТОЛМАЧОВА Ю. М.,
здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
курсантка 3-го курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

Науковий керівник: БОЙКО О. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ З ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ КІБЕРПОЛІЦІЇ

Сучасний етап розвитку криміногенної ситуації в Україні характеризується стрімкою цифровізацією та переходом традиційних злочинів у площину кіберпростору. Злочинність більше не обмежується фізичними діями, вона трансформується у складні схеми, де використання інформаційних технологій стає основним інструментом вчинення правопорушень [1, с. 57]. Для ефективної протидії таким викликам, слідчі підрозділи Національної поліції України потребують не просто базових знань, а тісної та системної взаємодії з підрозділами кіберполіції. Така співпраця є ключовою умовою успішного розслідування злочинів у сфері інформаційної

безпеки, фінансових махінацій, наркоторгівлі та інших кримінальних діянь, що мають цифрову складову.

Взаємодія між слідчими та підрозділами кіберполіції регулюється Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) [2], що визначає форми їх взаємодії та процесуальний порядок здійснення досудового розслідування слідчим. Водночас Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – ЗУ «Про ОРД») [3] надає оперативним підрозділам кіберполіції інструментарій для проведення оперативно-розшукових заходів, що є критично важливими при виявленні осіб, які готуються до вчинення злочину та приховують свою діяльність у мережі Інтернет.

Однак, суто законодавчої бази недостатньо. Необхідна ефективна комунікація та обмін даними між підрозділами. Слідчий потребує технічної допомоги кіберполіції для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, встановлення IP-адрес, деанонімізації користувачів, а також проведення спеціалізованих експертиз цифрових доказів.

Важливо зауважити, що ефективність досудового розслідування безпосередньо залежить від злагодженості дій слідчого та оперативних працівників кіберполіції.

Сучасні дослідження вказують на те, що інформація про кіберзагрози надходить із численних джерел, але без належного аналізу та розміщення в загальному контексті безпеки, вона має обмежену цінність для розслідування. Кіберполіція виступає не лише технічним помічником, а й аналітичним центром, здатним перетворювати «сирі» цифрові дані на доказову базу [4, с. 66].

У сфері фінансових злочинів, зокрема шахрайства з інститутами спільного інвестування (далі – ІСІ), роль технологій є вирішальною. Зловмисники використовують маніпуляції зі звітами, незаконні схеми розподілу коштів, які вимагають від слідчих не лише знань у галузі права, а й розуміння роботи фінансових інструментів. Кіберполіція у таких випадках надає допомогу у виявленні слідів транзакцій, аналізі схем руху коштів та ідентифікації зловмисників у віртуальному середовищі. Співпраця тут має базуватися на обміні даними між правоохоронцями та IT-сектором [5, с. 276].

Одним із найскладніших викликів є боротьба з незаконним обігом наркотичних засобів, які все частіше розповсюджуються через інтернет-ресурси («закладки», закриті чати в месенджерах). Як зазначають дослідники, правопорушники використовують сучасні технічні засоби для приховування своєї діяльності.

Взаємодія слідчого з кіберполіцією тут полягає у виявленні першоджерел наркотрафіку, деанонімізації адміністраторів онлайн-крамниць та документуванні злочинних схем, що неможливо здійснити без спеціальних кібертехнічних заходів [6, с. 171].

Цифровізація також вплинула на злочини, які пов'язані з торгівлею людьми. Використання соціальних мереж для вербування жертв та контролю над ними вимагає від оперативних працівників кіберполіції використання алгоритмів штучного інтелекту та аналізу великих даних (big data). В умовах воєнного стану атаки на державні ресурси та персональні дані громадян стали масовими, і саме тут кіберполіція виступає не лише як підрозділ, що «збирає докази», а як ключовий партнер у стратегічному аналізі загроз [1, с. 58; 7, с. 381].

Також існують суттєві перешкоди для ефективної співпраці слідчих з оперативними працівниками кіберполіції щодо підготовки кадрів. Слідчі часто не володіють необхідним рівнем знань для постановки коректних завдань кіберпідрозділам. На сучасному етапі, слідчий повинен знати не лише КПК, а й розуміти принципи роботи мережевих протоколів, хмарних сховищ та криптовалютних гаманців. В свою чергу, кіберполіція потребує більших технічних можливостей з подальшим процесуальним закріпленням в рамках кримінального провадження. Підготовка фахівців для сектору безпеки має бути багатогранною, поєднуючи технічні та юридичні знання.

Всі ці виклики вказують на те, що проблема взаємодії – це не лише питання «зв'язку між підрозділами», а комплексна інституційна проблема. Для її вирішення потрібно переходити від «реактивної» моделі (реагування на вже вчинений злочин) до «проактивної» – з побудовою спільних аналітичних центрів, автоматизацією процесуальних дій з цифровими доказами та постійним підвищенням кваліфікації обох сторін взаємодії.

Ми погоджуємося з думкою Угріна А., Прокопова С., які вважають, що для підвищення ефективності розслідувань ми, як майбутні фахівці, маємо зосередитись на таких напрямках:

– розробка чітких відомчих інструкцій, які б визначали порядок дій слідчого при виявленні «цифрового сліду» (від моменту вилучення пристрою до аналізу даних);

– підвищення цифрової грамотності слідчих, де кожен слідчий повинен володіти базовими навичками роботи з цифровими доказами, щоб розуміти, яку саме допомогу запитувати у кіберполіції [8, с. 506].

Підсумовуючи вищевикладене, слід констатувати, що взаємодія слідчих підрозділів із кіберполіцією в Україні переросла з формальної відомчої співпраці у стратегічну умову забезпечення національної безпеки. Сьогодні це не просто технічна підтримка, а глибокий інтелектуальний процес та технологічна синергія, де класичні методи кримінального процесу органічно інтегруються з новітніми інструментами протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Романова О. Кібербезпека під час повномасштабного вторгнення РФ. Часопис Київського університету права. Український науково-теоретичний часопис. 2024. № 2. С. 56–59.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.04.2026).

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII : станом на 9 серп. 2024 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 25.04.2026).

4. Желновач І., Грищенко Д. Актуальні проблеми підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони : матеріали VIII міжнар. Наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.). Дніпро, 2024. Ч. 2. С. 669–670.

5. Коробцова Д., П’янов С. Боротьба з шахрайство у сфері спільного інвестування: роль інформаційних технологій : матеріали IX міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 берез. 2025 р.). Дніпро, 2025. С. 275–276.

6. Сімакова С., Самойлович А. Незаконний обіг наркотичних засобів – проблема суспільства та шляхи протидії. Науковий вісник ДДУВС. 2025. №1. С. 169–173.

7. Рабушко Н., Синиціна Ю. Запобігання внутрішнім загрозам та можливим спробам несанкціонованого доступу або витоку інформації в діяльності Національної поліції : матеріали VIII міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.). Дніпро, 2024. Ч. 2. С. 380–382.

8. Угрін А., Прокопов С. Кібербезпека поліцейського інформаційного середовища : матеріали IX міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 берез. 2025 р.). Дніпро, 2025. Ч.2. С. 505–507.

ТРЕМБА С. Р.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

за спеціальністю 081 «Право»
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

Науковий керівник: ФРОЛОВ М. М.
к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільно- правових дисциплін
ННІПІО Дніпровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ВПЛИВ НА СКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

Стан нормативної визначеності цивільного процесуального законодавства демонструє парадоксальну тенденцію: правові позиції Верховного Суду дедалі частіше виконують функцію первинного регулятора процесуальної поведінки. Оприлюднення систематизованих оглядів правових позицій Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду за 2025 рік щодо належних способів судового захисту та критеріїв ефективності судового рішення підтверджує перетворення судової практики на самостійне джерело аргументації, що за силою переконливості подекуди перевершує пряме цитування закону.

Критичному переосмисленню підлягає усталене твердження про допоміжну роль судової практики при складанні процесуальних документів. Аналіз конкретних правових позицій Касаційного цивільного суду свідчить про зворотне. У справі № 754/17144/24 про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину сформульовано принциповий висновок: спадщина охоплює лише ті права, які належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини. Позовна заява, що містить вимогу за відсутності доказів належності майна спадкодавцеві, є апріорі безпідставною [1]. У постанові від 25 березня 2026 року у справі № 755/16632/21 Верховний Суд, скасовуючи рішення попередніх інстанцій, наголосив на необхідності першочергового з'ясування кола належних відповідачів (спадкоємців, які прийняли спадщину) для оцінки поважності причин пропуску строку для прийняття спадщини, що корелює з правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, викладеною у справі № 686/5757/23 [2]. Таким чином, зміст доказової бази в позові визначається не лише диспозицією статті 1272 Цивільного кодексу України, а й

правозастосовчими стандартами доказування та визначення суб'єктного складу, сформованими Верховним Судом.

В аспекті процесуального інструментарію привертає увагу постанова від 18 березня 2026 року у справі № 331/6717/25, де Верховний Суд дійшов висновку про можливість апеляційного оскарження ухвали про відмову у тимчасовому обмеженні боржника у праві виїзду за межі України [3]. Ключовим критерієм визнано неможливість поновлення порушеного права іншим способом. Ігнорування цієї позиції при складанні апеляційної скарги неминуче тягне за собою відмову у відкритті апеляційного провадження. Не менш значущим є вплив на обчислення процесуальних строків. У постанові 2026 року у справі № 362/2755/22 вказано, що якщо закінчення річного строку на апеляційне оскарження припадає на вихідний день, останнім днем строку є перший після нього робочий день [4]. Цей висновок має безпосереднє практичне значення для визначення дати подання документа та формулювання клопотання про поновлення строку.

Виконуваність майбутнього судового рішення перебуває у прямій залежності від кореляції обраного способу захисту з правовими висновками касаційної інстанції. Помилка в цій частині знецінює судове рішення, адже останнє не повинне створювати колізію з уже ухваленими раніше рішеннями. Відповідно, при складанні позовної заяви пріоритетним завданням стає пошук і адаптація релевантної правової позиції Верховного Суду.

Запровадження на законодавчому рівні механізму зменшення залежності якості процесуальних документів від мінливості судової практики вбачається необхідним. Пропонується доповнити Цивільний процесуальний кодекс України нормою, яка б зобов'язувала суд при залишенні позовної заяви без руху вказувати на невідповідність обраного способу захисту усталеній правовій позиції Верховного Суду з посиланням на конкретну постанову. Доцільним є також нормативне закріплення обов'язку Верховного Суду при відступі від попередньої позиції прямо вказувати, які саме формулювання процесуальних документів визнаються відтепер неналежними.

Підсумовуючи викладене, належить констатувати, що станом на 2026 рік правові позиції Верховного Суду остаточно перетворилися з факультативного орієнтира на імперативну складову змісту процесуальних документів. Їх ігнорування при формуванні правової позиції у справі становить не тактичний прорахунок, а системну помилку, здатну знівелювати навіть

бездоганну з погляду матеріального права вимогу. Виявлені колізії між декларованою зв'язаністю суду законом і фактичною залежністю результату розгляду справи від обраної касаційною інстанцією інтерпретації норми — зокрема у питаннях визначення кола ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, обчислення процесуальних строків та обрання належного способу захисту — потребують подальшої наукової рефлексії та законодавчого втручання, спрямованого на гармонізацію процесуального інструментарію з реаліями прецедентного правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд: спадщина охоплює лише належні спадкодавцю права — майно без права власності не успадковується. Веб-портал: судова-юридична газета, 2026. URL: https://sud.ua/uk/news/sudebnaya-praktika/357095 (дата звернення 19.04.2026).

2. Постанова Верховного Суду у справі № 755/16632/21 (провадження № 61-909св26) від 25 березня 2026 р. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135386176 (дата звернення: 19.04.2026).

3. Постанова Верховного Суду у справі № 331/6717/25 (провадження № 61-2064св26) від 18 березня 2026 р. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135124431 (дата звернення: 19.04.2026).

4. Верховний Суд вказав, як рахувати строки на апеляційне оскарження, якщо закінчення припадає на вихідний. Веб-портал Судової влади України, 2026. URL: https://nv.zt.court.gov.ua/sud0616/pres-centr/news/1950245/ (дата звернення: 19.04.2026).

ТУР К. В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ЮНІНА М. П.
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Недоговірні зобов'язання є самостійним видом цивільно-правових зобов'язань, які виникають не з договору між сторонами, а з інших юридичних фактів, прямо передбачених законом. Їх правова природа полягає в тому, що одна особа зобов'язана вчинити певну дію на користь іншої особи або утриматися від певної дії, а інша особа має право вимагати належного виконання такого обов'язку. Загальне поняття зобов'язання закріплене у ст. 509 Цивільного кодексу України [1], відповідно до якої зобов'язанням є правовідношення, у якому одна сторона – боржник – повинна вчинити на користь другої сторони – кредитора – певну дію або утриматися від її вчинення, а кредитор має право вимагати виконання цього обов'язку. ЦК України містить окремий підрозділ, присвячений саме недоговірним зобов'язанням, що охоплює глави про публічну обіцянку винагороди, вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення, рятування життя, здоров'я та майна, створення загрози життю, здоров'ю або майну, відшкодування шкоди та набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Особливість недоговірних зобов'язань полягає в тому, що між сторонами до моменту виникнення такого правовідношення зазвичай не існує домовленості про взаємні права та обов'язки. На відміну від договірних зобов'язань, які ґрунтуються на волевиявленні сторін, недоговірні виникають без попередньої угоди – наприклад, унаслідок заподіяння шкоди, безпідставного збагачення, рятування чужого майна або оголошення публічної винагороди. Саме тому їх значення полягає у забезпеченні справедливого балансу між інтересами учасників цивільних правовідносин: особа, якій завдано шкоду, має отримати відшкодування; особа, яка безпідставно отримала майно, має його повернути; особа, яка діяла в інтересах іншої без доручення, може вимагати компенсації необхідних витрат.

До першої групи недоговірних зобов'язань належать зобов'язання, що виникають із публічної обіцянки винагороди. Вони регулюються главою 78 ЦК України. Їх сутність полягає в тому, що особа, яка публічно пообіцяла винагороду за досягнення певного

результату, зобов'язана виплатити її тому, хто цей результат досягнув. Наприклад, це може бути оголошення винагороди за знайдену річ, за надання важливої інформації або за перемогу в конкурсі. Правове значення цього інституту полягає в тому, що зобов'язання виникає не через укладення договору з конкретною особою, а через одностороннє публічне волевиявлення. Тобто боржником стає особа, яка оголосила винагороду, а кредитором – той, хто виконав умови оголошення [2, с. 38].

Окреме місце займають зобов'язання, що виникають унаслідок вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення. Такі ситуації виникають тоді, коли одна особа без попередньої згоди іншої, але в її інтересах, здійснює певні необхідні дії. Наприклад, особа може оплатити термінові витрати для збереження чужого майна або вжити заходів для запобігання його пошкодженню. Законодавчий підхід у цьому випадку спрямований на захист добросовісної поведінки: якщо дії були необхідними, розумними та корисними для іншої особи, той, хто їх вчинив, має право на відшкодування понесених витрат. Водночас така особа не повинна діяти свавільно або всупереч очевидній волі власника майна, адже недоговірне зобов'язання не може перетворюватися на засіб необґрунтованого втручання у чужу майнову сферу [3, с. 261].

Важливим видом недоговірних зобов'язань є зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням здоров'я, життя фізичної особи, а також майна фізичної або юридичної особи. Їх правова природа має не лише майновий, а й соціальний характер, оскільки закон заохочує поведінку, спрямовану на захист найвищих соціальних цінностей – життя, здоров'я та власності. Якщо особа зазнала шкоди під час рятування іншої особи або її майна, вона може мати право на відшкодування. Такий підхід узгоджується із загальними засадами цивільного законодавства, зокрема принципами справедливості, добросовісності та розумності, закріпленими у ст. 3 ЦК України.

Найбільш поширеним і практично значущим видом недоговірних зобов'язань є зобов'язання з відшкодування шкоди, тобто деліктні зобов'язання. Вони виникають у разі заподіяння майнової або моральної шкоди одній особі неправомірними діями іншої особи. Їх основна функція – компенсаційна, адже метою є відновлення майнового або немайнового становища потерпілого настільки, наскільки це можливо. Для виникнення такого зобов'язання, як правило, необхідна наявність кількох умов: шкоди,

протиправної поведінки, причинного зв'язку між поведінкою і шкодою, а також вини особи, яка завдала шкоди. Водночас у цивільному праві існують випадки відповідальності незалежно від вини, наприклад, у разі шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Це свідчить про те, що законодавство орієнтується не лише на покарання заподіювача шкоди, а передусім на реальний захист потерпілої особи [4, с. 230].

Ще одним важливим різновидом є зобов'язання, що виникають із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, тобто з безпідставного збагачення. Їх зміст полягає в тому, що особа, яка набула або зберегла майно за рахунок іншої особи без належної правової підстави, зобов'язана повернути це майно потерпілому. Наприклад, це може бути помилковий банківський переказ, подвійна оплата товару, отримання коштів без чинного договору або збереження майна після відпадіння правової підстави. Значення цього інституту полягає у відновленні майнової рівноваги та недопущенні несправедливого збагачення однієї особи за рахунок іншої.

Отже, недоговірні зобов'язання є важливою складовою зобов'язального права України, оскільки вони забезпечують правове врегулювання ситуацій, у яких цивільні права та обов'язки виникають не з договору, а з інших юридичних фактів. Їх система в Цивільному кодексі України спрямована на захист потерпілих осіб, відновлення порушеного майнового стану, компенсацію шкоди, повернення безпідставно набутого майна та заохочення суспільно корисної поведінки. Наукове значення цього інституту полягає в тому, що він демонструє компенсаторну, відновлювальну та охоронну функції цивільного права, а практичне – у можливості ефективного захисту прав особи навіть за відсутності договірних відносин між сторонами.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Білаш О.О. Недоговірні зобов'язання. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу. 2022. С. 38.
3. Лугина Є. Ю., О. С. Кочина. Інститут недоговірних зобов'язань в європейській системі права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. С. 259-263.

4. Подвірна О. Проблемні питання визначення поняття та класифікації недоговірних зобов'язань у цивільному праві. Юридичний вісник. 2020. С. 226-232.

ТЯЖКУН В.В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

Науковий керівник: БОЙКО О.П.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
ФПФОДР НПУ ДДУВС,
м. Дніпро

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ КІБЕРПОЛІЦІЇ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та всеосяжне поширення цифрового середовища зумовили появу якісно нового виду діяльності злочинців – кіберзлочинності, яка на сьогодні становить одну з найактуальніших загроз для приватних осіб, бізнесу та держави. В умовах воєнного стану в Україні кіберзагрози набули ще більшої гостроти, що вимагає від правоохоронних органів максимально злагодженої та ефективної роботи. Однією з ключових умов успішного розслідування злочинів у кіберпросторі є належна взаємодія між слідчими підрозділами та спеціалізованим підрозділом – Департаментом кіберполіції Національної поліції України (далі – кіберполіція). Водночас ця взаємодія має виражену специфіку, зумовлену технічним характером досліджуваних правопорушень та особливостями роботи з електронними доказами.

Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII [1], кіберзлочин (комп'ютерний злочин) визначається як суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його

використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України. Базовим міжнародним документом у цій сфері залишається Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року (Будапештська конвенція) [2], ратифікована Україною у 2005 році та яка набула чинності для неї у 2006 році. Зазначена Конвенція закріплює стандарти криміналізації, процесуальних повноважень та міжнародного співробітництва у сфері боротьби з кіберзлочинністю.

Перша та визначальна особливість взаємодії полягає у технічній залежності слідчого від спеціальних знань кіберполіції. Кіберзлочини в більшості своїй вчиняються з використанням складних програмно-технічних засобів, унаслідок чого слідчий об'єктивно не може самостійно виявити, зафіксувати та правильно оцінити цифрові сліди злочину без допомоги фахівців кіберполіції. Структура Департаменту кіберполіції, його напрями роботи та технічні можливості дозволяють здійснювати аналіз мережевого трафіку, дослідження шкідливого програмного забезпечення, встановлення особи злочинця через цифрові ідентифікатори. Слідчий, у свою чергу, забезпечує процесуальне оформлення результатів такої роботи відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [3].

Друга особливість стосується форм взаємодії. Традиційно у науці кримінального процесу виокремлюють процесуальні та непроцесуальні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. До процесуальних форм у сфері розслідування кіберзлочинів належать: спільне проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК) [3]; залучення спеціалістів кіберполіції до проведення обшуків в частині вилучення носіїв інформації. Непроцесуальні форми охоплюють консультації щодо технічних аспектів справи, спільне планування та обмін оперативною інформацією у рамках слідчо-оперативної групи (далі – СОГ).

Третьою особливістю є специфіка роботи з електронними доказами. Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК України [3], документами як джерелами доказів є носії інформації, що містять зафіксовані за допомогою технічних засобів відомості. Проте правовий режим електронних доказів у кримінальному провадженні досі залишається предметом дискусій. Ю. Ю. Орлов та С. С.

Чернявський обґрунтовують необхідність законодавчого визначення електронних відображень як самостійного процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні [4, с. 13]. У практичній площині завдання слідчого при взаємодії з кіберполіцією полягає у забезпеченні дотримання процесуальної форми при вилученні та долученні до матеріалів справи цифрових слідів, виявлених оперативними фахівцями.

Четверта особливість пов'язана зі специфікою протидії злочинним схемам у кіберпросторі. Кіберзлочини, на відміну від традиційних, можуть вчинятися з будь-якої географічної точки – правопорушник активізує кібератаку з однієї країни, бот-мережа знаходиться в іншій, а атакована система – в Україні [5, с. 120]. Це зумовлює необхідність взаємодії слідчого та кіберполіції при запитах щодо міжнародного співробітництва в рамках Будапештської конвенції, зокрема при направленні запитів компетентним органам іноземних держав про збереження та надання електронних даних. Чіткий розподіл завдань між слідчим (процесуальний супровід) та оперативними працівниками кіберполіції (технічна реалізація) є обов'язковою умовою ефективного провадження.

П'ята особливість полягає в інституційній специфіці кіберполіції. Департамент кіберполіції є міжрегіональним територіальним органом Національної поліції України, що входить до структури кримінальної поліції та здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6].

Кіберполіція зосереджена переважно на резонансних справах – зломах інформаційних систем, хакерських атаках на великі мережі, шахрайстві в особливо великих розмірах, – тоді як дрібні кіберзлочини розслідуються територіальними підрозділами поліції [7]. Слідчий, що веде провадження по справі, яка передбачає залучення кіберполіції, повинен чітко усвідомлювати межі компетенції цього підрозділу та своєчасно звертатися з відповідними дорученнями.

Зазначені особливості визначають і проблемні аспекти взаємодії. Передусім це стосується процесуальної легалізації результатів оперативно-технічних заходів, здійснених кіберполіцією. Відповідно до ст. 10 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], матеріали ОРД можуть використовуватися як підстава для початку провадження та в доказуванні в порядку, передбаченому КПК. Водночас неналежне

процесуальне оформлення цих матеріалів тягне за собою їх визнання недопустимими доказами, що нівелює всю попередню слідчо-оперативну роботу. Проблему брак кадрів у кіберполіції, що спеціалізуються на технічних аспектах кіберзлочинності, також негативно позначається на якості взаємодії [7].

Таким чином, взаємодія слідчого з оперативними працівниками кіберполіції при розслідуванні кіберзлочинів є складним, багатоаспектним явищем, що суттєво відрізняється від аналогічної взаємодії при розслідуванні традиційних злочинів. Вважаємо, що для вдосконалення взаємодії слідчих з оперативними працівниками кіберполіції необхідно: внесення необхідних змін до кримінального процесуального законодавства України з метою притягнення осіб які причетні до вчинення кіберзлочинів до кримінальної відповідальності; підвищення рівня технічної обізнаності слідчих щодо особливостей цифрових доказів; розширення штатної чисельності підрозділів кіберполіції для охоплення ширшого кола кіберзлочинів; надання більших технічних можливостей відповідно до вимог часу підрозділам кіберполції для ефективного документування кіберзлочинів;

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 07.04.2026).

2. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року (Будапештська конвенція) : ратифікована Законом України № 2824-IV від 07.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 07.04.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 07.04.2026).

4. Черниченко І. В., Маслюк О. В. Переваги застосування «іКейс» у кримінальному провадженні України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 7. С. 460–462.

5. Шинкарук О. М., Сеник В. В., Зачек О. І., Магеровська Т. В. Стан та особливості протидії кіберзлочинності в Україні в умовах пандемії COVID-19. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 3 (13). С. 68–76.

6. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12 (дата звернення: 07.04.2026).

7. Як в Україні розслідують кіберзлочини? Мережа UPLAN. 2020. URL: https://uplan.org.ua/analytics/iak-v-ukraini-rozsliduiut-kiberzlochyny/ (дата звернення: 07.04.2026).

ФЕДІВ А.В.,
здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
Львівський державний університет
внутрішніх справ
м. Львів

Науковий керівник: НАВРОЦЬКА В. В.
доктор юридичних наук., доцент
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
м. Львів

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом із передбачених чинним КПК України. Його суть полягає у законному обмеженні фундаментальних прав підозрюваного чи обвинуваченого, а саме права на свободу та особисту недоторканність , що гарантується ст./29 Конституції України та ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, шляхом поміщення їх до спеціальної установи.

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, адже він застосовується у тому випадку, якщо прокурор доведе, що жоден інший запобіжний захід не може запобігти таким спробам обвинуваченого чи підозрюваного: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка,

іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [1].

Винятковість цього запобіжного заходу обумовлена положенням п.3 ст.9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року “тримання під вартою осіб, котрі чекають судового розгляду, не повинно бути загальним правилом” [2].

Чинний КПК України у ч.2 ст.183 визначає випадки застосування та обмежене коло осіб , щодо яких може бути застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою :

- особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 3000 НМДГ, - виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

- раніше судима особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років, − виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

- раніше не судима особа, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, - виключно у випадках, коли прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

- раніше не судима особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 5 років;

- раніше судима особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 3 роки;

- особа, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, в порядку і на підставах, передбачених розділом ІХ КПК України або міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

-особа, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, у порядку і на підставах, передбачених розділом ІХ-2 КПК України [1].

Порядок застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є ідентичним як і щодо інших запобіжних заходів , але має свої особливості.

Однією із таких особливостей є положення ч. 3 ст. 183 КПК України, яке передбачає обов'язок слідчого судді або суду при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою визначити запобіжний захід у вигляді застави як альтернативу найсуворішому запобіжному заходу.

Поряд із цим у ч. 4 ст. 183 КПК України надає слідчому судді або суду право не визначати розмір застави у кримінальному провадженні при постановленні ухвали щодо : злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею; щодо злочину, передбаченого статтями 255-255-3 КК України; щодо особливо тяжкого злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [1].

Також розмір застави не визначається при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором і під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до статей 629-631 КПК України, тобто при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у

випадку виконання прохання Міжнародного кримінального суду про арешт і передачу особи. [1]

Введення в Україні воєнного стану стало причиною внесення змін до КПК України, внаслідок чого перелік випадків застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без визначення застави розширено. Так, під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 КПК України, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 402-405, 407, 408, 429, 437-442-1 Кримінального кодексу України [1]. Отже, особи, які своїми діяннями посягають на основи національної безпеки України, на суспільні відносини у сфері забезпечення громадської безпеки, які вчиняють певні військові кримінальні правопорушення і деякі кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, можуть бути позбавлені права на альтернативний запобіжний захід у вигляді застави.

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом, який застосовується у виняткових випадках. Його застосування передбачає законне обмеження загальновизнаного права на свободу та особисту недоторканність, що гарантується Конституцією України та міжнародними стандартами прав людини КПК України регламентує обов'язкове застосування альтернативи у вигляді застави та винятки із цього положення. Під час воєнного стану в Україні перелік випадків без визначення застави значно розширено.

Застосування тримання під вартою має бути обґрунтованим та реалізовуватись з дотриманням прав та свобод підозрюваного або обвинуваченого, і не може стати загальним правилом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

ФЕДОТОВ В.В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,

факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник: АНІЩУК В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, суттєво впливає на різні сфери суспільного життя, включаючи кримінальне право та процес. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану зумовлені необхідністю забезпечення обороноздатності держави, захисту прав громадян та підтримки правопорядку в умовах надзвичайних обставин.

На думку Ю.В. Бауліна, звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень, її певних прав і свобод, визначених Кримінальним кодексом України [4, 5 с. 58]. Якщо ж стосовно цього питання звернутися до судової практики, то Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 12 визначено, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК), у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК) [6].

Особливості звільнення від кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану обумовлені необхідністю балансування між невідворотністю покарання та інтересами національної безпеки. Цей баланс є надзвичайно чутливим, бо саме держава має

водночас забезпечувати правопорядок і мобілізувати всі ресурси для протидії агресії. Одним із центральних механізмів, що з'явилися у відповідь на виклики агресії, є процедура, передбачена статтею 616 Кримінального процесуального кодексу України, яка регламентує скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для подальшого проходження військової служби за призовом під час мобілізації [1]. Також КК було доповнено статтею 81^{-1} згідно із Законом № 3687-IX від 08.05.2024 про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, але з особливою умовою – особа, яка притяглася до кримінальної відповідальності, мала в обов'язковому порядку підписати контракт для подальшого проходження військової служби [7].

У контексті структури злочинності під час війни спостерігається трансформація кваліфікації правопорушень, вчинених нашими громадянами. Війна суттєво змінила акценти: на перший план вийшли діяння, які раніше не були настільки поширеними або ж взагалі не існували у правовому полі. Зокрема, законодавство було суттєво доповнено нормами щодо колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК). Це стало реакцією на реалії окупації та необхідність ефективної юридичної кваліфікації дій осіб, які співпрацюють із ворогом.

Питання строків давності в умовах війни регулюється статтею 49 КК та має свої процесуальні особливості. Варто зазначити, що сама можливість звільнення від відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності залежить від багатьох факторів, зокрема від того, наскільки ефективно працюють правоохоронні органи в умовах воєнного часу. Відповідно до положень цієї статті інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності базується на принципі гуманізму та недоцільності покарання особи через значний проміжок часу після вчинення правопорушення. За загальним правилом, встановленим частиною першою цієї статті, строки давності диференціюються залежно від ступеня тяжкості діяння: від двох років за найменш суворі проступки до п'ятнадцяти років за особливо тяжкі кримінальні правопорушення. Проте в умовах правового режиму воєнного стану особливу актуальність набувають положення частин другої та п'ятої зазначеної статті, які суттєво обмежують або взагалі виключають можливість застосування давності до певних категорій осіб та правопорушень.

Зокрема, частина друга передбачає механізм зупинення перебігу давності, якщо особа ухиляється від досудового розслідування або суду [2]. В умовах бойових дій та тимчасової окупації територій правоохоронні органи часто стикаються із ситуаціями, коли підозрювані виїжджають за межі підконтрольних Україні територій. У таких випадках строк давності «заморожується» і відновлюється лише з моменту з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Водночас закон встановлює загальний запобіжний строк: якщо з моменту вчинення правопорушення минуло п'ятнадцять років (а для проступків – п'ять років), особа звільняється від відповідальності незалежно від факту ухилення, за винятком випадків, коли йдеться про злочини, що передбачають довічне позбавлення волі.

Окрему увагу слід приділити частині п'ятій, яка містить перелік складів кримінальних правопорушень, на які давність не поширюється за жодних обставин. До них належать кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки (ст. 109–114-2 КК), включаючи державну зраду та колабораціонізм, а також злочини проти миру та безпеки людства (ст. 437–442-1 КК). Дана норма, що стосується кримінальних правопорушень проти людяності, відповідає міжнародно-правовим стандартам, зокрема положенням Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів [3]. Це гарантує, що особи, які вчинили найбільш небезпечні для існування держави та міжнародного правопорядку діяння в період війни, будуть притягнуті до відповідальності незалежно від того, скільки часу минуло з моменту вчинення кримінального правопорушення.

Проведене дослідження особливостей звільнення від кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану дозволяє констатувати, що цей інститут зазнав суттєвої функціональної трансформації, адаптуючись до екзистенційних викликів, що постали перед національною системою правосуддя та безпеки. Сучасна кримінально-правова політика України в період відсічі збройній агресії базується на динамічному поєднанні принципів гуманізму та державної доцільності, де пріоритетом виступає забезпечення обороноздатності країни. Запровадження специфічних процесуальних механізмів, зокрема через реалізацію положень статті 616 КПК України та впровадження інституту умовно-дострокового звільнення для проходження військової служби за контрактом (ст. 81-1 КК України), свідчить про створення особливої моделі правової корекції поведінки особи. У межах цієї

моделі участь у захисті територіальної цілісності держави дозволяє індивідуалізувати підхід до правопорушника залежно від його внеску в загальнонаціональну оборону.

Водночас законодавець вибудував чітку систему застережень, що унеможливлюють зловживання механізмами звільнення у випадках вчинення найбільш небезпечних діянь. Непоширення строків давності на кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, миру та безпеки людства, а також прямі заборони на застосування пільгових процедур до осіб, підозрюваних у державній зраді чи колабораціонізмі, підтверджують невідворотність покарання за злочини, що зазіхають на суверенітет України. Тож, правовий режим воєнного стану розширив інструментарій звільнення від відповідальності для осіб, готових до виконання конституційного обов'язку та посилив захисні бар'єри правової системи, гарантуючи, що жоден злочин проти державності не залишиться поза увагою закону незалежно від плину часу чи змін у процесуальній обстановці.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.03.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 25.03.2026).

3. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (укр/рос) : Конвенція Ради Європи від 25.01.1974 : станом на 6 берез. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text (дата звернення: 25.03.2026).

4. Карпенко Н.В. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. *Правовий часопис Донбасу*. URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/168/152 (дата звернення: 25.03.2026).

5. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

6. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Верхов. Суду України від 23.12.2005 № 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text (дата звернення: 25.03.2026).

7. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності : Закон України від 08.05.2024 № 3687-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text (дата звернення: 25.03.2026).

ФРАНЧУК Н. Я.,
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник: ВІСИН В. В.,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Реформування системи правосуддя в Україні є одним із ключових напрямів державної політики останніх десятиліть, зумовленим внутрішніми викликам, так і зовнішніми інтеграційними зобов'язаннями, передусім у контексті євроінтеграції та виконання стандартів Ради Європи [1]. Суттєві трансформації, що розпочалися після Революції Гідності 2014 року, стали реакцією на кризу довіри до судової влади, низьку ефективність судових інституцій, політичну залежність суддів та корупційні практики, які довгий час залишалися системними. Попри певний прогрес – зокрема створення Вищого антикорупційного суду, оновлення законодавства, перезапуск Вищої кваліфікаційної комісії суддів

(ВККС), започаткування суддівського оцінювання – реформа залишається незавершеною, а на практиці супроводжується численними проблемами, що гальмують її ефективність [2].

Метою цієї тези є аналіз ключових проблем реформування судової системи України, їхніх причин і наслідків, а також визначення напрямів, які потребують комплексного вирішення.

Криза довіри до судової влади як базова проблема реформування є однією з найгостріших проблем є хронічно низький рівень суспільної довіри до судів. Соціологічні опитування протягом останніх років демонструють, що суди залишаються інститутами з найнижчими показниками довіри серед населення. Причинами цього є:

- поширене сприйняття судів як корумпованих інституцій;
- відсутність прозорості ухвалення рішень;
- повільність судових процедур та тривалі строки розгляду справ;
- втручання політиків та бізнес-структур у судові рішення.

Довіра – це основа судової влади. Без неї будь-які реформи, навіть формально правильні, не сприйматимуться суспільством як легітимні та ефективні. Часткове очищення суддівського корпусу після 2016 року не призвело до відчутного прориву, що свідчить про потребу в більш глибоких інституційних змінах.

Хоча законодавство передбачає процедури кваліфікаційного оцінювання, люстрації та дисциплінарної відповідальності, система очищення судової влади виявилася непослідовною. Часто судді, звільнені за порушення етичних норм чи сумнівні рішення, згодом поновлюються на посадах через адміністративні суди.

Функціонування Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів тривалий час залишалося однією з найбільш суперечливих сфер реформ. ВРП відіграє вирішальну роль у призначенні, оцінюванні та дисциплінарній відповідальності суддів, тому якість її роботи безпосередньо впливає на ефективність судової системи загалом [3-5].

Попри впровадження системи «Електронний суд», процес цифровізації є неповним. Проблемами є:

- технічні збої та нерівномірне впровадження системи по Україні;
- недостатня інтеграція з іншими державними реєстрами;
- низька цифрова компетентність працівників судів;
- повільність переходу до повноцінного електронного документообігу [6].

В умовах війни та постійних кібератак ці недоліки стають особливо критичними, оскільки загрожують цілісності та доступності

судової інформації. Повномасштабне вторгнення РФ ускладнило функціонування судової системи:
- частина судів зруйнована або переміщена;
- судді були змушені евакуюватися;
- значна кількість справ стосується воєнних злочинів, що потребують спеціальної компетенції;
- зросло навантаження на військові та антикорупційні суди.

Війна виявила структурні слабкості судової системи, але також пришвидшила певні реформи, зокрема цифровізацію.

Для великої частини населення звернення до суду залишається складним через:
- надмірні судові витрати;
- нерівний доступ до безоплатної правової допомоги;
- низьку правову обізнаність;
- складність і тривалість процедур [7].

Реформа має включати не лише зміну інституцій, а й підвищення правової культури громадян [8-9].

Реформування судової системи України – складний і багатовимірний процес, що потребує не лише оновлення законодавства, але й глибинної зміни інституційної культури, механізмів кадрового добору, дисциплінарної відповідальності та забезпечення реальної незалежності суддів. Лише комплексний підхід, що поєднує інституційні зміни з підвищенням суспільної правової культури, зможе забезпечити формування судової системи, яка відповідатиме стандартам ЄС та гарантуватиме верховенство права.

Список використаних джерел:

1. .Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.12.2025)
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 4 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 17.12.2025).
3. Закон України «Про Вищу раду правосуддя » від 21.12.2016 № 1798-VIII : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text (дата звернення: 17.12.2025).
4. Закон України «Про очищення влади » від 16.09.2014 № 1682-VII : станом на 31 берез. 2023 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text (дата звернення: 17.12.2025).
5. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text (дата звернення: 17.12.2025).
6. Висновок "Про конституційну ситуацію в Україні" : Висновок Ради Європи від 17.12.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a36#Text (дата звернення: 17.12.2025).
7. USAID «Справедливе правосуддя». Аналітичні звіти щодо стану української судової системи. URL: https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/658/2d9/813/6582d9813d790644266136.pdf (дата звернення: 17.12.2025).
8. Центр політико-правових реформ. URL: https://pravo.org.ua/ (дата звернення: 17.12.2025).
9. Реанімаційний Пакет Реформ. URL: https://rpr.org.ua/news/reformy-verkhovenstva-prava-otrymaly-otsinku-yes/ (дата звернення: 17.12.2025).

ХАРЧЕНКО І. Є.,
аспірант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ

Науковий керівник: КУБАЛЬСЬКИЙ В. Н.,
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу проблем римінальної юстиції та кримінології Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ

ДО ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПЦІЇ ТИМЧАСОВОЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ (НА ПРИКЛАДІ СТАТТІ 332-2 КК УКРАЇНИ)

У статті 332-1 КК України передбачається кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави, яку було включено в цей Кодекс Законом

України від 15.04.2014 № 1207-VII [1]. З Пояснювальної записки до відповідного законопроєкту (реєстр. № 4473-1 від 19.03.2014) вбачається, що метою прийняття цього законопроєкту було «забезпечення додержання прав і свобод людини і громадянина, захист інтересів держави, державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах окупації» [2] фактично неможливо виявити волю законодавця в аспекті доцільності включення відповідної статті у КК.

Як пише Ю. О. Данилевська, «під час установлення кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї не було дотримано принципів криміналізації, що призвело до необґрунтованої криміналізації таких дій, що вимагає виключення ст. 332-1 з КК» [3, с. 170]. Ю.Б. Курилюк, навпаки, вважає, що «вітчизняним законодавцем запроваджено відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї здійснено з метою забезпечення особливого правового режиму, встановленого на окупованій території, задля недопущення потрапляння з їхнього боку різного роду протиправних проявів, задля яких був запроваджений прикордонний режим… Правозастосовна практика засвідчила, що встановлення юридичної (адміністративної та кримінальної) відповідальності за порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з нього не було марним» [4, с. 241].

Цілком поділяємо останній підхід. Як вбачається з часу прийняття ст. 321-1 КК, вказана норма була прийнята з метою захисту національних інтересів і безпеки держави в умовах збройної агресії Російської Федерації, яка анексувала АРК та частину Луганської і Донецької областей. Відповідна стаття була прийнята у доволі специфічних умовах зазіхання на територіальну цілісність і недоторканність України. Проте під час перебування України в умовах воєнного стану норма про порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї фактично втратила кримінально-правовий сенс, оскільки реальні можливості кримінально-правової охорони тимчасово окупованих територій фактично відсутні.

Відповідно й ст. 321-1 КК України не застосовується з моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, що підтверджується статистичними даними ДСА України та Офісу Генерального прокурора. Проте, після завершення збройного конфлікту і повернення України до мирного

правопорядку, зазначена норма може стати актуальною знову, оскільки з відновленням контролю над тимчасово окупованими територіями можливість для реалізації відповідних кримінально-правових заходів, вочевидь, знову виникне. Важливо зазначити, що таке повернення до кримінально-правового забезпечення охорони тимчасово окупованої території буде залежати від конкретних умов і ситуації в країні на момент відновлення територіальної цілісності нашої держави, що підтверджує необхідність збереження можливості застосування цієї норми в майбутньому.

Тому на прикладі ст. 321-1 КК України можна говорити про тимчасову криміналізацію відповідної суспільно небезпечної поведінки (в нашому випадку – порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї), яка виникла у специфічних умовах цієї норми, яка була введена у відповідь на надзвичайну ситуацію – збройний конфлікт та тимчасову окупацію території України. Після завершення конфлікту і за умови відновлення територіальної цілісності України ця норма може втратити свою актуальність, оскільки умов для її застосування більше не буде. Однак, з урахуванням можливості виникнення нових загроз або в разі повторної окупації, ця норма може бути знову актуалізована. Це підтверджує важливість підходу до криміналізації в умовах змінюваних обставин, коли дія певної норми залежить від наявності конкретних правових чи безпекових викликів.

Криміналізація порушень порядку в'їзду та виїзду з тимчасово окупованої території була введена як тимчасова, виключна міра, і її застосування потребує перегляду залежно від ситуації в країні, що обумовлює доцільність виокремлення тимчасової криміналізації, яка вказує на необхідність введення певних кримінально-правових норм лише на період існування конкретних безпекових загроз для України загроз або ситуацій, застосування яких «заморожується» у разі відсутності певних протиправних проявів з можливістю відновлення дії відповідної норми.

Таким чином, звертаємо увагу на важливість виокремлення концепції тимчасової криміналізації суспільно небезпечної поведінки, к межах якої запропоновано нове розуміння криміналізації дій, які стосуються конкретних загроз для національної безпеки. Така концепція вказує на необхідність застосування кримінально-правових норм лише в умовах існування конкретних безпекових загроз і допускає можливість

«заморожування» дії таких норм та їх наступне відновлення у разі потенційної актуалізації загрози. Цей підхід відкриває нові перспективи для правового реагування в умовах змінної політичної та безпекової ситуації у державі.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#n109

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України" (реєстр. № 4473-1 від 19.03.2014). https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4473-1&skl=8

3. Данилевська Ю.О. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: питання обґрунтованості криміналізації. *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. № 8. С. 167–170.

4. Курилюк Ю. Б. Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України: дис. … д-ра юрид. Наук: 12.00.07, 12.00.08; Класичний приватний ун-т. Київ – Запоріжжя, 2020. 472 с.

ХАРЧУК Д.
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
Навчально-науковий інститут права,
Державний податковий університет,
м. Ірпінь

Науковий керівник: ЛАГОВСЬКА Н. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Навчально-науковий інститут права
Державний податковий університет
м. Ірпінь

ЗАХИСТ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ В ЕПОХУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і поширення соціальних мереж суттєво трансформували інформаційний простір, зробивши його основним середовищем комунікації та формування суспільної думки. За таких умов честь, гідність і ділова репутація особи стають більш уразливими через швидкість поширення інформації, можливість анонімності та складність контролю за контентом. Недостовірні або образливі відомості можуть миттєво завдавати значної шкоди як фізичним, так і юридичним особам.

Водночас чинні правові механізми не завжди ефективно реагують на нові виклики, зокрема через труднощі ідентифікації порушників і транснаціональний характер інтернет-середовища. Це зумовлює необхідність удосконалення підходів до захисту честі, гідності та ділової репутації з урахуванням балансу між свободою слова та правом на повагу до особи.

Проблематика захисту честі, гідності та ділової репутації в епоху соціальних мереж в Україні досліджується низкою фахівців, серед яких А. М. Рассохіна - авторка роботи «Захист честі, гідності та ділової репутації в епоху соціальних мереж»; В. М. Вовк, який вивчає питання дифамації у цифровому середовищі, а також експерти ГО «Платформа прав людини», зокрема медіаюрист Євген Воробйов. Наукові праці та аналітичні матеріали фокусуються на цивільно-правових аспектах спростування недостовірної інформації у Facebook та інших соціальних мережах, особливостях доведення факту її поширення, а також співвідношенні свободи слова та права на повагу до гідності. У дослідженнях і практичних матеріалах юристів (наприклад, компаній GOLAW, Kasyanenko & Partners) аналізуються методи видалення неправдивих публікацій, способи фіксації доказів (нотаріальне посвідчення, ІТ-експертизи), відшкодування моральної шкоди та проблеми ідентифікації автора контенту в Інтернеті. Основний виклик, на який звертають увагу дослідники, полягає у надзвичайній швидкості поширення інформації та складності встановлення особи, що поширила її в соцмережі. Водночас у більшості досліджень підкреслюється недостатність чинного нормативного регулювання, зокрема відсутність спеціальних норм щодо відповідальності за поширення недостовірної інформації в соціальних мережах та складність їх практичного застосування.

Такі платформи, як Facebook, Instagram, TikTok, змінили способи комунікації та сприйняття інформації. Будь-яке повідомлення, навіть неправдиве, може за короткий час охопити

величезну аудиторію, завдаючи значної шкоди репутації особи ще до спростування недостовірних відомостей. Соціальні мережі стали публічним простором, що не отримало належного нормативно-правового врегулювання в українському законодавстві, де стираються межі між приватним і суспільним, а анонімність користувачів створює сприятливі умови для поширення образливої інформації.

Право людини на повагу до честі, гідності та ділової репутації, закріплене Конституцією та Цивільним кодексом України, чинне законодавство України гарантує право на повагу до честі, гідності та ділової репутації, однак механізми його реалізації в цифровому середовищі залишаються недостатньо врегульованими. Цифровізація ускладнює встановлення винних осіб і притягнення їх до відповідальності, адже Інтернет має транскордонний характер. Часто реакція правової системи не встигає за швидкістю поширення контенту, тому вдосконалення правових механізмів захисту особистих немайнових прав у цифровому середовищі є нагальною потребою.

Метою дослідження є аналіз правових механізмів захисту честі, гідності та ділової репутації в умовах соціальних мереж. Для цього необхідно визначити сутність цих понять, розкрити законодавчі засади їхнього захисту, дослідити судову практику України та ЄСПЛ і запропонувати напрями вдосконалення правового регулювання.

Гідність - це внутрішня самооцінка особи, честь - суспільна оцінка її моральних якостей, а ділова репутація характеризує професійний авторитет. Їх захист має не лише моральне, а й правове значення, оскільки ці цінності становлять основу системи особистих прав людини.

Правове забезпечення захисту цих благ базується на Конституції України[1], Цивільному кодексі[2], законах України «Про інформацію» та «Про захист персональних даних». Важливу роль відіграє практика ЄСПЛ, зокрема щодо балансу між свободою слова та правом на приватність.

Порушення цих прав у соціальних мережах має свої особливості: анонімність користувачів, швидкість поширення контенту та складність доведення авторства. Судова практика України розмежовує оціночні судження, які захищаються свободою слова, і фактичні твердження, що можуть бути спростовані у суді. Суттєвим викликом виступає також складність ідентифікації осіб, які поширюють протиправний контент, адже цифрове середовище допускає використання анонімних або фіктивних акаунтів. Це

ускладнює притягнення винних до відповідальності та знижує ефективність судового захисту. Додатково проблемою є транснаціональний характер соціальних платформ, що обмежує юрисдикційні можливості національних органів і створює труднощі з виконанням судових рішень. Не менш важливою є недосконаліть чинного правового регулювання, яке значною мірою орієнтоване на традиційні засоби масової інформації та не повною мірою враховує специфіку онлайн-комунікації. Водночас відсутність чітких процедур оперативного реагування на дифамаційний контент і невизначеність обсягу відповідальності власників платформ знижують ефективність захисту порушених прав.

Узагальнення наведених проблем свідчить про необхідність оновлення законодавчих підходів до захисту честі, гідності та ділової репутації в цифровому середовищі. Насамперед доцільно закріпити на нормативному рівні спеціальні процедури швидкого реагування на поширення недостовірної інформації, зокрема шляхом запровадження механізму оперативного видалення або обмеження доступу до такого контенту. Важливим кроком має стати визначення правового статусу та обов'язків власників соціальних платформ, включаючи їхню відповідальність за невжиття заходів щодо припинення порушень після отримання відповідного повідомлення.

Крім того, потребує вдосконалення механізм встановлення особи правопорушника, зокрема через розширення можливостей доступу до даних користувачів у межах законної процедури та міжнародної співпраці. Доцільним є також уточнення критеріїв розмежування оціночних суджень і фактичних тверджень, що дозволить забезпечити баланс між свободою вираження поглядів і захистом особистих немайнових прав. Окремої уваги потребує вдосконалення підходів до визначення та відшкодування моральної шкоди, з урахуванням специфіки її завдання в мережі Інтернет.

Таким чином, підвищення ефективності захисту честі, гідності та ділової репутації в епоху соціальних мереж можливе лише за умови комплексного вдосконалення законодавства, що враховуватиме особливості цифрового середовища, забезпечуватиме оперативність реагування на правопорушення та сприятиме реальному відновленню порушених прав.

Список використаних джерел:

1.Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. URL:

http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр (дата звернення: 24.04.2026 р.)
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 24.04.2026 р.)
3. Лаговська Н., Барчан А. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану: правові засади та актуальні виклики // Актуальні проблеми приватного права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (31 жовтня 2025 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. С. 43–46. URL: https://dpu.edu.ua/images/2025/Photo_dlya_novyn_2025/Naukovi%20zahodi/11%20listopad%20Naukovi%20zahodi/Zbirnik%20tez%20Aktualni%20problemi%20privatnogo%20prava%202025.pdf#page=46

ХОМИЧ А. Б.,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня,
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник: КОЗАК Н. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА В РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія росії проти України актуалізувала необхідність ефективного документування та розслідування воєнних злочинів передбачених ст. 438 Кримінального кодексу України [1]. У цих умовах цифрова криміналістика виступає як інструмент збору, фіксації та аналізу доказової інформації, що існує в цифровому середовищі. Значна частина доказів сьогодні формується у вигляді електронних даних: фото- та відеоматеріалів,

даних із мобільних пристроїв, супутникових знімків, контенту соціальних мереж. Водночас, ефективність використання цифрової криміналістики у розслідуванні воєнних злочинів значною мірою залежить від рівня техніко-криміналістичного забезпечення, яке в умовах воєнного стану стикається з низкою викликів. Серед них - обмежений доступ до місць подій, ризик втрати або знищення цифрових доказів, недостатня стандартизація процедур їх фіксації, а також потреба у швидкій обробці великих масивів даних. Необхідність перевірки автентичності великої кількості фото- та відеоматеріалів із відкритих джерел (OSINT — Open Source Intelligence) для використання їх у суді. Необхідність забезпечення відповідності методів збирання цифрових доказів вимогам кримінального процесуального законодавства.

Однак є певні шляхи вирішення цих проблем, сюди можна віднести обмін досвідом та технічними засобами з міжнародними партнерами для підвищення ефективності розслідувань. Впровадження інноваційних методів, таких як 3D-сканування місць подій та використання БПЛА для фіксації руйнувань, коли доступ до місця події є обмеженим або неможливим.

Особливої актуальності впровадження зазначених інновацій набуває під час огляду місця події за фактами обстрілів або вибухів, який є найскладнішим видом слідчого огляду, важливою та невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яку здійснюють на підставах і в порядку, передбачених ст. 214, 237, 238 КПК України.

З метою підвищення ефективності проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії науковці прагнуть використовувати інноваційні засоби та технології, базуючись на визначених етапах їх впровадження в практичну діяльність.

Однією з таких технологій є тривимірне (3D) сканування, яке дозволяє швидко та детально зафіксувати місце події, а також отримати 3D-моделі відсканованої місцевості, приміщень, об’єктів, слідів та їх взаємного розташування [2, с. 536]. Використання таких технологій відповідає вимогам повноти та об’єктивності дослідження обставин, які підлягають доказуванню згідно зі ст. 91 КПК України [3]. Таким чином, ефективне розслідування воєнних злочинів передбачає поєднання як технічних засобів фіксації місця події, так і використання інформаційних ресурсів відкритого доступу.

Використання методів OSINT-розслідувань є надзвичайно ефективним під час проведення розслідувань кримінальних правопорушень, у тому числі воєнних злочинів, оскільки дозволяє

отримати інформацію, яка є у відкритому доступі. Найпоширенішими OSINT-інструментами у роботі є пошукові сервіси – Google або DuckDuckGo. Робота пошукового сервісу складається зі сканування інформації, її аналізу, зберігання в індексі та обслуговування результатів пошуку. Наприклад, Google для сканування та вибірки сторінок використовує програму Googlebot, яка застосовує алгоритмічний процес. Надалі, у ході індексації пошуковий сервіс групує разом сторінки, що мають подібний вміст і обирає ту, що є найбільш репрезентативною та якісною, розміщуючи її на запит користувача [4, с. 460].

Застосування методів OSINT у практиці розслідувань дає змогу виявляти та фіксувати електронні дані, які в свою чергу можуть становити доказову базу в кримінальному провадженні щодо воєнних злочинів. Крім того, за допомогою методів OSINT можна фіксувати та ідентифікувати самих суб'єктів вчинення злочинів, та в результати мати змогу притягнути їх до відповідальності [5, с. 907]. Зазначені електронні дані можуть набувати статусу доказів у кримінальному провадженні за умови їх належності та допустимості, що передбачено статтями 85, 86 КПК України, а також розглядатись як документи відповідно до ст. 99 КПК України [3].

Важливу роль як етичний і процедурний орієнтир для забезпечення достовірності, правомірності та захищеності даних, отриманих із відкритих джерел відіграє Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations (протокол Берклі). Інтеграція його положень у національне законодавство та практику правоохоронних органів України є необхідною умовою підвищення якості розслідувань і довіри до цифрових доказів [6, с. 264].

Водночас розвиток цифрових технологій розширює можливості розслідування, що зумовлює використання штучного інтелекту. Важливою складовою у розслідуванні воєнних злочинів займає саме система розпізнавання облич, яка здатна зіставити людське обличчя з цифрового зображення чи відеокадру з базою даних облич. З 2022 року Україна почала використовувати одну із відомих на весь світ систему розпізнавання облич Clearview AI, якою успішно користуються в тому числі і правоохоронні органи Сполучених Штатів Америки. Як зазначає сама компанія, в ній міститься база даних більш ніж 50 млрд зображень облич та їхній алгоритм здійснює коректне зіставлення фотографій із точністю 99,85%. Окрім цього, із російської соціальної мережі «ВКонтакте»,

яка користується значною популярністю в росії, дана компанія завантажила понад 2 мільярди фотографій.

За її допомогою відкривається великий спектр можливостей, а саме: пошук безвісти зниклих людей; громадян росії, які поширюють дезінформацію, видаючи себе за громадян України; перевірка людей, які перетинають блокпости [7, с. 239].

Вбачається, що застосування технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики є закономірним етапом розвитку й формування сучасних криміналістичних знань, який передбачає активне впровадження цифрових технологій у різні галузі криміналістики, судової експертології та юридичної практики. За таких умов в реаліях сьогодення необхідно активізувати розроблення цифрової криміналістики як стратегічного напрямку розвитку криміналістики. При цьому особливу увагу потрібно звернути на роль криміналістичної дидактики, зокрема, криміналістичну підготовку слідчих, криміналістів, суддів, прокурорів, детективів, судових експертів у сфері цифрових технологій [8, с. 92].

Отже, цифрова криміналістика є потужним інструментом в розслідуванні воєнних злочинів. Використання відкритих джерел, технологій штучного інтелекту та інноваційних засобів фіксації місця події підвищує ефективність даних розслідувань. Вбачається можливість вирішення проблеми щодо автентичності, допустимості та належності документування цифрових доказів. Це зумовлює подальший розвиток методології цифрової криміналістики та вдосконалення підготовки фахівців у сфері сучасних цифрових технологій в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-ІІІ станом на 15.04.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 25.04.2026)

2. Вигівський І.М. Особливості проведення огляду місця події за допомогою методу 3D-сканування під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту. Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2025, 2025. С.535-538. URL: https://lsej.org.ua/2_2025/130.pdf

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. №4651-VI станом 01.04.2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1048 (дата звернення: 25.04.2026)

4. Коновалова Д.О. Особливості використання розвідки на основі відкритих джерел (osint) у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 11/2024, 2024. С. 459-462. URL: https://www.lsej.org.ua/11_2024/108.pdf

5. Тома М.Г., Василова О.В. Інструменти osint: фіксація воєних злочинів в україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 02, 2025. С. 905-909. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/327973/317741

6. Гуцалюк М.В., Семенов В.В., Чуприна О.В. OSINT у гібридних конфліктах: інструмент документування злочинів та виклики правового визнання. Інформація і право. №4(55)/2025. С. 258-264. URL: http://il.ippi.org.ua/article/view/346497

7. Бабаєва О.В., Хлистунова М.О., Якушевська М.В. Використання штучного інтелекту під час розслідування воєнних злочинів. Юридичний науковий електронний журнал. № 5/2025, 2025. С. 238-240. URL: https://www.lsej.org.ua/5_2025/54.pdf

8. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі : монографія / [В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва, В. М. Шевчук та ін.] ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2024. – 208 с.

ЧМУТ К.М.,
здобувач вищої освіти бакалаврського рівня,
юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м.Хмельницький

Науковий керівник: ВОЛКОТРУБ С.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова,
м.Хмельницький

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СВІДКА, ЯКИЙ ОТРИМАВ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІМУНІТЕТ

Зараз питання правового статусу свідка, наділеного імунітетом, становить особливий інтерес, оскільки поєднує в собі необхідність забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень із дотриманням фундаментальних прав особи на захист від самовикриття. Процесуальний імунітет свідка, виступаючи важливим механізмом балансу інтересів правосуддя та гарантій недоторканності особи, потребує детального нормативного врегулювання, адже наявність такого привілею створює специфічні особливості під час допиту та оцінки доказів. Розгляд цієї проблематики в межах чинного законодавства України є ключовим для усунення колізій між обов'язком надання правдивих свідчень та правом свідка на збереження конфіденційності інформації, що може зашкодити йому самому чи членам його сім'ї.

Процесуальний імунітет свідка — це законодавчо закріплена можливість особи не надавати показання, які можуть бути використані проти неї самої або членів її сім'ї чи близьких родичів, що гарантує дотримання конституційного права на захист від самовикриття та запобігає примусу до свідчень у кримінальному провадженні [1, с.200]. Надання імунітету свідкові, зазвичай застосовується у складних справах проти організованої злочинності, коли суспільна значущість отриманих свідчень перевищує інтерес у притягненні до відповідальності цієї особи. Така процедура можлива лише у разі відмови особи давати свідчення через право на захист від самозвинувачення та за умови, що розкрити кримінальне правопорушення іншим шляхом неможливо [2, с.152-153].

Проблема правового статусу свідка, який отримав процесуальний імунітет, є однією з найбільш дискусійних тем у сучасному кримінальному процесуальному праві України, оскільки вона вимагає балансу між інтересами публічного правосуддя та фундаментальними правами людини. Процесуальний імунітет свідка фактично створює особливий правовий стан особи, де загальний обов'язок давати показання вступає у конфлікт із конституційними гарантіями. Основна складність полягає в тому, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, хоча і визнає право на самоінкримінацію, не завжди чітко розмежовує ситуації, коли свідок використовує імунітет для захисту від свавілля, а коли — для ухилення від сприяння правосуддю. Це породжує ризики маніпуляцій, де статус свідка з імунітетом стає інструментом

приховування об'єктивної істини, що прямо суперечить засадам публічності та невідворотності покарання.

Окремим аспектом проблеми є правовий статус свідка, який отримує імунітет у межах угод про визнання винуватості або примирення, де особа фактично звільняється від певних процесуальних обов'язків в обмін на викриття інших співучасників. У таких випадках виникає питання щодо переконливості та достовірності показань такої особи, адже її «імунітет» має ознаки юридичного торгу. Для правозастосовної практики це створює виклик у частині дотримання засади змагальності, бо сторона захисту часто опиняється у невигідному становищі, намагаючись спростувати свідчення особи, чий статус захищений спеціальними державними гарантіями. Відсутність чіткого законодавчого алгоритму перевірки правдивості свідчень свідка, який отримав процесуальний імунітет, призводить до того, що судові рішення можуть ґрунтуватися на суб'єктивно зацікавлених даних, що нівелює принцип справедливого суду.

Правовий статус свідка з імунітетом тісно пов'язаний із проблемою безпеки учасників кримінального провадження та захистом інформації. У справах про організовану злочинність або корупцію надання імунітету свідку часто супроводжується заходами конспірації, що вступає у пряме протиріччя із засадою безпосередності дослідження доказів. Судді доводиться приймати рішення на основі свідчень особи, чия ідентичність може бути прихована, а можливість перехресного допиту — обмежена технічними засобами. Правовий статус такого свідка стає гібридним, поєднуючи в собі ознаки джерела доказів та об'єкта державного захисту [3, с.121-122].

Також, показання особи, яка отримала процесуальний імунітет, не можуть бути єдиною або вирішальною підставою для обвинувального вироку без наявності незалежних доказів, що підтверджують суттєві обставини справи. Тому, на законодавчому рівні слід чітко розмежувати види імунітету — транзакційний та використовувальний, забезпечивши особі гарантований захист від самовикриття. Процесуальний механізм має передбачати обов'язкове роз'яснення свідку наслідків надання неправдивих свідчень, включно з автоматичним скасуванням імунітету та відновленням кримінального переслідування у повному обсязі в разі виявлення дезінформації [4, с.240-241].

Додатковим інструментом забезпечення справедливості правосуддя має стати запровадження особливого порядку судової

перевірки даних, отриманих від свідків з імунітетом, що включає обов'язкове проведення перехресного допиту стороною захисту з урахуванням обмежень безпеки. Створення єдиного реєстру заходів захисту та моніторинг їх ефективності дозволять уніфікувати судову практику та уникнути зловживань з боку правоохоронних органів. Тільки комплексний підхід, що поєднує технологічну модернізацію засобів дистанційного допиту з посиленням процесуальних гарантій для сторони захисту, дозволить досягти необхідного балансу між інтересами національної безпеки, ефективністю боротьби зі злочинністю та фундаментальними правами людини в кримінальному процесі.

Отже, трансформація інституту свідка з процесуальним імунітетом є стратегічним вектором розбудови правової держави, де ефективність кримінального переслідування не суперечить принципу верховенства права. Сучасна доктрина повинна відійти від сприйняття імунітету як простого інструменту компромісу зі слідством, натомість інтегрувавши його у систему жорстких процесуальних фільтрів, що включають цифровізовані методи анонімізації та презумпцію недостатності одиночних показань «коронних свідків». Кінцевою метою пропонованих змін є створення такої архітектури кримінального процесу, при якій держава отримує дієвий інструмент для деструкції організованих злочинних структур, а правосуддя зберігає свою об’єктивність завдяки прозорим алгоритмам верифікації інформації та беззаперечному дотриманню стандартів справедливого судового розгляду.

Список використаних джерел:

1. Денисенко Г. В. Поняття та класифікація імунітету свідків за кримінальним процесуальним законодавством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2016. № 23. С. 199–201.

2. Михайлов П. С., Волкотруб С. Г. Особливості дослідження та використання показань анонімних свідків у доказуванні в кримінальних провадженнях. Право.ua. 2024. № 4. С. 151–156.

3. 3. Волкотруб С. Г. Інститут імунітету в кримінальному судочинстві. Право України. 2002. № 3. С. 121-124.

4. Тетерятник Г.К., Харітонова М.В., Імунітет свідків як елемент принципу охорони прав і свобод людини та громадянина...у кримінальному судочинстві. Вісник кримінального судочинства № 3/2019. С.239-248.

ЧМУТ К.М.,
здобувач вищої освіти бакалаврського рівня,
юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, м.Хмельницький

Науковий керівник: СТОРОЖУК І.П.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права,
Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова, м.Хмельницький

БІОМЕТРИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ В ПУБЛІЧНИХ МІСЦЯХ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

Сучасне впровадження систем біометричної ідентифікації в публічному просторі створює складну дилему між колективною безпекою та індивідуальною свободою, де технологічний прогрес випереджає етичне й правове осмислення. Хоча автоматизоване розпізнавання облич чи ходи стає ефективним інструментом запобігання злочинності, воно водночас нівелює право на анонімність, перетворюючи кожну появу людини на вулиці на цифровий слід, що підлягає постійному аналізу. Питання меж втручання стає критичним, через відсутність прозорого контролю за зберіганням та використанням цих даних.

Біометрична ідентифікація в публічних місцях є технологією автоматичного розпізнавання осіб за унікальними біологічними характеристиками (найчастіше за допомогою сканування обличчя, райдужки ока або ходи), що інтегрована в системи міського відеоспостереження. Її впровадження спрямоване на підвищення рівня суспільної безпеки, дозволяючи правоохоронцям миттєво виявляти осіб у розшуку, запобігати терактам та оперативно знаходити зниклих людей у великому натовпі [1, с.106-107].

Впровадження систем біометричної ідентифікації в публічних просторах є одним із найбільш дискусійних аспектів сучасної цифровізації, де технологічний прогрес безпосередньо зіштовхується з фундаментальними правами людини. Біометрія, яка включає розпізнавання обличчя, ходи, райдужної оболонки ока або навіть термічного відбитка тіла, дозволяє автоматизовано ідентифікувати особу без її активної участі або згоди. На відміну від

традиційних методів перевірки документів, де людина усвідомлює факт взаємодії з контролюючим органом, дистанційне сканування в натовпі відбувається непомітно, що створює передумови для тотального спостереження. Головний виклик полягає у визначенні межі, де законні інтереси безпеки держави та громадського порядку закінчуються, а починається непропорційне втручання в особисту свободу, оскільки постійне відчуття «підглядання» з боку системи змінює соціальну поведінку громадян та обмежує їхню анонімність [2, с.280-281].

Правова межа втручання зазвичай ґрунтується на принципах необхідності, пропорційності та законності, які закріплені в міжнародних стандартах, таких як Загальний регламент про захист даних в ЄС. Публічне місце за своєю природою передбачає певний рівень видимості, проте це не означає, що індивід автоматично відмовляється від права на приватність, входячи на площу чи в метро. Критичною точкою стає автоматизована обробка чутливих даних: якщо система просто фіксує потік людей для підрахунку трафіку, втручання мінімальне, але як тільки відбувається порівняння з базами даних (наприклад, розпізнавання обличчя для пошуку злочинців), виникає серйозний ризик порушення прав. Межа вважається перейденою, коли спостереження стає масовим та недискримінаційним, тобто коли під підозру та ідентифікацію потрапляють абсолютно всі громадяни без наявних на те законних підстав або конкретної загрози [3, с.283-284].

Ризики використання біометрії в публічних місцях виходять за межі простого збору даних і включають загрозу помилкової ідентифікації та алгоритмічної упередженості. Технології розпізнавання обличчя часто демонструють нижчу точність щодо певних етнічних або вікових груп, що може призвести до неправомірного затримання або дискримінації. Крім того, існує небезпека «функціонального розширення» (function creep), коли дані, зібрані для боротьби з тероризмом, згодом починають використовувати для відстеження політичних активістів або контролю за дотриманням дрібних адміністративних правил. Централізоване зберігання таких унікальних характеристик, як цифрові зліпки облич, створює колосальні ризики: на відміну від пароля, біометричні дані неможливо змінити у разі їхнього витоку або крадіжки хакерами, що робить людину вразливою на все життя.

Для збереження балансу між безпекою та приватністю необхідно впроваджувати жорсткий демократичний контроль та прозорість алгоритмів. Сучасна правова думка все частіше

схиляється до запровадження мораторіїв на використання біометричного спостереження в реальному часі в публічних місцях, за винятком надзвичайних ситуацій, чітко визначених судом. Громадяни повинні мати право знати, де і з якою метою використовуються такі системи, а також мати механізми оскарження помилкових рішень ШІ. Лише за умови суворого обмеження доступу до біометричних баз, регулярного аудиту систем та чіткого законодавчого розмежування між «публічною безпекою» та «поліцейським наглядом» можна гарантувати, що технології слугуватимуть суспільству, не перетворюючи його на цифровий паноптикон [4, с.143-144].

Отже, біометрична ідентифікація в публічних місцях є потужним інструментом, який приносить безперечну користь для правопорядку, але водночас несе серйозні загрози для фундаментальних свобод людини. Головний ризик полягає в тому, що непомітне та масове сканування громадян може легко перетворитися з методу боротьби зі злочинністю на інструмент тотального контролю, де кожен крок людини фіксується без її згоди. Оскільки біометричні дані є унікальними і їх неможливо змінити у разі крадіжки, держава повинна забезпечити максимальну прозорість та жорсткий юридичний контроль за роботою таких систем. Майбутнє цієї технології залежить від здатності суспільства встановити чітку межу: біометрія має використовуватися лише у виняткових, критичних ситуаціях, щоб інновації захищали людей, а не ставали засобом постійного втручання в їхнє приватне життя.

Список використаних джерел:

1. Л. Г. Коваль, С. М. Злепко, Г. М. Новіцький, Є. Г. Крекотень. Методи і технології біометричної ідентифікації за результатами літературних джерел. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Технічні науки. 2019. Т. 30 (69), ч. 1, № 2. С. 104–112. URL: https://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/2_2019/part_1/19.pdf

2. Гачкевич А. О. Біометричні системи і технології: поняття, види, функції та основи регулювання у праві ЄС. Проблеми законності. 2025. Вип. 171. С. 279–304. URL: file:///C:/Users/Користувач/Downloads/342740-Article%20Text-809214-1-10-20251230.pdf

3. Тарасевич Т. Ю. Правове регулювання біометричної ідентифікації особи: національні тенденції та зарубіжний досвід. Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 281–286.

4. Сокуренко В. А., Ковтун М. С. Втручання органів державної влади у приватне життя особи: адміністративно-правовий аспект. Форум права. 2018. № 2. С. 142–150. URL: https://forumprava.pp.ua/files/142-150-2018-2----------,--------19-.pdf

ШАПОВАЛ С. В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України

Науковий керівник: РЕЗВОРОВИЧ К.
доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

ФОРС-МАЖОР У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Повномасштабна збройна агресія проти України істотно трансформувала умови здійснення цивільного судочинства, поставивши перед учасниками процесу нові виклики у сфері реалізації та захисту суб'єктивних прав. Одним із найбільш дискусійних інститутів у цих умовах став форс-мажор, який дедалі частіше використовується сторонами як підстава звільнення від відповідальності або обґрунтування неможливості виконання процесуальних і матеріально-правових обов'язків. Особливої актуальності набуває питання доказування обставин непереборної сили в цивільному процесі, з огляду на обмежений доступ до доказів, руйнування інфраструктури та небезпеку для життя і здоров'я учасників справи. Воєнний стан зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до оцінки доказів, стандартів доказування та розподілу доказового тягаря між сторонами.

Форс-мажор посідає важливе місце у системі цивільно-правового регулювання, оскільки надає сторонам договірних відносин можливість уникнути відповідальності за повне або часткове невиконання зобов'язань, спричинене надзвичайними та непередбачуваними обставинами. Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації суттєво загострило проблематику застосування цього інституту, адже на практиці механізми встановлення, підтвердження та доведення форс-мажорних обставин виявилися складними й неоднозначними. У таких умовах

суб'єкти господарювання, фізичні особи та органи державної влади зіткнулися з об'єктивною неможливістю виконання значної частини договірних зобов'язань. Воєнні дії, знищення та пошкодження об'єктів інфраструктури, вимушена евакуація населення й інші кризові явища істотно вплинули на стабільність цивільного обороту та потребують належної правової оцінки [1, с. 135].

Підстави звільнення від відповідальності за порушення договірних зобов'язань закріплені, зокрема, у статті 617 Цивільного кодексу України та статті 219 Господарського кодексу України. Водночас у сучасних умовах особливої ваги набуло нормативне визначення форс-мажорних обставин, сформульоване в частині другій статті 14-1 Закону України «Про Торгово-промислову палату в Україні», яке має ключове значення для правозастосовної практики [2, с. 1788-1789].

У разі настання форс-мажорних обставин держава може бути зобов'язана забезпечити повне або часткове відшкодування заподіяних збитків. Обставини непереборної сили характеризуються низкою специфічних ознак, зокрема їх винятковістю, що потребує індивідуальної оцінки в кожному конкретному випадку. Вони мають непередбачуваний характер, оскільки на момент укладення договору сторони об'єктивно не могли передбачити їх виникнення. Такі обставини є незалежними від волі учасників договірних відносин, що виключає їх причетність до настання відповідних подій. Крім того, форс-мажор відзначається неминучістю, адже сторони позбавлені можливості вплинути як на сам факт його настання, так і на наслідки, що з ним пов'язані [3, с. 95-106].

Чинне законодавство України відносить війну до кола форс-мажорних обставин. Національні нормативно-правові акти, а також міжнародні договори, учасницею яких є Україна, закріплюють низку критеріїв, за наявності яких певна обставина визнається форс-мажорною. Зокрема, має існувати об'єктивна перешкода для виконання зобов'язання. Така перешкода повинна бути незалежною від волі сторін, тобто вони не мали реальної можливості ані передбачити її настання, ані запобігти їй доступними способами. Крім того, зазначена обставина не могла бути врахована сторонами на момент прийняття ними відповідних зобов'язань. Важливою умовою є фактична неможливість виконання зобов'язання, яка повинна перебувати у прямому причинно-наслідковому зв'язку саме з цією перешкодою, а не з

іншими чинниками, зокрема з винною поведінкою сторони [4, с. 54-55].

Події, пов'язані з війною, які торгово-промислові палати та суди можуть кваліфікувати як форс-мажорні обставини, охоплюють, зокрема, ведення бойових дій та здійснення ракетних обстрілів. До таких обставин також належать надзвичайні природні явища, зокрема повені, що виникають у період воєнного стану або ускладнюються ним. Окрему категорію становить тимчасова окупація окремих територій України, яка об'єктивно унеможливлює виконання зобов'язань. Крім того, форс-мажор може проявлятися у суттєвих перебоях або відсутності комунальних послуг, таких як електропостачання, теплопостачання та інших життєво необхідних ресурсів [4, с. 54-55].

Отже, форс-мажор у цивільному процесі виступає важливим правовим механізмом, спрямованим на забезпечення справедливого балансу між інтересами сторін у разі виникнення надзвичайних та непереборних обставин. Умови воєнного стану істотно ускладнили реалізацію та доказування обставин непереборної сили, що зумовлює потребу у більш гнучкому та зваженому підході судів до оцінки доказів. Визнання війни форс-мажорною обставиною не має автоматичного характеру, а потребує встановлення прямого причинно-наслідкового зв'язку між відповідними подіями та неможливістю виконання зобов'язань. Особливого значення набуває належне документальне підтвердження форс-мажору, зокрема через акти торгово-промислових палат та інші допустимі докази. У подальшому розвиток судової практики у цій сфері має бути спрямований на уніфікацію підходів до застосування інституту форс-мажору з урахуванням реалій воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко Д.С. Форс-мажор у цивільно-договірних відносинах в умовах воєнного стану. URL: https://fht.snau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98_%D0%9A%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%AC_2025_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-3.pdf#page=135

2. Нечмиря А.Ю., Резворович К. Форс-мажор: поняття, ознаки та особливості застосування. URL: https://www.researchgate.net/profile/M-Rumiantsev/publication/361865011_MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-12-

140622/links/62c91c3d3bbe636e0c4ded01/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-12-140622.pdf#page=1787

3. Клименко О. Державне регулювання ринку страхування у форсмажорних ситуаціях. Публічне урядування 25.5. 2020. С. 95-106.

4. Сивуляк С.Н., Ханик-Посполітак Р.Ю. Війна як форс-мажорна обставина. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/45df95dc-8925-475a-baa7-26be9ce1df9e/content

ШАПОВАЛ С. В.
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України

Науковий керівник:
РЕЗВОРОВИЧ К.
доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

ДИСКРЕЦІЯ СУДДІ

Інститут суддівської дискреції посідає важливе місце у механізмі здійснення правосуддя, забезпечуючи гнучкість правозастосування та можливість врахування особливостей кожної конкретної справи. Реалізація дискреційних повноважень судді дає змогу обрати оптимальний варіант вирішення правового спору в межах, визначених законом. Водночас дискреція судді не є абсолютною, оскільки вона обмежується принципами верховенства права, законності, справедливості та рівності сторін перед судом. Особливої актуальності питання суддівської дискреції набуває в умовах правової невизначеності, прогалин у законодавстві та швидкої трансформації суспільних відносин.

Термін «дискреція» походить із французької мови, а його використання у правовому та науковому обігу простежується ще з 1705 року. У сучасній доктрині це поняття має різні тлумачення та застосовується в кількох значеннях. Зокрема, у тлумачних словниках дискреція визначається як право посадової особи або

державного органу самостійно приймати рішення з певного питання на власний розсуд [1].

Інший підхід пропонує М. Савенко, який розглядає суддівський розсуд у цивільному процесі як інтелектуально-вольову діяльність судді, спрямовану на забезпечення законного, об'єктивного, неупередженого та справедливого вирішення спірних питань, що виникають у судочинстві або є предметом розгляду у випадках, прямо передбачених чи не врегульованих законом. Така діяльність супроводжується внутрішнім мисленнєвим процесом, орієнтованим на вибір найбільш доцільного способу розв'язання спірної правової ситуації, пошук відповідної правової норми, її тлумачення та застосування з метою справедливого вирішення спору. Суддівський розсуд реалізується на різних стадіях судочинства незалежно від його виду - конституційного, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального - у межах, дозволених або не врегульованих законом [2, с. 218].

У будь-якому випадку реалізація дискреційних повноважень не може мати свавільного характеру, а суд зобов'язаний здійснювати належний і максимально ефективний контроль за рішеннями, ухваленими внаслідок їх застосування. Кожен суддя має усвідомлювати, що рівень його професійної правосвідомості прямо чи опосередковано визначає не лише якість здійснення правосуддя, а й формує загальне сприйняття судової влади суспільством у державі. Професійна свідомість виступає формою суспільної свідомості та являє собою сукупність базових соціальних вимог, ідеалів і уявлень, адресованих певній професії та спрямованих на регулювання професійних відносин і узгодження спеціальних професійних вимог із загальносуспільними цінностями. Професійна правосвідомість суддів є особливим різновидом суспільної свідомості, що відображає ставлення суддів як окремої професійної групи до права та охоплює систему правових знань, ідей і уявлень [3].

Своєю чергою колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у рішенні від 01 лютого 2018 року у справі № 634/609/15-к зазначила, що судова дискреція (суддівський розсуд) у кримінальному провадженні охоплює надані державою повноваження суду - його права й обов'язки - здійснювати вибір між кількома альтернативними рішеннями, кожне з яких відповідає вимогам закону. Водночас вона розглядається як інтелектуально-вольова владна діяльність суду,

спрямована на вирішення у передбачених законом випадках спірних правових питань з урахуванням цілей і принципів права, загальних засад судочинства, фактичних обставин конкретної справи, відомостей про особу винного, а також критеріїв справедливості та достатності обраного покарання тощо. Аналогічна правова позиція викладена і в постанові Верховного Суду від 12 січня 2021 року у справі № 148/1536/18 (провадження № 51-4685км20) [4, с. 66-69].

Дискреційне повноваження може виражатися як у можливості вирішувати питання про вчинення або невчинення певних дій, так і, у разі прийняття рішення діяти, у виборі конкретного способу дії чи рішення з-поміж альтернатив, прямо або опосередковано передбачених законом. Визначальною рисою такого вибору є його самостійність, оскільки він здійснюється без обов'язку погоджувати обраний варіант з будь-якими іншими суб'єктами. На цьому акцентував увагу Верховний Суд у постанові від 15 грудня 2021 року у справі № 1840/2970/18 [5]

За відсутності правових позицій Верховного Суду щодо належного застосування тієї чи іншої спірної норми матеріального чи процесуального права, а також норм, що потребують розширеного тлумачення, судді вправі звертатися до реалізації дискреційних повноважень. Водночас межі такого розсуду мають визначатися насамперед загальновизнаними принципами цивільного процесуального права, зокрема верховенством права, пріоритетом прав людини, правом на судовий захист і принципом правової визначеності, а також спрямованістю на досягнення завдань цивільного судочинства - справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ [6, с. 69].

Дискреція судді є необхідним елементом здійснення правосуддя, який забезпечує можливість ухвалення законних і справедливих рішень у випадках прогалин, неоднозначності або оціночного характеру правових норм. Реалізація суддівського розсуду має відбуватися виключно в межах закону та з урахуванням принципів верховенства права, правової визначеності й пріоритету прав людини. Важливу роль у застосуванні дискреції відіграє професійна правосвідомість судді, від рівня якої залежить обґрунтованість і неупередженість судових рішень. Суддівська дискреція потребує ефективного судового контролю з метою запобігання свавільному використанню наданих повноважень. У підсумку саме виважене та відповідальне застосування дискреції

сприяє досягненню завдань судочинства - справедливому, своєчасному й ефективному захисту прав і законних інтересів осіб.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua.
2. Жукевич І.В. Дискреційні повноваження суду щодо застосування судового контролю за виконанням судових рішень у цивільних справах. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/425621ee-5e7b-4a75-9f55-7b4e5ae439af/content
3. Гопанчук В. С., Петровський А. В. Роль суду у визначенні цивільно-правових норм, що містять темпоральні оціночні поняття. Наукові перспективи. 2023. № 11(41). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530- 2023-11(41)-799-811.
4. Таранець К.О., Кучинська О.П. Дискреційні повноваження суду при вирішенні цивільного позову у кримінальному провадженні. URL: https://www.lex-line.com.ua/data/downloads/file_1712735139.pdf#page=64
5. Встановлення надбавок та преміювання - це дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування. 11.01.2022. Асоціація міст України. URL: https://auc.org.ua/novyna/vstanovlennya-nadbavok-ta-premiyuvannya-ce-dyskreciyni-povnovazhennya-organiv-miscevogo#:~:text=%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%20%D1%83%20%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97,%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96%D0%B2%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.
6. Колісник О.В. Дискреційні повноваження суду на стадії відкриття провадження в цивільній справі та єдність судової практики. Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 5, том 1, 2020. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/5/tom_1/12.pdf

ШЕЛУХА О. С.,

здобувачка вищої освіти першого,
(бакалаврського рівня),
факультет бізнесу та права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

Науковий керівник: АНІЩУК В. В.
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри права,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

ДЕРЖАВНА ЗРАДА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

В умовах збройної агресії проти України питання кримінально-правової охорони національної безпеки набуває особливої актуальності. Одним із найбільш небезпечних посягань на державні інтереси є державна зрада, відповідальність за яку передбачена статтею 111 Кримінального кодексу України.

Після запровадження воєнного стану значно зросла кількість кримінальних проваджень за цією статтею, що зумовлює необхідність наукового аналізу елементів складу цього злочину, а також його розмежування із суміжними складами, зокрема колабораційною діяльністю, передбаченою статтею 111-1 КК України.

Правовий режим воєнного стану, який регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану», створює особливі умови функціонування держави, що безпосередньо впливають на кримінально-правову кваліфікацію діянь [2].

Відповідно до статті 111 Кримінального кодексу України, державна зрада полягає у діях громадянина України, спрямованих на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності, державній, економічній або інформаційній безпеці України.

У науковій літературі державна зрада визначається як складне багатооб'єктне кримінальне правопорушення, яке посягає на основи національної безпеки держави. Законодавець передбачає декілька форм її вчинення: перехід на бік ворога, шпигунство та надання іноземній державі або її представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [5].

Важливо, що для кваліфікації діяння як державної зради обов'язковим є наявність прямого умислу та спеціального суб'єкта – громадянина України.

Безпосереднім об'єктом державної зради є національна безпека України, що включає суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність, обороноздатність та інформаційну безпеку держави. У наукових джерелах підкреслюється, що цей злочин має комплексний характер, оскільки посягає одночасно на декілька сфер державної безпеки.

Об'єктивна сторона державної зради виражається у трьох основних формах:

- перехід на бік ворога;
- шпигунство;
- надання допомоги іноземній державі, організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України.

Перехід на бік ворога передбачає участь громадянина України у діяльності держави-агресора або її збройних формувань. Шпигунство полягає у збиранні та передачі відомостей, що становлять державну таємницю. Надання допомоги може мати як матеріальний, так і інформаційний або організаційний характер.

В умовах воєнного стану будь-які такі дії набувають підвищеної суспільної небезпеки, оскільки безпосередньо впливають на обороноздатність держави.

Суб'єктом державної зради є спеціальний суб'єкт – лише громадянин України. Це є однією з ключових ознак складу кримінального правопорушення [5]. Іноземці та особи без громадянства не можуть нести відповідальність за цією статтею, однак їхні дії можуть підпадати під інші норми КК України.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає наслідки у вигляді шкоди державній безпеці та бажає їх настання. Обов'язковим є встановлення спрямованості умислу на шкоду Україні.

У наукових дослідженнях наголошується, що введення воєнного стану суттєво змінило підхід до кваліфікації державної зради. Зокрема:

– розширено практичне розуміння форм допомоги ворогу;

– підвищено рівень суспільної небезпеки діянь;

– посилено кримінальну репресію щодо таких правопорушень [3, с. 46; 4, с. 114].

Особливого значення набуває розмежування державної зради та колабораційної діяльності. Основним критерієм є характер зв'язку особи з державою-агресором, ступінь шкоди та спрямованість умислу [3, с. 45].

Державна зрада передбачає більш глибоку інтеграцію особи у діяльність ворога та безпосереднє сприяння підривній діяльності проти України.

Ключовою особливістю складу державної зради в сучасних реаліях є виокремлення її кваліфікованого виду – дій, вчинених в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України). Законодавець радикально посилив відповідальність за це кримінальне правопорушення, встановивши безальтернативне покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. Це зумовлено тим, що в умовах воєнного режиму будь-яке сприяння ворогу набуває максимального рівня суспільної небезпеки, оскільки безпосередньо загрожує самому існуванню державності. Важливим аспектом кваліфікації є відмежування державної зради від колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). Основним критерієм тут виступає ступінь інтеграції особи у діяльність ворога та характер шкоди: якщо колабораціонізм часто пов'язаний із лояльністю до окупаційного режиму в гуманітарній чи господарській сферах, то державна зрада завжди передбачає активне сприяння підривній діяльності, спрямованій на ослаблення обороноздатності держави [4, с. 115]. Судова практика Верховного Суду уточнює, що в умовах війни «надання допомоги у проведенні підривної діяльності» найчастіше виражається у формі передачі інформації про переміщення техніки ЗСУ, коригування вогню або участі в окупаційних адміністраціях із прямим умислом на шкоду безпеці України [7; 8]. Для доведення складу правопорушення за ст. 111 КК України критично важливим є встановлення факту усвідомленого вчинення дій саме на користь іноземної держави або її представників.

Судова практика після 2022 року демонструє суттєве зростання кількості вироків за статтею 111 КК України. Верховний Суд у своїх правових позиціях неодноразово наголошував, що для доведення складу державної зради необхідно встановити:

– громадянство України;

– факт вчинення дій на користь іноземної держави або ворога;

– наявність прямого умислу на шкоду державі [6; 7].

У практиці судів встановлено, що передача інформації про переміщення Збройних Сил України, коригування вогню, співпраця з окупаційними адміністраціями або участь у їхній діяльності може кваліфікуватися як державна зрада за умови доведення умислу [7, 8].

Також у низці рішень апеляційних судів зазначається, що навіть одноразова дія, спрямована на допомогу ворогу, може утворювати склад державної зради, якщо вона має відповідний характер і наслідки [6].

Після початку повномасштабного вторгнення суди застосовують більш суворий підхід до оцінки таких діянь, що обумовлено необхідністю захисту національної безпеки в умовах війни.

Державна зрада є одне із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Її склад характеризується наявністю спеціального суб'єкта, прямого умислу та чітко визначених форм об'єктивної сторони.

В умовах воєнного стану значення цього кримінального правопорушення суттєво зростає, оскільки будь-яке сприяння державі-агресору становить критичну загрозу для суверенітету та обороноздатності України.

Особливістю державної зради в умовах воєнного стану є те, що вона трансформувалася з «класичного шпигунства» у масове надання допомоги ворогу через цифрові інструменти (коригування вогню, передача координат), що потребує ще більш чіткого відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ (зі змінами і доповненнями). – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змінами і доповненнями). – Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 250.

3. Гаврилюк А. В. Проблематика розмежування державної зради та воєнного колабораціонізму // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2025. – № 1. – С. 45–52.

4. Корогод С. В. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2025. – № 80. – С. 112.–118.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Харків: Право, 2024. – 1360 с.
6. Постанова Верховного Суду від 22 серпня 2023 р. у справі № 759/4148/17(провадження № 51-1893км23).
7. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі № 743/149/23 (провадження № 51-692км24).
8. Постанова Верхового Суду від 13 березня 2024 р. у справі № 953/3558/22 (провадження № 51-6103км23).

ЯДЛОСЬ Я. В.,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
факультету підготовки фахівців для органів досудового
розслідування
Національної поліції України Дніпровського Державного
Університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ЛОГІНОВА М. В.
Викладач кафедри цивільно правових дисциплін
Дніпровського Державного
Університету внутрішніх справ
Капітан поліції

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ПРОЦЕСІВ

Еволюція правового регулювання соціального забезпечення в контексті соціально-гуманітарних процесів є відображенням фундаментальної трансформації світоглядної парадигми, де людина, її права та інтереси стають центральним елементом державної політики. Актуальність даної теми зумовлена тим, що в умовах глобальної нестабільності та динамічних змін у структурі суспільства, старі механізми соціальної підтримки втрачають свою ефективність, вимагаючи пошуку нових, більш адаптивних правових рішень. Метою цієї роботи є всебічне дослідження історичного розвитку нормативно-правової бази соціального захисту в Україні, виявлення впливу гуманітарних чинників на формування законодавчих стандартів та аналіз ефективності сучасних інструментів правового регулювання.

Робота передбачає розгляд соціального забезпечення не просто як системи виплат, а як складного правового інституту, що забезпечує реалізацію принципів соціальної справедливості, солідарності та гуманізму.

У контексті системного аналізу правового регулювання важливо враховувати багатоаспектність самого поняття соціального забезпечення. Як зазначається у фахових наукових виданнях, зокрема у навчальному посібнику за редакцією Резворовича К.Р., фінанси України – це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави й органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними [5, с. 14]. Звідси виходить, що система соціального забезпечення - це не лише сукупність норм, а впорядкована структура, що включає державне управління, фінансові механізми та правові гарантії, спрямовані на реалізацію соціальної політики держави. Таке комплексне бачення підкреслює, що еволюція галузі відбувається через трансформацію її ключових елементів: від суб'єктного складу до джерел фінансування, що дозволяє системі залишатися стійкою до сучасних викликів.

Такий підхід дозволяє простежити, як зміна суспільних пріоритетів від виживання до якості життя: трансформувала юридичну природу соціальних гарантій, перетворюючи їх на невід'ємну складову національної безпеки та людського розвитку.

Важливим елементом дослідження еволюції правового регулювання соціального забезпечення є його періодизація. Так, етап 1991–2000 років характеризується формуванням національної нормативно-правової бази та відходом від радянської моделі державного утримання до закріплення основ соціального захисту на конституційному рівні. Період 2000–2014 років відзначається впровадженням страхових принципів, розвитком системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та інституціоналізацією соціальних гарантій. Натомість сучасний етап (з 2014 року до сьогодні) пов'язаний із процесами євроінтеграції, цифровізації соціальної сфери та переходом до адресних, персоналізованих форм соціальної підтримки, що відповідають актуальним соціально-гуманітарним викликам.

Розглядаючи витоки та сучасний стан правового фундаменту, варто зазначити, що вітчизняна модель соціального захисту базується на глибокому конституційному підґрунті, яке

визначає вектор розвитку всіх підгалузей права. Згідно статті 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [2]. Аналіз свідчить, що ця норма є не просто декларацією, а імперативом, який зобов'язує державу підтримувати гідний життєвий рівень особи навіть у критичних ситуаціях. На думку Гаєвого В. В., еволюція механізму правового регулювання в цій сфері безпосередньо корелює з етапами розвитку громадянського суспільства: чим вищим є рівень самоорганізації населення, тим більше правових інструментів спрямовується на децентралізацію та персоналізацію соціальної допомоги [6]. У цьому контексті ми бачимо перехід від загальних дотацій до специфічних сервісів, що регулюються Законом України «Про соціальні послуги» та Законом України «Про зайнятість населення». Ці акти доповнюють конституційну архітектуру, перетворюючи пасивну соціальну підтримку на активну політику залучення особи до суспільно-корисної діяльності, що є ключовим гуманітарним трендом останніх років.

Фундаментальним етапом еволюції стало впровадження страхових принципів, які дозволили відокремити соціальні права працюючих громадян від загальної системи державного опікунства. Як зазначає у своїй монографії Кириченко А. В., розвиток соціального страхування в Україні пройшов шлях від адміністративного розподілу ресурсів до формування страхових фондів, що базуються на актуарних розрахунках та солідарності поколінь [1]. Це підтверджує тезу про те, що правове регулювання адаптується до ринкових умов, не втрачаючи при цьому своєї гуманітарної сутності. Зокрема, згідно статті 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», встановлено принципи рівноправності застрахованих осіб та диференціації розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу [3]. Авторський аналіз цієї норми дозволяє дійти висновку, що законодавець намагається подолати зрівнялівку, стимулюючи громадян до офіційної зайнятості, що водночас зміцнює фінансову базу для виплати допомог іншим вразливим категоріям. Доповнюючи цей механізм, згідно статті 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», визначаються об'єкти та суб'єкти страхування у зв'язку з хворобою або травмою, що створює захисну мережу для людського капіталу

країни [4]. Таким чином, правове регулювання еволюціонує в бік створення комплексної системи захисту життєвого циклу людини.

Оцінюючи генезис системи, неможливо оминути вплив міжнародних гуманітарно-правових процесів, які виступають каталізатором реформ всередині держави. Важливим напрямом еволюції правового регулювання соціального забезпечення є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та деталізація механізмів його реалізації на підзаконному рівні. Зокрема, положення Загальна декларація прав людини та Європейська соціальна хартія закріплюють право кожної особи на соціальний захист як базову гуманітарну цінність, що впливає на формування вітчизняної правової політики. Водночас практична реалізація цих норм забезпечується актами Кабінет Міністрів України, які визначають порядок надання соціальних виплат, субсидій та послуг, сприяючи підвищенню адресності та ефективності соціальної підтримки населення.

Як зазначають у своїх працях дослідники, зокрема Шкребюк Н. Ю., право на соціальне забезпечення в міжнародному вимірі розглядається як фундаментальний стандарт, що визначає цивілізаційну приналежність країни [7]. Імплементація європейських норм призвела до посилення вимог щодо прозорості та адресності допомоги. Це відображено у правозастосовній практиці таких актів, як Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який сьогодні функціонує не як механізм утримання, а як інструмент виведення родини зі стану бідності. Правове регулювання в цьому аспекті зміщується від суто фінансових питань до соціально-педагогічних та психологічних аспектів підтримки, що є прямим наслідком гуманізації права. Сучасна еволюція правового поля також характеризується впровадженням цифрових технологій (Е-лікарняні, автоматичне призначення пенсій), що усуває бюрократичні бар'єри та робить право на соціальний захист більш доступним і менш залежним від суб'єктивного чинника, що повністю відповідає вектору сучасних соціально-гуманітарних трансформацій.

У підсумку варто наголосити, що еволюція правового регулювання соціального забезпечення є безперервним процесом пошуку балансу між економічною раціональністю держави та соціальними потребами індивіда. Підтвердження виконаної мети дослідження полягає у висновку, що сучасна правова база України в цілому відповідає міжнародним стандартам та відображає гуманітарні цінності демократичного суспільства. Трансформація

законодавства відбулася від жорсткої централізованої системи до гнучкої моделі, яка поєднує страхові внески, бюджетне фінансування та соціальні послуги. Ключовим висновком аналізу є те, що правове регулювання у сфері соціального захисту має і надалі розвиватися шляхом посилення індивідуального підходу та інтеграції в єдиний цифровий простір, що забезпечить не лише виживання особи в складних обставинах, а й умови для її повноцінного розвитку та самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні : монографія. Київ : ЦП “КОМПРИНТ”, 2017. 197 с.

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 22.04.2026).

3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV : станом на 26 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (дата звернення: 22.04.2026).

4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV : станом на 1 квіт. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text (дата звернення: 22.04.2026).

5. Фінансове право : навч. посіб. / кол. авт.: д.ю.н., проф., засл. діяч науки і техн. України О. С. Юнін, д.ю.н., доц. К. Р. Резворович, к.ю.н., доц. М. П. Юніна та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 180 с.

6. Haievyi V. V. Evolution of the mechanism of legal regulation of social security in the context of the development of civil society. Actual problems of native jurisprudence. 2023. № 4. С. 59–64. URL: https://doi.org/10.32782/39221518 (дата звернення: 23.04.2026).

7. Shcherbiuk N. Y. The right to social security: some aspects of the genesis of international legal regulation. Juridical scientific and electronic journal. 2021. № 7. С. 131–134. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/32 (дата звернення: 23.04.2026).

ЯНЮК О. В.,
здобувачка вищої освіти першого,
(бакалаврського рівня),

Луцького національного технічного університету

Науковий керівник: ФІЛЮК О. С.,
к. ю. н., доцент,
директорка юридичної клініки,
доцент кафедри права Луцького національного технічного університету,
м. Луцьк

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ З AI-СЕРВІСОМ ЧЕРЕЗ АКЦЕПТ ОФЕРТИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту зумовив масове поширення AI-сервісів серед пересічних користувачів. Одночасно із розширенням доступу до таких платформ актуалізується питання правового оформлення відносин між провайдерами сервісів і користувачами. У цьому контексті особливого значення набувають користувацькі угоди (Terms of Service, ToS), правова природа яких суттєво відрізняється від природи класичних контрактів, що нерідко призводить до порушення стандартів у сфері прав людини [1]. Елементами угоди Terms of Service можуть бути політика приватності, умови користування сервісом, положення про збір та обробку даних, права власності, положення про відповідальність тощо» [2, с. 62–63]. Саме комплексний і часто об’ємний характер таких документів зумовлює формальне сприйняття їх змісту користувачами. Практика свідчить, що переважна більшість із них не ознайомлюється з умовами використання таких платформ перед натисканням “I agree”. Між тим зазначена дія має чітке юридичне значення: фактично користувач приєднується до публічної оферти, погоджуючись із положеннями, зміст якої йому невідомий. Це породжує серйозні правові ризики у сфері захисту персональних даних, інтелектуальної власності та договірної відповідальності, що й визначає актуальність дослідження.

Відповідно до ч. 2 ст. 638 Цивільного кодексу України договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною. Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Пропозицією укласти договір є, зокрема, документи (інформація), розміщені у відкритому доступі в мережі

Інтернет, які містять істотні умови договору і пропозицію укласти договір на зазначених умовах з кожним, хто звернеться, незалежно від наявності в таких документах (інформації) електронного підпису (ч.1 ст. 641 Цивільного кодексу України) [3]. Умови використання сервісів штучного інтелекту відповідають саме цій правовій конструкції. Разом з тим, публічна оферта у сфері ШІ має ряд особливостей залежно від функціонального призначення сервісу. Зокрема, умови генерації текстового контенту, створення зображень, музичних творів, а також розробки програмного коду чи комплексних проєктів суттєво різняться за обсягом прав, що передаються користувачу, порядком використання результатів та відповідальністю сторін.

Як вже було зазначено, однією з суттєвих проблем сучасного укладення договорів з цифровими сервісами є те, що переважна більшість користувачів не читає текст перед його акцептом. Значний обсяг таких документів, який нерідко становить 20–40 тис. символів, використання складної юридичної та технічної термінології, незрозумілої пересічному користувачу, а також викладення умов переважно англійською мовою, призводить до того, що акцепт оферти часто має формальний характер. Практика свідчить, що лише незначна кількість користувачів здійснює повноцінне ознайомлення зі змістом угоди, тоді як переважна більшість обмежується поверхневим переглядом умов або взагалі не звертається до їх тексту перед натисканням кнопки “I agree”. Унаслідок цього особа фактично погоджується на умови договору, не маючи повного розуміння обсягу своїх прав, обов’язків та можливих правових наслідків використання AI-сервісу. Така ситуація знижує рівень усвідомленості волевиявлення користувача та ставить під сумнів реальну поінформованість сторони під час укладення договору. Таким чином, умови публічної оферти, які містять важливу інформацію про права, обов`язки, ризики та обмеження, залишаються поза увагою більшості осіб.

Для мінімізації зазначених проблем доцільним видається запровадження додаткових вимог до форми та способу подання публічної оферти AI-сервісів. Зокрема, варто зобов’язати розробників подавати ключові умови договору у вигляді окремого стислого документа обсягом до 1–2 сторінок, з яким користувач повинен ознайомитися перед акцептом оферти. Такий документ має містити найбільш важливу інформацію, зокрема щодо обсягу прав користувача, порядку обробки персональних даних, умов

використання згенерованого контенту, обмеження відповідальності сервісу та умов платної підписки.

Крім того, важливим напрямом удосконалення правового регулювання є запровадження обов'язкової україномовної версії публічної оферти для AI-сервісів, що надаються користувачам на території України. Це сприятиме забезпеченню реальної доступності умов договору та підвищенню рівня поінформованості користувачів.

Перспективним також є впровадження механізму поетапного акцепту окремих істотних умов договору, коли користувач окремо підтверджує згоду, наприклад, на обробку персональних даних, використання згенерованого контенту або автоматичне поновлення підписки. Такий підхід дозволить забезпечити більш усвідомлене волевиявлення особи під час укладення договору.

Отже, проблема масового неознайомлення користувачів зі змістом Terms of Service свідчить про формалізацію механізму акцепту публічної оферти у сфері AI-сервісів. За таких умов формальна згода користувача не завжди означає реальне розуміння умов договору, що обумовлює необхідність удосконалення законодавчих підходів з метою забезпечення прозорості цифрових правовідносин та належного балансу інтересів сторін.

Список використаних джерел:

1. Вовк В. М. Користувацька угода (Terms of Service, ToS) в координатах «епохи наглядового капіталізму» // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». – 2025. – Вип. 04, ч. 1. – С. 313–316. – DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.49.

2. Некіт К.Г. Користувацька угода (terms of service) як підстава виникнення права власності на віртуальне. Право та інновації. 2020. No 4 (32) 2020. С. 62–67. DOI: 10.37772/2518-1718-2020-4(32)-9.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

ЯРОВИЙ О. Ю.
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ЮР'ЄВ Д. С.,
старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпровського державного університету внутрішніх справ

СИСТЕМА СЛІДЧИХ ДІЙ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ НА ПІДСТАВІ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

У системі кримінальних процесуальних засобів доказування ключове місце посідають слідчі (розшукові) дії, оскільки саме за допомогою їх проведення забезпечується отримання фактичних даних, необхідних для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1, ст. 223].

Слідчі (розшукові) дії складаються з системного поєднання гласних слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій. Значення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні слід розглядати у кількох аспектах. З одного боку, слідчі (розшукові) дії є основним способом збирання доказів стороною обвинувачення. Серед способів збирання доказів, передбачених ст. 93 КПК України, саме слідчі (розшукові) дії мають найбільшу питому вагу. З іншого боку, слідчі (розшукові) дії є основним засобом забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, а отже, виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України [2, с. 171].

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України, деякі слідчі (розшукові) дії можуть проводитися лише на підставі ухвали слідчого судді. Це пов'язано з тим, що такі дії суттєво обмежують права та законні інтереси учасників кримінального провадження або потребують застосування заходів державного примусу. Законодавче регламентування дозволу слідчого судді забезпечує баланс між завданнями досудового розслідування та правами і свободами

громадян, гарантуючи законність і процесуальні гарантії при проведенні цих дій.

До слідчих (розшукових) дій, проведення яких вимагає ухвали слідчого судді, належать:

1. Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України);
2. Обшук (ст. 234 КПК України);
3. Огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України);
4. Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, у разі відсутності добровільної згоди особи, яка ними володіє (ч. 5 ст. 240 КПК України);
5. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242 КПК України);
6. Залучення експерта за клопотанням сторони захисту (ст. 244 КПК України);
7. Відібрання зразків з речей і документів для проведення експертизи (ч. 2 ст. 245 КПК України);
8. Примусове відібрання біологічних зразків для проведення експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України).

Також невід'ємною складовою системи слідчих (розшукових) дій є негласні слідчі (розшукові) дії, більшість яких проводиться тільки за дозволом слідчого судді апеляційного суду, а саме:

1. Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
2. Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261,262 КПК України);
3. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
4. Зняття інформації з електронних інформаційних систем, але не потребує такого дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ст. 264 КПК України);
5. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
6. Установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу), окрім випадку установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника (ст. 268 КПК України);

7. Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України);
8. Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
9. Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
10. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);

Отже, слідчі (розшукові) дії є невід'ємним засобом кримінального процесуального доказування та виконують ключову роль у забезпеченні всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення. Кримінальне процесуальне законодавство України чітко регламентує проведення таких дій, передбачаючи диференціацію між гласними та негласними слідчими (розшуковими) діями та визначаючи випадки, коли їх проведення потребує дозволу слідчого судді. Система слідчих (розшукових) дій, що проводяться за ухвалою слідчого судді, формує правовий механізм захисту суспільних та державних інтересів у кримінальному процесі, водночас гарантує реалізацію конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Ефективне та законне застосування таких дій є визначальним фактором якості досудового розслідування та обґрунтованості прийнятих процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 12.04.2012. № 4651-VI. *Верховна рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Тітова Н. В. Слідчі (розшукові) дії як засоби встановлення події кримінального правопорушення. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» № 1 (95)*. 2026. С. 169-174.

3. Сергєєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства №1.* 2017. С. 81–89. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Sergeeva_Starenkyi.pdf?

Наукове видання

**ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ:
РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ**

Тези доповідей за матеріалами
ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції
8-9 травня 2026 року

У авторській редакції

Рекомендовано до друку __.06.2026 р. Гарнітура Candara.
Ум. друк. арк. ____. Формат А5.

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА ПРАВА

КАФЕДРА ПРАВА

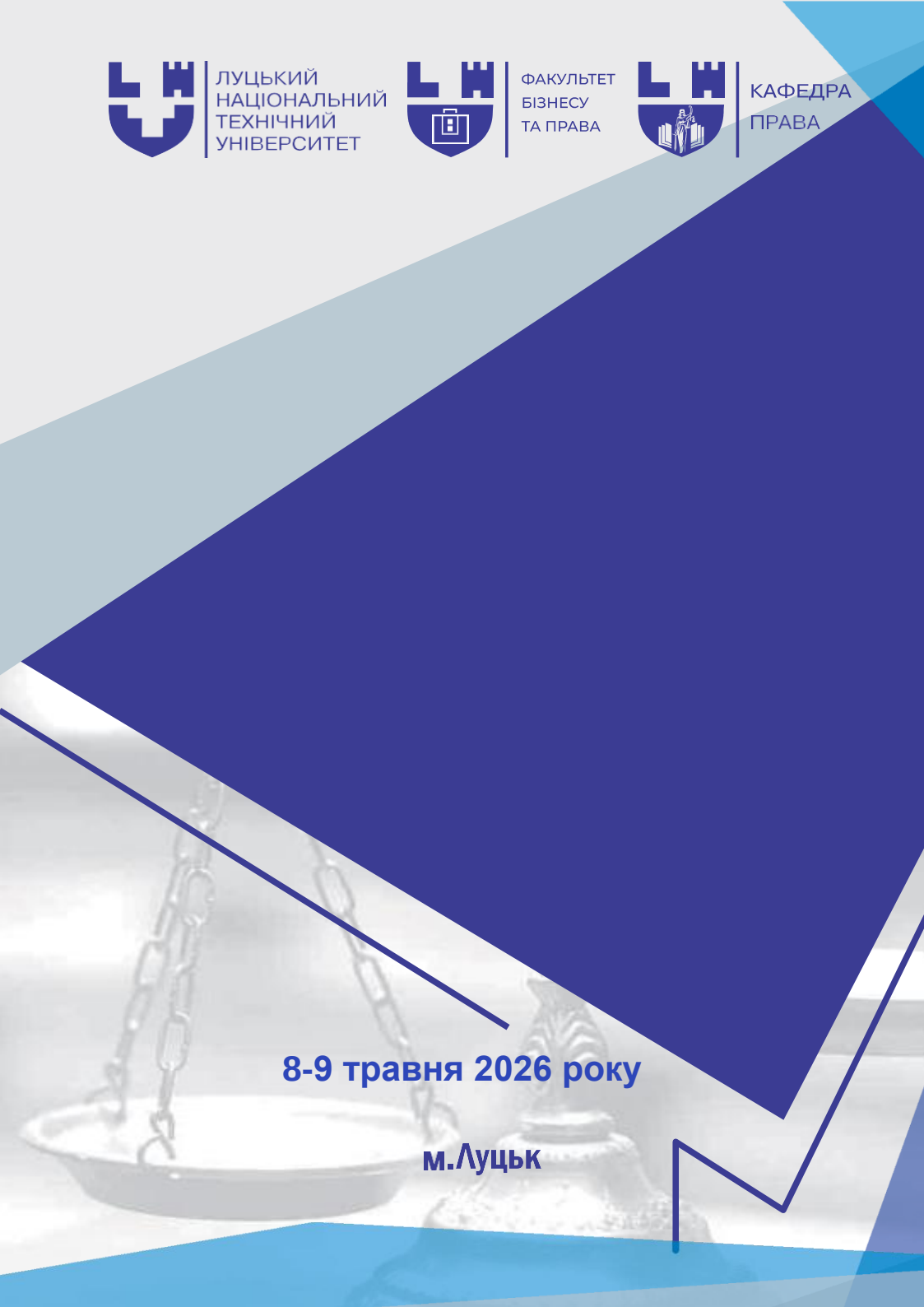

8-9 травня 2026 року

м.Луцьк